MUZEUL
JUDEȚEAN
ARGEŞ

ARGESIS
XIV

STUDII ŞI COMUNICĂRI

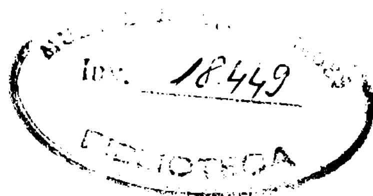
SERIA
ISTORIE

PITEŞTI - 2005

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ

ARGESIS

Studii şi comunicări
Seria Istorie
XIV

PITEŞTI
2005

ARGESIS
Seria Istorie
Analele Muzeului Judeţean Argeş
Piteşti

ARGESIS
History series
Annals of the Argeş County Museum
Piteşti

EDITORI:
CONSILIUL JUDEŢEAN ARGEŞ
MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
Adresa redacţiei: Str. Armand Călinescu, nr. 44, 110047 Piteşti
tel./fax: 0248/220254

EDITORIAL STAFF:
THE ARGEŞ COUNTY COUNCIL
THE ARGEŞ COUNTY MUSEUM
Editorial Office Address: Armand Călinescu Street, 44, 110047 Piteşti
phone/fax: 0248/220254
PITEŞTI - ROMÂNIA

Culegere şi tehnoredactare computerizată: **Ionel DOBRE**
Traduceri în limba engleză: **Dan ZAVULOVICI**

I. S. S. N. 1453 - 2182

SUMAR

ARHEOLOGIE

PAVEL MIREA – Câteva date despre locuirea neo-eneolitică din zona Alexandriei 13
LOREDANA NIŢĂ, ALIN FRÂNCULEASA – Consideraţii asupra materialul litic cioplit descoperit în aşezarea gumelniţeană de la Urlaţi (jud. Prahova) 41
PAVEL MIREA, ALIN FRÂNCULEASA – Locuirea eneolitică gumelniţeană de la mănăstirea Glavacioc, jud. Argeş 55
SERGIU HAIMOVICI – Studiul materialului arheozoologic din nivelul gumelniţean de la mănăstirea Glavacioc (jud. Argeş) 75
DRAGOŞ MĂNDESCU – Varia archaeologica ordessensia 81
CRISTIAN ŞTEFAN – Cultura Verbicioara. Câteva observaţii 89
DRAGOŞ MĂNDESCU, MARIUS MIROIU – Aşezarea aparţinând culturii Tei de la Valea Stânii (comuna Ţiţeşti, judeţul Argeş) 101
CONSTANTIN BĂRBULESCU, MĂDĂLIN CHIŢA – Săpături de salvare efectuate în necropola de incineraţie de la Gârla Mare (jud. Mehedinţi), în anul 2004 109
DANIEL SPÂNU – Campania Zimnicea 1924 - informaţii restituite. Cercetările arheologice conduse de I. Andrieşescu pe situl „Cetate" .. 117
ION PĂTRAŞCU – Aşezarea geto-dacă de la Ştorobăneasa-„Cimitir" (judeţul Teleorman) 175
OVIDIU ŢENTEA – Despre două puncte din sistemul defensiv roman de la Dunărea de Jos - semnalări şi ipoteze 179
ION PĂTRAŞCU – O fibulă romană descoperită la Dulceanca (judeţul Teleorman) 187
ANDREI MĂGUREANU – O aplică avară descoperită la Budureasca (judeţul Prahova) 189
SERGIU MUSTEAŢĂ – Prelucrarea osului în aşezările medievale timpurii de la Măşcăuţi - „Livada Boierului" şi Măşcăuţi - „Cetate" (Republica Moldova) 203
SPIRIDON CRISTOCEA, FLAMINIU MÎRTZU, ADRIAN BĂJAN – Biserica Fundeni din Câmpulung, judeţul Argeş, în lumina cercetărilor arheologice 225
SPIRIDON CRISTOCEA, ROMEO MASCHIO, MARIUS PĂDURARU – Cercetări arheologice în biserica mănăstirii Glavacioc, judeţul Argeş (Campania 2005) 231

ECATERINA ŢÂNŢĂREANU, PAVEL MIREA – Cercetările arheologice din incinta fostei mănăstiri Aluniş-Plăviceni, jud. Teleorman 243
SERGIU HAIMOVICI – Studiul resturilor faunistice găsite în două situri din Evul Mediu târziu (sec XVII-XVIII) – Cernica şi Radovanu 259

ISTORIE ANTICĂ ŞI MEDIE

FLORIAN MATEI POPESCU – Un nou veteran de origine dacică de la *Abrittus* 265
CONSTANTIN C. PETOLESCU – Graniţa de sud-est a Daciei pe timpul împăratului Caracalla 271
COSTIN CROITORU – Brazda lui Novac – consideraţii terminologice 279
ION STÂNGĂ – Sud-vestul Ţării Româneşti la sfârşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea. Noi contribuţii privind importanţa europeană, strategică şi economică a zonei 291
NICOLAE CONSTANTINESCU – Fiction chronologique – destin historiographique: Rovine, le „17 mai 1395" (II) 301
CONSTANTIN REZACHEVICI – Dracea armaşul din Măneşti, soţul mamei lui Mihnea cel Rău, fiul nelegitim al lui Vlad Ţepeş, şi moştenirea lăsată de el Mihneştilor 315
RADU ŞTEFAN VERGATTI – Puncte de vedere asupra domniei lui Radu cel Mare 333
IONUŢ VASILOIU – Valahia în cadrul sistemului otoman de supraveghere (secolul al XVI-lea) 341
RADU OPREA – O călugăriţă din neamul Craioveştilor şi ctitoriile sale muscelene 355
CLAUDIU NEAGOE, VALENTIN MOCANU – Negustori şi slujbaşi otomani la Câmpulung în secolele XVI-XVIII 363
DRAGOŞ UNGUREANU – Aspecte ale agriculturii în Ţara Românească în lumina *Condicii de venituri şi chieltuieli a vistieriei* (1694-1703) ...369
SPIRIDON CRISTOCEA – Foaia de zestre a Ancuţei, soţia slugerului Nicolae Popescu, din anul 1777 397
IOANA CRISTACHE-PANAIT – Zugravi argeşeni în Transilvania 401
CLAUDIU NEAGOE – Arnăuţii în oştile Moldovei şi Ţării Româneşti (secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea) 423
MARIA MULŢESCU, ALEXANDRU MULŢESCU – Etape în zidirea conacului Goleştilor 435

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

SPIRIDON CRISTOCEA – Ţiganii din fostul judeţ Argeş reflectaţi în catagrafia din 1832 459
VASILE NOVAC – Activitatea politică şi culturală a lui Gheorghe Golescu (1768? 1770?-1848) 469
TEODOR DINA – Aspecte privind starea civilă a populaţiei fostei comune Piscani, judeţul Argeş în perioada 1832-1894 499
MARIUS PĂDURARU – Bordeiele, un sat dispărut din judeţul istoric Teleorman, după catagrafia Ţării Româneşti de la 1838 509
CONSTANTIN ŞERBAN – Date noi privind activitatea teatrului din Piteşti din stagiunea anului 1853 517
PAUL I. DICU – Momente şi personalităţi din istoria modernă a României: vizita domnitorului Cuza la Leordeni-Argeş (1863); parlamentari de Argeş (1866-1907) 521
SPIRIDON CRISTOCEA – Catagrafii şi testamente ale boierilor Brătieni 533
ROXANA DOROBANŢU-DINA – Despre starea sanitară a locuitorilor din Piscani, judeţul Argeş, în perioada: sfârşitul sec. al XIX-lea începutul sec. al XX-lea 539
CARMEN OPRESCU – Informaţii referitoare la introducerea iluminatului public în oraşul Câmpulung 547
DAN PINTILIE – Capitalul societăţii „Concordia" 1907-1948 553
GHEORGHE NICOLESCU – Contribuţia Misiunii Militare Franceze la reorganizarea infanteriei române în primăvara anului 1917 563
MIOARA IONIŢĂ – Despre un episod necunoscut din timpul Primului Război Mondial şi consumarea sa în oraşul Piteşti şi judeţul Argeş 573
VIOREL RAFAEL CĂRĂMIZARU – Carol Davila în Primul Război Mondial 579
MARIA GEORGESCU – Generalul Henri-Mathias Berthelot. Corespondenţă inedită (1919-1920) 583
ANDREI NICOLESCU – Colaborarea româno-franceză în domeniul armamentului (1930-1936) 591
AURELIAN CHISTOL – Raporturi ale guvernării Tătărescu cu Partidul Comunist (1934-1937) 597
REMUS PETRE CÎRSTEA – Vintilă I. C. Brătianu – între pacea României Mari şi războiul petrolului 613
IONEL CLAUDIU DUMITRESCU – Pregătirile sovietice de război între anii 1939 şi 1941 623
GHEORGHE BUZATU – România în orbita Reichului nazist (mareşalul Antonescu – al III-lea om al Axei) 635
AUREL PENTELESCU – Sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial. Consecinţe nefaste pentru România 661

STELUŢA PĂTRAŞCU – Exproprierea moşierilor în urma aplicării Reformei Agrare din 23 martie 1945 669
VASILE NOVAC – Condamnarea şi moartea lui Vasile Militaru 681

ISTORIA CULTURII, MUZEOGRAFIE

GEORGE GEORGESCU – Monumente din Curtea de Argeş 687
ZICU IONESCU – Schitul Buliga din Piteşti - pagini de istorie uitate 697
GEORGETA FILITTI – Acum 120 de ani la Piteşti 703
CARMEN OPRESCU – Funcţiunile administrative şi rolul lor în evoluţia oraşului Câmpulung Muscel (II). Funcţiunea de reşedinţă zonală 707
GRIGORE CONSTANTINESCU, EUGENIA CONSTANTINESCU – Instituţii culturale europene în „Însemnare a călătoriei mele", de Dinicu Golescu 717
IOAN STANCU – Crearea omului şi condiţia umană în gândirea grecilor antici 727
ANDREEA ŞCHIOPU-PALLY – Specificul metafizicii în sistemul blagian 735
IOAN STANCU – Budismul Zen 755
NICOLAE P. LEONĂCHESCU – Cazanele de ţuică ale lui Nicolae M. Năndraşu din Stroeşti - Argeş 761
VALENTIN ŞCHIOPU PALLY – Publicul autohton: evaluarea aşteptărilor 771
IOAN STANCU – Credinţe religioase şi eshatologia Egiptului Antic 795

PERSONALITĂŢI

AURICĂ SMARANDA – Mathei M. Drăghiceanu (1844-1939), uriaşul de la poalele Păpuşii, câmpulungean prin adopţie şi revendicare 803
DUMITRU VALERIU – Johann Heinrich Pestalozzi – adept al principiului educaţiei în conformitate cu natura 807
GHEORGHE UNGUREANU – Titu Maiorescu în istoria culturii române ..815
PAUL I. DICU – Contribuţii biografice. Mihai Eminescu şi Cleopatra Lecca Poenaru. Mihail Kogălniceanu 821
CONSTANTIN DEJAN – Preotul Constantin Dejan. Note autobiografice ...835
ELENA ROTARU, VASILE NOVAC – Clipe de viaţă, clipe de istorie. Jurnalul sublocotenentului Bârzotescu D. D. Mircea 841
FILOFTEIA PALLY – Preotul Ioan Răuţescu. Portretul unui istoric şi autor de monografii 849
OCTAVIAN UNGUREANU – Rapsodul Truşenilor din marginea codrilor Bâcului 857

ELENA ROTARU – Liviu Rebreanu – reper al Bucureştiului interbelic 863
DUMITRU VALERIU – Clasici ai pedagogiei universale despre pedagogia socială - Emile Durkheim 871
PETRE POPA – Patriarhul Iustinian Marina între ortodoxie tradiţională şi politică românească postbelică 877
NICOLAE PETRESCU – Căpitanul Isbăşescu Gheorghe 893
MICHAELA TOADER – Politică şi exil. Generalul Ion Gheorghe 903
CORNELIU TAMAŞ – Portret. Profesorul universitar doctor Petre Popa, la 70 de ani 909

RECENZIE

Teodor Mavrodin, *Episcopia Argeşului*, Piteşti, 2005 (Vasile Novac)..........915

CONTENTS • SOMMAIRE

ARCHAEOLOGY

PAVEL MIREA – Some data Concerning the Neo-Eneolithic Habitation Around Alexandria 13
LOREDANA NIȚĂ, ALIN FRÂNCULEASA – Considerations on the Lithic Craved Material Discovered in the Gumelnițean Seating from Urlați (Prahova County) 41
PAVEL MIREA, ALIN FRÂNCULEASA – The Eneolithic Gumelnița Habitation from the Glavacioc Monastery, Argeş County 55
SERGIU HAIMOVICI – L'etude du materiel archeozoologique d'un niveau gumelnitzeen du couvent de Glavacioc (depart. d'Arges) 75
DRAGOŞ MĂNDESCU – Varia Archaeologica Ordessensia 81
CRISTIAN ŞTEFAN – Verbicioara Culture. Few Observation 89
DRAGOŞ MĂNDESCU, MARIUS MIROIU – The Settlement Belonging to the Tei Culture from Valea Stânii (Țițeşti Parish, Argeş County) 101
CONSTANTIN BĂRBULESCU, MĂDĂLIN CHIȚA – Diggings for Salvation Effectuated in a Necroplis of Cremation From Gârla Mare (Mehedinți County) 109
DANIEL SPÂNU – Die Grabungskampagne Zimnicea 1924 – restituierte Mitteilungen 117
ION PĂTRAŞCU – The Geto-Dacian Settlement From Ştorobăneasa-„Cimitir" (Teleorman County) 175
OVIDIU ȚENTEA – On two Strongholds of the Defensive System of the Lower Danube – Signaling and Hypotheses 179
ION PĂTRAŞCU – A Roman Fibula Discovered at Dulceanca (Teleorman County) 187
ANDREI MĂGUREANU – An Avar Application Discovered at Budureasa (Prahova County) 189
SERGIU MUSTEAȚĂ – Bone Processing in the Early Middle Ages Settlements at Măşcăuți - „Livada Boierului" and Măşcăuți - „Cetate" (Republic Of Moldova) 203
SPIRIDON CRISTOCEA, FLAMINIU MÎRTZU, ADRIAN BĂJAN – The Fundeni Church from Câmpulung, Argeş County, in the Light of the Achaeological Researches 225
SPIRIDON CRISTOCEA, ROMEO MASCHIO, MARIUS PĂDURARU – Archaeological Researches in the Church of the Monastery Glavacioc, Argeş County (Campaign 2005) 231

ECATERINA ŢÂNŢĂREANU, PAVEL MIREA – The Archaeological Researches from the Aluniş-Plăviceni Monastery, Teleorman County........243
SERGIU HAIMOVICI – L'etude des restes fauniques trouves en deux sites de moyen âge tardif (XVIIeme-XVIIIeme siècles): Cernica et Radovanu...259

ANTIQUE AND MEDIEVAL HISTORY

FLORIAN MATEI POPESCU – A New Roman Veteran of Dacian Origin from *Abrittus* 265
CONSTANTIN C. PETOLESCU – La frontiere sud-est de la Dacie a l'epoque de l'empereur Caracalla........271
COSTIN CROITORU – The Furrow of Novac – Terminological Considerations 279
ION STÂNGĂ – Le sud-ouest du Pays Roumain a la fin du XIVeme siècle et au début du XIVeme siècle. Nouvelles contributions concernant l'importance européenne, stratégique et économique de la zone 291
NICOLAE CONSTANTINESCU – Fiction chronologique – destin historiographique: Rovine, le „17 mai 1395" (II) 301
CONSTANTIN REZACHEVICI – Dracea the Provost Marshal from Măneşti, the Mother's Husband of Mihnea cel Rău, the Illegitimate son of Vlad Ţepeş and the Inheritance that He let to the Mihneşti........315
RADU ŞTEFAN VERGATTI – Points of View About the Reign of Radu the Great 333
IONUŢ VASILOIU – Walachia in the Supervision System of the Ottoman Empire (the 16th Century)........341
RADU OPREA – A Nun from Craioveşti Family and Their Muscel Ctitories........355
CLAUDIU NEAGOE, VALENTIN MOCANU – Ottoman Merchants and Government Officials in Câmpulung (The 17th and 18th Centuries).....363
DRAGOŞ UNGUREANU – Aspects of Romanian Agriculture in Walachia in the Light of *Register of the Incomes and Expenses of the Treasury* (1694–1703) 369
SPIRIDON CRISTOCEA – The Marriage Contract of Ancuţa the Wife of the Purveyor Nicolae Popescu, from 1777 397
IOANA CRISTACHE-PANAIT – The House Painters from Argeş in Transylvania 401
CLAUDIU NEAGOE – The Arnaoutes Mercenaries in Moldavia and Walachia's Army (the 18th Century and the Beginning of the 19th Century)........423

MARIA MULŢESCU, ALEXANDRU MULŢESCU – The Stages of the Building of Golescus' Lordly House 435

MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY

SPIRIDON CRISTOCEA – The Gipsies from Ex-Argeş County in the Census of 1832 459
VASILE NOVAC – The Political Cultural Activity of Gheorghe Golescu (1768? 1770? - 1848) 469
TEODOR DINA – Aspect Regarding the Civil Status of the Population of the Ex-Parish Piscani, Argeş County, Between 1852-1894 499
MARIUS PĂDURARU – Bordeiele, a lost Village from the Historical County Teleorman in Conformity with the Census of Walachia from 1838 509
CONSTANTIN ŞERBAN – New Data Regarding the Activity of the Theatre from Piteşti in the Theatrical Season 1853 517
PAUL I. DICU – Moments and Personalities of the Modern History of Romania: the Visit of Voivode Cuza at Leordeni-Argeş County; Parliamentarians From Argeş (1866-1907) 521
SPIRIDON CRISTOCEA – Censums and Testaments of the Brătianu Boyars 533
ROXANA DOROBANŢU-DINA – About the Health Conditions of the People from Piscani, Argeş County at the End of the 19th Century and the Beginning of the 20th Century 539
CARMEN OPRESCU – Information Regarding the Introduction of the Public Lighting in Câmpulung City 547
DAN PINTILIE – The Capital of the Society „Concordia" 1907-1948 553
GHEORGHE NICOLESCU – The Contribution of the French Military Mission to the Reorganization of the Romanian Infantry in the Spring of 1917 563
MIOARA IONIŢĂ – An Unknown Episode Happened in Piteşti and Argeş County During the World War 1 573
VIOREL RAFAEL CĂRĂMIZARU – Carol Davila in the World War 1 579
MARIA GEORGESCU – General Henri-Mathias Berthelot. Inedited Correspondence (1919-1920) 583
ANDREI NICOLESCU – The French-Romanian Collaboration in the Domain of Armament (1930-1936) 591
AURELIAN CHISTOL – Rapports du gouvernement Tatarescu avec le Parti Communiste (1934-1937) 597

REMUS PETRE CÎRSTEA – Vintilă I. C. Brătianu – Between Great Romania Peace and Oil War 613
IONEL CLAUDIU DUMITRESCU – The Sovietic War Preparations betweeen 1939 and 1941 623
GHEORGHE BUZATU – Romania Close to the Nazy Reich (the Marshal Antonescu, the Third Man of the Axis) 635
AUREL PENTELESCU – The end of World War II. The Bitter Consequences for Romania 661
STELUŢA PĂTRAŞCU – The Expropriation of the Landowner as a Result of the Application of the Agrarian Reform from 23rd March 1945 669
VASILE NOVAC – The Conviction and the Death of Vasile Militaru 681

HISTORY OF CULTURE, MUSEOGRAPHY

GEORGE GEORGESCU – Monuments from Curtea de Argeş 687
ZICU IONESCU – Buliga Convent from Piteşti - Forgotten History Pages 697
GEORGETA FILITTI – Piteşti 120 Years Ago 703
CARMEN OPRESCU – The Administrative Function and Their Role in The Evolution of Câmpulung Muscel City (II) 707
GRIGORE CONSTANTINESCU, EUGENIA CONSTANTINESCU – European Cultural Institutions in „Noting of my Travel" by Dinicu Golescu 717
IOAN STANCU – The Creation of the Man and the Human Condition in the Thought of the Ancient Greeks 727
ANDREEA ŞCHIOPU-PALLY – The Special Feature of the Metaphysics in Blaga's System 735
IOAN STANCU – Zen Buddhism 755
NICOLAE P. LEONĂCHESCU – The Năndraşu's Alembics of Plum Brandy (*Tzuica*) from Stroeşti-Argeş 761
VALENTIN ŞCHIOPU PALLY – The Autochtonus Public: Valuation of the Expectations 771
IOAN STANCU – Religious Believes and Eschatology in the Ancient Egypt 795

PERSONALITIES

AURICĂ SMARANDA – Mathei M. Drăghiceanu (1844-1939), the Giant from the Foot of Păpuşa Mountain, Citizen of Câmpulung 803

DUMITRU VALERIU – Johann Heinrich Pestalozzi - Follower of the Principle of Education in Conformity with the Nature 807
GHEORGHE UNGUREANU – Titu Maiorescu in the History of Romanian Culture 815
PAUL I. DICU – Mihail Kogălniceanu and its Private Visits to Văleni-Vrăneşti (Călineşti), Near Piteşti 821
CONSTANTIN DEJAN – The Priest Constantin Dejan. Autobiographycal Notes 835
ELENA ROTARU, VASILE NOVAC – Moments of Life, Moments of History. The Diary of the Junior Lieutenant Bârzotescu D. D. Mircea 841
FILOFTEIA PALLY – The Portrait of the Historian and Author of Monographs: the Priest Ioan Răuţescu 849
OCTAVIAN UNGUREANU – The Rhapsode of the People from Truşeni from the Skirt of Bâcului Forest 857
ELENA ROTARU – Liviu Rebreanu – a Landmark of Bucharest in the Inter-War Period 863
DUMITRU VALERIU – Classics of the World Pedagogy. About the Social Pedagogy - Emile Durkheim 871
PETRE POPA – The Patriarch Iustinian Marina between Traditional Ortodox Belief and the Post-War Politics 877
NICOLAE PETRESCU – A Naval Officer: The Captain Isbăşescu Gheorghe a Hero at the Don Meander 893
MICHAELA TOADER – Politics and Exile. The General Ion Gheorghe 903
CORNELIU TAMAŞ – Pro Amicitia - Medallion: A Man from Vâlcea in Piteşti, the Professor Petre Popa in His 70 909

REVIEW

Teodor Mavrodin, *Episcopia Argeşului*, Piteşti, 2005 (Vasile Novac) 915

ARHEOLOGIE

CÂTEVA DATE DESPRE LOCUIREA NEO-ENEOLITICĂ DIN ZONA ALEXANDRIEI

PAVEL MIREA*

Alexandria, oraş înfiinţat cu mai puţin de două secole în urmă[1], se află amplasat în lunca inundabilă a râului Vedea, pe malul drept, la zona de contact a trei unităţi geomorfologice: Câmpia Găvanu Burdea, la nord, Câmpia Boian, la sud şi la vest şi Câmpia Burnazului, la est[2].

Împrejurimile oraşului Alexandria s-au dovedit a fi prielnice pentru întemeierea unor aşezări omeneşti stabile încă din preistorie[3]. Epoca neo-eneolitică este bine reprezentată, fapt demonstrat de numeroasele descoperiri arheologice (fig. 1). Demersul nostru face referinţă la un teritoriu străbătut de râul Vedea, cuprins între doi afluenţi ai săi, pârâul Nanov şi pârâul Vistireasa, precum şi zonele aflate în vecinătatea acestora.

Râul Vedea are o luncă largă, ale cărei dimensiuni variază de la 2 la 1,2 km. Terasa primară estică, cu înălţimea cuprinsă între 10 şi 30 m, este permanent erodată de apele râului. Este brăzdată de râpe adânci, produse de apele meteorice, mai ales la sud de oraş, în apropierea comunei Poroschia. La baza acestei terase se găsesc numeroase izvoare. Terasa vestică are înălţimi mai mici, de cca. 10-12 m şi pante mai puţin abrupte. O terasa secundară se conturează, în partea de nord-vest a oraşului, înălţimea maximă de 3 m evidenţiindu-se în stânga râului. Datorită frecventelor inundaţii ce ameninţau oraşul, cursul râului Vedea a fost modificat în zona pădurii cu acelaşi nume, prin excavarea unui canal, în anul 1956. De asemenea, de-a lungul malului drept, a fost construit un dig, între localităţile Nanov şi Poroschia.

La sud de Alexandria, Vedea primeşte apele unui afluent de tip mostişte, pârâul Nanov. Acesta are o lungime de aproximativ 15 km şi izvorăşte de la vest de satul Adămeşti fiind alimentat de două izvoare principale aflate pe valea Calului, respectiv pe valea Grecilor. O serie de alte izvoare se găsesc mai ales la baza terasei vestice, cele mai importante fiind acelea de pe valea Doamnei şi de la Calomfireşti, în zona cursului superior al pârâului. Atât terasa estică, cât şi cea vestică au înălţimi ce nu

---

* Muzeul Judeţean Teleorman, Alexandria.

[1] Oraşul Alexandria, înfiinţat în 1834, a fost recunoscut la data de 4 septembrie 1840, printr-un hrisov domnesc semnat de către domnitorul Alexandru Ghica (colectiv, *Alexandria. Monografie*, Editura Teleormanul Liber, Alexandria, 1994, p. 19-22).

[2] P. Coteţ, *Câmpia Română. Studiu de geografie integrată*, Editura Academiei, Bucureşti, 1976, p. 193

[3] P. Mirea, I. Pătraşcu, *Alexandria. Repere arheologice şi numismatice*, Editura Musica Viva, 2006.

depăşesc 15 m şi pante puţin abrupte. Terasa vestică este brăzdată de o serie de văi: valea Frâncu, valea Mamet, valea Maricăi, valea Doamnei. În prezent, pe acest curs de apă sunt amenajate nouă bazine piscicole, configuraţia iniţială a terenului fiind semnificativ modificată.

Un alt afluent, mai mic, Vistireasa (Vistireanca), se varsă în Vedea la nord-vest de oraş. Cu o lungime de aproximativ 3 km, ocupă un braţ părăsit al Vedei şi este alimentat de izvoarele aflate la baza terasei joase, estice. De-a lungul cursului acestui pârâu au fost amenajate trei eleştee, vărsarea în râul Vedea făcându-se printr-un canal, de asemenea amenajat.

Cele mai vechi semnalări ale unor vestigii arheologice aflate pe teritoriul Alexandriei au fost făcute de către Cezar Bolliac. Acesta consemna în *Relaţiunea către ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice*, referitor la *Excursiunea arheologică din anul 1869*, aşezarea cunoscută sub numele de *Gorgan*, arătând că pe această movilă se află „o foarte mare şi adâncă groapă în centru, făcută de căutătorii de comore"[4]. Era totodată, prima menţiune a unei aşezări eneolitice. Printre materialele găsite amintea „fragmente de olărie cenuşie, numită în ştiinţă olărie celtă", asupra căreia îşi exprima părerea că, în mod necontestat, este şi „olărie dacă"[5].

La rândul său, Pantele Georgescu a menţionat în *Dicţionarul Geografic, Statistic, Economic şi Istoric al judeţului Teleorman*, apărut în anul 1897, faptul că la Alexandria au fost descoperite fragmente de diferite unelte şi obiecte, acestea fiind atribuite de către Grigore Tocilescu epocii preromane[6].

În următoarele cinci decenii lipsesc date referitoare la eventuale descoperiri arheologice făcute în jurul Alexandriei. La mijlocul anilor `50, preotul Ioan Spiru şi-a început activitatea de arheolog amator, cercetând neîntrerupt, cu pasiune şi tenacitate, timp de peste patru decenii, nu numai împrejurimile oraşului ci şi întregul judeţ Teleorman. Rezultatele muncii sale au fost sistematizate într-o primă încercare de repertoriu arheologic al judeţului, ocazie cu care erau semnalate mai multe aşezări neo-eneolitice aflate în împrejurimile Alexandriei[7].

Unele cercetări au avut un caracter de salvare. Pot fi menţionate în acest sens, cele efectuate de către Bucur Mitrea şi Constantin Preda în anul 1956, cu ocazia construirii noului pod peste râul Vedea. Printre descoperirile de atunci se numărau şi două complexe atribuite culturii Boian. În alte situaţii unele aşezări neolitice au fost distruse parţial sau în totalitate, fie în urma unor lucrări de îmbunătăţiri funciare (*Grădina CAP „7 Noiembrie", Nanoveanca-Baraj*), fie prin simpla lor transformare în gropi de împrumut (*Cărămidărie*).

Cea mai importantă cercetare arheologică desfăşurată în anul 2002 în cadrul unui proiect româno-britanic, intitulat „Cercetarea locuirii neo-eneolitice de pe valea Teleormanului – Southern Romania Archaeological Project (SRAP)", a vizat aşezarea

---

[4] C. Bolliac, *Excursiunea arheologică din anul 1869 (Relaţiune către ministrul Cultelor şi Instrucţiunii)*, în O. Papadima, *Opere*, vol. II, 1956, p. 225.

[5] *Ibidem*, p. 256; D. Măndescu, *Cezar Bolliac. Pagini uitate din zorii arheologiei româneşti*, în „CICSA - Buletinul Centrului de Istorie Comparată a Societăţilor Antice", 3, 2001, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 17, 18.

[6] P. Georgescu, *Dicţionarul Geografic, Statistic, Economic şi Istoric al judeţului Teleorman*, Bucureşti, Stabilimentul grafic I. V. Socecu, 1897, p. 10.

[7] I. Spiru, *File de istorie teleormăneană*, Editura Teleormanul Liber, Alexandria, 1996.

gumelniţeană de tip tell, de la *Gorgan*[8].

Cercetările arheologice efectuate de-a lungul timpului în jurul Alexandriei, au condus, până în prezent, la descoperirea a 23 de puncte atribuite epocii neo-eneolitice. În majoritatea cazurilor avem de-a face cu cercetări de suprafaţă şi cu descoperiri fortuite şi numai în două situaţii cu săpături arheologice, săpături sistematice sau de salvare. Situaţia existentă a condiţionat cunoaşterea specificului acestei epocii.

Cele mai vechi urme de locuire datează din neoliticul timpuriu. Descoperirile făcute în punctul *Cărămidărie* au fost atribuite unei faze târzii a culturii Starčevo-Criş, probabil fazei a IV-a de evoluţie a acesteia[9]. Este a doua locuire Starčevo-Criş cunoscută în bazinul râului Vedea, după cea de la Dulceanca, cercetată în ani 1968-1969[10]. Au fost identificate câteva fragmente ceramice grosiere, modelate dintr-un lut amestecat cu pleavă şi nisip, ce provin de la castroane şi vase cu pereţii arcuiţi (fig. 2). Se remarcă un fragment ceramic decorat cu „ciupituri" dispuse în formă de „spic de grâu" (fig. 2/6). Unele fragmente ceramice păstrează la interior urme de pictură cu roşu.

Neoliticul dezvoltat este reprezentat de descoperirile atribuite culturii Dudeşti de la Alexandria şi Poroschia[11]. Aşezările se găsesc amplasate pe terasa înaltă, estică, a râului Vedea, în apropierea unor izvoare. În urma cercetărilor de suprafaţă au fost descoperite unelte de silex şi fragmente ceramice. Uneltele de silex, cu un pronunţat caracter microlitic, sunt aproape exclusiv lame şi gratoare (fig. 10/1-7). Ceramica este, în general, decorată cu linii incizate, organizate în benzi haşurate ce alternează cu benzi cruţate, dispuse în scară sau în forma literei „F" (fig. 3/2,3,5). Uneori, liniile incizate descriu motive spiralo-meandrice (fig. 3/1). Au fost identificate puţine forme: vase, probabil, piriforme, pahare cilindrice, un vas cu prag interior. Această categorie ceramică are în componenţa pastei atât pleavă cât şi nisip. O altă categorie ceramică, ce foloseşte ca degresant doar nisipul, este ilustrată prin fragmente ceramice bine lustruite, decorate cu caneluri. Tot culturii Dudeşti ar putea fi atribuite şi unele descoperiri făcute pe valea Nanovului, la *Izvorul Rece*, unelte de silex, fragmente ceramice decorate cu impresiuni, o figurină zoomorfă (fig. 16/6).

---

[8] Proiectul a debutat în anul 1998 şi este condus de dr. Radian R. Andreescu, cercetător la Muzeul naţional de Istorie a României şi de dr. Douglass W. Bailey, şeful departamentului de arheologie al Şcolii de Istorie şi Arheologie a Universităţii din Cardiff. Finanţarea a fost asigurată de către Academia Britanică, Universitatea din Cardiff şi Societatea Anticarilor Londonezi din partea britanică, respectiv Ministerul Culturii şi Cultelor şi Consiliul Judeţean Teleorman din partea română. Cercetările de la *Gorgan* au reunit o echipă numeroasă de specialişti: Constantin Haită, Adrian Bălăşescu, Valentin Radu (Muzeul Naţional de Istorie a României - Centrul Naţional de Cercetări Pluridisciplinare), Pavel Mirea, Ştefan Nedelcuţă-Apope, Pompilia Zaharia (Muzeul Judeţean Teleorman), Cătălin Lazăr (Muzeul Dunării de Jos Călăraşi), Steve Mills (Şcoala de Istorie şi Arheologie a Universităţii din Cardiff), Laurens Thiessen (Amsterdam), Nicki Stone (Universitatea Sheffield) şi studenţi de la Universităţile din Bucureşti, Cardiff şi Londra.

[9] P. Mirea, *Consideraţii asupra locuirii Starčevo-Criş din sud-vestul Munteniei*, în „Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos", XXII - „In honorem Silvia Marinescu-Bîlcu", Călăraşi, 2005, p. 37-52.

[10] S. Dolinescu-Ferche, *Aşezări din secolele III şi VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, Bucureşti, 1974, p. 100, 103, fig. 10; E. Comşa, *Aşezarea Starčevo-Criş de la Dulceanca*, în „Analele Banatului", S. N., III, 1994, p. 13-39.

[11] Cultura Dudeşti era puţin cunoscută în această parte a Munteniei, dar cercetările de dată recentă, mai ales cele de la Măgura *Buduiasca*, precum şi reevaluarea unor descoperiri mai vechi, au schimbat această stare de fapt. În prezent, în zona de sud-vest a Munteniei sunt semnalate 23 de puncte cu descoperiri atribuite culturii Dudeşti. (P. Mirea, *Consideraţii asupra locuirii Dudeşti din sud-vestul Munteniei*, în „Studii de preistorie", 2, 2005, p. 76, 78, 79).

Neoliticului dezvoltat îi aparțin și descoperirile de tip Boian-Giulești de la *Podul Nou*, de pe terasa înaltă, estică, a râului Vedea. Potrivit autorilor săpăturii de salvare întreprinsă în anul 1956, din această perioadă datează un „bordei" și o „groapă de bucate"[12]. Ca piese de inventar, sunt semnalate doar fragmente ceramice (fig. 4) și o singură unealtă de piatră șlefuită (fig. 11/1). Fragmentele ceramice provin de la castroane, vase cu pereții arcuiți, vase carenate, pahare bitronconice sau tronconice. Pasta din care sunt modelate, cu nuanțe de cărămiziu, cărămiziu-gălbui și cărămiziu-cenușiu, este preponderent grosieră și conține ca degresanți pleavă și nisip. Există și o categorie ceramică fină, de culoare cenușie, ce conține doar nisip folosit ca degresant. Decorul este realizat, mai ales, prin tehnica exciziei - benzi, triunghiuri „dinți de lup"- (fig. 4/1-4), dar și a inciziei (linii paralele). Uneori vasele sunt decorate cu alveole sau brâuri alveolate dispuse sub buză, corpul fiind acoperit cu barbotină. Decorul canelat este tipic pentru categoria ceramicii fine (fig. 4/7,8). Tot categoriei fine îi aparține un fragment de vas globular, cu buza cilindrică, dreaptă, decorată cu linii fin incizate. Corpul vasului este lustruit, excepție făcând anumite benzi dispuse orizontal sau vertical, delimitate de linii incizate (fig. 4/6).

Epoca eneolitică este documentată prin cele 16 puncte în care au fost descoperite urme de locuire de tip Boian-Spanțov și Gumelnița. Așezările Boian-Spanțov sunt situate pe terasele joase ale Vedei, Nanovului sau Vistiresei (*Anini II, Nanoveanca Baraj, Balta Lazăr, Grădina CAP „7 Noiembrie", Vistireasa*). Materialele descoperite sunt reprezentate mai ales de fragmente ceramice. Au fost identificate puține piese litice, lame fragmentare (fig. 10/8-11) și așchii de debitaj. Cu totul izolat, menționăm o unealtă de os, o dălțiță, descoperită la *Vistireasa* (fig. 11/3). Dintre formele ceramice putem aminti castroanele cu corpul cilindric, paharele tronconice, vasele cu pereți arcuiți, vasele piriforme, suporturile cilindrice (fig. 5, 8, 9). Ca tehnici de decor sunt folosite excizia, fie adâncă, fie superficială, însoțită uneori de încrustarea cu pastă albă și incizia. Motivele decorative sunt benzile, triunghiurile, liniile orizontale sau oblice (fig. 6/4, 5, 7, 8; 7/1-8; 8/1). Este prezent și decorul canelat, canelurile fiind dispuse paralel, orizontal sau oblic și, mai rar, pictura crudă cu roșu sau pictura cu grafit (fig. 6/9, 10). O situație deosebită în ceea ce privește ceramica este constatată în cazul așezării de la *Vistireasa*. Aici, unele forme amintesc de acelea întâlnite în faza timpurie a culturii Gumelnița (Gumelnița A1), mai ales pentru vasele carenate sau cele cu umăr, mai mult sau mai puțin lat[13] (fig. 8/1-3, 5), ceea ce sugerează faptul că locuirea eneolitică de la *Vistireasa* ar putea fi atribuită unui moment final al fazei Boian-Spanțov, de tranziție către Gumelnița A1.

Printre alte descoperiri Boian-Spanțov se remarcă o figurină antropomorfă feminină, aflată în stare fragmentară, descoperită pe valea Nanovului, la *Grădina CAP „7 Noiembrie"*. Corpul este masiv, cilindric, ușor aplatizat, capul de formă prismatică, are figurați, ca singure elemente anatomice, doar ochii, redați prin două linii incizate, orizontale, mărginite la ambele capete de câte un punct. Pe abdomen, este figurat un

---

[12] B. Mitrea, C. Preda, *Săpăturile de salvare de la Alexandria (r. Alexandria, reg. București)*, în „Materiale și cercetări arheologice", 5, 1958, p. 176; C. Preda, s. v. *Alexandria*, în *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. I (A-C), Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 55.

[13] D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, Editura Academiei R. P. R., București, 1961, p. 430.

triunghi sau un romb, incizat, ce are înscris un cerc, cu un punct la centru. Pe partea dorsală se afla, probabil, un decor asemănător. Sânul stâng, se prezintă sub forma unei proeminențe conice, în timp ce sânul drept, dar şi braţul drept, precum şi membrele inferioare sunt rupte din vechime (fig. 16/1).

Locuirea gumelniţeană este reprezentată de cele două aşezări de tip tell de la *Gorgan* şi *Izvorul Rece*, precum şi de urmele sporadice ale unor locuiri aflate la Alexandria (*Podul Nou, Barajul Vedea*), Adămeşti (*Biserica veche*) sau pe valea Nanovului (*Nanoveanca Baraj, Balta Lazăr, Grădina CAP „7 Noiembrie"*).

Aşezarea de tip tell de la *Gorgan*, poate cea mai cunoscută aşezare eneolitică din zonă, a atras, în mai multe rânduri, atenţia specialiştilor[14]. Săpăturile arheologice efectuate în anul 2002, au furnizat o serie de informaţii legate de specificul locuirilor gumelniţene şi a genezei aşezărilor de acest fel. Aşezarea, parţial distrusă, se află în partea de nord a Alexandriei, pe malul stâng al râului Vedea, pe o prelungire a terasei în luncă. Diametrul pe direcţia NE-SV este de circa 25 m, iar pe direcţia NV-SE se mai păstrează 21 m. Înălţimea, până la nivelul actual al luncii, este de aproximativ 12 m, zona fiind afectată de intervenţii moderne[15].

În zona cercetată, nivelul cultural cuprinde şapte niveluri de locuire, cu o grosime totală de cca. 5,50 m. Pe baza analizei ceramicii s-a putut aprecia că primele două niveluri au aparţinut fazei Gumelniţa B1, în timp ce următoarele aparţineau fazei Gumelniţa A2. Unele fragmente ceramice ar indica şi existenţa fazei timpurii a culturii Gumelniţa (Gumelniţa A1). Nivelurile de locuire sunt marcate de existenţa unor locuinţe, unele dintre ele distruse de incendii puternice şi de zone cu acumulări de resturi menajere. Au fost cercetate şi vetrele aferente, unele cu mai multe faze de refacere şi utilizare. O locuinţă aflată la baza tell-ului avea podeaua acoperită cu o împletitură vegetală, probabil de tipul rogojinii.

Observaţiile din teren, corelate cu studiile sedimentologice, au relevat o serie de date cu privire la geneza acestei aşezări. Astfel, într-o prima fază de locuire, este posibil ca botul de terasă să fi fost amenajat prin săparea unor trepte, prin amenajarea unei suprafeţe de genul unei "cuvete", locuirea aflându-se concentrată spre părţile de sud şi de vest ale aşezării. S-au putut observa, totodată, că aceste trepte tăiate în terasă erau întărite cu pari de lemn.

În partea de sud, aşezarea era delimitată de un şanţ, dublat de un fel de val întărit cu pari de lemn. Acest sistem de protecţie al aşezării este abandonat sau se deteriorează, ultimele niveluri de locuire fiind amplasate peste acesta[16].

---

[14] C. Bolliac, *op. cit.*, p. 225-226; I. Spiru, *op. cit.*, p. 10; R. Andreescu, P. Mirea, Şt. Apope, *Aşezările culturii Gumelniţa din vestul Munteniei*, în „O civilizaţie necunoscută: Gumelniţa", variantă CD-ROM, CIMEC, Bucureşti, 2001; I. Pătraşcu, *Aşezările culturii Gumelniţa din bazinul Vedei şi Teleormanului, partea I*, în „Argesis", XI, 2002, p. 19; S. Trick *A GIS-based study of the visual contexts of early agricultural tells in southern Romania*, teză de doctorat (mss.), Cardiff University, 2002; R. Andreescu, P. Mirea, Şt. Apope, *Cultura Gumelniţa în vestul Munteniei. Aşezarea de la Vităneşti, jud. Teleorman*, în „Cercetări arheologice", XII, 2003, p. 72; I. Pătraşcu, *Aşezările culturii Gumelniţa din bazinul Vedei şi Teleormanului, partea a II-a*, în „Argesis", XII, 2003, p. 46, fig. 3.

[15] R. Andreescu, P. Mirea, Şt. Apope, *Aşezările culturii Gumelniţa...*; R. Andrescu, P. Mirea, *Tell Settlements: a pattern of landscape ocupation in the Lower Danube*, în „(Un)settling the Neolithic", II, Cardiff, (sub tipar).

[16] R. Andreescu, D. Bailey, *Alexandria, jud. Teleorman. Punct: Gorgan, VED 003*, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 2002*, Bucureşti, 2003, p. 37, 38; C. Haită *Studiu sedimentologic, Alexandria, jud.*

Inventarul arheologic deosebit de bogat, descoperit cu diferite ocazii, dar mai ales în urma săpăturilor arheologice din anul 2002, este alcătuit din vase şi fragmente ceramice, unelte de silex, piatră, os, corn şi cupru, plastică antropomorfă şi zoomorfă. Dintre formele ceramice pot fi amintite: vase tronconice sau bitronconice, cu umărul mai mult sau mai puţin rotunjit (fig. 12/1-4), castroane (fig. 12/7; 13/5-8; 14/1-5), străchini (fig. 13/1-3; 15/6, 9), capace (fig. 14), strecurători. Modalităţile prin care este realizat decorul sunt diverse: incizii, decor în relief, barbotină, alveole, „ciupituri", pictură crudă cu roşu sau alb, pictură cu grafit.

Piesele litice sunt reprezentate, cu precădere, de o serie de unelte de silex: lame şi segmente de lamă (fig. 10/12, 13), răzuitoare (fig. 10/14, 15), străpungătoare, vârfuri de săgeată, topoare trapezoidale (fig. 10/16), nuclee şi percutoare. Se adaugă râşniţele şi frecătoarele-zdrobitoare confecţionate din gresie, precum şi herminetele realizate din şist verde (fig. 11/2). Uneltele de os şi corn se găsesc, la rândul lor, într-o gamă variată de tipuri: împungătoare (fig. 11/7, 9), ace (fig. 11/8), dălţiţe (fig. 11/4, 10), spatule, rondele perforate, săpăligi (fig. 11/12), manşoane şi topoare-ciocan.

În aşezarea de la *Gorgan*, au fost descoperite şi o serie de unelte de cupru, printre care pot fi enumerate câteva ace (fig. 11/14-17), dar şi un împungător cu mâner de os (fig. 11/13), piese ce prezintă analogii cu descoperirile făcute într-o aşezare aflată în apropiere, la Vităneşti, pe valea Teleormanului, dar şi în alte aşezări gumelniţene[17]. O altă piesă de cupru cunoscută, un topor de tip pană, varianta Gumelniţa, provine de pe raza comunei Poroschia, dintr-un punct neprecizat[18].

O categorie deosebită de descoperiri arheologice este cea ilustrată de plastica zoomorfă, dar mai ales de cea antropomorfă. Din prima categorie amintim câteva figurine fragmentare ce redau, probabil, bovidee, dar şi o figurină perforată, folosită ca pandantiv (fig. 16/7). A doua categorie, chiar dacă nu este foarte numeroasă, este ilustrată de figurine realizate din os, de tip prismatic (fig. 16/3, 4) sau plat (fig. 16/5), dar şi din figurine modelate din lut[19]. Se remarcă un fragment dintr-o figurină antropomorfă de tipul "cu vas pe cap", precum şi o figurină, cu braţele întinse lateral (fig. 16/2). Cea din urmă prezintă un decor deosebit, realizat prin linii fin incizate ce combină diferite elemente geometrice (triunghiuri, romburi)[20].

O altă aşezare gumelniţeană de tip tell se află în zona *Izvorul Rece*, la vest de Alexandria. Amplasat la confluenţa văii Nanovului cu valea lui Mamet, tell-ul, cunoscut sub numele de *Măgura de la podul Nanovului*, are diametrele de 25 x 20 m şi o înălţime de circa 2 m. Aşezarea a fost afectată parţial de lucrări ocazionate de montarea unor motopompe pentru irigaţii. Cu acest prilej, au fost descoperite fragmente ceramice, unelte de silex, os şi corn. De menţionat câteva fragmente ceramice pictate

Teleorman. Punct: Gorgan, VED 003, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 2002*, Bucureşti, 2003, p. 38, 39.

[17] C. Bem, *Considération sur quelques types de pièces gumelnitiennes en cuivre*, în „Dacia", N. S., XLVI-XlVII, 2002-2003, p. 147-172.

[18] Al. Vulpe, *Începuturile metalurgiei aramei în spaţiul carpato-dunărean*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 24, 1974, 2, p. 221-222; idem, *Die Äxte und Beile in Rumänien*, Prähistorische Bronzefunde Europas, IX, 5, II, München, 1975, p. 56.

[19] R. Andreescu *Plastica antropomorfă gumelniţeană. Analiză primară*, Muzeul Naţional de Istorie a României, seria Monografii (III), Bucureşti, 2002, *passim*

[20] *Ibidem*, p. 37, 38.

cu grafit (fig. 15/7), o săpăligă de corn de cerb (fig. 11/11) şi un împungător de os (fig. 11/5). Materialele descoperite aici, încadrează locuirea eneolitică în faza B1 a culturii Gumelniţa[21].

Descoperirile neo-eneolitice din împrejurimile Alexandriei ne dezvăluie o dinamică intensă a locuirilor din această epocă, rezultat al pendulării diverselor grupuri umane în vederea obţinerii unor resurse naturale şi a găsirii unor locuri prielnice întemeierii aşezărilor, dar şi ca urmare a unor aspecte legate poate de tradiţie sau considerente sociale. Mediul înconjurător a influenţat dinamica locuirilor omeneşti, aşezările fiind, în general, amplasate la foarte mică distanţă de cursurile Vedei, Nanovului şi Vistiresei, mai ales pe terase, de regulă în apropierea unor izvoare.

Locuirile neo-eneolitice cuprind întregul palier cronologic şi cultural al epocii, de la neoliticul timpuriu (cultura Starcevo-Criş), la neoliticul dezvoltat (culturile Dudeşti şi Boian-Giuleşti) şi eneolitic (culturile Boian-Spanţov şi Gumelniţa). În neoliticul timpuriu şi dezvoltat locuirile sunt sporadice, probabil ca expresie a mobilităţii comunităţilor omeneşti, dar şi din cauze legate de evoluţia paleomediului. Comunităţile gumelniţene sunt cele care întemeiază aşezări de tip tell, stabile, de lungă durată.

Materialele descoperite în aşezările neo-eneolitice vin să exemplifice aspecte legate de ocupaţiile şi meşteşugurile practicate, de gradul de dezvoltare al acestora, sugerând complexitatea unor civilizaţii a căror existenţă s-a desfăşurat pe parcursul a aproape trei milenii.

Repertoriul descoperirilor neo-eneolitice din zona Alexandriei

Valea pârâului Nanov

Nr. 1. ***Nanoveanca-Baraj.*** În anul 1967, cu ocazia construirii unui baraj pe valea pârâului Nanov, la cca.2 km în amonte de podul de la *Izvorul rece*, la baza pantei ce coboară spre pârâu, au fost descoperite fragmente ceramice neolitice, culturile Boian Spanţov şi Gumelniţa A1, geto-dace, medievale timpurii (cultura Dridu) şi medievale (sec. XIV-XV). Ceramica neolitică este reprezentată de forme precum castroane, vase cu pereţi arcuiţi, capace, decorate atât prin incizie, cât şi prin excizie.
Materiale inedite aflate în colecţia Muzeului Judeţean Teleorman, Alexandria (în continuare, MJT).
Bibliografie: I. Spiru, *File de istorie teleormăneană*, Editura Teleormanul Liber, Alexandria, 1996, p.13.

Nr. 2. ***Măgura de la Podul Nanovului.*** Aşezare de tip tell amplasată pe malul drept al pârâului Nanov, în apropierea podului de la *Izvorul Rece*, în dreapta şoselei Alexandria-Turnu Măgurele. Dimensiunile aproximative sunt de 25 x 20 m şi 2 m înălţime. Aşezarea a fost afectată parţial de lucrări ocazionate de montarea unor

[21] I. Spiru *Cercetări şi descoperiri arheologice în judeţul Teleorman*, în „Revista Muzeelor", VI, 1969, 2, p. 159, i; idem, *File...*, p. 10; R. Andreescu, P. Mirea, Şt. Apope, *op. cit.*

motopompe pentru irigaţii (1984). Au fost descoperite, cu acest prilej, fragmente ceramice, unelte de silex, os şi corn. De menţionat un fragment ceramic pictat cu grafit. Materialele descoperite pot fi atribuite fazei B1 a culturii Gumelniţa.
Cercetări de suprafaţă I. Spiru, C. Beda; I. Spiru, P. Mirea, C. Marin, 1984; R. Andreescu, P. Mirea, 1995.
Materiale aflate în colecţia MJT.
Bibliografie: I. Spiru, *Cercetări şi descoperiri* ..., p. 159, i; idem, *File*..., p. 10; R. Andreescu, P. Mirea, Şt. Apope, *Aşezările culturii Gumelniţa* ...; I. Pătraşcu, *Aşezările... (I)*, p. 19; idem, *Aşezările... (II)*, p. 46, fig. 3; R. Andreescu, P. Mirea, *op. cit.*

Nr. 3. Pe malul stâng al bălţii de la *Izvorul Rece*, spre digul din aval, atât pe terasa ce coboară lin cât şi în mal au fost descoperite fragmente ceramice, asociate cu unelte de silex ce ar putea fi atribuite culturii Dudeşti. Aceleiaşi culturi ar putea aparţine şi o figurină zoomorfă. Tot de aici provin şi fragmente ceramice din bronzul târziu (cultura Noua-Coslogeni), evul mediu timpuriu (cultura Dridu) şi evul mediu târziu.
Materiale inedite aflate în colecţia MJT.

Nr. 4. Pe malul stâng, cu ocazia lucrărilor de lărgire a bălţii *Gostat 1*, la circa 300 m în aval de digul bălţii *OCL*, au fost descoperite fragmente ceramice atipice (posibil eneolitice, cultura Gumelniţa şi din epoca bronzului) şi fragmente ceramice din evul mediu timpuriu (cultura Dridu).
Cercetări de suprafaţă P. Mirea, C. Marin, 2004.
Materiale inedite aflate în colecţia MJT.

Nr. 5. Pe terasa înaltă de pe malul drept al *Bălţii Lazăr*, la cca. 500 m sud de digul din amonte, au fost descoperite fragmente ceramice atipice, dar şi unele, probabil, eneolitice (cultura Gumelniţa), precum şi câteva fragmente de lame de silex.
Cercetări de suprafaţă P. Mirea, P. Zaharia, 1999.
Materiale inedite aflate în colecţia MJT.

Nr. 6. În zona unui cot al *Bălţii Lazăr*, pe malul drept, la cca. 500 m vest de digul din aval, au fost descoperite mai multe fragmente ceramice atipice, dar şi eneolitice (cultura Gumelniţa), un frecător de gresie, un fragment de lamă de silex. În prezent zona a fost afectată de construirea unor grajduri.
Cercetări de suprafaţă P. Mirea, P. Zaharia, 1999.
Materiale inedite aflate în colecţia MJT.

Nr. 7. ***Balta Lazăr***. Pe malul drept al *Bălţii Lazăr*, în dreptul digului din aval, au fost descoperite numeroase fragmente ceramice din mai multe epoci: neolitic (Boian-Spanţov), Hallstatt (cultura Basarabi), geto-dace, medievale timpurii (cultura Dridu).
Ceramica neolitică este reprezentată de castroane cilindrice sau profilate, vase cu pereţi arcuiţi, pahare tronconice sau bitronconice, suporturi cilindrice. Elementul principal de decor este excizia, adâncă sau superficială, însoţită uneori de încrustarea cu pastă albă. Este întâlnit şi decorul incizat, canelura şi pictura cu grafit .
Cercetări de suprafaţă P. Mirea, Şt. Nedelcuţă-Apope, P. Zaharia, 2001; P. Mirea, I. Pătraşcu, 2004.
Materiale aflate în colecţia MJT.

Nr. 8. ***Grădina „CAP 7 Noiembrie"***. Aşezare distrusă în urma unor lucrări de

îndiguire, în anul 1967. Urmele de locuire descoperite datează din eneolitic (culturile Boian-Spanţov şi Gumelniţa), Hallstatt, geto-dace, medievale timpurii (cultura Dridu) şi medievale târzii.
Cercetări de suprafaţă: C. Beda, I. Spiru, 1968, 1972.
Materiale inedite aflate în colecţia MJT.
Bibliografie: I. Spiru, *Cercetări şi descoperiri...*, p. 159, j; idem, *Descoperiri arheologice în jud. Teleorman*, în „CAMNI", III, 1979, p .457; idem, *File...*, p. 12-13.

Nr. 9. De pe malul stâng al pârâului Teleorman, în dreapta şoselei Alexandria-Zimnicea (la circa 100 m sud-vest), într-o zonă unde au fost făcute amenajări pentru un lac de agrement, au fost descoperite fragmente ceramice neolitice (Boian), Hallstatt (Basarabi) şi geto-dace.
Cercetări de suprafaţă: P. Mirea, Ştefan Nedelcuţă-Apope, 2002; P. Mirea, I. Pătraşcu, 2005.
Materiale inedite aflate în colecţia MJT.

Nr. 10. De pe malul drept al pârâului, la mică distanţă de punctul anterior, amenajările pentru lacul de agrement au scos la iveală fragmente ceramice neolitice (Boian), Hallstatt (Basarabi), geto-dace şi de tip Sântana de Mureş-Cerneahov.
Cercetări de suprafaţă: P. Mirea, Ştefan Nedelcuţă-Apope, 2002.
Materiale inedite aflate în colecţia MJT.

Nr. 11. Pe malul drept, aproape de vărsarea în râul Vedea, de o parte şi de alta a şoselei Alexandria-Zimnicea, au fost descoperite fragmente ceramice atipice, unele probabil neolitice, precum şi fragmente ceramice de tip Basarabi.
Cercetări de suprafaţă P. Mirea, I. Pătraşcu, Ştefan Nedelcuţă-Apope, 2001.
Materiale inedite aflate în colecţia MJT.

Valea pârâului Vistireasa

Nr. 12. Pe terasa joasă, în dreptul stăvilarului aflat între prima şi cea de-a doua baltă de pe pârâul Vistireasa, într-o groapă de împrumut, au fost descoperite fragmente ceramice eneolitice, cultura Boian-Spanţov, lame şi răzuitoare de silex, o dălţiţă de os. Ca forme ceramice întâlnim: castroane tronconice sau bitronconice, vase cu pereţi arcuiţi, bitronconice sau cu umăr lat, suporturi cilindrice, strecurători. Decorul este realizat prin excizie, incizie adâncă şi barbotină.
Cercetări de suprafaţă P. Mirea, P. Zaharia, 2002; K. McGill, 2002; P. Mirea, 2004.
Materiale inedite aflate în colecţia MJT.

Nr. 13. Tot pe malul stâng, în dreptul stăvilarului dintre cea de-a doua şi cea de-a treia baltă, din ruptura malului şi din gropile de împrumut aflate în vecinătate, provin câteva fragmente ceramice neolitice (cultura Boian), precum şi medievale timpurii (cultura Dridu). Unele fragmente ceramice neolitice sunt decorate prin incizie şi incrustate cu pastă albă.
Cercetări de suprafaţă P. Mirea, P. Zaharia, 2002.
Materiale inedite aflate în colecţia MJT.

Valea râului Vedea

Nr. 14. ***Biserica veche***. La circa 100 m SE depărtare de biserica veche a satului Adămeşti, astăzi în ruină, au fost descoperite, atât în ruptura malului drept, cât şi într-o groapă de împrumut, fragmente ceramice eneolitice (cultura Gumelniţa).
Cercetări de suprafaţă I.Spiru; P. Mirea, P. Zaharia, 2002; P. Mirea, Şt. Nedelcuţă-Apope, I. Pătraşcu, 2004.
Materiale inedite aflate în colecţia MJT.

Nr. 15. ***Anini II***. Pe malul stâng al râului Vedea, la circa 100 m sud-est de liziera pădurii *Anini*, pe terasa joasă, au fost identificate fragmente ceramice Boian-Spanţov.
Cercetări de suprafaţă P. Mirea, P. Zaharia, 2003.
Materiale inedite aflate în colecţia MJT.

Nr. 16. ***Cărămidărie***. În punctul *Cărămidărie*, aflat între aşezarea gumelniţeană de la *Gorgan* şi albia râului Vedea, la confluenţa unei văioage cu râul Vedea şi la circa 20 de metri de terasa acestuia din urmă, se aflau urme de locuire atribuite mai multor epoci: neolitică (Starčevo-Criş şi Boian), bronzul timpuriu (Glina), prima epocă a fierului (Basarabi), geto-dacă, sec.VI-VII p. Chr. (cultura Ipoteşti-Cândeşti), evul mediu timpuriu (cultura Dridu). În prezent, aşezarea este distrusă în întregime prin exploatarea pământului pentru cărămizi.
Cercetări de suprafaţă: R. Andreescu, C. Beda, G. Gâscan, C. Marin, P. Mirea, I. Nicolae, I. Spiru, E. Ţânţăreanu, I. Vlad, P. Zaharia (1954-1995).
Materiale inedite aflate în colecţia MJT.
Bibliografie: I. Spiru, *Descoperiri arheologice...*, p. 454, 457, g; idem, *File...*, p. 10-11; P. Mirea, *Consideraţii asupra locuirii Starčevo-Criş...*, p. 37-52.

Nr. 17. ***Gorgan***. Aşezare eneolitică de tip tell, parţial distrusă, amplasată pe o prelungire a terasei în luncă. Diametrul pe direcţia NE-SV este de circa 25 m, iar pe direcţia NV-SE se mai păstrează 21 m. Înălţimea maximă, de la nivelul actual al luncii, este de aproximativ 12 m.
Aşezarea a fost semnalată pentru prima dată, în anul 1869, de către Cezar Bolliac.
Cercetări de suprafaţă: R. Andreescu, C. Beda, C. Marin, P. Mirea, I. Nicolae, I. Pătraşcu, I. Spiru, E. Ţânţăreanu, I. Vlad, P. Zaharia (1954-2002)
Săpături sistematice: R. Andreescu, D.W. Bailey, 2002.
Nivelul cultural are o grosime de circa 5,50 m şi cuprinde, şapte niveluri de locuire. Primele două niveluri aparţin fazei Gumelniţa B1, iar următoarele pot fi încadrate în faza Gumelniţa A2. În nivelul inferior, câteva fragmente ceramice, pledează pentru o atribuire la faza Gumelniţa A1.
Inventarul arheologic, deosebit de bogat, cuprinde, printre altele, vase şi fragmente ceramice, unelte din silex, corn, os şi cupru, plastică antropomorfă şi zoomorfă.
Materiale aflate în colecţia MJT.
Bibliografie: C. Bolliac, *op. cit.*, p. 225-226; I. Spiru, *File...*, p. 10; R. Andreescu, P. Mirea, Şt. Apope, *op. cit.*; Andreescu, Bailey, *op. cit.*, p. 37-39; C. Haită, *op. cit.*, p. 38-39; I. Pătraşcu, *Aşezările ... (I)*, p. 12; S. Trick, *op. cit.*; R. Andreescu, P. Mirea, Şt. Apope, *Cultura Gumelniţa ...*, p. 72; I. Pătraşcu, *Aşezările ... (II)*, p. 46, fig. 3; R. Andreescu, P. Mirea, *op. cit.*

Nr. 18. Locuire situată pe terasa înaltă, estică, a râului Vedea, la marginea pădurii cu acelaşi nume, la cca. 200 m nord de vechiul pod peste râu.
Cercetări de suprafaţă: I. Spiru, 1982-1985.
Au fost descoperite unelte de silex şi izolat, fragmente ceramice cu pleavă în pastă, ce pot fi atribuite, probabil, culturii Dudeşti.
Materiale aflate în colecţia MJT.
Bibliografie: I. Spiru, *File...*, p. 10; P. Mirea, *Consideraţii asupra locuirii Dudeşti...*, p. 76, 78.

Nr. 19. ***Podul nou.*** Cu ocazia construirii noului pod de peste râul Vedea, în anul 1956, au fost descoperite urme de locuire ce aparţin mai multor epoci: neo-eneolitic (Boian-Giuleşti şi Gumelniţa), Hallstatt, epoca geto-dacă, epoca medievală timpurie (cultura Dridu), epoca medievală târzie.
Săpături de salvare: B. Mitrea, C. Preda, 1956.
Au fost cercetate un bordei şi o groapă de provizii atribuite culturii Boian şi trei bordeie atribuite culturii Dridu.
Materiale aflate în colecţiile MJT şi Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti.
Bibliografie: B. Mitrea, C. Preda, *op. cit.*, p. 175-180; I. Spiru, *Cercetări şi descoperiri...*, p. 160-161; idem, *File ...*, p. 10-11.

Nr. 20. ***Barajul Vedea.*** Tot pe malul stâng al Vedei, în zona vechiului baraj, aproximativ în dreptul străzii *Fraţii Goleşti*, au fost descoperite fragmente ceramice eneolitice (Gumelniţa A1), hallstattiene şi un vas, medieval (sec. XIV-XV).
Cercetări de suprafaţă P. Mirea, P. Zaharia, 2003; P. Mirea, I. Pătraşcu, 2005.
Materiale inedite aflate în colecţia MJT.

Nr. 21. ***La Râpe.*** Aşezare neolitică (cultura Dudeşti), situată pe terasa înaltă, estică, a râului Vedea, în punctul *La Râpe*, la aproximativ 1 km est-nord-est de sat, în dreptul abatorului.
Cercetări de suprafaţă: I. Spiru, C. Beda 1970-1972; P. Mirea, C. Marin, 1984, 1985, 1992, D.W. Bailey, S. Mills, P. Mirea, L. Thissen, 2002.
Au fost descoperite unelte de silex şi fragmente ceramice cu decor incizat şi pliseuri. Izolat, au apărut fragmente cearmice Boian şi Gumelniţa.
Materiale aflate în colecţia MJT. Fragmente ceramice din această zonă se află şi la şcoala generală Poroschia.
Bibliografie: I. Spiru, *op. cit.*, p. 48; P. Mirea, *op. cit.*, p. 76, 79.

Nr. 22. ***La Vii.*** Aşezare neolitică (cultura Dudeşti), amplasată pe terasa înaltă, estică, a râului Vedea, în punctul *La Vii*, situat în dreptul spitalului din Poroschia.
Cercetări de suprafaţă: C. Beda, 1970.
Ceramică cu decor incizat (benzi haşurate), spirale, alveole şi brâuri alveolate. Izolat, au apărut şi fragmente ceramice geto-dace şi medievale timpurii (cultura Dridu).
Materiale aflate în colecţia MJT.
Bibliografie: idem, p. 76, 79.

Nr. 23 ***Poroschia.*** Dintr-un punct neprecizat, aflat pe raza comunei Poroschia, provine un topor de cupru, de tip pană, varianta Gumelniţa.
Bibliografie: Al. Vulpe, *Începuturile ...*, p. 221-222; idem *Die Äxte ...*, p. 56.

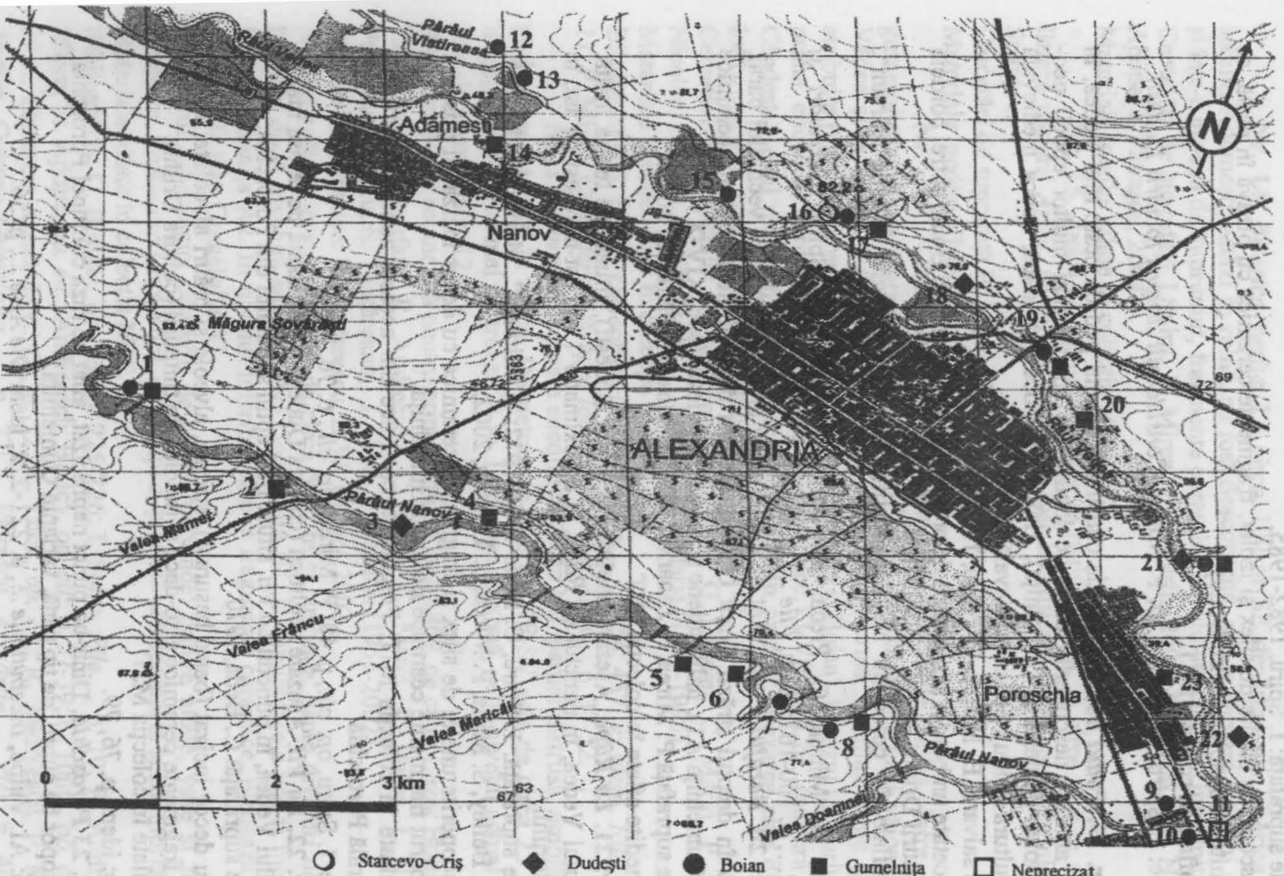

Fig. 1. Harta descoperirilor neo-eneolitice din zona Alexandriei.

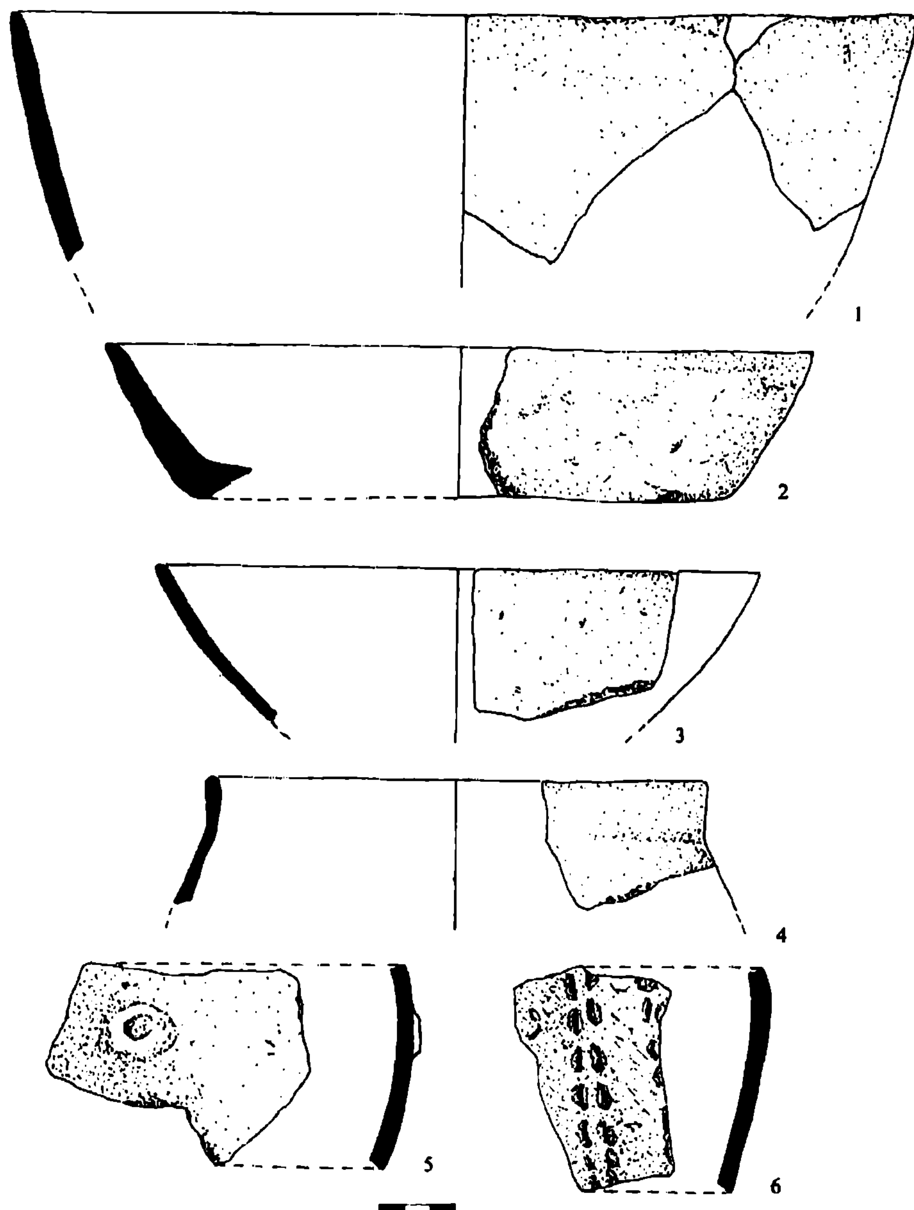

Fig. 2. Ceramică din neoliticul timpuriu (cultura Starcevo-Criş) descoperită la Alexandria-Cărămidărie.

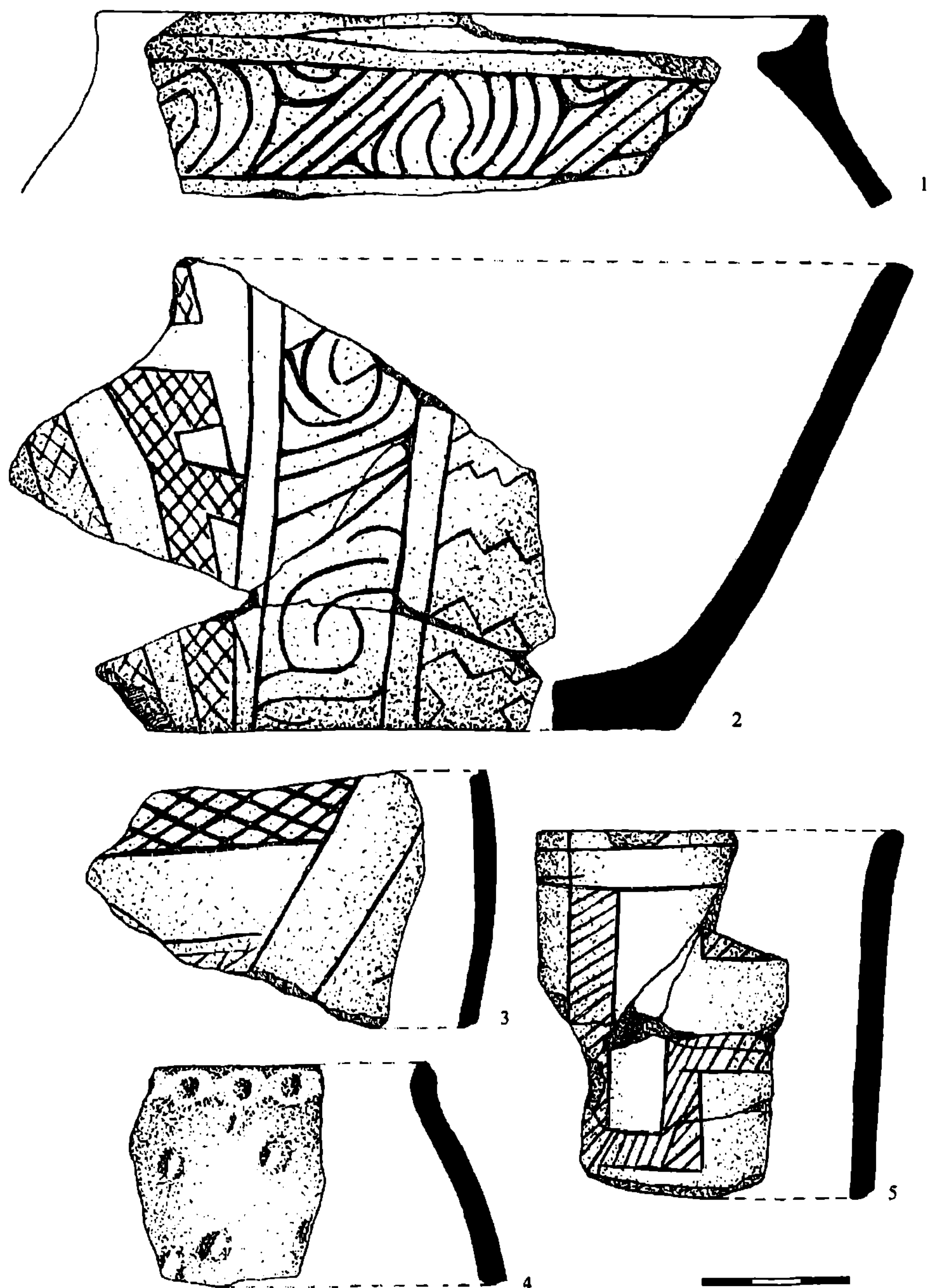

Fig. 3. Ceramică din neoliticul dezvoltat (cultura Dudeşti): 1-4 Poroschia-La Vii; 5 Poroschia-Râpe.

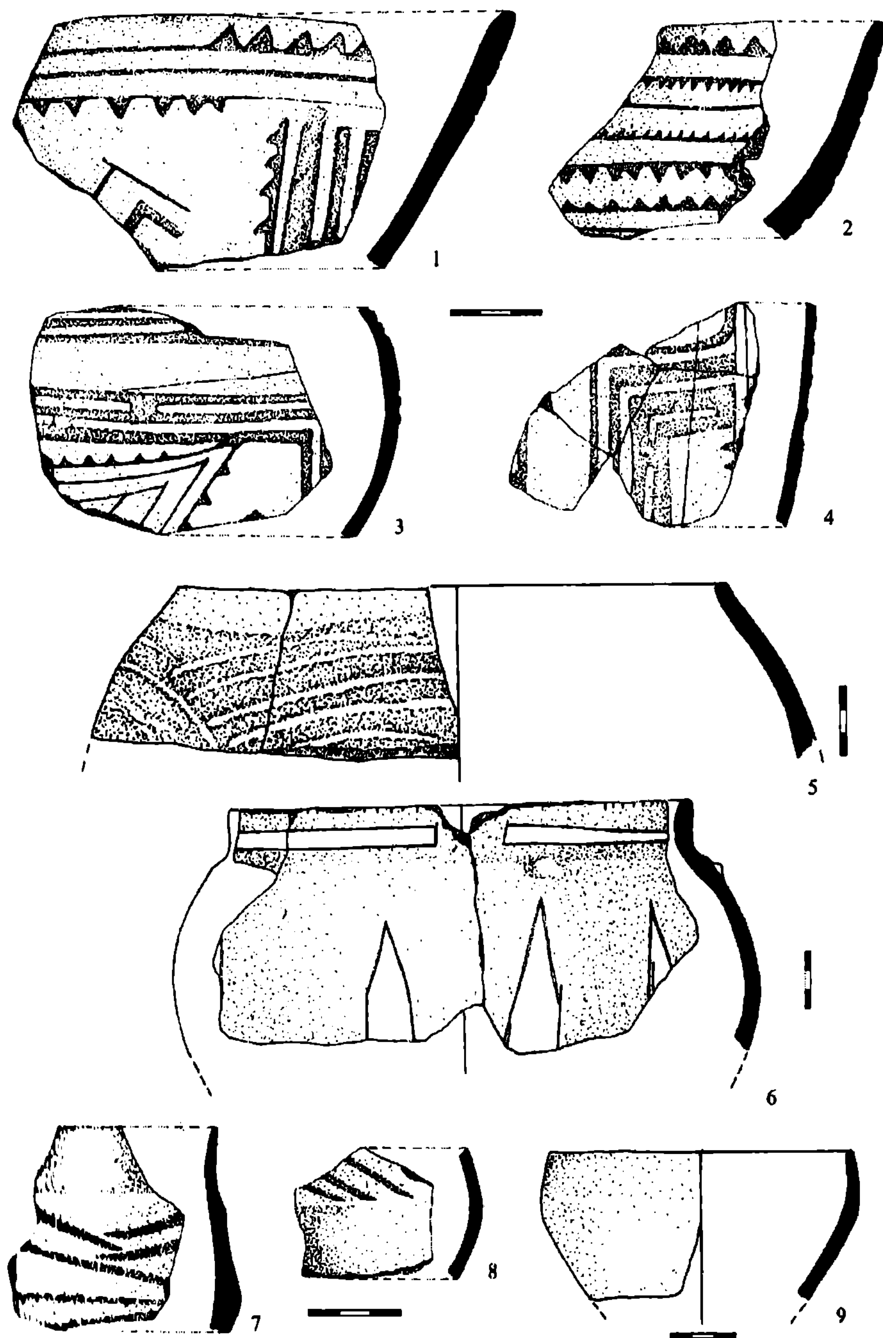

Fig. 4. Ceramică din neoliticul dezvoltat (cultura Boian-Giuleşti) descoperită la Alexandra-Podul Nou.

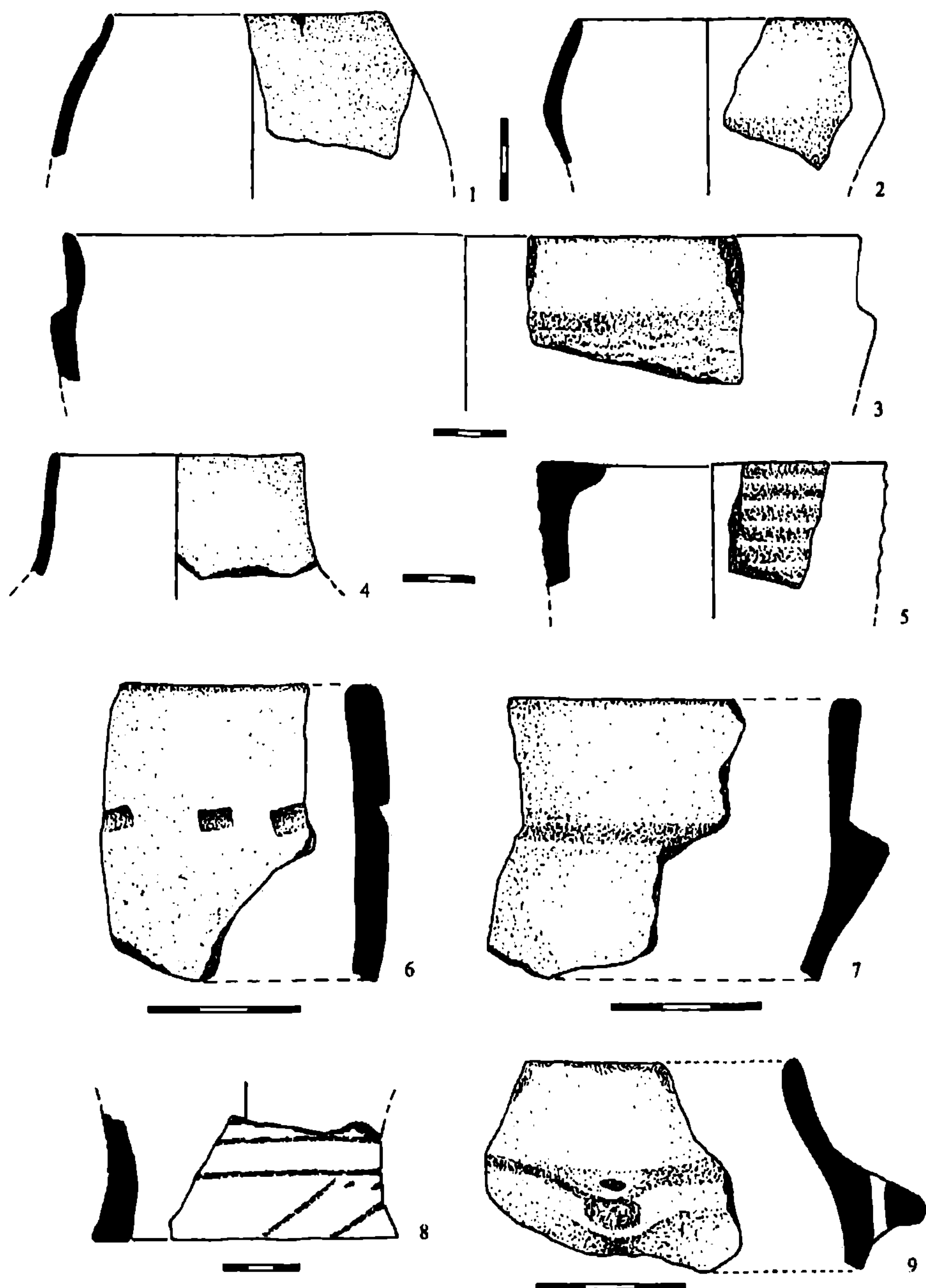

Fig. 5. Ceramică eneolitică (cultura Boian-Spanţov) descoperită pe Valea Nanovului-Balta Lazăr.

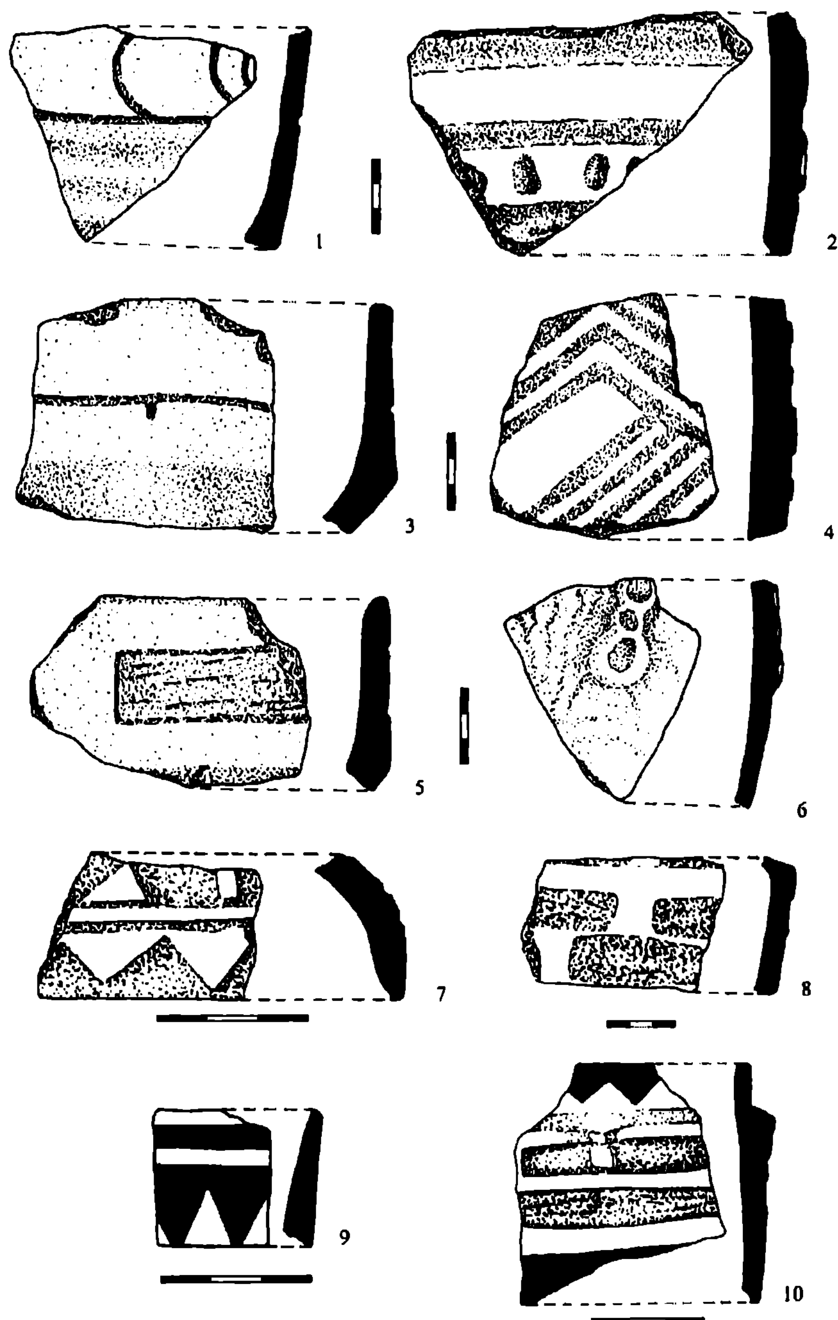

Fig. 6. Ceramică eneolitică (cultura Boian-Spanţov) descoperită pe Valea Nanovului-Balta Lazăr.

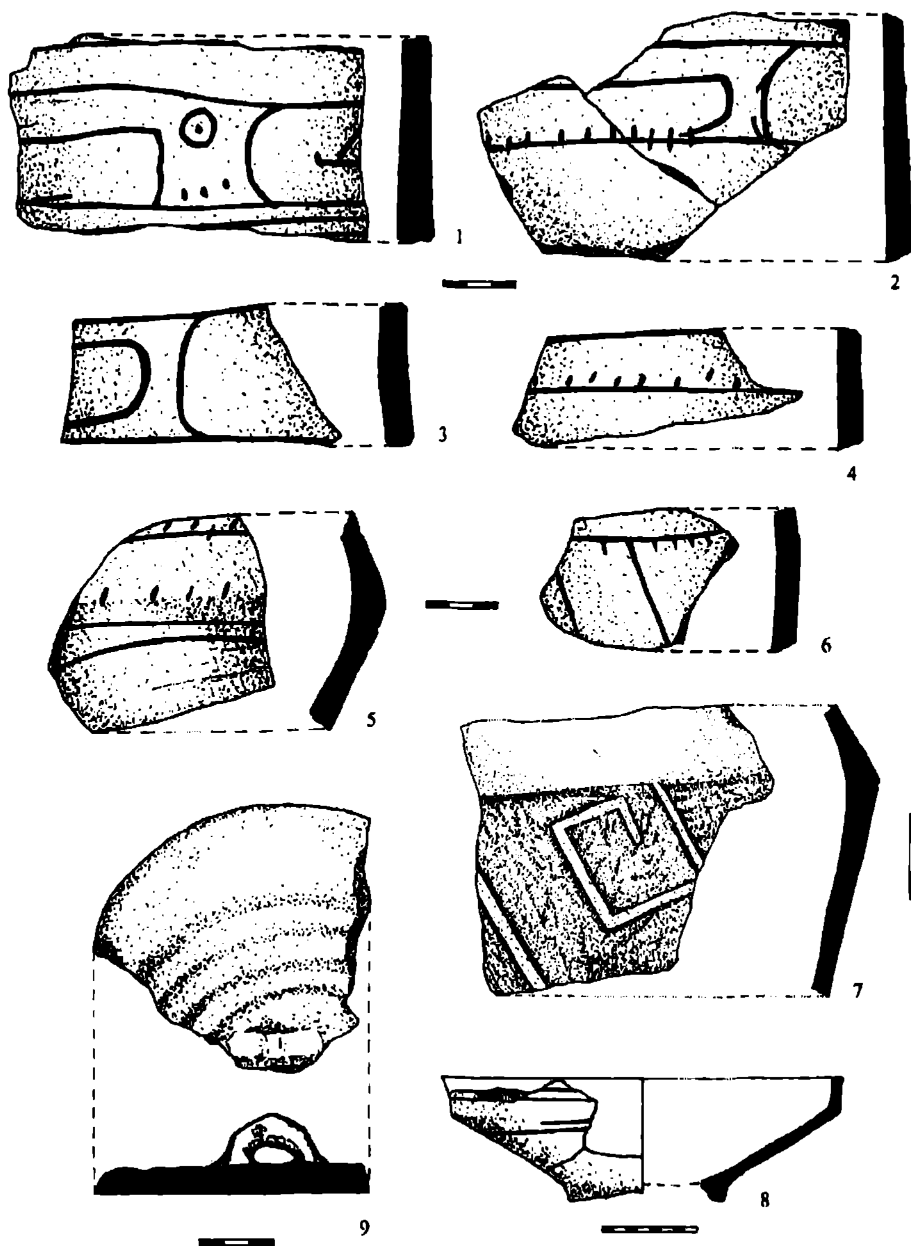

Fig. 7. Ceramică eneolitică (1-8 cultura Boian-Spanţov, 9 cultura Gumelniţa) descoperită pe Valea Nanovului Nanoveanca-Baraj.

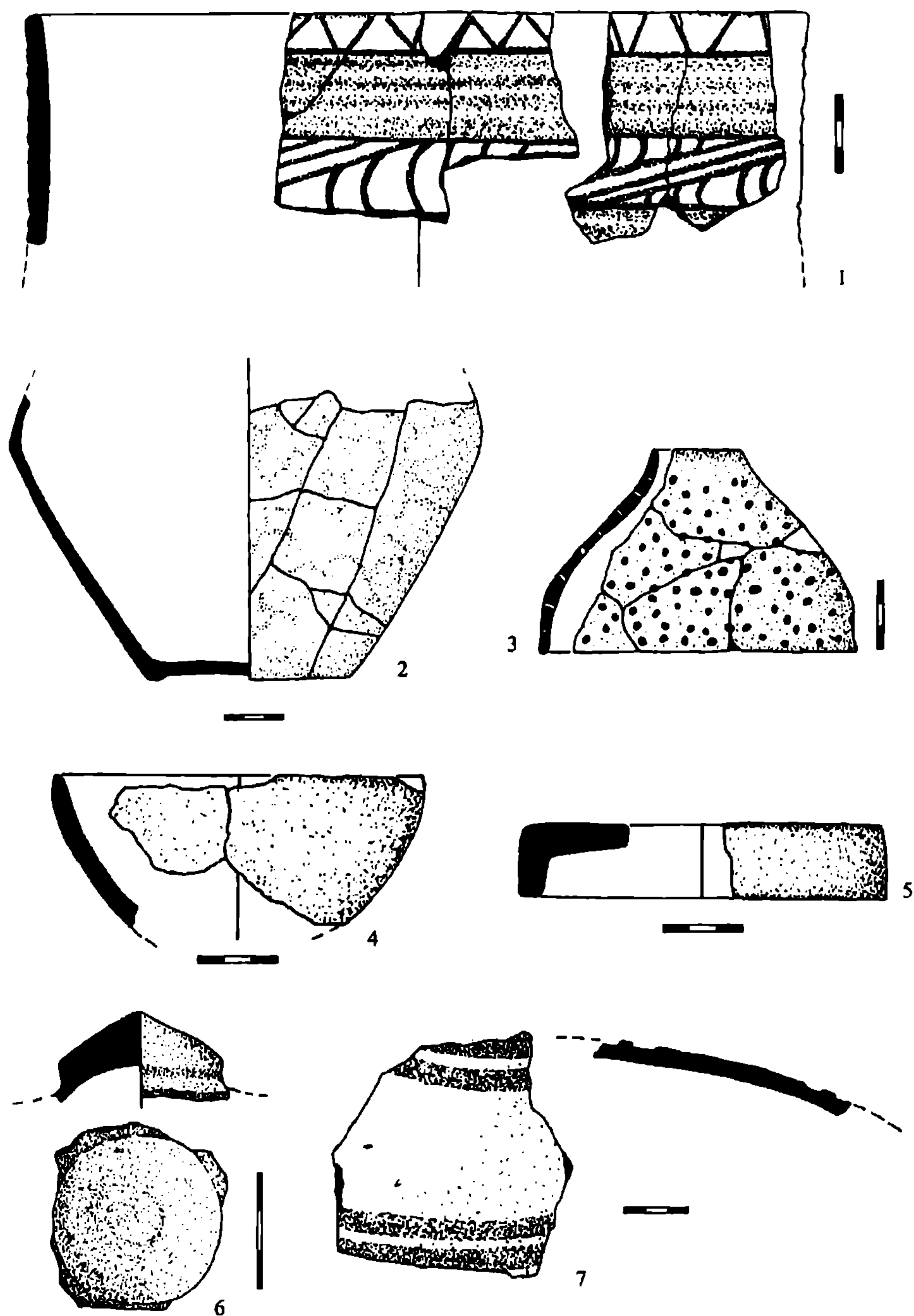

Fig. 8. Ceramică eneolitică (cultura Boian-Spanțov) descoperită la Vistireasa-pct. 12.

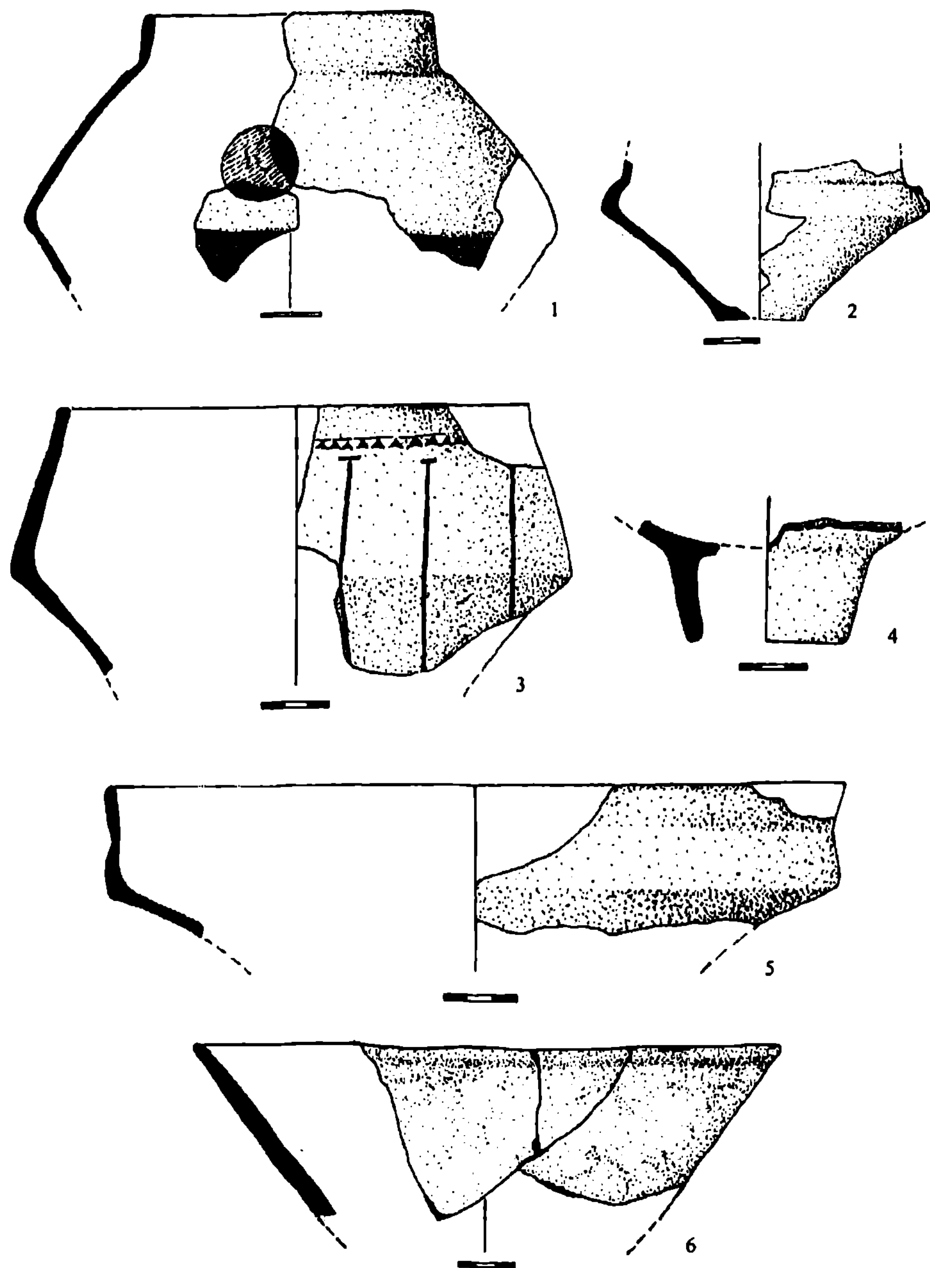

Fig. 9. Ceramică eneolitică (cultura Boian-Spanţov) descoperită la Vistireasa-pct. 12.

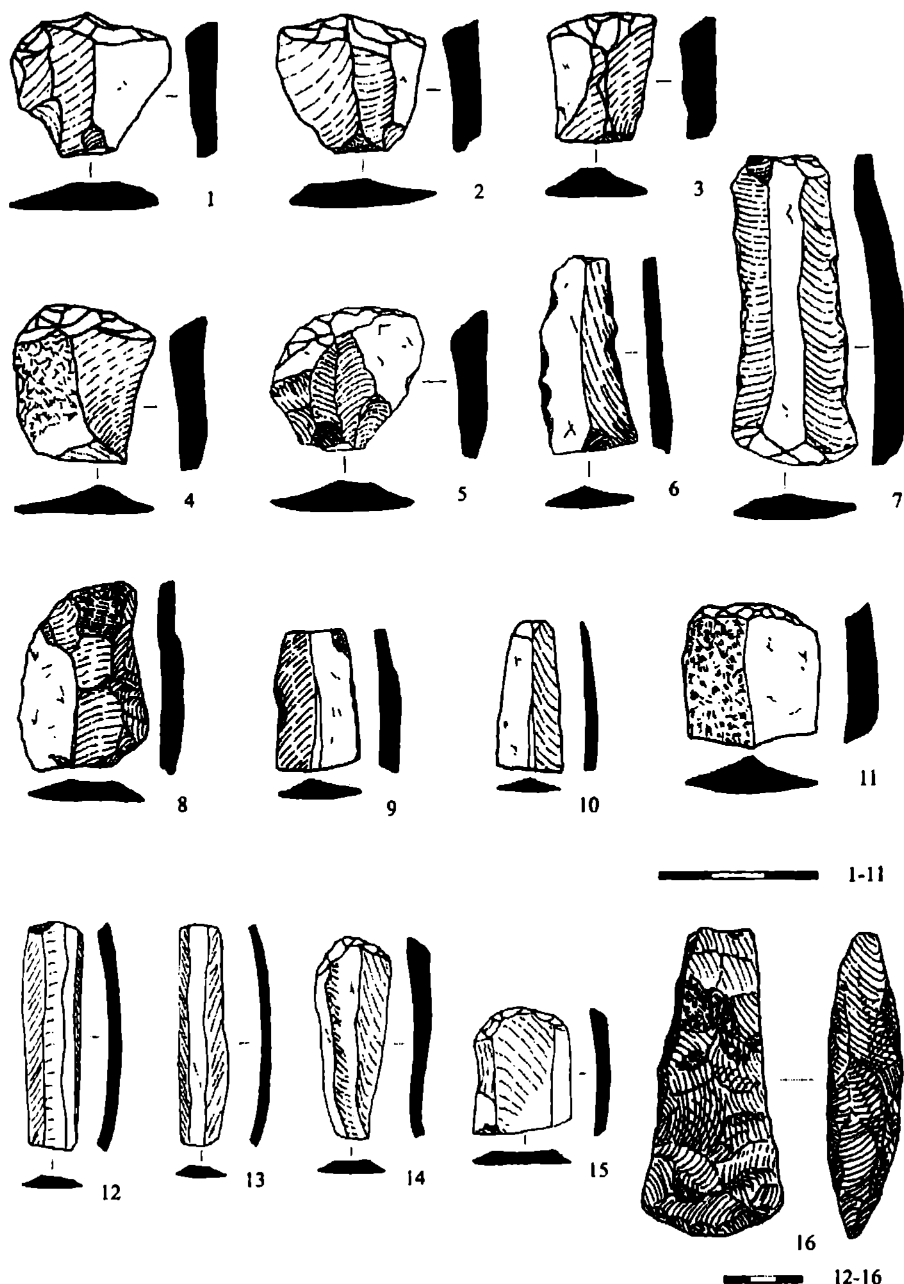

Fig. 10. Unelte de silex din epoca neo-eneolitică: cultura Dudeşti (1-4 Alexandria-pct. 3, 5-7 Poroschia-Râpe), cultura Boian-Spanţov (8-11 Alexandria-pct. 12), cultura Gumelniţa (12-16 Alexandria-Gorgan).

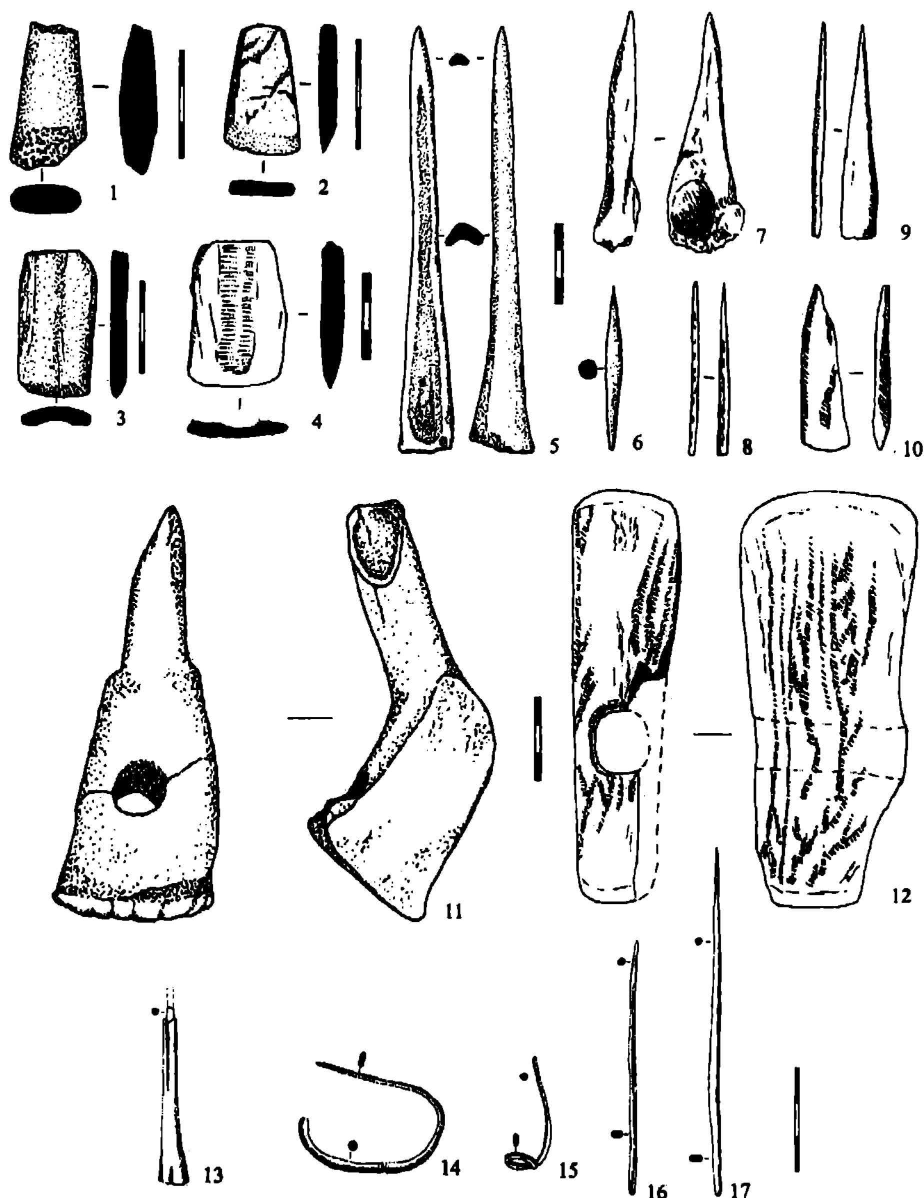

Fig. 11. Unelte din epoca neo-eneolitică: 1, 2 piatră (1 Alexandria-Podul Nou, cultura Boian-Giuleşti; 2 Alexandria-Gorgan, cultura Gumelniţa), 3-10 os (3 Vistireasa-pct. 12, cultura Boian-Spanţov; 4, 7-10 Alexandria-Gorgan; 5, 6 Măgura de la Podul Nanovului, cultura Gumelniţa), 11, 12 corn (11 Măgura de la Podul Nanovului, 12 Alexandria-Gorgan, cultura Gumelniţa), 13-17 cupru (2 Alexandria-Gorgan, cultura Gumelniţa).

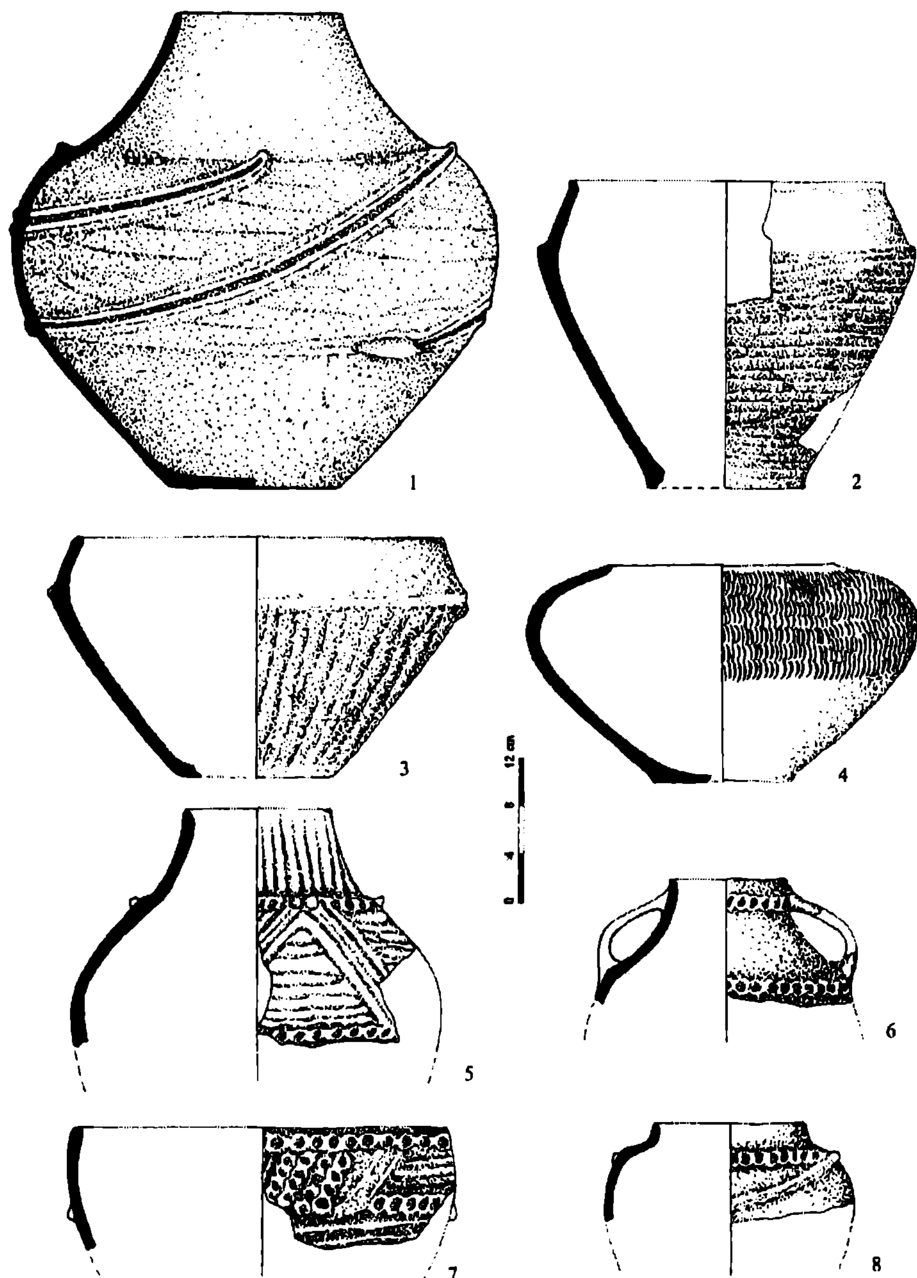

Fig. 12. Ceramică eneolitică (cultura Gumelnița) descoperită la Alexandria-Gorgan.

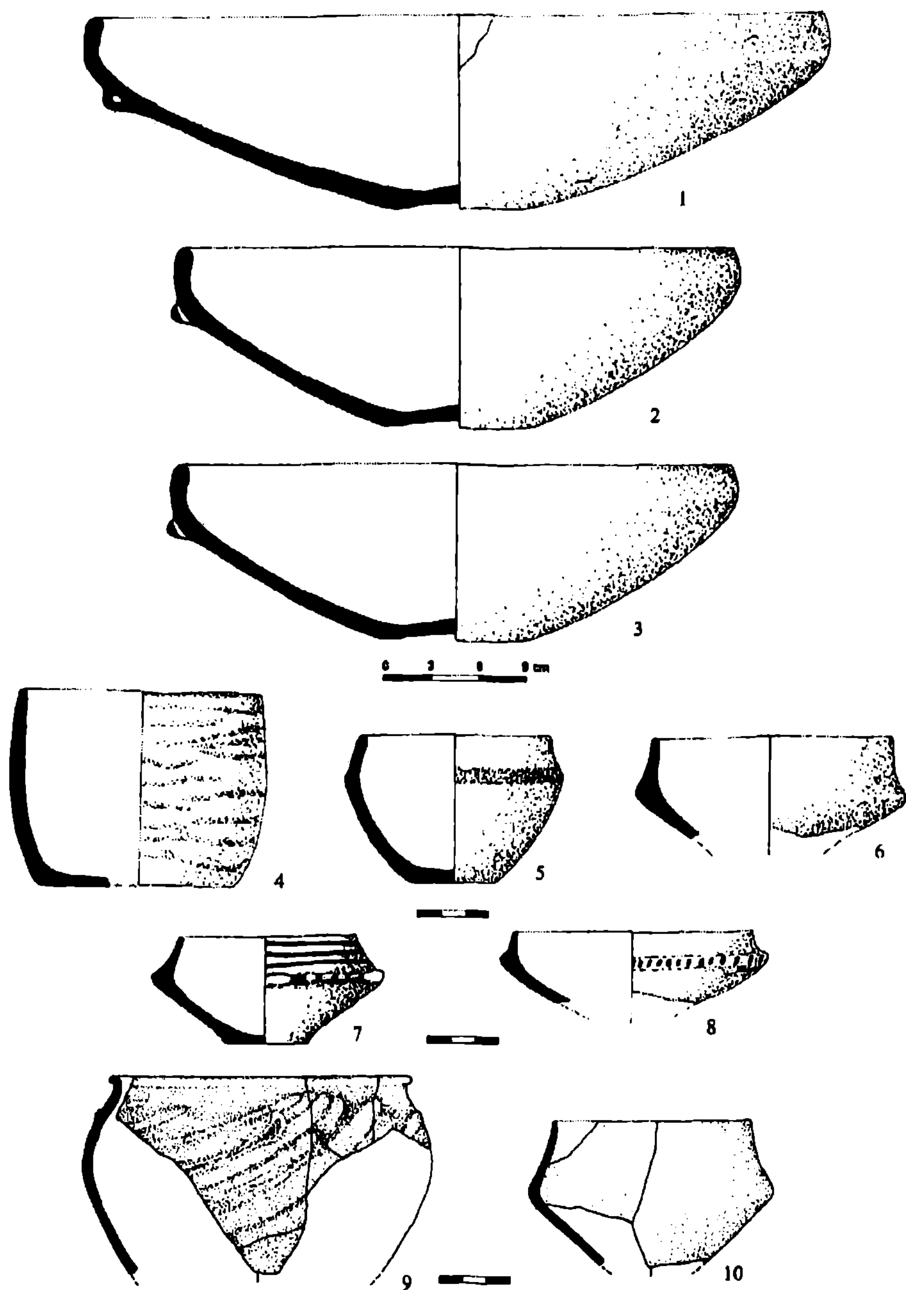

Fig. 13. Ceramică din epoca eneolitică (cultura Gumelnița): 1-8 Alexandria-Gorgan, 9, 10 Măgura de la Podul Nanovului.

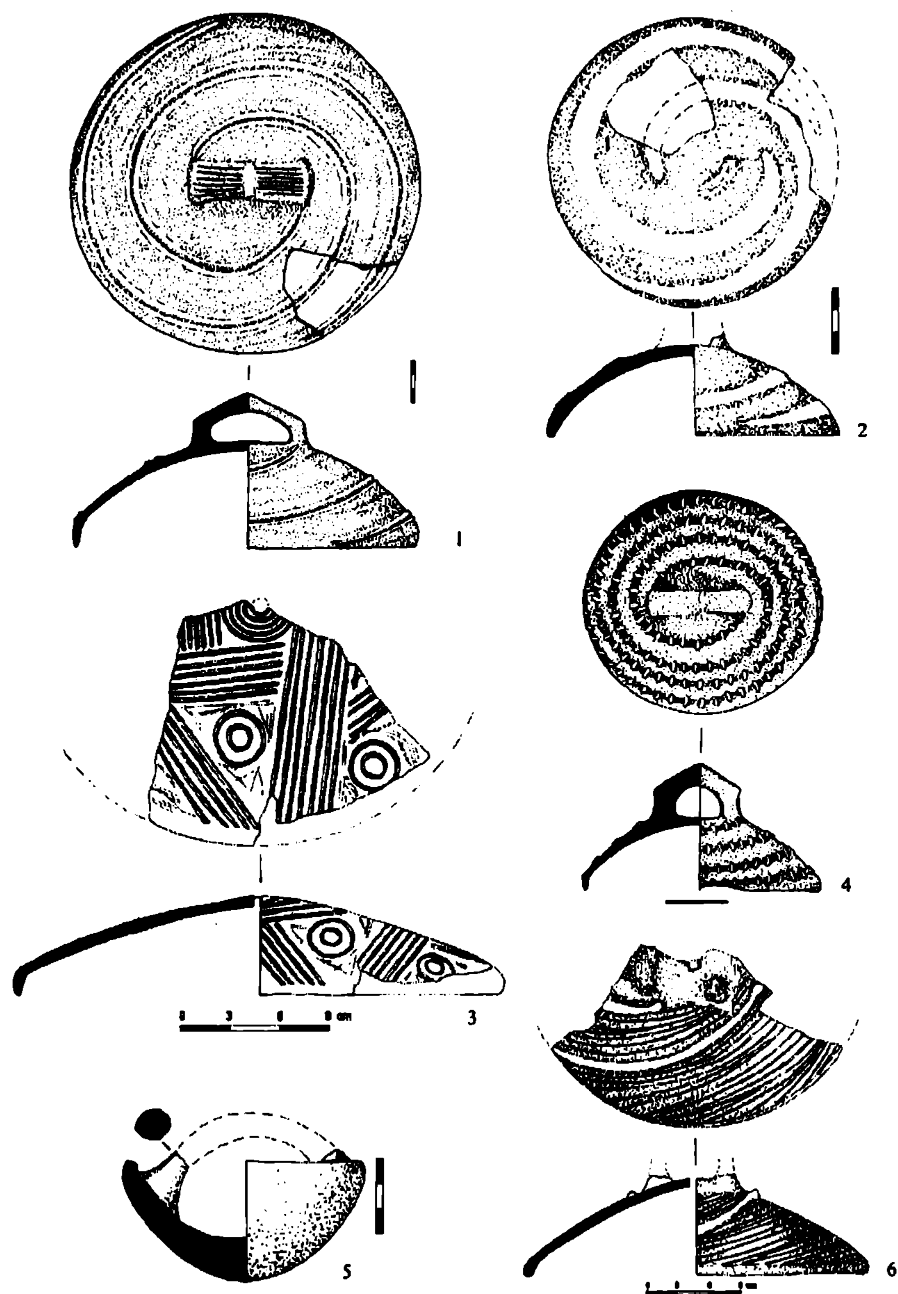

Fig. 14. Capace eneolitice (cultura Gumelniţa) descoperite la Alexandria-Gorgan.

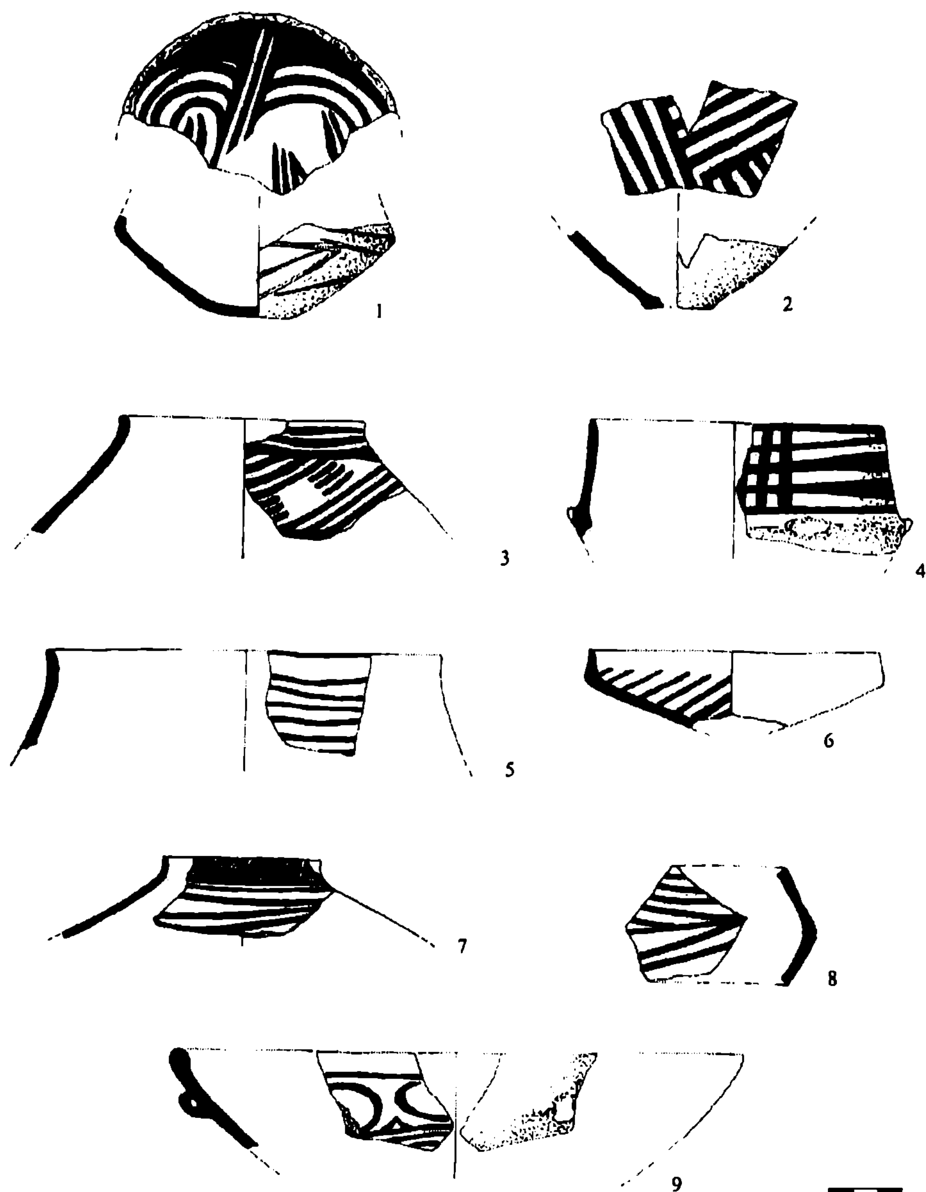

Fig. 15. Ceramică pictată cu grafit, eneolitic (cultura Gumelniţa): 1-6, 8, 9 Alexandria-Gorgan, 7 Măgura de la Podul Nanovului.

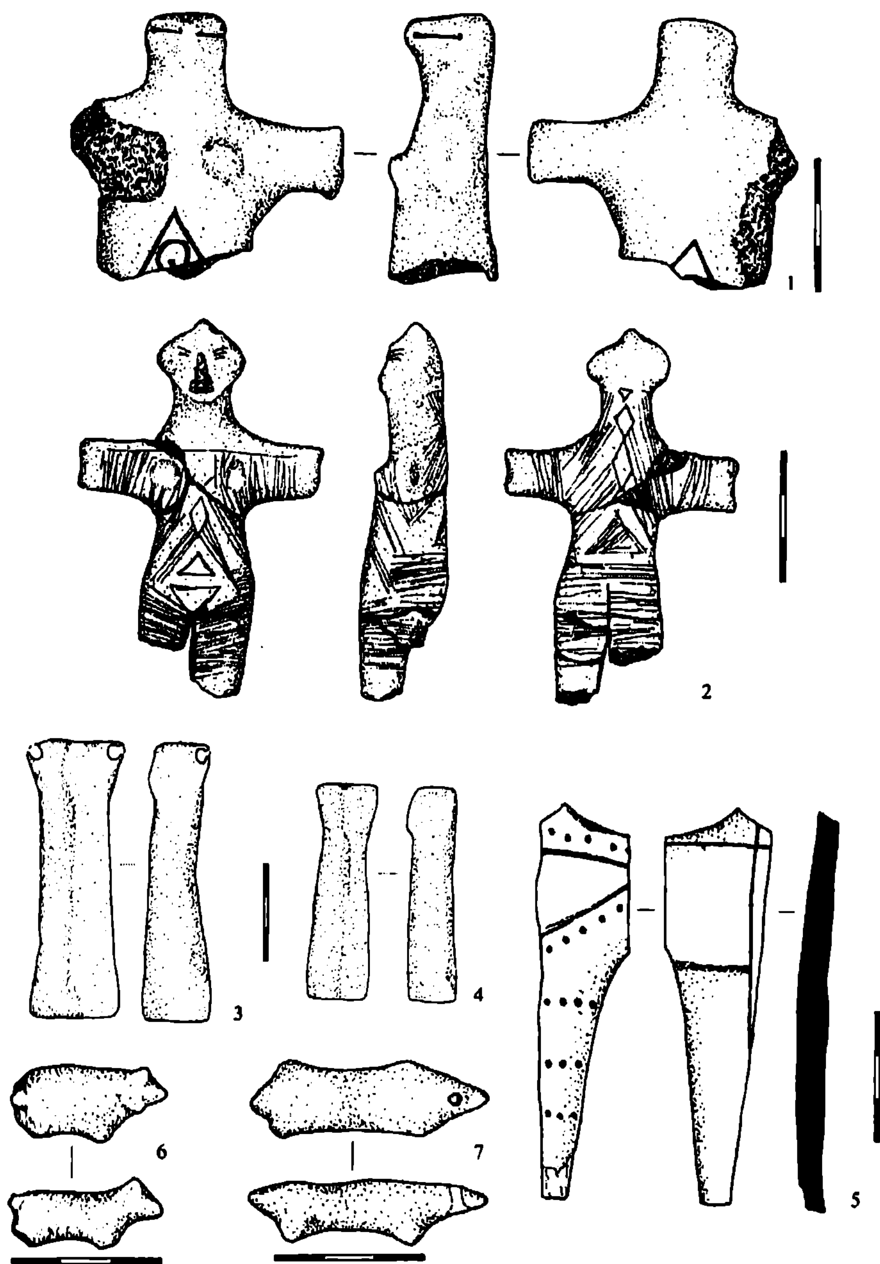

Fig. 16. Plastică antropomorfă (1-5) și zoomorfă (6, 7) epoca neo-eneolitică: 1 Valea Nanovului-Grădina „CAP 7 Noiembrie" (cultura Boian-Spanțov), 2-5, 7 Alexandria-Gorgan (cultura Gumelnița), 6 Valea Nanovului-pct. 10 (cultura Dudești) (2-5 după R. R. Andreescu).

SOME DATA CONCERNING THE NEO-ENEOLITHIC HABITATION AROUND ALEXANDRIA

Abstract

This article is focused on the study of the Neo-Eneolithic habitation around Alexandria, the main city of the Teleorman County. The researches area stretches on the segment of Vedea river extent between two tributaries, the Nanov and the Vistireasa streams.

The Neo-Eneolithic habitation contains the entire chronological and cultural sequence, the early Neolithic (Starčevo-Criş), the developed Neolithic (Dudeşti and Boian-Giuleşti) and Eneolithic period (Boian-Spanţov and Gumelniţa). 23 locations with typical finds were found along the time. The recent discoveries have completed this image.

Most of researches are field researches, Only in two cases there are archaeological diggings. The most important are provided by the SRAP in 2002 digging season and focused the Gumelniţa tell settlement named "Gorgan". There are many and various discoveries, as proved by the amount of ceramics and the tools made of bone, horn, flint, copper, or the anthropomorphic or zoomorphic objects discovered in all the settlement.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

CONSIDERAŢII ASUPRA MATERIALUL LITIC CIOPLIT DESCOPERIT ÎN AŞEZAREA GUMELNIŢEANĂ DE LA URLAŢI (JUD. PRAHOVA)

LOREDANA NIŢĂ*
ALIN FRÎNCULEASA*

Situl arheologic din oraşul Urlaţi „La Câmp" sau „La Islaz" este situat la aproximativ 50 m est de piaţa agricolă săptămânală de „La Moară" şi la 150 m sud-vest de Liceul Teoretic Brâncoveanu Vodă, la sud de lacul de la (fostul) CAP. Situl a fost descoperit prin cercetări perieghetice de A. Frînculeasa în anul 2002. Au fost recuperate de la suprafaţa solului materiale arheologice din epoca neo-eneolitică-culturile Starcevo-Criş şi Gumelniţa, epoca bronzului-cultura Tei, cultura Chilia-Militari (sec. II-III d.Hr.), fragmente ceramice medievale târzii. Alături de fragmente ceramice şi unelte litice au fost descoperite două fragmente de statuete antropomorfe din lut (Frînculeasa 2004).

Majoritatea pieselor litice ce fac obiectul acestui studiu au fost descoperite în campania arheologică din anul 2004. Săpăturile arheologice din acest sit s-au derulat în cadrul unui proiect ce vizează cercetarea ariei de nord a culturii Gumelniţa şi a dinamicii locuirii neo-eneolitice din această zonă (Andreescu et alii 2003; idem 2004; idem 2005; Andreescu 2005). Colectivul de cercetare a fost format din R. R. Andreescu (Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti), A. Frînculeasa, M. Peneş şi E. Paveleţ (Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Prahova, Ploieşti).

În raport cu suprafaţa redusă cercetată prin săpături arheologice, a fost descoperită o cantitate importantă de ceramică fragmentară, unelte litice cioplite sau şlefuite, câteva unelte de os, o piesă de cupru, o statuetă antropomorfă de lut etc. (Andreescu et alii 2005). Materialul litic analizat a fost descoperit în complexe arheologice reprezentate de gropi menajere, dar şi în poziţii stratigrafice secundare, într-un nivel de locuire atribuit culturii Gumelniţa, probabil o fază timpurie (Andreescu et alii 2005). Analiza noastră a avut în vedere în principal obţinerea unor informaţii cu caracter tehnico-tipologic asupra materialului litic descoperit, suprafaţa mică cercetată nepermiţând alte consideraţii.

Remarcăm lipsa unor studii complexe asupra materialului litic cioplit descoperit în aşezările gumelniţene. Cu unele excepţii (Haită 1998-2000; Nălbitoru

* Universitatea „Valahia", Târgovişte, Facultatea de Ştiinţe Umaniste.
* Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Prahova, Ploieşti.

2003; Micu, Maille, Mihail 2005), majoritatea analizelor au un caracter mai mult decât general, observaţiile asupra materialului litic cioplit fiind integrate tradiţional capitolului uneltelor, raportate „ocupaţiilor" comunităţilor.

Lotul de material litic cioplit analizat este format din 114 piese (Tabel 1), din care uneltele reprezintă 18,01%. Grupa uneltelor este formată din 9 piese de tip *grattoir*, 3 piese de tip *burin*, 8 lame retuşate, o lamelă retuşată şi o aşchie retuşată. Restul pieselor reprezintă nuclei, percutoare, aşchii şi suporţi. Materia primă folosită cu precădere este silexul, culoarea având diferite nuanţe – maroniu-gălbui, maroniu-roşcat, cu puncte albe, vineţiu. În proporţie mai mică apar jaspul, opalul şi gresia.

Tabel 1

Tip piese	Nr. Piese	Materie primă
Percutoare	6	Gresie/Silex
Nuclei	4	Silex/Jasp
Percutoare – Nuclei	2	Silex
Lame/Lamele	68	Silex/Jasp/Opal
Aşchii	13	Silex
Unelte	21	Silex/Jasp

Date obţinute din analiza nucleilor

Nucleii – unul din jasp, cinci din silex – poartă drept ultime desprinderi negativele unor aşchii sau lame, mai rar lamele. Doi dintre ei conservă cortexul în proporţie de 50%, respectiv 10%. Suportul lor original îl constituie galeţii, în cazul nucleului din jasp, suprafaţa corticală reziduală prezintă urme de rulare (pl. 7/2a). După epuizarea suprafeţelor de debitaj disponibile, în două cazuri, nucleii au fost folosiţi ca şi percutoare(pl. 7/1b; 7/1c). Pe lângă stigmatele caracteristice, utilizarea nucleilor ca şi percutoare a avut drept rezultat distrugerea multora din negativele ultimelor desprinderi şi chiar a unor planuri de lovire. Acolo unde sunt observabile, planurile de lovire apar în număr variabil, de la unu, la două planuri opuse sau convergente. Deschiderea celui de-al doilea plan de lovire pare a fi reprezentat o strategie oportunistă, dictată de morfologia suprafeţei de debitaj, respectiv de epuizarea acesteia. După efectuarea ultimelor desprinderi, suprafaţa de debitaj observabilă are dimensiuni variabile – lungime cuprinsă între 43 şi 67 mm, lăţime cuprinsă între 30 şi 42 mm.

Date obţinute din analiza suporturilor

Suporturile neretuşate, în majoritate laminare, poartă în proporţie de aproape 90% urme de folosire pe margini, sub forma unor mici desprinderi neregulate. Cu excepţia unei lame, toate celelalte sunt fracturate, apărând ca şi fragmente proximale (29,11%), meziale (46,83%), sau distale (12,65%). În lipsa unor aprecieri de ordin traseologic, nu pot fi precizate modalităţile de utilizare. Lamele au profil drept, sau uşor curbat, triunghiular sau trapezoidal în secţiune şi talon drept, neted, în cele mai multe din cazuri. Două piese conservă cortexul, una în proporţie de aproximativ 50% (pl. 5/1c; 5/4a). În ceea ce priveşte dimensiunile suporturilor, gradul ridicat de fracturare face irelevante observaţiile privind lungimea lor, iar lăţimea se situează majoritar între 15 şi 25 mm.

Date obţinute din analiza uneltelor

Uneltele sunt amenajate în mare parte pe suporturi laminare, cu lăţimi cuprinse între 20 şi 31 mm (pentru piesele de tip *grattoir*), 23 şi 28 mm (pentru piesele de tip *burin*), sau 12 şi 37 mm (pentru lamele retuşate).

Piese de tip ***grattoir***: din cele nouă astfel de piese identificate, patru sunt complete (pl. 4/1.a, b; 6/c, d), restul apar sub forma fragmentelor distale, dat fiind faptul că, în general, extremitatea distală este preferată în scopul amenajării frontului activ. Într-un singur caz, frontul activ a fost amenajat pe un fragment mezial de lamă, de dimensiuni considerabile (pl. 4/3f). Pentru două din piesele complete poate fi invocată, ca şi motiv de abandon, starea de epuizare a uneltei (pl. 5/1c, d; 6/4.e), celelalte prezentând, cel puţin teoretic, posibilitatea de reamenajare. Frontul activ, amenajat prin retuşă directă, semiabruptă/abruptă, formează un unghi 70°-90° cu planul suportului şi are lăţimea cuprinsă între 13 şi 29 mm. Marginile suportului – una din ele sau ambele – prezintă urme de utilizare şi amenajări de genul retuşei inverse, marginale, tip *grignotante*, sau una/două „scobituri" tip *coche*, obţinute prin retuşă inversă, semiabruptă, fie în apropiere de frontul activ, fie în extremitatea opusă acestuia. Piesele fragmentate prezintă, în general, stigmatele unor fracturi drepte, perpendiculare pe planul suportului, produse prin flexiune.

Piese de tip ***burin***: sunt amenajate pe fragmente meziale şi proximale de lame, cu sau fără urme de folosire. Desprinderile tipice – *coup de burin* – destinate amenajării părţii active au ca punct de plecare fracturi longitudinale sau oblice, fapt care îndreptăţeşte definirea acestor piese drept *burins sur cassure*/piese de tip *burin* pe spărtură. Una dintre acestea poate fi considerată dublă, dacă atât fractura care porneşte de la retuşa directă, abruptă, *en écaille* de pe marginea dreaptă, cât şi desprinderea (probabil accidentală ?), din extremitatea opusă pot fi definite drept *coup de burin*.

Lame retuşate: această grupă este formată din fragmente meziale, cu urme de folosire sau fracturi longitudinale pe una din margini şi diverse tipuri de amenajări pe marginea opusă – retuşă directă (plată, abruptă, semiabruptă, *en écaille,* sau marginală), „scobituri"/*coches* obţinute prin retuşă inversă, abruptă, sau troncatură dreaptă, amenajată pe una din fracturile suportului, prin retuşă directă, plată, fină. Printre aceste piese, atrage atenţia un fragment distal de lamă, afectat de o fractură prin flexiune, oblică, cu amenajări de tip *coche* pe ambele margini, obţinute prin retuşă directă, abruptă. Extremitatea distală este ascuţită, vârful fiind realizat de convergenţa marginii stângi, retuşată direct, abrupt, cu marginea opusă, care prezintă retuşă directă, *en écaille,* întreruptă şi continuată de retuşă directă, plată (pl. 4/2b).

Lamela retuşată este reprezentată de un fragmentul distal al unui suport de 9mm lăţime, cu profil drept, triunghiular în secţiune, retuşă directă, semiabruptă în extremitatea distală a marginii stângi şi mici desprinderi, asemănătoare retuşelor, (probabil datorate utilizării) pe marginea dreaptă (pl. 6/2).

Unica ***aşchie*** retuşată identificată prezintă retuşă directă, abruptă/marginală, fină, situată transversal faţă de axa de debitaj a piesei.

Concluzii

În ansamblu, materialul litic studiat oferă o imagine incompletă a secvențelor de debitaj prin prisma căreia poate fi avansată ipoteza aducerii/îndepărtării în/din sit a unor nuclei „testați" sau deja pregătiți pentru debitaj. Această ipoteză ar putea fi justificată de următoarele observații:

➢ lipsesc produsele caracteristice fazei inițiale a debitajului – așchiile de tip *entame*/primele produse desprinse de pe nucleu și suporturile cu suprafață corticală reziduală, cu excepția unei lame, care păstrează cortexul, în proporție de aproximativ 50% pe suprafața dorsală.

➢ lipsesc produsele de tip *crête*, sau *tablette de ravivage*, caracteristice fazei de reamenajare a planului de lovire sau a suprafeței de debitaj, cu posibila excepție a unei lamele a cărei identificare ca și lamelă *à crête* rămâne problematică.

➢ numărul și poziția planurilor de lovire pot fi observate atât pe nuclei, cât și pe suprafața dorsală a suporturilor obținute în fazele avansate ale debitajului. În cazul de față, negativele de desprindere în sens opus de pe suprafețele dorsale ale suporturilor, care ar indica prezența a două planuri de lovire opuse, apar în număr redus, comparativ cu nucleii susceptibili de a fi fost exploatați în acest fel.

➢ în inventarul litic, apar doar două așchii, de dimensiuni reduse, din silex vinețiu, deși nucleul din silex de aceeași nuanță, din care par să fi provenit, se află într-un stadiu avansat al debitajului (pl. 7/2b).

➢ două așchii din jasp roșcat-închis nu pot fi atribuite nici unui nucleu existent în inventarul litic (pl. 4/3a). Probabil că o examinare mai atentă a tipurilor de materie primă ar putea evidenția și alte piese în aceeași situație.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE:

Andreescu R., 2005, *Proiectul Începuturile civilizație europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos*, în *Cronica cercetărilor arheologice, campania 2004*, p. 421-423.

Andreescu R., Frînculeasa A., Paveleț E., 2003, *Mălăieștii de Jos*, în *Cronica cercetărilor arheologice, campania 2002*, p. 190-191.

Andreescu R., Frînculeasa A., Paveleț E., 2004, *Apostolache*, în *Cronica cercetărilor arheologice, campania 2003*, p. 42-43.

Andreescu R., Frînculeasa A., Paveleț E., 2004, *Mălăieștii de Jos*, în *Cronica cercetărilor arheologice, campania 2003*, p. 189-190.

Andreescu R., Frînculeasa A., Peneș M., Paveleț E., 2005, *Urlați*, în *Cronica cercetărilor arheologice, campania 2004*, p. 395-397.

Andrefsky W. Jr., 1998, *Lithics. Macroscopic approaches to analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.

Cârciumaru M., 2000, *Evoluția omului în Cuaternar. Tehnologie și tipologie preistorică*, Târgoviște.

Frînculeasa A., 2004, *Plastica antropomorfă și zoomorfă aflată în patrimoniul Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova*, în „Cumidava", XXVI.

Haită G., 1998-2000, *Le materiel litique du site Hârşova-tell. Etude typologique et technologique*, în „Cercetări arheologice", XI, 1, p. 35-47.

Inizan M. L., Reduron-Ballinger M., Roche H., Tixier J., 1995, *Technologie de la pierre taille*, în *Prehistoire de la pierre taille*, t. 4, Mendon, CREP.

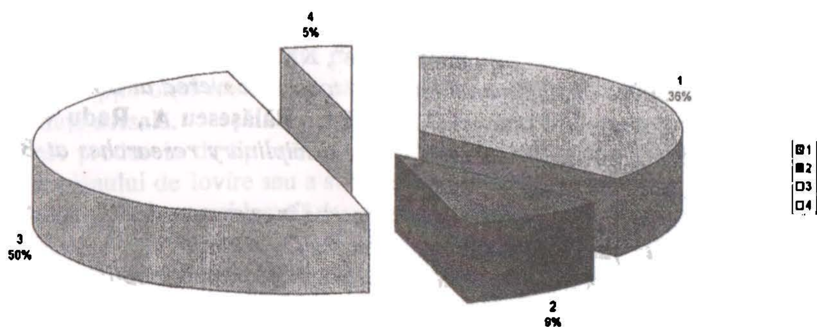
Micu C., Maille M., Mihail Fl., 2005, *Outils et pieces en pierre portant des traces de faconnage et/ou d'utilisation decouvert a Luncaviţa (dep de Tulcea)*, în „Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos", XXII, p. 223-26.

Nălbitoru I. Al., 2004, *Remarks on Gumelniţa tools discovered at Borduşani-Popină, Ialomiţa county*, în **Popovici D., Haită C., Bălăşescu A., Radu V., Vlad Fl., Tomescu I.**, 2004, *Archeological pluridisciplinary researches at Borduşani-Popină*, p. 35-49, Târgovişte.

Paveleţ E., 2001, *Uneltele gumelniţene descoperite în aşezarea de la Măriuţa, comuna Belciugatele, jud. Călăraşi*, în „Musaios", VI, p. 25-35.

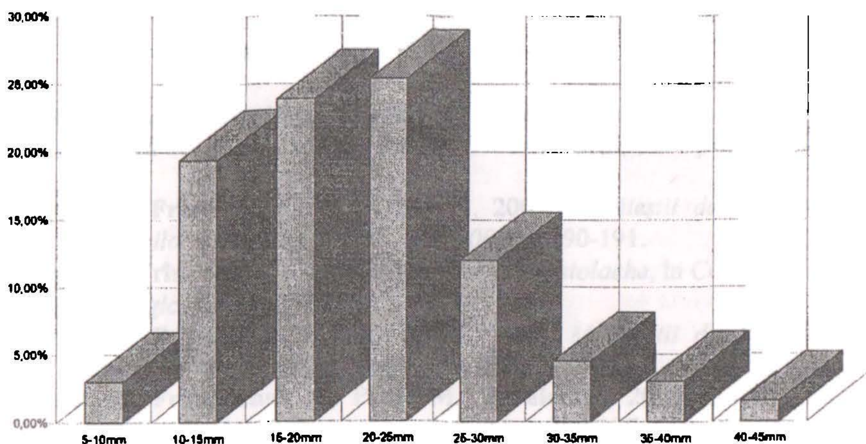
Păunescu Al., 1970, *Evoluţia uneltelor şi armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, Bucureşti.

Reprezentare procentuală a categoriilor de unelte: 1 - "grattoirs"; 2 - "burins"; 3 - lame/lamele retuşate; 4 - aşchii retuşate.

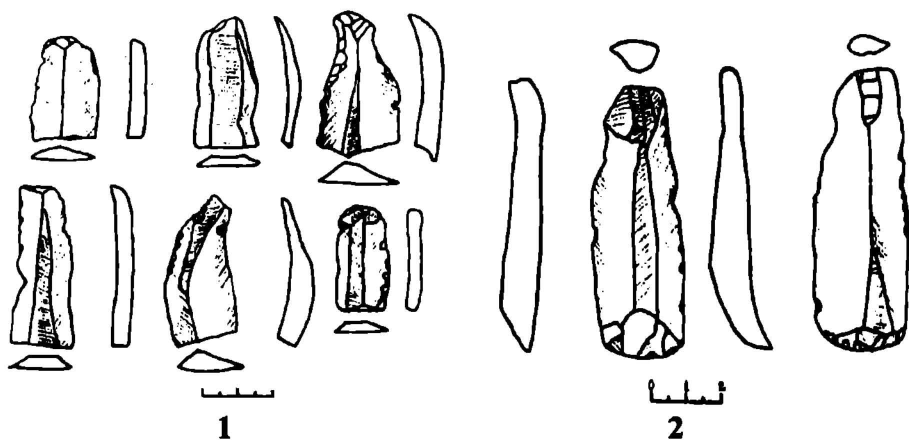
1

Reprezentare procentuală a lăţimii suporturilor laminare neretuşate

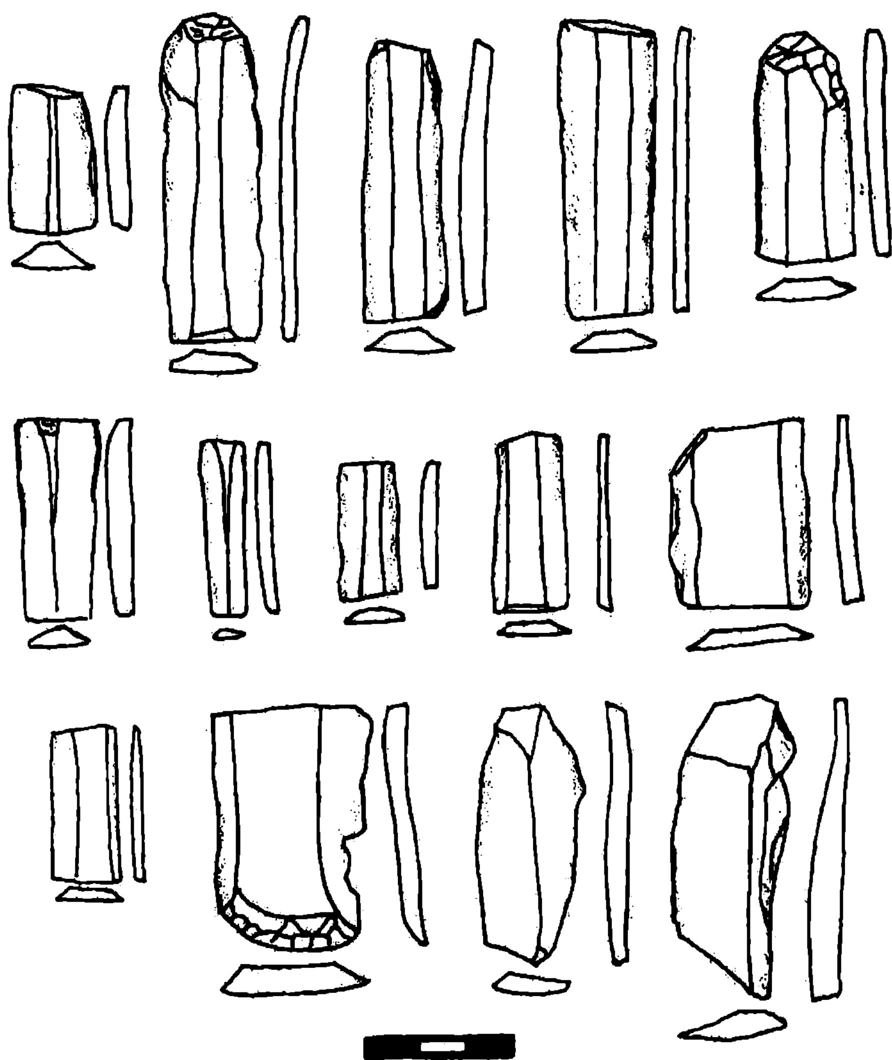
2

Pl. 1.

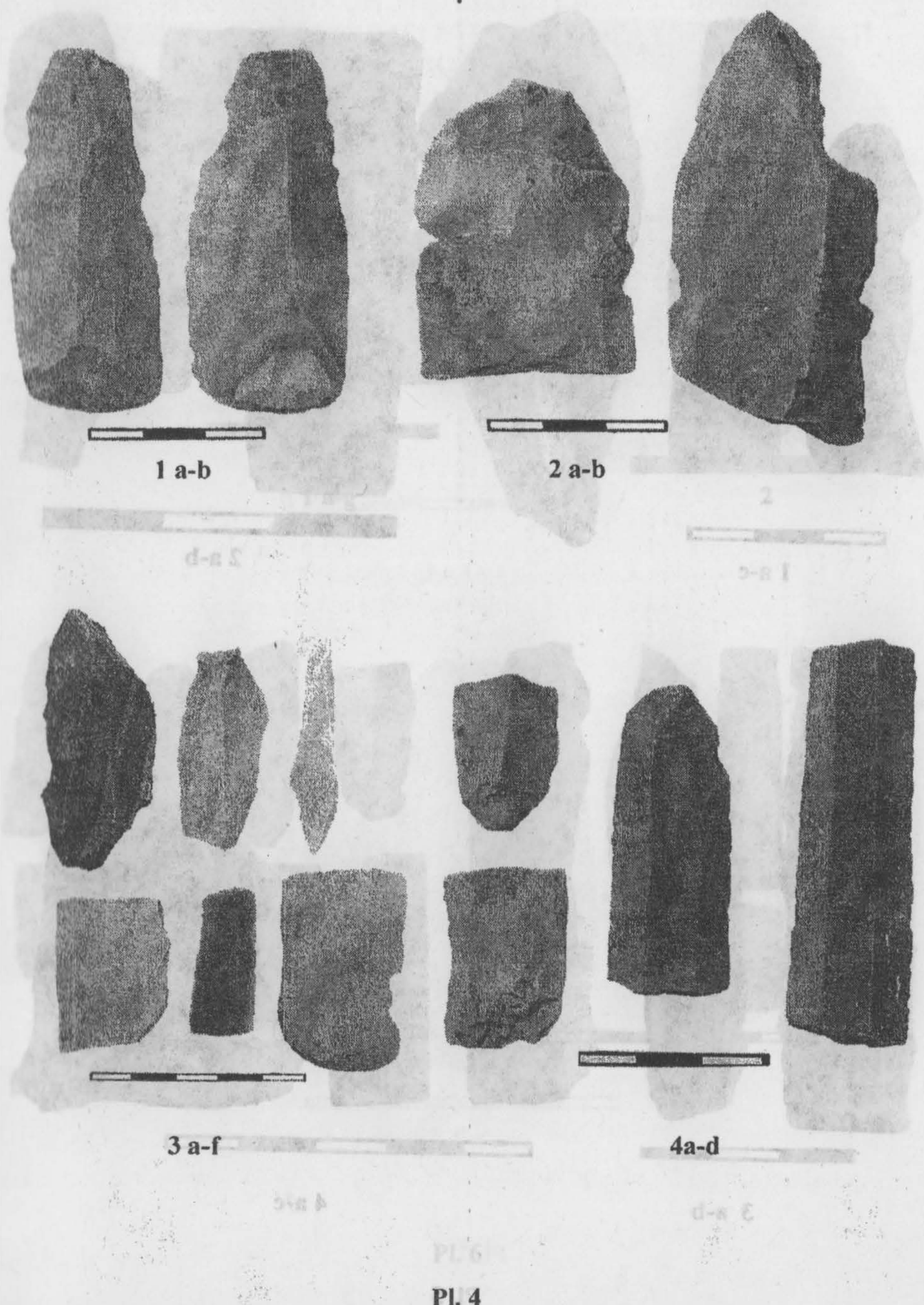

3

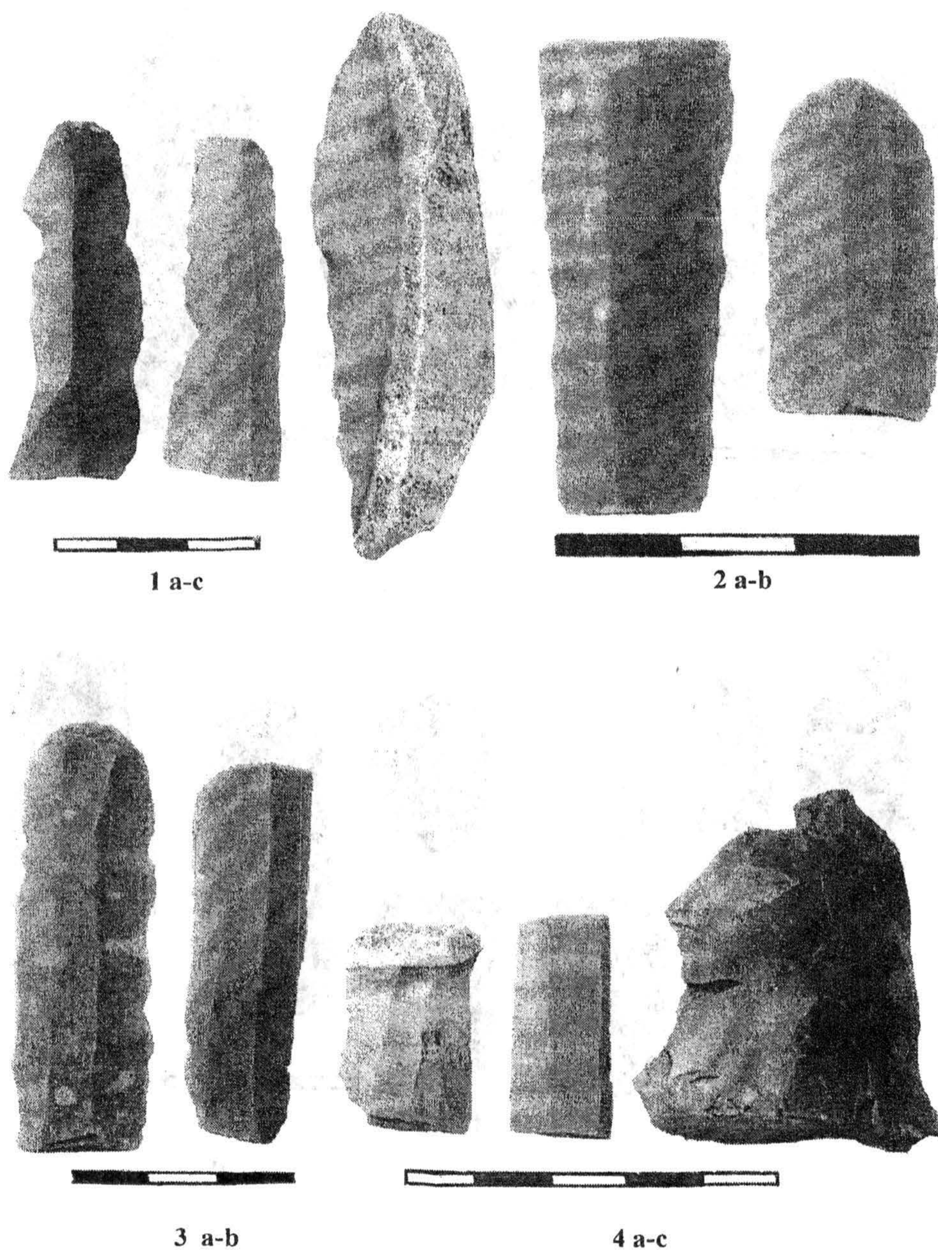
Pl. 2

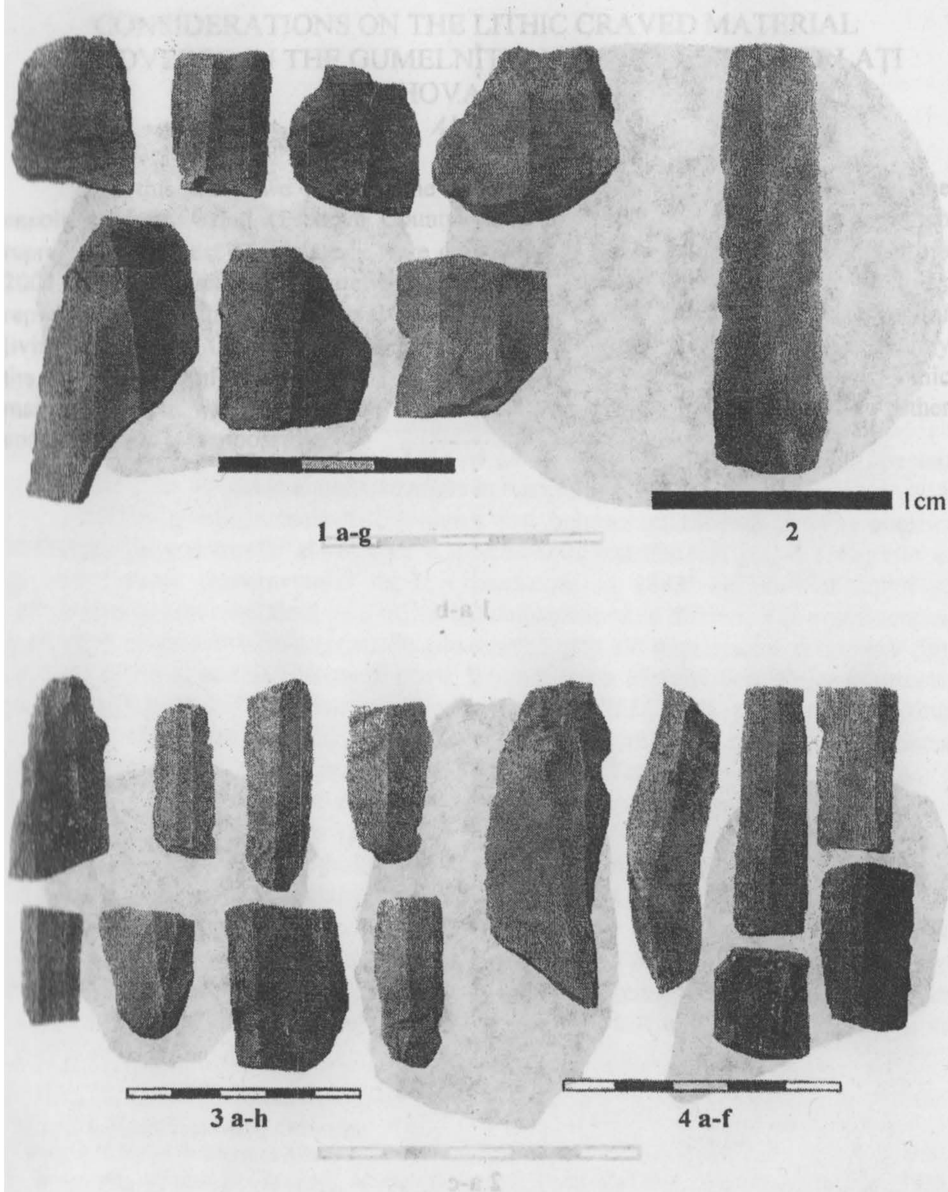
Pl. 3

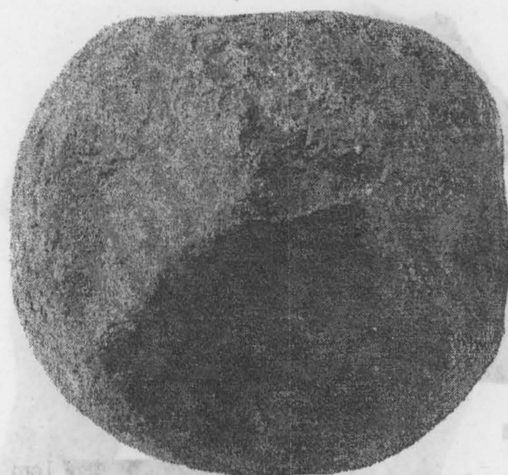
Pl. 4

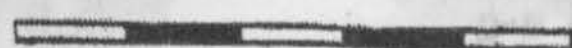

Pl. 5

Pl. 6

1 a-b

2 a-c

Pl. 7

CONSIDERATIONS ON THE LITHIC CRAVED MATERIAL DISCOVERED IN THE GUMELNIŢEAN SEATING FROM URLAŢI (PRAHOVA COUNTY)

Abstract

In this study we propose the analysis of the lithic craved material in the eneolithic from Urlaţi (Prahova County). The majority of the lithic pieces which represent the object of this study were discovered in the archaeologic campaign from 2004. The analyzed lithic material was discovered in closed archaeologic complex represented by domestic hollows, but also in secondary stratigraphic sites, in a way of living assigned to Gumelniţa culture. Our analyzed material took into account mainly the obtaining of information having a technical and typological character of the lithic material which was discovered. Because of the small researched surface other considerations are impossible.

LOCUIREA ENEOLITICĂ GUMELNIȚEANĂ DE LA MĂNĂSTIREA GLAVACIOC, JUDEȚUL ARGEȘ

PAVEL MIREA*
ALIN FRÎNCULEASA**

Mănăstirea Glavacioc, aflată la nord de satul Glavacioc, comuna Ștefan cel Mare (județul Argeș) este amplasată pe terasa înaltă nordică a râului Glavacioc (cota absolută 166 m), în apropiere de confluența cu pârâul Balabanului. La baza terasei, la sud de mănăstire, în imediata vecinătate, se găsește lacul Glavacioc, ale cărei ape sunt alimentate și de izvoarele abundente aflate la baza terasei.

Configurația actuală a terenului a fost puternic modificată datorită etapelor succesive de construcție și refacere a ansamblului mănăstiresc. Într-o fotografie ce prezenta starea monumentului după refacerea de la 1843[1] se observă faptul că mănăstirea se afla amplasată pe o ridicătură de pământ ce se diferenția de restul terasei, ridicătură ce prezenta caracteristicile geo-morfologice ale unei așezări de tip *tell* (fig. 1/2). În sprijinul acestei observații poate fi citată Harta Marelui Stat Major al armatei austriece, întocmită de colonelul Specht la 1790-1791, hartă pe care Mănăstirea Glavacioc figurează ca fiind amplasată pe o măgură, așa cum indică semnul convențional folosit pentru această formă de relief[2]. Terasa din zona așezării, cu o înălțime relativă de cca. 14 m, are aspectul unui pinten ce înaintează spre est, cu dimensiunile aproximative de 150 x 100 m pe axele nord-sud și est-vest.

Existența unei înălțimi, așa cum era *tell*-ul gumelnițean, dominantă asupra văilor Glavaciocului și Balabanului, a fost, probabil, motivul alegerii ca loc de amplasament pentru viitoarea mănăstire. Situația nu este singulară. Într-un mod asemănător, un alt monument medieval, biserica din Baldovinești (jud. Teleorman), a fost amplasat, după toate probabilitățile, pe un *tell* gumelnițean[3]. Așezarea se află pe un martor de eroziune cunoscut sub numele de „Măgura Mănăstirii Baldovinești", și se

---

* Muzeul Județean Teleorman, Alexandria.
** Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova, Ploiești.

[1] I. Mușețeanu, *Mănăstirea Glavacioc. Monografie istorică*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1933, foto 6, 7.

[2] *Militairische Carte der kleinen oder oesterreichischen und grossen Walachei*, Biblioteca Academiei Române, H 1003 D XXVII.

[3] V. M. Pușcașu, I. Dumitrescu, *Biserica din Baldovinești*, în „Buletinul Monumentelor Istorice", 4, 1979, p. 39.

găseşte pe malul stâng al Pârâului Câinelui[4]. Acest tip de amplasament, pe promontoriile unor terase mai mult sau mai puţin înalte sau pe bot de deal[5], este mai rar întâlnit în cazul aşezărilor gumelniţene de tip *tell*, singurele situaţii întrucâtva comparabile fiind cele de la Ţigăneşti (Calomfireşti)[6] şi Conţeşti (jud. Teleorman), aflate pe terasa înaltă estică, respectiv vestică, a râului Vedea.

Deşi cercetările arheologice din incinta Mănăstirii Glavacioc s-au desfăşurat în mai multe etape, majoritatea informaţiilor au rămas încă inedite. În toate aceste etape de cercetare, săpăturile arheologice efectuate au avut ca obiectiv realizarea unor observaţii doar asupra ansamblului mănăstiresc.

Primele săpături arheologice au fost realizate în anul 1929 de către N. Drăghiceanu, iar rezultatele acestora au fost cunoscute doar printr-o scurtă notă de arhivă[7]. Alte săpături arheologice au fost efectuate în incinta mănăstirii în anii 1969, 1977, 1979 de către un colectiv coordonat de D. V. Rosetti, în urma cărora au fost publicate şi câteva piese eneolitice: unelte de silex şi piatră, ceramică fragmentară, statuete antropomorfe[8].

În anul 1976, G. Trohani şi Al. Oancea au efectuat cercetări de suprafaţă pe valea râului Glavacioc, ocazie cu care au semnalat descoperirea la Mănăstirea Glavacioc, a unor materiale arheologice atribuite culturilor Boian, Gumelniţa, Glina şi epocii medievale[9]. Semnalau totodată posibila existenţă a unui *tell* gumelniţean în cazul aşezării de la Mănăstirea Glavacioc[10].

Noi sondaje arheologice au fost întreprinse în vara anului 2005 de către specialişti ai Muzeului Judeţean Argeş[11], în urma cărora a fost confirmată presupunerea că avem de-a face cu o aşezare de tip *tell*. Deşi axate pe cercetarea monumentului medieval, sondajele au evidenţiat prezenţa unei depuneri antropice, gumelniţene, cu o grosime ce depăşeşte 1,70 m. Fără îndoială, nivelul superior al locuirii eneolitice, dar şi cel postneolitic au fost distruse de fundaţiile bisericilor şi ale construcţiilor anexe.

Studiul de faţă propune valorificarea materialelor eneolitice atribuite culturii Gumelniţa, provenite din cercetările recente, dar şi a unor obiecte aflate în patrimoniul Muzeului Judeţean Argeş, provenite din cercetări mai vechi. Unele referiri vor viza şi cele câteva piese publicate[12].

---

[4] P. Gâştescu, C. Rusenescu, A. Breier, *Judeţul Teleorman*, Bucureşti, 1976, p. 25. Tot pe un *tell* gumelniţean sunt amplasate biserica şi cimitirul satului Măgura-Bran, jud. Teleorman (R. Andreescu, P. Mirea, Şt. Apope, *Cultura Gumelniţa în vestul Munteniei*, în „O civilizaţie necunoscută: Gumelniţa", variantă CD-Rom, CIMeC, Bucureşti, 2001).

[5] S. Morintz, *Tipuri de aşezări şi sisteme de fortificaţie şi împrejmuiri în cultura Gumelniţa*, în „Studii şi Cercetări de Istorie Veche", 14, 2, 1962, p. 274.

[6] R. Andreescu, P. Mirea, Şt. Apope, *op. cit.*

[7] I. Muşeţeanu, *op. cit.*, p. 12, nota 23; p. 84, anexa XVIII.

[8] I. Gh. Diaconescu, *Vatra Mănăstirii Glavacioc în secolele XV-XIX*, în „Biserica Ortodoxă Română", XCVIII, 9-10, 1980, p. 1074.

[9] G. Trohani, Al. Oancea, *Cercetări arheologice pe Valea Glavaciocului*, în „Cercetări Arheologice", IV, 1981, p. 240.

[10] Idem, p. 249.

[11] Cercetarea arheologică a fost coordonată de către Spiridon Cristocea, căruia îi mulţumim şi pe această cale pentru faptul că ne-a cedat spre studiu şi publicare materialele gumelniţene. Mulţumim, de asemenea, colegului Dragoş Măndescu pentru tot sprijinul acordat în realizarea demersului nostru.

[12] I. Gh. Diaconescu, *op. cit.*

Materialele arheologice au fost descoperite în strat şi foarte posibil printre resturile unei locuințe incendiate. Intervalul de adâncime la care au fost descoperite, raportat la nivelul actual de călcare din interiorul bisericii, este cuprins între -0,70-2,40 m. Majoritatea materialului arheologic descoperit constă în ceramică fragmentară şi oase de animale[13]. Inventarul este completat de câteva unelte de silex, de fragmente ce aparțin unor statuete antropomorfe de lut ars şi de o brățară lucrată din scoică *spondylus*. Din cercetările mai vechi provin două statuete antropomorfe, fragmente ceramice, inclusiv vase ce au fost întregite, precum şi unelte de silex şi piatră[14].

Analizând datele altimetrice deținute, dar şi materialul ceramic descoperit, s-au putut evidenția în aşezarea de la Glavacioc prezența a trei niveluri de locuire, denumite în mod convențional nivelul inferior (primul nivel de locuire), nivelul intermediar (al doilea nivel de locuire) şi nivelul superior (al treilea nivel de locuire).

Asupra materialului ceramic au fost făcute câteva observații cu caracter general. Toată ceramica analizată a fost modelată cu mâna, prin tehnica „colacilor" sau „sulurilor" (*„en colombin", „coiling technique"*). Vasele de mari dimesiuni au fost realizate folosindu-se, probabil, „plăci" de lut, în timp ce la unele vase carenate sau bitronconice s-a observat că cele două părți componente au fost modelate separat, joncțiunea fiind apoi realizată în zona de diametru maxim.

Culoarea suprafețelor nu este întotdeauna uniformă, relevând, de multe ori, o gamă variată de culori: neagră, neagră-cenuşie, cenuşie, maronie, castanie, cărămizie, cărămiziu-gălbuie. Multe fragmente ceramice, mai ales cele provenite de la vase de dimensini mari şi medii, au miezul de culori închise (negru, brun). Toate acestea indică faptul că ceramica a fost supusă unei arderi reducătoare sau neutră. Nuanțele de roşu, cărămiziu şi portocaliu indică, eventual, o scurtă perioadă de oxidare la sfârşitul arderii. Acest aspect este valabil în cazul în care nu avem documentată o ardere secundară. Unei tehnologii aparte a fost supusă ceramica pictată cu grafit dar şi cea pictată cu alb înainte de ardere.

În ceea ce priveşte modul de tratare a suprafeței vaselor s-a constatat existența unor suprafețe cu rugozitate mare, aspre la pipăit, dar şi a unor suprafețe netezite sau lustruite, asociate cu diferite tipuri de decor: incizii, excizii, încrustare, împunsături, „ciupituri", barbotină, aplicații plastice, pictură cu grafit, pictură cu alb sau roşu. În unele cazuri suprafața vaselor este nedecorată.

Analizele macroscopice au scos în evidență mai multe tehnologii de pastă, cu nisip de diferite granulații, pietriş sau ceramică pisată folosiți ca degresanți. Degresanții au fost folosiți în mod individual, dar şi în diferite combinații. Nu au fost identificate materii vegetale utilizate la prepararea lutului. Pe baza acestor observații ceramica a putut fi clasificată în trei categorii: grosieră, semifină şi fină.

Referitor la caracteristicile şi la distribuția ceramicii pe cele trei niveluri de locuire evidențiate s-au putut face o serie de observații cu caracter particular.

Nivelul inferior (primul nivel de locuire) identificat la o adâncime cuprinsă între -1,80 -2,40 m față de nivelul actual de călcare din biserică, conținea o mare

[13] Vezi S. Haimovici, *Studiul materialului arheozoologic din nivelul gumelnițean de la Mănăstirea Glavacioc (județul Argeş)*, în acest volum.
[14] *Ibidem*.

cantitate de ceramică aflată în stare fragmentară.

Ceramica grosieră este modelată dintr-un lut amestecat cu nisip cu granulaţie ceva mai mare, cu ceramică pisată şi uneori cu pietricele. Comparativ cu celelalte categorii pasta nu este foarte omogenă.

Vasele, de culoare negricioasă, cenuşie sau brună, sunt de dimensiuni medii şi mari („vase de provizii"), au gâtul scurt, cu buza dreaptă ori evazată. Suprafaţa lor este acoperită cu barbotină organizată, dispusă orizontal sau oblic, de regulă în registre, fie pe partea inferioară, fie pe întreaga suprafaţă a vasului. Uneori decorul barbotinat este asociat cu alveole dispuse pe unul sau două rânduri orizontale, dar şi cu aplicaţii plastice (proeminenţe). Au fost descoperite şi vase de mari dimensiuni cu suprafaţa netezită, nedecorate.

Cermica semifină este caracterizată printr-o pastă omogenă, cu nisip fin folosit ca degresant. Suprafaţa, de culoare neagră, castanie şi cărămiziu-gălbuie, este adesea lustruită. Decorul constă în linii şi benzi incizate, orizontale, oblice, verticale, dispuse uneori în registre. Pe un vas decorat cu linii incizate, pe lângă pastă albă a fost utilizată pentru încrusare şi culoarea roşie (fig. 3/11). De remarcat şi prezenţa unor fragmente ceramice excizate şi încrustate cu pastă albă (fig. 4/7-9; 6/10). Excizia este dispusă în registre sau în benzi orizontale, oblice, dar şi motive geometrice (fig. 4/11). De asemenea au fost descoperite fragmente ceramice pictate cu grafit, printre care şi un fragment ce provine de la un capac în formă de calotă sferică (fig. 4/9).

Acestei categorii ceramice aparţin o serie de străchini, castroane, şi capace. Străchinile sunt de dimensiuni medii şi mari cu diametre ce depăşesc uneori 30 cm. Au forma tronconică sau bitronconică (fig. 3/6, 7; 4/1-6; 5/5-10). Străchinile tronconice au buza îngroşată sau trasă spre interior (fig. 4/1-6; 5/10), iar cele bitronconice au umărul profilat (fig. 3/6). Decorul este realizat prin linii incizate, brâuri alveolate dispuse pe umăr (fig. 3/6), aplicaţii plastice dispuse tot pe umăr, câteodată pictat cu grafit, atât la exteriorul cât şi la interiorul vasului.

Mai multe fragmente ceramice provin de la capace în formă de calotă sferică, cu apucători conice, dar şi în formă de „ţest". Dacă în cazul primei forme întâlnim decorul excizizat, încrustat cu pastă albă, sau realizat prin caneluri largi încrustate, capacele de tip „ţest" sunt nedecorate (fig. 6/9). Printre formele ceramice poate fi menţionată şi o strecurătoare cu pereţii arcuiţi şi fundul plat, perforat (fig. 3/1). Într-o proporţie destul de mare apar vasele bombate, cu gâtul scurt sau chiar fără gât (fig. 3/4-5, 8). Unul dintre acestea prezintă un decor incizat ce constă în triunghiuri dispuse cu vârful în jos, mărginite de linii incizate paralele. Câteva fragmente ceramice sunt decorate cu caneluri largi orizontale sau semicirculare.

Ceramica fină este modelată dintr-un lut micacios omogen, cu nisip foarte fin folosit ca degresant. Vasele, arse reducător, au culoare neagră sau castanie şi sunt lustruite la interior şi la exterior. Ceramica neagră lustruită are uneori un aspect de „luciu metalic".

Ca forme, pot fi enumerate vasele bitronconice (fig. 4/12), străchinile tronconice cu buza trasă spre interior (fig. 4/1-6), castroanele cu umărul rotunjit. Un castronaş negricios, lustruit, are carena pronunţată, iar un alt fragment ceramic de culoare neagră, lustruit, decorat cu caneluri fine orizontale paralele, provine dintr-un vas asemănător (fig. 3/9).

În acest nivel de locuire a fost descoperit şi un fragment de vas sferoidal, decorat cu împunsături, delimitate de o linie incizată verticală, ce are o apucătoare perforată vertical (fig. 3/10). Decorul este prezent în mediul cultural Gumelniţa[15], dar şi Sălcuţa. Un decor asemănător apare pe un în fragment ceramic descoperit la Vidra în nivelul de locuire că Gumelniţa A2[16] şi la Petru Rareş în stratul III[17].

Nivelul intermediar (al doilea nivel de locuire) corespunde unui interval de adâncime cuprins între -1,25-1,55 m faţă de nivelul de actual călcare din interiorul bisericii. Şi în acest nivel a fost descoperită o mare cantitate de ceramică. Tipologic, dar şi ca mod de preparare a pastei, ceramica din acest nivel de locuire este foarte asemănătoare cu cea din primul nivel de locuire.

Au fost descoperite castroane, străchini, vase piriforme, capace şi o strecurătoare. Străchinile sunt tronconice cu buza trasă spre interior (fig. 5/6, 8-10) sau bitronconice (fig. 5/7), dintre care una este pictată cu gafit (fig. 5/4). La rândul lor, castronanele sunt tronconice şi bitronconice (fig. 5/1) şi au umărul fie rotunjit (fig. 6/7), fie nu foarte pronunţat. Au fost descoperite şi fragmente de capace, unul dintre ele, ce provine de la un capac în formă de calotă sferică are un decor realizat printr-o canelură largă ce sugerează excizia (fig. 6/10). O strecurătoare aflată în stare fragmentară (fig. 6/6), completează repertoriul formelor ceramice din acest nivel.

De remarcat faptul că foarte multă ceramică fină, dar şi din categoria ceramicii semifine, este pictată cu grafit, motivele decorative fiind constituite din benzi liniare, orizontale sau verticale, dar şi curbilinii (fig. 6/ 4; 7/1-5, 7). O strachină tronconică cu prag interior păstrează urmele unui decor grafitat (fig. 7/7).

Pe câteva dintre fragmentele ceramice se observă urme de pictură cu alb, realizată în benzi subţiri orizontale, aplicată înainte de înainte de ardere (fig. 7/8). În acest nivel de locuire au fost descoperite şi fragmente ceramice decorate cu „ciupituri" (fig. 6/4) sau prin incizie cu motivul „parantezelor" (fig. 6/1, 3). Două castroane de mari dimensiuni sunt decorate cu brâuri alveolate dispuse, în diferite combinaţii, paralel cu buza vasului şi pe verticală (fig. 5/2, 3). Unele vase au decoruri plastice reprezentate de apucători, câteodată perforate orizontal sau vertical, dar şi de proeminenţe aplicate sau trase din pastă (fig. 6/1, 8).

Nivelul superior (al treilea nivel de locuire), identificat între -0,80-1,10 m faţă de nivelul actual de călcare din biserică, este puternic deranjat de construcţiile medievale, de înmormântările creştine şi de intervenţiile moderne. În partea superioară apar materiale eneolitice amestecate cu ceramică medievală, cărămidă şi mortar. O parte a materialului din nivelul superior provine, foarte probabil, dintr-o locuinţă gumelniţeană incendiată.

Ceramica din nivelul superior are suprafaţa exterioară, aspră, fără să fie poroasă şi culoarea cu nuanţe ce variază de la cărămiziu şi portocaliu spre castaniu, fiind arsă secundar. Pasta este omogenă, iar ca degresant este folosit nisipul dar şi ceramica pisată.

---

15 P. Haşotti, *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanţa, 1997, p. 98.
16 D. V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra*, în „Publicaţiile Muzeului Municipiului Bucureşti", 1, 1934, fig. 24.
17 D. Berciu, *Săpăturile arheologice de la Petru Rareş*, în „Buletinul Muzeului Judeţean Vlaşca «Teohari Antonescu»", II, 1937, fig. 30.

Ca forme au fost identificate castroanele semisferice (fig. 8/1-2) şi posibil bitronconice (fig. 8/5). A fost descoperit şi un capac de tip „ţest" nedecorat, cu apucătoarea ruptă din vechime (fig. 8/7). Ceramica grosieră este decorată prin barbotinare (fig. 8/2, 4, 5), iar cea fină cu incizii liniare neregulate, uneori sub forma unor scrijelituri (fig. 8/1) sau cu „paranteze" incizate realizate cu scoica (fig. 8/6). Au fost descoperite şi fragmente decorate cu brâu alveolat. Un vas cu gâtul înalt are un decor plastic ce constă dintr-o serie de nervuri verticale plasate la distanţe egale, ce fac legătura între buza rotunjită şi pântecul vasului (fig. 8/3). Mai pot fi amintite şi două torţi cu profilul semicircular.

Remarcăm apariţia şi în cadrul acestui nivel a unor fragmente ceramice decorate cu „paranteze", dar şi lipsa unor fragmente ceramice decorate prin excizie sau grafitate.

Din vechile cercetările arheologice provin mai multe vase aflate în patrimoniul Muzeului Judeţean Argeş[18]. Un castronaş semisferic (fig. 2/1) are analogii cu vase descoperite la Ciolăneştii din Deal[19] într-o aşezare Gumelniţa A2, la Petru Rareş în stratul III[20], la Geangoeşti[21] şi Bucşani[22] în nivel de locuire Gumelniţa B1. Aceste tipuri de vase cu muchia mediană pronunţată sau rotunjită sunt frecvent întâlnite în nivelul A2 din aşezarea de la Gumelniţa[23]. Un vas bitronconic cu umărul rotunjit (fig. 2/2) descoperit la adâncimea de -1,25 m, decorat cu paranteze incizate cu scoica pe zona diametrului maxim, are analogii cu vase descoperite în nivelurile de locuire Gumelniţa A2 de la Lişcoteanca[24], Medgidia[25], Tangâru[26]. Trei vase miniaturale (fig. 2/4-6) au fost descoperite în anul 1969, la o adâncime de -0,70 m. Un capac are analogi cu vase ce provin din nivelul Gumelniţa A1 de la Panduru[27], iar un fragment de capac este decorat cu motivul „labirintului" (fig. 2/8), motiv întâlnit şi în nivelul A2 de la Drăgăneşti-Olt[28]. Mai poate fi menţionat un alt vas, descoperit în anul 1977 la adâncimea de -1,54 m, în formă de borcan, cu o carenă puţin pronuţată şi decorat cu mici proeminenţe dispuse sub buză şi pe pântec (fig. 2/3).

---

[18] Nu cunoaştem nivelul de la care au fost raportate adâncimile la care au fost descoperite aceste piese, ceea ce face dificilă asocierea acestui material cu cel descoperit în campania anului 2005.

[19] M. Petrescu-Dâmboviţa, S. Sanie, *Sondajul din tell-ul gumelniţean de la Ciolăneştii din Deal (judeţul Teleorman)*, în „Arheologia Moldovei", VI, 1969, fig. 5/5.

[20] D. Berciu, *op. cit.*, fig. 28/2.

[21] G. Mihăiescu, A. Ilie, *Tell-ul gumelniţean de la Geangoieşti (com. Dragomireşti, jud. Dâmboviţa)*, în „Ialomiţa", IV, 2003-2004, pl. 6/9.

[22] C. Bem, *A special Type of Aeneolithic Dwelling. Unicum or Deficiency of conservation*, în „Studii de Preistorie", 1/2001, 2002, p. 183, pl. VIII/3.

[23] Vl. Dumitrescu, *Gumelniţa. Sondajul stratigrafic din 1960*, în „Studii şi Cercetări de Istorie Veche", 17, I, 1966, p. 66.

[24] N. Harţuche, *Cercetările arheologice de la Lişcoteanca I. Aşezarea „Movila Olarului" (1970-1976)*, în „Istros", V, 1987, fig. 34/2.

[25] N. Harţuche, O. Bounegru, *Săpăturile arheologice de salvare de la Medgidia, jud. Constanţa 1957-1958*, în „Pontica", XXX, 1997, fig. 36/2; 54/1.

[26] D. Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangâru (1934). Raport preliminar*, în „Buletinul Muzeului Judeţean Vlaşca «Teohari Antonescu»", I, 1935, fig. 33.

[27] V. Lungu, C. Micu, *Cercetările arheologice de salvare de la Panduru, judeţul Tulcea*, în „Peuce". Serie Nouă", I (XIV), 2003, pl. XI/1, 2.

[28] M. Nica, Z. Floroiu, T. Zorzoliu, M. Vasilescu, *Tell-ul eneolitic de la Drăgăneşti-Olt, punctul „Corboaica"*, în „Oltenia. Studii şi Comunicări", I, 1998 (1990-1995), fig. 8/1.

La Mănăstirea Glavacioc, în nivelurile gumelniţene au fost descoperite patru statuete antropomorfe, aflate mai ales în stare fragmentară. O singură statuetă descoperită în vechile cercetări se păstează aproape integral[29]. Este înfăţişată în poziţie verticală (fig. 9/8). Capul este modelat prin presare, obţinându-se doi lobi separaţi de o nervură verticală ce reprezintă nasul. Gura este reprezentată printr-o linie incizată, dublată de trei mici găurele. Braţele sunt întinse lateral, fesele sugerate realist, iar picioarele, probabil, individualizate. Sânii, ombilicul şi un genunchi sunt reprezentaţi prin mici pastile de lut aplicate sau trase din pastă. În jurul sânilor şi deasupra genunchiului se găsesc câteva linii fin incizate. Triunghiul sexual nu este redat.

A doua piesă, ce provine din nivelul intermediar de locuire (-1,40 m) a fost realizată din două părţi modelate separat şi apoi lipite (fig. 9/9). Se păstrează numai jumătatea dreaptă a corpului, precum şi piciorul drept. Este decorată prin incizii liniare, circulare şi spiralice. Un alt fragment de plastică, un picior de statuetă antropomorfă, a fost descoperit în primul nivel de locuire (-2,12 m) (fig. 9/10).

O statuetă, deasemenea fragmentară, descoperită în vechile cercetări, are braţele orizontale, întinse lateral şi capul relizat după canoane gumelniţene[30].

Singurele unelte descoperite sunt câteva piese de silex şi un fragment de râşniţă, confecţionată din gresie. Nu au fost identificate unelte de os sau corn. Piesele de silex sunt două gratoare pe lamă, o lamă retuşată, două lame suport şi o aşchie lamelară (fig. 9/1-7). Silexului este de culoare crem-lăptos sau crem-gălbui, uneori cu pete albicioase. Unul dintre gratoare are secţiunea trapezoidală (fig. 9/2), cel de-al doilea este triunghiular (fig. 9/1) şi păstrează urme de cortex. Din săpăturile mai vechi, alături de câteva lame, poate fi menţionat şi un nucleu din silex ce prezintă mai multe desprinderi lamelare longitudinale, paralele[31].

Una dintre cele mai interesante descoperiri de la Mănăstirea Glavacioc este reprezentată de o brăţară confecţionată dintr-o valvă de scoică *Spondylus gaederopus*. Piesa, păstrată aproape integral, cu diametrele de aproximativ 8 x 7 cm, a fost descoperită în nivelul inferior al locuirii gumelniţene (fig. 9/11). Podoabe de *Spondylus* au fost descoperite pe teritoriul României în diferite contexte culturale neo-eneolitice: Vinča, Turdaş, Hamangia, Boian, Gumelniţa[32]. În cultura Gumelniţa astfel de piese provin din aşezările de la Medgidia, Hârşova, Brăiliţa, Vidra, Căscioarele, Tangâru, Ploşca, Vităneşti[33], etc. sau din mormintele de la Varna, Devnia şi Durankulak[34]. Un „atelier" în care se prelucrau astfel de podoabe a fost descoperit în *tell*-ul de la Hârşova[35].

---

[29] I. Gh. Diaconescu, *op. cit.*, p. 1074.

[30] *idem*.

[31] *ibidem*.

[32] E. Comşa, *Neoliticul pe teritoriul României-consideraţii*, Bucureşti, 1987, p. 126.

[33] E. Comşa, *Parures neolitiques en coquillages marins decouvertes en territoire roumain*, în „Dacia. Nouvelle Serie, XVII, 1973, p. 61-76; C. Schuster, *Zu den Spondylus-Funden in Rumänien*, în „Thraco-Dacica", 23, 2002, p. 37-83.

[34] E. Comşa, *op. cit.*; P. Haşotti, *op. cit.*, p. 103-104; C. Schuster, *op. cit.*; S. Hansen, A. Dragoman, N. Benecke, J. Görsdorf, F. Klimscha, S. Oanţă-Marghitu, A. Reingruber, *Bericht über die ausgrabungen in der kupferzeitlichen Tellsiedlung Măgura Gorgana bei Pietrele in Muntenien/Rumänien im Jahre 2002*, în „Eurasia Antiqua", 10, 2004, p. 29-31.

[35] D. Galbenu, *Aşezarea neolitică de la Hârşova*, în „Studii şi Cercetări de Istorie Veche", XIII, 2, 1962, p.

Mai mulţi cercetători au susţinut că scoica folosită ca materie primă este de origine mediteraneană[36], dar au existat şi opinii ce susţineau că locul de provenienţă ar putea fi Marea Neagră[37].

Acest tip de podoabe au făcut obiectul unor schimburi la mare distanţă, având totodată un pronunţat caracter de prestigiu. Astfel, unele brăţări de *Spondylus* descoperite în necropola de la Varna prezintă „reparaţii" realizate cu nituri şi foiţă de aur, dovadă a importanţei deosebite acordată respectivelor obiecte de podoabă[38].

Lipsa unor cercetări sistematice asupra locuirii gumelniţene de la Mănăstirea Glavacioc face dificilă, în stadiul actual, trasarea unor concluzii care să depăşească caracterul lor preliminar. Câteva aprecieri generale pot fi făcute, mai ales, asupra materialului ceramic.

În nivelul inferior a fost descoperită o cantitate mare de ceramică lustruită, de culoare neagră, uneori castanie, adesea pictată cu grafit. Ceramica neagră lustruită este specifică primei faze a culturii Gumelniţa (Gumelniţa A1)[39]. De asemenea se remarcă prezenţa ceramicii excizate, incrustată cu pastă albă, de tradiţie Boian-Spanţov. Au fost descoperite şi câteva fragmente pictate cu alb înainte de ardere sau cu roşu după ardere. Pictura cu grafit este frecventă în aşezările fazei timpurii a culturii Gumelinţa[40].

Al doilea nivel de locuire este caracterizat prin prezenţa unei ceramici bună calitativ, cu aceeaşi culoare neagră sau castanie, lustruită. Se menţine într-o proporţie ridicată decorul grafitat, excizia, incrustarea cu pastă albă. Constatăm apariţia în acest nivel a ceramicii de culoare cărămizie, decorată cu „paranteze". Decorul apare frecvent în aşezările Gumelniţa A2 de la Sultana, Măgura Jilavei, Căscioarele, Blejeşti, Pietrele, Gumelniţa, Tangâru[41], etc. Capace în formă de calotă sferică, asemănătoare celor de la Glavacioc, au fost descoperite în nivelul Gumelniţa A1 de la Tangâru[42], Hârşova[43], etc.

294-296.

[36] C. Willms, *Neolithischer Spondylusschmuck. Hundert Jahre Forschung*, în „Germania", 62 (2), p. 331-343; J. Müller, *Neolithische und chalkolithische Spondylus-Artefakte. Anmerkungen zu Verbreitung, Tauschgebiet und sozialer Funktion*, în C. B. Becker, M-L. Dunkelman, C. Metzner-Nebelsick, H. Peter-Röcher, M. Roeder, B. Teržan (editori), „Χρόνος". Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel, Espelkamp 1997, p. 91-106; M. Séfériadès, *Spondylus gaederopus: some observatios on the earliest European long distance exchange system*, în S. Hiller şi V. Nicolov (editori), „Karanovo III. Beiträge zum Neolithikum in Südosteuropa", Phoibos, Viena, 2000, p. 423-437.

[37] E. Comşa, *op. cit.*; P. Haşotti, *op. cit.*, p. 46; H. Todorova, *Die Spondylus – problematik heute*, în S. Hiller şi V. Nicolov (editori), „Karanovo III. Beiträge zum Neolithikum in Südosteuropa", Phoibos, Viena, 2000, p. 415-418.

[38] M. Séfériadès, *Spondylus gaederopus L. and mentalité through the neolithic of south-east and central Europe*, comunicare susţinută la conferinţa „(Un)settling the Neolithic", Cardiff, 15-16 mai 2003.

[39] D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 16; D. Berciu, *Contribuţii la problemele neoliticului din România în lumina noilor cercetări*, Bucureşti, 1961, p. 430; M. Şimon, *Cu privire la noţiunea de „faza Hârşova" a culturii Gumelniţa*, în „Studii şi Cercetări de Istorie Veche" şi Arheologie, 30, 3, 1979, p. 359-365.

[40] D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 16; D. Berciu, *op. cit*, p. 430; Vl. Dumitrescu, *op. cit.* p. 76.

[41] D. Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangâru (1934). Raport preliminar*, în „Buletinul Muzeului Judeţean Vlaşca «Teohari Antonescu»", I, 1935, p. 31; Vl. Dumitrescu, *op. cit.* p. 76; M. Şimon, *op. cit.* p. 362.

[42] D. Berciu, *Sur les resultats de controle stratigrafique a Tangâru et a Petru Rareş 81956-1957)*, în „Dacia". Nouvelle Serie, III, 1959, pl. III.

[43] D. Galbenu, *op. cit.*, fig. 7/7.

Străchinile cu buza îngroşată sau trasă spre interior sunt întâlnite frecvent în aşezările din primele faze ale culturii Gumelniţa[44].

Ceramica din nivelul superior este în general de factură rudimentară, cu diferite nuanţe de cărămiziu şi portocaliu, nelipsind însă şi ceramica de bună calitate. În acest nivel de locuire au fost descoperite mai multe fragmente ceramice decorate cu paranteze.

Deşi dispunem de date inconsistente pentru a trasa concluzii cât mai pertinente, putem considera că primele două niveluri de locuire de la Glavacioc pot fi încadrate din punct de vedere cronologic într-un interval ce ar acoperii sfârşitul fazei A1 şi începutul fazei A2 a culturii Gumelniţa, iar nivelul superior ar putea aparţine fazei A2 a aceleiaşi culturii.

Nu au fost documentate locuiri anterioare culturii Gumelniţa. Semnalările iniţiale despre descoperirea unor materiale Boian la Mănăstirea Glavacioc şi aflate în colecţiile mai vechi ale Muzeului Judeţean Argeş[45], nu au putut fi confirmate.

Raportată la un spaţiu microzonal, aşezarea de la Mănăstirea Glavacioc se află în imediata vecinătatea a unor aşezări similare. Pot fi amintite, pe Valea Glavaciocului, *tell*-urile de la Siliştea, Puranii de Sus, Baciu şi Blejeşti. La est, pe Valea Dâmbovnicului, sunt cunoscute *tell*-urile de la Negraşi, Ziduri, Şelaru şi Drăghineşti, pe Valea Jirnovului cele de la Vişina şi Udeni şi pe Valea Mozacului cele de la Teiu. În zona aflată la vest de Glavacioc alte aşezări gumelniţene de tip *tell* sunt semnalate la Albeni şi Sericu, pe Valea Sericului, Negreni, pe Valea Clăniţei şi Popeşti, Tătărăşti de Jos şi Slăveşti pe Valea Teleormanului. În bazinul superior şi mijlociu al Neajlovului au fost descoperite aşezări de tip tell la Morteni, Ioneşti, Puntea de Greci, Petreşti, Moara din Groapă, Corbii Mari, Vânătorii Mici, Bucşani, ş.a.

Cele mai multe *tell*-uri au fost identificate în urma unor cercetări de suprafaţă[46], doar în câteva cazuri fiind realizate sondaje şi săpături arheologice de salvare[47]. O singură aşezare a fost săpată integral, cea de la Teiu (*tell*-ul nr. 1), dar

---

[44] D. Berciu, *Contribiţii...*; D. Galbenu, *op. cit.*; M. Şimon, *op. cit.*, p. 360; P. Haşotti, *op. cit.*, p. 97-98.

[45] G. Treohani, Al. Oancea, *op. cit.*, p. 240.

[46] E. Moscalu, *Sondaje şi cercetări de suprafaţă*, în „Cercetări Arheologice", III, 1979, p. 396; G. Treohani, Al. Oancea, *op. cit.*; Gh. Bichir, *Cercetări arheologice la Udeni, jud. Teleorman*, în „Muzeul Naţional", VII, 1983, p. 60-61; I. Spiru, *File de istorie teleormăneană*, Alexandria, 1996; R. Andreescu, P. Mirea, Şt. Apope, *op. cit.*; idem, *Cultura Gumelniţa în vestul Munteniei. Aşezarea de la Vităneşti, jud. Teleorman*, în „Cercetări Arheologice", XII, 2004, p. 71-87; I. Pătraşcu, *Aşezările culturii Gumelniţa din bazinul Vedei şi Teleormanulu (partea I)*, în Argesis, XI, 2002, p. 19-29; idem, *Aşezările culturii Gumelniţa din bazinul Vedei şi Teleormanului (partea a II-a)*, în Argesis, XII, 2003, p. 39-53; A. Păun, *Cultura Gumelniţa în Muntenia. Stadiul actual al cercetărilor pe teritoriul judeţului Dâmboviţa*, în „Ialomiţa", IV, 2003-2004, p. 81-94; I. Nania, *Mozăceni o veche aşezare din fosta ţară Vlaşca*, Piteşti, 2004.

[47] D. Berciu, *Săpături şi cercetări arheologice în ultimii trei ani (1933-1935)*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", XXIII, fasc. 83, 1935, p. 26-30; idem, *Cercetări şi descoperiri arheologice în regiunea Bucureşti*, în „Materiale şi Cercetări Arheologice", II, 1956, p. 544-555; G. Treohani, Al. Oancea, *Descoperiri arheologice pe teritoriul comunei Vânătorii Mici, jud. Ilfov*, în „Cercetări Arheologice", II, 1976, p. 19-29; R. Gioglovan, *Raport preliminar de cercetare arheologică la Moara din Groapă, judeţul Dâmboviţa (1976). Interveţie de salvare*, în „Arhiva Valachica", VIII, 1976, p. 49-50; P. Diaconescu *Cercetări arheologice în bazinul mijlociu al Argeşului. Aşezarea eneolitică de la Morteni, jud. Dîmboviţa*, în „Valachica", 10-11, 1978-1979, p. 97-113; T. Cioflan, *Cercetările arheologice de la Popeşti, judeţul Argeş*, în „Argessis", VII, 1995, p. 5-12; D. Măndescu, *Tell-ul gumelniţean de la Ziduri*, în „Argessis", X, 2001, p. 5-12, idem, *Cercetări arheologice pe Valea Dâmbovnicului. Şantierul arheologic Ziduri, com.*

rezultatele publicate nu au fost concludente[48]. Mai multe *tell*-uri au fost parţial sau total distruse ca urmare a acţiunii unor factori naturali, dar mai ales a factorilor antropici (Glavacioc, Surduleşti, Balaci, Licuriciu, Ciolăneştii din Deal, Baldovineşti, Gărăgău, Popeşti, Siliştea, Bucşani, etc.).

De altfel, în întreaga Câmpie a Găvanului-Burdea, aşezările de acest tip, repertoriate până în prezent, depăşesc cifra de 70, fiind caracteristice pentru această zonă a Munteniei[49] (fig. 1/1). *Tell*-urile gumelniţene sunt amplasate, cu precădere, în zonele central-nordice şi vestice ale Găvanului-Burdea, mai ales acolo unde prezintă caracteristicile unei câmpii de tranziţie între piemont şi câmpia piemontană. În zona de sud, caracteristică unei câmpii tabulare, astfel de aşezări sunt atestate, într-un număr mai mic. Cercetările întreprinse până în prezent nu pot preciza cauzele pentru care au fost preferate zonele mai înalte (corespunzătoare unităţilor altimetrice absolute cuprinse între 100-200 m) în defavoarea celor mai joase (cuprinse între 0-100 m), realitatea constituind-o însă marea densitate de locuire din această zonă a Munteniei.

Anexă

AŞEZĂRI GUMELNIŢENE DE TIP *TELL*
ÎN CÂMPIA GĂVANU-BURDEA (fig. 1/1)

1. Glavacioc (*Mănăstirea Glavacioc*); 2. Tecuci (*Măgura din Satul Vechi*); 3. Tecuci (*Măgura lui Mieluş*); 4. Surduleşti (*Măgura de la Eleşteu*); 5. Burdeni (*Măgura din sat*); 6. Balaci (*Măgura din Baltă*); 7. Balaci (*Măgura lui Hodorog*); 8. Zâmbreasca; 9. Dobroteşti (*Măgura din Baltă*); 10. Drăcşănei (*Măgura Morarului*); 11. Drăcşănei (*Crăcan*); 12. Drăcşănei (*Măgura Livezi*); 13. Drăcşani (*Măgura Drăcşanca*); 14. Drăcşani (*Măgura din vii*); 15. Brebina; 16. Odobeasca (*Măgura de la păduri*); 17. Satul Vechi; 18. Satul Vechi (*Măgura Morii*); 19. Măgura cu Liliac; 20. Săceni; 21. Butculeşti (*Măgura lui Stavăr*); 22. Sfinţeşti (*Măgura din luncă*); 23. Licuriciu (*Măgura Jidovului*); 24. Siliştea Gumeşti (*Măgura lui Mantolea*); 25. Baldovineşti (*Măgura Mănăstirii Baldovineşti*); 26. Ciolăneştii din Deal (*Măgura Ţuţ*); 27. Gârdeşti (*Măgura lui Francisc*); 28. Necşeşti; 29. Gărăgău; 30. Copăceanca (*Măgura lui Teacă*); 31. Călineşti (*Măgura Zamfirei*); 32. Izvoru; 33. Popeşti (*Măgură*); 34. Dobreni (*Măgura Dobrenilor*); 35. Tătărăşti de Jos (*Ţureşti*); 36. Tătărăşti de Jos; 37. Slăveşti (*Măgura din Valea Măgurii*); 38. Trivale-Moşteni (*Blidaru*); 39. Perii Broşteni; 40. Lăceni (*Măgura din pădure*); 41. Negreni; 42. Albeni (*La Gropării*); 43. Siliştea (*La Lilieci*); 44. Frăsinet (*Măgura din Vâlcele*); 45. Negraşi (*Măgura Căluşarilor*); 46. Ziduri (*Măgură*); 47. Vişina (*Măgură*); 48. Udeni (*Măgură*); 49. Drăghineşti (*Măgura cui Pui*); 50. Puranii de Sus; 51. Baciu; 52. Sericu (*Măgura lui Pantelimon*); 53. Blejeşti (*Măgura din gârla satului*); 54. Blejeşti; 55. Teiu; 56. Teiu; 57. Morteni (*Măgura*); 58. Neajlovu (*Pădurea Cioacelor*); 59. Ioneşti (*Palade*); 60. Puntea de Greci (*Movila lui Marcu*); 61. Petreşti (*40 de Cruci*); 62. Moara din Groapă (*Măgura din Cornet*); 63. Valea Stanchii (*Măgură*); 64. Corbii Mari (*Măgură*); 65. Vânătorii Mici; 66. Bucşani (*La Pădure*); 67. Bucşani (*La Zgârci*); 68. Bucşani (*La Pod*); 69. Clejani; 70. Ungureni (*Măgură*).

Mozăceni, jud. Argeş, în „Argesis", XI, 2002, p. 32-38.

[48] I. Nania, *Locuitorii gumelniţeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în „Studii şi Articole de Istorie", IX, 1967, p. 7-23.

[49] R. Andreescu, P. Mirea, *Tell Settlements: a pattern of landscape occupation in the Lower Danube* în „(Un)settling the Neolithic" (II), Cardiff, sub tipar.

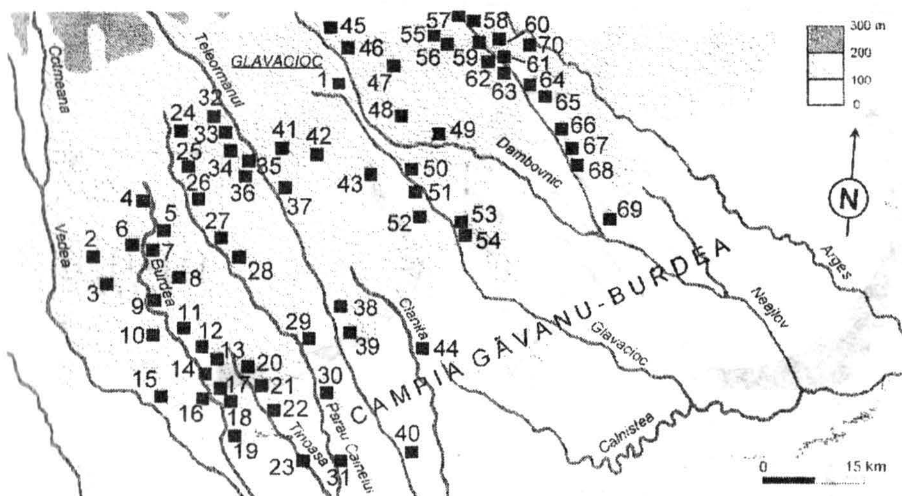

Fig. 1. 1 - Așezări gumelnițene de tip tell în Câmpia Găvanu-Burdea; 2 - Așezarea gumelnițeană de tip tell și ruinele Mănăstirii Glavacioc (după Ioan Mușețeanu, Mănăstirea Glavacioc. Monografie istorică, București, 1933, fig. 6).

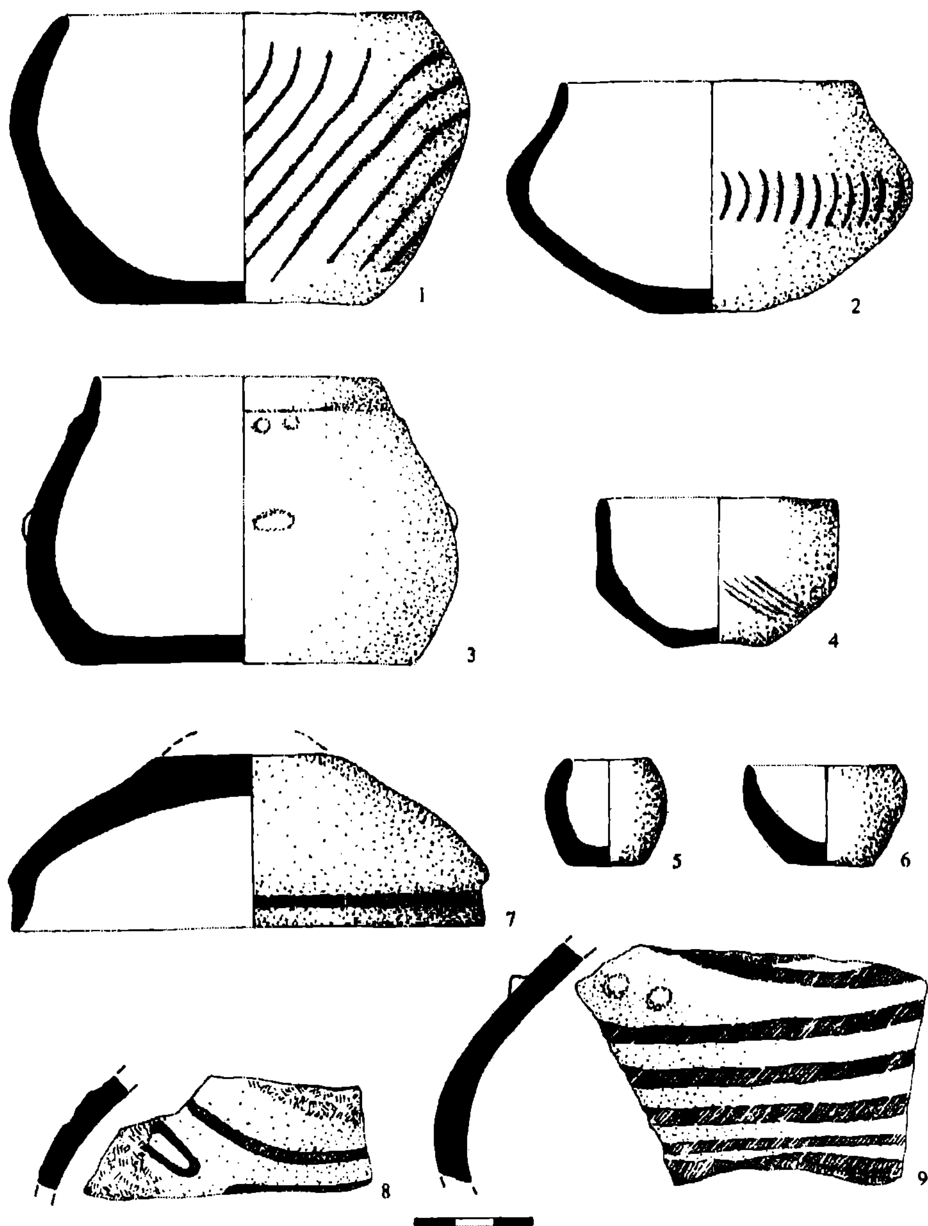

Fig. 2. Mănăstirea Glavacioc. Vase şi fragmente ceramice gumelniţene (colecţia veche a Muzeului Judeţean Argeş).

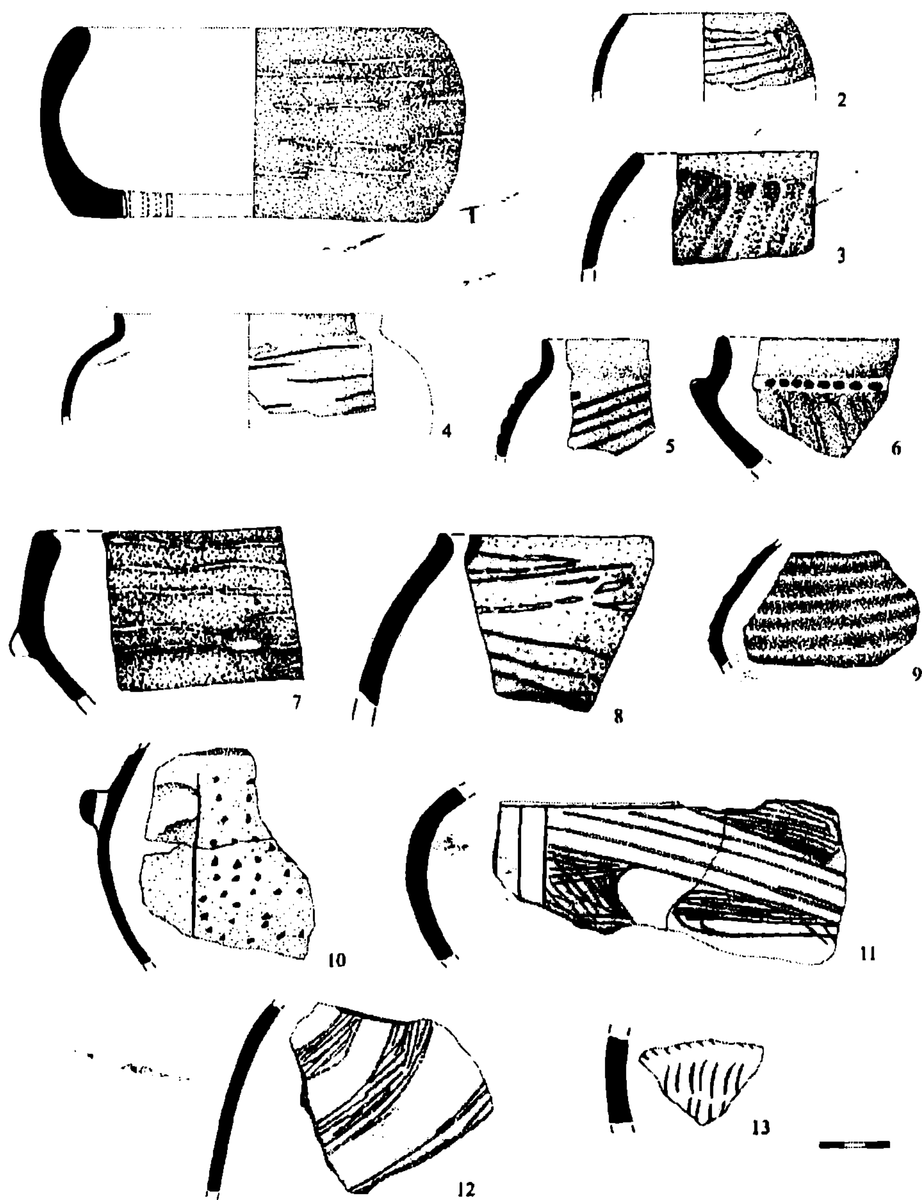

Fig. 3. Mănăstirea Glavacioc 2005. Vase şi fragmente ceramice, cultura Gumelniţa (nivelul - 1,8-2,40 m)

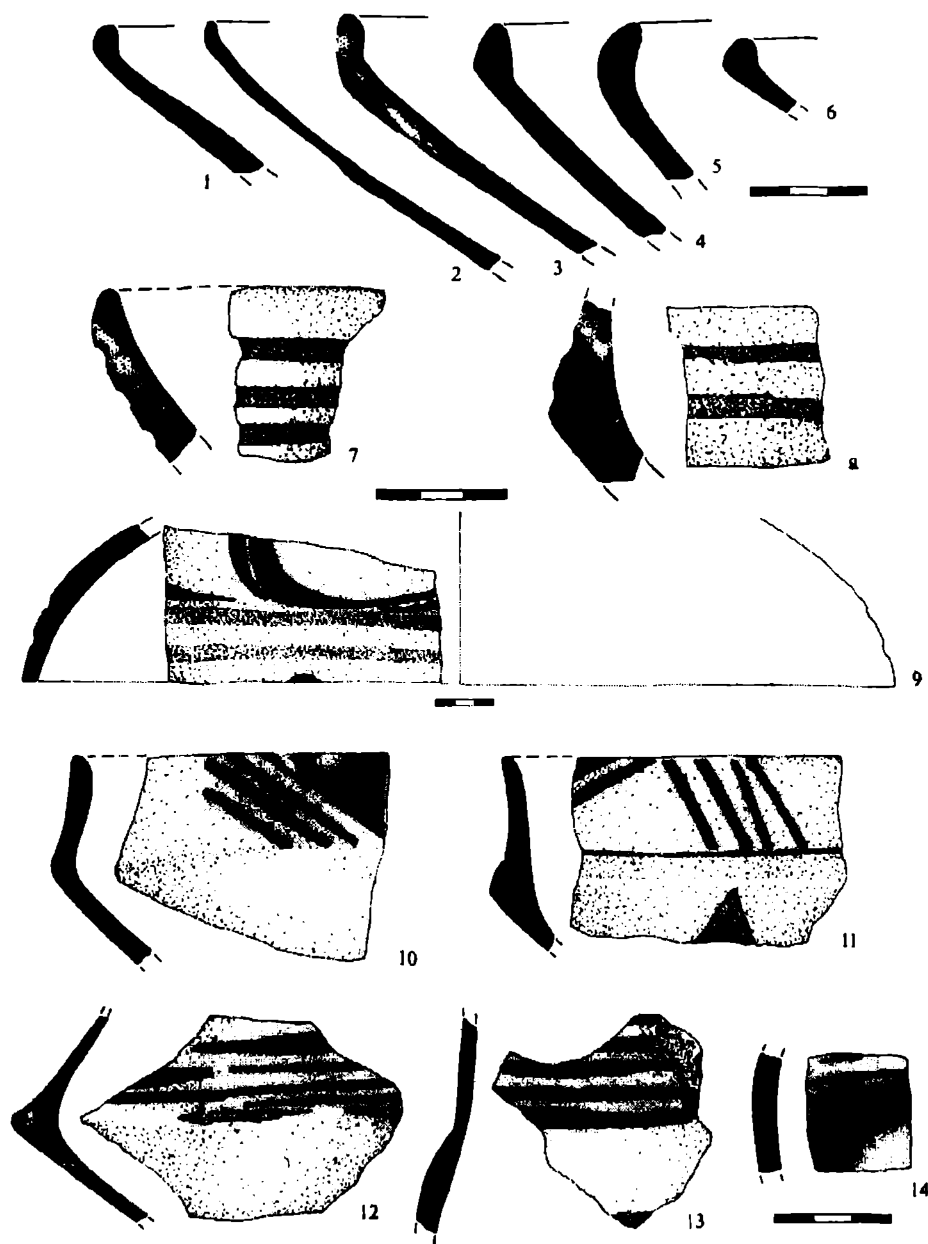

Fig. 4. Mănăstirea Glavacioc 2005. Profile de străchini (1-6), fragmente ceramice încrustate cu pastă albă (7-9), fragmente ceramice pictate cu grafit (9-14), cultura Gumelniţa (nivelul - 1,80-2,40 m).

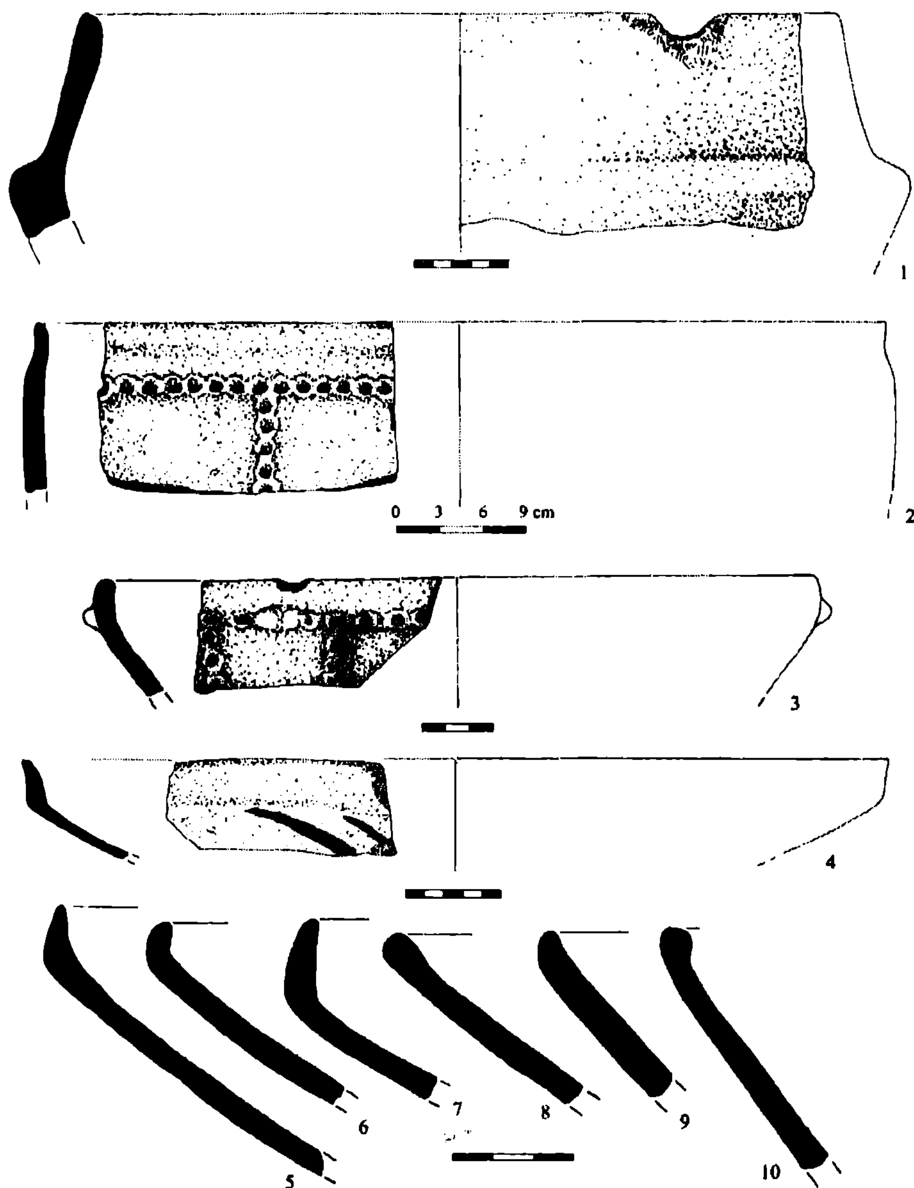

Fig. 5. Mănăstirea Glavacioc 2005. Profile castroane (1-3) şi străchini (4-10), cultura Gumelniţa (nivelul - 1,25-1,55 m).

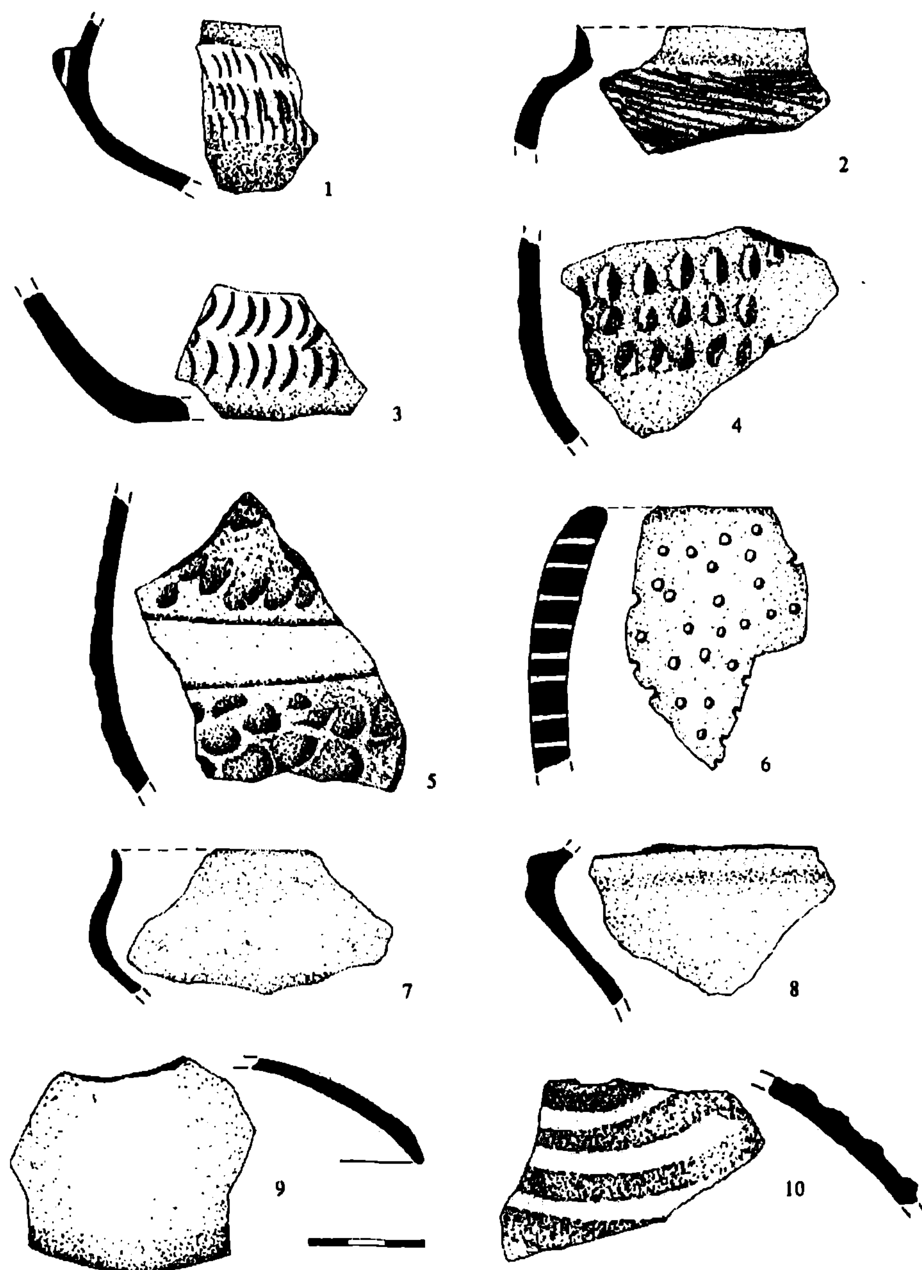

Fig. 6. Mănăstirea Glavacioc 2005. Fragmente ceramice diverse, cultura Gumelnița (nivelul - 1,25-1,55 m).

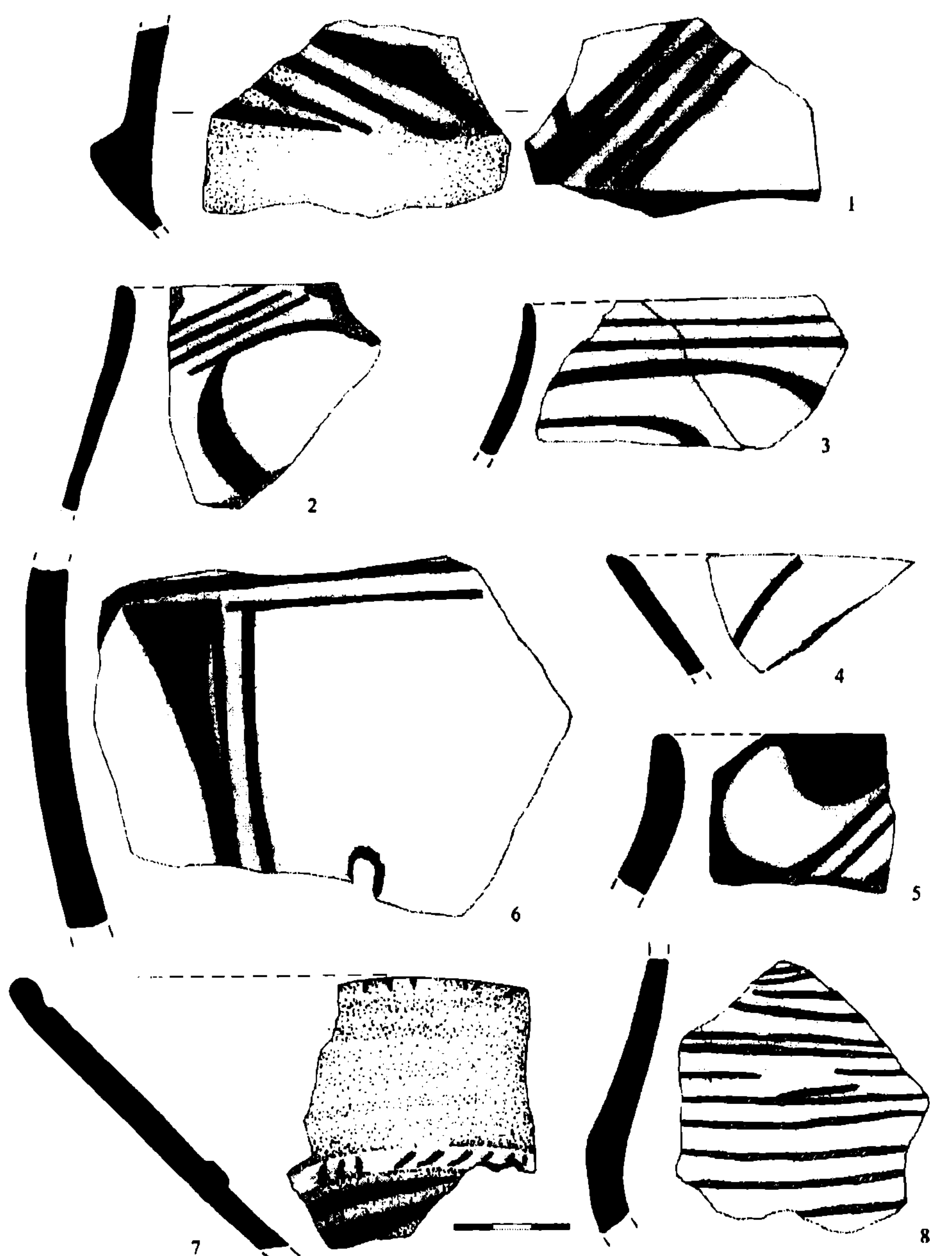

Fig. ' Mănăstirea Glavacioc 2005. Fragmente ceramice pictate cu grafit (1-7), şi cu alb (8), cultura Gumelniţa (nivelul - 1,25-1,55 m).

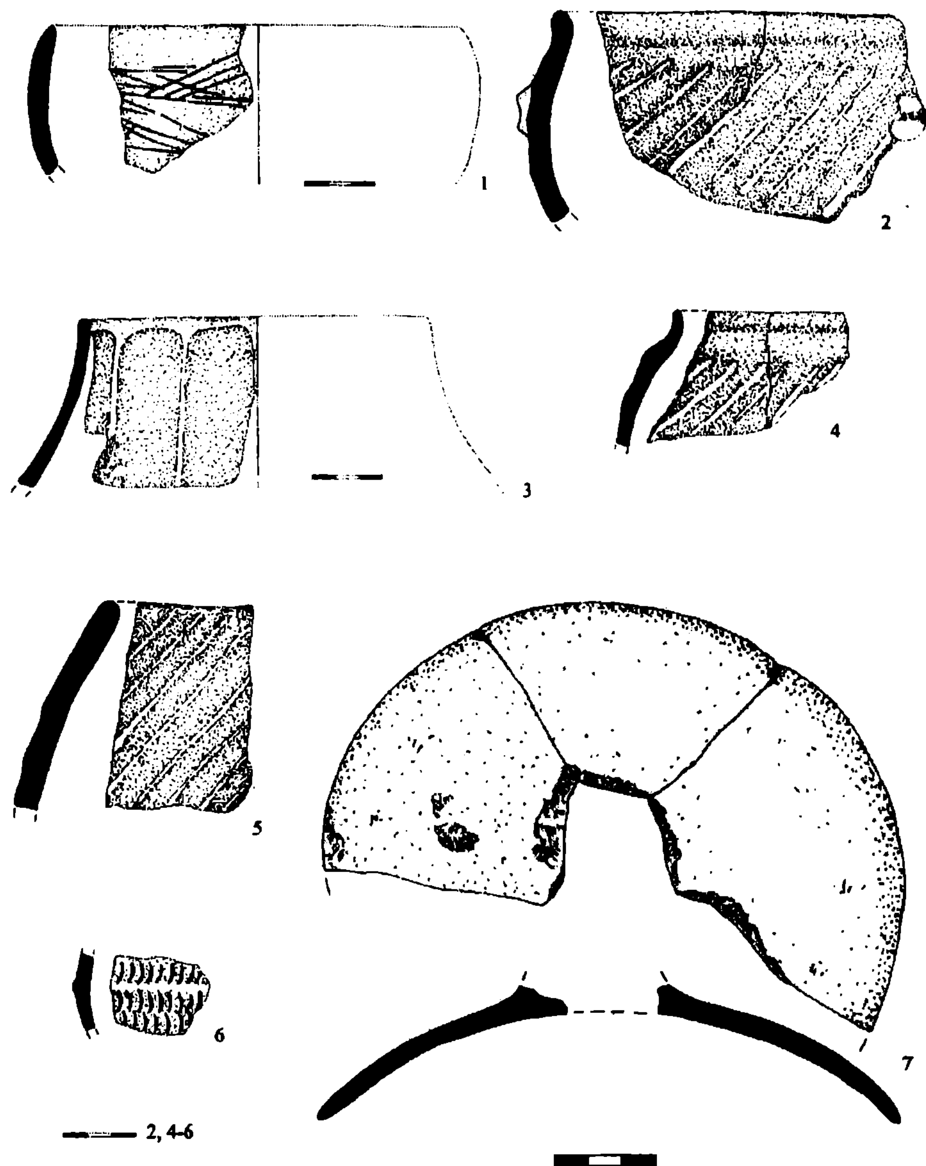

Fig. 8. Mănăstirea Glavacioc 2005. Fragmente ceramice diverse (1-6) şi capac (7), cultura Gumelniţa (nivelul - 0,80-1,10 m).

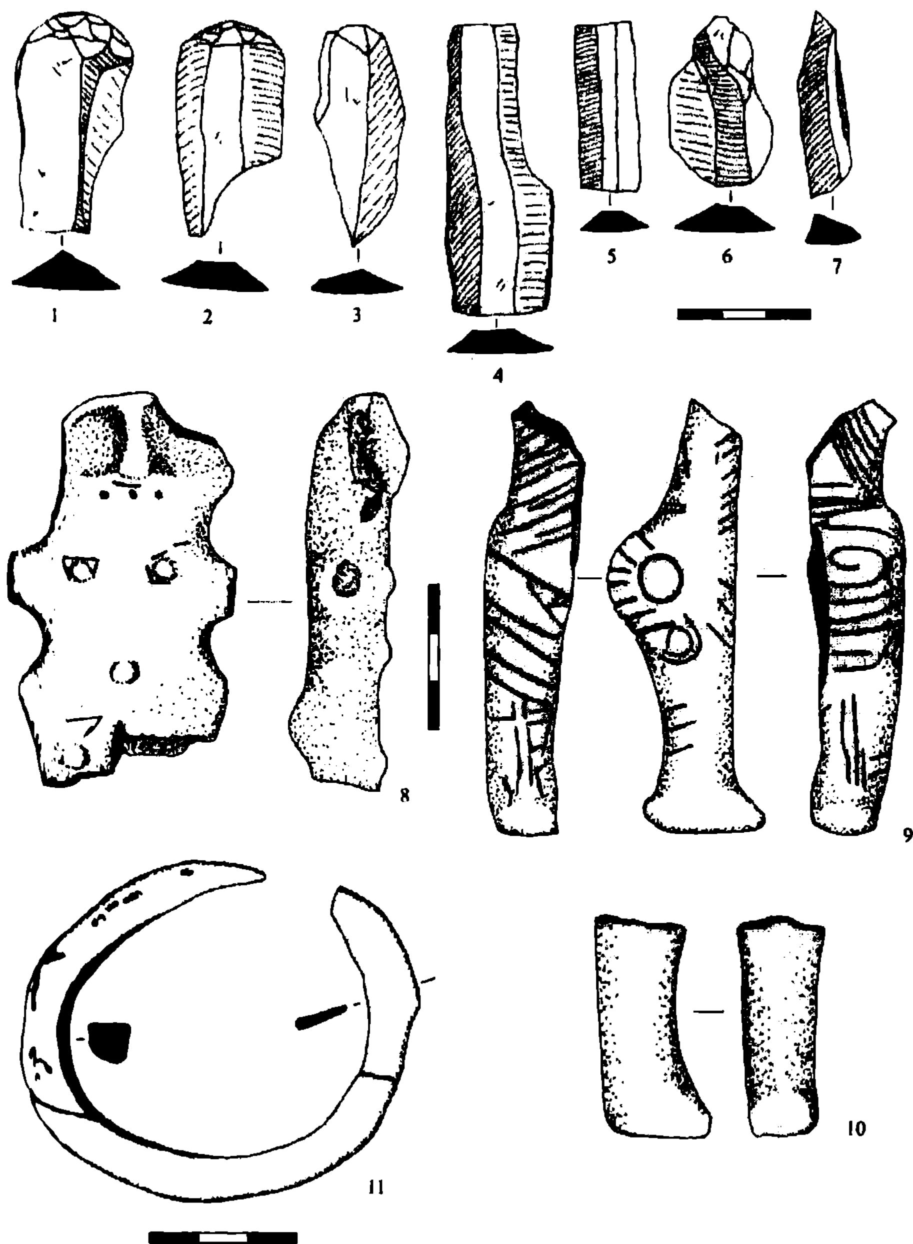

Fig. 9. Mănăstirea Glavacioc 2005. Unelte de silex (1-7), statuete antropomorfe de lut (9-10), brățară de Spondylus (11), cultura Gumelnița (8 colecția veche a Muzeului Județean Argeș).

THE ENEOLITHIC GUMELNIŢA HABITATION FROM THE GLAVACIOC MONASTERY, ARGEŞ COUNTY

Abstract

This article is focused on the study of the Eneolithic habitation from the Glavacioc Monastery, Argeş County. The researches took place in several periods. The most recent was in 2005 provided by the archaeologists from the Argeş County Museum, but they were focused only on the Middle Age ensemble. The Glavacioc Monastery is placed on the higher terrace of the left bank of the Glavacioc River, on a *tell* settlement belonging to the Gumelniţa Culture.

Three Gumelnita habitation levels were identified. There are not many and various discoveries, but they are proved by the amount of ceramics and few tools flint and stone made, or the anthropomorphic figurines. A bracelet, *Spondylus* shell made, was one of the most interesting finds.

The settlements of the Gumelniţa culture in Central-North and Western Wallachia, in the area of the rivers Vedea and Argeş, were not very well known. Most part of the researches are field research, but they shown that this area was intensely inhabited during the Gumelnita period (in the fifth millennium BC), proved by the high number of *tell*-settlements, more that 70, discovered here.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIV, 2005**

STUDIUL MATERIALULUI ARHEOZOOLOGIC DIN NIVELUL GUMELNIŢEAN DE LA MĂNĂSTIREA GLAVACIOC (JUD. ARGEŞ)

SERGIU HAIMOVICI*

Mănăstirea Glavacioc se găseşte situată în sud estul judeţului Argeş, am putea spune la tricofiniul acestuia cu judeţele Dâmboviţa şi Teleorman în aşa numita „Câmpia Găvanu Burdea", una din câmpiile vestice ale Bărăganului luat în sensul său larg, ca având o altitudine cu ceva peste 150m. Un pârâu, de asemenea cu numele de Glavacioc curge prin apropiere. Geologic, substratul este destul de nou, aparţinând Quaternarului mijlociu, el fiind format din depozite aluvionare şi loessoide, peste care se aşterne fie solul brun de pădure podzolit, fie diverse cernoziomuri. Vegetaţia este actualmente formată din culturi agricole şi pajişti secundare dar mai există câteva petice de pădure alcătuită din stejărişuri termofile: cerul şi gârniţa. Speciile de vânat mare, de acum, lipsesc.

Executând unele săpături la temelia mănăstirii, monument medieval, arheologul S. Cristocea a descoperit în stratul cel mai de jos materiale aparţinând culturii Gumelniţa, între care s-au găsit şi resturi osoase ce ne-au fost date nouă spre studiu, pentru care îi mulţumim.

Materialul arheozoologic nu este abundent, găsindu-se 125 fragmente, toate resturi osoase aparţinând mamiferelor, dintre care noi am putut determina 111 piese, provenind de la opt specii, cinci domestice: *Bos taurus* (taurinele sau cornute mari), *Ovis aries* (ovine), *Capra hircus* (caprine), *Sus scrofa domesticus* (porcinele), *Canis familiaris* (câinele) şi alte trei sălbatice: *Sus scrofa ferus* (mistreţul), *Cervus elaphus* (cerbul roşu) şi *Capreolus capreolus* (căpriorul). În cele ce urmează vom face un studiu morfoscopic şi biometric cu privire la cele opt specii, urmând ca ulterior să arătăm modul cum ele contribuiau la economia animalieră a locuitorilor sitului.

Chiar de la început am pus în evidenţă în tabelul nr. 1 care sunt segmentele osoase ce aparţin la fiecare specie în parte, sumându-le apoi, încât se poate şi distinge mai uşor ponderea fiecăreia dintre ele în cadrul celor 111 fragmente determinate. De asemenea, într-un tabel am expus măsurătorile ce s-au executat pentru şapte specii şi doar la câine, acestea au fost trecute în text.

În cele ce urmează ne vom ocupa de fiecare specie în parte.

Pe primul loc ca frecvenţă dar totodată ca specia cea mai mare şi mai masivă se situează taurinele. Din păcate, doar un rest mic de corn, cât şi părţi nesemnificative de craniu au fost găsite în cadrul materialului faunistic, încât evidenţierea morfologiei

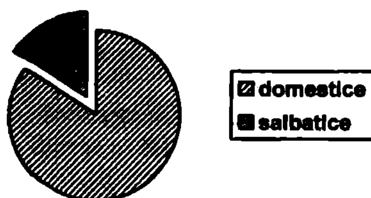
¹ Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi.

speciei lasă de dorit. Am găsit însă între oasele lungi, un metacarp întreg (foto în stânga sus) prin el putându-se stabili sexul (un mascul castrat) cât şi înălţimea la greabăn, care nu este chiar mare ci doar de 114 cm adică medie spre mare. Alte resturi osoase măsurabile arată însă taurine relativ mari, dar evident însă mai joase decât bourul, strămoşul cornutelor mari. Cele 47 fragmente osoase ar aparţine la şase indivizi (printre care aşa cum am arătat, unul este castrat); la aceştia s-au putut stabili şi vârstele de sacrificare şi anume: unul în jur de 2 ani, trei de peste 4-5 ani, dar şi unul de peste 7 ani – ar fi deci adulţi şi mai ales maturi, cât şi un individ de acum relativ bătrân. Menţionăm faptul că astragalul ce a fost măsurat este puternic ars, fiind de culoare neagră.

Tabelul nr. 1 Oglinda speciilor determinate pe segmente osoase

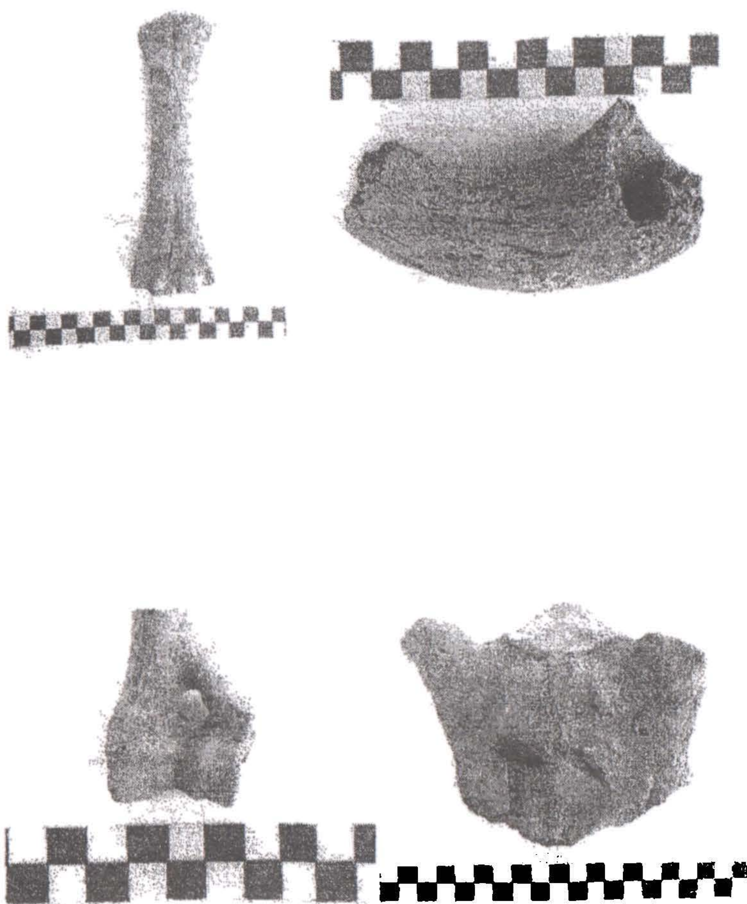
SPECIA	Coarne	Craniu neural	Craniu facial	Maxilar sup.	Dinţi superiori	Maxilar inf.	Dinţi inferiori	Vertebre	Coaste	Omoplat	Humerus	Radius	Cubitus	Coxal	Femur	Tibia	Astragal	Calcaneu	Centrotars	Metacarp	Metatars	Metapodale	Falanga I	Falanga II	Falanga III	Nr. fragmente	
Bos taurus	1	2		1	3	3	1	16	5					4	2		1	3		2			1	1		46	
Ovis aries	1											1		1	1					2						6	
ovicaprine		1				4	1	3	4		1		1								1	1	1			18	27
Capra hircus															1		1			1						3	
Sus domesticus		2		3	1	1			2	2	2		1	1		3										18	
Canis familiaris						1										1										2	
Sus scrofa ferus										1	1	1										1				4	
Cervus elaphus	1	1			2	1		2		1					1	2	1	1								12	
Capreolus capreolus										1																1	
Total																										111	

repartitia resturilor faunistice

Specia Segment osos	*Bos taurus*	Ovicaprinae *Ovis aries*	*Capra hircus*	Suinae *Sus domesticus*	*Sus ferus*	*Cervus elaphus*	*Capreolus capreolus*
CORN						Pedicel	
Diametrul mare		56				35	
Diametrul mic		34				27	
Circumferinţă bază		150♂					
DINŢI							
lungime M^3	30						
lungime M_3	38						
ATLAS							
lărgime maximă	121						
înălţime maximă	84						
OMOPLAT							
lungime cap articular						71	28
lungime suprafaţă articulară						53	25
lărgime suprafaţă articulară						52	24
lărgime min gat						58	17
HUMERUS							
lărgime epifiză inferioară				37			
RADIUS							
lărgime epifiză superioară					36		
COXAL							
diametrul acetabular	58 ;59	24		32			
FEMUR							
lărgime epifiză superioară			38			108	
lărgime epifiză inferioară		30					
TIBIA							
lărgime epifiză superioară						76 ; (78)	
ASTRAGAL							
lungime maximă	67						
lărgime trochleei inferioare	43						
CALCANEU							
lungime maximă	140						
lărgime maximă	47						
METACARP							
lungime maximă	185						
lărgime epifiză superioară	54	22 ; 27♂					
	56						
lărgime epifiză inferioară	57						
lărgime minimă diafiză	31						
Indice I	29,19						
Indice II	30,27						
Indice III	16,85						
sex	Castrat						
înălţime greabăn	114cm						
METAPOD							
lărgime epifiză inferioară					25		

Pe al doilea loc se află ovicaprinele, după cele mai multe fragmente neputându-se preciza genul lor încât le-am trecut la grupul artificial al „ovicaprinelor"; o parte (mai mică) au fost însă determinate până la gradul de gen, găsindu-se ambele genuri, atât *Ovis* cât şi *Capra*, ovinele fiind cu resturi mai bogate decât caprinele. Resturile osoase aparţin la cinci indivizi care au fost sacrificaţi astfel: unul la 3-4 luni (un miel), doi la 1,5 ani şi doi bine maturi de 4-5ani. Remarcăm un ax cornular de *Ovis* aparţinând la un berbec (foto dreapta sus) care a fost tăiat la bază şi rupt la vârf, purtând urme de cioplitură, care arată că a fost scos cornul cornos, ce a fost probabil întrebuinţat pentru a face obiecte sau unelte (care însă au dispărut prin putrezire); este posibil ca aceluiaşi individ să-i aparţină şi un metacarp fragmentar foarte masiv. Atât ovinele cât şi caprinele erau de talie relativ mică.

Urmează ca frecvenţă porcinele a căror resturi sunt foarte fragmentare încât doar două s-au pretat a fi măsurate; unul dintre ele, o epifiză inferioară de humerus este reprezentată prin foto stânga jos. Cele 18 resturi ar aparţine la patru indivizi, unul foarte tânăr, încă unul de circa un an şi doi de circa doi ani, adică deja oarecum maturi. Porcinele apar de talie relativ mică şi au caractere primitive care probabil au făcut ca creşterea lor în greutate să fie destul de încetinită, încât sacrificarea se făcea de obicei la doi ani, când indivizii ajungeau la mărimea optimă de tăiere.

Câinele se situează pe ultimul loc între domestice având două resturi ce ar proveni de la acelaşi individ: un fragment mic de mandibulă şi un rest de humerus, epifiza sa inferioară, care are o lărgime de 23 mm. Tipul de câine crescut de locuitorii aşezării era aproape sigur de talie relativ mică. Ar fi fost folosit pentru pază şi ca ajutor al omului la vânătoare.

Menţionăm că nu am găsit resturi de cal. Se ştie că acesta în neolitic şi eneolitic apare rar în materialele arheozoologice; de altfel, este foarte greu de stabilit dacă se mai găsea în stare sălbatică sau era deja domesticit sau pe cale de domesticire. Raritatea sa ar pleda poate pentru prima ipostază.

Sălbăticiunile, prin cele trei specii, mistreţ, cerb şi căprior sunt în cantitate mult mai mică decât domesticele. Ele sunt în număr de doar 18 fragmente adică 16,22% din întregul material determinat. Cele domestice cu 93 resturi reprezintă 83,78% din resturi.

Mistreţul are patru fragmente osoase care ar aparţine la doi indivizi, probabil un mascul şi o femelă. Nu putem da nici un alt detaliu cu privire la această specie.

Cerbul este mult mai frecvent cu un număr de 13 resturi, posibil trei indivizi. S-a găsit un fragment mic de corn care poartă urme de cioplituri, el fiind desigur un deşeu. Există şi un rest de craniu cu oasele frontale şi o parte a parietalelor, suturile fiind încă deschise, deci nu reprezintă un individ cu totul matur (foto dreapta jos). Aparţine unui mascul doborât, încât se mai văd urmele pedicelelor (unul mai întreg măsurabil) la nivelul cărora au fost tăiate coarnele (aproape sigur pentru a le folosi în scopuri lucrative). După dinţi se poate distinge că este aproape sigur că toţi cei trei indivizi să fi fost cel puţin adulţi.

Căpriorul are doar un singur rest, un fragment de scapular măsurabil (vezi tabelul cu măsurători).

Având în vedere datele de mai sus putem evidenţia unele caracteristici ale economiei animaliere a locuitorilor aşezării gumelniţene.

Se vede clar că specia cea mai importantă era reprezentată prin taurine care, dată fiind şi talia lor, furnizau cea mai mare parte a cărnii (proteine animale) necesare omului. Dar, având în vedere mai ales metacarpul ce aparţine unui castrat, ele erau de acum aproape precis folosite şi ca „motor animal", executându-se cu acestea diferite munci, fără a se putea stabili însă care erau acestea; de altfel, aceeaşi concluzie s-ar trage şi din faptul că sacrificarea indivizilor se făcea de obicei când aceştia erau maturi şi chiar aproape bătrâni, deci ţinuţi şi pentru alte scopuri decât acela de a fi doar furnizoare de carne.

Ovicaprinele aveau un rol economic mult mai mic, mai ales în ceea ce priveşte asigurarea proteinelor animale prin sacrificare, ele având o talie joasă (cam 10 oi ar fi egale cu un bou). S-ar putea ca ele să fi fost deja polivalente ca şi taurinele, furnizând

de asemenea şi lapte (proteine plus grăsime) dar probabil, pentru ovine, chiar o lână încă aspră.

Porcinele, ca şi azi, sunt cu totul monovalente furnizând doar carne, dar şi grăsime animală, ce putea însă avea atunci şi alte folosinţe decât cele alimentare. Oricum, prin mărimea lor specifică întreceau ovinele în acoperirea unor necesităţi de ordin alimentar.

Aşadar una din ocupaţiile principale ale locuitorilor sitului era creşterea animalelor domestice. Nu trebuie însă să neglijăm faptul că o parte a necesităţilor atât alimentare cât şi de altă natură erau acoperite şi prin faptul că oamenii erau şi vânători, această ocupaţie, deşi oarecum secundară, era încă foarte bine circumscrisă şi cu o mare pondere în economia animalieră. Erau vânate trei artiodactile, în ordinea descrescătoare fiind: cerbul, apoi mistreţul şi la urmă căpriorul care este şi cel mai mic ca talie.

Cele trei specii sălbatice, mai ales mistreţul şi cu precădere cerbul, au un puternic caracter de stenoecie, fiind animale zise „de pădure". Putem astfel considera că în perioadele când s-a dezvoltat cultura Gumelniţa, locuitorii sitului să fi trăit în alt ambient decât cel actual şi anume mari codri reprezentaţi prin pădure de foioase, adică (considerând altitudinea locului) de stejărişuri aproape sigur tot termofile, amestecate însă şi cu alte specii lemnoase, zonele deschise ocupând o suprafaţă mult mai mică decât azi, ele datorându-se de altfel omului, care din diferite motive (mai ales teren pentru agricultură) eliminau deliberat pădurea.

Studiul nostru are o importanţă aparte şi în cunoaşterea caracteristicilor culturii Gumelniţa din partea de vest a Munteniei unde ea se mărginea cu cultura Sălcuţa, mai bine răspândită în cadrul actualei Oltenia. În judeţul Argeş au fost studiate până acum doar două situri gumelniţene, ambele situate în zona Dealurilor Argeşului, străbătute de râul cu acelaşi nume (vezi *Istoria Românilor* vol. I, p. 155-161): Retevoieşti şi Teiul. În această parte de vest a răspândirii culturii Gumelniţa există unele particularităţi ce o deosebesc de centrul acestei culturi ce se întinde în Muntenia de est şi Dobrogea unde s-au făcut de altfel şi studii de arheozoologie. Studiul nostru se opreşte la un sit din zona de câmpie a judeţului Argeş şi este primul executat pe material arheozoologic de pe plaiurile acestui judeţ pentru eneolitic.

L'ETUDE DU MATERIEL ARCHEOZOOLOGIQUE D'UN NIVEAU GUMELNITZEEN DU COUVENT DE GLAVACIOC (DEPART. D'ARGES)

Résumé

On a étudié peu de restes osseux, seulement 111, appartenant tous aux mammifères (tableau 1). On a fait un étude morphoscopique et biométrique (tableau 2) des restes et on a discuté sur l'économie animalière de la population humaine du site.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIV**, 2005

VARIA ARCHAEOLOGICA ORDESSENSIA

DRAGOŞ MĂNDESCU*

Toporul de cupru cu braţe „în cruce" de la Mioveni. Până în prezent erau cunoscute numai două topoare de cupru cu braţe „în cruce" (*kreuzschneidige Äxte*; *Hackenäxte*) descoperite pe teritoriul judeţului Argeş: unul aparţinând tipului Ariuşd, descoperit întâmplător la Berevoeşti, cel de-al doilea, de tip Jászladány (varianta Orşova), provenind de la Mozăceni, dintr-o aşezare Coţofeni[1].

O a treia piesă, inedită, a fost descoperită cu mai bine de două decenii în urmă la marginea sudică a oraşului Mioveni (judeţul Argeş), în pădurea Colibaşi, la sud de uzina Dacia-Renault şi se află în colecţia dlui Ion Cupeţ din Piteşti. Am aflat de existenţa toporului la 4 mai 2005, când proprietarul l-a adus spre determinare la muzeu.

Toporul (fig. 1) este realizat din cupru, prin turnare, având patină verde pe întreaga suprafaţă. Lungimea totală este de 19 cm, înălţimea în zona găurii de înmânuşare este de 2 cm, iar lungimea tăişurilor celor două braţe este egală, 3,5 cm. Aspectul general şi absenţa marginii ridicate (manşonului) din jurul găurii pentru înmânuşare, atât în partea superioară cât şi la baza acesteia, permit încadrarea toporului de la Mioveni printre exemplarele tipului Ariuşd. Topoarele de tip Ariuşd sunt răspândite preponderent în arealul Cucuteni-Tripolie din sud-estul Transilvaniei, Moldova şi vestul Ucrainei. Astfel de piese au fost descoperite însă şi în Bulgaria (unde, în depozitul de la Plakuden, cele două topare de tip Ariuşd erau asociate cu şase topoare de tip Jászladány) şi Ungaria (un exemplar în zona Pécs)[2].

În România erau cunoscute 12 puncte cu descoperiri de topoare cu braţele „în cruce" de tip Ariuşd (Ariuşd, Berevoeşti, Bod, Bodoc, Braşov, Floreşti, Leţ, Sălard, Sântionlunca, Sebeş, Slobozia, zona Galaţiului)[3], acum adăugându-se cel de-al treisprezecelea loc de descoperire, care este şi cel mai sudic în cadrul ariei de răspândire a tipului la nord de Dunăre. Totodată, toporul de la Mioveni anulează statutul de unică descoperire din Muntenia pentru exemplarul de la Berevoeşti (circa

---

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien*, II, PBF 9, 5, München, 1975, p. 36, nr. catalog 88 şi pl. 11/88 (Berevoeşti), p. 40, nr. catalog 127 şi pl. 16/127 (Mozăceni – provenienţa este dată ca fiind „Retevoeşti" conform datelor din muzeul din Piteşti, însă dintr-un articol recent aflăm că piesa a fost descoperită în 1962 pe teritoriul comunei Mozăceni, pe terasa Mozacului – I. Nania, *Prima unealtă pomiviticolă folosită în ţara noastră*, în „Argesis", 9, 2000, p. 16 şi fig. de la p. 17).

[2] I. Mareş, *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României*, Suceava, 2002, p. 108-109.

[3] *Ibidem*, p. 108 şi harta 8; A. Vlupe, *op. cit.*, p. 35-37 şi pl. 11/84-88; 12/89-93.

30 km nord de Mioveni), găsit şi acesta tot întâmplător[4]. Aceste două piese din nordul Munteniei sunt, fără îndoială, importuri din mediul eneolitic transilvan, originea lor fiind de căutat, foarte probabil, în zona curburii Oltului, acolo unde sunt concentrate într-un spaţiu extrem de redus - nu mai puţin de şase puncte cu descoperiri[5]. La această concluzie conduc cel puţin două elemente concludente: distanţa relativ mică dintre arealul din Ţara Bârsei cu densitate mare de descoperiri şi topoarele de tip Ariuşd descoperite în judeţul Argeş (circa 100 km), precum şi existenţa unei facile căi de legătură şi comunicaţie între cele două zone (pasul Rucăr-Bran).

Datarea tipului Ariuşd continuă să rămână destul de nesigură, dat fiind că cele mai multe dintre aceste topoare sunt descoperite întâmplător, fără asocieri expresive. După unele indicii oferite de contextele generale ale pieselor de la Ariuşd (în stratul Ariuşd-Cucuteni A), Floreşti, Leţ şi Slobozia (în cadrul unor aşezări Cucuteni A şi B), probabil că acest tip de topor cu braţele „în cruce" apare în faza Cucuteni A târzie (A4)[6].

Fig. 1. Mioveni. Topor de tip Ariuşd. Cupru. (Foto D. M.)

Brăţara de aur de la Costeşti. Cu mai mult timp în urmă, la Costeşti (jud. Argeş) a fost descoperită în condiţii necunoscute o brăţară pe care posesorul său ne-a prezentat-o la muzeu, la 6 iunie 2005. Piesa (fig. 2) este realizată din aur, dintr-o singură bară torsadată, rectangulară în secţiune, cu grosimea de 0,3-0,4 cm. Cântăreşte 23,4 grame, iar puritatea aurului, conform Filialei Argeş a Băncii Naţionale a României, este de 750 ‰. Brăţara este circulară, uşor deformată în urma condiţiilor de păstrare, diametrul mare fiind de 9,2 cm, iar diametrul mic de 8 cm. Piesa are un sistem de închidere de tip „ochi cu cârlig", unul dintre capete fiind transformat în „ochi" prin

[4] Fl. Mărtzu, *Un topor de luptă din cupru descoperit la Berevoieşti-Muscel*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", 13, 1962, 1, p. 101-103.

[5] A. Vulpe, *Începuturile metalurgiei aramei în spaţiul carpato-dunărean*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", 24, 1973, 2, p. 226 şi fig. 4

[6] Idem, *Cu privire la cronologia topoarelor de aramă cu braţele „în cruce"*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", 15, 1964, 4, p. 460 şi nota 17; I. Mareş, *op. cit.*, p. 109.

rularea extremității, iar celălalt capăt (astăzi desprins de corpul brățării prin rupere în urma unei intervenții moderne), îngroșându-se ușor către extremitate, avea rolul de „cârlig", fiind trecut prin „ochi" și apoi îndoit. La distanța de 4 cm, respectiv 4,5 cm de la extremitățile piesei, torsadarea se oprește, capetele brățării fiind lise.

În absența oricărei informații asupra contextului descoperirii, este dificil de stabilit o încadrare cronologică sigură pentru această piesă. Brățări torsadate precum cea de la Costești, realizate însă din bronz, de multe ori având același sistem de închidere, fac parte din inventarul mai multor depozite de bronzuri din Hallstatt A1 – Hallstatt B1, atât în Transilvania (Deva III, Șpălnaca II, Poșaga de Sus, Moldova Veche I, Baia Mare, Bancu, Dipșa, Gad, Gușterița II, Roșia de Secaș, Uioara de Sus și Cugir)[7], cât și în spațiul extracarpatic (Dridu[8] și Hetin[9]). Analogii ne sunt oferite, de asemenea, și de brățările sau verigile din sârmă de aur torsadată din cunoscutul tezaur de la Hinova[10].

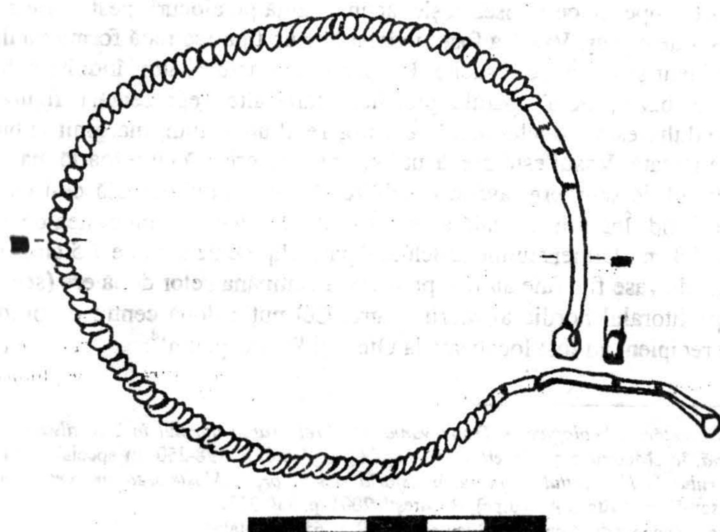

Fig. 2. Costești (județul Argeș). Brățară. Aur. (Desen D. M. și Nicoleta Tudose)

[7] M. Petrescu-Dâmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, Biblioteca de arheologie 30, București, 1977, 93-96, 99, 103, 109, 112, 116 și pl. 158/6, 8-10, 12-15; 165/13; 179/5; 208/5; 210/5-6, 9-10; 258/3; idem, *Der Arm- und Beinschmuck in Rumänien*, PBF 10, 4, Frankfurt am Main – Stuttgart, 1988, p. 176-179 și pl. 153/2075-2105; 154-155; 156/2199-2206.

[8] V. Enăchiuc, *Der Bronzefund von Dridu, Kr. Ialomița*, în vol. T. Soroceanu (Hrsg.), *Bronzefünde aus Rumänien*, Prähistorische Archäologie in Südesteuropa 10, Berlin, 1995, p. 112, nr. catalog 112 și fig. 5/21.

[9] J. Koledin, *Ostava bronzanih predmeta iz Hetina*, în „Rad Muzeja Vojvodine", 43-45, 2001-2003, p. 35, nr. cat. 36 și pl. II/3.

[10] M. Davidescu, *Un tezaur de podoabe tracice descoperit la Hinova – Mehedinți*, în „Thraco-Dacica", 2, 1981, p. 17, 19 și fig. 5/2-3, 5; 6/12, 14.

În concluzie, considerăm că brăţara de aur prezentată aici datează, cel mai probabil, de la începutul primei epoci a fierului, aparţinând unui orizont de astfel de descoperiri bine individualizat pentru perioada respectivă[11]. Provenienţa unei astfel de piese de aur de la Costeşti nu trebuie să ne surprindă, întrucât din zona Argeşului (localitatea descoperirii nu se cunoaşte) mai este cunoscut, încă din 1915, un tezaur alcătuit din 19 piese de podoabă din aur (12 inele de buclă „en coeur" şi şapte mărgele bitronconice masive), atribuit epocii bronzului mijlociu[12].

Urcior în formă de berbec. Între piesele din colecţia veche a Muzeului Judeţean Argeş, se află un vas ceramic zoomorf (nr. inv. I. V. 2696), şi anume un urcior în formă de berbec (fig. 3). Provenienţa vasului nu este certă, deşi ni s-a sugerat că ar fi fost descoperit la Cetăţeni, în aşezarea geto-dacă de pe Dâmboviţa superioară[13].

Este lucrat dintr-un lut de bună calitate, ars uniform, oxidant. Întreaga sa suprafaţă a fost acoperită cu vopsea roşie, acum căzută pe alocuri, peste care s-a depus în timp o crustă de calcar. Vasul a fost modelat într-un tipar ce redă forma unui berbec, cu cap proeminent şi coarnele răsucite. Picioarele animalului sunt îndoite sub corp şi sprijinite pe o bază-„soclu" paralelipipedică, fără alte reprezentări figurate. Din creştetul animalului este modelat tubul de scurgere al urciorului, mărginit la buză cu o bordură bine marcată. Vasul este prevăzut în partea superioară cu o toartă mai puternic arcuită spre tubul de scurgere, având o subţire şănţuire longitudinală ce-i conferă un aspect pseudo-bifid. Înălţimea totală a vasului este de 16,4 cm, lungimea de 15,2 cm, iar lăţimea de 7,8 cm. Dimensiunile „soclului" paralelipipedic sunt de 7,5 cm x 6 cm.

Astfel de vase figurate au fost produse la cumpăna celor două ere (sec. I a.Chr. – II p.Chr.) pe litoralul nordic al Mării Negre. Cel puţin două centre de producere a acestui tip de recipient au fost localizate la Olbia şi Panticapeum[14].

---

[11] D. Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania, IV. Prelucrarea aurului în Transilvania înainte de cucerirea romană*, în „Materiale şi cercetări arheologice", 2, 1956, p. 198-250, în special p. 241-242; A. László, *Arta aurului în Hallstattul timpuriu*, în *Istoria românilor*, I, *Moştenirea timpurilor îndepărtate* (coord. M. Petrescu-Dâmboviţa şi A. Vulpe), Bucureşti, 2001, p. 350-353.

[12] Şt. Burda, *Tezaure de aur din România*, Bucureşti, 1979, p. 65, nr. catalog 11.

[13] Într-o intervenţie la comunicarea acestei piese de către subsemnatul, în cadrul sesiunii de comunicări ştiinţifice „Ecosinteze şi etnosinteze carpatine" organizată de Muzeul Judeţean Piteşti (27 octombrie 2005), dl Ion Nania, fost muzeograf la muzeul din Piteşti, şi-a amintit vasul ca făcând parte dintr-un lot mai mare de piese arheologice din vechea colecţie a Ateneului Popular „G. Ionescu-Gion" din Piteşti condus de Tatiana Bobancu, laolaltă cu mai multe mănuşi ştampilate de amfore descoperite la Cetăţeni. Provenienţa urciorului din cadrul colecţiei Ateneului Popular „G. Ionescu-Gion" ne-a fost confirmată şi de dl prof. univ. dr. Radu Stancu. Cum mănuşile de amfore din colecţia veche a muzeului provin cu siguranţă din colecţia personală a lui Tache Băjan din Rucăr, cercetător asiduu, pe cont propriu, al sitului de la Cetăţeni (D. Măndescu, *Ştampile amforice de la Cetăţeni păstrate în colecţia Muzeului Judeţean Argeş – Piteşti*, în „Argesis", 9, 2000, p. 67 şi urm. şi fig. 4, 6, 10) nu este, desigur, exclus ca urciorul zoomorf să fi fost descoperit tot acolo. Însă nu trebuie uitat că marea colecţie arheologică a lui Tache Băjan va fi conţinut şi obiecte cu altă provenienţă decât staţiunea de la Cetăţeni, obţinute din comerţul cu antichităţi, iar în distribuirea loturilor de piese către diverse muzee la naţionalizarea colecţiei de la Rucăr, întâmplată în 1949 (Sp. Cristocea, *Argeş. Dicţionar de istorici*, Piteşti, 2003, p. 32-33), credem că nu provenienţa unitară a acestora a fost cea care a contat. Pe de altă parte, din colecţia muzeală organizată la Piteşti de către Tatiana Bobancu făceau parte, cu siguranţă, şi exponate obţinute din comerţul cu antichităţi, piese ce nu aveau în mod obligatoriu o legătură directă cu spaţiul argeşean. Oricum, starea bună în care se păstrează vasul sugerează mai degrabă provenienţa sa dintr-un inventar funerar decât dintr-un complex de locuire.

[14] *Antičnye gosudarstva Severnogo Pričernomor'ja*, Arheologija SSSR, Moscova, 1984, p. 231 şi pl. 146.

Fig. 3. Urcior zoomorf păstrat în colecția Muzeului Județean Argeș (foto Remus Petre Cârstea și desen Nicoleta Tudose).

Din mediul polisurilor greceşti nord-pontice, ele au fost preluate în sec. I p.Chr. de triburile sarmatice şi vehiculate către vest[15]. Sugestivă în acest sens este prezenţa unui urcior în formă de berbec, alături de vase romane din bronz (fig. 4), în inventarul mormântului tumular sarmatic de la Todorovka-Olăneşti (Republica Moldova)[16]. Cu siguranţă, tot din sudul Basarabiei, poate chiar de la Olbia, provenea un urcior în formă de berbec aflat în Muzeul de Antichităţi ale Pontului Scitic organizat la Chişinău, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, de către Ion C. Surucean, ştiut fiind că, încă din timpul studiilor liceale, acest pionier al arheologiei basarabene a efectuat numeroase şi insistente cercetări de teren la Porutino[17].

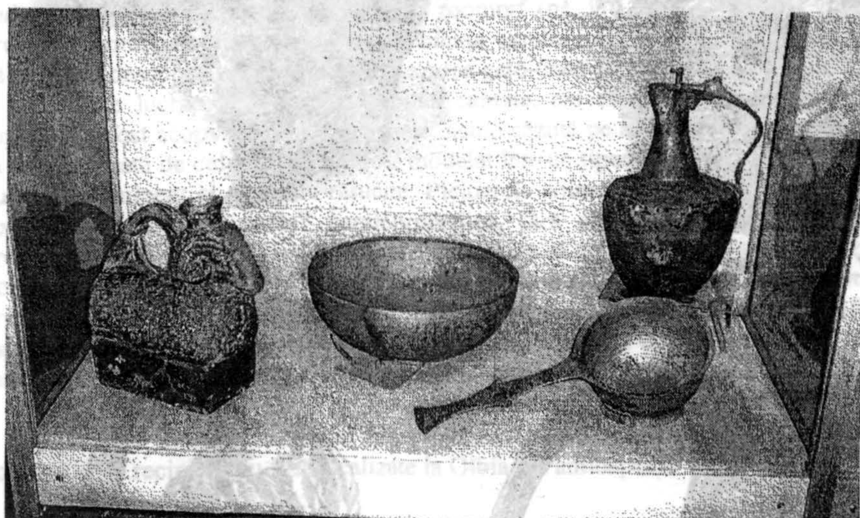

Fig. 4. Inventar din mormântul sarmatic de la Todorovka-Olăneşti (Republica Moldova). Muzeul Institutului de Arheologie şi Etnografie din Chişinău (foto D. M.).

Caracterul de unicat al acestei piese cu reprezentare zoomorfă nu se restrânge doar la zona Argeşului, ci este valabil pentru întreg spaţiul ţării noastre. Trebuie amintit aici, totuşi, un alt unicat de acelaşi gen din spaţiul carpato-dunărean, şi anume vasul în formă de cap uman descoperit în dava getică de la Poiana (jud. Galaţi)[18]. Acest vas face parte din aceeaşi categorie ceramică produsă în atelierele ceramice elenistice târzii de pe coasta nordică a Mării Negre (caracteristicile tehnice ale piesei de la Poiana sunt, practic, identice cu cele ale urciorului aflat în colecţia muzeului argeşean: pastă

[15] V. Sîrbu, *Représentations zoomorphes sur / en céramique dans le monde des gèto-daces*, în „Thraco-Dacica", 16, 1995, 1-2, p. 191.

[16] A. I. Meliukova, *Sarmatskoe pogrebenie iz kurgana u. s. Olonešti (Moldavskaja SSSR)*, în „Sovetskaja Arheologija", 1, 1962, p. 201-202, fig. 5; S. Kurčatov, V. Bubulici, *„Sarmatskoe pogrebenie iz kurgana y s. Olonešti – 40 let spustija"*, în vol. *Interferenţe cultural-cronologice în spaţiul nord-pontic*, Chişinău, 2003, p. 297-299 şi fig. 5/2.

[17] N. Chetraru, *Din istoria arheologiei Moldovei (Basarabia şi Transnistria)*, Culturi vechi din Moldova, Chişinău, 1994, p. 52, 62 şi fig. 14.

[18] R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava. Aşezarea geto-dacică de la Poiana*, Bibliotheca Thracologica 39, Bucureşti, 2003, p. 90, 322 şi fig. 233.

cărămizie, compactă şi bine arsă, acoperit pe toată suprafaţa cu o angobă brun-roşcată). Vasul antropomorf de la Poiana – remarcat ca *unicum* în lumea geto-dacă încă de la prima sa publicare[19] – a fost datat în sec. II-I a.Chr. pe baza analogiilor nord-pontice şi considerat de inspiraţie dionisiacă[20].

Nu se cuvine a încheia fără a atrage atenţia asupra faptului că vasele figurate zoomorfe elenistice târzii (precum cel din colecţia Muzeului Judeţean Argeş) şi-au lăsat amprenta asupra ceramicii culturii geto-dace clasice[21], influenţa lor, exercitată foarte probabil pe filieră sarmatică, ducând la apariţia aşa-numitelor „vase paralelipipedice cu tub de scurgere" autohtone, întâlnite exclusiv în davele geto-dace de pe Siret (Poiana, Răcătău, eventual şi Brad)[22].

Mulţumiri. Autorul rândurilor de faţă îşi exprimă întreaga sa gratitudine pentru cei care au contribuit la definitivarea acestui articol: dl Ion Cupeţ, pentru permisiunea de a documenta toporul de la Mioveni, dl prof. univ. dr. Radu Stancu şi dl Ion Nania, pentru informaţiile asupra provenienţei vasului zoomorf, dl prof. univ. dr. Mircea Babeş şi dl dr. Tudor Arnăut, pentru sprijinul acordat pe parcursul vizitei de documentare din Republica Moldova, colegii arheologi dr. Stănică Pandrea şi Alin Frânculeasa, pentru discuţiile constructive purtate pe tema topoarelor de cupru eneolitice şi, *last but not least*, colegii Nicoleta Tudose şi Remus Petre Cârstea, pentru colaborarea la realizarea ilustraţiei.

VARIA ARCHAEOLOGICA ORDESSENSIA

Abstract

The article presents three rare archaeologic pieces belonging to the collections from Argeş County: A copper *Hackenaxt* (Ariuş type) from the Aeneolithic, which was discovered by chance at Mioveni (Argeş County), a gold bracelet from the beginning of Iron Age discovered in unknown circumstances at Costeşti (Argeş County), and a zoomorf jug (the place of its discovery is unknown) made in the pottery workshops from the Greek cities in the North of the Black Sea between the two eras; this piece belongs to the collection of the Argeş County Museum.

The explanation of the figures:

Fig. 1. Mioveni: Axe of Ariuşd type. Copper.

Fig. 2. Costeşti. Bracelet. Gold.

Fig. 3. Zoomorph jug kept in the collection of the Argeş County Museum.

Fig. 4. Funeral inventory from the Sarmatic tomb from Todorovka-Olăneşti (Republic of Moldova). The Museum of the Institute of the Archaeology and Ethnography from Chişinău.

---

19 I. Glodariu, *Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Cluj-Napoca, 1974, p. 45, 215 şi pl. 33, 39 (C34/35).

20 S. Sanie, *Civilizaţia romană la est de Carpaţi şi romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n. – III e.n.)*, Iaşi, 1981, p. 54-55 şi pl. 6/1-2.

21 V. Sîrbu, *op. cit.*, p. 187-198.

22 G. Florea, *Ceramica pictată dacică. Artă, meşteşug şi societate în Dacia preromană (sec. I a.Chr. – I p.Chr.)*, Cluj-Napoca, 1998, p. 138-139 şi pl. 24/1, 6-9.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIV, 2005**

CULTURA VERBICIOARA. CÂTEVA OBSERVAȚII

CRISTIAN ȘTEFAN*

Cultura Verbicioara a fost introdusă în literatura de specialitate de către Dumitru Berciu, prin cercetările din stațiunea eponimă începute în anul 1949. Cercetarea a urmărit inițial un cadru mai larg – „Cercetarea așezărilor și cimitirelor din societatea primitivă din Oltenia". Primul articol, de fapt un raport de săpătură[1], este foarte sumar. Sunt amestecate aici mai multe probleme: periodizarea culturii Sălcuța, definirea unei noi culturi a epocii bronzului (Verbicioara), constatarea altor culturi arheologice (Glina și Coțofeni) și a unui cimitir medieval. De asemenea este „rezolvată definitiv", într-un singur paragraf, problema unui „șanț de apărare" prezent în cadrul culturii Sălcuța și refăcut în timpul culturii Verbicioara. Nu este prezentat un plan general al așezării (cu „șanțul de apărare" și secțiunile), ca să nu mai vorbim de ilustrarea complexelor arheologice, pe nivele, lucru obligatoriu într-o săpătură arheologică. De asemenea, se spune că pe fundul șanțului de apărare s-a găsit material arheologic concludent, dar acesta nu este ilustrat. Întreg raportul cuprinde trei (!?) ilustrații, dintre care doar două privesc epoca bronzului: „profilul peretelui de vest al șanțului III" și două vase. Despre tipul de locuințe din epoca bronzului, forma lor, vetre, gropi sau alte complexe arheologice – nimic.

Situația nu se schimbă substanțial nici în următoarele articole/rapoarte de săpătură. În al doilea dintre acestea[2] este prezentat un plan general al săpăturilor din anii 1949 și 1950, fără ilustrarea complexelor arheologice și fără schițarea măcar a amintitului „șanț de apărare". Prezentarea fiecărui strat de la Verbicioara este puțin mai detaliată, însă iarăși fără a se sprijini pe *esențiala* ilustrare a complexelor. Raportul mai cuprinde un profil al secțiunii III (1949-1950), în care nivelul epocii bronzului este prezentat ca fiind unitar, precum și câteva ilustrații (un vas, două obiecte de corn, un inel de buclă de aur și trei fusaiole decorate).

În al treilea raport de săpătură[3] avem ilustrat un plan general al săpăturilor[4], din nou fără ilustrarea complexelor. Acestea sunt ilustrate la pagina 150 din amintitul

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", București.

1 D. Berciu, *Șantierul arheologic de la Verbicioara-Dolj*, în „Studii și cercetări de istorie veche", I, 1950, p. 103-107.

2 Idem, *Șantierul arheologic Verbicioara-Dolj*, în „Studii și cercetări de istorie veche", II/1, 1951, p. 232-245.

3 Idem, *Șantierul Verbicioara*, în „Studii și cercetări de istorie veche", III, 1952, p. 149-157.

4 *Ibidem*, p. 148, fig. 6.

raport[5], însă ele sunt nişte simple fotografii, la scară mică şi de calitate slabă, din care nu se poate distinge mai nimic. Din figura 8 se poate deduce o tehnică de săpătură destul de neinspirată (în jargon arheologic: „pe popi"), care are marele dezavantaj de a elimina complet contextul arheologic. Se ştie că orice complex arheologic poate fi valorificat numai în conexiune cu ansamblul nivelului la care este descoperit, altfel îşi pierde semnificativ, dacă nu total, sensul. Este de notat o primă încercare de a deosebi faze în cadrul stratului epocii bronzului (în număr de patru, notate de jos în sus: a, b, c, d), care sunt descrise destul de sumar, fără să fie legate de un profil arheologic, cum ar fi fost normal, pentru ca autorul să-şi argumenteze afirmaţiile. Sunt menţionate în text şi câteva piese de bronz, fără a fi ilustrate însă. Per ansamblu ilustraţia este destul de săracă, aceasta constând în patru fotografii şi două figuri, cu unelte de os şi corn şi fusaiole de lut[6].

Discuţia este reluată câţiva ani mai târziu într-un alt raport de săpătură[7]. Raportul prezintă campania din 1955 de la Verbicioara, în care s-au trasat încă şase secţiuni. Ele sunt descrise pe scurt şi puse în plan[8], cu aceeaşi hibă a neilustrării complexelor arheologice, pe nivele. De asemenea. scara planului a căzut victimă unei greşeli de tipar, probabil (kilometri în loc de metri, cum ar fi fost normal). Se constată că ceea ce în trecut se numise Verbicioara I era de fapt Vinča A, iar nivelele corespunzătoare culturilor Glina şi Coţofeni sunt clar precizate. Trebuie specificat faptul că prezenţa necropolei medievale a pus numeroase probleme observaţiilor stratigrafice, unele morminte ajungând până la nivelele sălcuţene[9].

O altă problemă a tehnicii de săpătură este aşezarea pământului scos din secţiuni lângă acestea şi neastuparea secţiunilor la sfârşitul fiecărei campanii arheologice. Acest lucru prezintă două dezavantaje majore: un efort suplimentar în trasarea noilor secţiuni şi bulversarea adâncimilor dacă nu este luat în calcul acest pământ de umplutură, ca să nu mai vorbim de eventualele materiale arheologice rătăcite prin el (vezi profilul de la pagina 181, figura 2). Singurul profil cât de cât viabil, din totalitatea rapoartelor şi studiilor despre cultura Verbicioara realizate de Dumitru Berceiu este chiar acesta[10]. În text se precizează că stratul Verbicioara prezintă două nivele de locuire: inferior şi superior. După ce acestea două sunt caracterizate pe scurt, urmează în text o precizare cel puţin derutantă: au fost identificate şi în săpăturile din 1955 cele două nivele din 1951, inferior (III a) şi superior (III d), ultimul prezent „numai în unele puncte"[11]. Rezultă că avem două nivele, inferior şi superior, încadrate de alte două nivele, inferior şi superior (!?). Sunt ilustrate trei vase şi două obiecte din corn[12].

---

[5] *Ibidem*, fig. 8 şi fig. 9.
[6] *Ibidem*, fig. 12 şi fig. 13.
[7] D. Berciu, S. Morintz, I. Maximilian, *Şantierul arheologic Verbicioara*, în „Materiale şi cercetări arheologice", III, 1957, p. 179-187.
[8] *Ibidem*, fig. 1.
[9] Stratigrafia completă de la Verbicioara este următoarea: Starčevo-Criş – Vinča – Sălcuţa – Coţofeni – Verbicioara (D. Berciu, în „Studii şi cercetări de istorie veche", XII, 2, 1961, p. 227, nota 1).
[10] Idem, în „Materiale şi cercetări de istorie veche", III, 1957, p. 181, fig. 2.
[11] *Ibidem*, p. 184.
[12] *Ibidem*, fig. 3-6.

Peste alţi câţiva ani, discuţia este reluată de Dumitru Berciu în două articole cu caracter „monografic": unul în limba germană[13] şi altul în limba română[14]. Ambele articole conţin, în mare, acelaşi lucru, cel în limba română fiind un fel de variantă scurtă a primului. Dacă în primul dintre aceste articole se vorbeşte despre locuinţe de suprafaţă care apar mai frecvent, colibele dezvelite la Verbicioara fiind circulare sau rectangulare, cu ziduri groase umplute cu un amestec de lut şi pietricele, cu vetre în interiorul lor, din nou fără nici o dovadă care să susţină aceste afirmaţii, în cel de-al doilea articol menţionat problema locuinţelor este ignorată total[15]! Discuţia în cele două articole se concentrează pe descrierea amănunţită a ceramicii, cu tipuri de vase şi evoluţia acestora, precum şi pe încercarea de a periodiza cumva aceste noi descoperiri. Dorinţa de a înlănţui totul, de la Sălcuţa la geto-daci, îl face pe autor să vadă influenţe Coţofeni în forma şi decorul unor vase Verbicioara, dar să şi creeze etape ale acestei culturi acolo unde nu e cazul[16]. Este interesant de remarcat, în acest context, că în carnetele de săpătură privind şantierul Verbicioara ale autorului nu sunt menţionate niciodată cuvintele „şpaclu" sau „pensulă", ci numai cel de „cazma"[17]. În aceste condiţii, nu mai poate fi vorba de surprinderea vreunui „nivel de călcare" sau a altor complexe aparţinând epocii bronzului din aşezarea de la Verbicioara[18].

Problema sfârşitului culturii Verbicioara este reluată cu ocazia descoperirii „depozitului" de vase de la Govora[19]. În acelaşi articol se vorbeşte şi de staţiunea din epoca bronzului de la Vlădeşti, Râmnicu-Vâlcea. Aşezarea fusese răvăşită cu ocazia unor construcţii, însă stratul epocii bronzului era gros de 0,60 metri în unele locuri[20], într-unul din şanţuri autorii afirmând că se pot distinge două nivele. Având în vedere această afirmaţie, ne-am fi aşteptat ca măcar profilele acestei secţiuni să fie ilustrate. Din păcate ne lovim de aceeaşi problemă: este ilustrată doar ceramica[21], astfel încât trebuie să-i credem pe cuvânt pe autorii articolului, atunci când vorbesc de două nivele. Ceramică aparţinând bronzului târziu a fost găsită şi în împrejurimile oraşului Slatina[22],

---

13 Idem, *Die Verbicioara-Kultur. Vorbericht über eine neue in Rumänien entdeckte bronzezeitliche Kultur*, în „Dacia", N. S., V, 1961, p. 123-161.
14 Idem, în „Studii şi cercetări de istorie veche", XII, 1961, 2, p. 227-240.
15 Idem, în „Dacia", N. S., V, 1961, p. 128.
16 Mai târziu s-a observat că subfaza Vb aparţine grupului Bistreţ-Işalniţa (Ion Chicideanu, *Die frühtrakische Kultur. Zur Bronzezeit in Sudwestrumänien*, în „Dacia", N.S., XXX, 1-2, 1986, p. 40-47; Idem, în *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României*, III, M-Q, 2000, p. 125, s. v. „Mormânt"), definit anterior de B. Hänsel sub numele de grupul Işalniţa, *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, Bonn, 1976, I, p. 167 şi II, pl. 18/1-4, 40/2-9 şi harta nr. 4. Cercetătorul german plasează grupul Işalniţa aproximativ la nivelul fazei I a culturii Babadag, în timp ce Ion Chicideanu paralelizează grupul Bistreţ-Işalniţa cu orizontul funerar Belgrad -„Karaburma" - Cruceni II - Bobda I, plasându-l astfel la sfârşitul epocii bronzului.
17 Carnetele de săpătură, 1949, 1950, 1951, 1952, 1955, passim.
18 Tot în carnetele de săpătură este menţionată de către Dumitru Berciu şi vizita reputatului Ion Nestor pe şantierul de la Verbicioara, acesta din urmă afirmând că săpătura este „grosolană", vezi D. Berciu, Carnet de săpătură, Verbicioara, 1950, p. 31, Arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti, nr. 737 (1127).
19 D. Berciu, P. Purcărescu, P. *Roman, Săpături şi cercetări arheologice în raionul Râmnicu-Vâlcea*, în „Materiale şi cercetări arheologice", VII, 1961, p. 131-137.
20 *Ibidem*, p. 131.
21 *Ibidem*, fig. 1, 2, 3.
22 D. Berciu, M. Butoiu, *Cercetări arheologice în oraşul Slatina şi în împrejurimi*, în „Materiale şi cercetări arheologice", VII, 1961, p. 139-143.

discuţia fiind reluată de Dumitru Berciu mai târziu[23], într-un alt articol. În acest articol sunt menţionate opt localităţi din aria judeţelor Vâlcea şi Olt (Vultureşti, Copăcelu, Ocniţa, Cărpiniş, Căzăneşti, Slatina, Fărcaşul de Sus şi Hotărani)[24], în care s-au descoperit materiale arheologice aparţinând fazelor târzii ale culturii Verbicioara. Doar la Vultureşti, Copăcelu, şi Ocniţa s-au efectuat săpături arheologice, restul fiind cercetări de teren. În cazul primei aşezări, cu un material foarte interesant[25], nu s-au putut face observaţii stratigrafice din cauza condiţiilor oferite de teren[26]. La Copăcelu, autorul vorbeşte de urmele unei aşezări Verbicioara descoperite cu ocazia unor săpături de salvare[27]. Este menţionată degajarea parţială a unei colibe de formă ovală, cu vatră în interior. Pe vatră şi în jurul vetrei s-au găsit fragmente ceramice, mari suporturi de vatră şi un celt de bronz. Nu există nici un fel de ilustrare a complexului arheologic, doar o parte din ceramică şi celtul fiind ilustrate. Lipsa unei stratigrafii clare îl face până şi pe autor să afirme că „...limita exactă de delimitare a fazelor şi subfazelor perioadei Verbicioara târzie este greu de trasat..."[28]. Deşi nu avem publicată o scară pentru a evalua dimensiunile vaselor, atrage atenţia analogia până la identitate a unui vas din „depozitul" de la Govora[29] cu un alt vas descoperit la Slatina, în cartierul Crişan II[30].

Un alt cercetător care s-a ocupat, printre altele, şi de problemele culturii Verbicioara este Marin Nica[31]. Materialele arheologice provin din săpăturile efectuate pe ambele maluri ale pârâului Cârcea (lângă Craiova), în punctele „La Hanuri", respectiv „Viaduct". În primul punct se vorbeşte de un strat al epocii bronzului cu o grosime medie de 0,50 metri şi 12 gropi cu material tipic Verbicioara, faza a III-a[32]. Este ilustrată doar o parte din ceramică, nu şi profilul sau vreun *grundriß*. În ceea ce priveşte punctul „Viaduct", autorul ilustrează două profile şi nişte vetre din epoca bronzului scoase din context, ca şi cum ar interesa doar forma lor, nu şi locuinţele sau poziţia acestor vetre *in situ*. Unul din profile[33] ne ilustrează „şanţul de apărare" al aşezării, iar celălalt[34] conţine o greşeală gravă, gropile romane fiind plasate în nivelul neolitic, sub nivelul epocii bronzului[35] (sic!). Cele câteva fotografii nereuşite de la figura 13 nu par să îndrepte în vreun fel situaţia. Discuţia este reluată de Marin Nica mai târziu, într-un alt articol[36] cu aceleaşi probleme: lipsa totală a contextelor arheologice din care este adunat materialul, precum şi o încercare de revizuire a

---

[23] D. Berciu, *Date noi privind sfârşitul culturii Verbicioara*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", XXVII, 1976, 2, p. 171-180.
[24] *Ibidem*, fig. 1.
[25] *Ibidem*, fig. 4/3, 4, 5.
[26] *Ibidem*, p. 172.
[27] *Ibidem*, p. 175.
[28] *Ibidem*, p. 179.
[29] D. Berciu, P. Purcărescu, P. Roman, *op. cit.*, p. 135, fig. 3/6.
[30] D. Berciu, *Date noi privind sfârşitul culturii Verbicioara*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", XXVII, 1976, 2, fig. 8/1.
[31] M. Nica, *Noi descoperiri de tip Verbicioara în Oltenia*, în „Thraco-Dacica", III, 1982, p. 107-118.
[32] *Ibidem*, p. 108.
[33] *Ibidem*, fig. 2/1.
[34] *Ibidem*, fig. 2/3.
[35] Compară Gr. 1 şi Gr. 2 cu Legenda.
[36] M. Nica, *Date noi cu privire la geneza şi evoluţia culturii Verbicioara*, în „Drobeta", VII, 1996, p. 18-34, cu ilustraţiile la sfârşitul volumului.

periodizării culturii Verbicioara, cu totul artificială, care mai mult creează confuzie, decât lămurește.

În același volum mai avem două contribuții în ceea ce privește cultura Verbicioara. Prima[37] dintre acestea îi aparține lui Gabriel Crăciunescu și reprezintă un catalog al descoperirilor de tip Verbicioara din județul Mehedinți, în mare parte cercetări de teren ale autorului, dar și săpături de salvare și sistematice. Ilustrația cuprinde o hartă a localităților menționate în textul articolului și șapte planșe cu ceramică, fără a schița măcar vreo așezare sau vreo locuință. Cel de-al doilea articol[38] îi aparține lui Gheorghe Calotoiu și aparține unei așezări „Verbicioara IV”, după spusele autorului. Este vorba de un strat de cultură relativ consistent (0,25 m)[39], ce conține patru locuințe de suprafață, cu vetre, ceramică și topoare de piatră, fusaiole și greutăți de lut[40]. Având în vedere descoperirile descrise pe larg de autor, ne-am fi așteptat la o ilustrație pe măsură, care să îi susțină afirmațiile! Aceasta constă însă în patru (!?) fotografii de calitate îndoielnică: trei fragmente ceramice și o greutate de lut.

Gabriel Crăciunescu a mai cercetat și alte stațiuni din epoca bronzului din sud-vestul Olteniei. Din descrierea situației de la Bucura[41], se pare că este vorba de nivele deranjate[42], lucru dedus atât din subțirimea acestora, cât și din faptul că au fost găsite cioburi „de factură Verbicioara” atât deasupra „nivelului” propriu-zis, cât și dedesubtul acestuia. De asemenea, autorul precizează că „solul în care s-a săpat era negru, neexistând posibilitatea de diferențiere a nivelurilor culturale”[43], deși este vorba de epoci depărtate în timp (bronz și Hallstatt mijlociu[44]). O altă stațiune cercetată de Crăciunescu este cea de la Rogova[45]. Aici autorul afirmă că scopul cercetării a fost stabilirea limitelor așezării, scop total neatins dacă privim planul general al săpăturilor[46]. Deși sunt ilustrate numai două locuințe[47], deja avem conturată o „tipologie” a acestora[48]: „unele de suprafață și altele ușor adâncite în sol”, lucru care nu poate fi dovedit deoarece nu avem nici un profil care să susțină această aserțiune! Nici în articolul despre stațiunea de la Dobra[49] nu este publicat vreun profil, însă descrierea de la p. 78 este concludentă: „Stratigrafia primei stațiuni se prezintă în felul următor: în primii 0,25 m se întâlnește un material ceramic amestecat aparținând culturilor Glina și Verbicioara; urmează nivelul Verbicioara care coboară până la 0,70 m, iar apoi un foarte subțire nivel Glina care de fapt este discontinuu”. La p. 91 este

[37] G. Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în Județul Mehedinți*, în „Drobeta“, VII, 1996, p. 35-48, cu ilustrațiile la sfârșitul volumului.
[38] Gh. Calotoiu, *Cercetările arheologice de la Vierșani-Jupânești, Județul Gorj*, în „Drobeta“, VII, 1996, p. 49-54.
[39] *Ibidem*, p. 49.
[40] *Ibidem*, p. 50-51.
[41] G. Crăciunescu, *Cercetări arheologice în satul Bucura*, în „Drobeta“, IX, 1999, p. 7-25.
[42] *Ibidem*, p. 7-8.
[43] *Ibidem*, p. 8.
[44] Basarabi, după spusele autorului, material neilustrat.
[45] G. Crăciunescu, *Cultura Verbicioara la Rogova, jud. Mehedinți*, în „Drobeta“, X, 2000, p. 9-64; Idem, *Contribution à l'étude de la culture Verbicioara. La station archéologique de Rogova (dép. de Mehedinți)*, în „Thraco-Dacica“, XX, 1-2, p. 79-108.
[46] Idem, în „Drobeta“, X, 2000, p. 32, pl. I.
[47] *Ibidem*, p. 33-34, pl. II și III.
[48] *Ibidem*, p. 12.
[49] Idem, *Stațiunea din epoca bronzului de la Dobra, jud. Mehedinți*, în „Drobeta“, XI-XII, 2002, p. 78-105.

prezentată o locuinţă, de fapt o grupare de chirpic, materiale ceramice şi o râşniţă, autorul nemenţionând criteriile după care o categoriseşte ca locuinţă: culoarea pământului, vatra, cuptorul distrus sau râşniţa[50]?

Relativ recent Gabriel Crăciunescu a realizat şi o monografie a culturii Verbicioara[51], care adună cercetările autorului menţionat, în mare parte, şi păstrează cu obstinaţie vechea concepţie a lui Dumitru Berciu, în ceea ce priveşte evoluţia şi periodizarea culturii.

O primă evaluare critică a culturii Verbicioara îi aparţine lui Bernhard Hänsel[52], aşa cum s-a mai remarcat[53]. Bazându-se pe ceea ce fusese publicat până atunci, autorul menţionat observă următoarele lucruri:

- faza a II-a a culturii Verbicioara se bazează doar pe vasul-clepsidră (*Sanduhrgefäß*), care nu are nici o legătură genetică cu faza I;
- între fazele I şi III ale culturii (după Berciu) există legături directe, cum ar fi străchinile lobate sau vasele globulare cu gât scurt şi toarte supraînălţate;
- în tehnica decorării vaselor nu sunt deosebiri esenţiale între primele trei faze, ci doar o creştere progresivă a bogăţiei decorului din prima fază către a treia;
- faza a IV-a este definită şi se bazează exclusiv pe depozitul de vase de tip „kantharos" de la Govora, B. Hänsel considerând foarte dificilă separarea acestora de cele din faza Va. De asemenea, autorul menţionat atrage atenţia asupra funcţiei speciale a acestor vase (de ofrandă), definirea unui orizont întreg pe baza unui tip de vas, care nu apare prea des în aşezări, fiind injustă în accepţiunea cercetătorului german[54];

B. Hänsel îndeamnă la prudenţă şi în ceea ce priveşte separarea fazei Verbicioara IV-Va de faza Vb, observând că nu avem dovezi stratigrafice în acest sens, iar materialele fazei Vb (după Berciu) nu provin din asocieri de complexe închise[55]. De asemenea, acelaşi autor observă asocierea, în complexul închis de la Râureni, jud. Vâlcea, a unor fragmente ceramice cu decor tipic fazei Va cu altele cu decor specific fazei Vb[56].

În lumina celor prezentate în analiza critică a materialului pe care l-a avut la dispoziţie la acel moment, B. Hänsel a propus noţiunea de **grup Verbicioara** pentru descoperirile atribuite până atunci de D. Berciu fazelor I-III, iar pentru complexul mai

---

[50] *Ibidem*, p. 79.

[51] Idem, *Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei*, în „Bibliotheca Thracologica", XLI, Bucureşti, 2004.

[52] Bernhard Hänsel, *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, Bonn, 1976, vol. I, p. 57-61, 101-104.

[53] Ion Motzoi-Chicideanu, *Cu privire la descoperirile funerare ale grupei Verbicioara*, în „EA-online", decembrie, 2004 (www.archaeology.ro/imc_verb.htm).

[54] B. Hänsel, *op. cit.* p. 58-59.

[55] *Ibidem*, p. 59.

[56] *Ibidem*, p. 59. Aici merită menţionat un fapt cel puţin bizar: D. Berciu publică în acelaşi an cu cel al apariţiei cărţii lui B. Hänsel (*Beiträge*...) un articol în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 27, 2, 1976, p. 171-180 (*Date noi privind sfârşitul culturii Verbicioara*). Câteva fragmente ceramice prezentate de Hänsel ca provenind din complexul închis de la Râureni sunt ilustrate de Berciu ca fiind descoperite la Copăcelu, jud. Vâlcea! Compară Hänsel, *op. cit.*, pl. 30, fig. 1, 3, 4, 7, 8 cu Berciu, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 27, 2, 1976, fig. 4/5,6 şi 6/1,2. Se poate remarca lesne că fragmentele ceramice 3, 7 şi 8 ilustrate de Hänsel, *op. cit.*, la planşa 30 provin de fapt de la acelaşi vas (D. Berciu, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 27, 2, 1976, fig. 4/5).

târziu, denumirea unică de **grup Govora**[57]. De asemenea, cercetătorul german remarcă greutatea atribuirii termenului de cultură pentru descoperirile de tip Verbicioara târzie datorită numărului mic al acestora în comparaţie cu cele din fazele finale ale culturii Tei, precum şi lipsa descoperirilor de acest tip în zona dintre Muntenia şi Oltenia[58]. Relativ recenta unificare a fazelor finale (IV-V) ale culturilor Verbicioara şi Tei într-un grup cultural denumit **Govora-Fundeni**[59] a născut dispute aprinse[60], care pot fi înscrise în rândul aşa-numitelor „polemici de tip puzzle"[61]. Acestea, deşi uneori se pot dovedi întemeiate, nu atacă de fapt fondul problemei: ce este cultura arheologică?

De la începuturile profesionalizării disciplinei arheologice până în prezent s-au conturat trei mari modele de cercetare în ceea ce priveşte cultura arheologică[62]: cultural-istoric, procesualist şi post-procesualist.

Paradigma cultural-istorică transpare din lucrările lui Vere Gordon Childe, *The Dawn of European Civilization* din 1925 şi *The Danube in Prehistory*, apărută patru ani mai târziu[63]. În viziunea lui Childe, cultura arheologică este constituită din seturi recurente de trăsături sau artefacte ce reprezintă un popor sau o societate[64]. În lipsa surselor scrise ce caracterizează preistoria, aceste culturi iau numele unor aşezări-, regiuni- sau artefacte-„tip": cultura musteriană (după le Moustier), cultura Wessex (după o regiune din sudul Angliei) sau grupul cultural Trichterbecher (după un tip ceramic)[65].

Concepţia cultural-istorică este puternic contestată în anii '60, în special de către arheologul american Lewis Binford. Într-un celebru articol[66], Binford afirma că vechea tendinţă în arheologie a fost aceea de a trata artefactele ca având trăsături egale şi comparabile, care pot fi explicate în interiorul unui singur model de schimbare culturală. De asemenea, schimbarea în întreg sistemul cultural trebuie văzută într-un context de adaptare, atât social, cât şi la mediul înconjurător, nu văzută ca rezultat al influenţelor, stimulilor sau mişcărilor de populaţii[67]. Pe scurt, „noua arheologie americană" acorda o atenţie sporită proceselor adaptative, în defavoarea teoriilor difuzionist-migraţioniste. Aproximativ pe aceeaşi linie se vor situa şi doi reputaţi cercetători britanici: David Clarke în a sa *Analytical Archaeology* (Londra, 1968) vede cultura ca pe o interacţiune dinamică a mai multor subsisteme, care sunt într-o continuă

---

57 B. Hänsel, *op. cit.*, p. 60.
58 *Ibidem*, p. 60.
59 Nona Palincaş, *Valorificarea arheologică a probelor ^{14}C din fortificaţia aparţinând bronzului târziu de la Popeşti (jud. Giurgiu)*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 47, 3, 1996, p. 257.
60 Ion Motzoi Chicideanu, *Cu privire la descoperirile...*, nota 39; Valeriu Leahu, *Cultura Tei. Grupul cultural Fundenii Doamnei, Probleme ale epocii bronzului în Muntenia*, Bibliotheca Thracologica, XXXVIII, Bucureşti, 2003, p. 42-43, 202-207.
61 Mircea Anghelinu, *Evoluţia gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte şi modele aplicate în preistorie*, Târgovişte, 2003, p. 29, în special nota 42.
62 Pentru o critică a conceptului de *cultură arheologică*, vezi Alexandru Vulpe, *Istoria Românilor*, vol. I, *Epoca metalelor. Introducere*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 211-214.
63 Pentru geneza şi evoluţia termenului de *cultură arheologică* precum şi a *concepţiei cultural-istorice* asupra culturii arheologice , vezi M. Anghelinu, *op. cit.*, p. 108-111.
64 Michael Shanks, *Culture/Archaeology. The Dispersion of a Discipline and its Objects*, în Ian Hodder (ed.), *Archaeological Theory Today*, Cambridge, 2001, p. 285.
65 *Ibidem*, p. 286.
66 Lewis Binford, *Archaeology as Anthropology*, în „American Antiquity", 28, 2, 1962, p. 217-225.
67 Vezi şi M. Anghelinu, *op. cit.*, p. 162, nota 501.

relaţie cu mediul înconjurător, au dinamism propriu, se transformă mereu, în timp ce Colin Renfrew distinge patru modele pentru schimbarea culturală: invazionist, difuzionist, evoluţionist şi procesualist[68]. În legătură cu ultimul model, Renfrew aderă la ideea noii arheologii americane conform căreia cultura sau culturile nu mai pot fi studiate ca unităţi independente (ca în primele trei cazuri), ci trebuie privite mai degrabă ca agregate de sisteme, fiecare dintre acestea variind independent[69]. De asemenea, un alt cercetător britanic, E. S. Higgs, trece în revistă slăbiciunile şi subiectivismul în cercetarea „culturilor" arheologice şi critică ipoteza obişnuită, conform căreia o „cultură" reprezintă un „popor"[70]. Criticile la nivel teoretic expuse mai sus la adresa conceptului de cultură arheologică sunt completate cu o analiză empirică realizată de către S. J. Shennan pe un caz particular: cultura „paharelor în formă de clopot" (Bell Beaker culture) în Europa Centrală[71]. Shennan afirmă că întreaga preistorie târzie europeană a fost scrisă dintr-un punct de vedere tributar unui număr de concepte greşite:

a. primul dintre acestea se naşte din însuşi procesul definirii entităţilor: din moment ce culturile sunt privite ca fiinţe, este posibil să le atribuim un comportament şi să vorbim despre ele ca şi cum ar fi organisme vii;

b. în al doilea rând, culturile au fost privite mai degrabă ca regiuni superficiale decât funcţionale, ca arii de uniformitate pe o hartă mai degrabă decât reţele create de circulaţia oamenilor, bunurilor şi informaţiilor;

c. un al treilea factor este ideea de arie-nucleu, care reprezintă echivalentul spaţial al noţiunii de „tip".

d. în al patrulea rând, cercetarea arheologică a depins de abordarea *normativă* a culturii, serios compromisă de studiile lui Binford[72];

Una din concluziile cele mai însemnate ale acestui studiu este cea conform căreia combinaţia particulară de artefacte poate fi rezultatul factorilor de comportament local, pe care abordarea normativă a culturii nu-i ia în calcul[73].

O replică scurtă, dar pertinentă este dată de Manfred K. H. Eggert abordării binfordiene de tip „archaeology as anthropology". Acesta afirmă într-un articol apărut la puţin timp după apariţia „noii arheologii" că arheologia preistorică este dependentă de antropologia culturală în ceea ce priveşte teoria, dar această dependenţă nu înseamnă în nici un caz *identitate*[74].

Ian Hodder susţine că „new archaeology" ar fi împiedicat chiar evoluţia arheologiei ca disciplină, încercând să o înglobeze în alte domenii de studiu (antropologia şi ştiinţele naturale), subliniind trei idei principale desprinse din studiul

---

[68] Colin Renfrew, *Trade and Culture Process in European Prehistory*, în „Current Anthropology", 10, 2-3, 1969, p. 152-154.

[69] *Ibidem*, p. 153.

[70] E. S. Higgs, *Archaeology – Where now?*, în „Mankind", 6, 12, 1968, p. 617-620.

[71] S. J. Shennan, *Archaeological „cultures": an empirical investigation*, în Ian Hodder (ed.), *The Spatial Organisation of Culture*, Londra, 1978.

[72] *Ibidem*, p. 114; M. Anghelinu, *op. cit.*, p. 298-303, nota 920.

[73] S. I. Shennan, *op. cit.*, p. 138.

[74] Manfred K. H. Eggert, *On the Interrelationship of Prehistoric Archaeology and Cultural Anthropology*, în „Prähistorische Zeitschrift", 51, 1, p. 59.

etnoarheologic[75]:

1. cultura materială a fost constituită *cu sens*;

2. *individul* trebuie să fie o parte a teoriilor culturii materiale şi a schimbului social;

3. în ciuda existenţei independente a arheologiei, cele mai strânse legături ale acesteia sunt cu *istoria*.

În concepţia lui Hodder, cultura materială nu există pur şi simplu, ci este făcută de cineva şi pentru a face ceva. Deci nu reflectă pasiv societatea, ci *creează* societatea prin acţiunile indivizilor[76]. De asemenea, Hodder constată că un alt aspect al abordării sistemice este acela că indivizii sunt uşor păcăliţi de ideologia dominantă, acceptă uşor legitimarea controlului. Deşi arheologia procesualistă s-a bazat pe respingerea arheologiei normative, legea generală sistemică este ea însăşi *normativă*, în sensul că ritualurile şi credinţele, semnificaţiile stilului, toate sunt reguli împărtăşite de membrii unei comunităţi sociale[77]. În viziunea lui Ian Hodder cultura este suma valorilor, credinţelor, regulilor şi modelelor de comportament care sunt împărtăşite de un grup social[78]. Ian Hodder, Michael Shanks şi Christopher Tilley sunt principalii promotori ai noului curent apărut în arheologia vest-europeană în anii '80: *post-procesualismul*. Această nouă abordare introduce noi teme de cercetare: poziţia individului în societate[79] (vezi mai sus), statutul femeii, etnicitatea, arheologia peisajului[80]. Un exemplu elocvent despre ceea ce înseamnă interpretarea post-procesualistă în arheologie este oferit de Ullén pentru o aşezare de epoca bronzului din Suedia[81]. De asemenea, interesantă în acelaşi sens este şi abordarea lui David Frankel, care demonstrează, destul de convingător, că schimbările culturale majore petrecute în epoca bronzului timpuriu din Cipru în raport cu Chalcoliticul se datorează unei migraţii[82].

Dacă analizăm studiile redactate de-a lungul timpului despre cultura Verbicioara, vom observa că acestea aparţin, în majoritatea lor, concepţiei cultural-istorice. În această concepţie, societatea preistorică este o sumă de indivizi cu opţiuni identice, nişte „cărăuşi” ai normelor, cum îi numeşte plastic M. Anghelinu[83]. De asemenea, o altă consecinţă a acestei concepţii este asemănarea dintre cultură şi

---

[75] Ian Hodder, *Reading the past, Current approaches to interpretation in archaeology*, Cambridge Universitary Press, 1986, p. 1.

[76] *Ibidem*, p. 6.

[77] *Ibidem*, p. 28.

[78] Ian Hodder, *The contextual analysis of symbolic meanings*, în Ian Hodder (ed.), *The archaeology of contextual meanings*, Cambridge University Press, 1987, p. 4.

[79] Christopher Tilley, *Social formation, social structures and social change*, în Ian Hodder (ed.), *Symbolic and structural archaeology*, Cambridge University Press, 1982, p. 26-38; idem, *Interpreting material culture*, în Ian Hodder (ed.), *The Meaning of Things*, în Unwin Hyman, 1989, p. 185-194.

[80] M. Anghelinu, *op. cit.*, p. 166; Vezi şi relativ recentul volum: Ian Hodder (ed.), *Archaeological Theory Today*, Polity Press, Cambridge, 2001.

[81] I. Ullén, *The power of case studies. Interpretation of a Late Bronz Age settlement in central Sweden*, în „Journal of European Archaeology“, 2, 2, 1994, p. 249-262; vezi şi A. F. Harding, *European Societies in the Bronze Age*, Cambridge University Press, 2000, p. 28, fig. 2.2.

[82] David Frankel, *Migration and ethnicity in prehistoric Cyprus: technology as habitus*, în „European Journal of Archaeology", 3, 2, 2000, p. 167-187.

[83] M. Anghelinu, *op. cit.*, p. 300.

organismele biologice: culturile se nasc, se dezvoltă, degenerează şi dispar[84]. Astfel, pentru D. Berciu în afară de „o componentă clară Glina III", „în structura culturii Verbicioara se mai găsesc şi alte componente, de pildă, cea de caracter Coţofeni, fără a mai vorbi de fondul Baden-Pécel şi târziu Vinča-Sălcuţa...Nu trebuie trecută cu vederea nici componenta – deşi slabă şi nelămurită încă – a culturii Cernavoda...". De asemenea, „din orizontul Periam-Mokrin-Pančevo, ..., au luat naştere trei culturi *surori* (sublinierea noastră), deosebite: cultura Pecica...cultura Verbicioara şi cultura Vatina-Gârla Mare..."[85]. Către finalul articolului apar, implicit, şi „cărăuşii" normelor: prin intermediul culturii Verbicioara forme de cultură materială de factură Vatina-Gârla Mare sau de origine sudică sunt preluate în Hallstattul timpuriu[86]. Nici pentru Marin Nica situaţia nu este sensibil diferită: locul orizontului Periam-Mokrin-Pančevo este luat însă de „aspectul cultural Gornea-Orleşti" (de fapt un stil ceramic existent într-un spaţiu ce cuprinde Transilvania, Ungaria şi parţial fosta Cehoslovacie)[87], iar către finalul articolului aflăm că: „Elementele culturale, inclusiv tehnica de ornamentare, caracteristice ultimei faze a grupului cultural Gârla Mare-Bistreţ-Işalniţa-Verbicioara IV se vor transmite evoluate Hallstattului timpuriu de tip Vârtop, uneori în cadrul aceleiaşi aşezări..."[88]. Pentru Gabriel Crăciunescu cultura Verbicioara este un rezultat „orizontului cultural Gornea-Orleşti" şi a influenţelor sudice transmise prin culoarul Vardar-Morava[89].

Aşa cum s-a mai arătat, cei mai mulţi dintre arheologii români sapă, adună şi interpretează materialul arheologic sub influenţa unor concepte pre-definite (cultură, fază, cronologie)[90], mijloacele folosite la definirea unei noi culturi fiind relativ simple:

- mai întâi este schiţată distribuţia unui stil ceramic, prin analogii formale[91], fiind reţinute numai tipurile relevante cronologic sau cultural;
- apoi contextele în care apare acest stil ceramic sunt cartate (aşezări, morminte, descoperiri izolate)[92];

Consecinţa acestei concepţii cultural-istorice este un descriptivism destul de plictisitor al artefactelor, în special al ceramicii, iar acolo unde materialele nu se încadrează în tabloul general, apar „faciesurile" sau „aspectele regionale"[93]. Diversitatea funcţională între situri este ignorată, în continuare, sub impactul nivelator al cronologiei, deşi unele indicii nu lipsesc (de exemplu, diferenţa dintre „siturile-

---

[84] *Ibidem*, p. 211.

[85] D. Berciu, în „Studii şi cercetări de istorie veche", XII, 2, 1961, p. 238; uneori această *metaforă organicistă* (M. Anghelinu, *op. cit.*, p. 211, nota 685) în ceea ce priveşte cultura arheologică duce la constatări rizibile. Astfel, în cadrul aceluiaşi articol (p. 238), D. Berciu constată: „Asemenea fapte dovedesc că purtătorii complexului cultural din perioada timpurie a bronzului Glina III-Scheneckenberg au participat la geneza culturii Verbicioara. Întrebarea este *unde, când şi cât* a fost contribuţia purtătorilor complexului amintit".

[86] *Ibidem*, p. 239.

[87] M. Nica, *Date noi cu privire la geneza şi evoluţia culturii Verbicioara*, în „Drobeta", VII, 1996, p. 18.

[88] *Ibidem*, p. 30.

[89] G. Crăciunescu, în „Drobeta", X, 2000, p. 10.

[90] Sorin Oanţă-Marghitu, „*The Cernavoda III-Boleráz Phenomenon*": *after 30 years*, în „EA-online", June, 2003 (www.archaeology.ro/so_cernav_eng.htm).

[91] Pentru diferenţa dintre *analogiile formale* şi cele *relaţionale* vezi Ian Hodder, *The present Past, An Introduction to Anthropology for Archaeologists*, Londra, 1982, p. 11-27.

[92] S. Oanţă-Marghitu, *loc. cit.*

[93] *Ibidem*.

atelier" şi haltele vânătoreşti în Paleolitic)[94]. De asemenea, neutilizarea studiilor etnografice în arheologie a dus la ceea ce se numeşte „presupoziţia Pompei", după care materialele arheologice sunt abandonate pe loc, fapt ce oferă o imagine relativ bună a grupului preistoric în cauză[95]. Studiile realizate prin interpretarea unor aşezări abandonate pot pune în lumină corelaţiile dintre trăsăturile materiale şi cele non-materiale ale culturii. R. Bonnichsen, de exemplu, a studiat distribuţia artefactelor abandonate cu puţin timp înainte într-o tabără de indieni din Alberta (U. S. A.) încercând să reconstituie numărul de familii din aşezare şi să interpreteze ariile de activitate, apoi a intervievat un fost locuitor al aşezării. Multe din interpretările cercetătorului fuseseră corecte, altele însă erau incorecte din cauza asocierilor întâmplătoare de artefacte. De asemenea, apreciase incorect numărul de familii din aşezare. Greşelile făcute au fost, în general, de patru feluri:

- artefactele au fost identificate greşit şi atribuite unor categorii funcţionale greşite;
- au fost făcute false asocieri între artefacte;
- ariile de activitate au fost interpretate incorect;
- relaţiile dintre ariile de activitate au fost interpretate incorect[96].

Este interesant să remarcăm, în acest context, observaţiile făcute de Evžen Neustupný într-un articol de la începutul anilor '70[97] şi care se potrivesc în mare parte arheologiei româneşti de astăzi[98]. Autorul menţionat constată că în Europa Centrală s-au făcut foarte puţine progrese în arheologie de la începutul secolului XX, de când se cunoaşte tot ce este important în această disciplină. Deşi numărul siturilor explorate a crescut foarte mult, acestea nu au contribuit foarte mult la îmbunătăţirea cunoaşterii[99]. Pentru Neustupný, cauza acestui fenomen rezidă în explorarea preponderentă a proprietăţilor naturale ale artefactelor (formă, greutate, proprietăţi magnetice, compoziţie chimică, floră, faună etc.) în dauna proprietăţilor „umane" ale acestora: ele sunt făcute de om şi acest lucru le influenţează decisiv. De asemenea, Neustupný vedea trei căi în studiul tehnologiei preistorice:

1. Producerea unui obiect şi folosirea lui lasă urme ce pot fi studiate;
2. Experimentele moderne pot arăta ce fel de activităţi produc urmele observate pe obiectele arheologice;
3. Studiul tehnologiei folosite în societăţile mai simple ca a noastră[100];

Revenind la cultura Verbicioara, de la a cărei definire au trecut mai bine de cinci decenii, putem constata următoarele:

- nu avem un repertoriu de forme ceramice şi nici aşezări cu o stratigrafie clară, care să ne ajute în periodizarea acestei culturi;

---

[94] M. Anghelinu, *op. cit.*, p. 303.

[95] *Ibidem*, p. 304.

[96] Ian Hodder, *Simple correlations between material culture an society: A review*, în Ian Hodder (ed.), *The Spatial Organisation of Culture*, Londra, 1978, p. 22-24.

[97] Evžen Neustupný, *Whither archaeology?*, în „Antiquity", XLV, 1971, p. 34-39.

[98] Pentru o analiză recentă a arheologiei din România vezi Alexandru Dragoman, Sorin Oanţă-Marghitu, *Între monopol şi diversitate: arheologie, conservare şi restaurare în România*, în „EA-online", December, 2003 (www.archaeology.ro/rad_so_com.htm).

[99] Evžen Neustupný, *Whither archaeology?*, în „Antiquity", XLV, 1971 , p. 35.

[100] *Ibidem*, p. 36.

- nu există o serie viabilă de date radiometrice şi nici alte elemente sigure de cronologie absolută;

- 67,48% din materialele de tip Verbicioara provin din descoperiri întâmplătoare şi din cercetări de suprafaţă şi numai 18,49% din săpături sistematice[101];

- ritul şi ritualul funerar sunt cvasinecunoscute[102], în timp ce aşezările au fost cercetate superficial, deşi o cercetare exhaustivă măcar a câtorva dintre acestea ar fi dus la rezultate importante[103];

- criteriile după care au fost clasificate aşezările au fost doar două (cronologic şi geografic), alte criterii fiind ignorate; astfel, descoperirile lui Gabriel Crăciunescu din sud-vestul Olteniei (Bucura, Rogova, Dobra, Breznița de Ocol) ar putea reprezenta nu *o fază* a culturii Verbicioara, ci un centru diferit de producere a ceramicii; practic, putem constata că, în mod paradoxal, cu cât se înmulțesc siturile de tip Verbicioara cercetate, cu atât ştim mai puţine lucruri despre această cultură din epoca bronzului.

VERBICIOARA CULTURE. FEW OBSERVATION

Abstract

The author estimates the most part of the opinions referring to Verbicioara culture from the Age of Bronze, finding that it belongs to the cultural and historical outlook. The article also contains a little discussion regarding the notion of archaeological culture. In the end it presents a few observations about the state of the research of this culture of the Age of Bronze.

[101] Florin Ridiche, *Noi date privind cunoaşterea culturii Verbicioara (partea a II-a)*, în „Oltenia. Studii şi comunicări", arheologie-istorie, XIII, 2001, p. 33.

[102] Ion Motzoi-Chicideanu, *Cu privire la descoperirile funerare ale grupei Verbicioara*, în „EA-online", decembrie, 2004 (www.archaeology.ro/imc_verb.htm).

[103] În ceea ce priveşte estimarea populației, de exemplu, cum o arată studiile etnografice (Raoul Naroll, *Floor Area and Settlement Population*, în „American Antiquity", 27, 4, 1962, p. 587-589).

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIV**, 2005

AŞEZAREA APARŢINÂND CULTURII TEI DE LA VALEA STÂNII (COMUNA ŢIŢEŞTI, JUDEŢUL ARGEŞ)

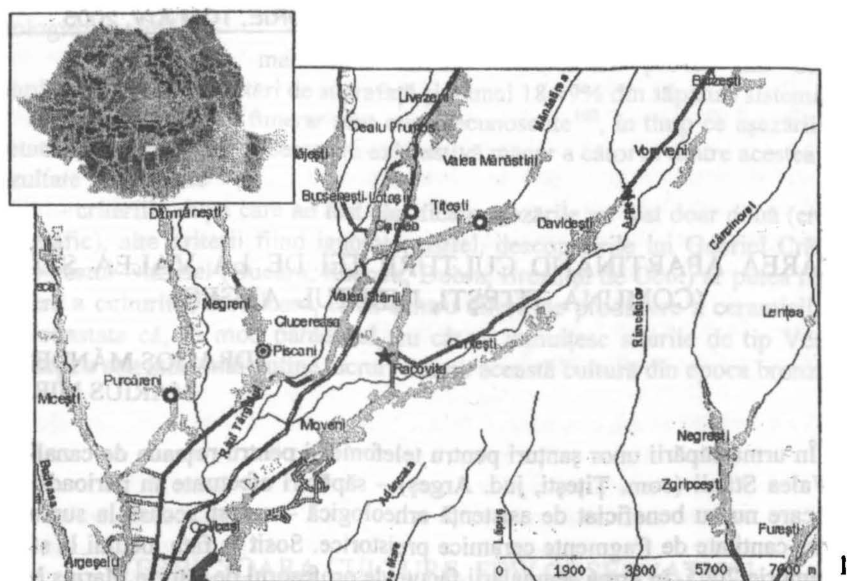
DRAGOŞ MĂNDESCU*
MARIUS MIROIU**

În urma săpării unor şanţuri pentru telefonie şi pentru reţeaua de canalizare a satului Valea Stânii (com. Ţiţeşti, jud. Argeş) – săpături efectuate în perioada 2002-2005, şi care nu au beneficiat de asistenţă arheologică – a fost scoasă la suprafaţă o importantă cantitate de fragmente ceramice preistorice. Sosit la faţa locului la sfârşitul lunii noiembrie 2005, în urma semnalării făcute de profesorul de istorie Marius Miroiu, am constatat că este vorba de o aşezare cu suprafaţa de aproximativ 15000 m^2, situată în punctul „Vărzărie", imediat la vest de şoseaua Ţiţeşti – Valea Stânii – Mioveni (fig. 1/1), mai bine evidenţiată în zona gospodăriilor familiilor Dunărinţiu şi Cucu. Ceramica fragmentară, recoltată în cantitate mare din pământul scos din respectivele şanţuri ce trec chiar prin faţa locuinţelor actuale, între acestea şi şosea (D. N. 73 B), precum şi de pe loturile agricole învecinate gospodăriilor, este caracteristică culturii Tei, faza IV (Fundeni).

Aşezarea (fig. 1/2) nu are urme de fortificaţii, fiind amplasată pe un teren uşor mai ridicat decât zona înconjurătoare, pe terasa dreaptă a pârâului Valea Stânii, afluent de pe dreapta al Argeşelului. Locul pe care au fost descoperite fragmentele ceramice este doar cu puţin mai înalt decât terenul din jur.

Nivelul depunerii arheologice se pare că a avut o grosime destul de redusă, deoarece majoritatea fragmentelor ceramice, scoase şi răvăşite în timpul arăturilor vechi, au fost adunate de la suprafaţa solului, iar în parcelele alăturate, în care se efectuase de curând arătura de iarnă, fragmentele ceramice lipseau cu desăvârşire. Cantitatea extrem de mare de fragmente ceramice recoltate de la suprafaţa solului, ca şi absenţa acestora în zonele adiacente în care deja se arase, sunt indicii ce ne îndeamnă să credem că nivelul aşezării Tei de la Valea Stânii s-a aflat la o adâncime extrem de redusă, staţiunea fiind, practic, distrusă de intervenţiile moderne. Cu siguranţă, cel puţin marginea estică a aşezării a fost afectată încă de la trasarea şi construirea D. N. 73 B, în prezent o mare parte din suprafaţa sa fiind suprapusă de locuinţele actuale şi curţile adiacente acestora.

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.
** Şcoala Generală Davideşti, jud. Argeş.

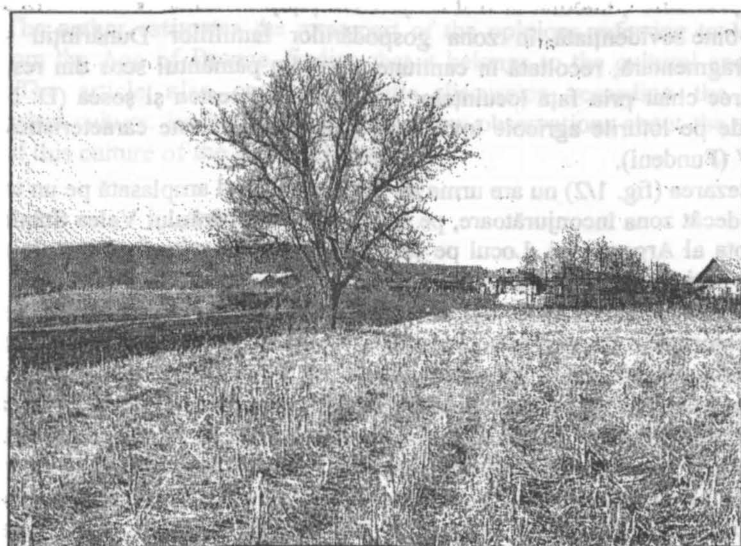

Fig. 1. 1 Localizarea aşezării aparţinând culturii Tei de la Valea Stânii - ★ (hărţile preluate de pe www.cimec.ro - serverul cartografic); 2 Vedere dinspre sud-vest asupra sitului (foto D. M.).

Fragmentele ceramice, adunate atât din pământul scos din şanţurile de telefonie, cât şi de la suprafaţa terenului actual, provin de la o ceramică modelată cu mâna, în cea mai mare parte grosieră, cu cioburi pisate, nisip şi pietriş sfărâmat în pastă. Arderea este oxidantă în majoritatea cazurilor, fără a lipsi nici arderea reducătoare, ilustrată de câteva fragmente negre provenind din recipiente de dimensiuni reduse, din categoria ceramicii fine. În cazul câtorva fragmente ceramice, se constată nuanţe diferite ale suprafeţei exterioară (cărămiziu) şi interioară (brun-cenuşiu), obţinute în urma unei arderi diferenţiate, oxidantă în exterior şi reducătoare la exterior, explicabile prin aşezarea recipientului ceramic cu gura în jos pe parcursul arderii.

Categoriile ceramice atestate sunt cele comune: borcane, castroane, pahare, ceşti; toartele masive în bandă (fig. 3/1-2) provin de la vase de provizii, iar cele mai suple, cu suprafaţa mai îngrijit tratată şi cu secţiune triunghiulară (fig. 3/3-4), pot proveni de la ceşti sau mai probabil de la kantharoi, la fel ca şi unele fragmente de fund cu talpa profilată asemeni *Standring*-ului (fig. 3/10, 12).

Motivele decorative sunt relativ variate: striuri verticale făcute cu măturica (fig. 2/10-12), brâuri alveolate (fig. 2/2, 4, 7), simple (fig. 2/1) sau rareori şerpuite (fig. 2/8) plasate sub buză, proeminenţe organice (fig. 2/8), şiruri de împunsături (fig. 2/3, 6) sau de impresiuni (fig. 2/5) de asemenea situate sub buza vasului, uneori rudimente de excizie (fig. 3/9), caneluri grosier realizate. În câteva cazuri, pe rarele fragmente de ceramică fină, cu grosimea pereţilor redusă, se remarcă ornamente geometrice realizate prin tehnica inciziei şi a împunsăturilor succesive (fig. 3/7-8).

Ceramica fragmentară descoperită la Valea Stânii corespunde trăsăturilor distinctive ale ceramicii fazei IV a culturii Tei, etapă caracterizată de scăderea sensibilă a proporţiei vaselor fine în ansamblul ceramicii, de apariţia vaselor cu cioburi pisate în pastă, a vaselor cu fund inelar, precum şi de degradarea tehnicii împunsăturilor succesive[1].

Pe lângă materialul ceramic, a mai fost descoperită o dălţiţă din bronz (9 cm lungime, 0,4 cm grosime maximă) cu secţiune pătrată (fig. 3/5), cu un capătul activ îngustat şi aplatizat, celălalt capăt, destinat fixării într-un mâner de lemn sau de os, fiind subţiat treptat însă păstrându-şi secţiunea pătrată pe toată lungimea sa. Astfel de dălţiţe, standardizate tipologic, au fost descoperite în multe aşezări Tei din Muntenia centrală (Bucureştii Noi, Bucureşti-Str. Ziduri între vii, Bucureşti-Băneasa, Giuleşti-Sârbi, Otopeni, Frăteşti), dar şi de la sud de Dunăre (Emen-Bulgaria)[2].

Cultura Tei este una dintre puţinele culturi ale epocii bronzului de pe teritoriul României care beneficiază de o tratare monografică[3]; cu toate acestea, unele dintre aspectele sale ridică încă probleme de actualitate.

Apariţia culturii Tei, pe fond Glina şi parţial Cenavoda, cu contacte Folteşti[4], a avut loc în zona Munteniei centrale, acest spaţiu de origine rămânând, totodată, şi

---

1 V. Leahu, *Date şi consideraţii noi cu privire la periodizarea evoluţiei culturii Tei*, în „Cercetări arheologice", 9, 1992, p. 71.

2 Idem, *Obiecte de metal şi mărturii ale practicării metalurgiei în aria culturii Tei*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 39, 1988, 3, p. 228 şi fig. 1/12-13.

3 Idem, *Cultura Tei*, Bucureşti, 1966; Idem, *Cultura Tei. Probleme ale epocii bronzului în Muntenia*, Bucureşti, 2003.

4 Idem, *Cultura Tei*, p. 138 şi urm.; D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, Bucureşti, 1966, p. 134.

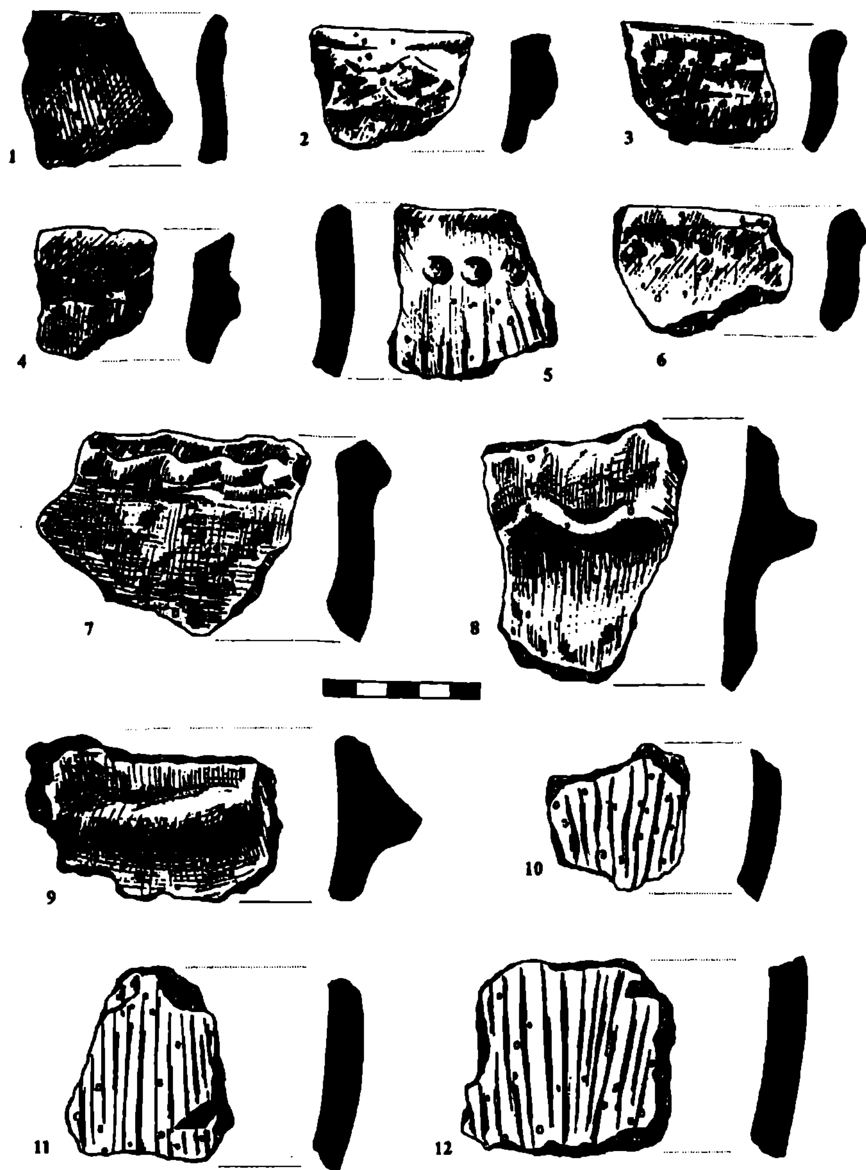

Fig. 2. Fragmente ceramice descoperite în aşezarea de la Valea Stânii-„Vărzărie" (desene de Nicoleta Tudose).

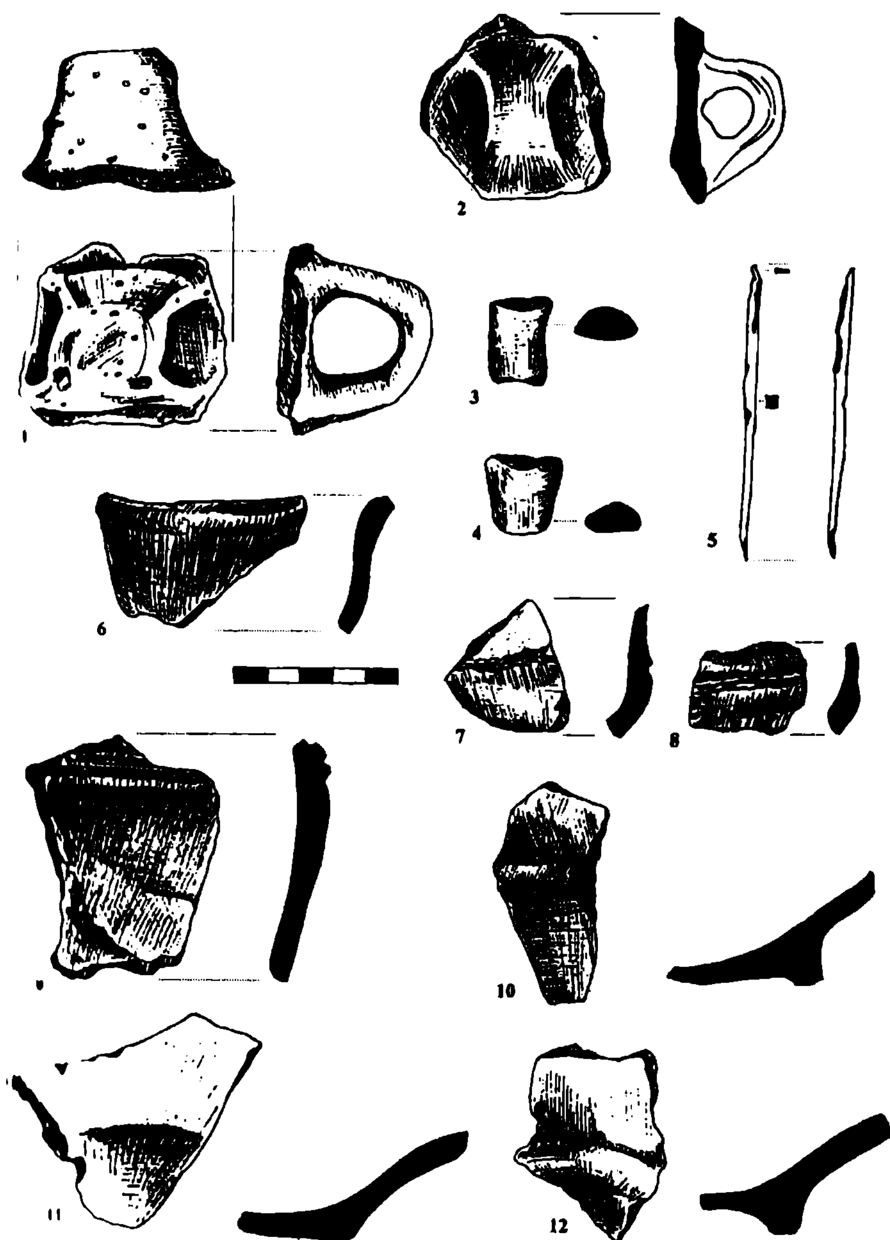

Fig. 1. Fragmente ceramice (1-4, 6-12) şi dălţiţă de bronz (5) descoperite în aşezarea de la Valea Stânii-„Vărzărie" (desene de Nicoleta Tudose).

spaţiul predilect pe parcursul întregii evoluţii a culturii[5]. Ulterior, spaţiul ocupat de purtătorii culturii Tei se va extinde atât spre nord, trecând dincolo de culmile Carpaţilor, în Ţara Bârsei, cât şi spre sud, trecând dincolo de Dunăre, în Bulgaria nordică[6].

Periodizarea culturii Tei rămâne o problemă supusă discuţiei, faţă de sistemul unitar al celor cinci faze succesive (Tei I-V) propus de Valeriu Leahu, exprimându-se, pe bună dreptate, numeroase rezerve argumentate, pe de o parte, prin dificultatea unei periodizări clare a primelor faze ale culturii (observaţii stratigrafice în acest sens aveau să fie făcute ulterior în cadrul aşezării de la Bungetu[7]), iar pe de altă parte, prin imposibilitatea demonstrării fără echivoc a succesiunii fazelor şi a evoluţiei culturale de la Tei I la Tei V[8]. Ca urmare, în schimbul rigidei şi nu întrutotul demonstratei periodizări Tei I-V, Alexandru Vulpe propunea o periodizare a culturii Tei în sistemul eponimiei, fiind de utilizat numele localităţilor unde fazele respective au fost pentru prima oară atestate[9].

Aria de răspândire a culturii Tei a cuprins în întregime bazinul Argeşului[10], însă aşezările situate în jumătatea nordică a acestui bazin hidrografic ilustrează îndeosebi etapa târzie a culturii (Tei III- Tei V). Aşezările respective, între care se plasează şi cea de la Valea Stânii-„Vărzărie", sunt relativ numeroase, însă de dimensiuni modeste, cu un nivel de depuneri arheologice subţire ce trădează o intensitate redusă a locuirii. Sporirea numărului aşezărilor Tei în zona de dealuri a Muscelului şi Dâmboviţei în fazele târzii ale culturii[11] reprezintă, într-adevăr, o evidenţă arheologică. S-a încercat să se dea un răspuns acestei situaţii prin explicarea sa ca urmare a roirii comunităţilor Tei spre nord, în urma presiunii exercitate de pătrunderea populaţiilor estice vecine (triburile culturii Coslogeni, de exemplu)[12].

Domeniul problematicii etapei finale ale culturii Tei, etapă din care datează şi aşezarea prezentată aici, a înregistrat relativ recent unele încercări de explicare şi clarificare a situaţiei arheologice, prin desprinderea ultimelor faze de cultura Tei propriu-zisă şi constituirea lor într-o entitate separată – grupul Govora-Fundeni[13].

În privinţa datării în termeni de cronologie absolută a aşezării de la începutul bronzului târziu descoperită la Valea Stânii, pot fi invocate rezultatele datelor ^{14}C oferite de probele recoltate din nivelul „Bronz II" de la Popeşti, şi anume 1520-1410 a.Chr.[14].

---

[5] C. Schuster, *Aria de răspândire a culturii Tei*, în „Analele Banatului", S. N., 3, 1994, p. 171.

[6] T. Hristova, *New Data about the Distribution of the Tei-Culture South of the Danube*, în „Thraco-Dacica" 23, 2002, p. 209-214.

[7] I. Chicideanu, *Unele probleme privind începutul culturii Tei*, în „Thraco-Dacica", 3, 1982, p. 101-105.

[8] A. Vulpe, V. Veselovschi-Buşilă, *Date noi privind periodizarea culturii Tei şi cunoaşterea culturii Basarabi (Săpăturile de la Novaci, 1961)*, în „Studii şi comunicări de istorie veche şi arheologie", 18, 1967, 1, p. 109-110.

[9] A. Vulpe, *Les phases de la civilisation Tei à la lumière des fouilles de Novaci*, în „Dacia", N. S., 8, 1964, p. 319-329.

[10] Idem, *Perioada mijlocie a epocii bronzului*, în *Istoria românilor*, I, *Moştenirea timpurilor îndepărtate* (coord. Mircea Petrescu-Dâmboviţa şi A. Vulpe), Bucureşti, 2001, p. 267.

[11] Idem, s. v. *Tei*, în *Dicţionar de istorie veche a României* (cord. D. M. Pippidi), Bucureşti, 1976, p. 565.

[12] C. Schuster, *op. cit.*, p. 175.

[13] N. Palincaş , *Valorificarea arheologică a probelor 14C din fortificaţia aparţinând Bronzului târziu de la Popeşti (jud. Giurgiu)*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 47, 1996, 3, p. 257.

[14] *Ibidem*, p. 244-249, 270 şi fig. 8-9.

Deşi distrusă în cea mai mare parte înainte ca o eventuală intervenţie arheologică să se fi produs, aşezarea Tei de la Valea Stânii-„Vărzărie" îşi păstrează importanţa în ilustrarea debutului bronzului târziu într-o microzonă relativ bogată în astfel de descoperiri – o altă aşezare Tei IV, foarte apropiată de cea semnalată aici (aflată la numai 3 km nord de Valea Stânii), a fost sondată la Bucşeneşti-Lotaşi, cu aproape patru decenii în urmă, de către Eugenia Popescu şi Alexandru Vulpe[15].

THE SETTLEMENT BELONGING TO THE TEI CULTURE FROM VALEA STÂNII (ŢIŢEŞTI COMMUNE, ARGEŞ COUNTY)

Abstract

The article presents a settlement from the beginning of the late Bronze Age, in the hill zone of Muscel. The settlement was discovered by chance in Valea Stânii and archaeological diggings were not effectuated.

A road and the actual households of the native superpose the most part of the surface of the settlement. Many fragments of pottery and a little bronze chisel were discovered on the surface of the ground. The setlement belongs to Tei culture - phase Fundeni or, according to other opinions to Fundeni-Govora Group.

The explanation of the illustration:

Fig. 1. 1 The localization of the settlement belonging to Tei culture from Valea Stânii (the maps are taking from www.cimec.ro - the map-drawning server); 2 View from the South-West lap on the site.

Fig. 2. Potsherds discovered in the settlement from Valea Stânii-„Vărzărie".

Fig. 3. Potsherds (1-4, 6-12) and little bronze chisel (5) discovered in the settlement of Valea Stânii-„Vărzărie".

Săpături inedite efectuate în anii 1968 şi 1972. Materialul arheologic se păstrează la Muzeul Judeţean Argeş

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

SĂPĂTURI DE SALVARE EFECTUATE ÎN NECROPOLA DE INCINERAŢIE DE LA GÂRLA MARE (JUD. MEHEDINŢI), ÎN ANUL 2004

CONSTANTIN AUGUSTUS BĂRBULESCU*
MĂDĂLIN CHIŢA**

În perioada 2-28 august 2004, s-a desfăşurat în localitatea Gârla Mare (jud. Mehedinţi) stagiul de practică arheologică al studenţilor Facultăţii de Istorie din Piteşti. Cu această ocazie au avut loc o serie de cercetări şi periegeze pe malul Dunării[1].

În urma informaţiilor unor localnici din satul Gârla Mare, privitoare la existenţa unor fragmente ceramice şi a unor fragmente osteologice la aproximativ 350 m în amonte de kilometrul fluvial 836, pe raza localităţii mai sus amintite, s-a efectuat o periegeză.

Informarea s-a dovedit reală, identificându-se în teren o necropolă de incineraţie, aparţinând culturii Gârla Mare – încadrare culturală făcută în baza tipologiei ceramice şi care s-a dovedit mai târziu ca fiind corectă.

La faţa locului, s-a observat că localnicii distruseseră partea sud-estică a necropolei prin excavarea dunei de nisip (Pl. I/1), care constituia în fapt necropola. Cazul amplasării aşezărilor sau necropolelor pe dunele de nisip sau pe malul Dunării, este frecvent întâlnit pentru comunităţile aparţinând acestui grup cultural[2], lucru care a provocat în timp distrugerea unui număr foarte mare de situri arheologice. La suprafaţă s-au putut identifica atât fragmente ceramice provenind de la diferite vase distruse prin excavarea dunei, cât şi oase incinerate în număr foarte mare. De asemenea, a fost remarcată în marginea de sud-vest a dunei o urnă funerară aflată într-un stadiu avansat de degradare, aceasta fiind fragmentată, dar care s-a dovedit ca păstrând oasele incinerate ale defunctului.

---

* Universitatea din Piteşti.
** Student, Universitatea din Piteşti.

[1] Mulţumim pe această cale dl. conf. univ. dr. Stângă Ion, directorul Muzeului Regiunii Porţilor de Fier pentru sprijin şi participare. Mulţumim, de asemenea, şi următorilor studenţi, fără de care nu s-ar fi putu realiza cercetările: Ştefănescu Alis, Bădae Alexandrina, Cârstea Angela, Jinga Maria, Pavel Alexandra, Hurezică Adriana, Caragea Elena, Ciuciu Mihaela, Coman Iuliana, Jugan Florica, Lazăr Marian, Mihai Gabriela, Penescu Adriana, Petrică Teodora, Chiţa Mădălin, Toma Marin, Militaru Viorel, Drăgan Mihai, Fungoi Dan, Marin George, Ticu Iuliana, Buican Andreea.

[2] Dumitru Berciu, Eugen Comşa, *Săpăturile de la Balta Verde şi Gogoşu*, în „Materiale şi cercetări arheologice", II, 1959, p. 469.

Pe baza acestor prime observaţii, s-a decis deschiderea unei prime secţiuni, cu scopul salvării celorlalte posibile morminte, înainte de continuarea excavărilor de către localnici.

Necropola în cauză are o suprafaţă de peste 100 m lungime, cu o lăţime aproximativă de 45 m şi o înălţime de până la 4 m (Pl. I/2-3). Astfel, în perioada 10-28 august, cu ajutorul a două grupe de studenţi aflaţi în practică arheologică, s-au efectuat cercetări de salvare în partea mediană a dunei. Cele trei secţiuni deschise s-au dovedit extrem de sărace, stratigrafia fiind afectată puternic atât de friabilitatea nisipului, cât şi de instabilitatea accentuată a dunei.

Din informaţiile deţinute până la această oră, cu excepţia unor cercetări de suprafaţă efectuate în 1922 pe insula Gârla Mare şi în baza cărora Dumitru Berciu propunea în 1934 înglobarea culturii câmpurilor de urne din S-V Olteniei sub denumirea de cultura Gârla Mare[3], cercetări efective nu au fost făcute pe teritoriul localităţii Gârla Mare, ci doar în insula cu acelaşi nume. Pe această insulă am identificat şi noi în cursul unei periegeze un număr foarte mare de fragmente ceramice şi urme de locuire aparţinând acestui grup cultural. Istoricul cercetărilor privind cultura Gârla Mare începe cu relatările lui Cezar Bolliac din 1876, acesta identificând câmpul de urne de la Cârna ca fiind de origine dacică[4], ceea ce s-a dovedit mai târziu ca fiind din epoca bronzului. Majoritatea aşezărilor de tipul Gârla Mare sunt amplasate pe terasele Dunării în zona de sud-vest a Olteniei.

Printre aşezările şi necropolele cercetate de-a lungul timpului şi în baza cărora s-a putut identifica acest grup cultural, trebuie amintite Cârna, Balta Verde, Gogoşu şi Ostrovul Corbului. În teren, urme de locuire au fost identificate în peste 50 de puncte. Cultura Gârla Mare aparţine unui grup cultural care se desfăşoară şi la sudul Dunării, în Bulgaria şi Serbia. Vere Gordon Childe încadra descoperirile de la Balta Verde, în 1929, ca aparţinând epocii bronzului, cu deosebire grupului cultural Bijelo-Brdo din Jugoslavia[5]. S-a dovedit apoi că grupurile Dubovac, Žuto Brdo şi Gârla Mare sunt din punct de vedere al culturii materiale asemănătoare şi greu de delimitat[6].

Originile – în această privinţă trebuie ţinut cont atât de culturile precedente cât şi de cele învecinate. S-a putut observa un proces de transformare al ceramicii încrustate transdanubiene, cu o puternică participare a culturii Vatina[7]. Totodată se admite de către o serie de cercetători că acest grup cultural va cunoaşte în ultimele sale faze o hallstattizare accentuată[8], aşa cum dovedesc descoperirile de la Grad (Serbia), dar mai cu seamă cele din zona estică a Olteniei[9].

---

[3] Dumitru Berciu, *Generalităţi asupra preistoriei Olteniei şi angrenarea ei în problemele Europei Centrale şi Sud-Estice*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", XXVII, 1934, p. 36.

[4] Dragoş Măndescu, *Cezar Bolliac. Pagini uitate din zorii arheologiei româneşti*, în „Buletinul Centrului de Istorie Comparată a Societăţilor Antice", 3, 2001, p. 19.

[5] D. Berciu, E. Comşa, *op. cit.*, p. 256.

[6] Sebastian Morintz, *Contribuţii arheologice la istoria tracilor timpurii*, Bucureşti, 1978, p. 28.

[7] *Ibidem*, p. 31.

[8] Marian Gumă, *The end of the Bronze Age and the beginning of the Early Iron Age in south-western Romania, western Serbia and north-western Bulgaria. A short review*, în „Thraco-Dacica", XVI, 1-2, 1995, p. 101-102; S. Morintz, P. Roman, *Un nou grup hallstattian timpuriu în sud-vestul României – Insula Banului*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", 20, 1969, 3, p. 393; E. Zaharia, S. Morintz, *Cercetarea hallstattului timpuriu în România*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", 16, 1965, 3, pp. 454-456.

[9] Sebastian Morintz, *op. cit.*, p. 37.

În 1956, a fost publicată o primă periodizare[10] în patru faze, abia în anul 2003, Monica Şandor-Chicideanu a publicat monografia arheologică a complexului cultural Žuto-Brdo - Gârla Mare, propunând o cronologie, între 1650-1250 a. Chr. pentru spaţiul Olteniei şi mult mai târzie pentru spaţiul Bulgariei[11].

Mormântul 1[12] – în acest caz avem de-a face cu o descoperire întâmplătoare, aşa cum relatam la începutul raportului (Pl. II/3). Partea superioară a urnei era distrusă în întregime, păstrându-se doar sectorul median şi inferior. Urna conţinea fragmente osteologice, cenuşă şi pământ. Ceramica de culoare roşiatică prezenta urme de arsură, probabil de la rugul funerar. Pasta poroasă, grosieră, cu urme de nisip. Decoraţia săracă, în partea mediană, pe direcţia mânuşii, sub formă de caneluri dispuse pe verticală. Toarta prezenta la rându-i decor sub formă de caneluri (Pl. II/3).

Secţiunea I. Mormântul 2 – a fost identificat în secţiunea I, caroul 3, la o adâncile de 110 cm (Pl. III/1-2). Această primă secţiune de 6 x 2 m a fost deschisă la 0,5 m de limita terenului excavat de săteni şi de locul unde a fost descoperit primul mormânt. În această secţiune au fost descoperite un număr mai mare de fragmente ceramice, dar şi de oase cinerare, împrăştiate pe întreaga suprafaţă cercetată. Urna s-a dovedit, ca şi în primul caz, ca fiind distrusă în cea mai mare parte, recuperându-se fragmentar. Ceramica de culoare cenuşie, fără decoraţii, cu urme de ardere secundară, cu un conţinut mic de nisip, mult mai bine realizată decât în cazul primei urne.

Spre deosebire de prima, pe lângă oasele incinerate, cenuşă şi pământ, a fost găsit şi un obiect de bronz, (Pl. IV/1), presupus ca fiind un pandantiv. Acest obiect (L 2 cm, l 1 cm, grosime 0,2 mm) s-a păstrat fragmentar, are formă de săgeată şi prezintă în partea ascuţită o incizie care ar fi putut permite prinderea lui cu un şnur.

Alături de urnă au mai fost descoperite fragmente ceramice provenite de la alte două-trei vase cu un decor bogat, meandric sau sub forma unor triunghiuri, specific culturii Gârla Mare, probabil depuse drept ofrandă (Pl. II/1).

Secţiunea II. Mormântul 3 – o a doua secţiune a fost deschisă paralel cu prima la distanţa de 1 m, în partea de sud-vest, cu o suprafaţă de 6 x 2 m. În caroul 4, la adâncimea de 100 cm, a fost descoperită o nouă urnă funerară, aflată într-o stare de degradare mult mai avansată decât primele două. A fost recuperată fragmentar, alături găsindu-se oase incinerate şi un nou obiect din bronz. Ca şi în primul caz, s-a presupus că obiectul în cauză este un pandantiv, păstrat fragmentar (L 1,5 cm, l 1,2 cm, grosime 0,1 mm), în partea superioară decupat şi prezentând spre vârf o incizie asemănătoare unei gămălii de ac (Pl. IV/2). Pe o suprafaţă întinsă au fost descoperite resturi ceramice, cu un decor specific culturii Gârla Mare. Urna fusese confecţionată dintr-o ceramica de culoare roşiatică, cu urme de ardere secundară, fără decoraţii.

Secţiunea III – cea mai amplă, cu o suprafaţă de 14 x 2 m, a fost deschisă cu intenţia tăierii dunei pe lăţime, cu scopul de descoperii un număr mai mare de morminte, dar şi de a urmări mişcarea straturilor. Noua secţiune a fost amplasată perpendicular, la 0,5 m distanţă de capătul Secţiunii II şi la 2,5 m de capătul Secţiunii I.

[10] *Ibidem*, pp. 37-38.

[11] Monica Şandor-Chicideanu, *Cultura Žuto-Brdo – Gârla Mare. Contribuţii la cunoaşterea epocii bronzului la Dunărea mijlocie şi inferioară*, vol. I, Cluj-Napoca, 2003, p. 213.

[12] Descoperirea urnei funerare se datorează studentului Mădălin Chiţa, care a participat la întreaga campanie arheologică şi căruia îi mulţumim şi pe această cale.

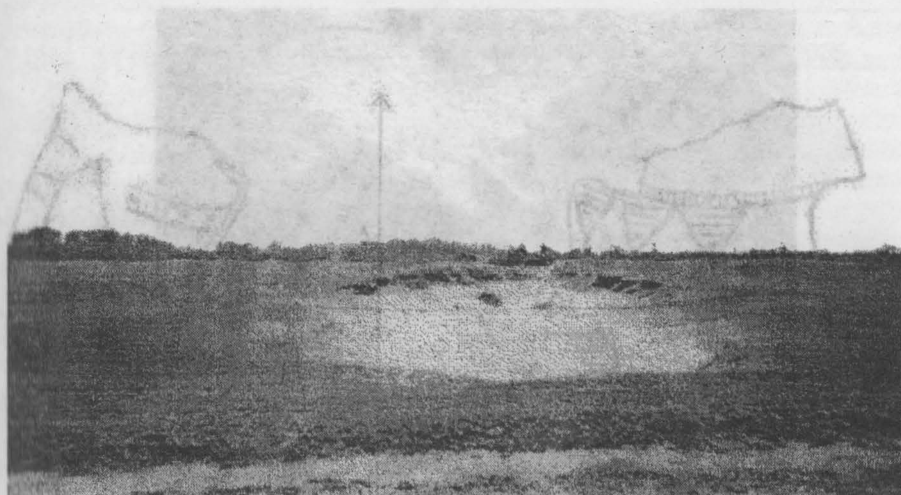
Stratul de cultură, ca şi în celelalte cazuri, a apărut la adâncimea 0,90 m. Pe întreaga suprafaţă au fost descoperite un număr foarte mare de fragmente ceramice şi de oase. Carourile 4 şi 7 au oferit numărul cel mai mare de oase incinerate. În acest caz nu au fost descoperite urnele funerare. A mai fost identificat un nou obiect din bronz (L 2 cm, l 0,5 cm, grosime 0,2 mm), arcuit, fragment provenit probabil dintr-o brăţară (Pl. IV/3-3A).

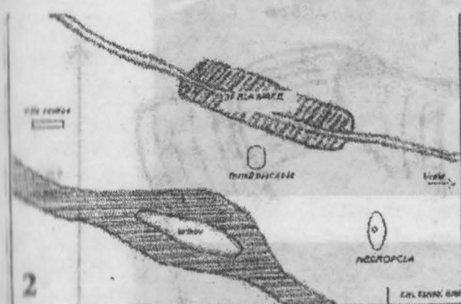
În toate cele trei secţiuni s-a putut observa o puternică instabilitate a terenului, datorată friabilităţii nisipului, în timpul săpăturilor, nu o dată, malurile alunecând şi provocând accidente. În secţiune se poate observa uşor că avem de a face cu un prim strat de aproximativ 0,30 m, în funcţie de teren, de depunere recentă, vântul permiţând acestui strat o mişcare permanentă. Un al doilea strat de culoare roşiatică, numit de noi mantaua iniţială a dunei de până la 45 cm grosime, aflat de asemenea într-o continuă mişcare. În sfârşit, stratul de cultură de până la 55 cm grosime, de culoare brună. Şi în acest caz, aşa cum s-a putut observa din toate cele trei secţiuni, puternic deranjat în timp, ceea ce a dus la distrugerea în cea mai mare parte a mormintelor. Alunecările de teren s-au desfăşurat în mare pe lăţime, iar în ultimii ani şi pe lungime prin excavarea păţii de sud-est a dunei.

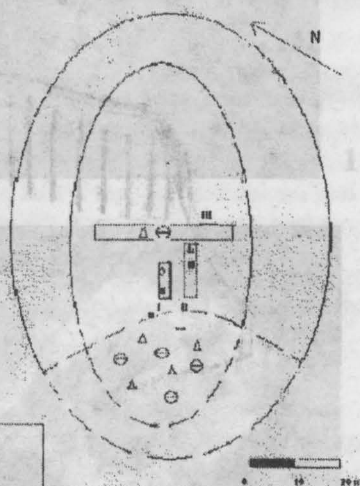
În apropierea necropolei, în râpa formată de una din terasele Dunării, au fost identificate şi urme ale unor aşezări aparţinând acestei culturi; de altfel, la aproximativ 650 m sud-vest se află ostrovul Gârla Mare, cu aşezarea care a dat şi numele culturii în cauză.

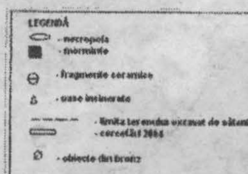
În concluzie; noua necropolă de la Gârla Mare se încadrează ca tip al ceramicii în faza târzie de evoluţie, cu o ceramică de uz comun mai slab ornamentată. Atât prin pasta cu un conţinut mare de nisip, frământată prost, cât şi printr-o ardere neglijentă, cu toarte supraînălţate, se apropie de ceramica hallstattiană[13].

[13] Monica Şandor-Chicideanu, *op. cit.*, pp. 29-30.

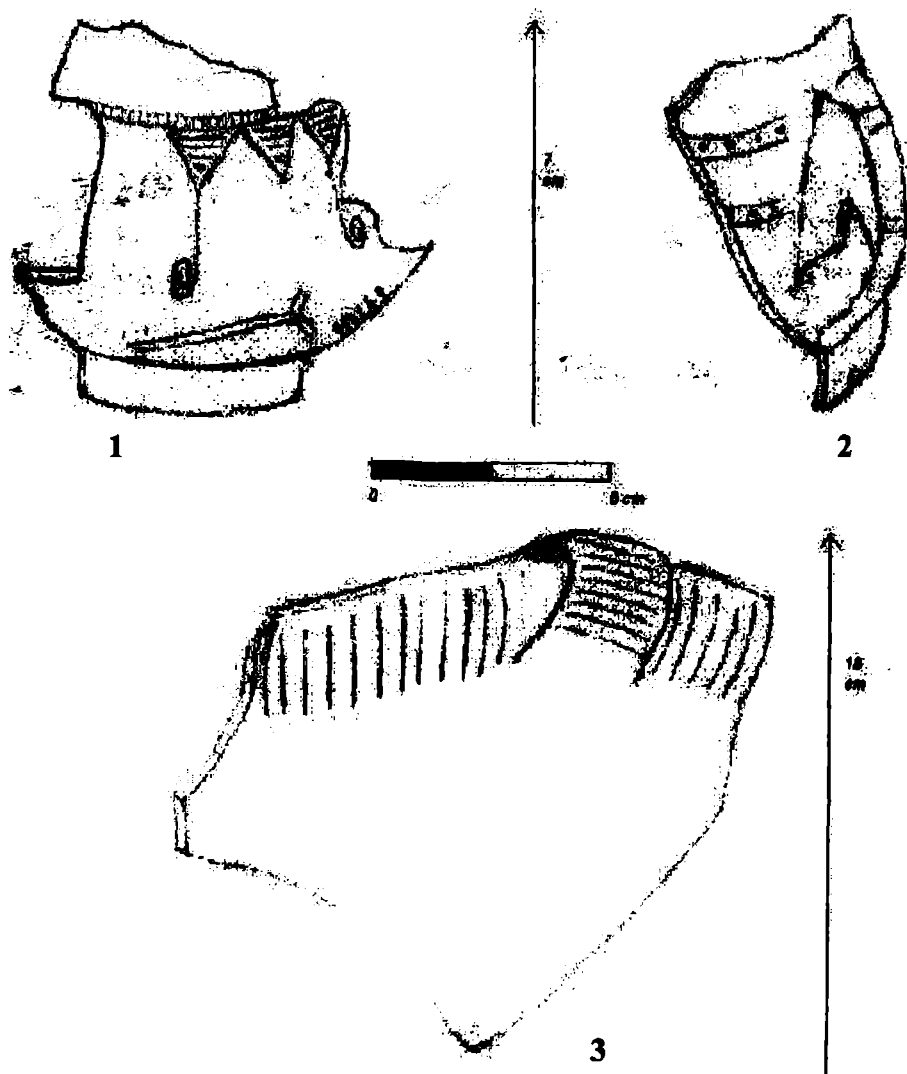

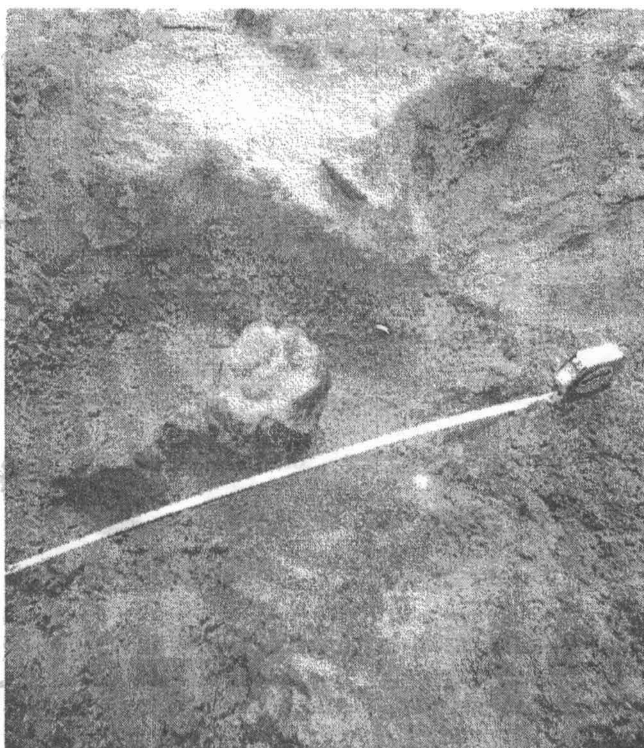

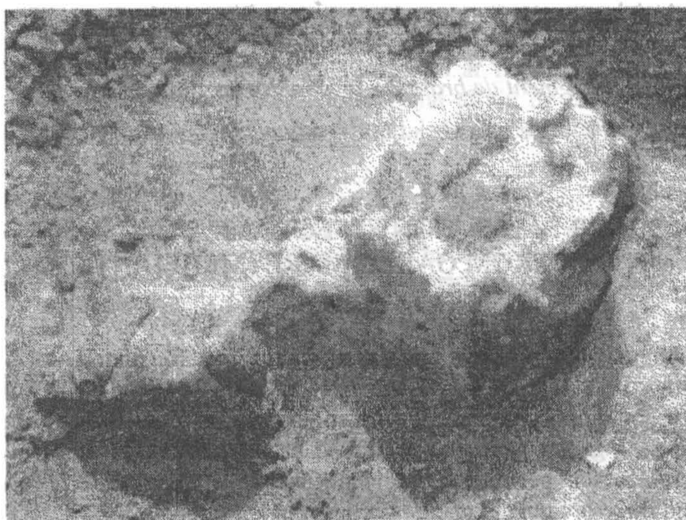
Planșa I. *1 vedere generală asupra dunei de nisip; 2 amplasarea generală a necropolei; 3 amplasarea secțiunilor efectuate în 2004.*

Planşa II. *1 fragment dintr-un vas depus ca ofrandă lângă urna funerară - secţiunea I; 2 fragment dintr-un vas depus ca ofrandă - descoperit în secţiunea III; 3 fragment din urna funerară A. Descoperire făcută în timpul perieghezei care a dus la identificarea necropolei.*

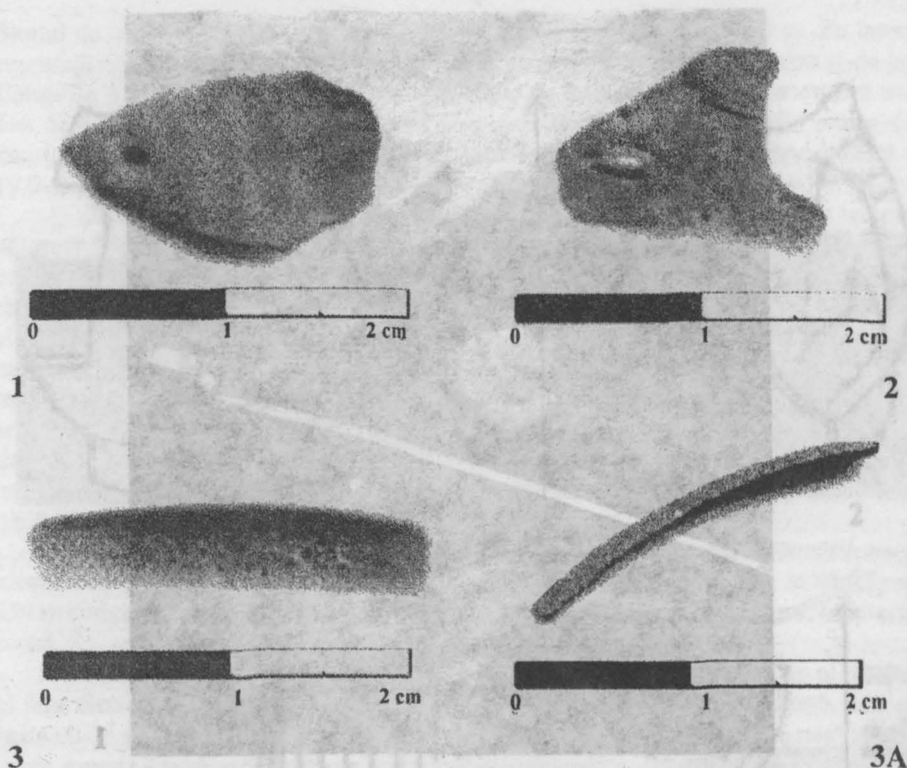

1

2

Planşa III. *Fig. 1. Mormântul nr. 2. Urna funerară, secţiunea I.*
Fig. 2. Mormântul nr. 2. Urna funerară.

Planşa IV. *1 Fragment dintr-un posibil pandantiv de bronz - secţiunea I; 2 fragment dintr-un posibil pandantiv de bronz - secţiunea II; 3 fragment dintr-o brăţară de bronz - secţiunea III; 3A fragment de brăţară - privire din profil.*

DIGGINGS FOR SALVATION EFFECTUATED IN A NECROPLIS OF CREMATION FROM GÂRLA MARE (MEHEDINŢI COUNTY)

Abstract

In August 2004 archaeological researches were effectuated on Danube's shore, in the locality Gârla Mare. Due to some information obtained from some natives a necropolis of cremation belonging to the cultural group Zuto-Brdo-Gârla Mare could be identified. A big part of it was destroyed because of the excavation of a dune of sand. The researches permitted the identification of four funeral urnes partially destroyed and three ornaments made of bronze.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

CAMPANIA ZIMNICEA 1924 - INFORMAŢII RESTITUITE[1] CERCETĂRILE ARHEOLOGICE CONDUSE DE I. ANDRIEŞESCU PE SITUL „CETATE"

DANIEL SPÂNU*

Motto:
„... şi aşa, am rămas singur pe şantier, cu probleme şi materiale cu totul noi pentru mine."
Vladimir Dumitrescu[2]

I. Introducere

Despre cele dintâi săpături sistematice efectuate în situl „Cetate" de la Zimnicea în 1924, literatura de specialitate nu a beneficiat timp îndelungat de informaţii consistente. Potrivit lui Pârvan, rezultatele campaniei desfăşurate la Zimnicea în 1924 urmau să fie publicate într-unul din numerele revistei Dacia, demers care nu a mai fost realizat[3]. Totuşi, în *Getica* lui Pârvan, apărută doi ani mai târziu, au fost inserate unele date referitoare la amenajări (locuinţe şi urme nesigure ale unor fortificaţii) şi la materiale (în special piese ceramice) descoperite în campania respectivă[4]. Unele materiale mai reprezentative, cum ar fi de exemplu câteva amfore ştampilate, aveau să fie publicate patru decenii mai târziu de către Dumitru Tudor[5]. Informaţii privind alcătuirea colectivului şi modul de cercetare a sitului „Cetate" au

---

[1] Contribuţia de faţă nu s-ar fi putut împlini fără sprijinul şi preţioasele sugestii ale d-nelor Silvia Marinescu Bîlcu, Eugenia Zaharia, Catrinel Domăneanţu şi Iuliana Barnea, ale d-lor Alexandru Avram şi Mircea Babeş, precum şi ale colegilor mei Florian Matei-Popescu, Dragoş Măndescu şi Ion Pătraşcu. Ţin să-mi exprim faţă de toţi deplina mea recunoştinţă.

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti.

[2] Dumitrescu V. 1993, 51.

[3] Pârvan V. 1926, 608, nt. 1.

[4] Pârvan V. 1926, 133, 470 şi 471 – despre fortificaţii; 467 – despre locuinţe; 209-210 – despre un ipotetic atelier de cupe „deliene"; 137, 467, 590 – amfore de import; 590, 595, fig. 459 – un kantharos „attic"; 608 - fragmente ceramice cu phyrnis negru; 562, 590 – cupe „deliene"; 562 – „minunat profilate vase celtice"; materiale ceramice locale ilustrate: p. 576, fig. 414; p. 579, fig. 419; p. 583, fig. 435; p. 587, fig. 444; p. 595, fig. 459. Concomitent, Andrieşescu I. 1926, 170 semnala că materialele de la Zimnicea erau similare celor de la Piscu Crăsani.

[5] Tudor D. 1967, 71-73, nr. 126-128, 131-135 şi 138. În privinţa descoperirii în 1924 a unor fragmente de cupe cu decor în relief la Zimnicea, atât Casan-Franga I. 1967, 19, cât şi Vulpe A., Gheorghiţă M. 1976 nu oferă date concludente. Cert este însă că Pârvan V. 1926, 590 era la curent cu descoperirea unor „cupe deliene" la Zimnciea.

mai fost oferite de Ion Nestor[6] şi mai ales de către Vladimir Dumitrescu în memoriile sale, publicate la şapte (!) decenii după campanie[7].

Perioada de desfăşurarea a campaniei, în lunile august şi septembrie 1924, este menţionată cu aproximaţie de V. Dumitrescu[8], iar din informaţiile oferite de D. Tudor pe baza marcajelor de pe fragmentele de amfore descoperite la Zimnicea în 1924 reiese că cercetarea s-a concentrat pe două suprafeţe, A şi B, cea din urmă fiind continuată cu şanţuri adiacente[9]. În ciuda tuturor acestor menţiuni, date tehnice consistente şi detaliate referitoare la campania de săpături desfăşurată sub conducerea profesorului Ioan Andrieşescu au rămas cu totul inedite până în prezent.

Din fericire, în primăvara anului 2005, d-na Silvia Marinescu-Bîlcu a regăsit, cu ocazia reorganizării arhivei particulare a lui Vladimir Dumitrescu, două carnete (format A6), ambele conţinând aceeaşi versiune a jurnalului manuscris, ţinut de acesta în cursul campaniei desfăşurate la Zimnicea în 1924. Cu amabilitate, d-na Silvia Marinescu-Bîlcu mi-a oferit cele două carnete spre studiu.

Verificarea celor două carnete ale lui Dumitescu a evidenţiat faptul că textele şi schiţele sunt aproape identice, astfel încât deosebirea originalului de copie este dificilă. Singura diferenţă semnificativă o constituie prezenţa într-unul dintre carnete a unei schiţe de grund (pl. 1/2) care nu a mai fost copiată de Dumitrescu în celălalt carnet. Nu se poate preciza dacă ambele versiuni quasi-identice au fost redactate concomitent încă din timpul campaniei sau dacă una dintre ele a fost copiată după cealaltă după încheierea săpăturilor. Realizarea unui duplicat ilustrează grija şi prevederea cu care Dumitrescu, încă din studenţie, îşi întocmea documentaţia de şantier. Intr-unul dintre aceste carnete am identificat şi câteva coli manuscrise aparţinând lui Ioan Andrieşescu, pe care au fost consemnate descoperirile din zilele de 15-17 şi 22-23 septembrie 1924.

Concomitent, d-na Eugenia Zaharia a regăsit şi mi-a oferit cu amabilitate un dosar cuprinzând textul dactilografiat pe coli format A4 de către Alexandra D. Alexandrescu al jurnalului amintit, completat cu unele însemnări suplimentare ale lui Ioan Andrieşescu (şi ele transcrise prin dactilografiere de către A. D. Alexandrescu), referitoare la activităţile din zilele de 25-29 august şi 25 septembrie, precum şi ale lui Vasile Christescu (jurnalul zilelor de 17-20 septembrie). În mod evident, A. D. Alexandrescu reunise şi transcrisese totalitatea manuscriselor alcătuind jurnalul comun de şantier al participanţilor la campania din 1924. În acelaşi dosar oferit de d-na Eugenia Zaharia, am regăsit şi câteva pagini manuscrise reprezentând jurnalul de şantier ţinut de profesorul Andrieşescu (tot la Zimnicea) în perioada 25-29 august şi în ziua de 25 septembrie 1924. Tot în aceste pagini de manuscris am identificat şi o schiţă

---

[6] Nestor I. 1949, 157 precizează că săpăturile din 1924 s-au desfăşurat sub egida Muzeului Naţional de Antichităţi. În privinţa amplasamentului săpăturii lui Andrieşescu, Nestor I. 1949, 118 menţionează laconic: *„colţul de NE al platformei a fost străbătut în 1924 cu şanţuri înguste"*.

[7] Potrivit lui Dumitrescu V. 1993, 47-52, din colectivul condus de Andrieşescu, mai făceau parte, ca studenţi, autorul memoriilor, Vasile Christescu, Dorin Popescu şi Gheorghe Ştefan. Din diferite motive, ultimii doi nu au mai luat parte la cercetările de teren. După cum reiese din documentaţia păstrată, o contribuţie activă la coordonarea cercetărilor şi la realizarea documentaţiei au împlinit-o doar profesorul Andrieşescu şi – pe atunci studenţii – Dumitrescu şi Christescu.

[8] Dumitrescu V. 1934, 123, n. 5.

[9] Tudor D. 1967, 72-73.

a „Cetăţii", realizată de Andrieşescu în data de 29 iulie, probabil în cursul unei vizite de recunoaştere a sitului, efectuată cu o lună înaintea începerii campaniei (pl. 1/1)[10].

Prin urmare, autorul acestor rânduri a avut la dispoziţie manuscrisele în original ale jurnalelor de şantier ale lui Andrieşescu şi Dumitrescu, nu însă şi notiuţele lui Christescu, al căror text l-am reprodus pe baza copiei dactilografiate realizate de Alexandra D. Alexandrescu. Din acelaşi motiv – cel al imposibilităţii studierii originalului jurnalului lui Christescu –, nu am putut reproduce în contribuţia de faţă numeorasele schiţe după obiecte efectuate de acesta. Cu toate acestea, cel puţin numărul schiţelor din jurnalul original al lui Christescu – în total 26 de obiecte – a putut fi stabilit pe baza indicaţiei "*(schiţă)*" din textul dactilografiat de A. D. Alexandrescu.

Am considerat oportun să ordonez textele păstrate în succesiunea cronologică a redactării lor, dar şi în funcţie de apartenenţa lor la diferiţii autori. Astfel, în starea actuală, documentaţia păstrată referitoare la campania din 1924 poate fi structurată în cinci secţiuni corespunzătoare perioadelor în care au efectuat consemnări cei trei participanţi activi la cercetările de teren de atunci: *1*) 25-29 august, Ion Andrieşescu; *2*) 25-26 august, 1-10 şi 12-15 septembrie, Vladimir Dumitrescu; *3*) 15-17 septembrie, Ion Andrieşescu; *4*) 17-20 septembrie, Vasile Christescu; *5*) 22-23 şi 25 septembrie, Ion Andrieşescu. Trebuie remarcat faptul că în zilele de 25-26 august, informaţii referitoare la săpătură au fost consemnate atât de către Andrieşescu, cât şi de către Dumitrescu, iar pentru ziua de 17 septembrie ne parvin informaţii şi de la Andrieşescu şi de la Christescu.

Iată în continuare textul restituit al jurnalului campaniei din 1924 de la Zimnicea:

II. Jurnalul campaniei din 1924

1. Însemnările lui I. Andrieşescu în zilele de 25-29 august 1924

„Luni 25 august. Se începe în lipsa mea prin curăţirea laturii de nord a cetăţii şi apoi prin trasarea unei tranşei de 2/20 (m) direcţia SV-NE.

Asupra datelor a luat note d. Vl. Dumitrescu: 2 mănuşi de amforă cu ştampilă, un fragment delian, cioburi La Tène, neolitice şi greceşti provinciale, proeminenţe-butoni şi late, brâuşoare, ornament val (pastă bună – n.A.), silexuri puţine, o jumătate de fusaiolă, chirpici, pietre multe, unele vizibil tăiate de o formă geometrică neregulată, mănuşi răsucite, fragmente de chiupuri, unul cu buza ornamentată, o bucată de râşniţă şi un văscior întreg (grecesc – n.A.), două vetre.

Marţi 26 august şi miercuri 27 august. Trasez pe latura de nord o suprafaţă de 20/40 în partea plană a laturei de nord de la care ne apropiem în evantai de presupusul zid al cetăţii prin partea interoiară.

Aspectul grecesc - un fragment de amforă cu inscripţia „ΝΗΣ"[11], fragmente deliene, o toartă orizontală răsucită, un fragment cu proeminenţă orizontală.

Miercuri (27 august). Aceleaşi mărunţişuri. Cumpărat o monedă: un cap (pe avers – n.n.) şi un călăreţ pe revers.

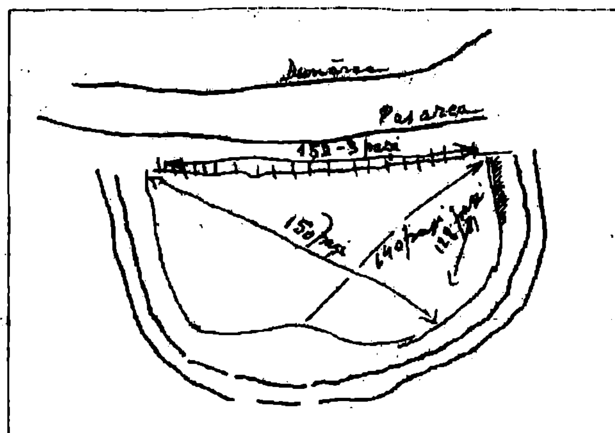
Joi 28 aug. sărbătoare

Vineri 29 august. O monedă de la Filip. Se sapă în şanţurile de pătrundere la zid până la venirea vagonetelor pentru procurarea cărora s-a lucrat miercuri cu primarul Petre Ilisecu şi directorul fabricei „Firul"[12]. Cioburi cu ornament în val (factură bună – n.A.)".

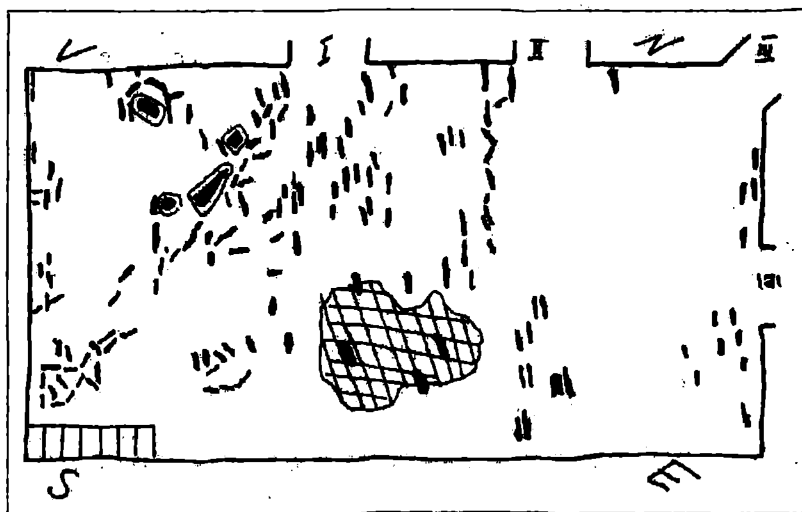
---

[10] Datorită dificultăţilor reproducerii adecvate a schiţei lui Andrieşescu, am oferit în cele de faţă o prelucrare cât mai fidelă faţă de original.

[11] Fragmentul este menţionat şi schiţat şi în jurnalul lui Dumitrescu din ziua de 26 august (v. *infra*).

1.

2.

Pl. 1. 1 Prelucrare după schiţa sitului efectuată de Andrieşescu în 29 iulie 1924; 2 Grundul suprafeţei B, la nivelul de săpare al casmalei IV (cca –0,80 m); prelucrare după schiţa efectuată de către V. Dumitescu în data de 9 septembrie 1924.

[12] Despre folosirea unui „vagonet-platformă" pentru evacuarea pământului îşi aminteşte şi Dumitrescu V. 1993, 52.

2. Însemnările lui V. Dumitrescu, 25 august – 15 septembrie 1924

„25 August 1924. După curăţirea laturii de nord (tot valul şi subvalul până aproape de centrul cetăţii – n.D.) se trasează un tranşeu de 20 m x 2 m, direcţia SV-NE, pe supt valul de Nord al cetăţii, începând din latura de SV a cetăţii, imediat lângă tranşea săpată în timpul răsboiului pe muchea malului. Suprafaţa destinată săpării e bine curăţată de iarbă, etc.

Casmaua I. Adâncimea aproximativă 20 cm. Pământ afânat şi moale. Cioburi şi pietre multe, mari şi mici. Pe alocuri bucăţi de chirpiciu. Un cui dubios. Pasta cioburilor e aproape totdeauna bună şi are urme de roată. Fragmente de pastă proastă locală mai puţine (un brâuşor – n.D.). Majoritatea cioburilor sunt cenuşii sau roşietice La Tène, greceşti şi imitaţii greceşti. Fragmente de amforă, câteva mănuşi.

Alte fragmente de pastă roşie subţire, cu şanţuri paralel-adâncite. Pe un fragment un val îngrijit făcut. Un fragment La Tène mare, cu linii incizate paralel. O frumoasă mănuşe turtită, de forma (pl. 2/1). Alt fragment, de pastă groasă La Tène pare a fi fost un obiect de o formă curioasă şi de o întrebuinţare greu determinabilă.

Casmaua II. Adâncimea aproximativă 40-45 cm. Cioburi multe. Pietre mari şi mici în special multe în jumătatea sud-vestică a şanţului şi în blocuri mai mari.

Cioburile de aceiaşi factură şi în aceiaşi proporţie ca la casmaua I. Un fragment delian cu desenul (pl. 2/2). Mănuşi late şi turtite de aceiaşi factură ca şi cea desenată la casmaua precedentă (v. pl. 2/1). Un văscior de formă (pl. 2/3) al cărui gât lipseşte: e din pastă roşie, subţire, dar e prost păstrat. Alt vas, de forma unei cupe larg deschise (pl. 2/4), cu buza păstrată numai pe ¼ din întregimea circumferinţei, cu desenuri pe partea interioară şi pe sub buze de forma aceasta (pl. 2/5). Un instrument chirurgical de forma (pl. 2/6). O toartă răsucită. O gresie de ascuţit, circa 18 cm lungime şi 3 cm grosime şi lăţime. Un fragment de amforă, altul de strachină La Tène. O ţeastă de craniu omenesc.

Casmaua III. Adâncimea aproximativă 60 cm. Piatră tot aşa de multă ca şi până acum. Cioburile ceva mai puţine şi de toate cele trei facturi. Proeminenţe mari-lunguieţe. Mănuşi de diferite forme, în genere La Tène. Una lungă (16 cm) de amforă. O buză de vas cu mâner frumos de forma (pl. 2/7), găurit la mijloc. O proeminenţă-buton cu o cruce incizată (pl. 2/8).

Casmaua IV. Adâncimea aproximativă 75 cm. Pământul puţin tare şi pe alocuri pietre tot mai multe şi tot mai mari. Cioburi mai puţine, totuşi în număr foarte mare. O mănuşe de amforă grecească (no. 1) pe care se poate citi bine <ΘΕΥΦΙΛΟΥ> (pl. 2/9). Alte multe fragmente de amfore. Cioburile de pastă proastă locală sunt în număr superior celorlalte. Multe proeminenţe-butoni, unele mari. Buze de farfurii şi de văscioare. O fibulă mare de fier. La 2 m de capătul de SV se desprinde o vatră.

Casmaua V. Adâncimea aprox. 95-100 cm. Pământ puţin mai tare. Pietre mai puţine şi mai mici. Cioburi ca şi la casmaua precedentă. Un fund de amforă colosală. Mănuşi multe de amforă şi de vase La Tène. Cioburi La Tène multe. Multe proeminenţe-butoni. Brâuri à la Sultana. Un fragment de cuţit de silex lucrat.

La 2 m de capătul de SV, vatra ia o formă mai precisă de 50x75 cm (pământ ars aproape pietrificat – n.D.). La mijlocul tranşeii se desprinde o nouă vatră. Am ajuns prin urmare la nivelul temeliilor caselor.

Casmaua VI. Adâncime aproximativă 125 cm. Pământul aproape pretutindeni e mai tare. Pietre destul de multe şi mai mici. Cioburi mai puţine: cele mai multe din pastă proastă locală (brâuri, proeminenţe-buton, proeminenţe lungueţe, fragmete de chiupuri mari – n.D.) şi unele La Tène. O toartă răsucită, mică. un fragment dela buză are la 2 cm supt buză un brâu bine lucrat şi la 3-4 cm mai jos o proeminenţă lunguiaţă cu trei colţi (pl. 2/10). Fragmente dintr-o ulcică din pastă subţire, roşie şi în lăuntru neagră, cu ornamentare liniară. Are însă la buză urme de smalţ, ceea ce mă face să cred că e nouă. Fragmete de amforă şi de farfurii. O râşniţă mare de piatră (35x18 cm) puţin scobită în formă de albie, un silex. Vatra de cărămidă de la metrul 8 dinspre capătul de SV al şanţului e de formă aprox. rotundă 50x50 cm.

Casmaua VII. Adâncime aprox. 145 cm. Pământul e tot mai tare. Pietrele iar sunt multe și mari. Dărâmarea celor 2 vetre nu aduce nimic.
Cioburi nu prea multe, cam tot atât de numeroase ca la casmaua precedentă. Stratul[13] e acum aproximativ cu totul local – primitiv. Brâuri multe, proeminențe de toate felurile, pastă primitivă și rău arsă. Un văscior aproape întreg, cu o singură toartă de forma (pl. 2/11) de pastă locală. Cioburi La Tène puține. De asemenea, cele grecești sau locale cu influență grecească. Un fragment de buză are ornanetarea următoare (pl. 2/12) (val și linii incizate – n.D.).
Un fragment de farfurie cu patină roșiatică și de o pastă mult mai fină decât a celor de factură locală – primitivă. Ici-colo chirpicii. O toartă răsucită și puțin găurită la același nivel cu buza.
Casmaua VIII. Adâncime aprox. 165 cm. Pământul e la fel ca la casmaua precedentă. Pietre mai multe și mai mari ca la casm(aua) preced(entă). Cioburi însă f(oarte) puține, aproape toate de pastă primitivă și f(oarte) puține La Tène. Brâuri, proeminențe lungi și butoni. Un fragment f(oarte) frumos de chiup mare de la buză, cu brâu și striații verticale de forma (pl. 2/13), de o pastă foarte bine arsă. Ici și colo chirpicii. Un nucleu de silex și un cuiu de fier.
26 August 1924. Casmaua IX. Adâncime aproximativă 175-180 cm. Pământul galben, destul de afânat. Cioburi mai puține și amestecate (primitive, La Tène și chiar grecești: o mânușă de amforă). Proeminențe în f(ormă) de buton. O toartă dublă <cocoșată> (pl. 2/14). Chirpiciu mai mult, în special în jumătatea dinspre NE a tranșeii.
Casmaua X. Adâncimea tranșeii 175-180 cm. Pământul afânat și galben spre SV și negru și mai tare spre NE. Pietre mai deloc. Cele găsite, f(oarte) mici. Chirpiciu puțin ca și la casmaua precedentă.
Cioburi f(oarte) puține, tot amestecate, neolitice și La Tène. Mânuși primitive și un brâu à la Sultana; proeminențe tracice. O buză mare de chiup uriaș de pastă f(oarte) bună La Tène, cu buza triplă și crestată (pl. 2/15). ½ dintr-o fusaiolă.
Casmaua XI. La SV adâncimea finală la 205 cm. În jumătatea dinspre NE (190 cm) lucrul va continua. Pământul la fel ca și la casmaua precedentă. Pietre mai puține. La mijlocul tranșeii câteva mari. Una regulat tăiată de dimensiuni 28x18x18 cm face sigur parte dintr-un zid (orientat) SE-NV ce va fi trecut pe aci, aproximativ paralel cu malul cetății, înspre Dunăre, deoarece în acest loc s-au mai găsit multe pietre, între cari unele mari și tăiate regulat. Chirpiciu pe ici pe colo. Cioburi puține tot amestecate, însă predominând cele neolitice (din) pastă primitivă și rău arsă.
În partea NE a tranșeii se mai sapă Casmaua XII pentru aducerea la același nivel a întregii tranșee, adică 205 cm. Cioburi f(oarte) puține, în genere primitive. Câteva pietre mici. Un silex mare, lucrat. O mânușă de amforă, cu ștampilă (no. 2) prost păstrată (pl. 2/16). Săpătura încetează în acest șanț, fiind peste tot pământ galben, tare și neproductiv.
Suprafața A. Se începe curățirea terenului pe o suprafață de 40x20 m, la nord de tranșeea precedentă, la colțul spre SE al valului, având aceiași direcție (SV-NE – n.D.). La această curățire, un fragment din gâtul unei amfore, cu o frântură de ștampilă pontică (pl. 2/17).
La Casmaua I. Cioburi puține și mici. Un fragment delian, alte(le) grecești, La Tène și proeminențe-butoni. Un vârf de săgeată de fier (pl. 2/18). Alt fragment de obiect de fier.
(În zilele de 27-31 august Dumitrescu nu a efectuat însemnări – n.n.)
1 septembrie 1924. Curățirea pământului din suprafața A și trasarea celor 4 șanțuri spre valul de nord și spre cel de E al cetății. Un percutor de silex, găurit într-o parte. O rotiță de lut de forma (pl. 2/19).
2 septembrie 1924. Continuăm curățirea pământului de pe suprafața A și se sapă pentru adâncirea șanțurilor până la același nivel cu al suprafeței.
În șanțul nr. I o mânușe mare de pastă proastă, locală, rotundă și cocoșată, având pe cocoașe ornamentarea următorare (pl. 2/20). În șanțul IV cioburi multe primitive (proeminențe-butoni și

[13] A se citi: *materialul din strat.*

tracice – n. D.) şi <La Tène>: o buză évasée. Tot în şanţul I un obiect de fier, de forma (pl. 2/21) (satâr ?, cosor ? – n.D.). În şanţul IV, la adâncimea aprox. 1.40 cm– 150 cm (sic)[14], un burghiu f(oarte) ruginit, ceea ce probează că sigur e vechiu. Tot în acest şanţ spre capătul lui NE, câteva pietroae. Idem, un mic obiect de silex, întreg şi bine păstrat.

3 septembrie 1924. Se sapă cele 4 şanţuri adiacente suprafeţei A, chiar supt nivelul suprafeţei. În şanţul I: pietre mari, cari dau de gândit la zid. Dar deocamdată sunt răzleţe. Tot aci, un ciob primitiv cu ornamentul (pl. 2/22) în relief, dedesuptul unui brâu à la Sultana. Apoi o rotiţă de lut. În şanţul IV, cioburi mai multe, primitive (brâuri şi proeminenţe cap-de-om ca la Sultana – n.D.). Între ele o mănuşe de amforă îndoită în unghi drept (rhodiană ? – n.D.) cu o curioasă ştampilă (no. 3) (pl. 2/23)[15]. Mai la adânc(ime,) aprox(imativ la) 80 cm, un vas-ghiveci ca la Crăsani, dar ceva mai mare cu toarte-proeminenţe, fărâmat, dar reconstituibil.

La adâncimea de aprox 1,20 m spre mijlocul şanţului, mult pământ ars şi pietriş amenstecat. Deci urme de locuinţe. Tot pe aci, pietre destul de mari şi cioburi numeroase. În şanţul I câteva pietre mari şi cioburi; unele buze évasée. Un fragment de vas găurit supt buză, probabil "vas-à-étuer"[16].

O mănuşă de chiup uriaş şi un mic fragment patinat.

O bucată mare de silex (8x4 cm), dintr-un obiect găurit (topor ? – n.D.) de forma (pl. 2/24). O bucată de sticlă, dintr-un vas de sticlă groasă, ornamentat supt buză.

La curăţirea pământului din suprafaţa A, un fragment de mănuşă de amforă grecească, cu ştampilă, însă aproape indescifrabilă (no. 4) (pl. 2/25). În şanţul IV o toartă răsucită şi o alta ornamentată cu şanţuri de forma (pl. 2/26).

4 septembrie 1924. Se trasează în colţul de NE al suprafeţei A o suprafaţă mai mică de 20x10 m pe care o vom numi suprafaţa B. Consecutiv cu adâncirea şanţurilor se sapă şi această suprafaţă.

Suprafaţa B. Casmaua I (efectiv casmaua II). Adâncimea dela nivelul real aprox. 40 cm. Un gât de amforă grecească, cu inscripţie pe două rânduri, însă imprimate deandoaselea (sic). Iat-o în mărime naturală (no. 5): (pl. 2/27), adică „ΙΣΤΙΑΙοΥΕ / ..ΙΑΓΧΙ...". E desigur pontică.

O monetă de bronz pe care însă nu se poate desluşi nimic, fiind f(oarte) ruginită. O fusaiolă de pământ ars. Un cuiu de fier ruginit şi un obiect de fier de forma (pl. 2/28). Cioburi primitive, La Tène şi greceşti, dar nu prea numeroase. Câteva fragmente de amforă. Câteva silexuri.

În şanţul IV cioburi multe primitive La Tène şi greceşti. Un văscior ciudat 6x3 cm, dintr-o pastă care parcă ar fi sgură. În şanţul I deasemenea cioburi multe de cele 3 facturi. În şanţul III piatră multă şi urme de ziduri care însă – dacă se vor păstra – nu se vor putea vedea bine decât la casmaua următoare.

Adâncimea ultimă la 4 sept: suprafaţa B: 30-40 cm. Şanţul I : lângă suprafaţă (A) 60-65 cm, la capăt 70 cm. Şanţul II şi III lângă supraf. (A) 50 cm, la capăt 55 cm. Şanţul IV: lângă supraf. 85 cm la capăt 155 cm.

5 septembrie 1924. Se continuă cu curăţirea pământului din suprafaţa B. Cioburi puţine. O fusaiolă, o bucată mare de silex lucrat şi un vas frumos grecesc însă în bucăţi (care se pot reconstitui – n.D.) de forma (pl. 3/1) cu o singură toartă.

---

[14] Indicarea adâncimii pare să fie imprecisă: este greu de crezut ca adâncimea şanţului IV să fi ajuns la numai o zi după trasarea lui până la o adâncime de 1,50 m (de remarcat în acest sens şi notaţia eronată „1.40 cm" !). La o asemena adâncime se va ajunge de fapt, abia mai târziu în ziua de 13 septembrie (v. *infra* şi însemnările din 3 septembrie potrivit cărora în ziua respectivă, în şanţul IV se ajunge de abia la –0,80 m adâncime). Prin urmare, am putea presupune că adâncimea reală, la care a fost identificat burghiul, ar fi fost de cca 0,14-0,15 m. De altfel, o astfel de piesă ar putea aparţine nivelului medieval de locuire de pe „Cetate", şi nu neapărat nivelurilor de epocă Latene. În orice caz, datarea unei piese din fier, pe baza unor observaţii superficiale asupra gradului ei de oxidare nu este judicioasă.

[15] După toate probabilităţile este mănuşa amforică ştampilată despre care Dumitrescu V. 1993, 51, în memoriile sale, afirmă că s-a pierdut în 1927: „... printre obiectele descoperite în primele zile a fost şi o mănuşă de amforă grecească pe a cărei ştampilă se aflau semne ce ni s-au părut cam <cabalistice>, cum nu mai văzusem pe puţinele ştampile de amfore greceşti de la Muzeu (...)".

[16] Probabil o strecurătoare.

1.

2.

3.

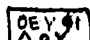

4.

5.

6.

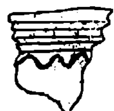

7.

8.

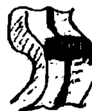

9.

10.

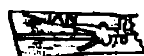

11.

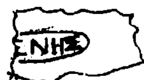

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

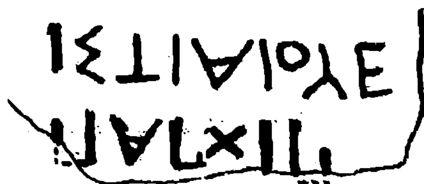

22.

23.

24.

25.

26.

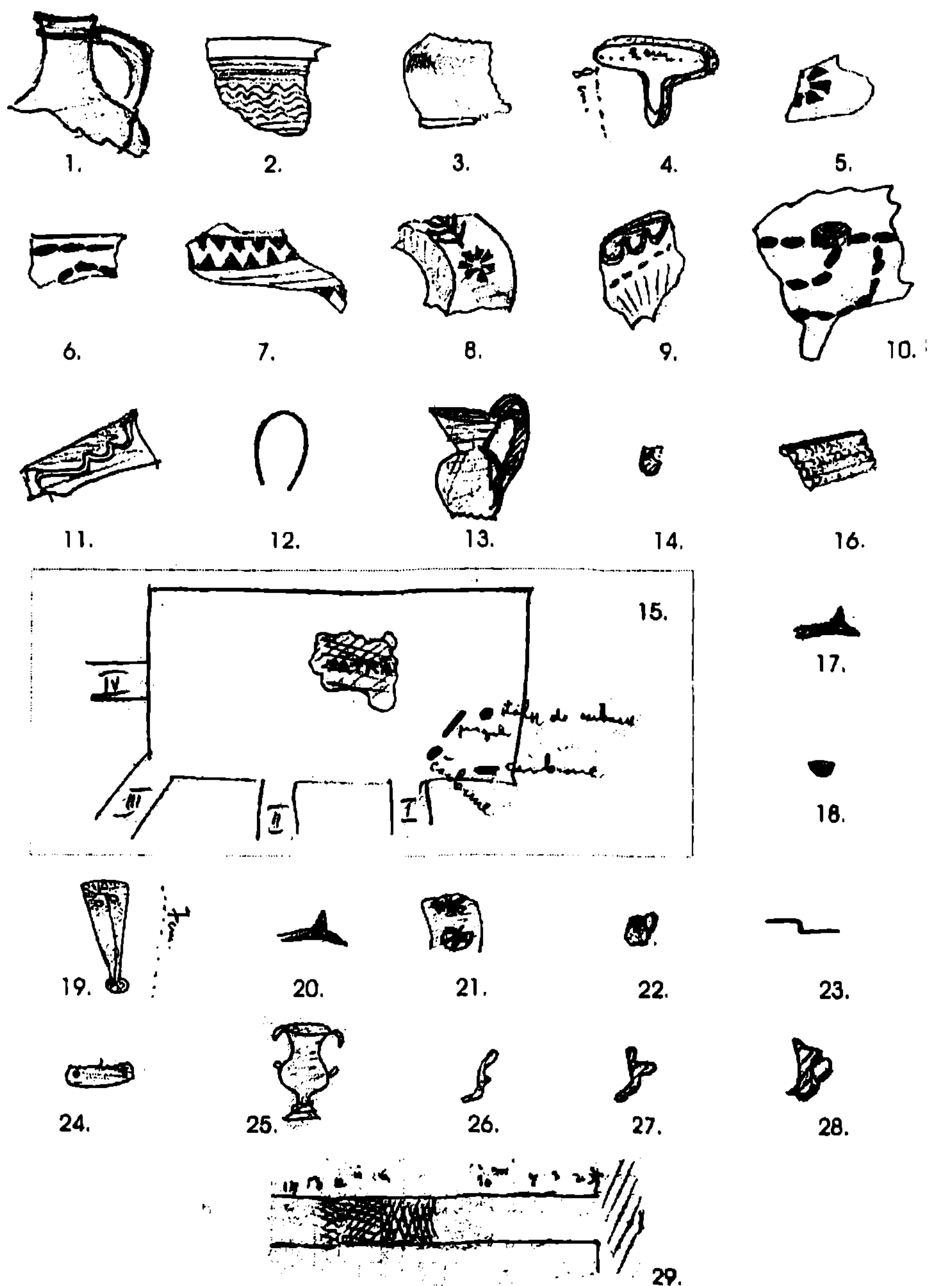

27.

28.

Pl. 2. Schițe după obiecte efectuate de V. Dumitescu (1-28).

6 septembrie 1924. Suprafaţa B. Casmaua II (efectiv III – n.D.). Adâncime aprox. 55 cm sub iarbă. Cioburi destul de numeroase greceşti şi La Tène. Unele chiar mai vechi, primitive (brâuri à la Sultana – n.D.): Schnurkeramik.
Fragmente de amforă, atât funduri, cât şi buze şi mănuşi, ornament în valuri, foarte regulat lucrate (pl. 3/2). Proeminenţe-butoni şi tracice. Buze de farfurii. Un fragment de pastă La Tène cu o rotiţă imprimată (pl. 3/3). Silexuri. Chiar bucăţi mari (10x10 cm) de cremene din care poate se vor fi tăiat sau aveau a fi tăiate obiecte[17]. Un obiect de pământ ars, mic în formă de nicovală (pl. 3/4). Un fragment f(oarte) curios semănând a fund de amforă, dar care sigur nu e aşa ceva. Pasta e grecească. O buză găurită. Un fragment de vas local de forma aceasta (pl. 3/5). Mănuşi locale de influenţă grecească, pornind chiar de pe buza vaselor. Câteva buze évasées. Un fragment cu un brâu frumos răsucit şi având o parte dintr-un brâu în formă de cerc (pl. 3/6). Câteva pietre, chiar multe, mari şi mici.
Pe latura S-vestică se desprind în colţul sudic câteva pietre care par a fi o bucată dintr-un zid. Ele reapar pe aceiaşi linie în colţul vestic.
Două fragmente cu butoni ascuţiţi, dar aşezaţi pe din lăuntru, ambele bune, de pastă La Tène. Un fragment de vas – poate grecesc – mult ornamentat; toate ornamentele (sunt) incizate de forma: (pl. 3/7).
(În data de 7 septembrie nu s-au efectuat însemări – n.n.)
8 septembrie 1924. Suprafaţa B – casmaua III (efectiv a IV-a – n.D.). Adâncime aprox. 65-70 cm supt iarbă. Cioburi mai multe ca la casmaua precedentă, primitive, La Tène şi greceşti. Brâuri, uneori duble şi alte ori în cerc pe burta vasului, proeminenţe lungueţe (tracice – n.D.) şi în butoni. Ulcele mici, aproape întregi; un ciob cu striaţiuni. Fragmente La Tène cu rotiţe mari şi mici imprimate, altele de influenţă grecească ca desenul din josul paginii precedente (v. pl. 3/5), dar având şi valuri. Pe un fragment de o grosime neobişnuită care pare mai curând fragment de ţiglă decât vas, două valuri regulat trasate. Mănuşi turtite (plate) sigur La Tène. O mănuşă locală (?) cu ştampila în flori de forma aceasta (no. 6): (pl. 3/8). Fragmente de chiupuri uriaşe. O fusaiolă; o farfurie mică de c(ca). 6 cm diametru. Un fragment de vas în formă de pâlnie cu buza răsfrântă în jos şi cu gâtul ornamentat. E de forma aceasta (pl. 3/9). Multe funduri şi fragmente de mănuşi şi de bucăţi de amforă. Un fragment – fund de vas – sigur grecesc (elenic sau elenistic ?), în două culori: negru şi cu dungă roşie. Fragmente locale din pastă primitivă, proastă, nearsă, cu butoni-proeminenţe şi cu mai multe brâuri dintre care unul drept, iar celelalte aduse în formă de spirtală (pl. 3/10). Buze de vase: una poate évasée. Alta de farfurie lată cu o toartă ornamentală triplă (pl. 3/11). Chirpiciu destul de mult. Pietre f(oarte) multe şi mari. Ici colo se desprind forme pătrate sau dreptunghiulare care poate sunt camere. Să fie oare numai dărâmături ? La casmaua următoare ne vom lămuri. Un cui de fier îndoit.
Casmaua IV (efectiv V – n.D.). Adâncime aprox(imativ) 80 cm. Cioburi locale proaste şi La Tène şi cioburi greceşti. O fusaiolă. Fragment cu valuri.
9 septembrie 1924. Casmaua IV (efectiv V – n.D.) - urmare. Cioburi aproape tot aşa de numeroase ca la casmaua precedentă şi ca şi cele găsite aseară la începutul săpării acestei casmale. Funduri şi burţi de amfore greceşti, fragmente de brâuri, unele ovale; proeminenţe-buton multe şi câteva tracice. Toarte orizontale – răsucite. Fragmente de farfurii mari. O brăţară de bronz de forma alăturată (pl. 3/12), probabil puţin ruptă. Un vas de pastă locală nearsă, aproape întreg, cu o toartă mare cu un şanţ în mijloc de forma aceasta (pl. 3/13). Un văscior-jucărie (sau de cult ? – n.D.), mic cât un degetar (pl. 3/14). Pietre foarte multe. Sunt sigur dărâmături de ziduri de clădiri. În special sunt mai multe spre partea sud-vestică a săpăturii.
În colţul vestic, puţin spre nord, urme de cărbune între pietre. Un prag de lemn pe jumătate ars, aşezat în direcţia sud-nord, circa 50 x 8 cm. Mai spre sud un stâlp de lemn ars. La mijlocul suprafeţei, o vatră mare se desprinde în săpătură (pl. 3/15 – schiţă a săpăturii).

[17] Dumitrescu se referă probabil la nuclee de silex.

Pl. 3. Schițe după obiecte efectuate de V. Dumitescu (1-26) și I. Andrieșescu (27- 29).

încă o fusaiolă. Toarte orizontale – răsucite. Un fragment dela buză de forma (pl. 3/16). S-a fotografiat „in situ" pragul de lemn carbonizat. Mâine se va fotografia dinspre nord-est spre sud-vest întreaga suprafaţă cu pietrele toate „in situ".

Casmaua IV (efectiv V – n.D.). Adâncime aprox. 97-100 cm. Cioburi ceva mai puţine decât la casmaua precedentă de pastă proastă locală, altele La Tène şi altele greceşti. Proeminenţe tracice şi în butoni; brâuri, buze évasées. Farfurii şi fragemente de amforă. Un fragment de farfurie cu patină neagră, lucioasă, părând a fi din epoca bronzului (?). Un frumos fragment delian. Un cuiu de fier de forma "T".

10 septembrie 1924. Cioburile se înmulţesc azi, aşa că grămada (de obiecte – n.n.) din această cazma întrece pe cea de la casmaua precedentă. Aceleaşi forme şi facturi notate aseară. În special multe proeminenţe-buton şi mai ales buze de farfurii cu profilul acesta (pl. 3/17). O jumătate de fusaiolă.

În regiunea unde s-a găsit şi pragul şi parul de lemn carbonizat se găseşte mult cărbune şi se pare că se va mai desprinde forma unui par. S-a fotografiat in situ colţul de VVNord al suprafeţei pentru a se vedea pietrele. Deoarece pietrele sunt numai urme de dărâmături fără forme regulate, ele sunt scoase şi aruncate afară pentru a se putea săpa regulat pe toată suprafaţa.

Un văscior mic puţin rupt, 4x6 cm (pl. 3/18). O mănuşe triplă turtită. Un obiect de fier de forma aceasta (pl. 3/19) găurit la mijloc, turtit şi având jos un fel de buton, iar sus găuri rotunde (?). Pământul e în unele locuri f(oarte) tare, în altele afânat sau umed şi moale. În special uşor de săpat spre sud şi mai tare mai ales prin mijloc şi către nord. Iarăşi buze de farfurii (pl. 3/20). Un obiect de fier, gros şi lat cam de ½ cm de forma unui Σ grecesc, dar poate rupt. Intre pari, prag şi cărbunii de lângă malul nordic, urme de vatră: aci a fost sigur o locuinţă arsă.

(În data de 11 septembrie nu s-au efectuat însemnări – n.n.)

12 septembrie 1924. Adâncirea şanţurilor I, II şi III pentru a se ajunge la nivelul suprafeţei B. Şanţul IV e de mult (timp) la acest nivel. Cioburi destule, de toate cele 3 felurile. Fragmente de amfore şi de vase cu buza évasée. O mănuşe cu ştampilă deliană înflorită de forma (pl. 3/21) (no. 7) în şanţul II. Tot în şanţul II (a fost identificată) o monedă de la Filip al Macedoniei (desigur al II-lea – n.D.), ceva mai rău păstrată decât cea găsită în şanţul IV, dar identică[18]. În şanţul I un gât de amforă mică cu două mănuşi, frânte însă. Brâuri à la Sultana, bine lucrate. Proeminenţe, farfurii, etc, ca şi până acum. În şanţul I un vas întreg înalt de vreo 15 cm: local de influenţă grecească (pl. 3/22). Tot aci un inel de bronz. Idem, câteva discuri aproape rotunde de lut, dintre care unele perforate aproape de margine (căpăcele ?). Un fragment de strecurătoare. Funduri de amforă. Rotiţă de pământ, găurită şi altele două negăurite şi mai prost lucrate. Multe buze évasées. Mulţi butoni-proeminenţe neregulate. Fragmente greceşti şi de imitaţie grecească. Fragment (cam 1/3) dintr-un vas delian. Pe un fragment o palmetă imprimată. Un silex lucrat. Toarte răsucite, verticale. Multe varietăţi de buze de farfurii. Ornament în valuri pe vase de pastă grecească, ceea ce datează, cred, vechimea acestui ornament. Un fragment dela buza vasului de pastă primitivă cu un mâner (?) reliefat în formă de potcoavă.

Paralel cu adâncirea şanţurilor s-a mai săpat şi o casma pe întreaga suprafaţă B. Adâncimea ultimă în această zi e de 115 – 120 cm în suprafaţă, în timp ce şanţurile nu sunt toate la aceiaşi adâncime.

13 septembrie 1924. Se începe lucrul prin adâncirea şanţurilor. Apoi, după curăţirea pământului din suprafaţa B se sapă aci încă o casma, ajungându-se la adâncimea de 135-140 cm. Câteva fusaiole, câteva rotiţe. Acelaş inventar ca şi până acum. Un obiect de fier, poate un cosor, de 25 cm lungime în linie dreaptă de forma (pl. 3/23). Un fragment de capac plat şi subţire găurit în mai multe locuri (pl. 3/24).

Un vas grecesc roşu şi negru căruia îi lipsesc doar o parte din mănuşi de circa 17 cm înălţime găsit în suprafaţa B (pl. 3/25).

---

[18] Moneda despre care Dumitrescu afirmă că ar fi fost descoperită anterior în şanţul IV este tocmai moneda menţionată de Andrieşescu în data de 28 august.

Un frag(ment) mare cu proeminență mică, pastă primitivă dar bine lucrat. Un fund de vas La Tène ars la un loc cu proeminență, factură neolotică (pl. 3/26). Am ales pe ziua de azi o serie de profiluri locale, factură neolitice proeminențe și altele, factură La Tène.
(În data de 14 septembrie nu s-au efectuat însemnări – n.n.)
15 septembrie 1924. Același aspect anterior atât pe suprafață cât și în șanțurile mai adânci. Același inventar fără lucruri excepționale. Principalul e de a ajunge la pământul galben, pentru a adânci apoi șanțurile înconjurând zidăria care apare des și chiar în formă de lipitură îngrijită, dar inferioară Crăsanilor în ceea ce privește tencuiala și fețuiala. Altfel casele au fost îngrijit lucrate în scheletul lor de nuiele și pari".

3. Însemnările lui Ion Andrieșescu din 15-17 septembrie 1924

(15 septembrie - în continuarea însemnărilor lui V. Dumitrescu din ziua respectivă – n.n.)
„Un fund de amforă arsă tare în șanțul I în pământul galben. Săpătura șanțului e sub nivelul suprafeței la 2 m. Intre lucrurile suprafeței, o râșniță aproape tipică. O fusaiolă îngrijit lucrată. Două funduri de amfore mari de forme altele decât obicinuitele vârfuri. Un fragment de capac (?) are un ornament liniar zig-zag și întipărituri. O altă toată orizontală. Incă un fund de amforă comună. Se repetă marginile de vase de pastă La Tène, una cu toartă orizontală răsucită și gura mică (pl. 3/27). Deasemeni, fragmente cu ornamentație cu adâncituri în rozetă. Un fragment de urnă funerară cu brâu – factură primitiv neolitică.
Curioase sunt fragmentele cu urme de *Malerei*[19] de o factură și o tehnică a culorii care se potrivește cu vremea. De insistat la locul potrivit. Un alt frag. cu toartă orizontală atipic pentru La Tène-ul nostru (pl. 3/28). În direcția vetrei mari cu urme de pari, o altă urmă de par (v. mai sus către șanțul I) in situ frag. de urnă bună, două oase, cenușe și cărbune. Incă o fusaiolă, adâncimea ca 1,20 (m).
16 septembrie 1924. Sub 1.20 (m) – aspectul nu se schimbă. Vatră cu multă cenușă în direcția șanțului II și III. Un vas întreg cu manșon și proeminențe, torți răsucite și orizontale La Tène. Fragmente cu proeminențe. O râșniță întreagă, ca și cea de (i)eri, dar mai mică. Alt vas întreg în forma unei cănițe înalte. Un prâsnel[20]. În pământul galben jumătate de vas (cu) aspect și factură "de bronz".
17 septembrie 1924. (A) rămas V. Cristescu până sâmbătă seara. Notițele la el".

4. Însemnările lui Vasile Christescu din 17-20 septembrie 1924

"Note asupra săpăturilor în suprafața B și șanțurile adiacente în intervalul de timp miercuri 17 sept. – sâmbătă 20 sept. 1924, inclusiv.
17-IX. Am măsurat adâncimea suprafeței B în malul nordic și am găsit-o de 1,80 m. Am continuat cu aruncarea pământului din suprafața B și șanțurile adiacente (casmaua de ieri făcută sub direcția D-lui Andrieșescu – n.C.). În pământ am găsit: două fragmente de cioburi deliene[21]; fragmente de vase locale și grecești. O jumătate de vas având și fund de forma (schiță) (poate fi reconstituit – n.C.). Fragment dintr-un obiect rotund de pământ ars (jucărie – n.C.) cum s-au mai găsit. Fragmente locale cu brâu, unul de forma aceasta (schiță). Cioburi La Tène: formă *évasé*; o fusaiolă, un fragment de vas (amforă ? – n.C.) cu ștampilă deliană – rozetă și palemtă; buze de vas, mănuși de amforă, funduri de vas; un os ce pare a fi lucrat.
După aruncarea pământului am început o nouă casma. În șanțul I s-a găsit o oală de pământ cu o parte din buză ruptă, având ca ornament (un) brâu cu proeminență. Se poate reconstitui (schiță). În suprafața B s-a găsit un alt fragment, cu pasta f(oarte) bună, gălbuie, plin de cenușe, de forma aceasta (schiță) (se poate reconstitui – n.C.). Trei fusaiole, precum și un fragment dintr-una mare (schiță). O bucată de metal (fier – n.C.) găsită la pământ galben (între șanțul II și III). Tot în pământul săpat la această casma am găsit trei mărgele de diferite mărimi, una minusculă.

---

[19] *Pictură* – în lb. germ. în original.
[20] Probabil o fusaiolă.
[21] La o asemenea adâncime (-1,80 m), fragmente ale unor cupe cu decor în relief ar fi putut proveni mai degrabă din umplutura unor gropi (care din păcate nu au fost observate) decât din strat.

În suprafaţă, între şanţurile II şi III am găsit cenuşe pe o porţiune de vreun metru. S-au mai găsit două funduri de amforă, un fragment mare (de) burtă de amforă, mănuşi de amforă fără ştampilă, diferite alte mănuşi imitaţie (de la fragmente de vase La Tène – n.C.); fragmente de ceramică locală cu proeminenţe sau cu brâu şi proeminenţe, cioburi greceşti – (şi) La Tène, chirpici, un fragment (de) strecurătoare, o buză de chiup imens (grosimea aprox. 10 cm), mănuşi de vase, o toartă răsucită; buze de vase locale şi La Tène. Un fragment La Tène cu incizarea de forma alăturată (schiţă). Un minuscul vas, cu toarta ruptă, semănând cu o lulea. Are forma aceasta (schiţă). O toartă răsucită cu buză. Un ciob de pastă locală cu brâu în formă de şarpe (schiţă). Un fragment (de) buză (de) vas grecesc cu *raignures* (schiţă). Un fragment (de) vas grecesc negru, de forma aceasta (schiţă). Mai multe toarte răsucite, mănuşi de amfore, bucăţi de amforă, funduri de vase.

18 sept. Am continuat cu aruncarea pământului din suprafaţa B şi şanţurile adiacente. În şanţul III am găsit un cap de figurină helenistic al zeiţei Tyche. Tot acolo s-a găsit şi un proiectil de praştie (susţine dl. Pârvan – n.C.)[22]. Şanţul III avea adâncimea de 1,50 m. Aci s-au mai găsit o mânuşe de amforă fără ştampilă, cioburi locale. În suprafaţa B s-au mai găsit trei fusaiole şi un buton de forma (schiţă). S-a continuat cu adâncirea şanţului I (adâncimea în acest moment = 1,65 m – n.C.). S-a găsit o mărgea albastră cu o dungă albă la mijloc (de agat? – n.C.) de forma (schiţă) (de circa 2 cm lungime – n.C.), un buton de forma (schiţă) şi un fragment de vas de pastă La Tène (se poate reconstitui – n.C.) de forma aceasta (schiţă).

În şanţul II (la nivel ca suprafaţa B = 1,80 – 1,90 m – n.C.) s-a găsit o fusaiolă. Cioburi la fel ca în celelalte şanţuri şi ca în suprafaţă. Am curăţat suprafaţa B de pământ în aşteptarea d-lui Pârvan. Se continuă adâncirea şanţurilor. În şanţul III s-a găsit o bucată de metal, pare să fi fost o lamă de cuţit. S-a continuat cu adâncirea şanţurilor I şi III. La (şanţul) I s-a ajuns la adâncimea 1,70 m, iar la (şanţul) III la 1,95 m. S-au găsit buze de vase La Tène, fragmente locale (butoni şi brâu), toate răsucite de felul celor găsite până acum, mănuşi de amforă fără ştampilă. În şanţul I s-a mai găsit o mărgea şi o ţeastă de om cu maxilar (par a fi de copil – n.C.), în acelaşi loc unde s-au mai găsit cele două mărgele, o bucată de metal f(oarte) oxidat.

S-a mai dat o casma la suprafaţă (adâncimea în acest moment 1,90 – 1,95 m – n.C.). S-au găsit fragmente de buze de amforă (pastă La Tène – n.C.), o jumătate (de) fusaiolă, un fund de amforă, o mânuşe de amforă, mari fragmente de amforă şi vase La Tène. Unul din acestea are un frumos brâu (schiţă). O toartă răsucită ca cele găsite până acum, o proeminenţă cu brâu de forma (schiţă), proeminenţe simple, funduri şi cioburi găsite ca până acum.

19 sept. Se continuă cu adâncirea suprafeţei (casmaua începută ieri – n.C.). În dreptul şanţului IV la vreo 4 m depărtare s-a găsit sământă de in (cam două lopeţi – n.C.). Asemenea s-au mai găsit un fund de amforă, fragmente de amforă de pastă grecească (roşie) şi La Tène. Buze de vase La Tène, unul având o parte din burtă astfel că s-ar putea reconstitui (schiţă). Butoni cu brâu, o toartă lipită, proeminenţe cu brâu. În şanţul I s-au mai găsit două fusaiole. Atât în suprafaţă cât şi în şanţurile săpate abundenţă de cioburi La Tène. Adâncimea suprafeţei B, malul nordic = 2,20 m ; idem a şanţului I = 1,95; idem III = 1,80 m.

În şanţul III săpându-se la adâncimea de 2 m s-au găsit pe lângă cioburi La Tène şi locale şi un vas local, în formă de ghiveci, cu o parte din buză lipsă, se poate reconstitui (schiţă). Un altul mai mic de aceiaşi formă. În pământul din suprafaţă s-a găsit o buză de vas La Tène cu ornament în zig-zag (schiţă). Mănuşi de amforă de vase La Tène, buze de vase, burţi de amforă La Tène, proeminenţe, funduri, fragmente locale cu brâu şi proeminenţe. Tot în suprafaţă s-a mai găsit un fragment La Tène de forma aceasta (schiţă), are mănuşa turtită.

În şanţul III spre fund cu direcţia S-N s-a găsit un prag de lemn ars de aproximativ 1 m lungime. S-au găsit şi chirpici. S-au mai găsit două cioburi La Tène, unul având imprimată o roată (se

[22] După cum aminteşte V. Dumitrescu 1993, 52, Pârvan ar fi efectuat o deplasare la Zimnicea tocmai în perioada în care documentarea săpăturii era asigurată de Christescu. Referirile din jurnalul lui Christescu sugerează că această vizită ar fi avut loc în data de 18 septembrie.

vede un sfert din alta – n.C.) (schiţă), iar altul având un ornament în formă de frunză (schiţă) se vede jumătate. Un alt ciob de pastă locală (neolitică – n.C.), cu buză, are ornamentul următor (schiţă). O jumătate (de) fusaiolă, un fund de amforă, un fragment vas local (buză cu coadă – n.C.) (schiţă). Proeminenţe cu brâu simple, mânuşi de diferite mărimi şi forme, buze la gel (?); unele proeminenţe sunt crestate. Un ciob local cu brâu în formă de şarpe, astfel (schiţă). În pământul din suprafaţă s-a găsit un văscior de pământ de circa 2 cm mărime de forma aceasta (schiţă).
20 sept. Măsurând adâncimea suprafeţei B cât şi a şanţurilor I, II şi III, am găsit-o la toate de 2,20 m. Malul sudic al suprafeţei B are ad(âncimea de) 1,80 m. S-a început o nouă casma. Intre şanţul II şi III (aproape de şanţul III – n.C.) s-au găsit vase întregi sau reconstituibile, unul foarte mic (10 cm aprox. – n.C.) local de forma (schiţă). Altul de dimensiuni mari, pastă grosolană, cu o singură mânuşe ruptă, are forma (schiţă). Alt vas din aceiaşi fabricaţie locală, cu aceiaşi pastă are forma unui borcan. Intr-o parte se vede locul mânuşii. În partea opusă mânuşii, înspre buză care e mai ridicată aci, are găurele, ca la strecurătoare. E cam astfel (schiţă).
S-au mai găsit şi alte fragmente de vase locale, buze de vase locale şi La Tène, o fusaiolă, un proectil de praştie, o buză dublă, mânuşi de amforă şi de vase La Tène, două funduri de amforă, fragmente de burtă de amforă grecească şi La Tène, proeminenţe (cu) brâu şi butoni cu brâu în ghirlandă, funduri etc.
Un fragment de vas La Tène în formă de animal (schiţă) (bot de porc – n.C.). Două mânuşi de vase La Tène de mărimi diferite, orizontale, o bucată mică de silex roşcat, o proeminenţă dantelată cu gaură la mijloc, pe buza orizontală La Tène. Fragmente de vas cu brâu, în formă de şarpe, cum s-au găsit şi ieri. Un altul are ornamentul următor (schiţă). S-au mai găsit două fragmente dintr-o buză de amforă (se întregesc una pe alta – n.C.), cu câte un capăt al mânuşilor; un os subţire lucrat, un fund cu o parte din burtă dintr-un vas grecesc pictat".
(În data de 21 septembrie nu s-au efectuat însemnări – n.n.)

5. Însemnările lui Ion Andrieşescu din 22-23 şi 25 septembrie 1924

„22 sept. 1924. Pământul galben apărut aproape peste tot, afară de laturea de sud, mai puţin. În şanţul I un *Zwillinggefäss*[23] aproape întreg. Adâncimea 2,65 (m). În apropiere un vas primitiv, jumătatea de la fund. În jur cenuşă.
În şanţul I mai sus, indicii de mormânt: urnă cu proeminenţe (frag. – n. A.) şi un frag(ment) – acesta (este) La Tène.
Un frag(ment) dintre cele mai caracteristice p(entru) Cetatea de la Zimnicea, cu marginea cu o altă margine trasată – are iarăşi un ornament în val – punct de pornire pentru cronologia acestor ornamente.
În şanţul IV un fund de amforă.
În şanţul I în fund, masă de pământ ars, chirpiciu. Distanţa de la suprafaţă între metrul 8 şi 10 (m). Distanţa în adâncime de la faţa în jos 2 m (pl. 3/29). Chirpiciul e ars până la roşu. Chirpiciul e în masă, deci bănuiala de zid se întăreşte. Zid de lipitură ars. În masa de chirpici se găsesc şi pietre. Urmele de chirpici arată (că) trestia (este) mult întrebuinţată. Dincolo de metrul 12, chirpiciul slăbeşte însă se găsesc urme de lemn ars. Un singur ciob în toată masa (de chirpiciu – n.A.) – al doilea –, dedesupt iarăşi pământ ars. Chirpiciul arată şi urme de lemne mai groase. Cenuşă. Nici o casă de un spaţiu aşa de mic nu poate da aşa de mult *Lehmwurf*[24]. Dedesupt se mai întâlnesc cioburi. Sunt şi bucăţi de *Lehmbewurf* mari cari (cu) greu pot proveni de la case. Grosimea masei de chirpici e de trei casmale. În orice caz, trebuie lărgit locul pentru identificare.
23 sept. 1924. S'a ajuns la pământul galben cu un număr minim de rămăşiţe. Se dărâmă ce s-a lăsat, fie vetre, fie masă de piatră. În direcţia şanţului I, cam la 2 m un chiup uriaş fărâmat. În regiunea frag(mentului) şi a urmelor de pari – o mânuşă cu ştampilă. Astăzi (am) luat fotografii

[23] *vas dublu* sau *vas „binoclu"* – în germ. în original.
[24] *prăbuşire de chirpici* – în germ. în original.

din toate părţile. Dinspre interior, aşa însă ca să se vadă vasul, mai ales cel mare şi înspre Dunăre, păduriştile Bujorescul[25] şi Chiorghineanu. De asemenea, o vedere generală a cetăţii, văzută din direcţia Gară – regiune de movile ce se văd şi de pe drumul Zimnicea-Fântânele.
În şanţul I, „vatra" se întinde în tot largul de 2 m al şanţului. Chirpici – bucată de pământ ars care s-a lipit de o bucată de lemn lat lucrat.
În şanţul IV nimic decât pământ galben (la) adâncimea de 2 m 25 (cm). Cioburi se găsesc deasemenea. Dacă a fost casă, a fost una de dimensiuni neobicinuite. Un frag(ment) mare are toarta orizontală nerăsucită, dar de aceiaşi înfăţişare. Se recunosc urmele de cărbune (şi) cenuşă. Chirpici ars grozav.
(În data de 24 septembrie nu s-au efectuat însemnări – n.n.)
Duminică 25 sept. Fuserăm din nou pe linia Fântânele-Suhaia-Lisa-Vânători. Măgura uriaşă de la Vânători. Un singur ciob, aspect La Tène. La confluenţa Călmăţuiului cu Suhaia, aproape de confluenţă şi lângă drumul Lisa-Călmăţui, altă movilă mică. Mai multe (movile – n.n.) mici în toată regiunea".

III. Comentarii

1. Consideraţii asupra modului de întocmire a documentaţiei. După cum reiese din paginile de jurnal păstrate, participanţii la campania din 1924 au asigurat în mod inegal documentaţia săpăturilor. Documentarea cea mai îndelungată a săpăturii a fost asigurată de Vladimir Dumitrescu (timp de 14 zile), urmat de profesorul Andrieşescu (10 zile) şi, în sfârşit, de către Vasile Christescu (numai 4 zile). În paginile documentate de cel dintâi şi cel din urmă, ambii pe atunci studenţi, se poate recunoaşte însă o preocupare mai susţinută pentru consemnarea mai amplă şi detaliată a materialelor identificate în săpătură. În schimb, însemnările profesorului Andrieşescu sunt mai puţin consistente decât cele ale studenţilor săi.

De exemplu, în ziua de 26 august, când Andrieşescu s-a mulţumit să redacteze numai două propoziţii, documentaţia realizată de către tânărul Dumitrescu este considerabil mai amplă (30 propoziţii). Pentru ziua de 27 august, când Andrieşescu a asigurat de unul singur documentarea săpăturii, însemnările sale frapează prin laconismul lor: sunt menţionate numai „aceleaşi mărunţişuri" similare probabil celor din ziua precedentă. De asemenea, precizarea suprafeţei din care provine una dintre monedele de la Filip al II-lea (şanţul IV) descoperită în ziua de 29 august, când profesorul şi asumat exclusiv sarcina documentaţiei, nu o datorăm acestuia, ci însemnărilor lui Vladimir Dumitrescu din 12 septembrie (!).

De altfel, după cum însuşi Andrieşescu lasă să se înţeleagă, pentru enumerarea descoperirilor realizate în cea dintâi zi de şantier (25 august), profesorul nu a făcut decât să rezume consemnările studentului său Dumitrescu. Practic, singurele însemnări cu adevărat ample ale lui Andrieşescu au fost realizate în zilele de 22 şi 23 septembrie. Prin urmare, trebuie să recunoaştem rolul şi meritul celor doi studenţi, Dumitrescu şi Christescu, în realizarea jurnalului de săpătură din 1924, chiar dacă, din pretenţioasa perspectivă contemporană asupra documentaţiei arheologice, însemnările lor par a fi mai degrabă o înşiruire monotonă de materiale, îmbogăţită numai pe alocuri cu rare observaţii contextuale. Dar tocmai în condiţiile în care tehnicile de cercetare şi de documentare arheologică erau încă precare, trebuie recunoscută valoarea euristică a

---

[25] Potrivit lui Kiriţescu C. 1922, 402-403, la vremea respectivă, ostrovul aflat la sud-vest de Zimnicea, care împarte Dunărea în două braţe, se numea „Bujorescu".

documentaţiei întocmite de cei doi studenţi. Insemnările lor devin cu atât mai importante cu cât sunt mai descriptive şi mai amănunţite.

Volumul diferit de informaţie documentată de cei trei participanţi activi la campania din 1924 poate fi evaluat prin determinarea mediei zilnice de cuvinte notate. Din această perspectivă, cel mai acribic dintre membrii colectivului se dovedeşte a fi Christescu (cu peste 300 de cuvinte zilnic), urmat de Dumitrescu (în medie puţin peste 200 de cuvinte zilnic); mult mai laconic se vădeşte a fi tocmai profesorul lor: media cuvintelor consemnate zilnic de Andrieşescu de-abia reprezintă jumătate din media lui Dumitrescu (!). Datele exacte ale acestei evaluări se regăsesc în tabelul 1.

	nr. zile documentate	*total cuvinte consemnate*	*medie cuvinte / zi*
Andrieşescu	10	926	92,60
Dumitrescu	13	3349	257,61
Christescu	4	1354	338,50

Tabelul 1.

Semnificativă pentru atenţia diferenţiată acordată de membrii colectivului din 1924 descoperirilor realizate este şi frecvenţa cu care aceştia au schiţat unele materiale identificate în săpătură şi considerate mai semnificative (tabelul 2).

	nr. zile documentate	*nr. obiecte schţate*	*medie schiţe / zi*
Andrieşescu	10	2	0.20
Dumitrescu	13	54	4.15
Christescu	4	29	7.25

Tabelul 2.

Sub acest aspect, al documentării grafice a materialelor din săpătură, trebuie remarcată preocuparea susţinută a lui Christescu pentru schiţarea unui număr deloc nesemnificativ de materiale într-un număr restrâns de zile. În medie, el a realizat mai multe schiţe pe zi chiar şi decât Dumitrescu. În schimb, surprinde raritatea schiţelor de obiecte din însemnările lui Andrieşescu (numai trei pe parcursul a 10 zile de prezenţă pe şantier !). Din păcare, însemnările originale cu schiţele aferente realizate de Christescu în 1924 nu au mai putut fi regăsite şi, probabil, s-au pierdut, astfel că o comparaţie *calitativă* a schiţelor celor trei autori ai documentaţiei nu mai poate fi astăzi întocmită.

Se poate pune întrebarea dacă nu cumva diferenţele cantitative dintre documentaţiile celor trei nu ar putea fi explicate prin atitudinile deosebite ale studenţilor şi profesorului lor faţă de situl cercetat. Tinereţea, chiar dacă este mai modestă în cunoştinţe, poate fi călăuzită de o mai vie şi mai sinceră atracţie pentru iscodirea necunoscutului. Fără o asemenea chemare – mobil interior al oricărei cercetări empirice, practicarea arheologiei îşi pierde o parte din farmecul ei esenţial. Iată poate unul dintre motivele pentru care însemnările lui Dumitrescu sau Christescu ni se înfăţişază mai consistente şi mai acribice decât cele ale profesorului lor, vădindu şi astfel, cu mai multă pregnanţă, valoarea lor documentară.

Pe de altă parte, diferenţierea pe care o constatăm în modul de realizare a însemnărilor zilnice ale membrilor colectivului, ar putea să corespundă şi unei „diviziuni" deliberate şi predeterminate a activităţilor de şantier. Se poate astfel bănui că şeful colectivului, profesorul Andrieşescu, şi-a asumat sarcina trasării direcţiilor generale de cercetare de teren, iar studenţilor le-au revenit în sarcină supravegherea săpăturii şi mai ales înregistrarea rutinieră şi cât mai detaliată a materialelor şi situaţiilor arheologice. O asemenea distribuirie de sarcini în cadrul unui colectiv restrâns este mai mult decât firească, însă ea îşi poate pierde viabilitatea în condiţiile particulare de şantier. După cum aminteşte în memoriile sale Dumitrescu, membrii mai tineri ai colectivului au fost obligaţi să îşi întrerupă activităţile de şantier din diferite motive în perioada de început a campaniei[26], perioadă care corespunde tocmai zilelor (de 27 şi 29 august) când documentaţia asigurată exclusiv de către Andrieşescu se remarcă prin caracterul ei cu totul superficial. Poate tocmai acel dezinteres pentru „mărunţişuri" l-a determinat pe Andrieşescu să abandoneze sarcina ce-i fusese sugerată de către Pârvan, şi anume aceea a prelucrării şi valorificării materialelor şi în cele din urmă a publicării rezultatelor campaniei din 1924.

2. Suprafeţele cercetate.

2.1. Metodologia şi strategia săpăturii. Cercetările de teren din 1924 au fost concentrate în două puncte ale sitului şi anume: (1) şanţul („tranşeea") de 2/20 m trasat de Vladimir Dumitrescu "pe supt valul de Nord al cetăţii, începând din latura de SV a cetăţii" (cercetat în zilele de 25 şi 26 august) şi (2) suprafaţa de 20/40 m (denumită suprafaţa A) de la care se dezvoltau lateral 4 şanţuiri adiacente (I-IV), trasate de Ioan Andrieşescu "în partea plană a laturei de nord de la care ne apropiem în evantai de presupusul zid al cetăţii prin partea interoiară". Din păcate, nici distanţa dintre sondajul lui Dumitrescu şi imensa suprafaţă de 800 mp trasată de Andrieşescu şi nici lungimea şanţurilor „adiacente" nu este precizată în paginile de jurnal. Dintr-o schiţă a lui Andrieşescu (pl. 3/29) reiese că cel puţin unul dintre cele patru şanţuri „adiacente" ar fi măsurat 16 m lungime.

Sub aspectul strategiei de cercetare a sitului, se poate considera că demararea săpăturilor printr-un sondaj îngust putea fi justificată de nevoia obţinerii încă din primele zile de şantier a unor date *generale* privind grosimea depunerilor arheologice, frecvenţa şi caracteristicile materialelor sau încadrarea cronologică şi culturală a sitului etc. În memoriile sale, Dumitescu precizează că iniţiativa acestui prim sondaj a aparţinut lui Pârvan: „magistrul ne-a trimis să începem lucrul *printr-un şanţ de sondaj stratigrafic* (s.n.), el urmând să vină cât de curând"[27].

Pe de altă parte, dimensiunile considerabile ale suprafeţei A indică planul ambiţios al conducătorului colectivului. Prin trasarea acestei suprafeţe în interiorul „Cetăţii", se poate bănui că Andrieşescu a intenţionat cercetarea în suprafaţă a vestigiilor locuirii din aşezare, în timp ce prin şanţurile adiacente, trasate oarecum radial, el a urmărit surprinderea şi secţionarea presupuselor fortificaţii. Dar, după cum lui Dumitrescu avea să remarce mai târziu, în mod straniu, aceste şanţuri „se opreau

[26] Dumitrescu V. 1993, 51. Gh. Ştefan contactase scarlatină şi a fost reţinut în carantină la spitalul din Zimnicea pe întreaga durată a campaniei, iar Christescu plecase temporar la Bucureşti pentru a-şi întâlni soţia.

[27] Dumitrescu V. 1993, 51.

însă pe coama malului, fără să treacă dincolo de el, cum era normal; de ce nu le-a trasat complet, n-am înțeles nici atunci, nici după aceea"[28].

Poate mai precaut şi familiarizat deja cu diversitatea materialelor şi cu grosimea depunerii arheologice de pe „Cetate", Dumitescu, de comun acord cu Andrieşescu, va fi luat decizia în data de 4 septembrie să concentreze cercetarea exclusiv în sfertul nordic al suprafeței A, denumit „suprafața B", care cuprindea o suprafață de numai 20/10 m. Prin urmare, A şi B *nu* sunt două suprafețe distincte; B reprezintă practic numai sfertul de nord, în cele din urmă epuizat, al suprafeței A, care fusese excavată integral, numai în primele zile de şantier, până la adâncimea primei casmale (cca -0,20 m adâncime). De la acest nivel de săpare în jos a fost adâncită ulterior suprafața B. Din acest motiv, în descrierea cercetării suprafeței B, pentru Dumitescu „casmaua I" este „efectiv casmaua II", iar „casmaua II" este „efectiv casmaua III" etc., o formulare care avea să se păstreze chiar şi pe marcajele unora dintre fragmentele ceramice recoltate.

În privința modalității încetățenite în acea fază de început a arheologiei româneşti de teren, de indicare a adâncimii de săpare, folosindu-se ca „unitate" aproximativă de măsură „casmaua", trebuie precizat faptul, deloc nesemnificativ, că Dumitrescu a simțit oportun să ofere informații mai precise şi să indice adâncimile intermediare de săpare şi în sistem metric. Mai pragmatic, Christescu renunță la aproximarea adâncimilor pe baza numărului de „casmale" şi precizează adâncimile exclusiv în centimetri.

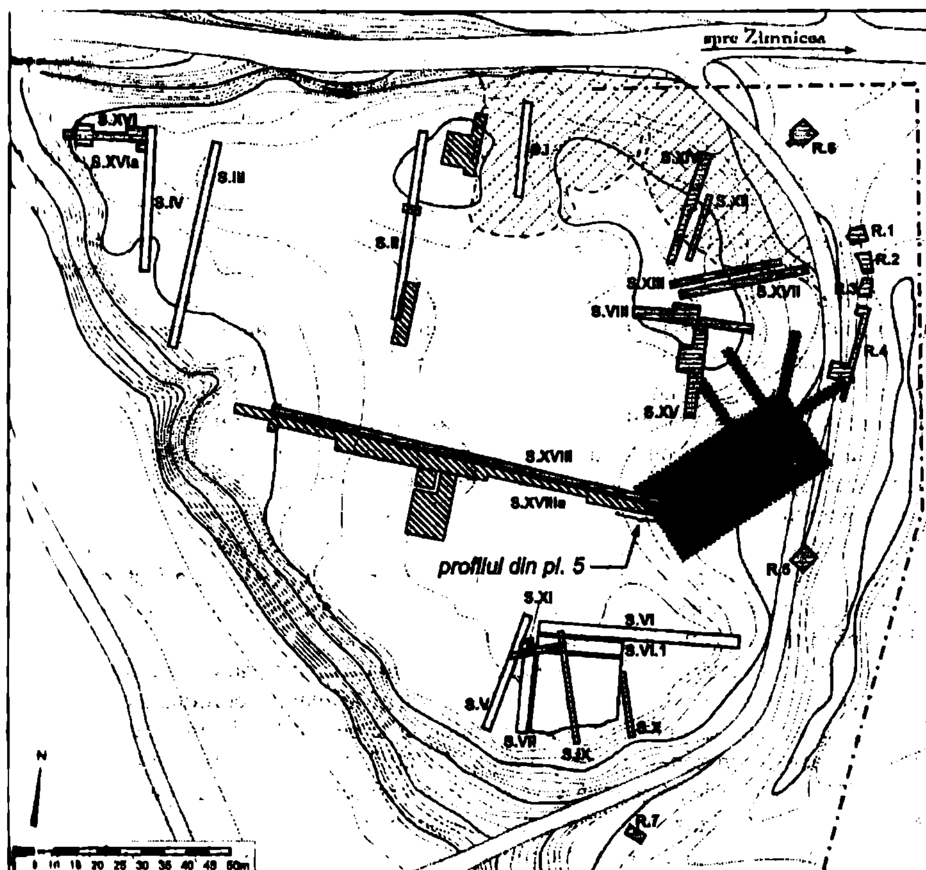
Nu în ultimul rând, trebuie subliniat faptul că decizia de a cerceta „Cetatea" de la Zimnicea prin deschiderea unei întinse suprafețe constituie, sub aspectul metodologiei de cercetare a unei locuiri preistorice dense, o alegere mai fericită decât săparea exclusivă a unor şanțuri înguste, de 2-3 m lățime, aşa cum avea să se întâmple constant în cazul cercetărilor ulterioare (I. Nestor 1948-1949, A. D. Alexandrescu 1967-1975), iar meritul unei astfel de alegeri pare să îi fi revenit lui Andrieşescu.

Ar mai trebui adăugat faptul că o mențiune din data de 9 septembrie („s-a fotografiat <in situ> pragul de lemn carbonizat...") atestă folosirea fotografiei ca mijloc de documentare arheologică la Zimnciea. Probabil, şantierul de la Zimnicea se număra printre primele care s-au bucurat de introducerea a ceea ce pe atunci părea a fi o noutate tehnologică. Din păcate, soarta fotografiilor realizate în 1924 a rămas necunoscută.

2.2. Problema localizării în teren a suprafețelor cercetate. Însemnările şi schițele păstrate de la autorii documentației din 1924 nu sunt în măsură să faciliteze localizarea în sit a suprafețelor cercetate, ele dovedindu-se, din păcate, mai degrabă ambigue. Despre sondajul lui Dumitescu se menționează că a fost trasat pe direcție SW-NE, „pe supt valul de Nord al cetății, începând din latura de SV a cetății, imediat lângă tranşeea săpată în timpul răsboiului pe muchea malului"; iar despre suprafața A-B se precizează numai că aceasta a fost amplasată „la nord de tranşeea precedentă, la colțul spre SE al valului, având aceiaşi direcție (SV-NE)". Prin urmare, se poate bănui că secțiunea lui Dumitrescu şi laturile lungi ale suprafeței trasate de Andrieşescu erau paralele sau, cel puțin, relativ paralele.

---

[28] Dumitrescu V. 1993, 51.

Amplasamentul aproximativ al suprafeţelor cercetate în 1924 (I. Andrieşescu)
Secţiuni cercetate în anii 1948-1949 (I. Nestor).
Secţiuni cercetate în anii 1967-1975 (A. D. Alexandrescu).
Suprafeţe cercetate în anii 2000-2005 (M. Babeş).
Drumuri de ţară / poteci moderne
Zona distrusă de excavaţii moderne (1966-1967 ?)
Limita rezervaţiei arheologice în anii '70

Pl. 4 Planul general al sitului „Cetate" de la Zimnicea, cu indicarea amplasamentului aproximativ al suprafeţelor A-B cercetate în 1924.
Prelucrare după releveu 1/500 (v. nota 33).

Trebuie recunoscut faptul că nu dispunem de nici un indiciu în privința existenței sau nu în instrumentarul de șantier din 1924 a unei busole[29]. În ipoteza absenței unui astfel de instrument, se poate considera că punctele cardinale puteau fi stabilite de către membrii colectivului în mod arbitrar pe baza poziției sitului față de Dunăre. De altfel, o astfel de imprecizie în orientare se desprinde și din schița sitului realizată de Andrieșescu (pl. 2/1), din care reiese că, pentru acesta, fluviul, dar și râul Pasărea, s-ar afla mai degrabă la sud de „Cetate" și nu la sud-vest, așa cum se întâmplă în realitate. Prin urmare, se poate pune întrebarea dacă nu cumva, tuturor indicațiilor privind orientările suprafețelor cercetate în 1924 nu ar trebui să li se aplice o corecție de aproximativ +45° în sensul acelor de ceasornic (N ar deveni NE, E ar deveni SE etc). Totuși, mai prudent ar fi să considerăm că referirile din jurnal la punctele cardinale sunt mai degrabă ambigue, și să le acceptăm ca atare cu multă reținere.

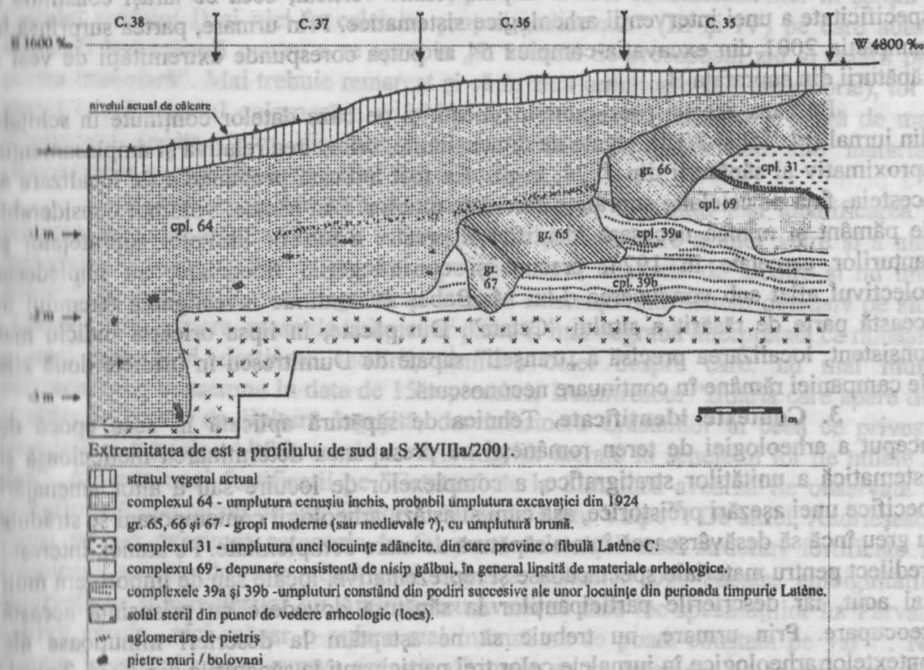
Lăsând la o parte însă aceste inadvertențe, este de presupus că amplasamentul suprafețelor cercetate ar trebui căutat undeva în nord-estul sitului. După toate probabilitățile, suprafețele deschise în 1924 nu au fost astupate (mențiuni concrete în acest sens lipsesc), astfel că malurile lor se vor fi surpat în deceniile următoare într-o așa măsură încât, în anii 1948-1949, ele nu au mai putut fi decât foarte vag reidentificate în teren. Mențiunea lui Nestor, potrivit căruia "colțul de NE al platformei a fost străbătut în 1924 cu șanțuri înguste"[30] corespunde numai în parte adevărului. În mod straniu, responsabilul cercetărilor din 1948-1949 nu face nici o referire la amplasamentul suprafeței B în care, în 1924, se săpase până la o adâncime de peste 2,20 m pe toată întinderea ei de 20/10 m (!). De asemenea, în planurile oferite în cele două succinte rapoarte ale lui Nestor, locația săpăturilor din 1924 nu a fost indicată[31] și putem bănui că stabilirea amplasamentului cercetărilor lui Andrieșescu nu s-a numărat printre obiectivele primelor cercetări postbelice.

Se poate pune întrebarea dacă citirea atentă a configurației terenului, așa cum este ea redată în releveele topografice edite[32], dar și în planul reprodus aici (pl. 4)[33] al sitului „Cetate", nu ar putea oferi unele indicii utile pentru localizarea cercetărilor din 1924. Intr-adevăr, în zona de est-nord-est a „Cetății", atât în planurile amintite cât și pe teren poate fi identificată o zonă cu cca 1-2 m mai adâncită față de partea centrală a sitului, și care este astăzi străbăturtă de o potecă ce coboară spre sud în lunca Dunării. Această zonă mai adâncită este mărginită la est și la nord de porțiunile mai înalte ale sitului care au fost interpretate ca „valuri". Trebuie precizat că o astfel de adâncire a terenului nu mai poate fi recunoscută într-o altă parte a sitului, astfel că se poate pune

[29] Potrivit unei afirmații a Eugeniei Zaharia, efectuată public în cadrul unei mese rotunde desfășurată în aprilie 2005 la Institutul de Arheologie din București, introducerea busolei ca instrument de lucru în cercetarea arheologică de teren din România ar fi aparținut lui Ion Nestor, odată cu reluarea săpăturilor la Zimnicea în 1948.
[30] Nestor I. 1949, 118.
[31] V. planurile nenumerotate oferite de Nestor I. 1949, 117 și 1950, 99.
[32] v. *supra* n. anterioară; v. și Alexandrescu A. D. 1980, 57, fig. 1.
[33] Prin amabilitatea d-nei Iuliana Barnea, în primăvara anului 2001 s-a reușit regăsirea mai multor planșe pe calc, alcătuind planul general (releveu topografic și suprafețele cercetate în anii 1948-1949 și 1967-1974) la scara 1/500, al siturilor „Cetate" și "Câmpul Morților", întocmit de către unul din colaboratorii Alexandrei Alexandrescu (probabil Anișoara Sion ?) în 1974. Planul oferit în lucrarea de față în pl. 4 reprezintă o prelucrare actualizată a acestui releveu.

întrebarea dacă nu cumva tocmai aici ar trebui localizată marea suprafaţă cercetată în 1924.

Această posibilă localizare a suprafeţei cercetate în 1924 este susţinută şi de unele observaţii efectuate recent (mai precis în campania 2001) în cursul cercetărilor desfăşurate în situl „Cetate" de la Zimnicea în extemitatea estică a profilului de sud al secţiunii denumite *XVIIIa*. Această secţiune trasată în campania 2000, continuată şi finalizată în campania următoare[34], reprezintă de fapt o extindere spre sud a secţiunii S. XVIII trasate iniţial în 1975 de către A. D. Alexandrescu şi a cărei documentaţie (descreri, relevee de grunduri şi profile ş.a.) este la ora actuală pierdută.

Pl. 5. Profilul de sud al S. XVIIIa/2001, carourile 35-38. Prelucrare după releveu 1/20.

În limita estică a profilului de nord al secţiunii *XVIIIa*, în zona corespunzătoare carourilor C35-38, a fost identificată o excavaţie care perturbă întreaga stratigrafie din această parte a sitului şi care a fost săpată până la peste 3 m, adâncindu-se în solul steril din punct de vedere arheologic (pl. 5)[35]. Nivelul de la care a fost săpată

[34] Babeş M. et alii 2002, 344-345, nr. 248. Din păcate, în acest raport, profilul descris laconic al secţiunii XVIIIa nu a fost ilustrat.

[35] Utilizarea releveului din pl. 5 şi a observaţiilor stratigrafice obţinute în campaniile 2000-2001 pentru argumentarea identificării amplasamentului aproximativ al săpăturilor din 1924, s-a efectuat cu acordul verbal al responsabilului actual al şantierului de la Zimnicea, dl. prof. dr. Mircea Babeş. Trebuie totuşi

această excavaţie, denumită în nomenclatura de şantier *complexul 64*, se află imediat sub stratul vegetal actual şi suprapune umplutura unei gropi, probabil moderne (gr. 66). De asemenea, în umplutura complexului 64 au fost identificate fragmente de sticlă şi de sârmă ghimpată, care sugerează constituirea sa recentă. Trebuie remarcat faptul că pe o porţiune de peste 3 m care corespunde carourilor 37 şi parţial 38, baza complexului 64 nu numai că este quasi-orizontală, dar se află aproximativ la aceiaşi adâncime cu cea a nivelului de zacere al celei mai vechi depuneri arheologice din această parte a sitului, şi anume umplutura unei locuinţe Latène, denumită complexul 39b. În acest aspect s-ar putea întrevedea tocmai intenţionalitatea epuizării exclusive a depunerilor preistorice şi evitarea („cruţarea") solului steril arheologic. Mai trebuie remarcat şi faptul că „malurile" complexului 64 au fost săpate relativ vertical, ceea ce iarăşi constituie o specificitate a unei intervenţii arheologice sistematice. Prin urmare, partea surprinsă în campania 2001 din excavaţia-complex 64 ar putea corespunde extremităţii de vest a săpăturii din suprafaţa B.

Pe baza acestei presupuneri, precum şi pe baza datelor conţinute în schiţele din jurnal (pl. 2/2 şi 3/15), legate de dimensiunile, orientarea relativă şi amplasamentul aproximativ al săpăturii din 1924, în pl. 4 a fost indicată propunerea de localizare a acesteia, faţă de celelalte suprafeţe cercetate ulterior. Din păcate, volumul considerabil de pământ şi muncă necesară identificării precise a tuturor limitelor suprafeţelor şi şanţurilor cercetate în 1924, precum şi constrângerile financiare, au împiedecat colectivul aflat sub conducerea d-lui M. Babeş să continue investigarea terenului în această parte de răsărit a sitului "Cetate". Din păcate, în lipsa oricărui indiciu mai consistent, localizarea precisă a „tranşeii" săpate de Dumitrescu în primele două zile ale campaniei rămâne în continuare necunoscută.

3. Contexte identificate. Tehnica de săpătură aplicată în acea epocă de început a arheologiei de teren româneşti nu presupunea determinarea meticuloasă şi sistematică a unităţilor stratigrafice, a complexelor de locuire sau a altor amenajări specifice unei aşezări preistorice, aşa cum şi astăzi, arheologii contemporani se străduie cu greu încă să desăvârşească într-o săpătură de mare complexitate. Pe atunci, interesul predilect pentru materiale spectacuoase şi reprezentative, locale sau de import, era mult mai acut, iar descrierile participanţilor la săpătură dovedesc cu prisosinţă această preocupare. Prin urmare, nu trebuie să ne aşteptăm la descrieri minuţioase ale contextelor arheologice în jurnalele celor trei participanţi la săpăturile din 1924. Totuşi, cele câteva precizări referitoare la contextele arheologice identificate pe atunci, nu trebuie trecute cu vederea.

3.1. Problema fortificaţiilor. Unul dintre scopurile săpăturii din 1924 - declarat în mod explicit de către Andrieşescu – a fost acela de a surprinde şi de a studia „presupusul" sistem de fortificaţii, aşa cum în aceiaşi perioadă fuseseră determinate, de exemplu, structurile defensive de la Tinosu[36]. Trebuie însă reamintit că, potrivit memoriilor lui Dumitescu, şanţurile trasate de Andrieşescu nu ar fi secţionat complet denivelarea interpretată ca val. Totuşi, trasarea lor până în zona cea mai înaltă („până

precizat că autorul documentaţiei primare, scrise şi grafice, în care sunt conţinute observaţiile stratigrafice din carourile 35-38 ale secţiunii XVIIIa, este în acelaşi timp şi autorul contribuţiei de faţă.

[36] Vulpe R., Dunăreanu-Vulpe E. 1924.

pe coama valului”) ne lasă să bănuim că ipoteticele structuri de fortificaţie puteau fi măcar parţial surprinse prin acele şanţuri adiacente suprafeţei B.

În favoarea existenţei unei fortificaţii ar putea fi invocată identificarea de către Andrieşescu în 22 septembrie, în şanţul „adiacent” I, probabil începând de la adâncimea de -2,65 m a unei aglomerări dense de chripici (groasă de 3 cazmale – cca 60 cm). În interiorul masei de chirpici Andrieşescu remarca prezenţa unor bolovani dar şi a unor numeroase urme de trestie, precum şi urme de bârne de lemn arse. Din păcate, dimensiunile în grund ale aglomerării de chirpici nu au fost indicate în jurnal şi, după cum însuşi Andrieşescu remarca, pentru elucidarea caracterului acestei amenajări ar fi fost necesară extinderea săpăturii în suprafaţă. Trebuie remarcat însă faptul că, în mod straniu, continuarea acestei mase de chirpici nu a fost identificată nici în şanţul II (paralel şanţului I) şi nici în celelalte şanţuri „adiacente” (III şi IV) pe care autorii săpăturii le trasaseră pentru a se apropia „în evantai de presupusul zid al cetăţii prin partea interoiară”. Mai trebuie remarcat şi că în ziua următoare (23 septembrie), tot în şanţul I, sub nivelul aglomerării de chirpici, Andrieşescu identifica o vatră de mari dimensiuni (peste 2 m diametru, poate o podoea?), alături de alte materiale (fragmentele unor amfore, un chiup fragmentar ş.a.).

Surprinderea aglomerării de chirpici exclusiv în şanţul I şi identificarea în preajma acesteia, atât la niveluri inferioare, cât şi superioare a unor vetre şi a altor materiale ceramice getice şi greceşti, specifice unor contexte de locuire şi nu unor structuri de fortificaţie, mai degrabă ar infirma existenţa unui sistem defensiv pe situl „Cetate”. Prin urmare, masa de chirpici ar putea fi mai degrabă interpretată ca rămăşiţă a unei amenajări destinate locuirii, similară celei despre care, cu mai multă perspicacitate, consemna în data de 15 septembrie Dumitrescu: ”zidăria care apare des şi chiar în formă de lipitură îngrijită, dar inferioară Crăsanilor în ceea ce priveşte tencuiala şi feţuiala. Altfel, casele au fost îngrijit lucrate în scheletul lor de nuiele şi pari”. Absenţa unei fortificaţii pe ”Cetatea” de la Zimnicea avea să fie observată şi reconfirmată mai târziu de Ion Nestor[37], dar şi de Radu Vulpe[38]. De altfel, Andrieşescu însuşi nu s-a exprimat categoric în favoarea existenţei unei structuri fortificate la Zimnicea, aprecierile sale fiind mai degrabă ezitante. Din păcate, ambiguităţile observaţiilor şi aprecierilor lui Andrieşescu aveau să facă loc speculaţiilor lui Pârvan, potrivit căruia „nici măcar o ardere mai intensă nu se poate constata pe val”[39]. Ne putem întreba dacă nu cumva această afirmaţie nu se întemeia pe convingerea lui Pârvan, potrivit căruia „un sat e în aceeaş vreme un mic fort întărit”[40], precum şi pe interpretarea superficială a aspectului aparent al terenului „Cetăţii”[41], nu însă şi pe evaluarea critică a rezultatelor cercetărilor de teren din 1924.

---

[37] Nestor I. 1949, 118: „nu a existat nici un val de apărare pe această latură (latura de nord – n.n.) a <Cetăţii>. Toate depunerile arheologice întâlnite în acest sector se datoresc locuirii, şi anume unei locuiri foarte intense în colţul de NE al platformei”. Despre porţiunea mai ridicată de teren din estul sitului, Nestor I. 1950, 94 afirmă că aceasta „s'a dovedit a nu fi decât tot o vălurire naturală a terenului, la fel cu cea constatată în 1948 pe latura de nord a <Cetăţii>”.

[38] Vulpe R. 1966, 21 (despre absenţa valului) şi 22 (despre „resturi de locuinţe incendiate şi refăcute fără părăsire” identificate în zona presupusului val).

[39] Pârvan V. 1926, 471.

[40] *Ibidem*.

[41] În acest sens v. descrierea şi interpretarea configuraţiei geo-morfologice a sitului de către Nestor I. 1949, 116-117.

3.2. Observaţii asupra modului de menajare a locuinţelor. Nu trebuie să ne aşteptăm din partea autorilor săpăturilor din 1924 la o strădanie acribică de documentare în detaliu a vestigiilor locuinţelor din aşezarea preistorică de la Zimnicea, ca unităţi contextulale distincte. Totuşi ei au consemnat unele observaţii utile şi expresive legate de astfel de amenajări, care permit conturarea unei imagini generale în acest sens.

Incă din primele zile de şantier, Dumitrescu remarca în cel dintâi sondaj prezenţa la –2,05 m a unor şiruri de lespezi, unele fasonate, care probabil alcătuiau, nu atât zidul propriu-zis, ci poate mai degrabă talpa unor pereţi de pământ: „La mijlocul tranşeii câteva (lespezi) mari. Una regulat tăiată de dimensiuni 28/18/18 cm face sigur parte dintr-un zid (orientat) SE-NV ce va fi trecut pe aci, aproximativ paralel cu malul cetăţii, înspre Dunăre, deoarece în acest loc s-au mai găsit multe pietre, între cari unele mari şi tăiate regulat".

În suprafaţa B au fost identificate de asemenea aliniamente de lespezi indicând traseul tălpii unor pereţi sau ziduri ale unor construcţii care par să fi fost suprapuse de „chirpiciu destul de mult" şi de „scheletul lor de nuiele şi pari". Cercetarea în suprafaţa i-a permis lui Dumitrescu să observe în data de 8 septembrie şiruri de pietre care formau trasee „pătrate sau dreptunghiulare care poate sunt camere". La următorul nivel de săpare, remarcând aspectul aceloraşi amenajări, Dumitrescu îşi întărea convingerea potrivit căreia se afla în faţa unor „dărâmături de ziduri de clădiri". Trebuie remarcat fapul că aceste amenajări din piatră „în special sunt mai multe spre partea sud-vestică a săpăturii", mai precis a suprafeţei B, deci tocmai în partea opusă celei în care era presupusă existenţa unor fortificaţii. Semnificativ este şi faptul că în imediata vecinătate a acestor amenajări de pietre au fost identificate o vatră, gropi de par şi resturi ale unor bârne de lemn. Situaţia a fost documentată de către Dumitrescu prin două schiţe – poate primele relevee de grund întocmite în arheologia preistorică românească (pl. 2/2 şi 3/15). Datarea resturilor acestor locuinţe este incertă, dar, pe baza materialelor descoperite („cioburi locale proaste şi La Tène şi cioburi greceşti"), se poate bănui că ea ar putea fi atribuită epocii Latène şi nu celei medievale.

În ciuda caracterului lacunar al modului de realizarea a documentaţiei, aceasta permite totuşi, atestarea existenţie în aşezarea protoistorică de la Zimnicea a unei construcţii rectangulare alcătuite din mai multe încăperi, cu talpă de piatră şi elevaţie realizată din pământ şi structuri de lemn şi nuiele. Observaţiile lui Dumitrescu au stat la baza consideraţiilor lui Pârvan asupra modului de amenaajre a locuinţelor getice de la Zimnicea[42].

3.3. Problema osemintelor umane identificarte în aşezare. Prezenţa unui craniu uman (identificat în ziua de 25 august în secţiunea trasată de V. Dumitrescu) la o adâncime relativ mică de aproximativ 40-45 cm, alături de care au mai apărut şi materiale ceramice printre care şi un fragment de cupă cu decor în relief, ne-ar putea duce cu gândul la acele practici ale perioadei târzii Latène, soldate cu abandonarea în contexte de locuire a unor părţi scheletul uman[43]. Semnificativ este însă faptul că

[42] Pârvan V. 1926, 467: stuful era întrebuinţat „nu numai pentru coperişuri, ci şi pentru pereţii caselor, construiţi după maniera gardurilor de trestie din regiunile băltoase (...). În schimb pentru temelii şi vetre găsim aici frecvent întrebuinţate blocuri informe de piatră".

[43] Sîrbu V. 1993, 31-36.

mențiunea lui Dumitrescu nu este singura care să ateste prezența unor osemnite umane neincinerate în săpătura din 1924. În data de 18 septembrie, la o adâncime considerabilă de - 1,70 m era rândul lui Christescu să semnaleze „ţeastă de om cu maxilar" ce păreau a aparţine unui copil. Nu trebuie pierdută din vedere posibilitatea ca prezenţa unor cranii umane în nivelurile superioare sau inferioare ale stratigrafiei aşezării de la Zimnicea să fie rezultatul deranjării unor morminte de inhumaţie mai vechi (hallstattiene sau din epoca bronzului ?) prin săparea unor amenajări mai recente (gropi sau locuinţe adâncite de epocă Latène sau chiar medievale)[44]. Din păcate, la ora actuală, caracterul unor astfel de descoperiri nu mai poate fi precizat, iar motivul pentru care craniile respective se regăseau în depunerile arheologice nu mai poate fi nici pe departe explicat în mod satisfăcător.

La fel de reprezentativă este însă şi descoperirea la baza stratigrafiei aşezării (la adâncimea de cca 2,65 m) a unui posibil mormânt de incineraţie în urnă, informaţie consemnată extrem de succint de către Andrieşescu în ziua de 22 septembrie. Din perspectiva cercetării actuale, implicaţiile consemnării unei astfel de informaţii nu sunt lipsite de importanţă. Această menţiune s-ar putea constitui într-unul dintre indiciile pe baza cărora s-ar putea susţine extindere aşezării, încă într-o fază de început a existenţei şi peste zona destinată iniţial necropolei de epocă Latène[45].

4. Categorii reprezentative de materiale.

4.1. Materiale medievale. Încă din prima zi de cercetări, în tranşeea săpată de Dumitrescu, la o adâncime considerabilă (corespunzătoare celei de a VI-a „casmale", între 1,25 şi 1,45 m adâncime), acesta semnala descoperirea unor fragmente ale unui ulcior care, prin urmele de decor cu smalţ, specific ceramicii medievale de la Zimnicea, aşa cum este ea cunoscută din cercetările mai noi[46]. Adâncimea mai mare la care a apărut această cană sugerează că ea ar putea proveni din umplutura unei locuinţe adâncite sau pivniţe (?) medievale. Se mai poate pune întrebarea dacă nu cumva cele dintâi materiale schiţate de Dumirtescu, şi anume cea din pl. 2/1, vasul din pl. 2/3 şi cupa (pl. 2/4) cu ornamentul interior ilustrat în pl. 2/5, nu aparţin locuirii medievale de la Zimnciea.

La ora actuală, în colecţiile Muzeului Naţional de Antichităţi au putut fi identificate două oale medievale fragmentare al căror marcaj indică provenienţa lor din săpăturile din 1924 (anexa 2.1., nr. 1-2; pl. 8/1-2). Identificare lor confirmă observaţia lui Dumitrescu, dar în acelaşi timp sugerează că astfel de materiale au fost scoase la lumină într-o cantitate mai mare decât cea consemnată în însemnările păstrate. Această conjunctură nu trebuie însă imputată autorilor documentaţiei săpăturii din 1924, ci ar trebui înţeleasă din perspectiva stadiului informaţiei – pe atunci atât de sumare – referitoare la materialele medievale din Muntenia. La acea vreme, cercetările lui Drăghiceanu de la Curtea de Argeş de-abia începuseră, iar materialele ceramice

---

[44] O astfel de situaţie este de altfel semnalată de către Nestor I. 1950, 94, care menţiona identificarea la baza depunerilor de epocă Latene a unei înhumări anterioare, probabil de epocă hallstattiană.

[45] În acest sens sunt grăitoare şi unele sugestii ale lui Nestor I. 1949, 119.

[46] Ceramica medievală de la Zimnicea nu a fost din păcate prelucrată şi publicată exhaustiv până în prezent. Totuşi, în unele publicaţii au fost inserate unele informaţii şi chiar ilustraţii ale unor mostre de ceramică medievală de aici, unele de-a dreptul spectaculoase prin ornamentaţia lor, de exemplu: Zaharia E. 1967, fig. XVI/1, 3, 5; Constantinescu N. 1972, 52, n. 56, 70, 79, n. 84, 92-93, n. 93, 98, n. 107; Drăguţ V. 1982, 134 (cele două figuri nenumerotate).

medievale de acolo nu erau încă prelucrate şi analizate. Aveau să treacă mai multe decenii până când ceramica medievală de la Zimnicea, în marea ei majoritate inedită, avea să fie raportată la alte descoperiri databile în secolele XIV-XVI, aşa cum sunt cele de la Coconi[47]. Semnificativ pentru demersul de faţă este faptul că încă din 1924 fuseseră descoperite pe "Cetate" materiale medievale, o conjunctură care a fost trecută cu vederea până astăzi[48].

Se poate pune întrebarea dacă nu cumva numeroasele „cuie" de fier identificate în mai multe rânduri în săpătură (în jurnal au fost *consemnate* de cinci ori astfel de obiecte), nu sunt totuşi piroane folosite la îmbinarea structurilor de lemn ale locuinţelor medievale. Probabil că şi alte piese din fier descoperite în campania din 1924, cum ar putea fi poate şi burghiul descoperit în şanţul adiacent IV, în data de 2 septembrie, vor fi aparţinut unor contexte medievale, dar în acest sens nu mai dispunem astăzi de nici un indiciu concret şi cert.

4.2. Ceramica locală – caracteristici generale. Autorii jurnalului clasificau ceramica descoperită la Zimnicea în grecească, locală şi de imitaţie (imitaţii locale după forme greceşti). Din expresii, precum „cioburi multe primitive (proeminenţe-butoni şi tracice) şi <La Tène>" (Dumitrescu, 2 septembrie), sau „fragmente de ceramică locală cu proeminenţe sau cu brâu şi proeminenţe, cioburi greceşti – (şi) La Tène" (Christescu, 17 septembrie) se poate bănui faptul că, la rândul ei, ceramica locală era clasificată empiric în ceramică realizată la roată (ceramică „La Tène") şi ceramică lucrată cu mâna, de calitate inferioară, considerată „primitivă". Diferenţele calitative dintre aceste două categorii îi tentau pe tinerii autori ai documentaţiei din 1924 să presupună în mod eronat separarea lor cronologică. Astfel ar trebui explicate acele referiri la „cioburi (...) amestecate neolitice şi La Tène" sau „cioburi (...) neolitice (din) pastă primitivă şi rău arsă", expresii prin care era indicată de fapt ceramica locală de calitate inferioară, lucrată cu mâna, dar databilă tot în epocă Latène[49].

După toate aparenţele, ceramica locală de epocă Latène, lucrată cu mâna sau la roată, constituie cea mai mare parte a materialului identificat în campania din 1924. În referirile la morfologia ceramicii locale se pot întrezări multiple exemplificări ale tipurilor şi categoriilor specifice ale repertoriului ceramicii locale din cea de a doua epocă a fierului, aşa cum este ea cunoscută în prezent[50]. Totuşi, numai pe baza succintelor însemnări din jurnal, cu greu s-ar putea reconstitui în întregime repertoriul de forme identificate în vechile săpături de la Zimnicea.

Autorii jurnalului din 1924 semnalau identificarea unor fragmente de cupe, strachini, oale sau chiupuri, deci forme ceramice mici, medii sau mari. La acestea ar mai trebui adăugare şi unele dintre acele „farfurii" identificate la diverse adâncimi şi care ar putea să corespundă unor străchini cu buza invazată sau evazată (pl. 6/6-7, 11/1 2, 5), unor castroane (pl. 6/11, 9/4, 11/6) sau unor capace de epocă Latène (de exemplu

[47] De exemplu, Zaharia E. 1967, 159-162 sau Matei M. D. 1979, 412. Pentru descoperirile de la Coconi, v Constantinescu N. 1972.

[48] Referirile Eugeniei Zaharia la ceramica medievală de la Zimnicea vizau exclusiv materialele identificate în cursul campaniilor conduse de către I. Nestor şi ulterior de către A. D. Alexandrescu (Zaharia E. 1967, 160, n. 215 şi 162, n. 221).

[49] Îndelungatele cercetări postbelice nu au evidenţiat vestigii neolitice nici pe situl „Cetate" şi nici în zonele imediat învecinate (pe „Câmpul Morţilor").

[50] Moscalu E. 1983.

buzele de „farfurie" din pl. 3/17 și 20, similare unei piese ilustrate de Pârvan – pl. 6/8). Dumitrescu semnalează și identificarea unor capace asemănătoare unor „discuri aproape rotunde de lut", similare probabil exemplarelor variantei XXIIb de „tipsii-capace" din repertoriul lui Moscalu[51], lucrate cu mâna.

Pl. 6. Materiale ceramice de la Zimnicea ilustrate de Pârvan V. 1926, 576, fig. 414 (1-3); 579, fig. 419 (4); 583, fig. 435 (5); 587, fig. 444 (6-11); 595, fig. 459 (12).

De asemenea, printre formele de recipiente identificate, ar mai trebui incluse și cănile cu o toartă („ulcele"), așa cum sunt cele schițate în pl. 3/13, 22 și 28, cele două căni ilustrate de Pârvan (pl. 6/4-5), precum și o cană reidentificată în depozitele MNA-București (pl. 10/1) sau două alte fragmente din depozitele MJT-Alexandria (pl. 10/2-3), toate trei descoperite în 1924. Potrivit marcajului, cana din depozitele MNA ar fi fost descoperită în data de 9 septembrie, o informație pe baza căreia această piesă ar putea fi identificată acelui „vas de pastă locală nearsă, aproape întreg, cu o toartă mare cu un șanț în mijloc" menționat de Dumitrescu în ziua respectivă. Totuși, schița din jurnal se aseamănă mai puțin imaginii cănii (de comparat pl. 3/13 cu pl. 10/1), o conjunctură care sugerează dificultățile de raportare a materialelor la documentația păstrată.

Trebuie amintite și mențiunile unor vase miniaturale. Un exemplu sugestiv în acest sens l-ar putea constitui acel „văscior ciudat 6x3 cm, dintr-o pastă care parcă ar fi spună", probabil un creuzet, descoperit în data de 4 septembrie în șanțul IV. Un alt

51 Moscalu E. 1983, 87-88, pl. LXV/1-3, 5-6.

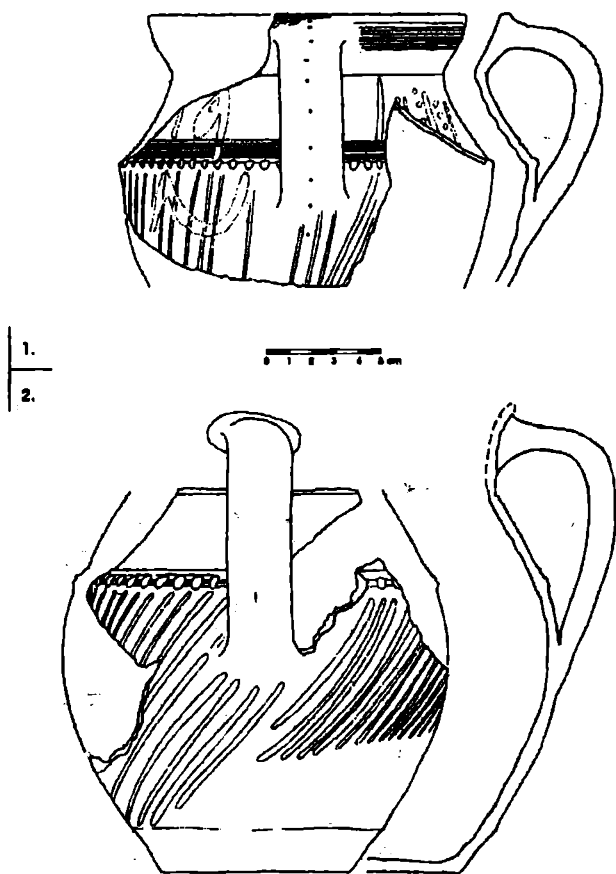
exemplu al unui posibil creuzet ar putea fi oferit de schiţa din pl. 3/14. Dacă astfel de mici recipinete s-ar dovedi într-adevăr a fi creuzete, ele ar constitui indicii sugestive pentru posibile activităţi cu caracter metalurgic sau leagte de meşteşugul orfevreriei, care se puteau desfăşura în interiorul aşezării getice de la Zimnicea. Totuşi, recipientele miniaturale descoperite în 1924 şi care au mai putut fi regăsite în depozitele MJT-Alexandria nu par să fi fost utilizate drept creuzete, funcţiunea lor rămânând incertă: ambele sunt lucrate cu mâna şi prezintă un ornament reliefat (pl. 11/7) sau urme de lustruire pe gâtul înalt (pl. 11/8).

Pl. 7. Stampilele amforice (1. - 9.) şi fragmente ceramice cu decor imprimat (10-12) descoperite la Zimnicea în 1924 şi ilustrate de Tudor D. 1967.

În repetate rânduri, autorii jurnalului consemnează prezenţa pe fragmente provenind de la recipiente locale a unor apucători sub forma unor proeminenţe „lungueţe" (de exemplu apucătoarea din dreptul secţiunii a a piesei ilustrate în pl. 9/4), denumite şi „tracice" sau a unor "butoni" de formă cilindrică ornametetate uneori cu motive liniare cruciforme incizate (de exemplu pl. 2/8). Trebuie precizat că astfel de

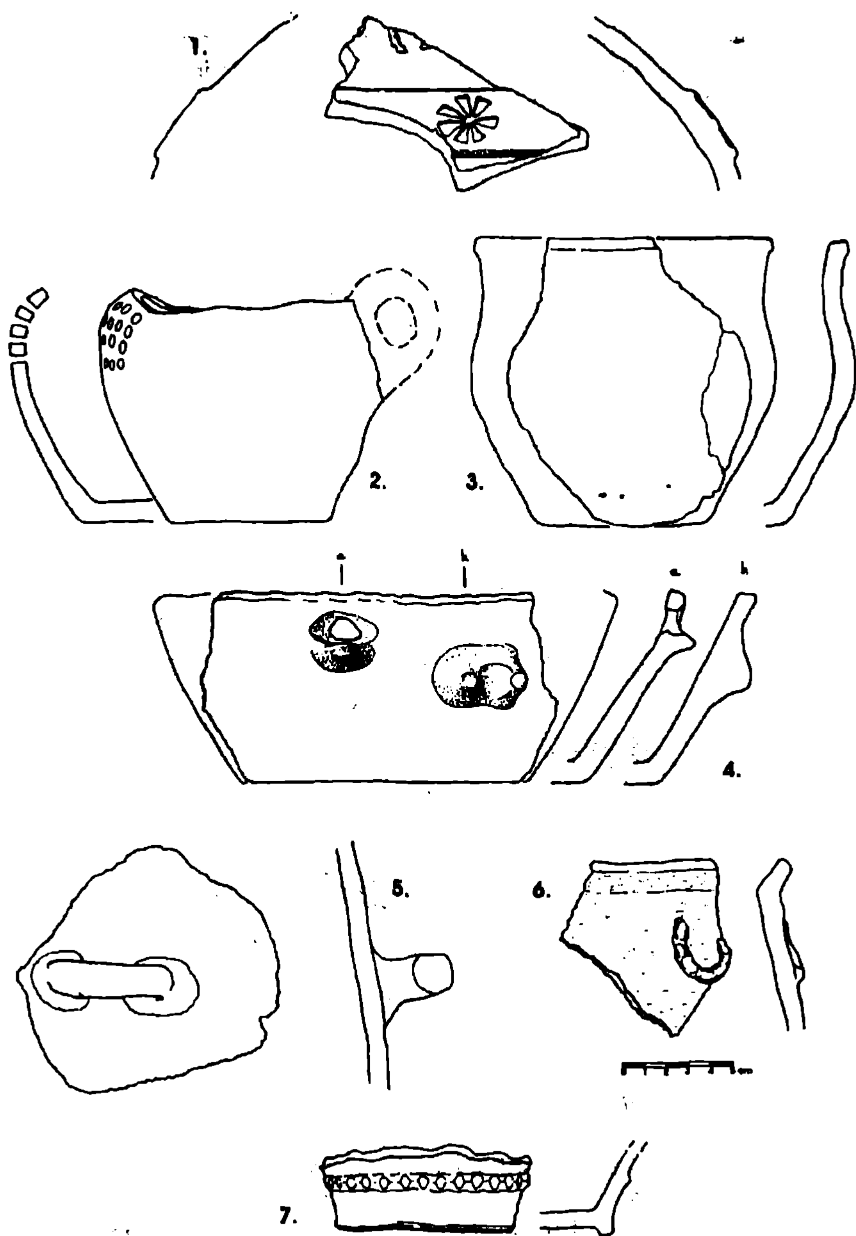
apucători, atât cilindrice, cât şi alungite se pot regăsi asociate pe acelaşi vas şi sunt frecvente pe numeroase exemplare ale aşa-numitelor „vase în formă de sac" sau „vase în formă de clopot" lucrate cu mâna[32] şi care sunt frecvente în inventarele funerare ale necropolelor din secolele V-III a.Chr. de la Dunărea de Jos.

Pl. 8. Materiele ceramice medievale descoperite în 1924. Desene după original.

În schiţele realizate de autorii jurnalului mai pot fi identificate şi alte elemente ornamentale specifice ceramicii de epocă Latène: apucători perforate sau nu (pl. 2/7-8), buzele triplu profilate (2/7 şi 10), ornamente cu traseu în val realizate probabil cu pieptenul (pl. 2/12 şi 30, 3/2), brâie oblice cu impresiuni (pl. 3/34 şi 38, pl. 9/7) sau brâie orizontale „răsucite" (pl. 6/6, 11/1) ş.a. La acestea ar mai putea fi adăugată şi o apucătoare de formă semilunară (pl. 9/6).

32 Exemple la Moscalu E. 1983, 428-437, pl. 36-45.

Pl. 9. Materiale ceramice getice descoperite în 1924 la Zimnicea. Desene după original.

Din păcate, descrierile prea succinte şi numărul restrâns de piese schiţate adesea extem de sumar, dar poate mai ales cantitatea restrânsă de materiale care au putut fi reidentificate în prezent, nu permit efectuarea unor consideraţii pertinente asupra ceramicii locale descoperite în 1924. Nici piesele ilustrate de Pârvan nu ne sunt de prea mare ajutor, prin numărtul lor restrâns şi prin caracterul lor fragmentar[53]. Criteriile de recoltare a acestor materialelor identificate în 1924 sunt greu de precizat, iar soarta lor în depozitele institutiilor de profil este de asemenea obscură (materialele nu au fost în cea mai mare parte inventariate, uneori au fost separate pe criterii incerte etc). Investigaţiile pe care autorul acestor rânduri le-a întreprins în cursul anului 2005 în depozitele MNA-Bucureşti şi MJT-Alexandria nu au fost nici ele fructoase: în ambele instituţii nu au putut fi identificate mai mult de 25 de fragmente provenind de la recipiente locale de epocă Latène descoperite la Zimnciea în anul 1924; dintre acestea am considerat a fi mai reprezentative 18 piese întregi sau fragmentare ilustrate în pl. 9-11 (v. şi anexa 2.2., nr. 1-18). În aceste condiţii, am considerat util să dezbat numai câteva categorii ceramice mai expresive a căror identificare poate fi desluşită în jurnalul vechilor săpături sau printre cele câteva fragmente ceramice getice regăsite recent.

4.2.1. O formă particulară de strecurătoare. În data de 20 septembrie, în partea inferioară a stratigrafiei „Cetăţii" (la –1,80/–2,20 m) Christescu semnala: „alt vas din aceiaşi fabricaţie locală, cu aceiaşi pastă are forma unui borcan. Într-o parte se vede locul mănuşii. În partea opusă mănuşii, înspre buză care e mai ridicată aci, are găurele, ca la strecurătoare". Această descriere corespunde unei căni cu buză-strecurătoare lucrată la mână, reidentificată recent în depozitele MNA-Bucureşti[54] (anexa 2.2., nr. 2; pl. 9/2); marcajul de pe această piesă corespunde adâncimii şi datei descoperirii aşa cum sunt ele consemnate în jurnalul de şantier.

Din păcate, este dificil de precizat dacă celelalte menţiuni ale descoperirii unor fragmente de strecurători (de exemplu, Dumitescu în 3 şi 12 septembrie, sau Christescu în 17 septembrie) corespund unor forme tipice sau nu[55], lucrate tot la mână sau la roată.

4.2.2. Problema pythoi-lor de factură locală şi a ornamentelor imprimate. În repetate rânduri, în jurnal, este semnalată identificarea unor fragmente de chiupuri mari. Un exemplu este oferit de însemnarea lui Dumitrescu din 26 august, în care este semnalată descoperirea unui fragment de „buză mare de chiup uriaş de pastă f(oarte) bună La Tène, cu buza triplă şi crestată". Astfel de menţiuni ar putea corespunde unor *pythoi* locali lucraţi la roată, similari celor descoperiţi ulterior în necropola de la Zimnicea, dar şi la Fântânele, Grojdibod şi Lăceni în România sau la Mizia (okr. Pleven) în Bulgaria[56]. Pentru datarea acestor *pythoi* de factură locală, de referinţă sunt inventarele mormântelor 2 de la Fântânele[57] şi C19M5 din necropola getică de la

53 Dintre fragmentele ceramice locale recoltate în 1924, Pârvan avea să ilustreze numai o mică parte, şi anume 11 fragmente. După toate probabilităţile, cu excepţia celor două căni (pl. 6/4-5), majoritatea fragmentelor ilustrate de Pârvan provin de la forme realizate la roată.

54 Piesa se află sub nr. inv. I 465.

55 Pentru strecurători: Moscalu E. 1983, 145 – tipul 28.

56 Moscalu E. 1983, 93-94, 460, pl. 68/1-4.

57 Mateescu C. N., Babeş M. 1968, 288-289, fig. 5. Chiupul este reprodus şi de Moscalu E. 1983, 462, pl. LXVIII/3.

Zimnicea[58], unde astfel de chiupuri se asociază cu fibule tracice. Prin urmare, uzul acestei forme de recipient de mari dimensiuni poate fi sincronizat perioadei care a precedat apariţia fibulelor de schemă Latène[59]. Descoperirea în partea inferioară a stratigrafiei aşezării protoistorice de la Zimnciea a fragmentului de *pythos* menţionat mai sus şi schiţat în jurnal (pl. 2/15) la o adâncime (cca -1,75/-1,80m) care nu diferă prea mult de cea la care a fost identificat acel *kantharos* elenistic de import (pentru datarea lui v. *infra*), ar putea fi invocată mai degrabă în favoarea unei astfel de încadrări cronologice, în ciuda lipsei de informaţie privind contextul arheologic. Ar mai trebui semnalată şi identificarea de către Andrieşescu, chiar la baza stratigrafiei sitului (în data de 23 septembrie), a unui „chiup uriaş fărâmat". În orice caz, astfel de conjuncturi nu pot infirma sincronizarea *pythoi*-lor locali cu perioada de folosire a fibulelor tracice, o raportare care permite datarea lor în secolele IV-III a.Chr.

Deşi apare frecvent pe umerii *pythoi*-lor de factură locală, motivul rozetei imprimate (de exemplu pl. 3/5 sau 9/1) nu este specific exclusiv ornamentaţiei acestei forme, ci se regăseşte şi pe alte recipiente de dimensiuni mari sau medii realizate la roată[60]. De exemplu, rozete imprimate se regăsesc pe două fragmente de torţi, ilustrate de D. Tudor, şi a căror pastă (lut "cărămiziu" sau „roşu") este diferită de cea cenuşie închisă a marilor *pythoi* locali. Toarta "de formă plată-arcuită, din lut cărămiziu" (pl. 7/12), precum şi toarta „cilindrică din lut roşu" (pl. 7/10), ambele descoperite, potrivit lui Tudor[61], în data de 11 septembrie 1924 (zi în care însă, potrivit jurnalului, nu s-a lucrat !), ar putea fi identificate eventual acelor „fragmente La Tène cu rotiţe mari şi mici imprimate" menţionate de către Dumitrescu în data de 8 septembrie (de comparat pl. 7/10 cu pl. 3/8). Motivul rozetei imprimate poate să apară asociat unor palmete redate în aceiaşi tehnică, aşa cum o indică ornamentaţia unui fragment de „amforă ?" sau a altor „două cioburi La Tène" menţionate de Christescu în 17 şi respectiv 19 septembrie. O analogie pentru o astfel de asociere de motive este oferită de ornamentaţia chiupului din mormântul 2 de la Fântânele, mai sus amintit.

Se poate bănui că printre fragmentele cu rozetă menţionate de Dumitrescu se va fi aflat şi un fragment de umăr de *pythos* local, din pastă de culoare cenuşiu-închis, reidentificat recent în subsolul Institutului de Arheologie din Bucureşti, pe al cărui marcajul se mai putea descifra "*Zimnicea, 8 sept. 1924, suprafaţa B, casmaua III (efectiv IV)*". Fragmenul provine de la un chiup ornamentat nu numai cu rozete imprimate, ci şi cu reliefuri: se poate distinge copita unui cal în relief (pl. 9/1; anexa 2.2., nr. 1), un detaliu care, înaintea spălării atente a ciobului, putea fi lesne trecut cu vederea de către autorii documentaţiei de şantier. Prin ornamentaţia sa particulară, acest fragment constituie o analogie apropiată pentru vestitul chiup descoperit la Zimnicea de către Bolliac[62] şi care era cu siguranţă cunoscut membrilor colectivului din 1924.

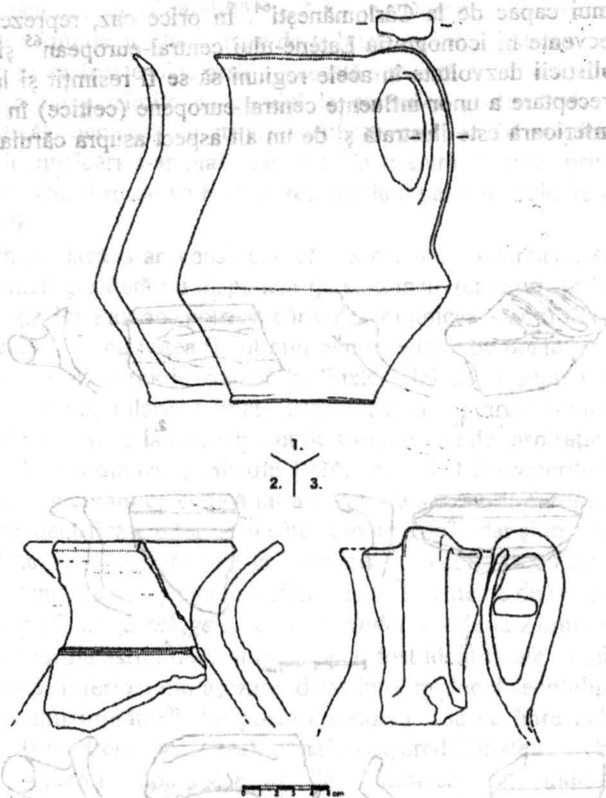
[58] Alexandrescu A. D. 1980, 40, nr. 4, fig. 76/3 şi 47/17-18.

[59] Dezbateri recente asupra datării fibulelor tracice în secolele IV-III a.Chr. Zirra V. V. 2000 şi Măndescu D. 2000.

[60] Datarea motivului rozetei imprimate nu poate fi însă precizată în aceeaşi măsură ca şi în cazul *pythoi*-lor de factură locală. În acest sens, v. discuţia mai largă a lui Moscalu E. 1983, 93 şi urm., şi mai recent Iosifaru M. 2003.

[61] Cele două fragmente de torţi (Tudor D. 1967, 74, nr. 146, fig. 8/157 şi nr. 148; fig. 8/156) sunt ilustrate şi de Moscalu E. 1983, 416, pl. 69/9-10.

[62] Alexandrescu A. D. 1980, fig. 77/9; Moscalu E. 1983, 93, 459, pl. 67, ş.a.

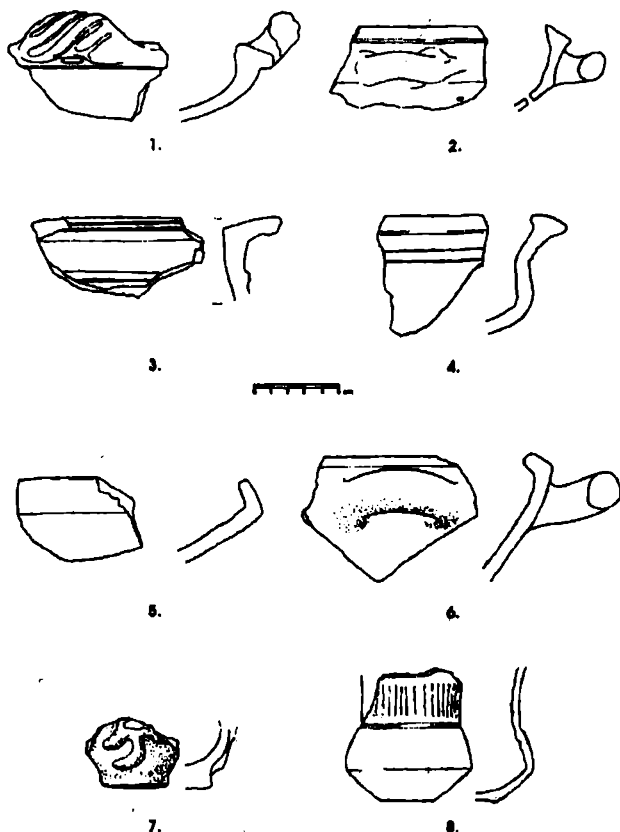
Pl. 10. Materiale ceramice getice descoperite în 1924 la Zimnicea. Desene după original.

4.2.3. Recipient zoomorf. Printre formele ceramice atipice descoperite nu ar mai trebui trecută cu vederea semnalarea de către Christescu în data de 20 septembrie a unui „fragment de vas La Tène în formă de animal (bot de porc)" indentificat la o adâncime de cca –1,80/-2,20 m. Nu vom ști poate niciodată dacă piesa provine dintr-un strat aflat în partea inferioară a stratigrafiei sitului sau din umplutura unei gropi. Aspectul fragmentului acestui recipient zoomorf rămâne și el incert (în lipsa manuscrisului original al jurnalului lui Christescu schița piesei rămâne și ea necunoscută), dar, pe baza mențiunii „vas La Tène", s-ar putea bănui că recipientul fusese realizat la roată.

Se poate pune, desigur, întrebarea dacă fragmentul zoomorf nu ar putea proveni de la un *rhyton*, așa cum sunt exemplarele de la Kalofer (okr. Levskigrad, Bulgaria) sau Poiana[63] (trebuie precizat însă că aceștia nu au fost lucrați la roată !), sau

[63] Moscalu E. 1983, 143-144, pl. CIII/7 și 12.

dacă nu ne aflăm în fața altei mostre de plastică locală așa cum este mânerul cu aspect de mistreț al unui capac de la Cârlomănești[64]. În orice caz, reprezentările porcului sălbatic sunt frecvente în iconografia Latène-ului central-european[65] și nu este exclus ca ecolul simbolisticii dezvoltate în acele regiuni să se fi resimțit și la Zimnicea. De altfel, posibila receptare a unor influențe central-europene (celtice) în această așezare de la Dunărea inferioară este ilustrată și de un alt aspect asupra căruia mă voi opri în continuare.

Pl. 11. Materiale ceramice getice descoperite în 1924 la Zimnicea. Desene după original.

[64] Babeș M. 1977, 330, fig. 6/1 a-b.

[65] Peters É. F. 1975, 225-226, pl. I-II. O statuetă înfățișând un porc, similară celor descoperite la Báta (Ungaria) sau Grind (România) provine de la Šeinovo, okr. Stara Zagora, Bulgaria (Domaradski M. 1983, fig. 5-6), astfel că aria reprezentărilor în bronz ale acestui animal în epocă Latene, pare să fi cuprins și regiunea Balcanilor, o conjunctură explicabilă tocmai în contextul peregrinărilor celtice prin Tracia.

4.2.4. Problema ceramicii grafitate „celtice". Chiar în cea dintâi zi de şantier, la o adâncime considerabilă de 1,65 m, Dumitrescu semnala şi schiţa „un fragment f(oarte) frumos de chiup mare de la buză, cu brâu şi striaţii verticale de forma (pl. 2/13), de o pastă foarte bine arsă". Această succintă descriere, dar mai ales schiţa fragmentului, ar putea trimite cu gândul la ceramica grafitată de sorginte central-europeană (celtică), decorată cu striuri verticale realizate cu pieptenul. Valabilitatea unei astfel de identificări s-ar mai susţine şi în măsura în care, prin expresia „pastă foarte bine arsă", Dumitrescu va fi făcut referire la o pastă de culoare neagră, bogată în particule de grafit.

Dar chiar dacă s-ar considera că pentru identificarea acestui fragment ca mostră de ceramică grafitată nu dispunem de suficinete temeiuri, se poate totuşi bănui faptul că afirmaţia lui Pârvan, potrivit căruia la Zimnicea s-ar fi descoperit "minunat profilate vase celtice"[66] nu putea fi cu totul neîntemeiată. Se poate pune întebarea dacă nu cumva, fragmentul ceramic schiţat la finele zilei de 7 septembrie (pl. 3/35) şi decorat cu incizii triunghiulare alternate astfel încât să contureze un traseu în zigzag nu ar putea proveni toicmai de la un recipient de sorginte sau de inspiraţie celtică.

Probabil, încă din campania din 1924, vor fi fost descoperite forme de vase cu analogii apropiate în ceramica celtică intra-carpatică şi central-europenă, similare celor care aveau să fie identificate ulterior în câteva morminte[67], dar şi în aşa-numitul nivel al IV-lea (nivelul târziu) al aşezării de la Zimnicea[68]. O referire cu totul diferită, şi din acest motiv derutantă, la poziţia stratigrafică a unor fragmente de recipiente în formă de *situla* din pastă grafitată (*Situlagefässe aus Graphitton*) de la Zimnicea a efectuat-o şi V. Zirra, potrivit căruia astfel de exemplare ar fi fost identificate în „faza târzie a celui dintâi strat" (stratul inferior) din aşezare, datat între mijlocul secolului al III-lea a.Chr. şi mijlocul secolului următor[69]. Se poate considera însă că între cele două afirmaţii contradictorii (Alexandrescu *vs*. Zirra), o mai mare credibilitate ar trebui acordată celei care aparţine autoarei săpăturilor de la Zimnicea, reţinându-se totodată, ca exemplificare, minuscula schiţă a unui fragment cu striaţii verticale oferit de Zirra[70]. În orice caz, indiciile prezentate mai sus, dar şi alte diferite mostre de cermică grafitată atestate în descoperiri târzii Latène din regiunea Dunării de Jos[71], sugerează, în ciuda

---

66 Pârvan V. 1926, 562.

67 Alexandrescu A. D. 1972, 17-18; Alexandrescu A. D. 1974, 62-63, fig. 8; Alexandrescu A. D. 1980, 49 atrage atenţia asupra unui recipient din inventarul mormântului C10M68 (fig. 17/11) care ar reprezenta o imitaţie a formei oalelor celtice grafitate şi ornamentate cu striuri verticale.

68 Referirile Alexandrinei Alexandrescu la stratigrafia de la Zimnicea sunt mai degrabă ambigue în absenţa unei dezbateri lărgite asupra rezultatelor săpăturilor din anii '60 şi '70. Lămuritoare pentru succesiunea stratigrafică a aşezării de la Zimnicea sunt mai puţin consideraţiile istoricizante pe care le aflăm la Alexandrescu A. D. 1974, 56-57 (v. şi rezumatul românesc al acestei contribuţii de limbă franceză pe care îl datorăm lui Babeş M. 2001, 507-508), ci mai degrabă succintele precizări ale lui Moscalu E. 1983, 192-193.

69 Zirra V. 1971a, 226. Afirmaţiile lui Zirra se întemeiau pe o informaţie oferită verbal (!) de A. D. Alexandrescu (Zirra V. 1971b, 546, n. 67).

70 Zirra V. 1971a, fig. 23/74.

71 De exemplu la Ţinosu (Vulpe R., Dunăreanu-Vulpe E. 1924, 193-193, fig. 31), Turnu Severin-Schela Cladovei (Woźniak Z. 1974, 127-128), Satu Nou (informaţie N. Conovici) şi chiar la Orbeasca, nu departe de Zimnicea (Moscalu E., Beda C. 1979, 365). De pe teritoriul Daciei, Crişan I. H. 1969, 203 cunoştea un sigur exemplar din pastă grafitată, la Costeşti, iar în catalogul Iliri şi Daci 1972, 163, 259-260, nr. D. 92, pl. 32, este semnalată o piesă similară la Feţe Albe (v. şi catalogul Die Daker 1980, 171-172, nr. 204-206). Mai numeroase sunt exemplificările oferite de Zirra V. 1971a, fig. 1/22 (Arad-Gai), fig. 8/36 (Ciumeşti), fig.

precarităţii indiciilor oferite în jurnal, plauzibilitatea descoperirii încă din 1924 în săpăturile de la Zimnicea a unor fragmente de recipiente cu pastă cu grafit.

4.2.5. Cupe locale cu decor în relief. În jurnal regăsim mai multe referiri la descoperirea unor fragmente de cupe „deliene" pe care cercetarea ulterioară avea să le denumească fie (poate mai puţin inspirat) „deliene getice", fie „boluri cu reliefuri" sau "cupe cu decor în relief". Din perspectiva cercetării moderne, menţionarea acestor fragmente îşi vădeşte importanţa prin faptul că ele constituie principalii indicatori cronologici ai prezenţei umane pe situl „Cetate" la sfârşitul secolului al II-lea a.Chr. şi în cursul secolului următor. Astfel, precizarea provenienţei lor ar putea arunca o lumină asupra stratigrafiei sitului, şi astăzi atât de puţin cunoscută.

nr	*autor*	*data*	*poziţia în săpătură*	*descriere*
1	I.A.	25.VIII	tranşea de 2/20 m SV-NE	„un fragment delian"
2	I.A.	26-27.VIII	supraf. A	„fragmente deliene"
3	V.D.	25.VIII	tranşea de 2/20 m SV-NE, casma II (cca –0,40 m)	„un fragment delian cu desenul (pl. 2/2)"
4	V.D.	26.VIII	supraf. A, casma. I	„un fragment delian"
5	V.D.	9.IX	supraf. B, casma. IV (cca – 1.00m)	„un frumos fragment delian"
6	V.D.	12.IX	S. adiacent I (cca -1.00m)	„fragment (cam 1/3) dintr-un vas delian"
7	V.C.	17.IX	supraf. B şi S. adiac., -1,80 m	„două fragmente de cioburi deliene"

Tabelul 3.

După cum reiese din tabelul 3, patru dintre consemnările descoperirii unor fragmente de cupe cu decor în relief datează din primele două zile ale campaniei, şi prin urmare, ele provin din partea superioară a stratigrafiei sitului. Totuşi, trebuie precizat faptul că, după toate aparenţele, cele două menţiuni ale lui Andrieşescu fac referire la aceleaşi fragmente a căror descoperire a fost consemnată şi de către Dumitrescu.

Alte două fragmente au fost identificate la cca –1,00/-1,20 m (casmaua IV – efectiv V) şi numai un singur fragment provine de la baza stratigrafiei sitului (cca -1,80 m). Nu se poate însă preciza dacă aceste fragmente identificate la adâncimi mai mari provin din straturi de cultură sau dacă nu cumva, mai degrabă, ele nu au făcut parte din umplutura unor gropi mai adânci, nesesizate, care vor fi fost săpate dintr-unul din nivelurile superioare ale sitului. Prin urmare, în absenţa unor consemnării unor observaţii contextuale, considerarea poziţiei stratigrafice a fragmentelor cupelor cu decor în relief descoperite în 1924 nu poate depăşi sfera speculaţiilor.

Descoperirea unor cupe cu decor în relief la Zimnicea a fost semnalată cu diferite ocazii în deceniul care a urmat săpăturilor lui Andrieşescu[72]. Mai bine de patru decenii mai târziu, la îndemnul lui I. Nestor, Irina Casan Franga publica un prim studiu sintetic asupra cupelor locale cu decor în relief din România, în care erau ilustrate, printre altele, şi unele fragmente de cupe cu decor în relief din ceramică şi unul din

23/55 (Glăvăneştii Vechi - Iaşi) şi fig. 23/74 (Zimnicea !). Ca lucrări de referinţă pentru problemele ceramicii grafitate din Europa Centrală, trebuie amintite contribuţiile Kappel I. 1969 şi Waldhauser J. 1992.

[72] Pârvan V. 1926, 562 şi 590 şi Dumitrescu V. 1934, 123.

sticlă descoperite la Zimnicea[73]. Din păcate, autoarea a omis să precizeze anul sau contextul descoperirii celor 24 de fragmente de la Zimnicea pe care le-a ilustrat în contribuţia sa. Cu ocazia unei documentări la Muzeul Judeţean Teleorman din Alexandria autorul rândurilor de faţă a identificat fragmentele a şapte cupe cu decor în relief din al căror marcaj reieşa că au fost descoperite în cursul campaniei din 1924 (tabelul 4; v şi anexele 1.2.2 şi 2.3). Dintre acestea, numai patru au fost ilustrate prin fotografii în contribuţia Irinei Casan Franga[74].

Nr	*marcajul de pe fragment*	*Nr. inv. MJT -Alexandria*	*Casan Franga I. 1967*	*în contri-buţia de faţă*
1	*25.VIII. 1924, şanţ SE-NV, casma. III*	26026	-	pl. 12/7
2	*27.VIII. 1924, supraf. A (şi) şanţ(urile) adiacente*	26022	-	pl. 12/3
3	*27.VIII. 1924, supraf. A (şi) şanţ(urile) adiacente*	26025	-	pl. 12/6
4	*27.VIII. 1924, supraf. A (şi) şanţ(urile) adiacente*	26024	fig. 13/6	pl. 12/5
5	*11.IX. 1924, supraf. B (şi) şanţ(urile) adiacente*	26023	fig. 11/4	pl. 12/4
6	*18.IX. 1924, supraf. B (şi) şanţ(urile) adiacente, -2,20 m*	26021	fig. 11/1	pl. 12/2
7	*(... ?) 1924,* passim	26027-28	fig. 13/9	pl. 12/8

Tabelul 4.

Din compararea celor două tabele de mai sus reiese faptul că numărul pieselor recoltate şi păstrate este apropiat de cel al menţiunilor din jurnal despre descoperirea unor fragmente de cupe cu decor în relief (un raport de 7/7), o conjunctură care sugerează că, cel puţin în cazul acestei categorii de recipiente, piesele identificate pe teren şi consemnate în jurnal au fost mai apoi recoltate şi conservate, probabil în quasi-totalitatea lor.

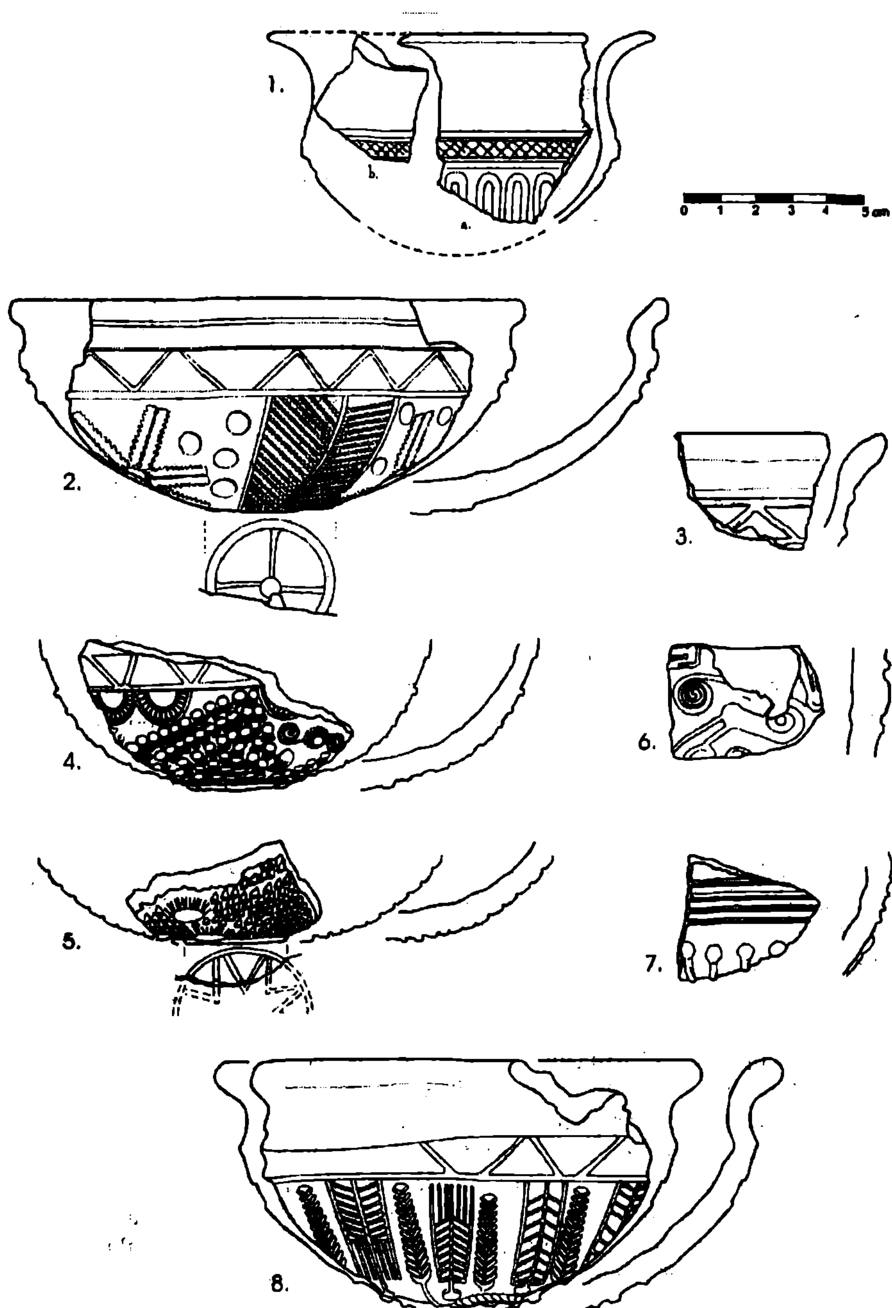
De asemenea, trebuie remarcată şi corespondenţa relativă a perioadelor la care au fost identificate astfel de fragmente de cupe, în ciuda diferenţelor de o zi. De exemplu, se poate pune întrebarea dacă nu cumva, descoperirea în data de 12.IX. nu ar putea corespunde piesei a cărui marcaj indică data de 11.IX, la fel cum menţiunea din jurnal, din data de 17.IX ar putea corespunde piesei cu marcajul „18.IX. ...". Pentru această din urmă identificare pledează şi descoperirea la mare adâncime (indicată şi în jurnal şi pe marcaj). Coroborarea datelor de pe marcajele pieselor cu informaţiile conţinute în jurnal, chiar şi atunci când acestea sunt lacunare, nu îşi pierde justificarea.

Pe de altă parte, alte informaţii contravin acestei corespondenţe relative dintre datele de descoperire consemnate în jurnal şi marcate pe piese. Menţiunea lui Christescu „două fragmente de cioburi deliene", ar corespunde celor două fragmente care, deşi nu se întregesc, prin identitatea lor ornamentală, se poate considera că provin de la acelaşi recipient (inv. 26027-26028). Această corespondenţă contravine însă celei dintre datele de descoperire. De asemenea, menţiunea lui Dumitrescu privind descoperirea în 12.IX a unui „fragment (cam 1/3) dintr-un vas delian" ar corespunde mai degrabă imaginii piesei cu nr. inv. 26021 (descoperită potrivit marcajului în 18.IX) şi nu celei descoperite potrivit marcajului în 11.IX (inv. 26023).

---

73 Casan Franga I. 1967, fig. 6/29, 7, 8, 11 şi 13/3, 5-9.

74 Casan Franga I. 1967, fig. 11/1 şi 4, 13/ 6 şi 9. Tot pe baza marcajelor s-a putut determina faptul că toate celelalte fragmente de cupe cu decor în relief de la Zimnicea, ilustrate de Casan Franga, provin din săpăturile desfăşurate în 1948 şi 1949. În privinţa fragmentului de cupă din sticlă, v. *infra* paragraful 4.3.3.

Pl. 12. Cupe cu decor în relief descoperite în 1924 la Zimnicea. Desene după original.

Prin urmare, inadvertențele dintre informațiile din jurnal și cele marcate pe piesă se datorează cel mai probabil inscripționării imprecise, chiar eronate a materialelor. Acest viciu ar fi imputabil membrilor colectivului de șantier, numai în măsura în care am avea certitudinea că ei au asigurat marcarea fragmentelor de cupe, dar, din păcate, nu dispunem de nici un fel de informații în acest sens.

Din fericire, fără teama de a ne înșela, putem considera că fragmentul cu nr. inv. 26026 (pl. 12) corespunde mențiunii referitoare la descoperirea unui fragment „delian" în „tranșeea" cercetată de Dumitrescu. Pentru această identificare pledează nu numai data descoperirii (25 august) sau denumirea secțiunii marcate pe fragment, ci mai ales schița realizată de Dumitrescu în jurnal (pl. 2/2). Iată cât de importantă se dovedește schițarea deja în documentația de teren măcar a materialelor mai reprezentative descoperite.

Înainte de a încheia dezbaterea legată de cupele cu decor în relief descoperite în 1924 la Zimnicea, consider că mai este necesară o precizare. Nu știm pe baza căror elemente, Pârvan presupunea existența unui atelier de cupe „deliene" la Zimnicea[75]. În orice caz, descoperirea ulterioară (mai precis în săpăturile din 1949) a unor fragmente de negative pentru confecționarea cupelor cu decor în relief[76] certifica valabilitatea ipotezei avansate de Pârvan. Din această perspectivă se poate pune întrebarea, dacă nu cumva încă în 1924 nu vor fi fost identificate, dar trecute cu vederea de autorii jurnalului de șantier, astfel de fragmente de negative, sau dacă afirmația lui Pârvan va fi fost rodul unei excelente intuiții.

4.3. Importuri elenistice.

4.3.1. Amfore ștampilate. În însemnările Dumitrescu au fost menționate în mod explicit și schițate șase ștampile amforice (dintre care cinci au fost numerotate de la 1 la 5). Numai una dintre acestea, și anume cea descoperită în ziua de 26 august, a fost menționată și de către Andrieșescu.

Numărul fragmentelor de amfore ștampilate descoperite în 1924 este însă mai mare decât numărul celor menționate în jurnal, așa cum reiese din catalogul oferit de D. Tudor în 1967, în care regăsim nouă astfel de piese provenind din săpăturile lui Andrieșescu[77]. După cum voi arăta în continuare, dintre piesele publicate, numai trei par să corespundă descrierilor din jurnalul de șantier din 1924, în timp ce alte trei (două fragmente cu ștampilă descoperite în 26 august și altul în 3 septembrie) se pare că nu i-au mai parvenit lui Tudor. Prin urmare, numărul ștampilelor amforice descoperite în 1924 îl depășește atât pe cel al pieselor menționate și schițate de Dumitrescu în jurnal, cât și pe cel al exemplarelor publicate de Tudor. Din păcate locația actuală a amforelor ștampilate descoperite în 1924 mi-a rămas necunoscută și nu am putut verifica

[75] Pârvan V. 1926, 209-210: „dacă acest atelier era chiar în Crăsani, cum nimic nu ne împiedecă a admite, ori în cutare centru mai aproape de Dunărea Scordiscilor celți, ca Mănăstirea, ori mai potrivit încă, Zimnicea, lucrul e secundar".

[76] Casan Franga I. 1967, 15, fig. 5/5. Cele două fragmente ilustrate, alături de un al treilea fragment încă inedit, provenind însă din același tipar (!), au fost identificate în secțiunea VI-4 (caroul 4), cercetată în 1949. Fragmentele se află la MJT-Alexandria, inv.nr. I 1551 a-c. Partea inferioară a unui alt tipar inedit, descoperit la Zimnicea în cursul săpăturilor conduse de A. D. Alexandrescu se află la Muzeul din Giurgiu (informație I. Pătrașcu).

[77] Tudor D. 1967, 72, nr. cat. 126-128, 131-135 și 138.

originalele, astfel că sunt nevoit să dezbat în cele ce urmează numai informaţiile extrase din jurnalul de şantier şi din catalogul lui Tudor.

Corespondenţe între estampajele din jurnal şi cele publicate de Tudor. Îmi voi îndrepta mai întâi atenţia asupra posibilelor corespondenţe dintre ştampilele amforice menţionate în jurnalul de şantier şi cele din catalogul lui Tudor (tabelul 5). Nu este exclus ca acea mănuşă „de amforă îndoită în unghi drept (rhodiană ?) cu o curioasă ştampilă" menţionată şi schiţată (pl. 2/23) de către Dumitrescu să corespundă tocmai acelei piese „pe a cărei ştampilă se aflau semne ce mi s-au părut cam <cabalistice>" şi despre care mai aflăm din memoriile sale că s-ar fi pierdut în 1927[78]. Pe baza schiţei păstrate se poate bănui că ştampila pierdută era una anepigrafică, realizată probabil pe o amforă locală.

Un alt fragment de amforă ştampilată absent din repertorierea lui Tudor, este şi cel cu inscripţia pe care Andrieşescu o reproducea „NHΣ", dar care din schiţa lui Dumitrescu reiese că ar fi trebuit citită „...E(?)NHΣ" (pl. 2/17). Ca şi piesa anterioară, acest fragmet amforic ştampilat se va fi pierdut în împrejurări similare. Se poate pune întrebarea, dacă nu cumva, inscripţia nu ar trebui completată „[M]ENHΣ"; în acest caz, ea ar putea fi identificată unei ştampile de Heracleea Pontică[79]. Din păcate, chiar dacă s-ar accepta o astfel de întregire, ea nu ne ajută prea mult în privinţa determinării unor indicatori cronologici pentru aşezarea de la Zimnicea.

În ceea ce priveşte ştampila amforică descoperită în data de 26 august la casmaua XII în sondajul lui Dumitescu, aceasta se aseamănă întru câtva cu piesa nr. 126 din catalogul lui Tudor[80] (de comparat pl. 2/16 cu 7/1). În ambele cazuri, o inscripţie pe care Dumitrescu o citise „...IΩN", iar Tudor o citise şi o completase „[ΘΑ]ΣΙΩΝ" suprapune un tirs. Totuşi, o serie de detalii, şi anume conturul diferit al mărcilor, forma tirsului şi lecturarea de către Tudor a unei litere *sub* tirs („...H...") contravin imaginii piesei schiţate de Dumitrescu în jurnal. Pe de altă parte, informaţia potrivit căreia piesa cu nr. 126 din catalogul lui Tudor ar fi fost descoperită în data de 11 septembrie 1924 este incertă, deoarece în ziua respectivă cercetările par să fi fost întrerupte; în orice caz, Dumitrescu nu a consemnat nici o activitate pe teren. Prin urmare, este de bănuit că schiţa lui Dumitrescu fie că a fost realizată în mod superficial (şi în acest caz identitatea ei cu ştampila nr. 126 din catalogul lui Tudor ar avea unele şanse să se adeverească), fie ilustrează o altă ştampilă amforică pierdută ulterior şi care nu se regăseşte printre cele publicate în 1967.

În schimb, identificarea ştampilei schiţate de către Dumitrescu (pl. 2/25) şi denumite de către acesta ca „no. 4" cu piesa nr. 132 din catalogul lui Tudor este plauzibilă, dacă luăm în considerare similitudinile legendelor: „EB(?)A" – în lectura lui Dumitrescu (cu litera „B" redată punctat !), este foarte asemănătoare legendei „Ερα" – în lectura, poate mai atentă, a lui Tudor (pl. 7/6). Dacă acceptăm această identificare vizuală, vom constata totuşi că datele descoperirii din jurnalul lui Dumitrescu şi datele reproduse de Tudor nu coincid: dacă fragmentul cu inscripţia „EB(?)A" (în lectura lui Dumitrescu) a fost descoperit potrivit jurnalului „la curăţarea pământului din suprafaţa

[78] Dumitrescu V. 1993, 51.

[79] Analogii în acest sens la Gramatopol M., Poenaru-Bordea G. 1969, nr. 834-838 şi Conovici N., Irimia M. 1991, nr. 32-36.

[80] Tudor D. 1967, 72, nr. 126, fig. 7/136.

A", indicaţia lui Tudor în privinţa provenienţei fragmentului cu inscripţia „Ερα" este diferită, dar în acelaşi timp mult mai ambiguă: "descoperită în 1924, în suprafaţa B şi într-un şanţ adiacent". În mod evident, informaţia lui Tudor se întemeia pe marcajul de pe fragmentul de amforă a cărui paternitate rămâne anonimă şi care a fost redactat cu o vădită imprecizie (un singur fragment de amforă nu poate proveni din două suprafeţe diferite!). În eventualitatea în care s-ar accepta totuşi identificarea propusă mai sus, în privinţa provenienţei piesei ar trebui să acordăm mai mult credit menţiunii lui Dumitrescu.

Jurnalul din 1924			Tudor D. 1967, 72	
Data	*Datele descoperirii*	*Descrierea din jurnal*	*Identificare*	*Datele descoperirii*
25.08	Sondaj Dumitrescu, casmaua IV, – 0,75 m	*O mănuşe de amforă grecească (no. 1) pe care se poate citi bine <ΘΕΥΦΙΛΟΥ>* (pl. 2/9) (Dumitrescu)	nr. 133, fig. 7/143	„descoperită la 9 septembrie 1924 în suprafaţa B, într-un şanţ adiacent."
26.08	suprafaţa A, casmaua I	*fragment de amforă cu inscripţia „ΝΗΣ"* (Andrieşescu); *un fragment din gâtul unei amfore, cu o frântură de ştampilă pontică* (pl. 2/. 17) (Dumitrescu)	-	-
26.08	şanţ I, casmaua XII, –2,05 m	*O mănuşă de amforă, cu ştampilă (no. 2) prost păstrată* (pl. 2/16). (Dumitrescu)	nr. 126 (?) fig. 7/136 (?)	„descoperită în suprafaţa B, şanţul adiacent, la 11 septembrie 1924"
3.09	şanţul IV (adâncime imprecisă)	*o mănuşe de amforă îndoită în unghi drept (rhodiană ?) cu o curioasă ştampilă (no. 3)* (pl. 2/23) (Dumitrescu)	-	-
3.09	suprafaţa A, casmaua I	*fragment de mănuşă de amforă grecească, cu ştampilă, însă aproape indescifrabilă (no. 4)* (pl. 2/25) (Dumitrescu)	nr. 132, fig. 7/142	„suprafaţa B, şanţ adiacent"
4.09	suprafaţa B, casmaua I (efectiv II), – 0,40 m.	*Un gât de amforă grecească, cu inscripţie pe două rânduri, însă imprimate de(-)a(-)ndoaselea. Iat-o în mărime naturală (no. 5):* (pl. 2/27), *adică „ΙΣΤΙΑΙοΥΕ / ..ΙΑΓΧΙ..."*. *E desigur pontică.* (Dumitrescu)	nr. 135, fig. 7/147	„descoperită la 11 septembrie 1924 în suprafaţa B, în şanţurile adiacente"

Tabelul 5

Nici identificarea mănuşii de amforă „no. 1", descoperită în data de 25 august în sondajul lui Dumitrescu la casmaua IV. (cca -0,75 m) şi care prezintă inscripţia "ΘΕΥΦΙ/ΛΟΥ" (pl. 2/9) cu piesa cu nr. 133 din catalogul lui Tudor (pl. 7/7) nu este lipsită incertitudini. Deşi inscripţia schiţată de Dumitrescu se aseamănă celei reproduse de Tudor[81], aceasta din urmă ar fi fost descoperită "la 9 septembrie 1924 în suprafaţa B, într-un şanţ adiacent".

[81] Tudor D. 1967, 72, nr. 133, fig. 7/143.

Dacă identificările de mai sus par a fi nesigure, totuşi, fragmentul schiţat de Dumitrescu (pl. 2/27) şi descris în felul următor, „un gât de amforă grecească, cu inscripţie pe două rânduri, însă imprimate de(-)a(-)ndoaselea ... <ΙΣΤΙΑΙοΥΕ / ..ΙΑΓΧΙ...>", corespunde aproape sigur fragmentului nr. 135 din repretorierea lui Tudor (pl. 7/9). Forma şi poziţia literelor, şi chiar conturul spărturii acestui fragment de amforă de Heracleea Pontică, reproduse de către Dumitrescu, corespund schiţei publicate de Tudor[82]. Şi de această dată însă, datele descoperirii, aşa cum le consemnează Dumitrescu, nu corespund informaţiilor lui Tudor. Dacă în jurnal se menţionează că piesa ar fi fost descoperită în data de 4 septembrie în suprafaţa B, la cca –0,40 m adâncime, din menţiunile lui Tudor, ea ar fi fost „descoperită la 11 septembrie 1924 în suprafaţa B, în şanţurile adiacente".

Prin urmare, majoritatea datelor oferite de Tudor în privinţa datei descoperirii şi a suprafeţei din care provin fragmentele catalogate şi reproduse de el sunt nesigure. O dovadă în plus este oferită de menţiunea potrivit căreia fragmentul cu ştampilă cu nr. 128 din repertorierea lui Tudor ar fi fost descoperit în data de 4 noiembrie 1924 – dată la care săpătura era sistată, iar membrii colectivului părăsiseră de mai bine de o lună Zimnicea! La ora actuală este mai puţin important dacă toate aceste erori şi inadvertenţe din catalogul lui Tudor ar trebui imputate acestuia sau poate mai degrabă persoanelor care vor fi marcat în mod eronat fragmentele de amforă după finalizarea campaniei din 1924. Un lucru este însă cert: valorificarea rezultatelor cercetărilor de la Zimnicea de către înşişi autorii săpăturilor din 1924 ar fi avut consecinţe mai faste asupra sorţii materialelor. Cel puţin în cazul fragmentelor de amforă, autorii cercetărilor din 1924 ar fi fost cei mai în măsură să alcătuiască o repertoriere mai corectă a materialelor, lipsită de erori în privinţa datelor de descoperire a acestor piese.

Remarci asupra identificării şi datării câtorva dintre ştampilele amforice edite. Succinta noastră dezbatere asupra ştampilelor amforice descoperite în campania din 1924 nu poate fi încheiată fără efectuarea câtorva corecţii şi remarci asupra exemplarelor din catalogul lui Tudor, din perspectiva cercetărilor mai recente.

Cu toate că pentru marca thasiană (Tudor nr. 126, pl. 7/1) analogiile nu sunt foarte concludente datorită conservării ei precare, folosirea lui Σ în indicarea etnonimului sugerează o datare anterioară introducerii lui *sygma* lunar, aproximată fie în jurul anului 275 de către A. Avram, fie câteva decenii mai devreme, în opinia altor specialişti[83]. Prin urmare, nu ar fi exclus ca ştampila amforică thasiană descoperită în 1924 să se dateze în cea de a doua jumătate a secolului al IV-lea. După cum vom vedea în continuare, această piesă ne oferă unul dintre cele mai timpurii elemente de datare ale „Cetăţii" de la Zimnicea.

Una dintre ştampilele amforice asupra cărora se pot face unele remarci mai consistente este cea sinopeană de la nr. 134 din catalogul lui Tudor (pl. 7/2). Se poate pune întrebarea dacă nu cumva, inscripţia păstrată fragmentar nu corespunde nr. 99-101 din repertorierea regretatului N. Conovici[84]. În acest caz, textul ştampilei sinopeene ar trebui completat „[Αστυνομο]υ/ [Πυθόχρησ]του/ [του Ἀπολλω]νίδου/[...]", iar elementul interpretat de Tudor ca „ramură", ar putea să corespundă mai degrabă unui

[82] Tudor D. 1967, 72, nr. 135, fig. 7/147.
[83] Avram A. 1996, 31, nt. 100.
[84] Conovici N., Irimia M. 1991, 144, tab. 1/ nr. 7; Conovici N. 1998, pl. XXVI, 370-371 şi 375.

aplustru, simbol specific ştampilelor astinomului *Pythochrestos Apollonidou*. În cazul în care această identificare este cea valabilă, prin apartenenţa astinomului *Pythochrestos Apollonidou* la grupa a V-a de ştampile sinopeene (257-190 a.Chr.), dar mai precis la subgrupa V.b, aşa cum propunea N. Conovici, această piesă de la Zimnicea poate fi percepută ca reprer cronologic de la începutul celei de a doua jumătăţi a secolului al III-lea a.Chr.

În cazul estampajului amforic sinopeean cu nr. 138 din repertorierea lui Tudor (pl. 7/8), inscripţia pare să se fi păstrat excelent, astfel că lectura textului propusă de acelaşi autor este cea corectă. Trebuie însă precizat că simbolul pe care Tudor îl percepe ca fiind „un crab de mare sau o insectă", ar corespunde mai degrabă reprezentării unui cavaler, simbolul specific al astinomului *Leomedon Epidemou*[85]. Potrivit lui Conovici, şi acest astinom se încadrează tot în grupa a V-a de ştampile sinopeene, (mai precis în subgrupa V.c), astfel că fragmentul ştampilat oferă un bun reper cronologic pentru receptarea unor astfel de importuri în situl de la Zimnicea în cea de a doua jumătate a secolului al III-lea a.Chr.

Ştampile amforice de Sinope similare celor două discutate aici mai sunt semnalate şi la Satu Nou, o conjunctură care ar putea sugera ideea unui aflux de amfore ale acestui centru nu numai pe litoralul vest-pontic[86], ci şi în interiorul regiunii Dunării Inferioare în cea de a doua jumătate a secolului al III-lea a.Chr.

Din perspectiva cuprinzătoarei repertorieri a ştampilelor amforice rhodiene întocmite relativ recent de G. Finkielsztejn, ştampila amforică nr. 127 din catalogul lui Tudor (pl. 7/3) necesită însă unele nuanţări. Întregirea inscripţiei deteriorate este desigur satisfăcătoare („ἐπὶ [Ἀρχε]μ/βρό[του]/Δ[αλίου]"), dar rămâne totuşi de precizat căruia dintre eponimii cu numele *Archembrotos* (I sau II ?) îi aparţine amfora în cauză. Trebuie însă remarcat faptul că ambii eponimi omonimi aparţin perioadelor târzii V şi respectiv VI de producţie a amforelor rhodiene, din cea de a doua jumătate a secolului al II-lea a.Chr. şi în primul deceniu al secolului următor[87]. Prin urmare, ştampila nr. 127 oferă un reper cronologic sugetiv pentru receptarea importurilor amforice la Zimnicea şi într-o fază mai recentă decât ne-o indică exemplarele de Thasos sau Sinope, şi anume, chiar de la începutul perioadei târzii a epocii Latène.

4.3.2. Cupa de tip kantharos. Vasul „grecesc roşu şi negru căruia îi lipsesc doar o parte din mănuşi de circa 17 cm înălţime" descoperit în ziua de 13 septembrie în suprafaţa B la -1,35/-1,40 m şi schiţat de Dumitrescu în pl. 3/25, ar trebui identificat, după toate probabilităţile, acelui *kantharos* ilustrat ulterior de Pârvan (v. anexa 1.1.2., nr. 1). Identitatea poate fi stabilită pe baza similitudinilor imaginilor (de comparat pl. 3/25 cu pl. 6/12), în ciuda inadvertenţelor legate de dimensiuni: potrivit lui Pârvan cupa de tip *kantharos* măsorară 11,8, ceea ce corespunde şi realităţii şi nu 17 cm, ceea ce

[85] Pentru analogii: Conovici N., Irimia M. 1991, 144 şi 151, tab. 1/nr. 17, nr. cat. 143; Conovici N. 1998, 48, nr. 109-115.

[86] Conovici N., Irimia N. 1991, 151 (cu referinţele bibliografice).

[87] Finkielsztejn G. 2001, 136 şi 155, tab. 12.1. Eponimul *Archembrotos* I este plasat la finele subgrupei Va, în timp ce eponimul *Archembrotos* II aparţine grupei VI. Potrivit lui Avram A., Conovici N., 2005, 269, ştampilele eponimului *Archembrotos* I s-ar data către 134/133 a.Chr., iar cele ale omonimului său în jurul anului 95 a.Chr. Potrivit unei observaţii a d-lui Avram, aspectul mai îngroşat al literelor ar putea pleda pentru identificarea eponimului cu cel mai timpuriu dintre cei doi, şi anume cu *Archembrotos I*.

reprezintă o posibilă eroare a lui Dumitrescu[88]. În orice caz, un alt *kantharos* elenistic (attic) cu *phyrnis* negru păstrat aproape integral (doar cu torțile parțial distruse) nu pare să mai fost identificat în săpăturile de la Zimnicea din 1924.

Un astfel de *kantharos* cu *phyrnis* negru și cu gâtul supraînălțat corespunde formei A29 din repertoriul mai vechi al lui Thompson[89] și, potrivit cercetărilor mai recente, ar putea fi datat la sfârșitul secolului al III-lea a.Chr.[90]. Prin urmare, cupa attică poate fi considerată ca indicator cronologic sincron amforelor sinopeene identificate mai sus. Nu este poate lipsit de importanță faptul că recipientul elenistic de tip *kantharos* descoperit în așezare este mai svelt (înălțime 11,8 cm / diam. buzei 6,2 cm) decât un alt *kantharos* de import (înălțime 7,6 cm / diam. buzei 7,8 cm) descoperit în mormânul C12M1 din necropola getică de la Zimnicea, și asociat, printre altele, cu o fibulă tracică și cu o spadă grecească din a doua jumătate a secolul al IV-lea a.Chr.[91]. Din această perspectivă, dar și conform opiniei lui H. A. Thompson, potrivit căreia, de-a lungul epocii elenistice formele de *kantharoi* tind să devină mai svelte odată cu trecerea timpului[92], s-ar putea considera că piesa din așezare este mai recentă decât cea descoperită în necropolă.

Autorii documentației din 1924 au mai semnalat și în alte rânduri câteva fragmente de ceramică grecească pictată[93], dar din păcate descrierile sunt prea sumare, iar schițele lipsesc, astfel că aceste mențiuni nu sunt suficiente pentru reidentificări[94]. De asemenea, în depozitele în care mi-am putut desfășura activitatea de redocumentare a materialelor descoperite la Zimnicea în 1924 (MNA-București și MJT-Alexandria) nu am mai putut identifica astfel de fragmente. În aceiași situație se află din păcate și acea figurină elenistică din care s-a păstrat numai capul și pe care Christescu o atribuia zeiței Tyche. În măsura în care acordăm credit însemnărilor din 1924, o asemenea descoperire ilustrează varietatea importurilor elenistice în așezarea de la Zimnicea.

Importul unor exemplare de ceramică elenistică de lux (pictată) la Zimnicea avea să fie reconfirmat în cursul săpăturilor lui Nestor, prin descoperirea unui „fragment ceramic de fabricație grecească, probabil atic, din specia vaselor pictate cu

---

[88] Impotriva identificării propuse ar mai putea fi invocată data inscripționată pe marcajul piesei („Z.20.IX.1920..." !), dar și de această dată putem suspecta o vădită eroare imputabilă autorului necunoscut al marcajului piesei: pe de o parte, în 1920 nu s-au efectuat cercetări arheologice la Zimnicea; pe de altă parte, după cum am arătat și în cazul ștampilelor amforice inadvertențele dintre datele descoperirii așa cum apar ele în jurnal și datele inscripționate pe marcajele de pe obiectele descoperite sunt frecvente.

[89] Thompson H. A. 1934, 319, fig. 5/A29.

[90] Rotroff S. I. 1982, 111. Pe teritoriul României, piese similare sunt semnalate la Constanța, Histria și Nuntași (Domăneanțu C. 1993, 61, nt. 7). Această formă de kantharos elenistic pare să fi cunoscut o largă circulație, așa cum o sugerează reconstituirea grafică a unui exemplar descoperit la Cepari (Zirra V. 1975, 57, pl. I. B/4)

[91] Alexandrescu A. D. 1980, 32, 116, fig. 68/6 (kantharos), 48/2 (fibula), 60/1 (spada). Pentru datarea spadei, *eabidem*, 54. În opinia lui Alexandrescu P. 1976, 123, nr. 66 (cu literatura) și 125, același kantharos din necropolă ar trebui datat mai precis în cel de al teilea sferț al secolului al IV-lea a.Chr.

[92] Thompson H. A. 1934, 434.

[93] De exemplu în 8 septembrie „fund de vas – sigur grecesc (elenic sau elenistic ?), în două culori: negru și cu dungă roșie" (Dumitrescu); 20 septembrie: „o parte din bură dintr-un vas grecesc pictat" (Christescu).

[94] Se poate pune întrebarea dacă nu cumva, acel „vas frumos grecesc însă în bucăți" descoperit în data de 5 septembrie și schițat de Dumitrescu (pl. 3/1) nu este de fapt o cană medievală cu o toartă. În acest sens pledează deschiderea largă a pântecului și gulerul de sub buză.

figuri roşii"[95], care din păcate nu a mai fost ilustrat. Prin urmare, chiar şi la ora actuală, desenul cupei de tip *kantharos* publicat de Pârvan rămâne din păcate singura mostră de ceramică elenistică de lux ilustrată corespunzător din aşezarea de la Zimnicea.

4.3.3. Fragmentul de cupă de sticlă cu decor în relief. La 43 de ani după campania condusă de Andrieşescu, Irina Casan-Franga ilustra un fragment de cupă cu decor în relief din sticlă, despre care se preciza numai că provine de la Zimnicea[96]. Această piesă (pl. 12/1) ar putea corespunde acelei însemnări pe care o datorăm lui Dumitrescu, referitoare la descoperirea în data de 3 septembrie, în şanţul I, a unui fragment „dintr-un vas de sticlă groasă, ornamentat supt buză". În acest sens pledează tocmai informaţia oferită de marcajul de pe fragmentul de cupă din sticlă, potrivit căruia, piesa ar fi fost identificată tocmai în data de 3 septembrie, în şanţul adiacent I la o adâncime mică de numai -0,30 m. Trebuie precizat faptul că din săpăturile lui I. Nestor provine un alt fragment al unui bol din sticlă, care anterior fusese numai menţionat de Casan-Franga[97], şi care prin identitatea profilului, ar putea proveni de la aceeaşi cupă de la care s-a păstrat şi fragmentul descoperit în 1924.

Cupa de sticlă din care provin cele două fragmente reprezintă un import elenistic târziu, asupra căruia s-a insistat mai puţin în cercetarea de până acum. Astfel de boluri din sticlă, în formă de *mastos*, sunt cunoscute în întrega lume elenistică, dar datarea lor a putut fi mai bine precizată pe baza observaţiilor stratigrafice de la Tel Anafa în Orientul Apropiat, în perioada 150-75 a.Chr.[98]. Prin urmare, bolul de sticlă de la Zimnicea constituie un reper cronologic târziu, de la sfârşitul secolului al II-lea a.Chr. şi începutul celui următor.

4.4. Piese de port şi de podoabă. În mod straniu, în campania din 1924 a fost descoperită numai o singură fibulă; ea provine din „tranşeea" săpată de Dumitrescu, de la o adâncime de aproximativ -0,75 m. Dimensiunile mari, din păcate neprecizate, dar şi materialul folosit, şi anume fierul, ar putea corespunde mai degrabă unei fibule schemă Latène C, decât unei fibule de schemă tracică[99]. Din această perspectivă, fibula s-ar putea constitui într-un element de datare specific perioadei de început a perioadei târzii Latène-ului şi ar putea fi sincronizată relativ cupelor cu decor în relief.

În jurnal sunt menţionate două piese de podoabă din bronz şi anume o brăţară, descoperită la cca –0,80 m în suprafaţa B, precum şi un inel identificat în şanţul I, probabil la –1,00 m. Din păcate, lipsa oricărei informaţii legate de context, precum şi caracterul cu totul sumar al descrierii, în ciuda schiţei din pl. 3/12, elimină orice posibilitate de precizare de ordin morfologic sau cronologic.

---

[95] Nestor I. 1949, 119 propune o încadrare a fragmentului respectiv la sfârşitul secolului al V-lea a.Chr. Din păcate, în absenţa unei ilustrări a piesei respective, afirmaţia lui Nestor nu poate fi verificată.

[96] Casan-Franga I. 1967, fig. 6/29. Piesa se află la MJT Alexandria, nr. inv. 26020.

[97] Casan-Franga I. 1967, 14 şi 18, n. 18. Fragmentul neilustrat a fost identificat în 1949 în S.VII, ţ.6 E, -0,92 m şi se află în prezent la MJT-Alexandria, nr. inv. I 1553.

[98] Oliver A. 1977, 85. Prin urmare, datarea bolurilor de sticlă nu diferă de aceea a cupelor cu decor în relief asupra cărora se exprimase anterior Küthmann H. 1958, 116-119.

[99] Asupra repertoriului de fibule din necropola getică, imediat învecinată aşezării de la Zimnicea, Alexandrescu A. D. 1972, 18-19 (fibulele de schemă Latene); Alexandrescu A. D. 1976 (fibulele de schemă tracică – numai una dintre ele provine din aşezare: fig. 2/13); Alexandrescu A. D. 1980, 50, 96-100, fig. 45-49. Până în prezent nu a fost publicată corespunzător nici o fibulă de schemă Latene din aşezare. Numai în succintul raport al campaniei din anul 2002 au fost semnalată o fibulă „de tip Lt. C2 ?" (Spânu D., Trohani G. 2003, 348), care indică posibilitatea existenţei altor astfel de piese în aşezarea de la Zimnicea.

Cu excepţia celor două piese de bronz, în paginile de jurnal mai sunt menţionate ca piese de podoabă câteva mărgele: trei sunt semnalate de Christescu în data de 17 septembrie şi o alta în ziua următoare, toate în imediata vecinătate a unui craniu uman şi a unui obiect din fier. Se poate pune întrebarea dacă nu cumva cele patru mărgele nu provin din inventarul unui mormânt (probabil de epocă Latène – în acest sens ar pleda prezenţa obiectului de fier) deranjat de nivelul de locuire care îl va fi suprapus. În această ipoteză, mărgelele ar trebui artibuite nu aşezării ci necropolei din imediata vecinătate.

4.5. Unelte, instrumente şi arme. *Râşniţe de piatră.* Se poate pune întrebarea dacă nu cumva acel „proiectil de praştie" menţionat de Christescu în data de 18 septembrie, în şanţul III, ca şi o altă piesă similară identificată două zile mai târziu, nu sunt mai degrabă râşniţe manuale (mai precis *meta*), care puteau servi zdrobirii grânelor. De altfel, Christescu semnalează chiar identificarea unei însemnate cantităţi de sămânţă de in în data de 19 septembrie. Anterior (chiar în prima zi de săpătură), Dumitrescu semnalase şi „o râşniţă mare de piatră (35x18 cm) puţin scobită în formă de albie", cu alte cuvinte un *catillus*.

În paginile de jurnal au mai fost semnalate pe alocuri fragmente de silex, dar funcţiunile lor multiple într-o aşezare de epocă Latène sunt greu de determinat. Mai trebuie precizat că acea „bucată mare de silex (8x4 cm), dintr-un obiect găurit" schiţat în pl. 2/24 ar putea fi un topor din piatră şlefuită, confecţionat probabil dintr-o altă rocă decât silexul.

Calapod. Descoperirea la cca –0, 55 m a unui „obiect de pământ ars, mic în formă de nicovală" (pl. 3/4) nu este lipsită de însemnătate din perspectiva contribuţiilor ulterioare la cunoaşterea meşteşugului olăriei din perioada târzie Latène la Dunărea de Jos. În măsura în care se acceptă identificarea piesei menţionate şi schiţate în jurnal cu un calapod, instrument specific producţiei ceramice[100], acesta ar putea constitui un posibil indiciu suplimentar al existenţei unui atelier de olar în aşezarea de la Zimnicea, databil la începutul perioadei târzii a Latène-ului.

Fusaiole. Numărul fusaiolelor descoperite în săpăturile din 1924 pare să fie ridicat. În paginile de jurnal sunt semnalate *peste* 26 de fusaiole întregi sau fragmenteare (numărul lor însă este imprecis deoarece în data de 13 septembrie Dumitescu menţiona „câteva fusaiole"). Alături de acestea mai pot fi adăugate şi acea „rotiţă de lut" schiţată în pl. 2/19, sau „prâsnelul" menţionat pe 1 septembrie. Se poate pune întrebarea dacă denumirile diferite folosite pentru aceste din urmă două piese nu au fost aplicate tocmai pentru a le diferenţia de fusaiolele bitronconice. Mai trebuie remarcat şi faptul că fusaiolele au fost identificate atât în partea superioară, cât şi în partea mijlocie şi inferioară a stratigrafiei aşezării, cu precizarea că cele mai multe au fost descoperite în zilele de 17-19 septembrie (probabil la baza stratigrafiei).

Obiecte din fier. În privinţa celor 16 piese din fier menţionate în jurnal, trebuie remarcat caracterul ambiguu al descrierilor, motivat în unele cazuri de starea avansată de degradare a obiectelor. Din acest motiv, cu excepţia cuielor (piroane medievale sau

[100] Potrivit lui Babeş M. 1980, 26-27, astfel de calapoade folosite în olărie nu sunt cunoscute în descoperiri anterioare secolului al II-lea a.Chr. O opinie diferită, potrivit căreia aceste piese de lut cu aspect de „nicovală" erau utilizate în procesul de prelucrare a pieilor de animale este exprimată de Kotigoroško V 1995, 55. Indiferent de funcţionalitate, datarea precizată de M. Babeş nu a fost încă infirmată.

târzii Latène ?), autorii săpăturii au putut menţiona ca atare doar câteva obiete de fier, şi anume un vârf de săgeată şi o lamă de cuţit. Descoperirea în partea superioară a stratigrafiei sitului a unui „instrument chirurgical" sugerează că această piesă ar putea aparţine fie epocii medievale, fie Latène-ului târziu. În general însă, documentaţia sumară nu permite precizări de ordin morfologic şi mai ales cronologic pentru piesele de fier identificate în 1924.

O atenţie particulară trebuie să acordăm obiectului din tablă de fier schiţat în pl. 3/19, lung de 7 cm, care se aseamănă în bună măsură unor terminaţii de teacă pentru pumnale curbe (*sica*), încheiate cu buton biconic sau discoidal, pe care le regăsim în diferite inventare funerare ale grupului Padea - Panagjurski Kolonii[101]. În măsura în care această identificare s-ar dovedi ca justă, piesa schiţată de Dumitescu ar putea fi adăugată acelor indicii care pledează pentru posibilitatea descoperirii la Zimnicea a unor elemente specifice grupului cultural amintit[102].

4.6. Monede. În jurnalul de şantier sunt menţionate trei monede, dintre care una a fost cumpărată de la un localnic în data de 27 august, iar celelalte două, ambele emisiuni Filip al II-lea, au fost identificate în săpătură în 29 august (probabil în şanţul IV extins din suprafaţa A) şi respectiv în 12 septembrie (în şanţul II).

Pe baza menţiunilor privind iconografia ei – „un cap (pe avers – n.n.) şi un călăreţ pe revers", piesa cumpărată de către Andrieşescu în data de 27 august ar putea corespunde uneia dintre acele monede repertoriate de Bucur Mitrea[103] pentru care momentul de achiziţionare a rămas neprecizat (pentru alte monede, se precizează că au fost descoperite sau achiziţionate în cursul desfăşurării cercetărilor lui Nestor, în anii 1948-1949): fie nr. 3 (emisiune Filip al II-lea), fie nr. 14-15 (emisiuni Odessos) sau, poate mai degrabă, nr. 19-20 (emisiuni locale). Pentru identificarea monedei cumpărate de Andrieşescu cu una dintre aceste două din urmă emisiuni locale ar putea fi invocată absenţa menţionării oricărei legendei: se poate lesne presupune că prezenţa acesteia l-ar fi determinat pe Andrieşescu să o descifreze şi poate să o reproducă în paginile jurnalului său, aşa cum avea să facă în cazul monedei descoperite în 29 august.

Asupra contextului de descoperire al celorlalte două monede nu s-a consemnat practic nimic. Trebuie însă remarcat faptul că cele două monede de la Filip al II-lea provin de la adâncimi diferite: dacă prima a apărut la începutul săpării suprafeţei A (adâncimea nu poate fi nici măcar dedusă din însemnările lui Andrieşescu, dar se poate presupune că ea nu depăşea prima casma), cea de a doua provine (potrivit însemnărilor lui Dumitrescu) de la un nivel de săpare care îl depăşise pe cel atins în suprafaţa B în zilele de 9 şi 10 septembrie, probabil de la o adâncime de peste 1 m. Diferenţa de adâncime, deloc nesemnificativă, la care au fost descoperite cele două monede ar putea sugera complexitatea stratigrafiei aşezării, ca şi eventuala ei bulversare, cauzată de

---

[101] Piese similare se regăsesc la Pleven (Popov R. 1929, 276, nr. 4, fig. 138/2 şi 140/1), Tărnava (Teodosiev N., Torbov N. 1995, fig. 21) sau Koilovci (Lazarova S., Paunova V. 2003, 46-47, fig. 1c) ş.a. Prin dimensiunile sale reduse (numai 8,1 cm lungime), exemplarul de la Pleven constituie poate cea mai apropiată analogie pentru piesa de 7 cm lungime schiţată în jurnalul campaniei din 1924.

[102] Spânu D. 2004, 102, n. 61 (cu literatura mai veche şi cu argumente suplimetare). Ideea posibilităţii aparţinerii unor descoperiri din Muntenia la acele inventare pe baza cărora Woźniak Z. 1974, 69-70 a definit grupul Padea - Panagjurski Kolonii, a fost sugerată mai demult de Vulpe A. 1976, 213 şi este susţinută în prezent de Sîrbu V., Rustoiu A. 1999, 79.

[103] Mitrea B. 1965, 249-256.

locuirile succesive şi de săparea unor eventuale gropi care, în general, nu au fost surprinse în săpătură.

Una dintre cele două emisiuni Filip al II-lea menţionate în însemnările din 1924, ar putea corespunde *eventual* monedei nr. 3 din repertorierea amintită a lui Bucur Mitrea[104], singura emisiune de la Filip al II-lea din cele 5 repertoriate, pentru care *nu* se precizează data descoperirii sau achiziţionării (pentru celelalte monede se precizează că provin din săpăturile lui Nestor). Cealaltă emisiune Filip al II-lea probabil s-a pierdut sau în orice caz, nu i-a mai parvenit lui Bucur Mitrea.

4.7. Problema materialelor preistorice (neolitice/epoca bronzului). În privinţa menţiunilor aşa numitelor „cioburi neolitice" trebuie precizat că de exemplu însuşi Dumitrescu simte nevoia să nuanţeze şi să precizeze că de fapt acestea sunt fragmente din „pastă primitivă şi rău arsă". Se poate pune întrebarea dacă fragmentele la care face referire Dumitrescu nu sunt totuşi de epocă Latène. Se poate considera că arderea slabă a pastei nu poate fi considerată ca argument de încadrare cronologică certă, cu atât mai mult cu cât aceste însemnări erau realizate înaintea primelor sinteze asupra ceramicii preistorice de pe teritoriului României[105]. De asemenea, cercetările ulterioare nu au confirmat existenţa unor vestigii anterioare epocii bronzului la Zimnicea[106].

Cu aceeaşi suspiciune ar putea fi receptată şi menţionarea unui „fragment de farfurie cu patină neagră, lucioasă, părând a fi din epoca bronzului (?)", mai ales că în vecinătatea sa ar fi fost identificat „un frunos fragment delian" şi „un cuiu de fier de forma <T>". Prin urmare, indiciile unei prezenţe preistorice anterioare epocii Latène pe situl „Cetate" de la Zimnicea sunt mai degrabă inexpresive şi incerte. Poate numai acel recipient dublu ("Zwillinggefäss") semnalat de Andrieşescu la baza stratigrafiei din şanţul I ar putea ilustra o formă întâlnită în perioada târzie a epocii bronzului în regiunile Dunării Inferioare[107], dacă nu cumva această piesă reprezintă totuşi o creaţie atipică a ceramicii atât de variate a Latène-ului getic.

5. Stratigrafia sitului şi datarea locuirilor de pe „Cetate".

5.1. Indicii privind structura stratigrafiei sitului. În ciuda preocupărilor cu totul modenste pentru desluşirea stratigrafiei sitului, unele însemnări indică totuşi caracterul multistratificat al locuirii de epocă Latène de la Zimnicea. Pentru zona centrală a sitului sunt sugestive cele două vetre identificate de Dumitrescu la cca –1,00 m adâncime în „tranşeea" a cărei cercetarea avea să se continue până la –2,05 m. Prin afirmaţia „am ajuns prin urmare la nivelul temeliilor caselor" Dumitrescu semnala de fapt un nivel de călcare intermediar. Atât deasupra acestui nivel cât şi mai jos, în stratul

[104] Mitrea B. 1965, 250.

[105] Pârvan V. 1926 şi mai ales Nestor I. 1933.

[106] Nestor I. 1949; 1950.

[107] Semnalez ca posibile analogii, vasele duble descoperite la Bucureşti-Tei, (aparţinând probabil fazei a II-a a culturii Tei, Leahu V. 1966, pl. X/1) sau cele aparţinând culturii Žuto Brdo – Gârla Mare (Şandor Chicideanu M. 2003, 83-85, pl. 194 D). Chiar dacă în necropola din epoca târzie a bronzului de la Zimnicea o astfel de formă nu este atestată, ceramica de aici prezintă o serie de similitudini cu descoperiri din spaţiul de nord al Bulgariei, din Muntenia şi Oltenia (Alexandrescu A. D. 1973, 80-85; Şandor Chicideanu M. 2003, 202), o conjunctură care sugerează plauzibilitatea analogiei sugerate şi posibilitatea datării piesei menţionate de Andrieşescu în această epocă. In măsura în care acest vas dublu ar aparţine într-adevăr epocii târzii a bronzului, se mai poate pune întrebarea dacă nu cumva, el nu ar putea proveni dintr-un mormânt deranjat de locuirea de epocă Latène.

inferior, Dumitrescu semalează numeroase materiale Latène. Prin urmare, cel puţin în „tranşeea” cercetată de Dumitrescu, ar putea fi presupuse două niveluri de locuire Latène suprapuse după toate probabilităţile de acele contexte (strat/gropi?) din care vor fi provenit fragmente ceramice smălţuite medievale.

După cum era de aşteptat, o situaţie mai complexă pare să se întrevadă în marea suprafaţă B, în care, la cca –0,80 m a fost identificată (menţionată pe 9 şi 10 septembrie) o primă vatră de mari dimensiuni, schiţată în pl. 3/15 (v. şi pl. 1/2), urmată de o alta identificată mai jos, la cca –1,20 m (16 septembrie). De la acest din urmă nivel săpătura a continuat în suprafaţa B aproape încă 1,5 m adâncime (până la cca 2,65 m) fără să se mai identifice o altă vatră. Cu toate acestea, un posibil indiciu al unui nivel de călcare intermediar ar putea fi presupus la cca –1,80 m, adâncime la care, în şanţul adiacent III, a fost identificat „un prag de lemn ars de aproximativ 1 m lungime”. În sfârşit, în şanţul adiacent I, probabil chiar la baza depunerilor arheologice (cca 2,65 m), Andrieşescu semnala o vatră (sau poate o podea) care „se întinde în tot largul de 2 m al şanţului”.

Prin urmare, stratigrafia suprafeţei B ar putea cuprinde patru niveluri de locuire, probabil toate de epocă Latène, o configuraţie care se aseamănă în bună măsură descrierilor şi referirilor care aveau să fie ulterior efectuate în urma săpăturilor postbelice[108]. Din păcate, datarea precisă a fiecăruia dintre nivelurile de locuire de la Zimnicea prin raportarea indicatorilor cronologici pe baza adâncimii la care au fost descoperiţi la stratigrafia sitului ar constitui un demers cu totul riscant. Se poate lesne presupune că nivelurile succesive de locuire vor fi fost deranjate de gropi, a căror săpare va fi determinat anularea poziţiei primare a pieselor considerate repere cronologice. Situaţia est cu atât mai ambiguă cu cât, în jurnalul de şantier din 1924 nu a fost menţionată existenţa (de altfel plauzibilă) umpluturilor unor gropi. Prin urmare, în absenţa oricărei corelări între materiale şi contexte, precizarea evoluţiei aşezării de epocă Latène de la Zimnicea nu ar putea fi realizată decât pe baza ordonării cronologice a inventarului acesteia, perceput ca un tot unitar[109].

5.2. Sistematizarea elementelor de datare descoperite în 1924. În ansamblu, descoperirile efectuate în 1924 evidenţiază pe „Cetatea” de la Zimnciea vestigiile unei dense locuiri de epocă Latène, în care s-au desfăşurat activităţi meşteşugăreşti, dar şi comerciale, în acest sens fiind sugestive numeroasele importuri elenistice. Trebuie reţinută prezenţa la aproape toate nivelurile de săpare (inclusiv în partea inferioară a stratigrafiei !) a importurilor greceşti, în special a amforelor, o conjunctură care plasează locuirea de la Zimnicea, în ansamblul ei, după momentul în care mărfurile greceşti-pontice au început să pătrundă adânc în interiorul bazinului Dunării Inferioare[110]. Cu alte cuvinte, ne putem pune întrebarea dacă nu cumva, începutul locuirii sitului „Cetate” de la Zimnicea nu ar trebui plasat cândva în cursul secolului al IV-lea a.Chr.

---

[108] Potrivit lui Nestor I. 1949, 119-120, stratigrafia sitului „Cetate” cuprindea patru niveluri de locuire de epocă Latène, suprapuse de vestigiile locuirii medievale, iar această schemă o regăsim şi în contribuţia lui Vulpe R. 1966, 22. Ulterior, Alexandrescu A. D. 1974a, 56-57 şi 1976, 136, avea să postuleze existenţa a cinci niveluri de locuire Latène, fiecare dintre ele fiind sigilat de câte un ipotetic *incendiu*.

[109] Metoda a fost aplicată de Babeş M. 1975, 135 în cazul aşezărilor („davelor”) din Dacia preromană. Aceeaşi metodă a fost aplicată şi în cazul aşezărilor oppidane din Gallia de către Colin A. 1998.

[110] Hänsel B. 1974, 194. Alexandrescu P. 1976, 125.

Elementele de datare cele mai timpurii descoperite în 1924 şi care ar putea fi invocate pentru susţinerea începutului locuirii „Cetăţii" în secolul al IV-lea a.Chr. sunt poate nu atât emisiunile lui Filip al II-lea (a căror circulaţie acoperă şi secolul următor), cât mai ales ştampila amforică thasiană. Totuşi, chiar şi aceasta ar indica un *terminus post quem* mai degrabă de la sfârşitul secolului al IV-lea a.Chr., astfel că, în mod surprinzător, constituirea şi dezvoltarea aşezării de la Zimnicea ar putea fi mai bine ancorată cronologic abia după sfârşitul secolului al IV-lea, probabil *după* momentul incursiunii lui Alexandru la Dunăre (335 a.Chr.). Desigur, datele care ne îndeamnă către o astfel de interpretare a începuturilor aşezării de la Zimnicea sunt deocamdată numai sugestive; o precizare mai consistentă a acestei probleme nu va putea fi realizată decât în urma valorificării rezultatelor săpăturilor desfăşurate pe „Cetate", după cel de al II-lea război mondial.

Pentru continuarea locuirii sitului în secolul al III-lea a.Chr. (chiar în a doua sa jumătate) pledează în mod cert ştampilele amforice sinopeene, alături de care mai trebuie menţionat şi acel *kantharos* cu *phyrnis* negru ilustrat de Pârvan, fără a uita însă că acesta nu este singurul import din categoria ceramicii elenistice pictate receptat la Zimnicea. Tot ca elemente de datare mai puţin precise, dar nu mai puţin expresive pentru secolele IV-III a.Chr., trebuie amintite fragmentele de *pythoi* locali care pot fi sincronizaţi perioadei de folosire a fibulei tracice.

O altă grupă de elemente de datare, de această dată mai târzii, este formată de ştampilele rhodiene, de fragmentul bolului de sticlă şi de cupele locale cu decor în relief, indicatori cronologici care atestă o locuire a sitului „Cetate" la sfârşitul secolului al II-lea a.Chr. şi în prima jumătate a secolului următor. Alături de aceşti indicatori cronologici târzii ar mai putea fi amintită eventual şi acea „fibulă mare de fier", în măsura în care aceasta ar putea fi identificată unei fibule de schemă Latène C sau D.

Din păcate, nici informaţia cuprinsă în jurnalul din 1924, dar nici informaţiile acumulate ulterior despre situl „Cetate" nu oferă indicatori cronologici pentru prima jumătate şi pentru mijlocul secolului al II-lea a.Chr. Se poate pune întrebarea dacă nu cumva fragmentele ceramice de sorginte sau de inspiraţie celtică (grafitate?), sau acea monedă locală cumpărată de către Andrieşescu nu sunt la rândul lor databile decât tot în cea de a doua jumătate a secolului al II-lea a.Chr., şi nu mai devreme. Totuşi, din perspectiva informaţiilor restituite ale campaniei din 1924, dar şi din perspectiva stadiului actual al cercetării descoperirilor ulterioare de la Zimnicea, este dificil de precizat dacă locuirea aşezării a continuat neîntrerupt de le sfârşitul secolului al IV-lea până în secolul I a.Chr., sau dacă în acest interval ea nu au înregistrat întreruperi. Pentru ambele ipoteze nu dispunem încă de argumente consistente.

În sfârşit, trebuie subliniată identificarea încă din 1924 a unor fragmente ceramice smălţuite, o caractersitică pe care cercetările ulterioare au indicat-o ca specifică olăriei aşezării medievale de la Zimnicea (sec. XIV-XVI). Din păcate nici până astăzi, cercearea nu a putut evidenţia, prin contribuţii edite, amploarea locuirii medievale de pe „Cetate", materialele medievale descoperite la Zimnicea aşteptând în continuare să fie valorificate.

6. Încheiere. Se poate considera că prelucrarea rezultatelor cercetărilor din 1924 de la Zimnicea de către înşişi participanţii la acea campanie ar fi adus lămuriri substanţiale încă de timpuriu în privinţa unui sit atât de puţin cunoscut, dar atât de spectaculos. De asemenea, sarcina valorificării documentaţiei de şantier de acum mai

bine de 8 decenii ar fi fost considerabil uşurată, iar rezultatele acestei tentative s-ar fi dovedit cu siguranţă mult mai fructuoase, dacă materialele recoltate în 1924 ar fi fost conservate ca lot unitar, într-o singură instituţie, în condiţii de inventariere şi conservare adecvate. De asemenea, ar fi fost poate de dorit ca jurnalele atâtor campanii de cercetări desfăşurate pe „Cetatea" de la Zimnicea, nu numai cel din 1924, prezentat în contribuţia de faţă, să fi fost păstrate într-una dintre arhivele unei instituţii de profil, preîntâmpinându-se astfel dispariţia lor.

O enumerare de materiale fără precizarea contextelor are numai *aparent* o valoare euristică limitată. În condiţiile în care documentaţia primară a îndelungatelor cercetări postbelice nu a fost valorificată şi pare să fie pierdută, publicarea jurnalului de şantier din 1924 constituie o tentativă de suplinire a unora dintre lacunele de informaţie care caracterizează cunoaşterea sitului „Cetate" de la Zimnciea. Informaţiile variate oferite de acest jurnal îşi pot dovedi utilitatea tocmai în eventualitatea continuării cercetărilor de teren pe situl „Cetate" de la Zimnicea, precum şi în perspectiva regăsirii şi valorificării altor materiale lăsate pradă uitării în cele mai bine de opt decenii care s-au scurs de la săpăturile lui Andrieşescu şi ale colaboratorilor săi.

Anexa 1. Materiale edite descoperite la Zimnicea în 1924.

Notă. S-au indicat date suplimentare privind dimensiunile, marcajul, locaţia actuală şi nr. de inventar numai pentru piesele care au putut fi reidentificate. Locaţia actuală a celorlalte piese rămâne incertă.

1.1. IMPORTURI ELENISTICE

1.1.1. Ştampilele amforice

1. Amforă de Thasos, „...ΣΙΟΝ /(tirs) /...Η...". Lit.: Tudor D. 1967, 72, nr. cat. 126, fig. 7/136. Pl. 7/1.
2. Amforă de Rhodos, „ΕΠΙ...Μ/ΒΡ.../Δ...". Lit.: Tudor D. 1967, 72, nr. cat. 127, fig. 7/137. Pl. 7/3.
3. Amforă de Rhodos, „...ΟΤΙ/...COY". Lit.: Tudor D. 1967, 73, nr. cat. 128, fig. 7/138. Pl. 7/4.
4. Amforă de Cos, „...ΔΑΙΟΥ" pe toartă bifidă. Lit.: Tudor D. 1967, 73, nr. cat. 131, fig. 7/141. Pl. 7/5.
5. Origină necunoscută, „ΕΡΑ". Lit.: Tudor D. 1967, 73, nr. cat. 132, fig. 7/142. Pl. 7/6.
6. Amforă (Rhodos ?), „ΘΕΥΦΙ/ΛΟΥ". Lit.: Tudor D. 1967, 73, nr. cat. 133, fig. 7/143. Pl. 7/7.
7. Amforă de Sinope (?), „...Υ.../...ΤΟΥ/...ΝΙΔΟΥ" (ramură). Lit.: Tudor D. 1967, 73, nr. cat. 134, fig. 7/144. Pl. 7/2.
8. Amforă de Heracleea Pontică, „ΠΙΑΡΧΙΠ.../ΙΣΤΙΑΙΟΥΣ". Lit.: Tudor D. 1967, 73, nr. cat. 135, fig. 7/147. Pl. 7/9.
9. Amforă de Sinope, „ΑΣΤΙΝΟΜΟΥ/ ΛΕΩΜΕΔΟΝΤΟΣ/ ΤΟΥ ΕΠΙΔΗΜΟΥ/ ΜΕΝΩΝ" (cavaler). Lit.: Tudor D. 1967, 73, nr. cat. 138, 7/148. Pl. 7/8.
10. Toartă de amforă cu ştampilă anepigrafică. Lit.: Tudor D. 1967, 74, nr. cat. 142, 8/152 stg. Pl. 7/11.

1.1.2. Recipiente de lux

1. *Kantharos* cu *phyrnis* negru (lipsesc torţile); înălţ. 11,8 cm; marcaj: „Zimnicea 20.IX.1920 (sic), supraf. B şi şanţ. adiacent.". Lit.: Pârvan V. 1926, 595, fig. 459. MJT Alexandria, nr. inv. 25514. Pl. 6/12.
2. Fragment de cupă de sticlă cu decor reliefat; fragmentul *a*, înălţ. 5,4 cm; marcaj: „Zimnicea 3.IX.1924, S.I, -0,30/-1,00 m"; fragmentul b., înălţ. 3,6 cm; marcaj: „Zim. 1949, S.VII, ţ.6 E/-0,92 m"; diam. reconstituit al buzei 10,9 cm. Lit.: Casan-Franga I. 1967, 14, 18, n. 18, fig. 6/29. MJT Alexandria, *a* - inv. 26020, *b* - inv. I 1553. Pl. 12/1.

1.2. CERAMICA GETICĂ LOCALA

1.2.1. Fragmente ceramice getice comune lucrate la roată

1. fragment de *pythos* (?) cu buza triplu profilată. Pl. 6/1. Lit.: Pârvan V. 1926, 576, fig. 414 stg.;
2. buză răsfrântă spre exterior. Pl. 6/2. Lit.: Pârvan V. 1926, 576, fig. 414 centru;
3. fragment buză îngroşată şi umăr pronunţat. Pl. 6/3. Lit.: Pârvan V. 1926, 576, fig. 414 dr.;
4. cană scundă. Pl. 6/4. Lit.: Pârvan V. 1926, 579, fig. 419;
5. cană înaltă. Pl. 6/5. Lit.: Pârvan V. 1926, 583, fig. 435;

6. fragment de buză de strachină-castron cu toartă răsucită. Pl. 6/6. Lit.: Pârvan V. 1926, 557, fig. 444 sus;
7. buză de strachină-castron cu apucătoare perforată. Pl. 6/7. Lit.: Pârvan V. 1926, 557, fig. 444 centru-stg.;
8. fragment de buză de capac la roată. Pl. 6/8. Lit.: Pârvan V. 1926, 557, fig. 444 centru-dr.;
9. buză oblică de strachină-castron. Pl. 6/9. Lit.: Pârvan V. 1926, 557, fig. 444 jos-stg.;
10. fragment de strachină-castron cu toartă orizontală. Pl. 6/10. Lit.: Pârvan V. 1926, 557, fig. 444 jos-centru; pastă cenușiu-închis/negru, exteriorul și interiorul puternic netezit; MJT-Alexandria (neinventariat); marcaj: „Zimnicea 20.09.1924, suprafața B și ș. adiacente, ad. -2,20m".
11. fragment de strachină-castron. Pl. 6/11. Lit.: Pârvan V. 1926, 557, fig. 444 jos-dr.;
12. toartă de amforă (locală?) cu ștampilă anepigrafică. Pl. 2/23. Lit.: Dumitrescu V. 1993, 52 (fără ilustrație);
13. toartă (de *pythos* ? local) cu rozete imprimate. Pl. 7/12. Lit.: Tudor D. 1967, 74, nr. cat. 146, 8/157, Moscalu E. 1983, 416, pl. 69/9;
14. toartă (de *pythos* ? local) cu rozetă și palmetă imprimate. Pl. 7/10. Lit.: Tudor D. 1967, 74, nr. cat. 148, 8/156; Moscalu E. 1983, 416, pl. 69/10;

1.2.2. Cupe locale cu decor în relief

1. cupă din pastă ocru-roșcat; se păstrează cca 1/3 din piesă; înălț. 6 cm; diam reconstituit al buzei 14,4 cm; marcaj: „Zimnicea, 18.IX.1924, supraf. B (și) șanț(urile) adiacente, -2,20 m". Lit.: Casan-Franga I. 1967, fig. 11/1; MJT Alexandria, inv. 26021. Pl. 12/2.
2. fragment de cupă din pastă ocru-roșcat; buza lipsă; înălț. fragmentului păstrat 4,4 cm; diam. max. în zona superioară a rupturii 10,9 cm; marcaj: „Zimnicea 11.IX. 1924, supraf. B (și) șanț(urile) adiacente". Lit.: Casan-Franga I. 1967, fig. 11/4; MJT Alexandria, inv. 26023. Pl. 12/4.
3. fragment din zona inferioară a unei cupe cu decor în relief din pastă ocru-cenușiu; înălț. fragmentului păstrat 2,9 cm; diam. max. în zona superioară a rupturii 11,2 cm; marcaj: „Zimnicea, 27.VIII. 1924, supraf. A (și) șanț(urile) adiacente". Lit.: Casan-Franga I. 1967, fig. 13/6; MJT Alexandria, inv. 26024 Pl. 12/5.
4. cupă din pastă cenușie; se păstrează trei fragmente: unul mai mare – cca ½ din piesă; celelalte două întregibile formează cca ¼ din piesă, dar le lipsește zona inferioară; diam. reconstituit al buzei 13,6 cm, marcaj: „Zimnicea 1924". Lit.: Casan-Franga I. 1967, fig. 13/9; MJT Alexandria, inv. 26027-26028. Pl 12/8.

Anexa 2. Materiale inedite descoperite la Zimnicea în 1924.

2.1. CERAMICĂ MEDIEVALĂ

1. Oală cu o toartă fragmentară; părți din buză și fundul lipsesc; buza și umerii ornamentați cu striuri orizontale, muchia umărului prezintă impresiuni alveolate; în partea superioară a torții, pată de smalț verde-ocru; pe umeri și pântec tușe de culoare albă; pastă roșie-cărămizie; diam. buzei 13,9 cm; înălț fragmentului păstrat 11,8 cm; marcaj: „Zimnicea 1924"; MNA-București, nr. inv. I 905. Pl. 8/1.
2. Oală cu o toartă fragmentară; gâtul, buza și zone din umeri și pântec lipsesc; caneluri oblice pe pântec, muchia brâului reliefat care marchează umărul prezintă impresiuni alveolate; partea inferioară a peretelui lustruită; pastă roșie-cărămizie, cu urme de ardere secundară; diam. maxim (la pântec) 16,7 cm; înălț. fragmentului păstrat 19,8 cm; marcaj: „Zimnicea 12.IX.1924, suprafața B"; MNA-București, nr. inv. I 895 + I 896 + I 908 b-c + I 910b (fragmentele au fost inventariate înaintea restaurării !). Pl. 8/2.

2.2. CERAMICA GETICĂ

1. fragment de umăr al unui *pythos* local lucrat la roată, cu brâu reliefat ornamentat cu rozetă imprimată, deasupra căruia se distinge copita unui cal în relief; exterior lustruit cenușiu închis; interior cenușiu nuanță medie; înălț. fragmenului păstrat 8.2 cm; diam. reconstituit la nivelul muchiei superioare a brâului reliefat cca 22 cm; marcaj: „Zimnicea, suprafața B, casmaua III (efectiv IV) – 8 sept. 1924", MNA-București (neinventariat). Pl. 9/1.
2. cană-strecurătorare, lucrată cu mâna; toarta lipsă; în zona opusă rupturii torții, buza ușor înălțată prevăzută ci patru rânduri a câte 7-8 perfoirații; exterior brun-cenușiu; interior cenușiu; înălț. 11 cm, diam. max. 13 cm; marcaj: „Zimnciea, 20.IX.1924, supr. B, șanț. adiacent, adân. medie -2,20 m"; MNA-București inv.nr. I 465. Pl. 9/2.
3. fragment de ceașcă sau cană (?) lucrată cu mâna; se păstrează doar un sector al recipientului, de la buză până la fund; toartă lipsă; pastă brun-roșcat-deschis; interior și exterior slab netezit; înălț. 13,3 cm,

diam. reconstituit al buzei cca 13 cm; marcaj: „Zimnicea, supraf. B şi ş. adiac., ad. medie –2,20 m, 20.09.1924" ; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 9/3.

4. fragment de castron lucrat cu mâna; buza ondulată; peretele prezintă un orificiu (deschidere max. 1,5 cm) care suprapune o apucătoare ascuţită; alături, apucătoare cu două excrescenţe; exterior netezit, culoare brun-vineţie cu zone cenuşiu-închis; interior lustruit, culoare neagră cu pete brune; înălţ. 8,6 cm; diam. reconstituit al buzei 21,3 cm; marcaj: „Zimnicea, supraf. B şi ş. adiac., ad. medie (ilizibil), 20.09.1924"; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 9/4.

5. perete de oală înaltă lucrată cu mâna, cu toartă orizontală; exterior brun-cenuşiu, netezit superficial; interior ocru-brun, lustruit; înălţ. fragmentului păstrat 11,6 cm; marcaj: „Zimnciea, ş. SV-NE, casm. VI, 25.8.1924"; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 9/5.

6. buză şi gât de oală lucrată cu mâna, cu aplicaţie semilunară; exterior negru, suprafaţă rugoasă, cu vagi urme de netezire; la interior buza neagră, peretele brun-deschis; înălţ. fragmentului păstrat 8 cm; marcaj: „Zimnciea, 9.IX.1924, suprafaţa B, casm. V – efectiv VI"; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 9/6.

7. fund de oală cu inel de poză (*Standring*) lucrată la mână; ornamnetare cu brâu cu alveole; exterior brun-deschis; interior urme de ardere secundară; înălţ. fragmentului păstrat 4 cm; diam. bazei 8,4 cm; marcaj: „Zimnciea, supraf. B şi şanţuri adiacente, 11.09.1924,"; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 9/7.

8. cană cu toartă uşor supraînălţată, lucrată cu mâna, cu pântec carenat şi fund plat; pastă brun-deschis cu particule de siliciu şi pietricele infime (sub 1 mm lung.); exteriorul a fost tartat cu un slip fin; înălţ. 20,9 cm; diam. pântec 15,9 cm; marcaj: „9 septembrie 1924, Zimnciea, suprafaţa B"; MNA-Bucureşti inv. I 304. Pl. 10/1.

9. fragment de cană (?) lucrată la roată; se păstrează porţiuni din buză, gât şi umăr; exterior şi interior puternic netezit, cenuşiu închis; înălţ. fragmentului păstrat 11 cm; diam. reconstituit al buzei 12,3 cm; marcaj: „Zimnicea 11.09.1924, suprafaţa B şi ş. adiacente"; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 10/2.

10. fragment de cană lucrată la roată: se păstrează toarta supraînălţată şi porţiuni din gât şi buză; pastă cenuşie uniformă; interior şi exterior netezit; înălţ. fragmentului păstrat 11,5 cm; diam. reconstituit al buzei 10,6 cm; marcaj: „Zimnciea, 19.sept.1924, supraf. B şi şanţuri adiacente, ad. medie –2,00 m"; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 10/3.

11. fragment de strachină lucrată la roată, cu apucătoare perforată, dezvoltată din buză, ornamentată cu caneluri oblice; pastă brun-deschis; interior şi exterior lustruit; înălţ. fargmentului păstrat 6 cm; marcaj: „Zimnciea, supraf. B şi ş. I, II, III, IV, 4.09.1924"; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/1

12. fragment de strachină-castron cu toartă orizontală lucrată la roată; sub toartă dreapta, perforaţie (de reparare?); pastă cenuşiu-ocru deschis; interior şi exterior puternic netezit; înălţ. fargmentului păstrat 4,8 cm; marcaj: „Zimnciea, 15.09.1924"; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/2.

13. fragment de castron înalt lucrat la roată cu buza evazată; pastă cenuşie uniformă; interior şi exterior netezit; înălţ. fragmentului păstrat 5 cm; marcaj: „Zimnciea, supraf. B şi şanţuri adiacente, 11.IX.1924,"; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/3.

14. fragment de strachină lucrată la roată; pastă cenuşie cu tentă brună la exterior; interior şi exterior netezit; înălţ. fragmentului păstrat 7 cm; marcaj: „Zimnciea, supraf. B şi şanţuri adiacente, 11.09.1924,"; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/4.

15. fragment de strachină-castron cu perete carenat şi buză invazată, lucrată la roată; pastă uniformă ocru-roşcat; în zona carenei, vagi urme de culoare roşie; interior şi exterior lustruit; înălţ. fragmentului păstrat 5 cm; marcaj: „Zimnciea, ş. SV-NE, casm. VII, 25.08.1924"; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/5.

16. fragment de strachină-castron cu toartă orizontală şi buză invazată, lucrată cu mâna; pastă cenuşiu-închis/negru, puternic netezită la exterior; înălţ. fragmentului păstrat 7,4 cm; marcaj: „Zimnicea 10.09.1924, suprafaţa B şi ş. adiacente, ad. –2,20m"; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/6.

17. vas miniatural lucrat cu mâna, cu ornament reliefat; se păstrează fundul şi o porţiune din perete; interior cenuşiu; exterior brun-deschis; pietricele în pastă (până la 7 mm lungime); înălţ. fragmentului păstrat 4,2 cm; marcaj: „Zimnciea, 22.IX.1924"; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/7.

18. cană miniaturală lucrată cu mâna; se păstrează cca jumătate din gât, pântec şi fund; buza lipseşte; interior netezit cenuşiu-nuanţă medie; exterior netezit cenuşiu închis; pe gât lustruiri verticale; înălţ. fragmentului păstrat 8 cm; marcaj: „Zimnciea, 16.09.1924"; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/8.

19. fragment de strachină carenată lucrată la mână; se păstrează buza verticală şi o porţiune din perete; interior şi exterior ocru-roşcat; interior lustruit, exterior bine netezit; înălţ. fragmentului păstrat 3,3 cm; marcaj: „Zimnciea, tranşeea SV-NE, casm. I, 25.08.1924"; MJT-Alexandria (neinventariat). Neilustrat.

20. fragment de castron (?) la roată; se păstrează partea inferioară a peretelui şi începutul inelului de pozâ, a cărui parte inferioară este deteriorată; la exterior slip roşu lustruit; interior brun-cenuşiu; mică în pastă, înălţ. fragmentului păstrat 4,5 cm; marcaj: „Zimnciea, 26.VIII.1924, şanţ SV-NE, casm. IX-X"; MJT-Alexandria (neinventariat). Neilustrat.
21. toartă supraînălţată de cană/ceaşcă (?) lucrată la roată; interior şi exterior cenuşiu (la interior pe alocuri pete negre); înălţ. fragmentului păstrat 6,8 cm; marcaj: „Zimnciea, 6.IX.1924, supraf. B, casm. II", MJT-Alexandria (neinventariat). Neilustrat.
22. toartă supraînălţată de cană/ceaşcă (?) lucrată la mână; interior şi exterior cenuşiu; înălţ. fragmentului păstrat 4,8 cm; marcaj: „Zimnciea, 1924"; MJT-Alexandria (neinventariat). Neilustrat.
23. toartă supraînălţată de cană/ceaşcă (?) lucrată la mână; interior şi exterior cenuşiu; înălţ. fragmentului păstrat 6,7 cm; marcaj: „Z(imnciea) 1924"; MJT-Alexandria (neinventariat). Neilustrat.
24. perete de oală înaltă lucrată cu mâna, cu toartă orizontală; interior şi exterior negru lustruit; înălţ fragmentului păstrat 5,8 cm; marcaj: „Zimnciea 16.9.1924"; MJT-Alexandria (neinventariat) Neilustrat.
25. fragment de strachină înaltă lucrată cu mâna; buză dreaptă; interior şi exterior brun-ocru lustruit; înălţ fragmentului păstrat 8,3 cm; marcaj: „Z(imnciea), 19.IX.1924, supr. B şi şanţ. adiacent. -2,00"; MJT-Alexandria (neinventariat). Neilustrat.

2.3. CUPE CU DECOR IN RELIEF
1. fragment de buză de cupă cu decor în relief; culoare ocru-roz; înlăţ. fragmentului păstrat 3,4 cm, marcaj: „Zimnicea 27.VIII.1924, supr. A – şanţ. adiacent.". MJT Alexandria, inv. 26022. Pl. 12/3.
2. fragment de perete de cupă cu decor în relief; culoare ocru-roşcat; dim. 4,2/3,2 cm; marcaj: „Zimnicea 27.08.1924, supr. A – şanţ. adiacent."; MJT Alexandria, inv. 26025. Pl. 12/6.
3. fragment de umăr de cupă cu decor în relief; culoare brun-cenuşie; înlăţ. fragmentului păstrat 3,6 cm, marcaj: „Zimnicea, Ş. SE-NV, casm. III, 25.09 (*sic* – de fapt 08!) 1924"; MJT Alexandria, inv. 26026 Pl. 12/7.

Literatura

Alexandrescu A. D. 1972 – Alexandrescu A. D., *Mormintele din perioada mai tîrzie a necropolei getice de la Zimnicea (jud. Teleorman)*. Crisia 2, 1972, 15-26.
Alexandrescu A. D. 1973 - Alexandrescu A. D., *La nécropole du bronze récent de Zimnicea (dép. de Teleorman)*. Dacia 17, 1973, 77-97.
Alexandrescu A. D. 1974 – Alexandrescu A. D., *Autour des fouilles de Zimnicea*. Thracia III (Sofia) 1974, 47-64.
Alexandrescu A. D. 1976 – Alexandrescu A. D., *À propos des fibules <thraces> de Zimnicea*. Thraco-dacica 1, 1976, 131-141.
Alexandrescu A. D. 1980 – Alexandrescu A. D., *La nécropole gète de Zimnicea*. Dacia 24, 1980, 19-126.
Alexandrescu P. 1976 – Alexandrescu P., *Pour une chronologie des VIe - IVe siècles*. Thraco-dacica 1, 1976, 117-126.
Andrieşescu I. 1926 – Andrieşescu I., *Sultana. Descoperirile arheologice din vara anului 1923*. Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice 19, 1926, 170-185.
Avram A. 1996 – Avram A., *Les timbres amphoriques 1. Thasos*. În: Alexandrescu P. (ed.), *Histria, Les résultats des fouilles* VIII. 1. Bucureşti-Paris 1996.
Avram A., Conovici N. 2005 – Avram A., Conovici N., *Les timbres amphoriques*. În: Alexandrescu P. (ed.), *Histria, Les résultats des fouilles* VII. Bucureşti-Paris 2005, 256-270.
Babeş M. 1975 – Babeş M., *Problèmes de la chronologie de la culture geto-dace à la lumière des fouilles de Cîrlomăneşti*. Dacia 19, 1975, 125-139.
Babeş M. 1977 – Babeş M., *Statuetele geto-dace de la Cîrlomăneşti (jud. Buzău)*. SCIVA 28, 3, 1977, 319-352.
Babeş M. 1980 – Babeş M., *Unelte geto-dace pentru modelarea ceramicii*. SCIVA, 31, 1, 1980, 23-32.
Babeş M. 2001a – Babeş M., *Spaţiul carpato-dunărean în secolele III-II a.Chr.* În: Petrescu-Dâmboviţa M., Vuple A. (ed.), *Istoria Românilor*. Vol. I. *Moştenirea timpurilor îndepărtate*. Bucureşti 2001, 501-532.

Babeş M. et alii 2002 – Babeş M., Spânu D., Trohani G., Pătraşcu I., *Zimnicea, jud. Teleorman*. În: *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2001*. Bucureşti 2002, 344-345, nr. 248.

Casan-Franga I. 1967 – Casan-Franga I., *Contribuţii la cunoaşterea ceramicii geto-dacice. Cupele „delliene" getice de pe teritoriul României*. Arheologia Moldovei 5, 1967, 7-35.

Colin A. 1998 – Colin A., *Chronologie des oppida de la Gaule non méridionale. Contribution à l'étude des habitats de la fin de l'âge du Fer*. Paris 1998.

Conovici N. 1998 – Conovici N., *Les timbres amphoriques 2. Sinope*. În: Alexandrescu P. (ed.), *Histria, Les résultats des fouilles* VIII. 2. Bucureşti-Paris 1998.

Conovici N., Irimia M. 1991 – Conovici N., Irimia M., *Timbres amphoriques et autres inscriptions céramiques découvertes à Satu Nou*. Dacia 35, 1991, 139-175.

Constantinescu N. 1972 – Constantinescu N., *Coconi, un sat din Cîmpia română în epoca lui Mircea cel Bătrîn*. Bucureşti 1972.

Crişan I. H. 1969 – Crişan I. H., *Ceramica daco-getică*. Bucureşti 1969.

Die Daker 1980 – Die Daker. *Archäologie in Rumanien. Ausstellungskatalog*. Mainz 1980.

Domaradski M. 1983 – Domaradski M., *Kelti i Traki*. Izkustvo 4, 1983, 37-42.

Domăneanţu C. 1993 – Domăneanţu C., *Un sanctuaire hellénistique du site de Nuntaşi II (comm. d'Istria, dép. de Constanţa)*. Dacia 37, 1993, 59-78.

Drăguţ V. 1982 – Drăguţ V., *Arta românească. Preistorie, Antichuitate, Ev Mediu, Renaştere, Baroc*. Vol. 1, Bucureşti 1982.

Dumitrescu V. 1934 – Dumitrescu V., *Un vase délien d'importastion trouvé près de Fundeni*. În volumul: *În Memoria lui Vasile Pârvan*. Bucureşti 1934, 121-125.

Dumitrescu V. 1993 – Dumitrescu V., *Oameni şi cioburi. Contribuţii la istoria contemporană a arheologiei româneşti*. Cultură şi civilizaţie la Dunarea de Jos 11. Călăraşi 1993.

Finkielsztejn G. 2001 – Finkielsztejn G., *Chronologie détaillée et révisée des éponymes amphoriques rhodiens de 270 à 108 av. J.-C. environ*. BAR NS 990, 2001.

Gramatopol M., Poenaru-Bordea G. 1969 – Gramatopol M., Poenaru-Bordea G., *Amphoric Stamps from Callatis and South Dobrodja*. Dacia 13, 1969, 127-282.

Hänsel B. 1974 – Hänsel B., *Zur Chronologie des 7. Bis 5. Jahrhunderts v.Chr. im Hinterland von Odessos an der westlichen Schwarzmeerküste*. Prähistorische Zeitschrift 49, 2, 1974, 193-217.

Iliri şi daci 1972 – Daicoviciu H., Garašanin D., Glodariu I., Popović L., Vasić M., Vlassa N., *Iliri şi daci. Illyriens et Daces* (catalog de expoziţie). Cluj-Bucureşti 1972.

Iosifaru M. 2003 – Iosifaru M., *Ceramica ştampilată din judetul Vâlcea*. Studii Vâlcene 8, 2003, 36-41.

Kappel I. 1969 – Kappel I., *Die Graphittonkeramik von Manching*. În: *Die Ausgrabungen in Manching* 2, 1969.

Kiriţescu C. 1922 – Kiriţescu C., *Istoria Răsboiului pentru întregirea României*. 1916-1919. Vol. 1, Bucureşti 1922.

Kotigoroško V. 1995 – Kotigoroško V., *Ţinuturile Tisei superioare în veacurile III î.e.n.- IV e.n. (Perioada La Tène şi romană)*. Bucureşti 1995.

Lazarova S., Paunova V. 2003 – Lazarova S., Paunova V., *A Late Iron Age Grave from the Village of Kotlovtsi in Central North Bulgaria*. Archaeologia Bulgarica 7, 1, 2003, 45-58.

Leahu V. 1966 – Leahu V., *Cultura Tei*. Bucureşti 1966.

Mateescu C. N., Babeş M. 1968 – Mateescu C. N., Babeş M., *Cercetări arheologice şi săpături de salvare la Fintinele*. SCIV 19, 2, 1968, 283-291.

Matei M. D. 1979 – Matei M. D., *Cercetarea arheologică a satului medieval românesc în secolele XII-XIV: realizări, perspective, sarcini*. SCIVA 30, 3, 1979, 411-425.

Măndescu D. 2000 – Măndescu D., *Fibula de schemă tracică – noi puncte de vedere*. SCIVA 51, 1-2, 2000, 71-92.

Mitrea B. 1965 – Mitrea B., *Monede antice şi feudale descoperite la Zimnicea*. SCIV 16, 2, 1965, 239-260.

Moscalu E. 1983 – Moscalu E., *Ceramica traco-getică*. Bucureşti 1983.

Moscalu E., Beda C. 1979 – Moscalu E., Beda C., *Noi cetăţi traco-getice*. Cercetări Arheologice 3, 1979, 361-373.

Nestor I. 1933 – Nestor I., *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*. Bericht RGK 22, 1933.

Nestor I. 1949 – Nestor I., *Săpăturile arheologice de la Zimnicea, jud. Teleorman*. Studii 2, 1949, 116-125.

Nestor I. 1950 – Nestor I., *Raport sumar asupra campaniei de săpături arheologice de la Zimnicea*. SCIV 1, 1, 1950, 93-120.

Oliver A. 1977 – Oliver A., *Silver for the Gods. 800 Years of Greek and Roman Silver*. Toledo-Ohio 1977.

Pârvan V. 1926 – Pârvan V., *Getica. O protoistorie a Daciei*. Bucureşti 1926.

PetersÉ. F. 1975 – Peters É. F., *Angaben zum römerzeitlichen Fortleben der keltischen Plastik in Pannonien*. Alba Regia, 14, 1975, 225-234.

Popov R. 1929 – Popov R., *Novootkriti pametnici ot želdjzenata epoha v Bălgarija*. Izvestija na Bălgarskija Arheologičeskija Institut Sofia 5, 1928-1929 (1929), 273-290.

Rotroff S. I. 1982 – Rotroff S. I., *Hellenistic Poterry. Athenian and Imported moldmade Bowls*. The Athenian Agora 22, Princeton 1982.

Sîrbu V. 1993 – Sîrbu V., *Credinţe şi practici funerare, religioase şi magice în lumea getodacilor*. Galaţi 1993.

Sîrbu V., Rustoiu A. 1999 – Sîrbu V., Rustoiu A., *Découvertes funéraires géto-daces du sud-ouest de la Roumanie*. În vol.: *Le Djerdap/Les Portes de Fer à la deuxième moitié de premier millenaire av. J. Ch. Jusqu'aux Guerres Daciques. Kolloqutum in Kladovo-Drobeta-Turnu Severin*. Belgrad 1999, 77-91.

Spânu D. 2004 – Spânu D., *Un mormânt de epoca târzie Latène de la Dubova*. SCIVA 52-53, 2001-2002 (2004), 83-132.

Spânu D., Trohani G. 2003 – Spânu D., Trohani G., *Zimnicea, jud. Teleorman*. În: Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2002. Bucureşti 2003, 347-348, nr. 224.

Şandor Chicideanu M. 2003 - Şandor Chicideanu M., *Cultura Žuto Brdo – Gârla Mare. Contribuţii la cunoaşterea epocii bronzului la Dunarea Mijlocie şi Inferioară*. Cluj 2003.

Teodosiev N., Torbov N. 1995 – Teodosiev N., Torbov N., *Trakijski mogili ot kăsnoelenisticekata epoha pri Tărnava, Beloslatinsko*. Izvestija na Muzejite v Severnozapadna Bălgaria 23, 1995, 11-58.

Thompson H. A. 1934 – Thompson H. A., *Two Centuries of Hellenistic Pottery*. Hesperia. Journal or the American School of Classical Studies at Atheens. Vol. III, nr. 4, 1934, 311-480.

Tudor D. 1967 – Tudor D., *Amforele greceşti ştampilate în Moldova, Muntenia şi Oltenia*. Arheologia Moldovei 5, 1967, 37-80.

Vulpe A., Gheorghiţă M. 1976 – Vulpe A., Gheorghiţă M., *Bols à reliefs de Popeşti*. Daica 20, 1976, 167-198

Vulpe R. 1966 – Vulpe R., *Aşezări getice din Muntenia*. Bucureşti 1966.

Vulpe R., Dunăreanu-Vulpe E. 1924 – Vulpe R., Dunăreanu-Vulpe E., *Les fouilles de Tinosul*. Dacia 1, 1924, 166-223.

Waldhauser J. 1992 – Waldhauser J., *Keltische Distributionssysteme von Graphittonkeramik und die Ausbeutung der Graphitlagerstätten während der Fortgeschrittenen Latènezeit*. Archäologische Korrespondenzblatt 22, 3, 1992, 377-392.

Woźniak Z. 1974 – Woźniak Z., *Wschodnie pogranicze kultury latenskiej*. Wroclaw 1974.

Zaharia E. 1967 – Zaharia E., *Săpăturile de la Dridu. Contribuţie la arheologia şi istoria perioadei de formare a poporului român*. Bucuresti 1967.

Zirra V. 1971a – Zirra V., *Beiträge zur Kenntnis des keltischen Latène in Rumänien*. Dacia 15, 1971, 171-238

Zirra V. 1971b – Zirra V., *Stand der Forschung der keltischen Spätlatènezeit in Rumänien*. Archeologické rozhledy 23, 5, 1971, 529-547.

Zirra V. 1975 – Zirra V., *Influence des geto-daces et de leurs voisins sur l'habitat celtique de Transylvanie*. Alba Regia, 14, 1975, 47-64.

Zirra V. V. 2000 – Zirra V. V., *Bemerkungen zu den thrako-getischen Fibeln*. Dacia 40-42, 1996-1998 (2000), 29-53.

DIE GRABUNGSKAMPAGNE ZIMNICEA 1924 – RESTITUIERTE MITTEILUNGEN

Zusammenfassung

Über die ersten systematischen, von Ion Andrieşescu geleiteten Grabungen aus dem Jahre 1924 an der Fundstelle "Cetate" von Zimnicea, findet man in der Literatur nur spärliche, geringe und disparate Informationen (Anm. 4-7). Das Wiederfinden des Grabungstagebuches der Mitglieder des Teams aus dem Jahre 1924 war der Anlass dieses Beitrages.

Die reichsten Aufzeichnungen der Grabung aus dem Jahre 1924 wurden von Vladimir Dumitrescu (14 Tage) gefolgt von Ion Andrieşescu (10 Tage) und, endlich, von Vasile Christescu (nur 4 Tage) gesichert. In den vom ersten und letzten dokumentierten Seiten (beide damals noch Studenten), lässt sich eine besondere Aufmerksamkeit für die detaillierte Beschreibung der in der Grabung geborgten Funde erkennen. Im Gegenteil dazu, sind die Notizen Professors Ion Andrieşescu viel spärlicher als die seiner Studenten.

Aufgrund der Informationen des Tagebuches, aber auch ausgehend von den Ergebnissen meiner Grabungen aus dem Jahre 2001 (Abb. 5), konnten Lokalisierung, Orientierung und der Ausmass der Grabungen aus dem Jahre 1924 ungefähr bestimmt werden (Abb. 4). Sie bestanden aus einem kleinen stratigragraphischen, nicht lokaliserten Schnitt (2/20 m) und dem Anlegen einer grossen Oberfläche (A) von 20/40 m, von der vollständig (bis ungefähr -2,65 m) das nordöstliche Viertel (Oberfläche B: 10/20 m) erforscht wurde. Gleichfalls wurden nach NW, N und NO weitere vier Schnitte angelegt und erforscht (mit wahrscheinlichen Dimensionen von 2/16 m). Zweck dieser Schnitte war das Durchschneiden der höheren Stellen am Rand der Fundstelle, die irrtümlicher Weise als Befestigungsanlagen gedeutet wurden.

Im allgemeinen haben die Forschungen aus dem Jahre 1924 auf der "Cetate" ("Burg") von Zimnicea, Spuren einer dichten latènezeitlicher Besiedlung belegt, in der handwerkerliche Tätigkeiten aber auch Handel, suggestiv in diesem Sinne die zahlreichen hellenistischen Importe, betrieben wurden. Hervorgehoben werden soll die Anwesenheit und zwar in allen ausgegrabenen Schichten (einschliesslich im unteren Teil der Stratigraphie!) der hellenistischen Amphoren (Abb. 7). Aufgrund der im Jahre 1924 geborgenen chronologischen Indikatoren, kann der Anfang der Besiedlung auf der Fundstelle "Cetate" von Zimnicea, in die zweite Hälfte des 4. Jahrhunderts v. Chr. angesetzt werden. Die Zerstörung der ersten latènezeitlichen Schicht von manchen spätbronzezeitlichen Grabfunden ist nicht auszuschliessen, doch sind die Daten aus dem Tagebuch nicht ausreichend ausdruckvoll in dieser Beziehung (an der Basis der Stratigraphie wird ein "Zwillinggefäss" erwähnt, möglicherweise ein Doppelgefäss mit Parallelen in den Gârla Mare und Tei Kulturen,). Für die Fortsetzung der Besiedlung im 3. Jahrhundert v. Chr. (sogar in seiner zweiten Hälfte) sind gestempelte Amphoren aus Sinope und ein hellenistischer importierter *kantharos* ausdrucksvoll (Abb. 6/12). Zu den weniger ausdruckvollen aber nicht weniger expressiven Datierungselementen für das 4. und 3. Jahrhundert v. Chr., sollen einheimische *pythoi* (z. B. Abb. 9/ 1) erwähnt werden, die mit der Laufzeit der thrakischen Fibeln synchronisiert werden können.

Ein Stempel aus Rhodos, das Bruchstücke einem gläsernen Becher und einheimische Pokale mit Reliefverzierung sind chronologische Indikatoren, welche die Besiedlung der Fundstelle "Cetate" am Ausgang des 2. Jahrhundert und in der ersten Hälfte des 1. Jahrhundert v. Chr. belegen. Diese späten chronologischen Indikatoren können noch eventuell mit einer "grossen eisernen Fibel" (vieleicht von Latène C/D? Schema) oder mit einem möglichen, krummen Dolchgriff ("sica") ergänzt werden. Endlich soll hervorgehoben werden, dass schon im Jahre 1924 mittelalterliche glasierte Keramikbruchstücke der mittelalterlichen Besiedlung des 14. - 16. Jahrhunderts identifiziert wurden (Abb. 8).

AŞEZAREA GETO-DACĂ DE LA ŞTOROBĂNEASA-„CIMITIR“ (JUDEŢUL TELEORMAN)

ION PĂTRAŞCU*

Printre materialele arheologice aflate în expoziţia şcolii generale „Nicolae Racotă” din comuna Ştorobăneasa[1] se află mai multe fragmente provenind de la vase ceramice getice şi greceşti. Punctul din care provin aceste fragmente ceramice se află în partea de est a localităţii, pe terasa stângă, înaltă, a râului Teleorman (fig. 1/1).

Un element preţios în datarea locuirii de la Ştorobăneasa-„Cimitir“ îl constituie o toartă fragmentară, ştampilată, provenind de la o amforă de Sinope (fig. 1/2). Ştampila este rectangulară, cu legenda pe două rânduri, fiind spartă în jumătatea inferioară; dimensiuni: circa 5,4 x 2,3 cm.

ΠΥΘΟΚ[ΛΕΟΥ]Σ		Πυθοκλέους
ΑΣΤΥΝ[ΟΜΟΥ]	[cap de Silen, spre st.]	αστυνόμου

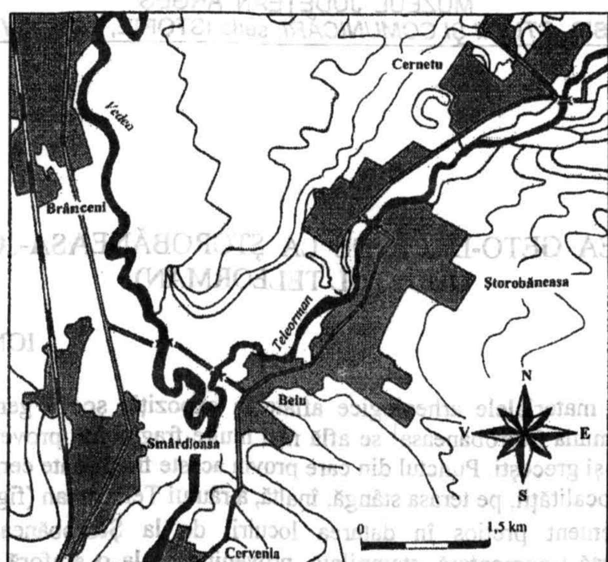
Cf. A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, L. Cheluţă-Georgescu, *Importuri amforice la Albeşti (jud. Constanţa): Sinope*, Pontica, 21-22, 1988-1989, p. 44, nr. 170 (Albeşti); M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Amphora stamps from Callatis and south Dobrudja*, Dacia N.S., XIII, 1969, p. 184, nr. 325. (Callatis); N. Conovici, *Histria IX. Les timbres amphoriques. 1. Sinope*, Bucureşti-Paris,1998, p. 68-71; gr. a III-a (Histria). Astinomul Pythocles face parte din grupa a III-a, fiind plasat la sfârşitul acesteia. Ştampilele cu numele său se datează spre sfârşitul deceniului doi al sec. III a. Chr.

O a doua toartă ştampilată de Sinope este la fel de importantă pentru datarea descoperirilor de la „Cimitir“ (fig. 1/3). Ştampila este rectangulară, cu legenda pe două rânduri. În dreapta simbol, lebes cu trepied; dimensiuni 5,3x2,3 cm.

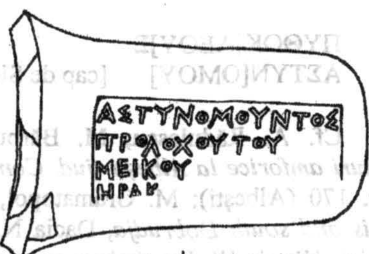
ΑΣΤΥΝΟΜΟΥΝΤΟΣ		αστυνόμουντος
ΠΡΟΛΟΧΟΥ ΤΟΥ	lebes cu trepied	Προλοχου του
ΜΕΙΚΟΥ		Μεικου
ΗΡΑΚ[ΛΕΩΝ]		Ἡρακ[λέων]

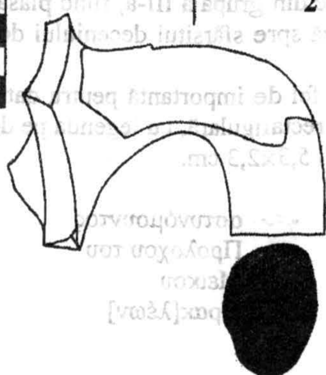
* Muzeul Judeţean Teleorman, Alexandria.

[1] Comuna Ştorobăneasa se află situată pe malul râului Teleorman, la mică distanţă, în amonte, de vărsarea acestuia în Vedea. Cele mai apropiate aşezări getice timpurii cunoscute sunt acelea de la Nanov-„Nanoveanca Baraj“, Alexandria-„Podul Nou“ şi Zimnicea-„Cetate“.

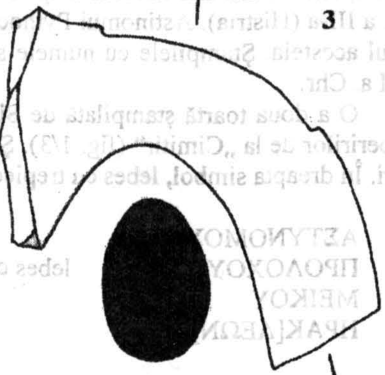
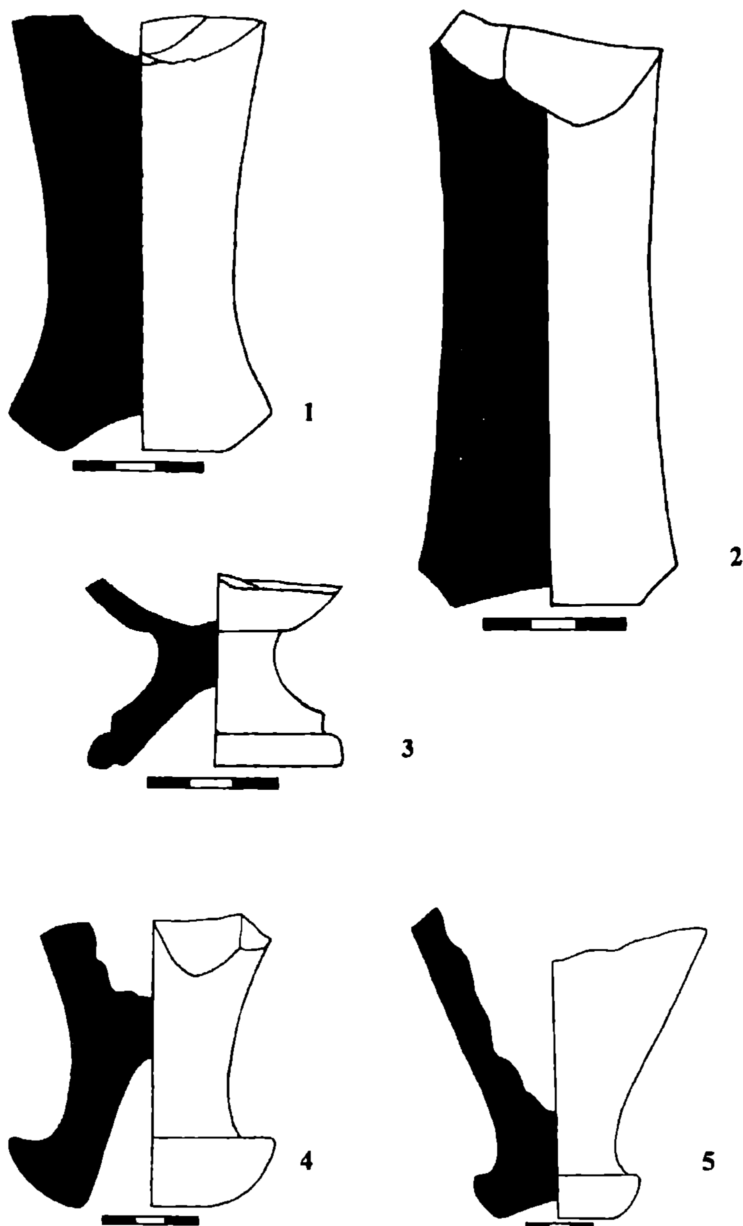

Fig. 1. 1 Aşezarea getică de la Cimitir; 2- 3 Ştampile amforice de Sinope.

Ştorobăneasa-„Cmitir”. 1-2 Fragmente de amfore de Thasos; 4-5 Fragmente de amfore de tip Soloha I; 3 Fragment de kantharos.

N. Conovici îl plasează pe magistratul Προλοχος Μεικου în gr. Ve. Prin asocierea acestuia cu Ἡρακλέων, atestat în grupele Vd şi Ve[2], ştampila de la Ştorobăneasa poate fi datată în primul sfert al sec. II a. Chr. Trebuie să menţionăm faptul că ştampila descoperită în punctul „Cimitir" este singura cunoscută, până în prezent, de pe litoralul vest pontic (românesc şi bulgar)[3]. Cele două ştampile sinopeene descoperite aici datează locuirea de la Ştorobăneasa-„Cimitir" pe tot parcursul sec. III a. Chr. şi începutul secolului următor.

Printre fragmentele de amfore elenistice se găsesc mai multe picioare, unele provenind de la amfore thasiene (fig.2/1-2), iar altele de la amfore de tip Soloha I[4] (fig.2/4-5).

Tot din rândul importurilor elenistice face parte şi un picior de kantharos. Pe partea exterioară a bazei acesta prezintă o canelură adâncă. Pe partea interioară se află încă o canelură, situată pe talpa piciorului, aproape de margine. Piesa a fost lucrată din argilă de culoare roz-cărămizie, cu rare concreţiuni calcaroase. Ambele suprafeţe sunt acoperite cu firnis negru (fig.2/3). Vasul are o bună analogie la Zimnicea-„Cetate" şi se datează cel mai probabil în sec. III a. Chr.

Aşezarea getică timpurie de la Ştorobăneasa pare a se fi situat pe un drum comercial care pornea de la Zimnicea şi urca pe cursul Vedei, pătrunzând adânc în teritoriul getic nord dunărean. Descoperirea din punctul „Cimitir" se adaugă acelora, mai bine cunoscute, de la Albeşti, Orbeasca de Sus, Peretu, Pleaşov, Trivalea Moşteni şi Zimnicea.

THE GETO-DACIAN SETTLEMENT FROM ŞTOROBĂNEASA-„CIMITIR" (TELEORMAN COUNTY)

Abstract

This article presents a few ceramic materials discovered at Ştorobăneasa-„Cimitir" (Teleorman County). These pieces are dated in the 3rd century B.C.

Explanation of the figures:

Fig. 1. 1 The geto-dacian settlement from Ştorobăneasa-„Cimitir" (Teleorman County); 2-3 Amphora stamps from Sinope.

Fig. 2. 1-2, 4-5 Sherds from Greek amphoras of Thasos and Soloha I discovered at Ştorobăneasa-„Cimitir" (Teleorman County); 3 Greek kantharos.

[2] N. Conovici, *Histria IX. Les timbres amphoriques. 1. Sinope*, Bucureşti-Paris, 1998, p. 155 (nr. 596), 156-157 (nr. 601).
[3] *Ibidem*, p. 47.
[4] I. B. Zeest, *Keramiceskaja tara Bospora*, MIA 83, Moscova, 1960, pl. XV/32 б,в,г ; XVI/33a.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

DESPRE DOUĂ PUNCTE DIN SISTEMUL DEFENSIV ROMAN DE LA DUNĂREA DE JOS - SEMNALĂRI ŞI IPOTEZE

OVIDIU ŢENTEA*

Opiniile care constituie obiectul comunicării mele privesc două zone din sistemul defensiv roman, situate în partea stângă a Dunării de Jos, anume: Galaţi-Barboşi şi Piua Petrii. Atenţia asupra zonelor respective mi-a fost atrasă atât datorită atestărilor epigrafice, pe care le voi aminti în cele ce urmează, cât şi datorită cercetărilor arheologice pe care le-am efectuat recent într-unul dintre aceste puncte[1]. Atât zona Galaţi-Barboşi cât şi o mică fortificaţie din zona localităţii Piua Petrii au fost considerate „capete de pod"[2] ale fortificaţiilor de la *Dinogetia*, respectiv *Carsium*[3]. Situaţii similare pot fi întâlnite destul de frecvent în epoca romană pe cursul mijlociu şi inferior al Dunării: *Dierna* (Orşova) – *Transdierna* (Tekija), *Drobeta* – *Transdrobeta* sau *Pontes* (Kostol), *Marisca* (Olteniţa?) – *Transmarisca* (Tutrakan), *Aliobrix* (Orlovka) – *Noviodunum* (Isaccea). Pentru unele toponimele preromane pe care romanii le-au adoptat, pentru a face distincţia dintre cele două denumiri gemene, a fost adăugat prefixul *trans*[4]. Aceste fortificaţii transdanubiene au o pondere mai importantă în cadrul sistemului defensiv în perioada romană târzie, însă strategia a fost adoptată începând cu epoca Principatului.

Primul punct asupra căruia mă voi opri este fortificaţia romană de la Galaţi, cartierul Dunărea, denumire sub care a intrat în literatura de specialitate. Situată

---

* Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti.

[1] Pentru un scurt raport tehnic O. Ţentea, S. Cleşiu, *Galaţi, jud. Galaţi. Punct: Cartier Dunărea*, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 2004*, Bucureşti, 2005 (în continuare: CCA), pp. 153-157; O. Ţentea, S. Cleşiu, *Fortificaţia şi necropola romană de la Galaţi, cartierul „Dunărea"- raport arheologic*, în „Cercetări Arheologice", 13 (în curs de apariţie).

[2] În literatura de specialitate a fost folosită frecvent noţiunea de „cap de pod" pentru a descrie acest tip de fortificaţii. De cele mai multe ori avanposturile au fost contemporane doar într-un anumit segment cronologic cu fortificaţiile de pe celălalt mal al fluviului[2], având amplasamente, dimensiuni şi, implicit, funcţionalităţi diferite de la un caz la altul. Din acest motiv considerăm că noţiunea „cap de pod" face parte mai degrabă dintr-un limbaj simbolic, destul de imprecis ca noţiune ştiinţifică, categorie din care face parte şi noţiunea de „descălecat", utilizată în istoriografia românească pentru perioada medievală timpurie din Muntenia şi Moldova.

[3] În privinţa existenţei micii fortificaţii romane din stânga Dunării în zona fostei localităţi Piua Petrii, opiniile specialiştilor sunt împărţite - după cum voi arăta mai jos.

[4] Al. Barnea, *Quelqes problèmes de géographie historique concernant le limes du Bas Danube*, în N. Gudea (Hrsg.), *Proceedings of the XVIIth International Congress of Roman Frontier Studies, Zalău 1997*, Zalău, 1999 (în continuare: Limes 17 Zalău), p. 486; vezi şi nota 23.

aproximativ la jumătatea distanței dintre Dunăre și Barboși[5], fortificația a făcut obiectul mai multor interpretări[6]. Referitor la datarea micii fortificații se pot lua în discuție doar amforele descoperite în *fossae*. M. Brudiu considera că se poate stabili o cronologie în detaliu a fortificației pe baza amforelor descoperite în trei niveluri diferite de umplere a șanțurilor. Astfel autorul citat a ajuns la concluzia că fortificația în cauză a durat aproape două secole: prima fază corespunzând unei fortificații timpurii din timpul domniei lui Traian, cele două faze ulterioare fiind atribuite unui depozit de amfore[7]. Autorul amintit a reluat aceste ipoteze în mai multe studii, acestora alăturându-li-se și unele contribuții care vedeau în mod diferit funcționalitatea fortificației. Spre exemplu, C. Croitoru are opinii mai nuanțate decât autorul săpăturilor privind funcționalitatea acestei fortificații, însă ipotezele sale sunt adaptate aceleiași cronologii eronate. Acesta este de părere că fortificația în cauză a avut rolul unui turn de semnalizare, dată fiind vizibilitatea bună la nivelul confluenței Siretului cu Dunărea, situație considerată a fi similară cu cea din zona Porților de Fier[8], iar în fazele ulterioare aceasta ar fi avut un rol comercial (explicația fiind dată de numărul mare de torți de amfore descoperite în șanțurile fortificației, rezultate potrivit autorului citat din ruperea intenționată a acestora

---

[5] *Tabula Imperii Romani*, L 35, București, 1969, p. 25; Gh. Săulescu, *Descrierea istorico-geografică a cetăței Caput Bovis (Capul Boului sau Ghertina) a cărei ruine se află în apropierea Galațiului*, Iași, 1837, V. Pârvan. *Castrul roman de la Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos*, în „Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice", II. 36, 1913, pp. 14-27; Emilia Doruțiu-Boilă, *Teritoriul militar al legiunii V Macedonica la Dunărea de Jos*, în „Studii și cercetări de istorie veche", 23, 1972, 1, pp. 55-58; S. Sanie, *Civilizația romană de la est de Carpați și romanitatea de pe teritoriul Moldovei*, Iași, 1981, pp. 75-111; I. Petculescu, *Despre cronologia fortificațiilor romane de la Barboși*, în „Pontica", 15, 1982, p. 249-253; C. Croitoru, *Fortificațiile liniare romane în stânga Dunării de Jos (secolele I-IV p. Chr.) (I)*, Galați, 2004, pp. 80-90, 115-124 (în continuare: Croitoru 2004). Despre necropola romană de la Barboși, vezi I. T. Dragomir, *Morminte romane într-un tumul la Tirighina-Barboși în sudul roman al Moldovei*, în „Danubius", 10, 1980, pp. 73-114; I. T. Dragomir, *Descoperirea fortuită a unui mormânt tumular de incinerație de la Tirighina Barboși*, în „Pontica", 24, 1991, pp. 237-245.

[6] M. Brudiu. *Un cavou roman descoperit la Galați*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie", 27, 1976, 1, pp. 85-96; M. Brudiu, *Săpăturile de salvare din castellum de pământ (sec. II – III, e.n.)*, în „Materiale și cercetări arheologice", 14, 1980, pp. 314-320 (în continuare: Brudiu 1980); M. Brudiu, *Un castellum roman descoperit la Galați și semnificația lui*, în „Danubius", 10, 1981, pp. 59-72 (în continuare: Brudiu 1981); M. Brudiu, *Drumul roman prin Moldova de Jos între intuiție și realitățile arheologice*, în „Pontica", 31, 1998, pp. 209-216 (în continuare: Brudiu 1998); M. Brudiu, *Lumea de sub tumuli din sudul Moldovei. De la indo-europeni la turanicii târzii – mărturii arheologice*, București 2003, pp. 59-62 (nr. 258), p. 171, fig. 16, p. 175, fig. 20, p. 176, fig. 21. Recent au mai fost efectuate două sondaje: M. Brudiu, *Galați, jud. Galați. Punct: cartier Dunărea*, în CCA, 2002 (2003), pp. 128-129; M. Brudiu, *Galați, jud. Galați Punct: cartier Dunărea*, în CCA, 2003 (2004), pp. 125-126. Trebuie amintită aici o contradicție dintre planurile publicate de M. Brudiu la un interval de aproape două decenii: la nord de fortificație între distanțe cuprinse între 70 și 150 metri sunt marcați tumulii 2-4 (Brudiu 1980, p. 315, fig. 1), pentru ca ulterior în aceeași zonă să fie marcate, fără nici o explicație, „Fortificația II" și „Fortificația III", alături de mormintele 69-75 (Brudiu 1998, p. 210 fig. 1). O încercare de lămurire a acestei situații este oferită în introducerea raportului de săpătură din 2002: „Unele observații anterioare, din anul 1979, când am putut urmări situația complexelor romane, într-o fotografie aeriană de la I. P. J. Galați din anii '50 ai secolului trecut, am putut reține forma de culoare deschisă a *castellum*-ului, care era mult mai mare, raportată și la unii tumuli funerari din apropiere, pe care ulterior, pe unii i-am cercetat, în timp ce alții dispăruseră" - Brudiu 2002 (2003), p. 129.

[7] Brudiu 1980, p. 319; Brudiu 1981, pp. 62-65; Brudiu 1998, p. 210 fig. 1, Brudiu, în CCA, 2002 (2003), pp. 128-129, Brudiu în CCA, 2003 (2004), pp. 125-126.

[8] N. Gudea, *Die Nordgrenze der römischen Provinz Obermoesien. Materialien zu ihrer Geschichte (86-275 n.Chr.)*, Sonderdruck aus „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseum, Mainz", 48, 2001, nr. 11a-c, 12a-j.

ca semn al impozitării amforei respective)[9]. Faptul că mânerele amforelor se rupeau mai frecvent decât altă parte a recipientului nu trebuie să surprindă, cauzele puteau să fie spre exemplu greutatea amforelor respective sau modalitatea tehnică prin care o toartă se aplică pe corpul recipientului! Din statistica realizată în cursul cercetărilor noastre, mânerele nu au o pondere foarte însemnată în comparaţie cu restul fragmentelor de amfore descoperite, fapt reieşit şi din eşantioanele publicate de M. Brudiu[10].

Identificarea amforelor în mai multe niveluri de umplere a şanţurilor nu poate constitui însă un argument pentru stabilirea unei cronologii a fazelor fortificaţiei, în lipsa stratigrafiei interne. În cursul cercetărilor noastre am putut observa că pe escarpele şanţurilor nu se disting urmele activităţilor curente de întreţinere de către soldaţii din garnizoană, în unele porţiuni escarpele distingându-se cu dificultate, porţiunile superioare ale acestora prăbuşindu-se imediat după abandonarea fortificaţiei[11]. Aşadar, amforele descoperite în urma cercetărilor arheologice, mai vechi sau mai recente, în şanţurile acestei fortificaţii au o provenienţă reziduală. Întrucât această greşeală de interpretare a fost preluată cu mai multe ocazii, mă văd nevoit să amintesc două aspecte. Contextele arheologice din şanţurile unei fortificaţii sunt rezultatul unor depuneri aluvionare, colmatări ale escarpelor şi (sau) artefacte provenite din reziduuri. Complexele arheologice sau straturile nederanjate din interiorul acestora reprezintă de obicei intervenţii ulterioare funcţionării şanţurilor sau rare excepţii, cum însă nu este cazul de faţă. În nici un caz succesiunea stratigrafică dintr-o *fossa* nu poate asigura cronologia fortificaţiei.

Amforele descoperite în interiorul şanţurilor fortificaţiei de la Galaţi se datează tipologic cu predilecţie pe durata secolului II p. Chr. Cu toate că unele exemplare se pot încadra cronologic în intervalul cuprins între finele sec. I p. Chr. şi începutul sec. II p. Chr., aceste forme puteau să circule o durată ceva mai lungă de timp, astfel încât din punct de vedere arheologic datarea micii fortificaţii de la Galaţi poate fi făcută pe durata primei jumătăţi a secolului al II-lea p. Chr.[12]

Fortificaţia, cu o suprafaţă de sub 0,2 ha, calculată pe interiorul şanţurilor, se încadrează în tipul fortificaţiilor mici care pot adăposti un grup de soldaţi în anumite avanposturi, cu misiunea de a supraveghea vaduri, drumuri sau un punct cu o anumită importanţă. În aceste circumstanţe, o *vexillatio* putea fi trimisă în vecinătatea garnizoanei, loc în care putea staţiona o centurie sau un număr variabil de soldaţi. Sursele documentare indică faptul că asemenea vexilaţii puteau fi detaşate chiar pentru

---

[9] Croitoru 2004, p. 85.

[10] Brudiu 1980, fig. 3-6; Brudiu 1981, fig. 1-4. Trebuie menţionat însă că materialul citat nu poate fi inclus în statistici, întrucât a fost publicat selectiv.

[11] Zona a fost puternic afectată de lucrările de taluzare cauzate de amenajarea pantei sudice a Platului Tiglina în scopul construirii şoselei de centură. Arealul amintit a fost terasat, astfel încât aproximativ o treime din fortificaţie a fost complet distrusă, întreaga porţiune păstrată fiind nivelată cu un plug de mare adâncime. Din acest motiv nu am putut sesiza dacă stratigrafia din interiorul fortificaţiei a fost complet distrusă sau aceasta nu mai poate fi sesizată datorită caracterului temporar al fortificaţiei. Singurele elemente care s-au mai păstrat sunt şanţurile (*fossae*).

[12] Pentru catalogul, clasificarea şi datarea amforelor descoperite în cursul săpăturilor din anul 2004, vezi nota 1.

un anumit număr de ani[13].

Asemenea mici fortificaţii (*fortlets*) au fost semnalate în Britannia începând cu perioada imediat următoare cuceririi şi până în cursul secolului IV p. Chr. Cel mai timpuriu exemplu este la Martinhoe, de unde detaşamentul care a staţionat aici avea probabil misiunea de a supraveghea Canalul Bristol (trei clădiri din interior indicau o garnizoană formată din 80 soldaţi şi un ofiţer). În secolul II p. Chr., câteva mici fortificaţii de acest tip au fost contruite în sudul Scoţiei în timpul ocupaţiei lui Antoninus Pius, spre exemplu Barburgh Mill, cele două barăci ale sale putând găzdui, de asemenea, o centurie[14].

În acest context mi se pare interesant de semnalat prezenţa unor relativ numeroase avanposturi sau castre de marş în *Barbaricum*, la nordul sectorului dunărean, cuprins între castrele *Flavianis* (Mautern) în Noricum şi *Brigetio* (Komárom) în Pannonia Superior, majoritatea acestora fiind legate însă de războaiele marcomanice[15]. Cel mai relevant exemplu în acest sens îl constituie *Kelamantia* (Iža Leányvár) - avanpostul castrului de la *Brigetio* (Komárom) – nu numai pentru că s-a bucurat de numeroase studii publicate, în urma unor cercetări arheologice recente[16] dar şi datorită faptului că situaţia de aici poate fi considerată o bună analogie pentru strategia adoptată pentru sectorul Galaţi-Barboşi.

Fortificaţia romană din Galaţi, cartierul Dunărea este o fortificaţie temporară de mici dimensiuni. Aş vrea să fac o delimitare cât se poate de clară faţă de castru de marş, întrucât dimensiunile mici ale acestei fortificaţii nu permit o astfel de atribuire. Înţelegem, aşadar, prin fortificaţie temporară un loc de garnizoană care a funcţionat o perioadă restrânsă de timp: de la câteva săptămâni sau luni, până la unu, doi ani. Argumentaţia mea se bazează, după cum am amintit, exclusiv pe observaţiile arheologice efectuate în şanţurile fortificaţiei. Pe baza analizei amforelor identificate în interiorul şanţurilor, singurele artefacte descoperite, nu se poate oferi o cronologie prea restrânsă a acesteia. Acceptând că frecvenţa lor cea mai mare este pe durata secolului al II-lea, consider că foarte probabil fortificaţia să fi funcţionat în prima jumătate a secolului respectiv[17].

---

[13] D.J. Breeze, *Roman Forts in Britain*, Aylesbury, 1983, p. 43 (în continuare: Breeze 1983). Pentru o privire de ansamblu vezi şi H. Welfare, V. Swan, *Roman Camps in England*, London, 1995, pp. 1-27, iar ca sinteză diagrama de la pp. 12-13.

[14] Pentru discuţii despre garnizoana acestui fort vezi D. Breeze, *The Roman Fortlet Barburgh Mill Dumfriesshire*, în „Britannia", 5, 1974, p. 147 sqq; idem, *The garrisoning of Roman Fortlets*, în D. Breeze, B. Dobson, *Roman Officers and Frontiers*, Stuttgart, 1993, pp. 505-510). Barăcile erau protejate de un *murus caespiticius* şi un singur şanţ – Breeze 1983, p. 45, fig. 33-34. *Milecastles* şi *milefortlets* de pe Valul lui Hadrian şi Valul lui Antoninus sunt versiuni mai mici ale acestor fortificaţii. Cele de pe Valul lui Hadrian par să ofere găzduire pentru 80 sau 32 soldaţi care aveau misiunea să păzească porţile valului şi să supravegheze porţiunea corespunzătoare a valului (Breeze 1983, pp. 43-46). Pentru o repertoriere a acestor fortificaţii în Germanii şi Raetia, vezi H. Sohönberger, *Die römischen Truppenlager der frühen und mittleren Kaiserzeit zwischen Nordsee und Inn.* în „Berichte der Römisch-Germanischen Kommission, Mainz", 66, 1985, pp. 490-493.

[15] M. Kandler, H. Vetters (Hrsg.), *Der römische Limes in Österreich. Ein Führer*, Wien, 1986, pp. 231-247.

[16] Pentru referinţe bibliografice mai recente, Klára Kuzmová, J. Rajtár, *Iža Leányvár Fort, Iža temporary camps*, în Zs. Visy (ed), *Roman Army in Pannonia. An archaeological Guide of the Ripa Pannonica*, Pécs, 2003, pp. 194-198.

[17] Nu se poate exclude funcţionarea ei chiar în timpul domniei lui Traian, apoi, odată cu amplele construcţii care au avut loc în castrul de la Barboşi şi cu realizarea valului Galaţiului în timpul domniei lui Hadrian (?)

Al doilea subiect asupra căruia am intenţionat să mă opresc în acest material este o inscripţie descoperită la Gura Ialomiţei, a cărei provenienţă este încă controversată în literatura de specialitate[18]. Acest altar a fost descoperit potrivit lui Gr. Tocilescu la sfârşitul secolului XIX, sursă pe care o citează şi V Pârvan[19]. D. Tudor, urmat de R. Vulpe, a pus la îndoială exactitatea informaţiilor privind locul de descoperire al altarului, considerând că a fost vorba de o eroare de etichetaj, monumentul văzut de Tocilescu în colecţia Kogălniceanu fiind adus din Oltenia[20]. Aceeaşi opinie a fost reluată apoi cu mai multe ocazii[21]. W. Wagner considera că acest *numerus* ar fi fost diferit de cel atestat în Dacia Inferior; opinie preluată şi de J. Beneš[22].

Existenţa unui avanpost roman la vest de *Carsium*, în zona Gurii Ialomiţei, nu trebuie exclusă cu atât mai mult cu cât se păstrează mărturii mai vechi privitoare la existenţa unei fortificaţii romane în acest loc. D. Bondoc era de părere că fortificaţiile nord-dunărene între secolele IV-VI p. Chr. reprezentau simple prelungiri în *Barbaricum* ale corespondentelor din sudul fluviului, multe dintre acestea fiind situate în apropierea gurii de vărsare a unor râuri în Dunăre, având în mod evident şi scopul de a preîntâmpina eventualele atacuri venite din aceste direcţii. În acest context, autorul amintit argumentează funcţionarea fortificaţiei de la Piua Petrii numai în perioada romană târzie[23].

Ioana Bogdan Cătăniciu considera posibil ca acest *numerus* să fi acţionat în

---

Gostar, *Cetăţile dacice din Moldova şi cucerirea romană la nordul gurilor Dunării de Jos*, în „Apulum", 5, 1965, p. 146; N. Gostar, I. T. Dragomir, S. Sanie, Ş. Sanie, *Castellum şi castrul roman de la Barboşi*, în *Sesiunea de comunicări ştiinţifice a muzeelor de istorie*, I (sept. 1964), Bucureşti, 1970, p. 422; vezi şi …ioru 2004, p. 90), această mică fortificaţie a fost dezafectată.

18 *Corpus Inscripionum Latinarum* (în continuare: CIL), III 7493 = *Inscripţiile din Scythia Minor* (în continuare: ISM), V 127: *„Genio cent(uriae) / Fl(avii) Ianuar(i) / Fl(avius) Avitianus / sig(nifer) n(umeri) …r]um s(agittariorum) eius / voto libye(!) / posuit"*.

19 Gr. Tocilescu, *Monumente epigrafice şi sculpturale ale Muzeului de Antichităţi din Bucuresci*, Bucureşti, 1902, p. 283; V. Pârvan, *Începuturile vieţii romane la gurile Dunării*[2], Bucureşti, 1974, pp. 90-91.

20 D. Tudor, *Oltenia romană*[2], Bucureşti, 1978, p. 224, p. 279; R. Vulpe, în V. Pârvan, *op. cit.*, p. 174, n. 203.

21 Citez selectiv: D.Tudor, *Oltenia Romană*[4], Bucureşti 1978, pp. 339-340 (cu unele nuanţări în acest caz faţă de ediţia a doua); R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, Bucureşti, 1968, p. 419; A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, Bucureşti 1977, p. 69; I. Barnea, O. Iliescu, *Constantin cel Mare*, Bucureşti, 1982, p. 117; Cf. M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*, Bucureşti, 1983, pp. 41-42, şi, mai recent, într-o excelentă sinteză asupra trupelor auxiliare din Moesia Inferior, F. Matei-Popescu, *Trupele auxiliare ale armatei romane din Moesia Inferior*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 52-53, 2001-2002 (2004), p. 232, nr. 41.

22 W. Wagner, *Die Dislokation der romischen Auxiliarformationen in der Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, p. 216; J. Beneš, *Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia*, Praha, 1978, p. 63, nr. 161/25. Pentru opinii mai recente referitoare la istoricul acestui numerus: Pat Southern, *The Numeri of the Roman Imperial Army*, în „Britannia", 20, 1989, pp. 137-138 (omite din repertoriu această inscripţie); E. Németh, *Die Numeri im römischen Heer Dakiens*, în „Ephemeris Napocensis", 7, 1997, p. 105, nr. 3 (nu discută această inscripţie); M. Reuter, *Studien zu den Numeri des römischen Heeres in der mittleren Kaiserzeit*, în „Berichte der Römisch-Germanischen Kommission, Mainz", 80, 1999, p. 547 (preia opinia lui Beneš; consideraţia că la Piua Petrii a fost avanpostul fortificaţiei de la *Durostorum* - în loc de *Carsium* – o considerăm o simplă greşeală de tehnoredactare).

23 D. Bondoc, *Stăpânirea romană la nordul Dunării după retragerea aureliană*, p. 127 (Teză de doctorat susţinută, Universitatea Bucureşti, 2004); idem, *Repertoriul fortificaţiilor de pe ripa nordică a limesului Dunării de Jos în epoca romană târzie. Repertoriul fortificaţiilor (sfârşitul sec. al III-lea - începutul sec. al V-lea)* - www.archaeology.ro. Îi mulţumesc şi pe această cale colegului D. Bondoc pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziţie manuscrisul citat.

zona Gura Ialomiţei în contextul atacurilor carpilor din anul 214, argumentând acest fapt prin îngroparea unor tezaure din Muntenia[24]. C.C. Petolescu, într-un studiu anterior pe marginea tezaurelor amintite, era de părere că evenimentele care au determinat depunerea acestora s-ar fi petrecut în anii 193-194 p. Chr., pe fondul unor atacuri barbare în zona aşa-numitelor "capete de pod" de la Barboşi şi Gura Ialomiţei[25].

În opinia mea, în această zonă a existat o fortificaţie şi în perioada Principatului, reprezentând avanpostul garnizoanei de la *Carsium*[26]. Dedicaţia pentru *genius centuriae* de la Piua Petrii nu este rodul unei întâmplări, întrucât într-o astfel de fortificaţie de mici dimensiuni a putut să staţioneze o centurie din *Numerus Syrorum sagittariorum*[27].

Este remarcabil faptul că în cadrul cultului geniilor în epoca romană, cel mai mare număr de locuri de cult, altare sau statui au fost dedicate pentru *Genius centuriae*, atât în legiuni, cât şi în gărzile pretoriene. Acest fapt ar indica puternicul sentiment de identitate şi de apartenenţă al soldaţilor la centuria din care făc parte! Se pare că aceştia se simţeau mai protejaţi în acest tip de formaţiune decât în *contubernium* sau cohortă. În mod frecvent dedicanţii pentru genius *centuriae* au fost soldaţii cu rang de *signifer*, *optio* sau *custos armorum* şi chiar centurionul însuşi[28]. Potrivit lui M. Popescu, inscripţia în discuţie permite înţelegerea rolului esenţial acordat spiritului tutelar al centuriei pentru protejarea unei *vexillatio* aflate în misiune[29].

Deşi problema localizării descoperirii rămâne incertă, ca şi cea a fortificaţiei, argumentul erorii de înregistrare a „pietrei rătăcitoare"nu poate fi întărit prin invocarea lipsei altor atestări ale acestui *numerus* în Moesia Inferior. Oare o viitoare atestare în acest sens ar putea să schimbe locul de provenienţă al inscripţiei?

***

Un posibil răspuns ni l-ar fi putut da un tip de ştampilă tegulară descoperit în urmă cu aproape două decenii la Barboşi. Întrucât nu am reuşit să văd exemplarul în cauză, în pofida unor demersuri repetate, ipoteza mea poate fi considerată în acest moment doar un exerciţiu de logică formală.

Ştampila, în cartuş închis, are trei litere în ligatură, două dintre ele fiind vizibile doar parţial. Au fost publicate până acum două variante de lectură, fiecare dintre acestea benefiinciind de mai multe întregiri: „ALP" în ligatură cu „E", reîntregite

---

[24] Ioana Bogdan-Cătăniciu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului roman, sec. I-III p. Chr.*, Alexandria, 1997, p. 107.

[25] C. C. Petolescu, *Câteva tezaure monetare şi evenimentele din Cîmpia Munteniei*, în „Apulum", 7, 1968, I pp. 457-458.

[26] C. Nicolae, *Topografia anticului Carsium*, în „Pontica", 26, 1993, p. 247; M. Zahariade, *The Roman frontier in Scythia Minor (1980-1995)*, în Limes 17 Zalău, p. 201.

[27] Vezi în acest sens discuţia de la nota 14 şi P. Southern, *op. cit.*, fig. 5-7. Discuţiile avute cu Florian Matei Popescu au avut rolul de a-mi întări această opţiune, motiv pentru care folosesc şi această ocazie pentru a-i mulţumi.

[28] M. P. Speidel, Alexandra Dimitrova-Milčeva, *The Cult of Genii in the Roman Army and a New Military Diety*, în „Aufstieg und Niedergang der römischen Welt", II. 16. 2, Berlin, New York, 1978, p. 1546.

[29] M. Popescu, *La religion dans l'armée romanie de Dacie*, Bucureşti, 2004, p. 323.

ca *Al(a)e P(annoniorum)*[30], apoi „NPE" sau „NEP", cu cele trei litere în ligatură[31]. Descoperirea ştampilei într-un context arheologic în care au fost identificate monetete emise în timpul lui Traian îl conduc pe S. Sanie spre reîntregiri care aduc în discuţie trupe, care potrivit rezonanţei numelui, ar fi putut exista în prima parte a secolului II p. Chr., anume *N(umerus) E(xploratorum) P(iroboridavensis)* sau *N(umerus) E(xploratorum) P(annoniorum)*[32].

În mod evident, revenirea lui S. Sanie asupra lecturii acestei ştampile indică faptul că literele nu se disting cu uşurinţă. Reinterpretarea sa mai recentă aduce o precizare importantă, anume faptul că prima literă se poate citi "N", având astfel de a face cu un *numerus*[33]. Fotografia publicată cu această ocazie nu înlătură dubiile care au planat asupra lecturii ştampilei încă de la prima publicare a acesteia, motiv pentru care sunt de părere că desenul conţine pe lângă redarea stării de fapt şi o anumită doză de interpretare. Faptul că literele au fost uşor suprapuse în partea centrală a cartuşului a determinat în mod firesc şi dificultatea lecturii. În locul literelor P şi E (suprapuse şi lipite de a doua hastă verticală a literei N) este posibil să fi fost marcată litera S, astfel partea superioară a acesteia ar înlocui P (retrograd), iar partea ei inferioară ar înlocui hasta orizontală inferioară a literei E (retrogradă). Lectura ştampilei ar fi în acest caz *N(umerus) S(yrorum)*[34], fiind asemănătoare ca tip cu cele de la *Romula*[35] şi Slăveni[36], fapt care ar putea întări argumentul prezenţei acestei trupe în fortificaţia de la Piua Petrii[37].

---

[30] S. Sanie, *Bărboşi*, în CCA 1994 (1995), p. 9; S. Sanie, *Certains aspects de la situation politique et démographique de la Dacie d`est dans la période Domitien-Trajan*, în „Acta Musei Napocensis", 26-30/I. 1, [illegible]; S. Sanie, *Unele aspecte ale situaţiei politice şi demografice din Dacia răsăriteană în perioada Domitianus-Traianus*, în *Din istoria Europei romane*, Oradea, 1995, p. 152.

[31] S. Sanie, *Ceramica cu inscripţii şi ţigle ştampilate descoperite la Barboşi-Galaţi*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 47, 1996, 2, pp. 145-8, p. 154; S. Sanie, *Daco-romani, romanici şi alogeni*, în *Istoria României*, II, Bucureşti, 2001, p. 374, p. 376.

[32] Vezi nota 31.

[33] Sanie 1996, p. 154 fig. 12-13. Trebuie amintită aici opinia lui C. Croitoru, care optează pentru lectura *N(umerus) E(quitum) P(almyrenorum)*. C. Croitoru nu exclude nici posibilitatea ca acest *numerus* să fi fost o formaţiune care ar fi staţionat în secolul IV p. Chr. la Barboşi, dat fiind faptul că în epoca romană târzie, o trupă militară auxiliară, diferită de legiuni putea fi denumită ca *numerus* (Croitoru 2004, p. 121 = C. Croitoru, *Trupele romane de la Bărboşi (Galaţi). Nota de lectură (II)*, în „Istros", 11, 2004, pp. 167-168), dar S. Sanie menţionează că ştampila a fost descoperită într-un context arheologic databil cu monete de la Traian! Din acest motiv suntem de părere că datarea în secolul IV p. Chr. poate fi exclusă!

[34] Nu excludem însă nici varianta unei suprapuneri între Σ (retrograd) sau M şi S, caz în care fireşte datele problemei ar sta altfel. Sper ca în viitorul apropiat să mi se permită accesul acest material, moment în care certitudinile vor lua locul ipotezelor.

[35] CIL III 1633, 20 (= 8074, 28) = *Inscripţiile Daciei Romane* (în continuare: IDR), II, 383. Pentru istoricul acestei trupe în Dacia, vezi cea mai recentă sinteză – C.C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, Bucureşti, 2002, pp. 143-144.

[36] CIL III 14216, 30-31 = IDR II 529, 530. O formulă similară de abreviere este într-o inscripţie, nesigură însă, de la Kaltasovo (Banatul sârbesc) - IDR III/1, 2 (= ILJug 282).

[37] Varianta primei lecturi a lui S. Sanie - *Al(a)e P(annoniorum)* - părea cea mai plauzibilă, întrucât această trupă a fost atestată în Moesia Inferior în diplome militare din 92, 99 şi 111-113, iar la *Troesmis* printr-o ştampilă tegulară - CIL III 6242 = ISM V 214 - *Alae I Pan[n(oniorum)]* (lectură CIL). Pentru istoricul trupei vezi Fl. Matei-Popescu, *op. cit.*, pp. 191-192, nr. 10).

ON TWO STRONGHOLDS OF THE DEFENSIVE SYSTEM OF THE LOWER DANUBE – SIGNALING AND HYPOTHESES

Abstract

The opinions that constitute the object of my presentation concern two areas from the Roman defensive system, located on the left bank of the Lower Danube, Galaţi-Barboşi and Piua Petrii respectively. My attention was drawn on these areas by the epigraphic attestations – that will be mentioned in the following lines – as well as by the archaeological research that I have recently undertaken in one of the sites. The Galaţi-Barboşi area, as well as the small fort in the area near the Piua Petrii village (now abandoned), were considered bridgeheads of the forts at *Dinogetia* and *Carsium* respectively. Similar situations were frequent in the Roman period on the Middle and Lower Danube: *Dierna* (Orşova) – *Transdierna* (Tekija), *Drobeta* – *Transdrobeta* or *Pontes* (Kostol), *Marisca* (Olteniţa?) – *Transmarisca* (Tutrakan), *Aliobrix* (Orlovka) *Noviodunum* (Isaccea). These transdanubian strongholds were important in the late Roman defensive system, but the strategy they were part of was adopted as early as the Principate.

The first of the strongpoints I will analyze is the Roman fort at Galaţi, in the Dunărea district, as it is named in the studies. Located approximately half-way between the Danube and Barboşi, the fort was the object of several interpretations. In my opinion the fort is a temporary one, as we have to make the difference between our fort, whose dimensions are small, and a marching camp. Thus, we understand by a temporary fort a stationing point that functioned for a short period of time: from a few weeks or months up to one or two years. My arguments are based, as we have already mentioned, exclusively on the archaeological observations made on the fort's defense ditches, the only elements preserved from the initial structure. Based on the analysis of the amphorae discovered inside the ditches, we cannot offer a precise chronology for this structure. Accepting the fact that the amphorae were used mostly in the 2nd century AD, I consider as highly probable that the fort functioned at the beginning of that century, maybe even during Emperor Trajan's reign. After that, once the ample constructions for the fort at Barboşi and the *vallum* of Galaţi were under way during Hadrian's reign, this small fortification was abandoned.

The second stage of our analysis focuses on the existence of a Roman outpost west of *Carsium*, near the Gura Ialomiţei village. In my opinion, a fort existed in this area as early as the Principate, which represented the outpost of the fort at *Carsium*; in this context, the dedication for the *genius centuriae* discovered at Piua Petrii was not a hazard, because such a fortlet – as it is considered to be – could house a *centuria* from the *Numerus Syrorum Sagittariorum* (CIL III 7493 = ISM V 127).

An argument in favor of our interpretation, discussed as an *addendum*, is the possible interpretation of a brick stamp discovered at Barboşi (see the bibliographic references in notes 22 and 23), whose text could be read as *N(umerus) S(yrorum)*, a unit attested in Dacia by similar brick stamps discovered at *Romula* and Slăveni. Because I was not able to see for myself the brick stamp in question, my hypothesis can be considered only as an exercise of formal logic.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

O FIBULĂ ROMANĂ DESCOPERITĂ LA DULCEANCA (JUDEŢUL TELEORMAN)

ION PĂTRAŞCU*

Pe teritoriul localităţii Dulceanca (judeţul Teleorman), au fost descoperite de-a lungul timpului vestigii datând din mai multe epoci istorice: neolitic (culturile Criş şi Gumelniţa), epoca bronzului, epoca geto-dacă (sec. II-I a. Chr.), secolele III, VI-VII p. Chr. şi secolul al XIV-lea[1].

În anul 1980 a fost descoperită întâmplător o fibulă romană de bronz (fig.1/1.)[2].

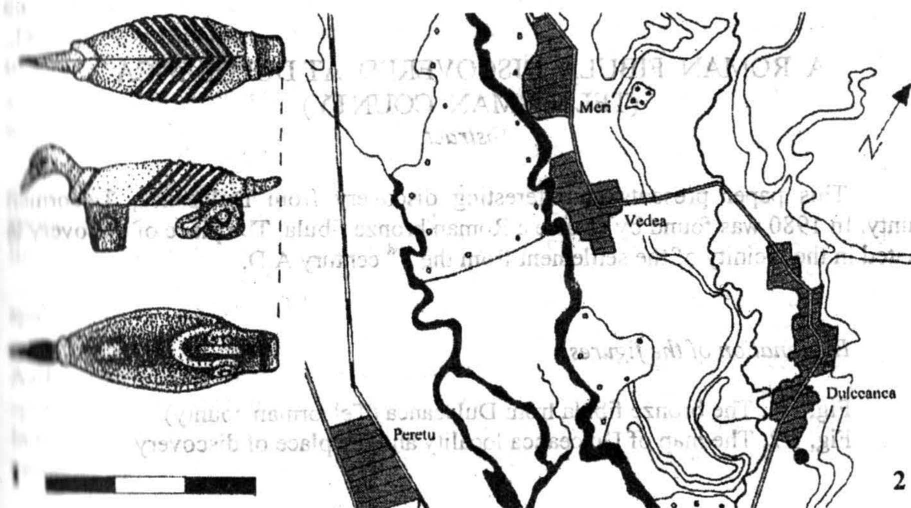

Fig. 1. Dulceanca. 1. Fibulă romană; 2. Locul de descoperire al fibulei romane (•).

* Muzeul Judeţean Teleorman, Alexandria.

[1] Suzana Dolinescu-Ferche, *Aşezări din secolele III şi VI e. n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1974, p. 22.

[2] Piesa se află în colecţia Muzeului Judeţean Teleorman, nr. inv. 18 651.

Aceasta se afla în spatele saivanului fostului C.A.P., la mică distanţă de aşezarea datând din secolul III p. Chr. (Dulceanca I), cercetată între anii 1963-1966 (fig. 1/2).

Piesa are o lungime de 3,8 cm; înălţimea de 1,4 cm, iar greutatea este de 7 g. Fibula este realizată din bronz, bine conservată, având o patină verzuie pronunţată, din ea lipsind numai acul. Arcul este ornitomorf (porumbel), pasărea fiind redată destul de naturalist cu reprezentarea penelor de la aripi. Port-acul este articulat de picior printr-un nit.

Fibulele de acest tip, cunoscute în literatură sub numele de fibule porumbel (Taubenförmige Fibeln), sunt de dimensiuni mici, lungimea lor depăşind rareori 4 cm[3]. E. Patek încadrează fibulele porumbel într-o grupă mai largă, cea a „fibulelor cu reprezentări de animale"[4]. La M. Feugère fibulele în formă de pasăre sunt incluse în grupa „fibulelor zoomorfe"[5]. Potrivit acestuia, fibulele de tip 29, din care face parte şi cea de la Dulceanca, evoluează pe o perioadă îndelungată, din al doilea sfert al sec. I şi până la mijlocul sau sfârşitul secolului III p. Chr[6].

Nu este exclus ca fibula de la Dulceanca să fi fost adusă din castrul de la Roşiori de Vede (Valea Urluii), situat pe limesul transalutan, la circa 12 km depărtare.

A ROMAN FIBULA DISCOVERED AT DULCEANCA (TELEORMAN COUNTY)

Abstract

This paper presents an interesting discovery from Dulceanca, Teleorman County. In 1980 was found by chance a Roman bronze fibula. The place of discovery is situated in the vicinity of the settlement from the 3rd century A.D.

Explanation of the figures:

Fig. 1/1. The bronze fibula from Dulceanca (Teleorman county).
Fig. 1/2. The map of Dulceanca locality and the place of discovery.

[3] E. Patek, *Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen von Pannonien*, în „Dissertationes Pannonicae", II, 19, 1942, p. 222: 1,7 cm – Brigetio; 3,5 cm – Brigetio şi Carnuntum; 4 cm – Vindobona; 4,2 cm – Carnuntum).
[4] *Ibidem*, p. 127.
[5] M. Feugère, *Les fibules en Gaulle Méridionale*, Paris, 1985, p. 382.
[6] *Ibidem*, p. 394.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

O APLICĂ AVARĂ DESCOPERITĂ LA BUDUREASCA (JUDEŢUL PRAHOVA)

ANDREI MĂGUREANU*

În săpăturile arheologice din 1976 efectuate de Victor Teodorescu în staţiunea de la Budureasca 4 – „Puţul Tătarului" (fig. 1), a fost descoperită, printre multe alte piese de inventar, o aplică de centură[1]. Această descoperire, prin insolita ei apariţie în spaţiul extracarpatic atât ca piesă cât şi ca tehnică de realizare, ne prilejuieşte următoarele rânduri. Piesa a fost menţionată într-o notă de către descoperitor, dar interpretată greşit drept limbă de curea[2].

Aplica este realizată prin presarea unei foiţe, realizate dintr-un aliaj de argint cu bronz[3], pe o matriţă. Forma aplicei o încadrează în categoria „Doppelwappenförmig[4]". Scutul de dimensiuni mai mari are o formă mai ascuţită, în timp ce cel de al doilea scut, mai mic, este rotunjit. Decorul este identic pe ambele scuturi : câte un semicerc format dintr-un decor perlat dispus pe părţile arcuite şi câte un şir median realizat din acelaşi tip de decor.

Astfel de aplici sunt considerate a face parte din aşa numitele „centuri compozite", echipament specific diverselor populaţii din spaţiul nord-pontic şi pannonic. Centuri de acest tip erau alcătuite[5] dintr-o limbă mare de curea, 3 până la 9 limbi mai mici pentru cureluşe, 2 până la 8 aplici scutiforme şi 1-4 aplici cu scut dublu.

Aplicile de centură compuse din două părţi simetrice sunt cunoscute din spaţiul de la est de Marea Neagră şi până în Pannonia[6]. De mai multe tipuri, departajate pe criteriul formei, acestea se împart în două zone de răspândire, aproape exclusiviste. Astfel, formele ce apar masiv în Crimeea şi în stepele nord pontice (fig. 4), apar sporadic în Pannonia, în timp ce aplicile din aria avară apar extrem de rar în părţile de la nord de Marea Neagră (fig. 2). Practic cele două zone sunt separate de spaţiul arcului carpatic, aplica de care ne ocupă în prezentul studiu ocupând o poziţie centrală în

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti.

1 Piesa se află în colecţiile Muzeului Judeţean de Istorie şi Arheologie Prahova. Pentru posibilitatea studierii piesei îi mulţumesc şi pe această cale domnului director adjuct Dan Lichiardopol.

2 Teodorescu 1972, p. 88, nota 42.

3 Conform notei explicative din vitrină; din examinarea macroscopică pare, totuşi, că ar fi vorba despre o piesă din bronz argintat.

4 Sinonim cu „doppelschildförmige" sau „double écu", „scut dublu" în textul de faţă.

5 Garam 2000, p. 379-380.

6 Bálint 2001, p. 309-496, unde se face o exhaustivă analiză a legăturilor dintre cele trei arii: Bizanţul, Iranul şi lumea stepei.

această „terra deserta".

Un studiu monografic asupra acestui tip de aplică răspândit în bazinul carpatic a fost publicat de Evá Garam în 2000[7] şi a cărei tipologie considerăm necesar să o prezentăm pe scurt în cele ce urmează:

1.[8] Aplicile cu decor de tip Felnac (motiv cu trei „petale" dispus în mijlocul câmpului şi registre determinate de decor tip „punct şi virgulă");

2. Grupă conturată, în special, de prezenţa decorului „punct şi virgulă"[9];

3.[10] Caracteristică este dispunerea simetrică a unor ornamente (linii drepte şi curbe) realizate prin gravare sau presare. A fost determinată pe baza pieselor de la Martinovka;

4. Grupă definită de prezenţa unei siluete umane şi a unei monograme greceşti[11] şi caracteristică doar regiunii transdanubiene;

5. Caracterizată de prezenţa unui decor vegetal[12], rar apărând şi decorul de tip „punct şi virgulă";

6. Grupă formată din aplicile decorate cu motive animaliere[13], în special reprezentări de pasăre;

7. Decorul predominant e format din reprezentarea unui peşte cu coada îndoită[14], în plan secund apărând şi decorul de tip „punct şi virgulă";

8. Este tot o grupă bazată pe o reprezentare de peşte[15], de data asta cu o altă stilizare a cozii, decorul „punct şi virgulă" fiind, de asemenea, prezent;

9. Motivul de bază al acestei grupe este o reţea de benzi[16] care împarte câmpul piesei în mai multe registre. La această grupă nu apare decorul de tip „punct şi virgulă";

10. Grupă care are ca motiv principal reprezentarea a două păsări afrontate[17] Rar apare şi decorul în „punct şi virgulă";

11. Ultima grupă e caracterizată de motive geometrice[18]. Acestei grupe nu îi mai sunt caracteristice aplicile cu scut dublu, ele apărând într-un număr foarte mic.

Singurul element de decor, cel perlat, face ca aplica noastră să nu poată aparţine grupelor 1, 4, sau 7, unde un astfel de decor nu se întâlneşte.

Decor asemănător chiar şi prin poziţia sa apare în schimb la grupa a doua (e.g. Tatabánya-Alsógalla M. 140, Vajska M. 2 sau Csákberény-Orondpuszta M. 176 şi chiar pe unul dintre tiparele de la Kunszetmárton)[19], dar pe aplica noastră nu apare decorul în „punct şi virgulă". Asemănător, decorul perlat se întâlneşte şi în grupa 3 (

[7] Garam 2000, p. 379-391.
[8] Garam 2000, p. 381, Abb. 1, 1a-b.
[9] Garam 2000, p. 381-382, Abb. 1, 2a-b.
[10] Garam 2000, p. 383, Abb. 1,3a; 2, 3b.
[11] Garam 2000, p. 383, 385, Abb. 2, 4.
[12] Garam 2000, p. 385, Abb. 2, 5a-b-c.
[13] Garam 2000, p. 385, Abb. 3, 6a-b.
[14] Garam 2000, p. 385, Abb. 3, 7.
[15] Garam 2000, p. 387, Abb. 3, 8a-b.
[16] Garam 2000, p. 387, Abb. 4, 9a-b-c.
[17] Garam 2000, p. 387-88, Abb. 5, 10 a-b.
[18] Garam 2000, p. 388, 390, Abb. 5, 11 a-b-c-d.
[19] Garam 2001, Tatabánya-Alsógalla Gr. 140, taf. 86/3, Vajska Gr. 2, taf. 89/1.

e.g. Keszthely-Fenékpuszta horreum M. 16, Kunszetmárton, aplică şi tipar)[20].

Destul de des apare şi în grupa 5, unde încadrează motivul central, cel vegetal, care, la aplica noastră, lipseşte (e.g. Aradac M. 84, Keszthely, Csengőd M. 4)[21] sau în cazul grupei 8, unde poate avea şi o altă dispunere (e.g. Tarnaméra-Urak dűlő M.10, Jánoshida-Tótkérpuszta M. 26, Pápa-Úrdomb M. 2)[22]. Foarte rar este întâlnit în cazul grupei 6, din care putem exemplifica, practic, un singur caz, la Aradac M. III[23].

Foarte răspândit este în grupele 9, 10 şi 11 în care aproape toate exemplarele au, în special pe post de chenar, decor „perlat"[24].

Dificultatea apare în atribuirea aplicei de la Budureasca uneia dintre aceste grupe, având în vedere că, dacă în cazul nostru decorul perlat este decorul principal, singurul de altfel, în cazul grupelor stabilite de doamna Garam acesta joacă un rol secundar, acompaniid şi delimitând registre pentru motivele principale, fie acestea vegetale, animaliere sau geometrice.

Credem, totuşi, că aplica de la Budureasca ar putea fi încadrată mai degrabă în grupa a doua, unde îşi găseşte cele mai apropiate analogii de dispunere a decorului perlat şi unde este integrat de doamna Garam chiar tiparul de la Kunszetmárton, care nu are decorul specific grupei în „punct şi virgulă" (fig. 3).

Pentru a asigura datarea piesei de la Budureasca, în absenţa inventarului complexului din care făcea parte, vom face apel în primul rând la descoperirile din Pannonia.

Sunt puţine morminte în care s-au descoperit atât aplici cu scut dublu, cât şi monede.

La Kunágota, într-un mormânt fastuos de călăreţ, a fost descoperit şi un solidus de la Justinianus I, din anii 545-565[25]. Aplica e atribuită grupei 2 (decor „punct şi virgulă"). Grupei 2 îi poate fi atribuit şi bogatul mormânt de la Trezzo sull'Adda, unde a apărut şi o monedă de la Phocas[26].

Un alt mormânt fastuos, cel de la Ozora-Tótipuszta, are printre piesele de inventar aplici din grupa 5 (cu decor vegetal) şi o monedă de la Constantinus IV (668-685)[27]. Tot pentru grupa 5 avem şi descoperirea de la Akalan, unde, alături de o aplică au apărut şi 422 monede de aur şi argint datând de la Mauricius Tiberius la Heraklius[28].

De altfel, marea majoritate a celorlalte grupe de aplice cu scut dublu sunt databile în prima jumătate şi la mijlocul secolului VII (Grupa 1 are ca indicatori de datare pentru primul sfert al secolului VII[29]; Grupa 3, datare început de secol VII[30]; Grupa 4, datare mijlocul secolului VII[31]; Grupa 6, prima treime a secolului VII[32];

---

20 Garam 2001, Keszthely-Fenékpuszta horreum Gr. 16, taf. 90/1, Kunszetmárton, taf. 91/2, 6.
21 Garam 2001, Aradac Gr. 84, taf. 98/1, Keszthely, taf. 98/7, Csengőd Gr.4, taf. 98/8.
22 Garam 2001, Tarnaméra-Urak dűlő Gr.10, taf. 104/4, Jánoshida-Tótkérpuszta Gr. 26, taf. 106/1, Pápa-Úrdomb Gr. 2, taf. 107/1.
23 Garam 2001, Aradc Gr. III, taf. 101/3.
24 Garam 2001, taf. 108-114.
25 Garam 1992, p. 138.
26 Vallet 1995, p. 337.
27 Garam 1992, p. 145, p. 153.
28 Werner 1974, p. 121.
29 Garam 2001, p. 119.
30 Garam 2001, p. 130.
31 Garam 2001, p. 132.

Grupa 7, sfârşit de secol VI şi secol VII[33]; Grupa 8, a doua treime şi mijlocul secolului VII[34]; Grupa 9, a doua treime şi mijlocul secolului VII[35]; Grupa 10, mijlocul secolului VII[36]). Singura grupă databilă în ultima treime a secolului VII fiind şi ultima grupă din tipologie, Grupa 11[37], însă aplicile de care ne ocupăm aproape că dispar în această epocă.

Conform acestor repere, dintre care pe unul îl putem considera drept *terminus post quem* (Justinianus I) şi drept *ante quem* pe un altul (Constantinus IV), putem propune doar o datare largă pentru aplica noastră la sfârşitul secolului VI şi în prima jumătate a secolului VII p. Chr.

Aplica de la Budureasca, dincolo de problemele de încadrare tipologică sau cronologică, ridică şi un semn de întrebare asupra tehnicii de realizare. Cu alte cuvinte este surprinzătoare apariţia unei piese relizate prin presare în această regiune. Practic în afara ei, alte apariţii de piese „presate" sunt extrem de rare. Mai putem menţiona doar două descoperiri: Sărata Monteoru, din mormintele cimitirului datat în secolele VI-VII provine o aplică rectangulară din foiţă de aur[38], şi tot de la Budureasca 4 o aplică din bronz decorată cu mască umană[39].

Mai mult, pentru zona extracarpatică nu putem menţiona nici un tipar pentru realizat piese prin presare (fig. 5/A). Poate doar descoperirea de la Bucureşti – Tei[40] să poată fi considerată drept matriţă pe baza analogiei cu descoperirile de la Felnac şi din Banat. În schimb putem enumera o mulţime de tipare din lut sau piatră destinate turnării de piese, multe dintre ele fiind descoperite chiar la Budureasca 4 – Puţul Tătarului, în aceeaşi aşezare în care a fost descoperită şi aplica.

Apare astfel o situaţie extrem de interesantă: într-o zonă dominată de tehnologia turnării apare o piesă realizată prin presare, piesă, care, după cum vom arăta în continuare este caracteristică echipamentului unui călăreţ avar.

Conform lui Joachim Werner, centurile compozite sunt cel mai probabil o creaţie a popoarelor turco-mongole care se răspândesc apoi în teritoriul bizantin sau persan. Practic ele indică o anumită modă[41], capabilă să parcurgă distanţe mari datorită mobilităţii meşterilor (matriţelor), pe care popoarele din afara Imperiului, în mod special călăreţii şi războinicii, o adoptă începând cu secolul VI p.Chr.

Că centura compozită este un atribut al barbarilor relese şi din studiului lui Michael Schmauder[42], care aduce argumente interpretând tipul de îmbrăcăminte şi tipul de coafură şi de tăietură a bărbii, a diferitelor personaje redate în reprezentările artei bizantine (fig. 6) din secolele VI-VII atât sub formă de mozaicuri, cât şi sub formă de

[32] Garam 2001, p. 148.
[33] Garam 2001, p. 141.
[34] Garam 2001, p. 145.
[35] Garam 2001, p. 148.
[36] Garam 2001, p. 150.
[37] Garam 2001, p. 152.
[38] Nestor 1969, p. 24, fig. 1.
[39] Teodorescu, Peneş 1985, p. 47, fig. 22.
[40] Pentru o opinie contrară vezi Teodorescu 1972, care consideră fibula de la Tei drept un model amprentator, destinat realizării în lut de tipare pentru turnat piese.
[41] Werner 1974, p. 133, 137.
[42] Schmauder 2000, p. 42-44.

statuete[43]. De asemenea, purtători de centuri compuse sunt prezenți și pe basoreliefurile sasanide, cum ar fi cele de la Taq-i-Bostan, datând din epoca lui Chosroes II (590-628)[44].

Din studiile privind reconstituirea centurii masculine[45] sau feminine[46] a avarilor reiese că aplica de care ne ocupăm ar aparține veșmintelor unui bărbat. De asemenea, analizând descoperirile în care au apărut și aplici cu scut dublu, observăm că în cea mai mare parte, în respectivele morminte apar arme, piese de harnașament și resturi de cai. Ca atare putem chiar să presupunem că aplica putea proveni din centura unui călăreț.

Cel puțin pentru perioada de până la anul 600, centura compusă nu reprezenta un simbol al statului social, fiind mai degrabă o parte a costumului de vânătoare purtat fără deosebire de rangul social[47]. O idee asemănătoare se regăsește și în studiul domnilor T. Vida și A. Pásztor[48], care cred că centura utilizarea centurii era legată în primul rând de funcția sa practică, fiind nesemnificativă din punct de vedere al rangului. O reprezentare a poziției sociale prin centură apare mai târziu, ca o consecință a conflictelor cu Imperiul Bizantin, în special războinicii având nevoie de o expunere a bogăției și importanței prin centuri fastuoase.

În acest cadru, e important de menționat că centurile realizate din aur, descoperite în mediu langobard, în Italia, în mormintele de la Nocera Umbra (M. 1) și Trezzo sull'Adda (M.1) sunt identice[49], fapt ce întărește ideea unei ierarhii a elitei, o ierarhie exprimată vizual, de data asta, prin centură. Un lucru asemănător am putea remarca și în mediu avar, unde, componența centurii, dar mai ales tipul de dispunere a decorului de pe piesele de la Kunágota (sfârșitul secolului VI – începutul secolului VII) și Ozora (a doua jumătate a secolului VII), par să sugereze o anumită regulă pentru un anumit rang.

Și atunci, ce caută aplica cu scut dublu în așezarea de la Budureasca? Este străină ca tehnologie, este străină din punctul de vedere al contextului de descoperire (singura aplică descoperită într-o locuință, toate celelalte făcând parte din inventare de morminte), este străină printre piesele epocii din spațiul extracarpatic.

Prezența aplicei ar putea fi expresia unei dominații efective, reale, a khaganatului avar prin trupe, fie ele formate și din alte populații ce au adoptat o modă avară[50]. Însă alte piese, contemporane aplicii, care să susțină această ipoteză sunt extrem de rare. Putem cita doar limbile de curea descoperite la Sărata Monteoru în morminte de incinerație, atribuibile însă populațiilor slave, la București – Tei și la București – Soldat Ghivan în complexe de locuire fără alte materiale posibil de a fi atribuite avarilor. Mai mult, Budureasca este departe de interesele strategice imediate ale puterii avare și în afara momentului expediției lui Baian din 578/579, care se pare

[43] Schmauder 2000, p. 15-44.
[44] Werner 1974, p. 132, taf. XIV.
[45] Vida, Pásztor 1996, 341-344.
[46] Vida 2000, p. 367-376.
[47] Schmauder 2000, p. 42-44.
[48] Vida, Pásztor 1996, 341.
[49] Vallet 1995, p. 337, p. 340, nota 33.
[50] Madgearu 1997, p. 151-152.

că a afectat regiunea de est a Munteniei sau sudul Moldovei[51], nu mai avem alte referiri asupra unei prezențe avare în regiunea dintre Carpați și Dunăre.

De asemenea, e posibil ca piesa de la Budureasca să fie expresia relațiilor comunității din Valea Budureasca cu altele, aflate la diferite distanțe.

La Budureasca 4 au fost descoperite o serie de tipare[52], mai multe unelte și ustensile pentru prelucrat metalul (lingură pentru turnat metalul, dornuri, dălțițe gravoare din bronz, poansoane-gravoare din bronz și fier)[53], precum și un cuptor destinat reducerii minereului de fier, descoperiri ce par să ateste o destul de puternică activitate meșteșugărească.

De asemenea, unul dintre tiparele descoperite are o analogie perfectă în tiparul de la Cristur[54], iar aplicii îi poate corespunde tiparul de la Corund[55]. Oare pot acestea să argumenteze o relație fie ea și numai comercială a zonei Budureasca cu mediul avar, prin Transilvania, așa cum o relație cu zona nord – pontică ar putea fi sugerată de fibula digitată de tip Werner I H?

Deocamdată este doar o ipoteză, publicarea și a celorlalte materiale descoperite în extrem de interesantele situri de la Budureasca, putând să aducă noi lămuriri în această privință.

Literatura:

Bálint Cs. 1992 – Bálint Cs., *Der Gürtel im frühmittelalterlichen Transkaukasus und das Grab von Uc Tepe (Sow. Azerbajdzan)*, Archaeologia Austriaca. Monographien. Band 1. Studien zur Archäologie der Awaren 4. Awarenforschungen (Hsg. Falko Daim) 1, Wien, 1992, p. 309-496.

Garam E. 1992 – Garam E., *Die münzdatierten Gräber der Awarenzeit*, Archaeologia Austriaca. Monographien. Band 1. Studien zur Archäologie der Awaren 4. Awarenforschungen (Hsg. Falko Daim) 1, Wien, 1992, p. 135-250.

Garam E. 2000 – Garam E., *Gürtelverzierungen byzantinischen Typs im Karpatenbecken des 6/-7. Jahrhujnderts* în „Acta Archaeologica Hungarica", 51, 1999-2000, p. 379-391.

Garam E. 2001 – Garam E., *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts*, Monumenta Avarorum Archaeologica 5, Budapesta, 2001.

Horedt K. 1958 – Horedt K., *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, București, 1958.

Madgearu Al. 1997 – Madgearu Al., *Continuitate și discontinuitate la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII*, București, 1997.

Menghin W. 1985 – Menghin W., *Die Langobarden. Archäologie und Geschichte*, Wissenschaftliche Beibände zum Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums, Band 4, Stuttgart, 1985.

---

[51] Madgearu 1997, p. 19.
[52] Teodorescu 1972, p. 73-97; Miclea, Florescu 1980, p. 212, nr. 822, fig. 822.
[53] Teodorescu, Peneș 1985, p. 20-28; Miclea, Florescu 1980, p. 212, nr. 819, fig. 819 a,c-f.
[54] Szekey 1981, p. 357, fig. 3.
[55] Horedt 1958, p. 95, nr. 5, fig. 13/6.

Miclea I., Florescu R. 1980 – Miclea I., Florescu R., *Strămoşii românilor. Vestigii milenare de cultură şi artă. Daco-romanii*, vol. II, Bucureşti, 1980.

Mogil'nikov V. A. 1981 – Mogil'nikov V. A., *Tjurki în Stepi evroasii v epohu srednevekovija*, Moscova, 1981, p. 29-42.

Nestor I. 1969 – Nestor I., *Continuitate în istoria formării poporului român (II)*, în „Magazin Istoric", III, 6 (27), mai, 1969, p. 24-27.

Raşev R. 2000 – Raşev R., *Prabalgarite prez V-VII vek.*, Veliko Târnovo, 2000.

Schmauder M. 2000 – Schmauder M., *Vielteilige Gurtelgarnituren des 6.-7. Jhs.: Herkunft, Aufkommen und Tragerkreis* în *Die Awaren am Rand der byzantinischen Welt. Studien zu Diplomatie, Handel u. Technologie im Fruhmittelalter*, Monographien zur Fruhgeschichte u. Mittelalterarchaologie (Hsg. Falko Daim) 7, Insbruck, 2000, p. 15-44.

Szekely Z. 1971 – Szekely Z., *Element byzantin dans la civilisation materielle des VIe-VIIe siécles dans la sud-est de la Transylvanie*, în „Dacia", N. S., XV, 1971, p. 353-358.

Teodorescu V. 1972 – Teodorescu V., *Centre meşteşugăreşti din sec. V-VII e.n.*, în „Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie", 9, 1972, p. 73-98.

Teodorescu V., Peneş M. 1985 – Teodorescu V., Peneş M., *Matricea de incidenta a siturilor arheologice de la Budureasca (B1-B31) jud.Prahova, o oglinda a continuitatii multimilenare de viata, a unitatii culturale si a densitatii paleo-demografice in zonă*, în „Anuarul Muzeului de Istorie si Arheologie Prahova", 2, 1985, p. 20 – 52.

Vallet F. 1995 – Vallet F., *Une tombe de riche cavalier lombard découverte à Castel Trosino*, în *La noblesse romain et les cheffs barbares du IIIe au VIIe siècles*, Mémoires de l'Association Française d'Archéologie Mérovingienne, 9, 1995, p. 335-349.

Vida T. 2000 – Vida T., *Die Ziergehange der awarenzeitlichen Frauen im Karpatenbecken*, în „Acta Archaeologica Hungarica", 51, 1999-2000, p. 367-376.

Vida T., Pásztor A, 1996 – Vida T., Pásztor A., *Der beschlagverzierte Gürtel der Awaren am Beispiel des Inventars von Budakalász - Dunapart, Ungarn, Grab 696* în *Reitervölker aus dem Osten. Hunnen + Awaren. Burgenländische Landesausstellung 1996. Schloß Halbturn 26. April - 31. Oktober 1996 (Begleitbucgh und Katalog)*, Eisenstadt, 1996, p. 341-347.

Werner J. 1974 – Werner J., *Nomadische Gürtel bei Persern, Byzantinern und Langobarden*, în *Atti del convegno internazionale sul tema: La civiltà dei longobardi in Europa (Roma 24-26 maggio 1971, Cividale del Friuli 27-28 maggio 1971)*, Roma, 1974, p. 109-139.

HARTA VAII BUDUREASCA

asezari, secolele V-VII e.n. Ipotesti-Candesti
asezari secolele IV-V e.n. Ciresanu
asezari, secolele II-IV e.n. dacice si daco-romane
alte asezari paleolitic-secolul I e.n.
necropole
constructii actuale
baraje de beton
podete de beton
monumente memoriale

Fig. 1. Harta văii Budureasca (după Teodorescu, Peneş 1985).

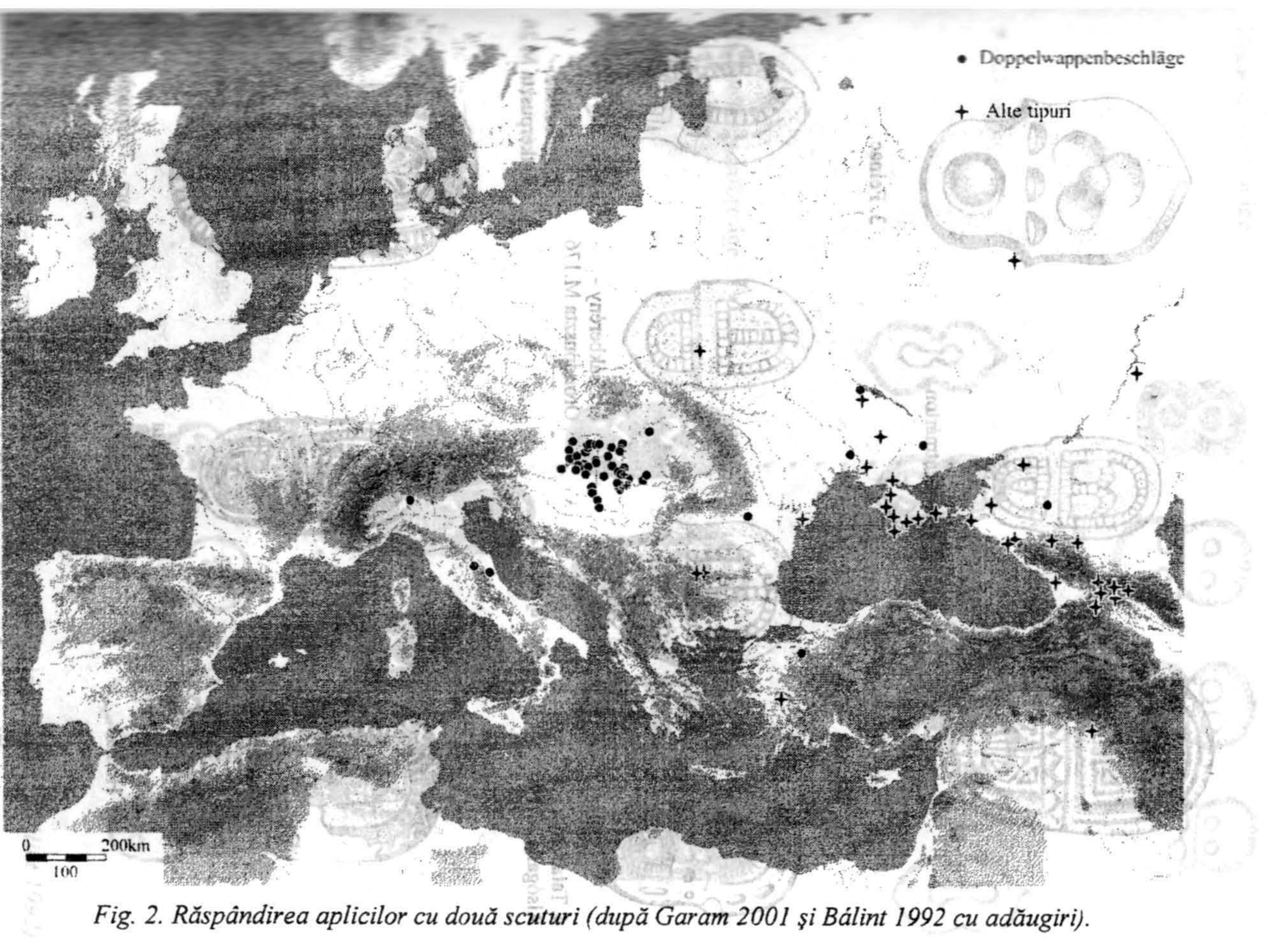

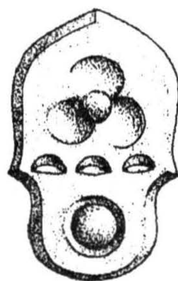
Fig. 2. Răspândirea aplicilor cu două scuturi (după Garam 2001 şi Bálint 1992 cu adăugiri).

1. Corund

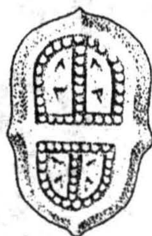
2. Kunszentmárton

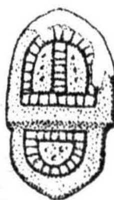
3. Felnac

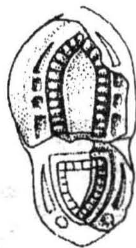
4. Tatabánya - Alsógalla M.140

5. Vajska M2

6. Csákberény - Orondpuszta M.176

7. Jánoshida - Tótkérpuszta M 26

8. Hernád

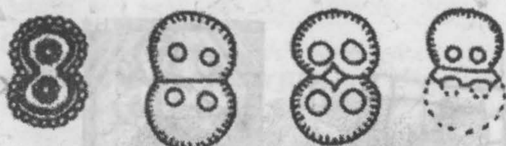
9. Kunágota

10. Ozora - Tótipuszta

Fig. 3. 1-3 matrițe; 4-9 aplici (după Garam 2001).

Doppelkreisförmige

8 - förmige

Doppelzungenförmige

Symmetrish schildförmige

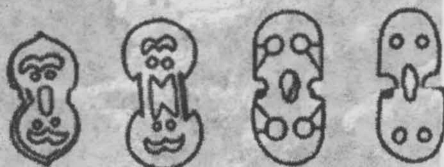

Fig. 4. Diferite tipuri de aplici din regiunile nord şi est pontice (după C. Bálint 1992).

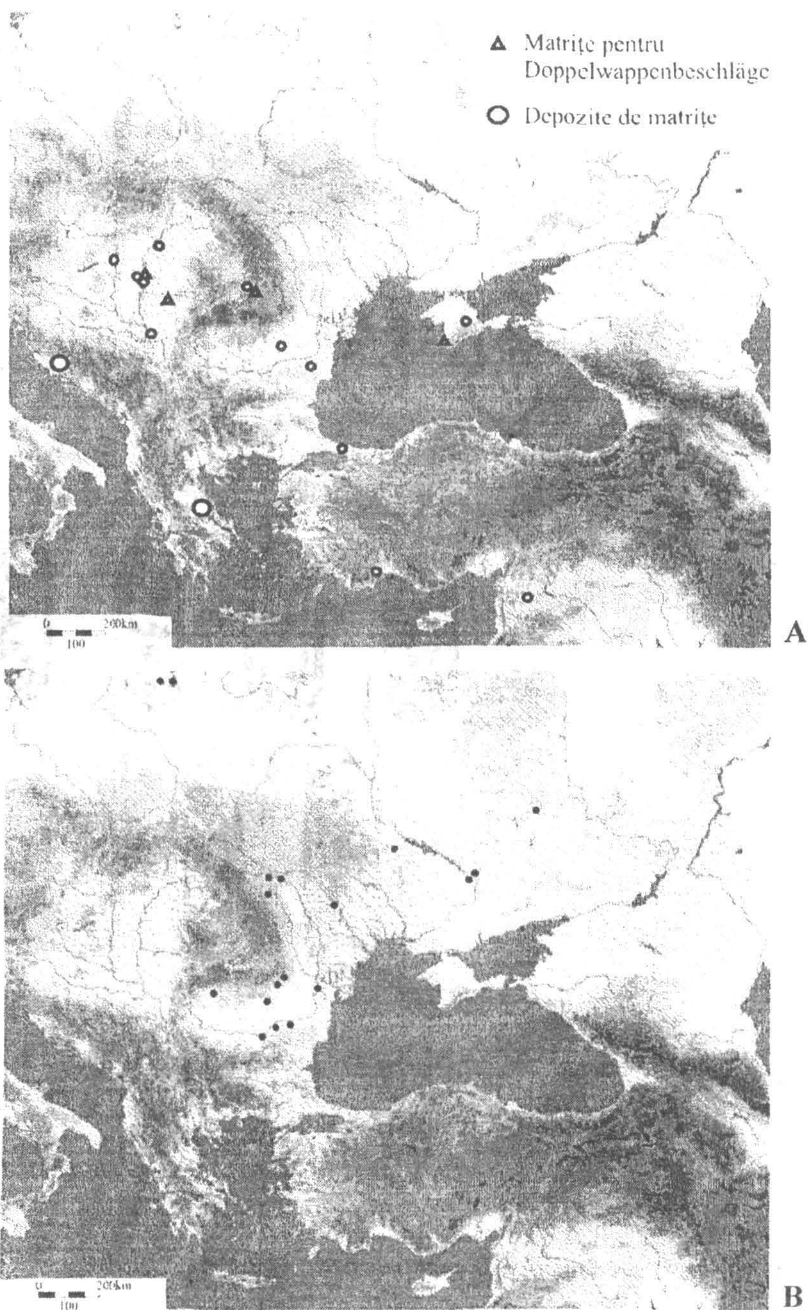

Fig. 5. A - Răspândirea tiparelor pentru presat (matrițe); B - Răspândirea fibulelor digitate de tip Werner I H (după Curta 2001 cu adăugiri).

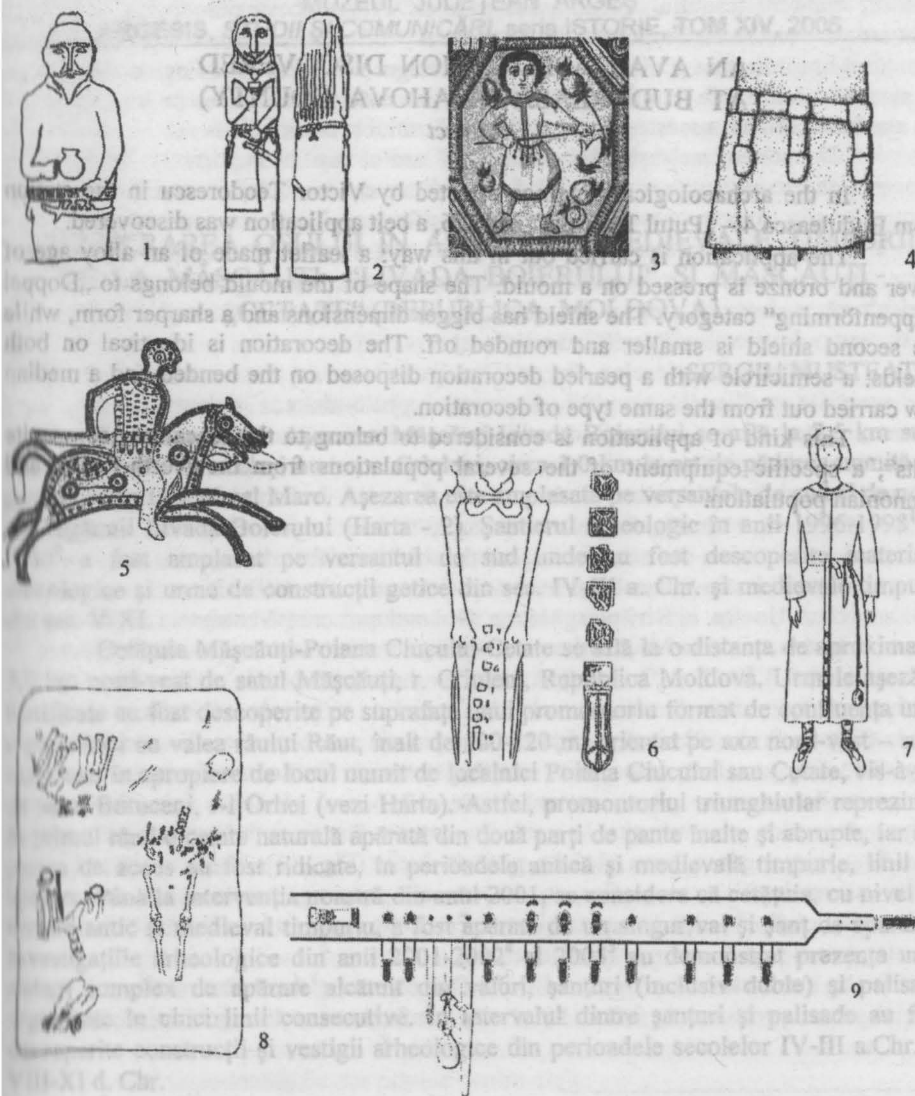

Fig. 6. 1-5 reprezentări de centuri compozite; 6-9 reconstituiri;
1-2 Mogil'nikov V. A., 1981; 3-4 Schmauder 2000; 5 Menghin 1985;
6-7 Vida T. 2000; 8-9 Vida T. Pásztor A. 1996

AN AVAR APPLICATION DISCOVERED AT BUDUREASA (PRAHOVA COUNTY)

Abstract

In the archaeological diggings effected by Victor Teodorescu in the station from Buduleasca 4 – „Puţul Tătarului" in 1976, a belt application was discovered.

The application is carried out in this way: a leaflet made of an alloy age of silver and bronze is pressed on a mould. The shape of the mould belongs to „Doppel wappenförming" category. The shield has bigger dimensions and a sharper form, while the second shield is smaller and rounded off. The decoration is identical on both shields: a semicircle with a pearled decoration disposed on the bended and a median row carried out from the same type of decoration.

This kind of application is considered to belong to the so called „composite belts", a specific equipment of the several populations from the North-Pontic and Pannonian population.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

PRELUCRAREA OSULUI ÎN AŞEZĂRILE MEDIEVALE TIMPURII DE LA MĂŞCĂUŢI - "LIVADA BOIERULUI" ŞI MĂŞCĂUŢI - „CETATE" (REPUBLICA MOLDOVA)

SERGIU MUSTEAŢĂ*

I. Generalităţi. Aşezarea Măşcăuţi-Livada Boierului se află la 2,5 km sud, sud-est de satul cu acelaşi nume, r. Criuleni, circa 1,0 km la est de pădurea numită de localnici Din Dealul cel Mare. Aşezarea este amplasată pe versantele de sud şi de nord ale văgăunii Livada Boierului (Harta - 2). Şantierul arheologic în anii 1996-1998[1] şi 2000[2] a fost amplasat pe versantul de sud unde au fost descoperite materiale arheologice şi urme de construcţii getice din sec. IV-III a. Chr. şi medievale timpurii din sec. V-XI.

Cetăţuia Măşcăuţi-Poiana Ciucului-Cetate se află la o distanţa de aproximativ 1,0 km nord-vest de satul Măşcăuţi, r. Criuleni, Republica Moldova. Urmele aşezării fortificate au fost descoperite pe suprafaţa unui promontoriu format de confluenţa unei râpe adânci cu valea râului Răut, înalt de 100-120 m, orientat pe axa nord-vest – sud-est, situat în apropiere de locul numit de localnici Poiana Ciucului sau Cetate, vis-à-vis de satul Butuceni, r-l Orhei (vezi Harta). Astfel, promontoriul triunghiular reprezintă, în primul rând o cetate naturală apărată din două parţi de pante înalte şi abrupte, iar din partea de acces au fost ridicate, în perioadele antică şi medievală timpurie, linii de apărare. Până la intervenţia noastră din anul 2001, se considera că cetăţuia, cu nivel de locuire antic şi medieval timpuriu, a fost apărată de un singur val şi şanţ de apărare[3]. Investigaţiile arheologice din anii 2001-2002[4] şi 2005[5] au demonstrat prezenţa unui sistem complex de apărare alcătuit din valuri, şanţuri (inclusiv duble) şi palisade organizate în cinci linii consecutive. În intervalul dintre şanţuri şi palisade au fost descoperite construcţii şi vestigii arheologice din perioadele secolelor IV-III a.Chr. şi VIII-XI d. Chr.

În majoritatea siturilor din sec. VIII-IX cercetate în Republica Moldova au fost descoperite locuinţe, dependinţe şi ateliere în interiorul cărora au fost atestate numeroase şi variate piese care dovedesc practicarea prelucrării metalelor, pietrei,

* Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă", Chişinău.
1 Postică, Musteaţă 1997, 1998, 1999.
2 Musteaţă 2001.
3 [illegible]vskaja, Polevoj 1969, 47-49; Hîncu 1993, 36-37; Zanoci 1998, 139.
4 Musteaţă 2002, 2003a, 2003b.
5 Musteaţă 2006.

peilor, lemnului, țesutului, torsului, olăritului etc. Printre aceste descoperiri se includ și numeroase obiecte confecționate din os și corn pentru diverse necesități gospodărești. Numărul impresionant și diversitatea acestei categorii de piese arheologice, descoperite în așezările medievale timpurii de la Mășcăuți, dovedește practicarea pe larg, împreună cu alte îndeletniciri, a meșteșugului prelucrării osului și cornului[6].

Cercetarea meșteșugului prelucrării osului are o importanță deosebită în procesul de reconstitutire a nivelului de dezvoltare economică și a modului de viață a oamenilor din diverse comunități și perioade istorice[7]. Deoarece prelucrarea osului a avut o legătură directă cu celelalte îndeletniciri, piesele din os au fost confecționate de către om în funcție de necesitățile sale economice, de regulă ca unelte pentru agricultură, prelucrarea peilor, tors, țesut, croitorie, vânat, pescuit etc. Unele piese din os au avut o destinație culturală sau religioasă.

II. Tipologia pieselor din os. Din diversitatea de piese confecționate din os din așezările medievale timpurii din spațiul pruto-nistrean putem deosebi, după destinația lor, câteva categorii de obiecte – unelte, accesorii pentru unelte, piese decorative și de toaletă (nasturi, mărgele, catarame, amulete, piepteni etc.), piese pentru distracții/jocuri (zaruri, patine și elemente de la sanie, instrumente muzicale (fluier), arme (vârfuri de săgeată, fragmente de arc), iar o categorie separată o reprezintă semifabricatele. Unele din aceste categorii de obiecte au fost descoperite și în așezările de la Mășcăuți-Livada Boierului și Mășcăuți-Cetate din sec. VIII-XI[8].

II. A Unelte. a. Străpungătoare. Cea mai numeroasă categorie de piese de os din ambele așezări de la Mășcăuți sunt străpungătoarele, atestate, practic, în fiecare sit din secolele VIII-IX din spațiul carpato-danubiano-pontic[9]. Piesele au fost confecționate din oase de animale mici, în special de ovicaprine, folosindu-se deseori tibiile (Fig. 1, 2, 3, 12), însă nu lipsesc nici piesele confecționate din așchii de oase (Fig. 2/4; 3/2). Au fost descoperite străpungătoare și din coarne de cerb (Fig. 1/8). Dimensiunile acestor piese variază între 10,0 cm și 20,0 cm. Majoritatea străpungătoarelor sunt ascuțite la unul din capete. Partea activă, uneori chiar toată suprafața acestor piese, erau șlefuite până la luciu (Fig. 12). Unii cercetători, după forma și analogiile etnografice, consideră că străpungătoarele erau utilizate la prelucrarea peilor[10], alții le caracterizează ca unelte universale, folosite la împletirea plaselor, precum și la ornamentarea vaselor[11].

b. Lustruitoare și cuțite din os. Din os sunt și lustruitoarele[12], utilizate în special pentru prelucrarea peilor. Piese sunt confecționate, de regulă, din coastele de

[6] Pentru detalii vezi, în special, capitolul Ocupații economice din Musteața 2005a.

[7] La nivel internațional există chiar un grup de lucru specializat în cercetarea prelucrării osului din cele mai vechi timpuri și până în evul mediu - ICAZ Worked Bone Research Group. Grupul se întrunește o dată la doi ani; ședința a 5-a a avut loc la Universitatea din Veliko Tyrnovo, Bulgaria, între 29 august și 3 septembrie 2005, iar următoarea va avea loc în 2007 la Paris. 5th Meeting of the Worked Bone Research Group, http://www.clmc.bas.bg/archaeology/

[8] Piesele descoperite în așezarea Mășcăuți-*Livada Boierului* sunt din complexele și stratul cultural datat în sec. VIII-IX, iar cele de la Mășcăuți-*Cetate* din cel datat în sec. IX-XI.

[9] Mitrea I. 1991, 89.

[10] Rafalovič 1972, 209.

[11] Maksimov, Petrašenko 1988, 91.

[12] Piesele din această categorie mai sunt numite șlefuitoarele sau răzuitoare.

animale mari[13]. Partea lucrătoare ale acestor piese este foarte bine şlefuită, după toate probabilităţile, ca urmare a utilizării lor îndelungate[14]. Astfel de piese, având o lungime cuprinsă între 15,0 şi 20,0 cm, au fost descoperite în aşezarea Măşcăuţi-Livada Boierului (Fig. 4/4,6). Pentru înlăturarea grăsimii de pe piei era folosită o categorie de piese care se deosebesc după formă de lustruitoare şi sunt numite în literatura de specialitate cuţite de os cu tăişul curbat. Piesa descoperită la Maşcauti-Livada Boierului a fost confecţionată dintr-un fragment de os tubular de animal mare, ascuţit la una din margini şi are o lungime de 15,5 cm (Fig. 4/3).

c. **Ace**. O astfel de piesă a fost descoperită în aşezarea Măşcăuţi-Livada Boierului (Fig. 4/1). Acul a fost confecţionat dintr-un os plat şi subţire. Piesa, in stare fragmentară, are o lungime de 5,7 cm şi lăţime de 0,8-1,0 cm. Capătul ascuţit lipseşte, iar celălalt este uşor aplatizat şi prevăzut cu o gaură. Dimensiunile acului sugerează că a putut fi utilizat la confecţionarea unor piese din piele.

II. B Piese de toaletă (Piepteni). Într-un şir de aşezări medievale timpurii din spaţiul pruto-nistrean au fost descoperite obiecte din os asemănătoare cu pieptenele, uneori ornamentate cu incizii. După părerea unor cercetători, aceste piese erau folosite pentru efectuarea ornamentului incizat pe vasele din ceramică[15]. În cadrul aşezării Măşcăuţi-Livada Boierului a fost descoperit, într-o stare fragmentară, un pieptene (Fig. 4/2). Piesa cu o lungime totală de 15,0 cm, este alcătuită din trei elemente: partea activă cu dinţi, care din păcate este fragmentară, un mâner şi un capăt pentru a putea fi legat.

II. C Piese de joc. Împreună cu aceste obiecte din os, cu funcţionalitate economică, au fost atestate şi piese care pot fi puse în legătură cu unele preocupări distractive. Într-un şir de aşezări din spaţiul pruto-nistrean[16], inclusiv la Măşcăuţi (Fig. 5/3,4) au fost descoperite arşice, care provin de la animalele de talie mică (ovicaprine, mai rar căprioare etc.), medie sau mare. Multe din ele au urme de prelucrare: una sau două găuri ori reţele de linii incizate, realizate pe una din părţile piesei. Perforarea arşicelor ne poate sugera ca au fost folosite ca amulete sau jucării, iar cele mai mari ca greutăţi.

II. D Semifabricate. O dovadă a prelucrării oaselor sunt şi numeroasele descoperiri ale semifabricatelor din oase şi corn şi a rezervelor de materie primă[17]. În aşezările Mascauti-Livada Boierului (Fig. 4/5) şi Măşcăuţi-Cetate (Fig. 3/1) au fost descoperite piese nefinisate. În primul caz, o piesă plată ar putea fi un pieptene în curs de prelucrare, iar în al doilea, un fragment de corn, destinaţia sa este mai dificil de stabilit. Deoarece cornul este în faza iniţială de prelucrare şi nu a fost secţionat, pare sigur ca din această piesă să se fi putut confecţiona, ţinând cont de mărimea ei, fie anumite piese de podoabă, fie sau plăsele pentru cuţit.

II. F Prelucrarea scoicii. Un loc aparte şi chiar specific îl ocupă confecţionarea obiectelor şi pieselor din valve de scoici şi cochilii de melci, materiale atestate destul de des în cadrul aşezărilor medievale timpurii. Astfel, în aşezarea de la Măşcăuţi-Livada Boierului a fost descoperit un şirag de „bijuterii" alcătuit din 5 valve

---

13 Gol'Ceva, Kašuba 1995, fig. CXLVI/9-12; Tentiuc 1994, fig. 6/13.
14 Rafalovič 1972, 209.
15 Čebotarenko 1973, 95, fig. 13.
16 Tentiuc 1994, fig. 6/6.
17 Gol'Ceva, Kašuba 1995, fig. CXV/3; CXXIX/13, 15, 19, 20, 22.

de scoici de râu, fiecare având în partea superioară un orificiu pentru a fi prins de firul de aţă (Fig. 5/1). Faptul că moluştele se foloseau în alimentaţie încă din cele mai străvechi timpuri este cunoscut deja. Descoperirea noastră vine doar să confirme rolul şi importanţa economică a moluştelor. Utilizarea lor în alimentaţie[18] sau în calitate de bijuterii şi totodată descoperirea lor în cadrul unor morminte, cum ar fi cele din necropola de la Alba Iulia din România[19] sau din necropola Nin-Ždrijac din Croaţia[20], ne sugerează şi semnificaţia lor spirituală sau, cel puţin, decorativă.

III. Tehnici de prelucrare. Analiza materialului din care au fost confecţionate obiectele descoperite arată preferinţa pentru vite cornute mari şi ovicaprine, fără a fi ignorate oasele altor animale: cornul de cerb, mistreţ, mai rar căprioară, lup, iepure, păsări şi peşte. Din punct de vedere tehnologic procesul de prelucrare a osului presupune mai multe etape. Prima ar fi tăierea, aşchierea şi ascuţirea semifabricatelor, după care ar urma netezirea şi şlefuirea lor. În cazul unor categorii de piese s-a aplicat strunjirea, perforarea, fixarea şi ornamentarea lor.

IV. Tipuri de unelte pentru prelucrarea osului. Majoritatea pieselor din os au fost iniţial prelucrate cu un cuţit şi apoi şlefuite cu ajutorul gresiilor (Fig. 6, 7, 8). Cuţitele sunt unelte universale şi foarte larg utilizate (Fig. 9, 10). Dimensiunile cuţitelor, descoperite în aşezările de la Măşcăuţi, al căror mâner este în formă de peduncul (Fig. 9/2,3,4,6 si 10/2-7), sunt diferite, variind între 6,5 cm şi 15 cm, unde lama de secţiune triunghiulară este lungă de 4 cm-9 cm, lată de 0,6-1,5 cm şi are muchie îngustată spre vârf, groasă de 0,2-0,4 cm (Fig. 9 şi 10). Trecerea de la mâner spre lamă se face printr-un prag tăiat perpendicular sau oblic, executat pe ambele părţi ale lamei. În aşezarea Măşcăuţi-Cetate au fost descoperite mai multe cuţite, la care mânerul este o continuare a lamei, pragul fiind prezent doar pe marginea cu tăiş (Fig. 9), spre deosebire de situaţia de la Mascauti-Livada Boierului (Fig. 10). În cazul acestor piese mânerul are găuri pentru prinderea plăselelor cu ajutorul niturilor (Fig. 9). În cazul pieselor cu peduncul, lipsa plăselelor şi mânerelor din os din lista descoperirilor ne face sa credem ca acestea au fost confecţionate din lemn. O dovadă a utilizării îndelungate sau intense a cuţitelor este starea lor avansată de uzură şi faptul că tăişul este adesea curbat spre interior în partea de mijloc (Fig. 9/5 şi 10/6).

Netezirea şi şlefuirea pieselor de os se realiza cu ajutorul pietrelor abrazive din piatră dură, nisipoasă care, în majoritatea cazurilor, nu au o formă regulată. Ele erau făcute, de obicei, din lespezi plate de gresie de culoare gri sau maro sau prundiş din specii de roci cristaline tari. Pe unele din aceste obiecte se evidenţiază până la 4 faţete de şlefuit (Fig. 6/2), rezultate ca urmare a ascuţirii obiectelor. Uneori, se observă canale înguste lăsate de ascuţirea pieselor din metal si os. Pietre speciale erau folosite pentru ascuţirea străpungătoarelor de os, de la care s-au păstrat brazde adânci, fără o dispunere regulată (Fig. 8/1 si 11/2).

Din categoria uneltelor utilizate la confecţionarea obiectelor din os au mai fost folosite sfredele, dălţi, dornuri etc. Fragmente ale unor asemenea obiecte au fost descoperite şi în aşezarea Măşcăuţi-Livada Boierului.

---

[18] Haimovici 1986, 85.

[19] În mormântul nr. 456 au fost descoperite 220 de scoici. Cf. Grossu et. al. 1993, 274.

[20] În mormântul M 173 din necropola Nin-Ždrijac au fost descoperite foarte multe cochilii de melc. Cf. Belošević 1980.

V. Concluzii. Pe lângă îndeletnicirile legate de asigurarea hranei şi construcţia locuinţelor, prelucrarea osului reprezintă, după cum reiese din cele descrise, una din preocupările constante ale oamenilor din aşezările medievale timpurii de la Măşcăuţi. Graţie condiţiilor favorabile pentru creşterea animalelor domestice şi practicării pe larg a vânatului, locuitorii intrau în posesia unei cantităţi mari de materie primă, ceea ce a stimulat dezvoltarea îndeletnicirilor legate de prelucrarea lor[21]. Cercetarea acestor îndeletniciri este însă destul de modest dezvoltată atât în Republica Moldova, cât şi în alte ţări. Acest fapt îşi găseşte explicaţia în lipsa surselor scrise cu referirea la această epocă, în numărul mic al aşezărilor arheologice cercetare integral, de unde şi interesul scăzut al cercetătorilor şi, respectiv, numărul mic de studii în acest domeniu. O altă problemă este şi necesitatea analizei materialului osteologic dintr-o perspectivă interdisciplinară, care în cazul arheologilor din Republica Moldova nu este atât de uşor de realizat.

In final, putem afirma, cu siguranţă, ca încurajarea şi susţinerea cercetării obiectelor confecţionate din os facilitează atât cunoaşterea nivelului de dezvoltare a meşteşugului propriu-zis, cât şi reconstituirea altor îndeletniciri economice aflate în legătură directă cu obiectele din os. Toate acestea, analizate complex, contribuie la cunoaşterea nivelului culturii materiale, culturale şi spirituale a populaţiei dintr-o anumită regiune şi perioada istorică, în cazul nostru spaţiul pruto-nistrean în evul mediu timpuriu.

Literatură:

Beloševič 1980 – J. Beloševič, *Materijalna Kultura Hrvata od VII do IX stoljeća*, Zagreb, 1980.

Čebotarenko 1973 – G.F. Čebotarenko, *Kalfa - gorodišče VIII-X vv. na Dnestre*, Kišinev, 1973.

Deselnicu et. al. 1984 – M. Deselnicu, Şt. Olteanu, V. Teodorescu, *Istoria prelucrării pieilor pe teritoriul României*, Bucureşti, 1984.

Fëdorov 1953 – G.B. Fëdorov, *Gorodišče Ekimaucy*, în „Kratkie Soobščenija Instituta Istorii Material'noj Kul'tury Akademii Nauk SSSR“, 50, 1953, p. 104-126.

Gol'ceva, Kašuba 1995 – N.V. Gol'ceva, M.T. Kašuba, *Glinžen' II, Mnogoslojnyj pamjatnik Srednego Podnestrov'ja*, Tiraspol', 1995.

Haimovici 1986 – S. Haimovici, *Studiul resturilor paleofaunistice din aşezarea de la Lozna-Străteni, datînd din sec. VII-VIII e.n.*, în „Hierasus“, VI, 1986, p. 83-95.

Hîncu 1993 – I. Hîncu, *Cetăţi antice şi medievale timpurii din Republica Moldova*, Chişinău, 1993.

Mitrea I. 1991 – I. Mitrea, *Elemente comune în cultura materială şi spirituală din regiunea central-sud-vestică a Moldovei şi sud-estul Transilvaniei în secolele VI-X, expresie a unităţii etnice de pe ambele versante ale Carpaţilor*, în „Vrancea. Studii şi comunicări“, VIII-X, 1991, p. 81-108.

Musteaţă 2001 – S. Musteaţă, *Rezultatele investigaţiilor arheologice din cadrul*

[21] Tentiuc 1996, 47.

aşezării Măşcăuţi – Livada Boierului în anul 2000, Raport ştiinţific, Chişinău, 2001.

Musteaţă 2002 – S. Musteaţă, *Raport ştiinţific privind rezultatele investigaţiilor arheologice din anul 2001 în cadrul monumentului Măşcăuţi-Cetate*, Chişinău, 2002.

Musteaţă 2003a – S. Musteaţă, *Predvaritel'nye rezul'taty arheologičeskih raskopok v gorodišče Maškaucy*, în *Arheologični studii*, vyp. 2, Kyiv-Černivci, Prut, 2003, p. 224-234.

Musteaţă 2003b – S. Musteaţă, *Raport ştiinţific privind rezultatele investigaţiilor arheologice din anul 2002 în cadrul monumentului Măşcăuţi-Cetate*, Chişinău, 2003.

Musteaţă 2005a – S. Musteaţă, *Populaţia spaţiului pruto-nistrean în secolele VIII-IX*, Chişinău, 2005.

Musteaţă 2005b – S. Musteaţă, *Bone working in the Early Middle Age in Moldova (6th – 11th centuries)*, în *5th International Meeting of the ICAZ Worked Bone Research Group, Abstracts, August 29-September 3, 2005, Veliko Turnovo University*, Veliko Turnovo, 2005, p. 44-45.

Musteaţă 2006 – S. Musteaţă, *Raport ştiinţific privind rezultatele investigaţiilor arheologice din anul 2005 în cadrul monumentului Măşcăuţi-Cetate*, Chişinău, 2006.

Olteanu, Şerban 1969 – Şt. Olteanu, C. Şerban, *Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în evul mediu*, Bucureşti, 1969.

Postică 1998 – Gh. Postică, *Repertoriul monumentelor arheologice medievale timpurii din raionul Orhei. Precizări ştiinţifice pe marginea publicaţiilor arheologice din anii 50-80*, în *Orheiul Vechi, Buletin Istorico-Arheologic*, Chişinău, 1998, p. 54-63.

Postică 1999a – Gh. Postică, *Evoluţia aşezărilor din spaţiul pruto-nistrean în epoca migraţiilor (sec. V-XIII)*, în Thraco-Dacica, XX, 1-2, 1999, p. 329-364.

Postică 1999b – Gh. Postică, *Agricultura medievală timpurie în spaţiul pruto-nistrean*, în *Studia in honorem Ion Niculiţă*, Chişinău, 1999, p. 268-279.

Postică 2000 – Gh. Postică, *Meşteşugurile din spaţiul pruto-nistrean în perioada medievală timpurie (sec. V-XIII)*, în „Analele ştiinţifice ULIM", Seria Istorie, Chişinău, 2000, p. 23-34.

Postică, Musteaţă 1997 – *Gh. Postică, S. Musteaţă, Rezultatele investigaţiilor arheologice de la Orheiul Vechi în anul 1996*, Raport ştiinţific, Chişinău, 1997

Postică, Musteaţă 1998 – Gh. Postică, S. Musteaţă, *Rezultatele investigaţiilor arheologice din cadrul aşezării medievale timpurii Măşcăuţi-Livada Boierului în anul 1997*, Raport Ştiinţific, Chişinău, 1998.

Postică, Musteaţă 1999 – Gh. Postică, S. Musteaţă, *Rezultatele investigaţiilor arheologice din cadrul aşezării medievale timpurii Măşcăuţi-Livada Boierului în anul 1998*, Raport Ştiinţific, Chişinău, 1999.

Rafalovič 1972 – I.A. Rafalovič, *Slavjane VI-IX vekov v Moldavii*, Kišinev, 1972.

Rošal', Fëdorov 1973 – M.G. Rošal', G.B. Fëdorov, *Žilye i proizvodstvennye sooruženija drevnerusskogo poselenija Rudi*, în *Arheologičeskie Issledovanija v Moldavii v 1970-1971 g.*, Kišinev, 1973, p. 155-176.

Smilenko, Kozlov 1985 – A.T. Smilenko, V.I. Kozlov, *Slavjanskoe poselenie конca I tysjačeletija n.e. u s. Šabo na Dnestrovskom limane*, în *Archeologičeskie Issledovanija Srednevekovych Pamjatnikov Dnestrovsko-Prutskogo Meždureč'ja*, Kišinev, 1985, p. 119-136.

Stančev, Ivanov 1958 – St. Stančev, St. Ivanov, *Nekropolăt do Novi Pazar*, Sofia, 1958.

Tentiuc 1994 – I. Tentiuc, *Cercetări arheologice în aşezarea Durleşti-Valea Babei*, în „Arheologia Moldovei", XVII, 1994, p. 255-258.

Teodor 1996 – Dan Gh. Teodor, *Meşteşugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-XI d.Hr.*, Iaşi, 1996.

Vlasenko 1990 – I.G. Vlasenko, *Issledovanija gorodišča Rečula*, în *Arheologičeskie Issledovanija v Moldavii v 1985 g.*, Kišinev, 1990, p. 212-229.

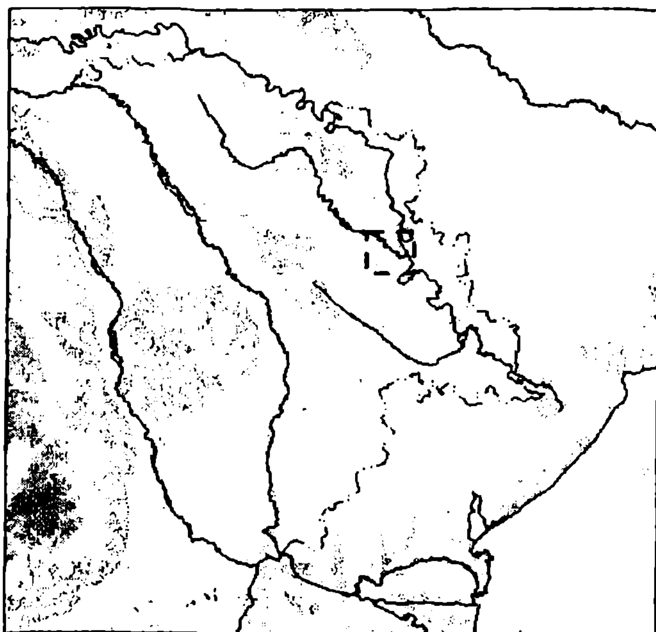
Zanoci 1998 – A. Zanoci, *Fortificaţiile geto-dacice din spaţiul extracarpatic în secolele VI-III a.Chr.*, Bucureşti, 1998.

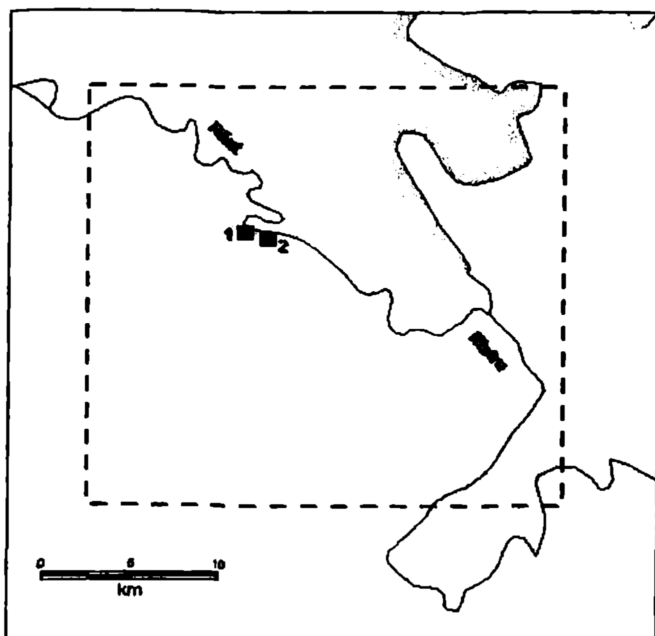
Zlatkovskaja, Polevoj 1969 – Zlatkovskaja T.D., Polevoj L.L., *Gorodišča Pruto-Dnestrovskog meždurec'ja IV-III vv. do n.e. i voprosy političeskoj istorii getov*, în *Drevenie frakijcy v Severnom Pričernomorii, Moskva*, 1969, p. 47-49.

Maksimov, Petrašenko 1988 – E.V. Maksimov, V.A. Petrašenko, *Slavjanskie pamjatniki u s. Monastyrek na Srednem Dnestre*, Kiev, 1988.

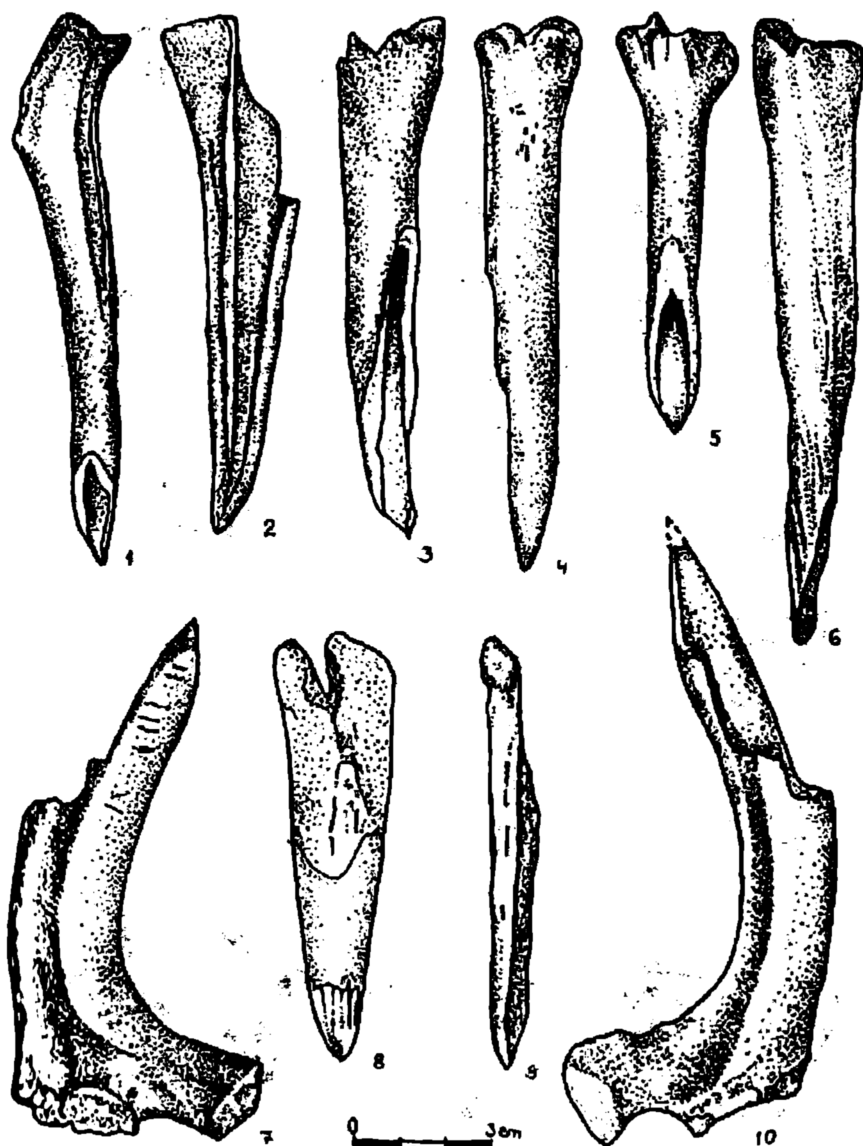
Timoščuk 1976 – B.O. Timoščuk, *Slov'jani Pivničnoj Bukovini V-IX st.*, Kiijv, 1976.

Timoščuk 1990 – B.A. Timoščuk, *Vostočnoslavjanskaja obščina VI-X vv. n.e.*, Moskva, 1990.

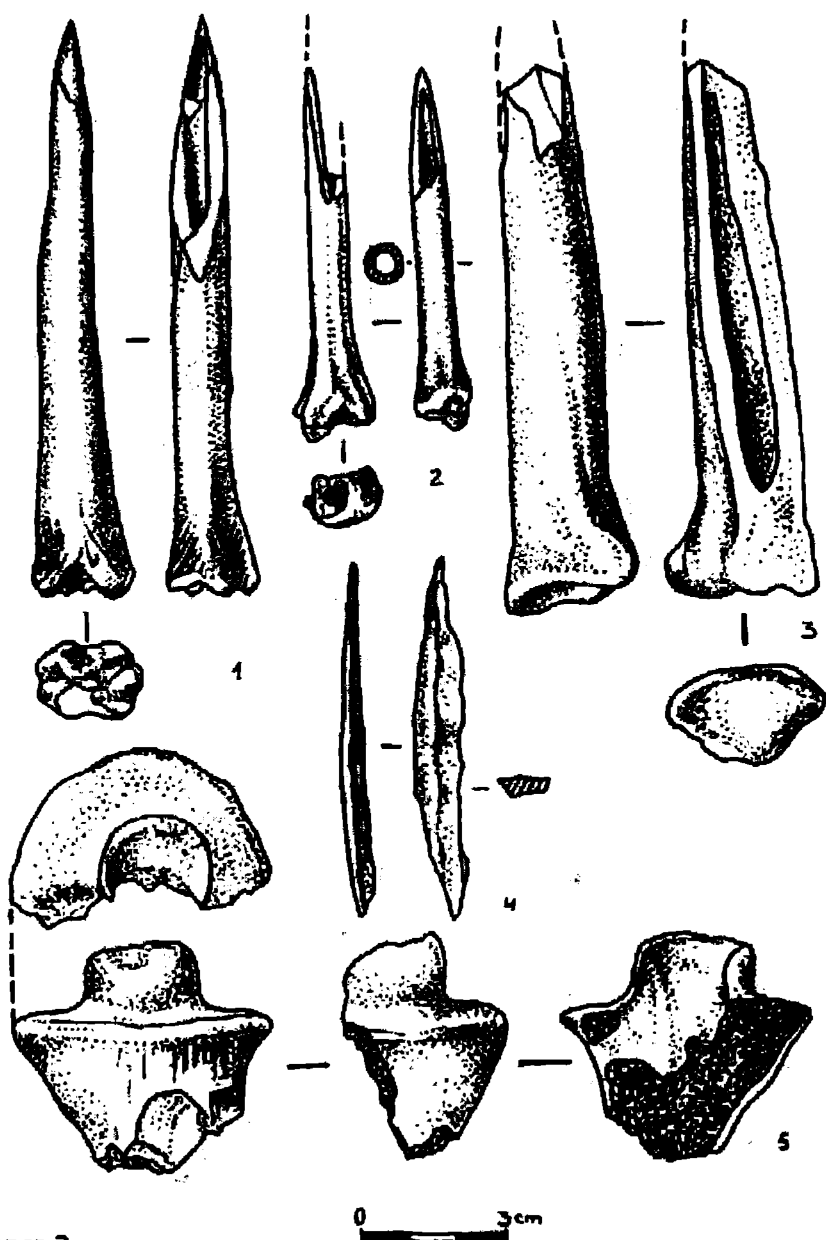

Harta amplasării așezărilor medievale timpurii de la Mășcăuți, r-l Criuleni, Moldova
1- Mășcăuți-Poiana Ciucului-Cetate și 2 - Mășcăuți-Livada Boierului

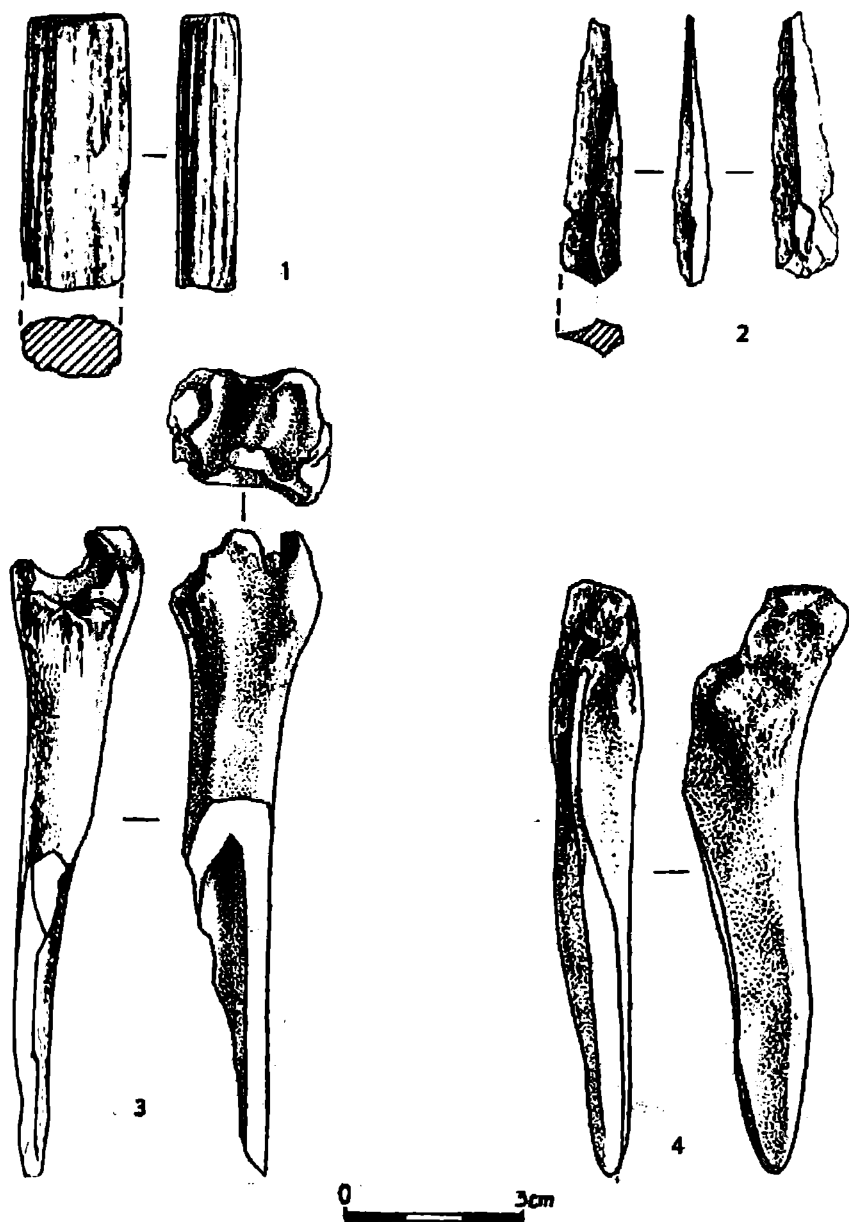
Planşa 1

Străpungătoare din os descoperite în aşezarea Măşcăuţi-Livada Boierului în anul 1998.

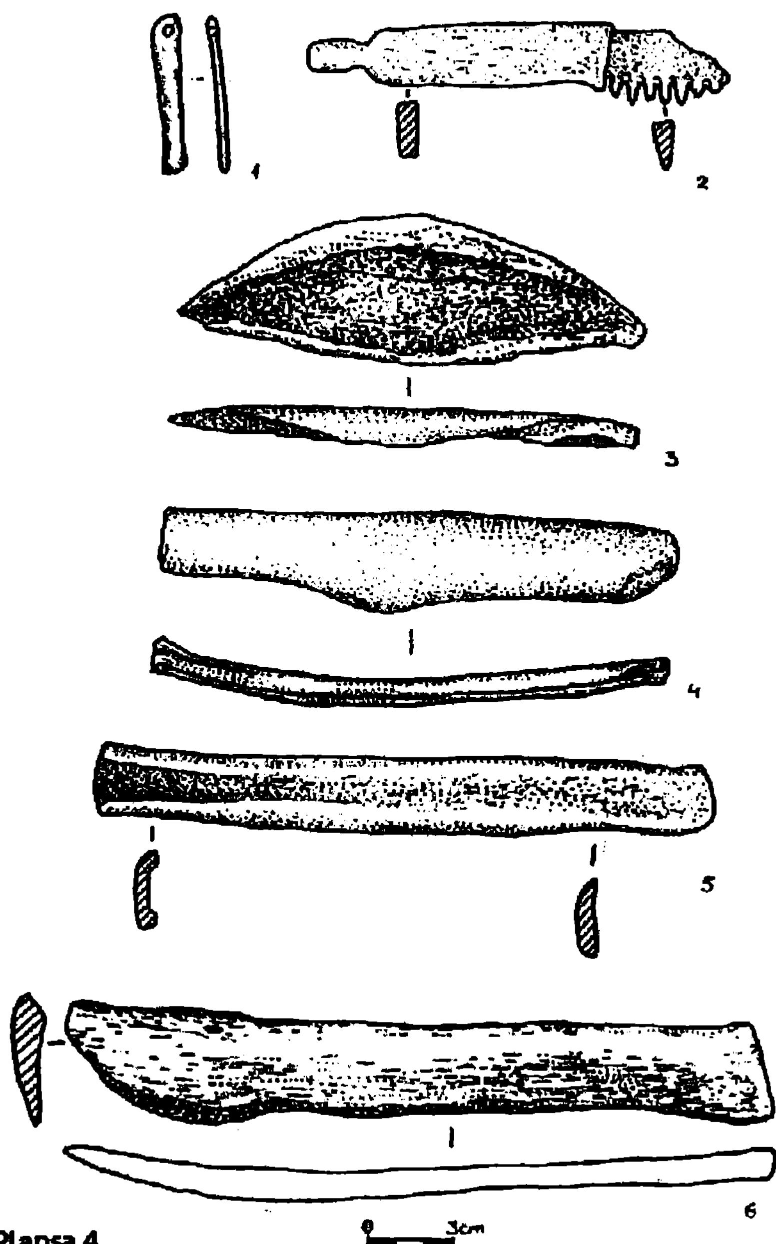
Planşa 2

Piese din os descoperite în aşezarea Măşcăuţi-Cetate în anul 2002.

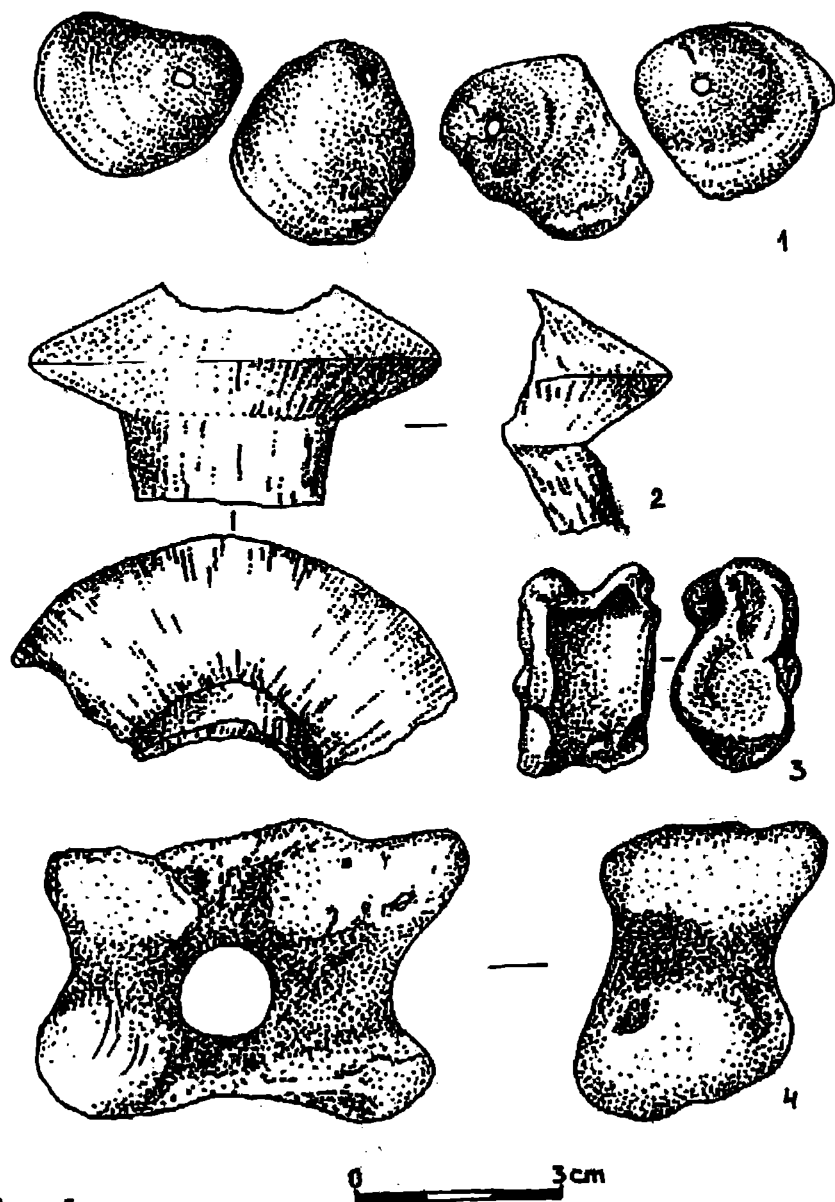

Planşa 3

Piese din os descoperite în aşezarea Măşcăuţi-Cetate în anul 2005.

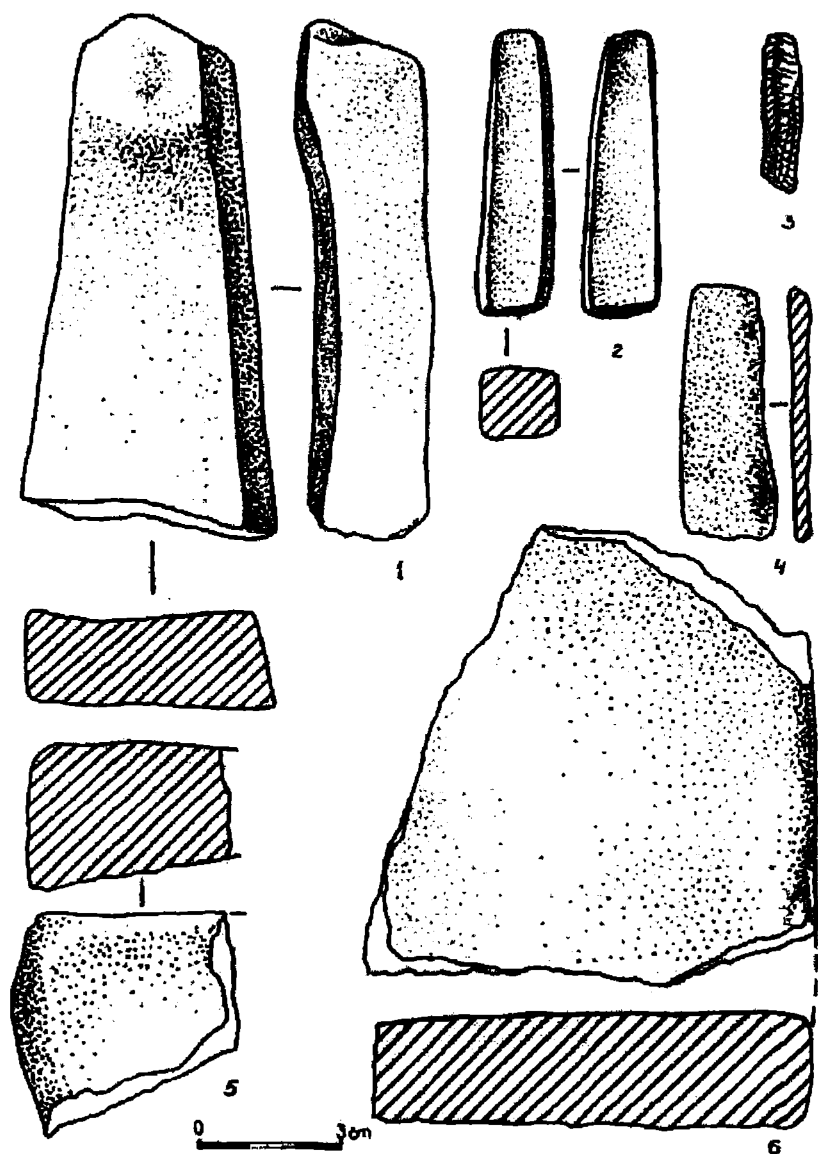

Piese din os descoperite în așezarea Mășcăuți-Livada Boierului în anul 1998.

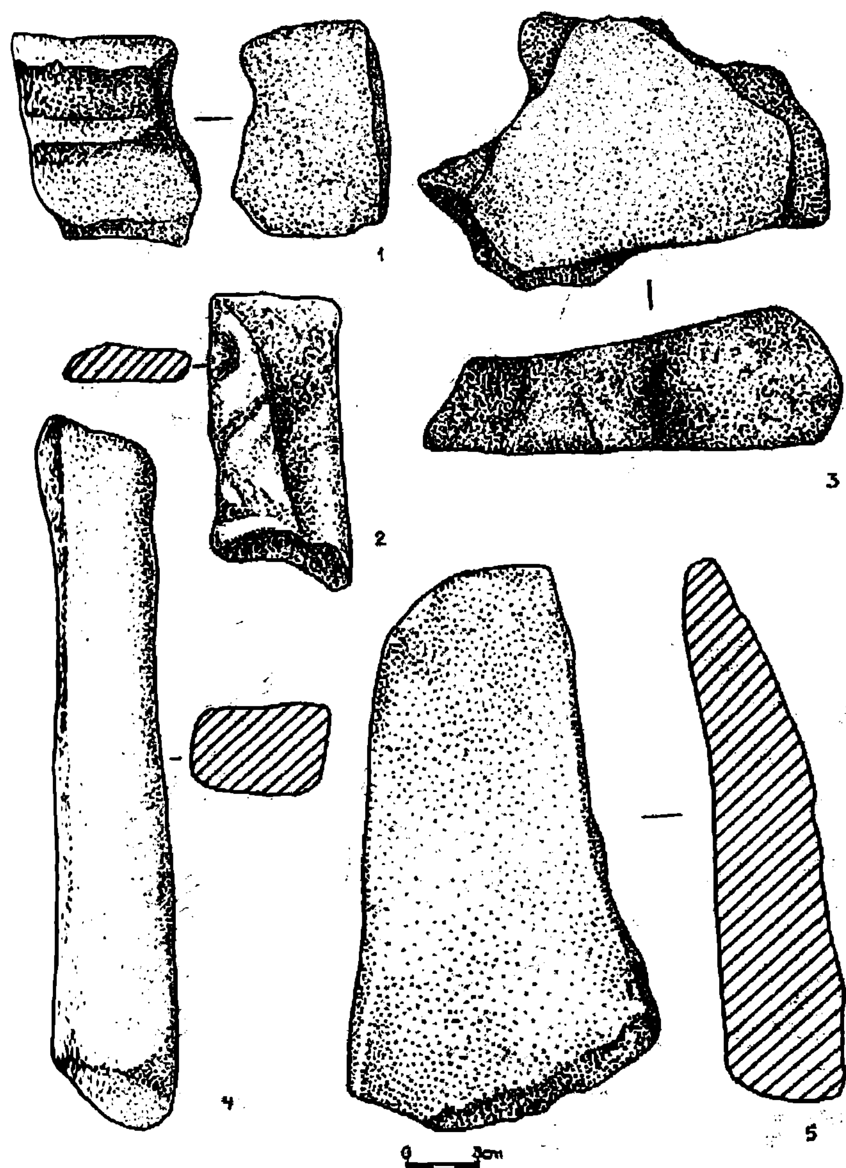
Planşa 5

Piese din os descoperite în aşezarea Măşcăuţi-Livada Boierului în anul 1997.

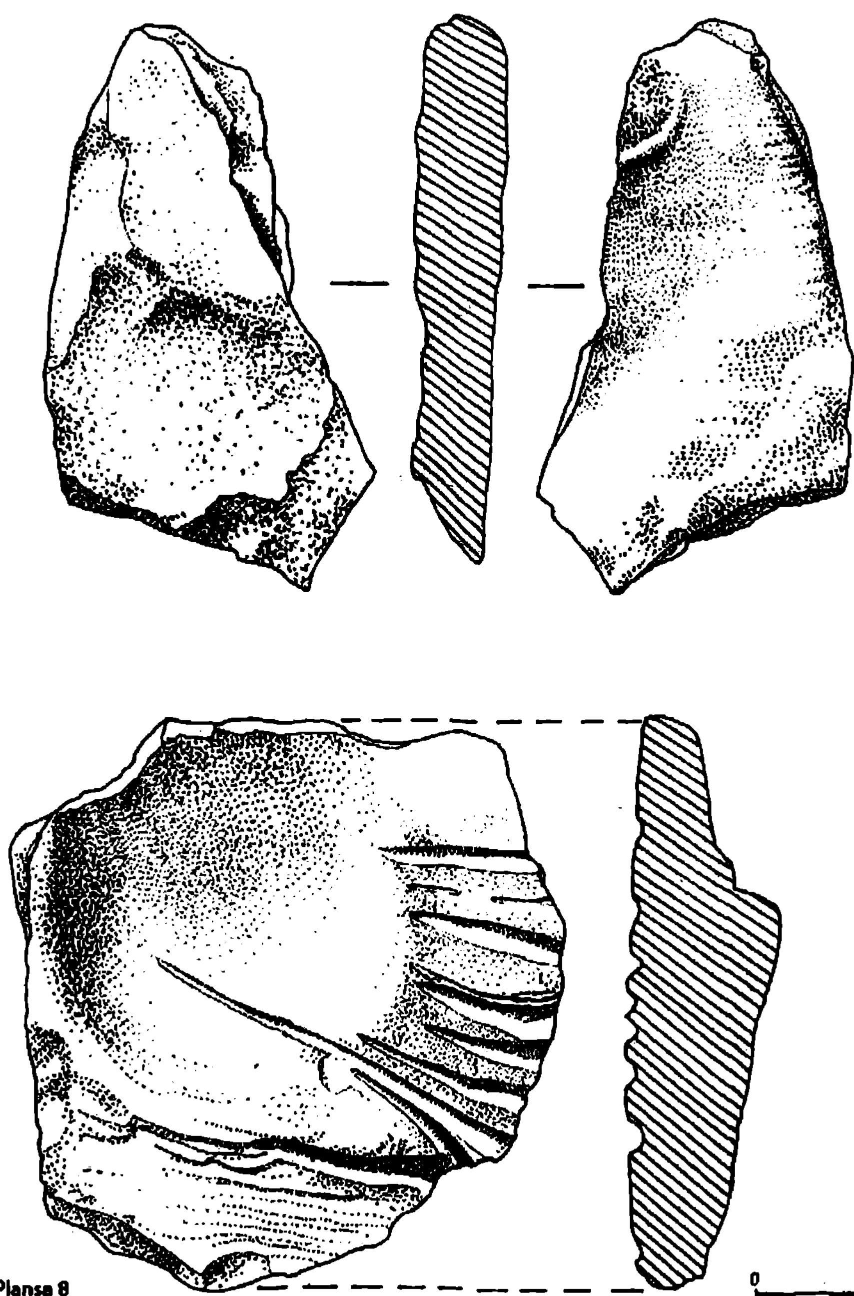

Planşa 6

Cute şi pietre abrazive descoperite în aşezarea Măşcăuţi-Cetate în anul 2002.

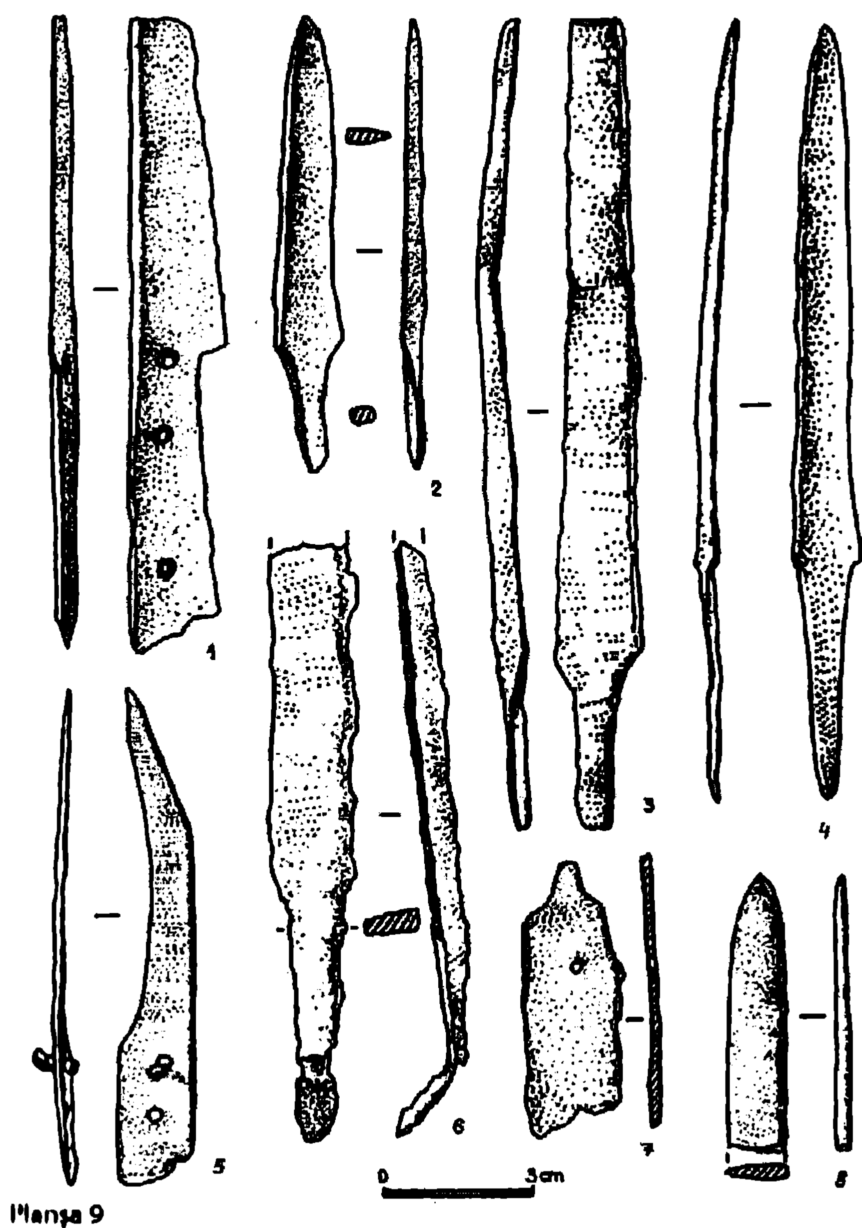

Cute şi pietre abrazive descoperite în aşezarea Măşcăuţi-Livada Boierului în anul 1997.

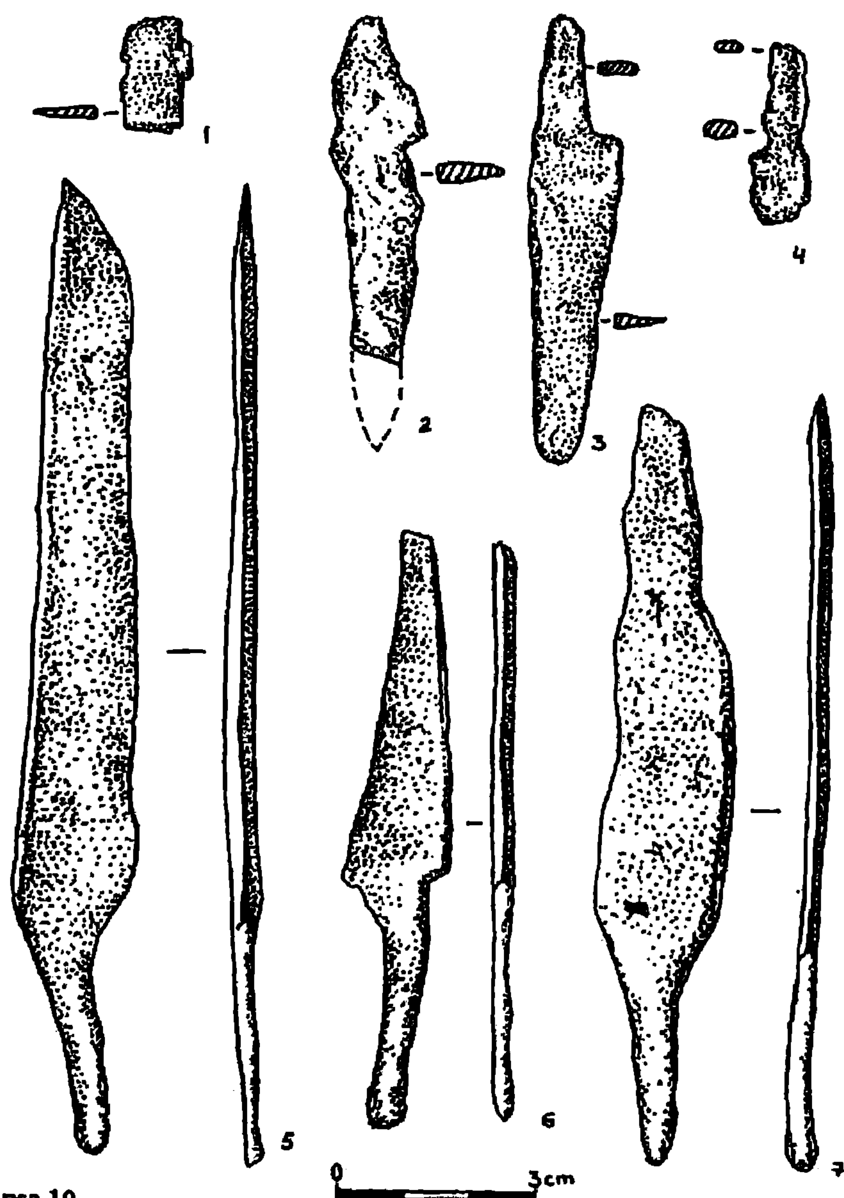

Planşa 8

Pietre abrazive descoperite în aşezarea Măşcăuţi-Cetate în anul 2005.

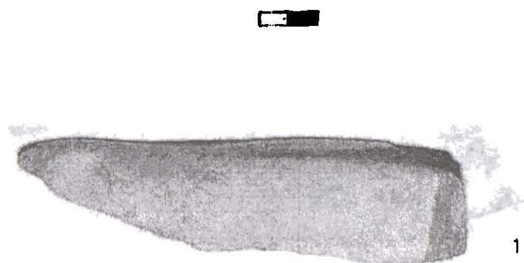

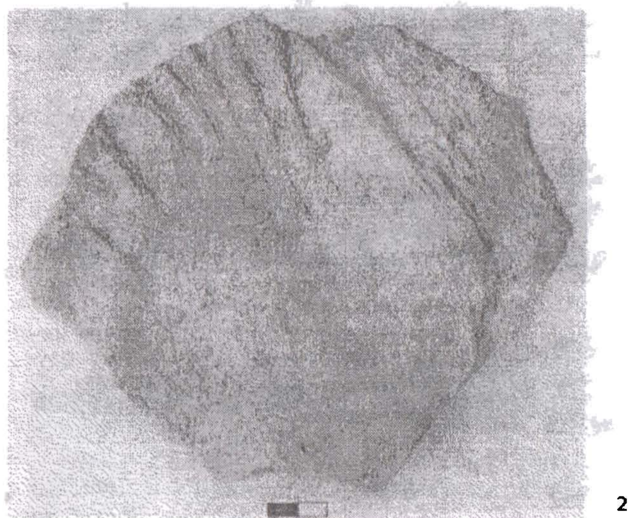
Cuţite de metal descoperite în aşezarea Măşcăuţi-Cetate în anul 2002.

Planşa 10

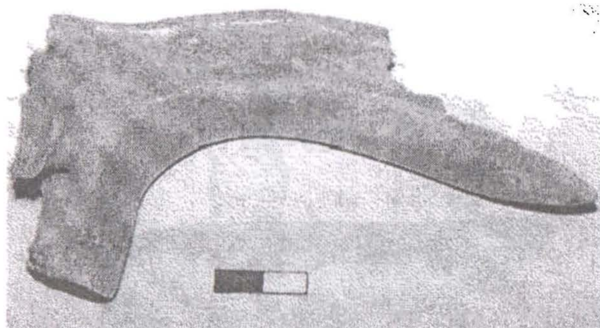
Cuţite de metal descoperite în aşezarea Măşcăuţi-Livada Boierului în anul 1997.

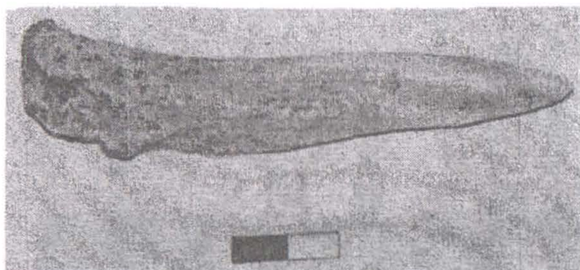

Planşa 11

Foto cute (1 - Măşcăuţi-Livada Boierului 1997; 2 - Măşcăuţi-Cetate 2005).

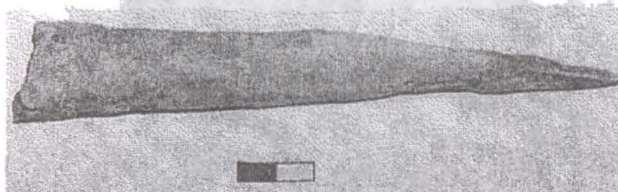
1

2

3

4

Planșa 12

Foto străpungătoare 1, 3, 4 - Mășcăuți-Livada Boierului; 2 - Mășcăuți-Cetate.

BONE PROCESSING IN THE EARLY MIDDLE AGES SETTLEMENTS AT MĂŞCĂUŢI - „LIVADA BOIERULUI“ AND MĂŞCĂUŢI - „CETATE“ (REPUBLIC OF MOLDOVA)

Abstract

This article looks at bone processing practices based on archeological discoveries made on the sites at Mascauti-Livada Boierului (settlement) and Mascauti-Cetate (hillfort) in the Republic of Moldova (see map). The analysis focuses on various categories of bone objects, as well as on techniques and tools used in manufacturing bone objects. Among the diversity of the bone objects found in the aforementioned settlements of the 8th-11th centuries the author of the article identifies several categories of objects, based on their purpose: tools, accessories for tools, dressing objects, objects used for entertainment/games, and half-processed objects. In the category of bone tools the largest group is represented by piercers (Fig. 1, 2, 3), followed by polishers (Fig. 4/4,6), bone knives (Fig. 4/2) and needles (Fig. 4/1). A comb, which belongs to the category of dressing tools, was found in the Măşcăuţi-Livada Boierului settlement; it was found fragmented (Fig. 4/2). Playing objects were represented by knucklebones of small animals; such objects were found also at Măşcăuţi (Fig. 5/3,4). A special place is taken by bone objects made of shell. Thus, in the Măşcăuţi-Livada Boierului settlement necklace made of 5 river shells was discovered, each shell having an orifice in its upper part through which the thread ran (Fig. 5/1).

From a technological point of view, the processing of bone takes place in several stages. At the first stage the bone is cut, splintered and sharpened to obtain the half-finished tools, which are then smoothed and polished. Some categories of objects were lathed, perforated, fixed and decorated. Usually most bone objects were first worked with a knife and later polished by whetstone (Fig. 6, 7, 8). Knives were universal and widely used tools (Fig. 9, 10). In both settlements at Măşcăuţi two types of knives were discovered. Their handles were peduncle-shaped (Fig. 9/2,3,4,6 and 10/2-7) them being an extension of the blade at the same time (Fig.9). Bone objects were smoothed and polished with abrasive stones made of hard, sandy types of stone, which, in most cases, did not have a constant shape in most cases (Fig. 6, 7, 8, 11). Deep grooves developed on some such stones as bone piercers were sharpened on them (Fig. 8/1 and 11/2). Among the tools used to manufacture bone objects there were also drills, chisels, wedges, etc.; fragments of such objects were also discovered in the settlement at Măşcăuţi-Livada Boierului.

Besides the occupations linked to acquiring food and building dwellings, bone processing was - as the descriptions above lead one to infer - one of the constant concerns of humans living in the Early Medieval settlements at Măşcăuţi. Due to favorable animal-breeding and hunting conditions, the inhabitants of those places acquired large quantities of raw material, which stimulated the development of crafts linked to their processing. The study of such crafts is, however, quite underdeveloped

both in Moldova and other countries. This can be explained by the lack of written sources on this period, small number of archeological settlements entirely studied, and hence the low level of interest displayed by researchers and, correspondingly, the low number of studies in this area. Another issue is the need to analyze the bone material from an interdisciplinary angle, which is not an easy task to accomplish when it comes to researchers in Moldova.

Finally, we can state in full confidence that the encouragement of and support for the study of bone objects facilitates the identification of the development level of this craft, as well as the identification of other economic activities linked directly to bone objects. All of this, if analyzed together, contributes to the development of knowledge concerning the level of the material, cultural and spiritual culture of the population in a certain region and historic period, in this case of the population in the Prut-Nistru space in the Early Middle Ages.

List of illustrations:

The map of the Early Medieval settlement at Măşcăuţi, d. Criuleni, Moldova
1- Măşcăuţi-*Poiana Ciucului-Cetate* and 2 - Măşcăuţi-*Livada Boierului*

Display 1: Bone piercer discovered in the settlement Măşcăuţi-*Livada Boierului* in 1998
Display 2: Bone objects discovered in the settlement Măşcăuţi-*Cetate* in 2002
Display 3: Bone objects discovered in the settlement Măşcăuţi-*Cetate* in 2005
Display 4: Bone objects discovered in the settlement Măşcăuţi-*Livada Boierului* in 1998
Display 5: Bone objects discovered in the settlement Măşcăuţi-*Livada Boierului* in 1997
Display 6: Gritstone and abrasive stones discovered in the settlement Măşcăuţi-*Cetate* in 2002
Display 7: Gritstone and abrasive stones discovered in the settlement Măşcăuţi-*Livada Boierului* in 1997
Display 8: Abrasive stones discovered in the settlement Măşcăuţi-*Cetate* in 2005
Display 9: Iron knives discovered in the settlement Măşcăuţi-*Cetate* in 2002
Display 10: Iron knives discovered in the settlement Măşcăuţi-*Livada Boierului* in 1997
Display 11: Photo gritstone (1 - Măşcăuţi-*Livada Boierului* 1997; 2 - Măşcăuţi-*Cetate* 2005)
Display 12: Photo piercer 1, 3, 4 - Măşcăuţi-*Livada Boierului*; 2 - Măşcăuţi-*Cetate*

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESSIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

BISERICA FUNDENI DIN CÂMPULUNG, JUDEȚUL ARGEȘ, ÎN LUMINA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE

SPIRIDON CRISTOCEA*
FLAMINIU MÎRTZU
ADRIAN BĂJAN

Aflată în extremitatea sud-vestică a orașului Câmpulung-Muscel, biserica Fundeni, dezafectată cultului între 1906 și 1996, este o construcție de plan dreptunghiular, fără turlă, compusă din altar, naos, pronaos și pridvor (Fig. 1). Absida altarului este decroșată, fiind poligonală atât în interior cât și în exterior. Ca material de construcție au fost folosiți bolovani de râu, blocuri de calcar și cărămidă.

Biserica este pictată în interior, distingându-se trei etape în realizarea ei. Cea mai veche fază de pictură se află în altar, unde se păstrează câteva scene executate de un important reprezentant al stilului brâncovenesc, care în primul deceniu al secolului al XVII-lea a pictat mai multe biserici din Țara Românească. Numele lui, „Hranit zugraf", este inscripționat deasupra unei scene la proscomidie. Cea de a doua fază a picturii este opera unui zugrav care se semnează și datează sub scena „Adormirea", aflată deasupra ușii de intrare în pronaos, în interior, „Radul zugraf 1768". Cea de a treia etapă, datând de la începutul secolului al XIX-lea, se întâlnește la iconostas unde se păstrează programul iconografic, numele autorului nefiind cunoscut.

Fig. 1. Biserica Fundeni, vedere din sud-vest. Foto 1988.

Deși se află în vechea cetate de scaun a Țării Românești și se prezintă ca un lăcaș interesant atât din punct de vedere arhitectonic cât și pictural, monumentul n-a făcut obiectul unor cercetări sistematice, astfel că, până la efectuarea investigațiilor arheologice din interior, datele care se cunoșteau despre el erau sumare și lacunare.

---

* Muzeul Județean Argeș.

Bazându-se pe faptul că în partea de nord a absidei altarului a fost folosit un ancadrament de fereastră din piatră, care are în partea superioară sculptată o cruce de Malta, provenind de la Cloaşter, demolat definitiv în 1647, s-a considerat, pe bună dreptate, că „monumentul a fost reconstruit pe la mijlocul secolului al XVII-lea". Pridvorul a fost adăugat în anul 1817, alterând aspectul iniţial al lăcaşului.

Cercetările arheologice. În toamna anului 1988 au fost efectuate săpături arheologice în interiorul monumentului, urmărindu-se interceptarea fundaţiilor vechii biserici, reconstituirea planului şi datarea ei. Săpăturile din pronaos au urmărit şi cercetarea unor eventuale morminte a căror existenţă era indicată de piatra de mormânt aflată în partea de sud a pronaosului, de fragmentul de piatră tombală aflat la pragul de intrare în biserică ş. a.

În vederea cercetării interiorului a fost trasată o secţiune principală (12,20 m x 1,50 m) în pronaos şi naos, pe axul vest-est al bisericii, urmată de secţiuni şi casete în alte zone ale lăcaşului.

Descoperirea, încă de la începutul cercetării, în Secţiunea 1, a unei fundaţii orientată nord-sud (Fig. 2), peste care calcă parţial fundaţia zidului despărţitor dintre naosul şi pronaosul actual, ne-a indicat existenţa primei biserici (Fundeni 1). În Caseta 3 a fost descoperită, de asemenea, fundaţia de nord a primei biserici. Fundaţia primului locaş era alcătuită din bolovani de râu prinşi cu mortar de culoare gălbuie, având adâncimea de - 0,70 m şi lăţimea de 0,90 m. Observaţiile efectuate ne-au dus la concluzia că vechea biserică era, ca şi cea actuală, de plan dreptunghiular, cu absida decroşată, fiind mai redusă în lăţime cu circa 1 m. Cu excepţia zidului de nord, altarul şi naosul actual au fost ridicate, în general, pe fundaţia primei biserici.

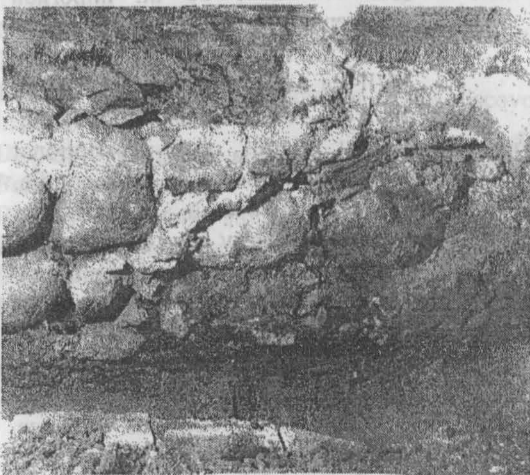

Fig. 2. Fundaţie zid despărţitor naos-pronaos, biserica Fundeni 1.

În pronaosul actualei biserici au fost interceptate 10 morminte: nouă în conexiune anatomică şi unul deranjat[1]. Faptul că din cele 10 morminte cercetate cinci au aparţinut unor copii, ne indică un mare procent de decedaţi din rândul acestei vârste (Fig. 3).

Mormântul nr. 1. Adult, femeie, înălţimea circa 1,62 m, conexiune anatomică, antebraţele, îndoite din cot, aşezate, pe ombilic cel stâng, şi pe stern cel drept. Inventar funerar constând dintr-un inel din argint, datat la sfârşitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea. Chaton-ul, care face corp comun cu veriga, este rotund având în câmp o floare înscrisă într-un cerc realizat din puncte incizate.

---

[1] Obiectele găsite în timpul cercetărilor arheologice se află în colecţia Muzeului din Câmpulung.

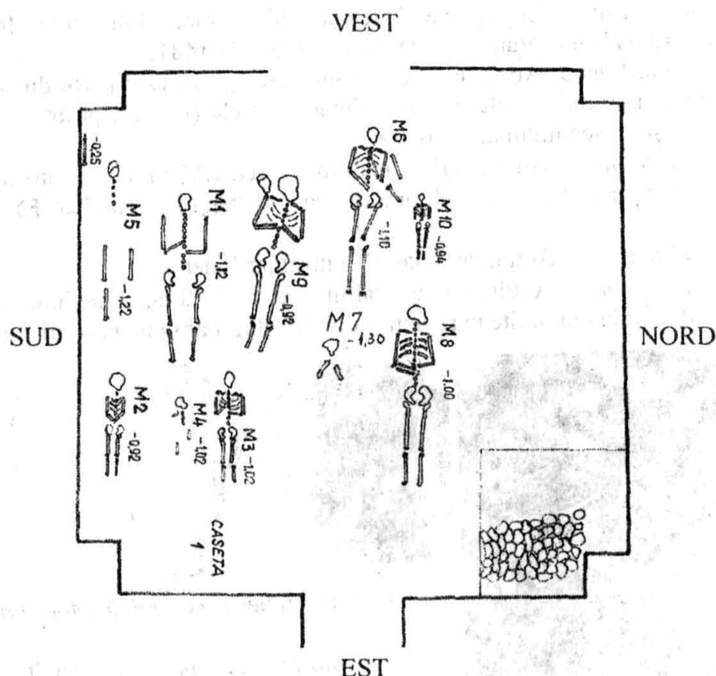

Fig. 3. Morminte, pronaos.

Mormântul nr. 2. Copil, înălțimea circa 1 m, conexiune anatomică, cu antebrațele unite în regiunea pubiană, având un cap cu evidente malformații de hidrocefalie. Inventarul funerar este compus din două monede[2], una găurită și prinsă cu ață la mâna dreaptă, iar cealaltă găsită sub coloana vertebrală. Una din monede este un dinar emis de regele Ungariei Matei Corvin, în 1472-1478, iar cealaltă monedă, fiind deteriorată, nu se poate data.

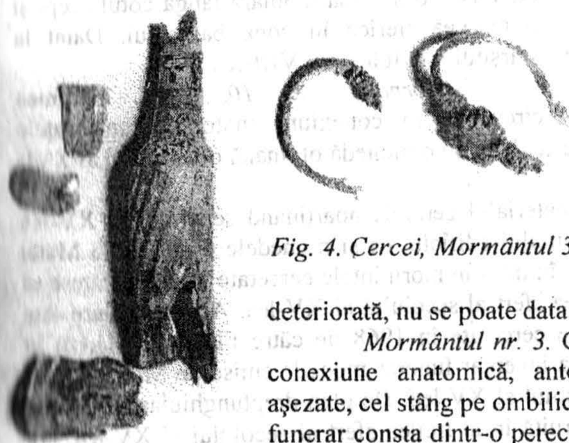

Fig. 4. Cercei, Mormântul 3.

Fig. 5. Vas funerar de sticlă, Mormântul 5.

Mormântul nr. 3. Copil, fetiță, înălțimea circa 1 m, conexiune anatomică, antebrațele, îndoite din cot, erau așezate, cel stâng pe ombilic, iar cel drept pe stern. Inventarul funerar consta dintr-o pereche de cercei (Fig. 4) și o monedă ungurească bătută de Matei Corvin, în 1487-1489, prinsă cu ață la mâna dreaptă.

[2] Monedele au fost determinate de Romeo Maschio de la Muzeul Județean Argeș, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Mormântul nr. 4. Copil, conexiune anatomică, craniu dolihocefal. În regiunea sternului s-a găsit o akcea bătută de sultanul Baiazid II în 1481.

Mormântul nr. 5. Adult, conexiune anatomică, lipsind o parte din schelet. În partea dreaptă a craniului se afla un vas funerar de sticlă (Fig. 5), păstrat fragmentar, datând de la sfârşitul secolului al XVII-lea.

Mormântul nr. 6. Adult, bărbat, înălţimea circa 1,50 m, conexiune anatomică, cu antebraţul drept, îndoit din cot, sub ombilic, iar cel stâng sub maxilar. Fără inventar funerar.

Mormântul nr. 7. Adult, deranjat, fără inventar funerar.

Mormântul nr. 8. Adult, bărbat, înălţimea circa 1,70 m, conexiune anatomică, antebraţele, îndoite din cot, unite în regiunea ombilicului. Fără inventar funerar.

Fig. 6. Mormântul 9.

Fig. 7. Vas funerar ceramică, Mormântul 9.

Mormântul nr. 9. Adult, femeie, conexiune anatomică, antebraţele, îndoite din cot, aşezate pe stern, dreptul deasupra celui stâng (Fig. 6). Inventarul funerar consta dintr-un vas ceramic (Fig. 7) dispus în partea dreaptă a craniului, o mărgea tubulară lângă cotul drept şi o mărgea sferică în zona bazinului. Datat la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

Mormântul nr. 10. Copil, înălţimea circa 0,60 m, conexiune anatomică, antebraţele împreunate pe ombilic. Mormântul este datat cu o monedă otomană din secolul al XVI-lea, prinsă cu aţă la mâna dreaptă.

Observaţiile stratigrafice, materialul ceramic aparţinând secolului al XV-lea găsit în nivelul de construcţie al primului edificiu, ca şi monedele (două de la Matei Corvin şi una de la Baiazid II) găsite în trei din mormintele cercetate ne îndreptăţesc să datăm biserica Fundeni 1 în al treilea sfert al secolului al XV-lea. Această datare este susţinută şi de faptul că mormintele cercetate în 1968 de către Flaminiu Mârtzu în necropola din jurul bisericii aveau ca inventar funerar monede emise de Matei Corvin sau monede raguzane datând din secolul al XV-lea. De plan dreptunghiular, cu absida decroşată, biserica Fundeni 1, construită în al treilea sfert al secolului al XV-lea, era compusă din altar, naos şi pronaos (Fig. 8), cele trei morminte datate cu monede de la Matei Corvin şi Baiazid II fiind un indiciu al existenţei acestui ultim compartiment.

În privinţa bisericii Fundeni 2 se poate afirma că a fost construită la mijlocul secolului al XVII-lea, exceptând pridvorul adăugat în 1817. Extinderea cercetărilor arheologice în tot interiorul locaşului, ca şi în exterior, ar fi putut aduce date mai ample despre cele două biserici de la Fundeni.

THE FUNDENI CHURCH FROM CÂMPULUNG, ARGEŞ COUNTY, IN THE LIGHT OF THE ACHAEOLOGICAL RESEARCHES

Abstract

The archaeological researches of the 1988 rendered evident a part of the Fundeni Church's foundation, which was built at the end of the 15th century, and (as well as) 10 tombs, some of them having a valuable funeral inventory.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN BISERICA MĂNĂSTIRII GLAVACIOC, JUDEȚUL ARGEȘ (CAMPANIA 2005)

SPIRIDON CRISTOCEA
ROMEO MASCHIO[*]
MARIUS PĂDURARU[**]

În partea de sud a județului Argeș, în comuna Ștefan cel Mare, pe un promontoriu aflat la confluența a două pâraie, Glavaciocul și Balabanul, în satul Glavacioc, se află mănăstirea cu același nume (Fig. 1).

Fiind unul dintre cele mai vechi ansambluri monahale din țară, începuturile mănăstirii nu ne sunt bine cunoscute. Primul hrisov în care se menționează de când datează mănăstirea este cel al lui Radu cel Mare, din 20 iunie 1507, prin care-i întărește „Călugăreanii de la Neajlov tot și Călugăreanii pe Teleorman jumătate, pentru că acele sate sânt dăruite de strămoșii noștri și încă de la Mircea voievod"[1].

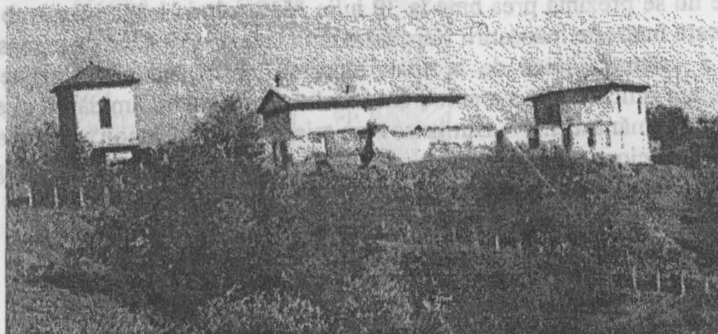

Fig. 1. Mănăstirea Glavacioc, vedere din sud-vest. Foto 1970.

Probabil că pe vremea lui Mircea cel Bătrân, domnul Țării Românești (1386-1418), construcțiile mănăstirii, inclusiv biserica, erau din lemn, pentru că cercetările arheologice anterioare[2], cât și cele efectuate de noi în 2005, n-au surprins nici o urmă

---

[*] Muzeul Județean Argeș, Pitești.
[**] Liceul Teoretic Costești, jud. Argeș.
[1] *D. R. H.*, B, Țara Românească, vol. II, nr. 53, p. 114.
[2] Cercetări arheologice au fost efectuate în incinta mănăstirii: în 1968 de dr. Nicolae Constantinescu de la Institutul de Arheologie București și Anca Păunescu de la Muzeul Județean Argeș, în 1969 de Anca Păunescu

de ctitorie din piatră din vremea acestui domnitor.

Cea mai veche construcție atestată documentar, dar surprinsă și arheologic, este biserica ridicată de Vlad Călugărul, domnul Țării Românești (1481, 1482-1495). După cum ne informează cronicile vremii, Vlad Călugărul „a fost în tinerețe călugăr, după aceea și preot și egumen în mănăstire". Nu știm în care mănăstire a fost călugăr și egumen, dar construirea bisericii de la Glavacioc ar putea fi un indiciu că în acest loc domnul a trăit viața monastică[3].

Despre înfățișarea bisericii construite de Vlad Călugărul ne informează Paul de Alep, care, în 1657, însoțindu-l pe tatăl său, patriarhul Macarie al Antiohiei, a vizitat și Glavaciocul. Consemnând că mănăstirea a fost „întemeiată acum o sută șaptezeci de ani", Paul de Alep greșește când îi indică drept ctitori pe „Neagoie voievod (Neagoe Basarab, n. n.), împreună cu Petru voievod (Petru Cercel, n. n.)", căci în 1487 domnitor era Vlad Călugărul. Fin observator al monumentelor vizitate, el face prima și singura descriere a locașului: „Biserica este mare și cu o arhitectură frumoasă, având două turle, una deasupra navei, cealaltă deasupra corului. Pe cele patru coloane sunt patru arcuri pe care este rezemată turla". Asemănând-o cu „biserica Adda din ținutul Tripoli", Paul de Alep ține să menționeze că nu a mai „văzut în această țară nici o altă biserică care să poată fi asemănată acesteia"[4].

Peste 90 de ani, în 1747, mitropolitul Neofit I Cretanul a poposit și el la Glavacioc, între 6 și 8 august, slujind de două ori liturghia. Cu această ocazie el menționează că „iaste mănăstire vechie, făcută de Vlad vodă Călugărul la leat 7004 (1495-1496 n. n.), cum scrie pisania în poartă", însă nu face nici o descriere a monumentului[5].

Deși nu trecuseră prea mulți ani de la lucrările întreprinse de Vlad Călugărul, construcțiile nu se prezintă prea bine la 30 iulie 1512, când Neagoe Basarab emite un hrisov prin care întărește mănăstirii stăpânirea unor sate. Constatând că mănăstirea „am văzut-o că a rămas săracă de la sfânt răposații noștri bunici", Neagoe Basarab „trudindu-ne am ridicat-o cât s-a putut, am înnoit-o, după aceea am dăruit și acestea în stăpânirea sfintei mănăstiri..."[6]. Din hrisov nu reiese cu ce a „înnoit" Neagoe Basarab mănăstirea Glavacioc, dar în ambele pisanii se menționează că „de zugrăvit cu înpodobarea sfânților fost-au zugrăvită de Neagoe Vodă Basarab denpreună cu Pătru Vodă Cercel".

și Spiridon Cristocea de la Muzeul Județean Argeș, în 1970 de Spiridon Cristocea de la Muzeul Județean Argeș, iar în 1977 de un colectiv condus de arheologul Dinu Rosetti, alcătuit din Spiridon Cristocea, Romeo Maschio și Ene Laurențiu de la Muzeul Județean Argeș. Documentația cercetărilor și materialelor arheologice se păstrează la Muzeul Județean Argeș. Singurul articol care s-a publicat în urma acestor cercetări este: Romeo Maschio, Spiridon Cristocea, *Tezaurul de monede medievale românești și bizantine din sec. XIV-XV descoperit la ansamblul feudal Glavacioc, jud. Argeș*, în „Cercetări numismatice", V, Muzeul Național de Istorie, București, 1983, p. 69-81.

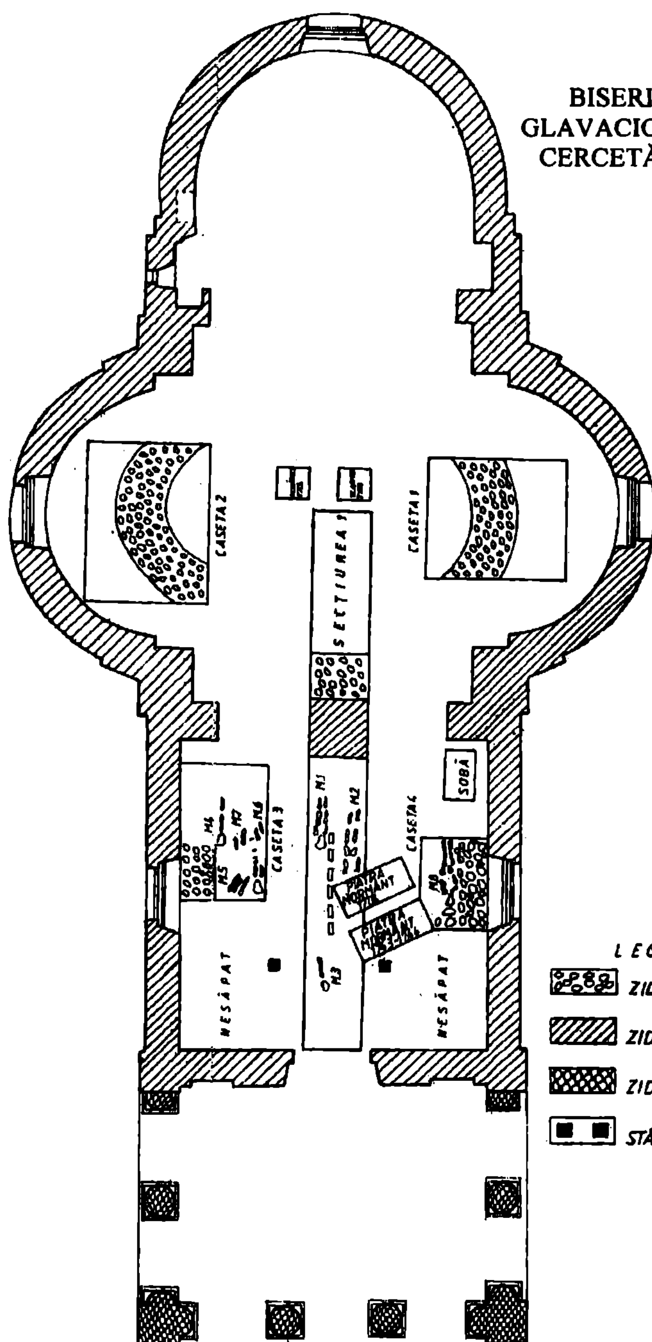
[3] Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova, vol. I, secolele XIV-XVI*, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 125.

[4] *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 225-226.

[5] *Ibidem*, vol. IX, București, 1997, p. 346.

[6] *D. R. H.*, B, Țara Românească, vol. II, nr. 108, p. 221.

BISERICA MĂNĂSTIRII
GLAVACIOC, JUDEȚUL ARGEȘ
CERCETĂRI ARHEOLOGICE
2005

LEGENDA

ZIDĂRIE 1482-1495

ZIDĂRIE 1840-1843

ZIDĂRIE 2004

STÂLPI SUSȚINERE BALCON

SC. 1:50

Un alt domnitor ce a „înnoit-o pe unde a trebuit" a fost Mihnea Turcitul, domnul Ţării Româneşti (1577-1583, 1585-1591), aşa cum aflăm din hrisovul lui Alexandru Coconul, din 8 martie 1626. Ştiind că „a fost mănăstire domnească şi lavră mare", Mihnea Turcitul, „mult a dat...de a lucrat şi a îndreptat şi a făcut în jurul mănăstirii şi clopotniţă de piatră"[7]. Din hrisov reiese că eforturile constructive ale lui Mihnea Turcitul s-au concentrat asupra clădirilor anexe şi nu a bisericii care, probabil, nu se deteriorase în cei aproape 80 de ani care trecuseră de la construirea ei.

Ca urmare a deteriorării construcţiilor mănăstirii în decursul anilor, în vremea lui Constantin Brâncoveanu, în 1704, se fac la Glavacioc ample lucrări care au vizat atât edificiile din incintă cât şi biserica. Egumenul Ştefan, care mai înainte fusese la „mănăstire lăcuitor şi logofeţel", „văzându mănăstirea stricată" a restaurat şi a construit cu bani „din venitul mănăstirii şi de la dânsul". Dacă în incintă s-au făcut „case dă piatră boltite şi foişoare", biserica a cunoscut lucrări de restaurare şi consolidare. Astfel, „s-au apucat de o a zugrăvit peste tot... şi o a pardosit peste tot cu leaspezi şi au făcut proscomidia, şi preastolul, şi uşa cea mare, şi treaptele jăţiurilor domneşti, şi piatra pe Vlad Vodă şi ferestrele împrejur tot săpate în piatră... şi omivelniţa şi înfrumuseţata uşa de afară".

Fig. 2. Pisania din 12 iunie 1704 de pe peretele de vest al pronaosului, interior.

Pentru a consemna contemporanilor şi urmaşilor lucrările efectuate, din dispoziţia egumenului Ştefan au fost confecţionate două pisanii pe care le-a amplasat deasupra uşii de intrare în pronaos, una în exterior, din 12 martie 1704[8], alta în interior, din 12 iunie 1704[9], pe peretele de vest (Fig. 2).

[7] *D. R. H.*, B, Ţara Românească, XXI, nr. 26, p. 40.

[8] Pisania din 12 martie 1704 a fost fixată pe peretele de vest al pronaosului, în exterior, deasupra uşii de intrare în biserică. În anul 2004, când a început construirea pridvorului, a fost scoasă din locaşul ei, fiind depozitată în Casa Domnească (şapte bucăţi), iar fragmentul cel mai mare, care conţine şase rânduri, este rezemat de peretele turnului-clopotniţă. Întrucât textele celor două pisanii nu diferă prea mult, nu-l mai transcriem şi pe al acesteia, care a fost publicat de pr. Ioan Muşeţeanu şi de alţii.

[9] „ + Sfânta aceasta şi vestita mănăstire Glavaciogul, hramul Blagoveştenie B<ogorodi>ţe, făcută iaste den/ temeliia ei de bun şi bătrânul Vlad Voevod Călugărul denpreună cu fii-său, Radul Vod<ă>. Iar de/zugrăvit, cu înpodobarea sfinţilor, fost-au zugrăvită de Neagoe Vod<ă> Băsărab denpreună cu Pătru/ Vod<ă> Cercel. Ia<r> cându au fost în zilele Mării sale domnului nostru Ioan Costandin B<râncoveanu> Băsă/rab voevod, fiindu păstoriu turmei ţărăi creştineşti kir Theodosie mitropolitul, la a/nul de la zidirea lumii leat 7209 (1690-1691 n. n.), fost-au trimis dă Măriia sa vod<ă>, şi cu blagosloveniia Mi/tropolitului, pe Stefan, cliseacriul Miitropolii, care şi ucenic i-au fostu, care şi mai denain/te fiindu logofeţel măn<ă>stirii. Deci, văzându mănăstirea stricată şi de tot vechită de podoaba /sfinţilor, s-au apucat de o a zugrăvit peste tot, cum să veade,

Cu toate reparaţiile făcute de egumenul Ştefan, biserica se deteriorează, astfel că, în 1840, Eforia Şcoalelor, care avea sub administrare toate moşiile mănăstirii, demolează biserica şi chiliile din jur, ridicând „clădire nouă, tot pe temelia cea veche“, lucrarea fiind dată prin contract paharnicului Costache Faca, al cărui portret a fost pictat în partea de nord a zidului de vest al pronaosului. Terminată în 1843, biserica a fost sfinţită la 29 iunie 1844.

Fig. 3. Biserica mănăstirii Glavacioc, vedere din nord-vest. Foto 1976.

Compusă din altar, naos şi pronaos, biserica ridicată de Costache Faca avea o singură turlă, înlăturată la un moment dat (Fig. 3). În cadrul lucrărilor întreprinse în ultimii ani sub conducerea stareţului Casian s-a schimbat radical înfăţişarea bisericii, pentru că în anul 2001 s-a refăcut turla de pe naos şi s-a realizat un acoperiş de inspiraţie moldovenească, iar în 2004 i s-a adăugat un pridvor deschis (Fig. 4).

Pentru a cerceta piatra de mormânt aflată în absida nordică a naosului, Virgil Drăghiceanu, aşa cum reiese din comunicarea făcută la 11 martie 1930, a făcut un sondaj în absida de nord a naosului şi a „dat de temeliile fostei biserici, din veacul al XV-lea, şi anume de absida nordică a acelei biserici“. Deşi cercetările au fost sumare, V. Drăghiceanu a concluzionat că „vechea biserică, cu un plan în formă de treflă, era foarte mică şi se află şi azi ca subconstrucţie sub pardoseala aceleiaşi biserici la vreo 50 cm adâncime“[10].

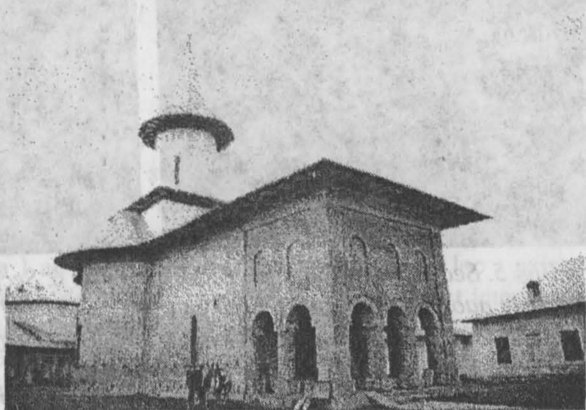

Fig. 4. Biserica mănăstirii Glavacioc, vedere din nord-vest. Foto 2005.

Pentru a reconstitui ca plan şi ca dimensiuni biserica lui Vlad Călugărul şi pentru a

şi o pardosit peste tot cu leaspezi, şi au făcut pro/scomidiia, şi preastolul, şi uşa cea mare, şi treaptele ...ăjurilor domneşti, şi piiatra pe Vlad Vod<ă>, şi /ferestrile înprejur, tot săpate în piiatră, şi case dă piatră ...luitle, şi foişoare, şi răzimători b/isearicii, trei. Şi s-au isprăvit toate aceaste la leatu 7212 (1704 n. n.), ...l<a> iun<ie> 12“. Piatră calcar numulitic (1,52 m x 0,84 m, literă de 3,5 cm). Textul publicat de Ioan Muşeţeanu, *op. cit.*, p. 54-55, cu foto, şi de alţii.

[10] Pr. Ioan Muşeţeanu, *Mănăstirea Glavacioc. Monografie Istorică*, Bucureşti, 1933, p. 84.

cerceta mormintele pe care le speram a fi în pronaos, în luna august a anului 2005 am efectuat cercetări în interiorul bisericii mănăstiri Glavacioc.

În vederea cercetării interiorului bisericii, am trasat o secţiune longitudinală (11 x 1,25 m), numai în pronaos şi în jumătate din naos. Existenţa a doi stâlpi de lemn în partea de vest a pronaosului care susţin balconul ridicat în timpul preotului Ilie Diaconescu[11] a stânjenit cercetările din acest compartiment. Teama, îndreptăţită de altfel, ca din cauza secţiunii, care în naos a ajuns la - 2,50 m, să nu se disloce stâlpii, ce nu au fundaţie, şi să se provoace prăbuşirea balconului a făcut ca cercetările din pronaos să nu fie exhaustive. Fiind străin de monument, sperăm într-o înlăturare a balconului, lucru care ar permite cercetarea în întregime a pronaosului şi a mormintelor aflate aici, printre care s-ar putea să fie şi cel al lui Vlad Călugărul. Prezenţa în naos a două iconostase din piatră nu a permis trasarea Secţiunii 1 în tot acest compartiment.

După înlăturarea dalelor din piatră, ce pardosesc biserica, a nisipului pe care au fost aşezate, şi a unui nivel de umplutură au fost scoase la iveală două fundaţii orientate nord-sud. Dacă fundaţia pe care am notat-o A aparţine bisericii lui Vlad Călugărul (Fig. 5), cea notată cu B este a locaşului din 1840-1843, despărţind naosul

Fig. 5. Secţiunea 1. Fundaţia ce desparte naosul de pronaosul bisericii lui Vlad Călugărul. Vedere din est.

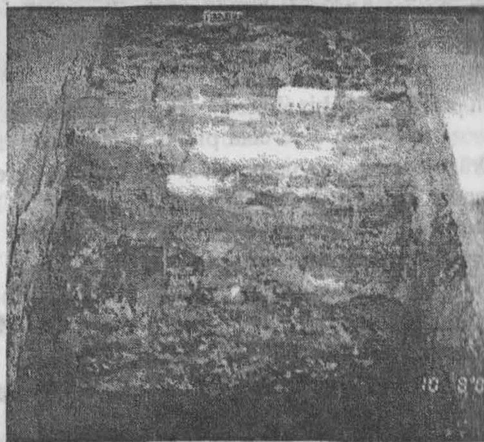

Fig. 6. Secţiunea 1. Fundaţia ce desparte naosul de pronaosul bisericii din 1840-1843. Vedere din vest.

de pronaos(Fig. 6). Pentru a vedea configuraţia naosului locaşului de la sfârşitul secolului al XV-lea am practicat două casete, A, în absida de nord, B, în absida de sud a naosului actual, surprinzând absidele bisericii lui Vlad Călugărul.

Fundaţia care desparte naosul de pronaosul bisericii lui Vlad Călugărul, ca şi cea a absidelor, este realizată din bolovani de râu de mărime mijlocie prinşi cu mortar. Cu o lăţime de circa 0,90 m şi o adâncime de circa 0,50 m, ea prezintă o caracteristică

[11] Ilie Gh. Diaconescu a fost preot la biserica mănăstirii Glavacioc între anii 1945 şi 1983, contribuind foarte mult la restaurarea şi consolidarea clădirilor mănăstirii. Ca o recunoştinţă pentru strădania sa, în 1983 a fost înmormântat lângă absida de sud a naosului.

mai puțin folosită la alte fundații. Înainte de a realiza fundația, au fost așezate pe fundul șanțului trei grinzi din lemn paralele care după putrezirea lor au lăsat niște canale, având , probabil, rolul de a comunica cu cele de la abside, căci și aici existau asemenea goluri. În privința rostului acestor grinzi, credem că ele au servit la început la legarea zidăriei crude, iar după putrezirea lor, prin aerul care circula prin ele, se făcea ventilarea fundației.

Absidele naosului bisericii lui Vlad Călugărul sunt semicirculare, atât în interior, cât și în exterior, cea de nord prezentând o spărtură, datorată, probabil, sondajului efectuat de Virgil Drăghiceanu. Naosul bisericii lui Vlad Călugărul avea o lățime de circa 6,15 m în axul absidelor (Fig. 7).

Fig. 7. Fundația absidelor naosului bisericii lui Vlad Călugărul: a. sud, vedere din sud; b. nord, vedere din vest.

În privința pronaosului bisericii lui Vlad Călugărul, au fost surprinse în cele două casete fragmente ale zidurilor de nord și sud ale acestui compartiment. Limitarea cercetărilor din acest compartiment, din teama de a nu se prăbuși balconul susținut pe cei doi stâlpi, nu ne-a permis descoperirea și reconstituirea planului acestui spațiu.

Cercetările din Secțiunea 1 au pus în evidență faptul că pe acest loc a existat un tell neolitic, căci în carourile 8-11, de la -1,40 m până la -2,40 m, a fost interceptat un nivel de locuire gumelnițeană constând din ceramică, fragmente de figurine antropomorfe, fragmente de silex ș. a. Materialul a fost cercetat de tinerii arheologi Alin Frânculeasa de la Muzeul Județean Prahova și Pavel Mirea de la Muzeul Județean Teleorman, studiul fiind publicat în acest număr al anuarului „Argesis".

După cum am arătat mai înainte, unul din obiectivele investigațiilor arheologice a fost cercetarea mormintelor din pronaos. În afară de faptul că cercetările arheologice efectuate până în prezent în țara noastră au pus în evidență existența mormintelor în bisericile mănăstirilor, faptul că la Glavacioc s-au practicat înmormântări era indicat și de prezența unor fragmente de pietre tombale încastrate în pereții interiori ai naosului și pronaosului, ca și mențiunea în cele două pisanii că în 1704 s-a confecționat și „piatra pe Vlad Vodă". După îndepărtarea dalelor din piatră din Secțiunea 1, la -0,20 m, în carourile 2-4, au fost descoperite colțurile a două pietre

tombale. Faptul că nu erau orientate est-vest, ci cu unul din capete pe direcţia sud, într-un unghi de circa 30 de grade faţă de axul bisericii, era un indiciu că ele nu se aflau deasupra mormintelor peste care au fost aşezate iniţial.

Piatra notată cu A este confecţionată din calcar numulitic (Fig. 8), având dimensiunile: 1,55 m -lungime, 0,69 m -lăţime şi 0,17 m -grosime. Aşezată în 1704 pe locul unde se ştia că se află mormântul lui Vlad Călugărul, piatra tombală a fost fixată la nivelul pardoselii, cele patru laturi fiind tencuite şi apoi pictate, fragmente din această pictură păstrându-se şi astăzi. Aflată într-o stare excepţională, fără să prezinte urme de uzură, piatra de mormânt constituie un exemplar reprezentativ al artei brâncoveneşti.

Fig. 8. Piatra aşezată pe mormântul lui Vlad Călugărul, 2 martie 1704.

Fig. 9. Stema Ţării Româneşti (detaliu) de pe piatra aşezată pe mormântul lui Vlad Călugărul, 2 martie 1704.

Lespedea prezintă pe margine un chenar ornamental cu grosimea de 4 cm, urmând apoi, spre interior, un motiv floral şi ornamental, cu grosimea de 13 cm. În cele patru colţuri ale pietrei se găseşte câte o figură umană stilizată (faţă rotundă, mongoloidă, ochii mici, pometii proeminenţi). Într-un dreptunghi (0,76 x 0,34 m) se află textul, dispus pe 13 rânduri, scris cu literă de 4 cm, în relief.

În partea superioară a pietrei, deasupra dreptunghiului în care este scris textul, se află stema Ţării Româneşti. Într-un scut rotund dotat cu bordură, cu diametrul de 0,33 - 0,34 cm, se află o pasăre de pradă (acvilă ?) cruciată, cu zborul deschis, capul pleşuv. Pasărea, a cărei coadă şi puţin din aripa dreaptă ies din scut, este flancată

de aştri, ambii figuraţi, trei stele, două cu şase raze şi una cu cinci raze, şi o roză. În partea de jos a câmpului sunt încrucişate un buzdugan (sceptru) şi un pumnal. Între vârful pumnalului şi picioarele acvilei se află o figură care ar putea fi un coif (Fig. 9).

Redăm în lectura noastră textul scris în câmpul pietrei:

„+Suptu această pi/atră hodinescu/ oasele creştin/ului Vlad Vo<i>evod/ Călugărul, ctito/rul sf<i>ntei mănăsti/ri, care au făcut măn/<ă>stirea den temeliia ei/. Şi piiatra aceasta fă/cută iaste şi pus<ă> precum/ să viade de Stefan/ iermonah egumenul, l<una> m<a>r<tie> 2 d<ni>, l<ea>t 7212 (1704 n. n.). Roc 1704[12]".

Cea de a doua piatră, notată cu B, are dimensiunile: 1,61 m - lungime, 0,71 m - lăţime, 0,17 m - grosime, fiind realizată din gresie. Este decorată pe margine cu flori de acant, textul, dispus pe 21 de rânduri, este scris cu literă de 4,5 cm, în relief. Din păcate, partea din mijloc a pietrei este deteriorată, o parte din text fiind ilizibilă sau indescifrabilă (Fig. 10). Redăm partea din text pe care am putut-o descifra:

Fig. 10. Piatra de mormânt a lui Preda postelnic Ştirbei, 1743-1744.

„+ Sup<t> această piat/ră zac oasele răposatul/ jupan Preda pos<telnic> Ştirbei, fi/ciorul răposatului j<u>pan Ivaş<c>o Şt<ir>bei biv vel slu..../...fiind...ju/..nesei d...fa...dumnelui jupan Pr/edi pos. ....Ştirbei d....au....făcut această piatră.......pomenire a...leat 7252(1743-1744 n.n.)".

Cum era firesc am încercat identificarea personajului înmormântat la Glavacioc, sub această lespede, pornind de la cele câteva date pe care am reuşit să le obţinem în urma citirii inscripţiei amintite. În această fază a cercetărilor am ajuns la următoarea concluzie:

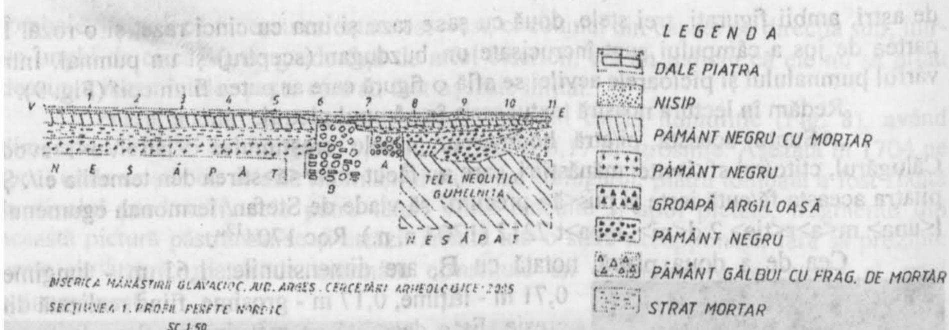
Preda postelnic ar putea fi fiul lui Ivaşco din Izvor care a fost mare sluger (1665 ian. 9-dec. 2)[13], deşi răstimpul dintre 1665, când tatăl său era mare sluger, şi 1743, anul morţii lui, este de circa 78 de ani.

Un Preda postelnic face o danie bisericii Sf. Nicolae din Izvoru de Sus, com. Izvoru, jud. Argeş, în 1714 după martie 25 -1715 decembrie 25: „Acestu sfîntu prestol l-au făcut Preda postelnic sinu Ivaşco velichii sluger, nepotul lui Ivan Ştirbeiu Izvoranul velichii postelnic. Şi s-au făcut în zilele domnului creştin, Io Ştefan Cantacuzino voevod"[14].

[12] „Roc 1704", descifrare sugerată de Dan Râpa Buicliu, Universitatea Galaţi, mulţumirile noastre.

[13] Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova sec. XIV-XVII*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1971, p, 201.

[14] Constantin Bălan, *Inscripţii medievale şi din epoca modernă a României Judeţul istoric Argeş (sec. XIV-1848)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, nr. 436, p. 333.

În Secțiunea 1 și în casetele practicate au fost cercetate mai multe morminte, dar, din păcate, doar trei (1, 2, 8) erau neprofanate.

Mormântul 1. Înmormântat în Secțiunea 1, caroul 5, la -0,85 cm, mortul este o fetiță, cu capul căzut puțin spre dreapta, mâna dreaptă este întinsă pe lângă corp, iar stânga, îndoită din cot, are antebrațul așezat pe bazin. În zona capului s-au găsit ace de păr, iar pe bazin un inel.

Mormântul 2. Adult (Secțiunea 1, carourile 5-6, - 0,95 m), brațul stâng pe lângă corp, iar stângul, îndoit din cot, cu antebrațul așezat pe bazin. Fără inventar funerar.

Fig. 11. Caseta 4, Mormântul 8.

Mormântul 8. Femeie, circa 1,50 m înălțime, la - 0,68 cm, capul căzut spre dreapta, brațul drept pe lângă corp, cu antebrațul îndoit din cot așezat pe sânul drept, brațul stâng pe lângă corp, cu antebrațul îndoit din cot așezat pe stern. În urechi avea cercei care au fost recuperați. Prezenta urme de îmbrăcăminte. Pentru a se efectua înmormântarea, care s-a făcut după 1843, a fost spartă fundația bisericii lui Vlad Călugărul, sicriul fiind așezat pe bolovanii acesteia (Fig. 11).

Cercetările arheologice efectuate în 2005 în interiorul bisericii de la mânăstirea Glavacioc au adus date importante privind arta și arhitectura secolelor XV-XVIII. Descoperirea unei părți din fundația bisericii ridicate de Vlad Călugărul ne aduce noi informații despre sistemul constructiv și arhitectura acestui monument. Cele două pietre de mormânt, una din 1704 și cealaltă din 1743-1744, se constituie în exemplare reprezentative ale artei tombale, a doua fiind în același timp și un prețios document pentru cunoașterea boierimii muntene din secolul al XVIII-lea. Cercetarea în întregime a pronaosului, imposibil de realizat din cauza celor doi stâlpi care susțin balconul, ar fi putut aduce date interesante referitoare la mormintele din acest compartiment, poate și al domnitorului Vlad Călugărul.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES IN THE CHURCH OF THE GLAVACIOC MONASTERY, ARGEŞ COUNTY (CAMPAIGN 2005)

Abstract

The archaeological researches made in the church of the Glavacioc monastery led to the discovery of the foundation of the dwelling built by the voivode Vlad Călugărul (1481, 1482-1492), which was a building with a trilobite plan, composed by altar, nave and pronaos.

Eight graves from the pronaos had been examined. In the same place 2 tomb-stones were discovered. The older one, from the 2nd March 1704, which was placed on the tomb of Vlad Călugărul, has the Wallachia's arm on it. The arm is a good example of the art from Brâncoveanu's time. The second stone, from 1744-1747 belongs to Preda seneschal Ştirbei, the son of Ivaşcu Ştirbei - great purveyor.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, STUDII ȘI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DIN INCINTA FOSTEI MĂNĂSTIRI ALUNIȘ - PLĂVICENI, JUD. TELEORMAN

ECATERINA ȚÂNȚĂREANU
PAVEL MIREA*

Cum din ansamblul monahal de la Aluniș-Plăviceni[1] rămăseseră până în zilele noastre ruinele abandonate ale bisericii cu hramul Arhanghelul Mihail, ale turnului clopotniță și parțial ale zidului de incintă, de formă poligonală neregulată (fig. 1/a), reconstituirea planimetrică a lăcașului ctitorit de Dragomir Mare Vornic și jupâneasa sa Elena la 1648[2] se putea face numai prin cercetare arheologică, ale cărei rezultate servesc în același timp proiectul de restaurare și de reluare a vieții mănăstirești[3] (fig. 2).

Restul turnului clopotniță vădește o construcție impozantă, dezvoltată mai mult prin înălțime decât prin masivitate. În secțiune are planul în formă de prismă dreptunghiulară, cu tunelul intrării acoperit cu o boltă semicilindrică, ferestre metereze la cel de-al treilea cat[4] și urme de tencuială cu decorația „simili", identică celei de pe biserică, pe fațadă. Pentru stabilirea lungimii laturilor de SE și SV s-a practicat o casetă în care s-a constatat că fundațiile turnului ca și zidurile de altfel, sunt foarte late, de 1,70 – 1,84 m și sunt structurate în două componente, demarcate printr-o cezură de 5 cm. O parte de zidărie este situată aproximativ sub peretele rămas în picioare și este adâncă de 0,75 m până la decroșul de mortar, ea formând în bună măsură elevația turnului, de sub care începe talpa fundației formată din fragmente de cărămidă legate cu mortar, aflată pe pământul viu. A doua zidărie cuprinde numai cărămizi așezate și rostuite până la adâncimea de 0,60 m și este amplasată pe un strat de pământ de nivelare, amestecat cu urme de arsură. În tunelul turnului a apărut nivelul de călcare originar, un pavaj gros de aproximativ 10 cm, format din fragmente de cărămidă, poziționate dezordonat, aflat la 0,60 m sub nivelul de călcare actual[5].

Pe latura de sud a ansamblului s-a identificat existența unei construcții tangente zidului incintei, cu funcțiuni diverse, situată în spațiul dintre turn și până în

* Muzeul Județean Teleorman, Alexandria.

[1] Cristian Moisescu, *Arhitectura epocii lui Matei Basarab*, vol. I, București, 2002, p. 87-88.

[2] Spiridon Cristocea, Ecaterina Țânțăreanu, Pavel Mirea, *Cercetările arheologice de la biserica fostei mănăstiri Plăviceni*, jud. Teleorman, în „Argessis. Studii și comunicări"; X, Pitești, 2001, p. 139-156.

[3] „Cronica Cercetărilor Arheologice", Campania 1997, p. 58; Campania 1998, p. 87; Campania 1999, p. 35-36; Campania 2000, p. 80-81.

[4] Cristian Moisescu, *op. cit.*, p. 120. Cu turnuri clopotniță, prevăzute cu elemente de apărare și încăperi tezaur au fost dotate și alte mănăstiri ctitorite de familii boierești după modelul instituit de domni, la Robaia, Apostolache, Polovragi, Codreni etc.

[5] Acest nivel de călcare a putut fi urmărit în interiorul incintei dar și în afara ei, în fața turnului clopotniță.

dreptul absidei sudice a bisericii. Structurată în șase încăperi cu dimensiunile de 5 x 4,50 m, 1,50 x 4,50 m, 3 x 4,50 m, 5 x 4,50 m, 2 x 4,50 m, 3,50 x 4,50 m, dispuse în plan într-o succesiune în care erau amplasate câte două încăperi mari având între ele una mai mică, clădirea sau cel puțin partea de substrucție a fost distrusă în bună parte de cimitirul modern, care a suprapus-o.

Corpul de chilii este singurul edificiu din interiorul incintei a cărui existență era cunoscută și chiar vizibilă prin amprentele de pe zidul nordic care este și cel mai bine conservat. Pe o porțiune însemnată a acestuia, unde este păstrată toată înălțimea, ce se ridică până la 6 m, se văd urmele grinzilor de la cele două nivele de locuire și de la șarpanta podului, dar și ferestrele – metereze, corespunzătoare podului de peste chilii[6].

Planul acestei construcții se desfășoară pe aproape toată lungimea laturii nordice și cuprinde 13 încăperi de dimensiuni variabile, într-o succesiune egală: o încăpere de dimensiuni mici, aproximativ 2,00 x 3,50 m, una de dimensiuni mari, de 3,00 sau 3,50 m x 3,50 m. Situația este diferită în extremitatea de vest a clădirii unde sunt indicii că spațiul mai dezvoltat în lățime a fost boltit: un pilastru este ridicat pe primul zid perpendicular, traseul unui arc de boltă este marcat pe zidul de vest, iar materialul de demolare masiv este rezultatul unor bolți prăbușite[7] (fig. 3/b). Tot în acest sector se află și singura încăpere de dimensiuni mai mari, de 5 x 3,50 m a cărei funcțiune poate fi bănuită a fi fost de trapeză. O galerie lată de 1,50 m, cel mai probabil susținută de stâlpi de lemn, este delimitată în exterior de un zid ce se întinde aproape pe toată lungimea edificiului, excepție făcând latura de vest unde primele două ziduri perpendiculare sunt mai lungi cu un metru decât celelalte, în fața lor aflându-se și trei trepte zidite din cărămidă.

În general pereții transversali, nețesuți cu zidul de incintă, ci doar îmbinați fără o tehnică specială, au lățimi variabile, între 0,40 și 0,74 m și sunt construiți în același mod, pe o fundație din mortar cu incluziuni mai mari sau mai mici de cărămidă, a cărei grosime este la rândul ei variabilă, ieșind în afara asizelor de cărămidă cu atât mai mult cu cât zidul este mai îngust, iar înălțimea ei se situează între 0,20 – 0,90 m.

Nivelul de călcare inițial al parterului din corpul de chilii a fost identificat în mai multe puncte în care s-au păstrat urme ale unui paviment din cărămidă, identică cu cea din zidărie, situat la o adâncime cuprinsă între -1,44 și -1,20 m, în funcție de denivelările solului actual. Peste corpul de chilii, demolat și nivelat, la sfârșitul sec. al XIX-lea s-a construit o casă parohială, dispărută și ea astăzi.

Înaintea cercetărilor arheologice toate datele duceau la concluzia că stăreția sau casa boierească s-ar fi aflat pe latura de vest a ansamblului, adosată zidului de incintă. Rezultatele săpăturilor au determinat o modificare a planului întregului ansamblu: stăreția sau casa boierească se afla pe latura vestică, alipită, dar în afara incintei, astfel încât zidul considerat de vest al incintei era de fapt peretele estic al casei.

Planul clădirii poate fi înscris într-un patrulater cu laturile inegale, cu dimensiunile de 19,80 m (vest) x 8,40 m (sud) x 20,00 m (est) x 9,60 m (nord) și cu

[6] N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, p. 99. Aflată sub suzeranitatea otomană, Țara Românească nu mai avea voie să-și construiască cetăți, modalitatea de eludare a acestei situații era construcția de mănăstiri fortificate.

[7] Pentru acest spațiu boltit presupunem funcțiunea de cuhnie.

două foişoare la faţadele de est şi vest. Nivelul inferior al acestei construcţii este constituit din două compartimente între care se află un zid despărţitor ce nu permite accesul dintr-unul în altul: pivniţa mică la sud şi pivniţa mare la nord[8].

Pivniţa mică are un plan aproape pătrat, cu laturile de aproximativ 8 m, grosimea zidurilor exterioare variind între 0,72 m (spre sud) şi 0,88 m (spre est). Pe axul nord-sud se află un zid median, lat de 0,72 m, a cărui lungime ar trebui să fie de 6 m, el având funcţia de element de sprijin al celor două bolţi în leagăn susţinute de arce dublouri. Zidul despărţitor dintre pivniţe, degajat chiar pe profilul secţiunii, pe toată lungimea lui, începe de la zidul de vest, cu care nu este ţesut şi faţă de care este deplasat, iar la distanţa de 3,80 m de capăt se află primul pilastru, de formă dreptunghiulară, adâncit în centru cu un lat de cărămidă, în partea de jos fiind surprins nivelul unei pardoseli tot din cărămidă. Cel de-al doilea pilastru se află la distanţa de 3,40 m faţă de primul, forma lui fiind neregulată: latura dinspre vest formează o diagonală spre perete, latura estică şi şanţul central păstrând forma şi dimensiunile primului pilastru. Între cei doi pilaştri se află o firidă, cu arcul semicircular din cărămizi uşor adâncit faţă de suprafaţa peretelui. Dincolo de cel de-al doilea pilastru zidul se continuă în exterior, formând zidul sudic al gârliciului. Intrarea în pivniţă se făcea pe un plan înclinat care în exterior era adâncit cu aproximativ 0,50 m faţă de actualul nivel de călcare şi ajungea la 2,00 m adâncime în capătul vestic al pivniţei, pe o pantă de 1,50 m. Atât în exterior cât şi în interior se afla un pavaj gros de 5-10 cm, format din fragmente de cărămidă.

Dincolo de zidul vestic, două trepte inegale coboară spre exterior, urmate de un zid paralel cu ele, gros de 0,74 m, din care porneşte un altul perpendicular, uşor îndreptat spre sud, lung de 1,90 m şi lat de 0,60 m, care susţinea un foişor cu vederea spre Valea Oltului, aflată în imediata apropiere.

Pivniţa mare are planul dreptunghiular cu laturile de est şi vest egale, de 9,80 m şi laturile scurte inegale, de 8,00 m (sud) şi respectiv 8,60 m (nord). Grosimea zidurilor variază între 0,80 m (est) şi 0,92 m (la nord). Zidul nordic al gârliciului are lungimea de 2,70 m şi grosimea de 0,70 m, egal cu cel de la sud. Intrarea în pivniţă este flancată de doi pilaştri simetrici, de formă neregulată, unul adosat zidului despărţitor, cel de-al doilea aflat la capătul zidului estic. La nivelul intrării există un pavaj identic cu cel de la pivniţa mică din aceeaşi zonă a accesului. În ceea ce priveşte sistemul de boltire pivniţa mare este divizată în trei travee de doi stâlpi de la care se nasc arcele de boltă. Deşi stâlpul dinspre nord a fost surprins doar în profilul secţiunii, poziţia arcului de boltă indicând direcţia nord-sud, al doilea stâlp prezintă chiar punctul de naştere al celor două arce de boltă, cu aceeaşi direcţie (fig. 3/a). Cei doi stâlpi sunt amplasaţi pe axul median al pivniţei mari şi corespunzător zidului central din pivniţa mică.

Nu a putut fi stabilit nimic concret în ceea ce priveşte sistemul de iluminat, respectiv ferestrele, nici un astfel de element nefiind interceptat în secţiunile practicate.

În urma cercetării arheologice a rezultat că pivniţele edificiului din zona vestică a ansamblului nu prezintă urme ale mai multor etape de construcţie, ele fiind

[8] Anca Brătuleanu, *Curţi domneşti şi boiereşti în România. Valahia veacurilor al XVII-lea*, Bucureşti, 1977, p. 13. Existenţa în epoca lui Matei Basarab nobiliare sau mănăstireşti a unor beciuri divizate de o arcadă mediană în câte două travei pentru creşterea dimensiunilor spaţiului este o practică obişnuită, ilustrată până la sfârşitul sec. XVII.

unitare, iar distrugerea construcției a fost bruscă și extrem de violentă, astfel încât după ea nu a mai existat nici o încercare de refacere[9]. Materialul de umplutură și nivelare a ruinei este depus neintenționat. El este constituit din fragmente mari și mici din zidăria pereților și a bolților, chiar din bolți prăbușite, amestecate cu pământ galben sau cenușiu și cu straturi de nisip, provenite din inundațiile Oltului. Printre acestea s-au găsit fragmente mici de frescă provenite din biserică și cărămizi de dimensiuni mari, de 0,42 x 0,28 x 0,055 m, cu o decorație geometrică din caneluri, provenite cel mai probabil din pavimentele celui de-al doilea nivel.

În fața intrării în biserică a fost identificată fundația și parțial elevația pridvorului inițial al bisericii, aflat în același plan cu peretele de nord al edificiului și caracterizat de zidăria țesută dintre ele, așa cum reiese și din reprezentarea bisericii din tabloul votiv unde este prezentată cu un pridvor deschis cu două arcade semicirculare laterale[10] (fig. 1/b). În pridvor au fost identificate mai multe înmormântări, trei in cripta nr. 4, din care una contemporană cu mormintele din pronaos, iar următoarele două înmormântări suprapuse fiind moderne, după componența inventarului, și un alt mormânt aparținând unui călugăr, descoperit cu capul așezat într-o casetă de cărămidă[11].

În cimitirul din cadrul mănăstirii Plăviceni, care într-o fază târzie depășește incinta, au fost descoperite 155 morminte de înhumație, o bună parte dintre ele cuprinzând reînhumări și morminte suprapuse, din care cele mai multe sunt grupate în zona de sud, corespunzătoare pronaosului bisericii și până aproape de zidul estic. Adâncimea mormintelor variază între 0,60 și 1,95 m, cele mai multe sunt simple gropi, dar în unele s-au găsit și resturi de lemn și cuie provenite de la sicrie. Poziția scheletelor orientate est-vest este cea normală, cu brațele îndoite deasupra abdomenului sau pe torace. Într-un mare număr de morminte sunt îngropați copii, acestea conținând aproape întotdeauna și un inventar funerar. S-au putut identificat doar trei morminte de călugări, dotate cu câte o casetă de cărămidă la nivelul capului. Durata de funcționare a cimitirului, atestată de inventarul descoperit și de monede, cuprinde o perioadă situată între cea de-a doua jumătate a sec. al XVI-lea și sfârșitul secolului al XIX-lea.

Inventarul funerar[12] cuprinde: mărgele de sticlă în număr mare, cu forme, dimensiuni și culori diferite; brățări de sticlă, de culoare albastră și neagră, ovale sau profilate în secțiune, depuse numai în morminte de copii; inele, din care două sigilare, unul de argint cu chatonul oval în continuarea verigii pe care este gravată o pasăre și unul de bronz cu chatonul rotund, cu o rozetă în mijloc; trei inele simple din bronz, cu dimensiuni diferite și chatonul oval sau circular ce face corp comun cu veriga plată și sunt decorate cu mici orificii în jurul cărora sunt gravate cercuri; acele de văl care sunt

---

[9] Pentru distrugerea violentă a clădirii, cel mai probabil în urma unui cutremur puternic, stă mărturie zidul exterior vestic, deplasat și înclinat pe toată lungimea lui, în afară.

[10] Cristian Moisescu, *op. cit.*, p. 126. În epocă, tipul de biserică de mănăstire care are în compunerea planului un pridvor deschis, mărginit de arcade, se întâlnește la Măxineni, Plătărești, Plumbuita, Verbila ș.a.

[11] O cărămidă este inscripționată cu monograma lui Iisus Cristos în jurul unei cruci.

[12] Panait I. Panait, Mioara Turcu, Iulia Constantinescu, Paul Cernovodeanu, *Complexul medieval Tânganu. Cercetări arheologice, numismatice și istorice*, în „Cercetări Arheologice în București", II, 1965, p. 264-2..; Gheorghe Cantacuzino, George Trohani, *Săpăturile arheologice de la Cătălui Căscioarele, jud. Ilfov*, în „Cercetări Arheologice", III, 1979, p. 309-320; Idem, *Cercetările arheologice de la Cernica – Mănăstire*, în „Cercetări Arheologice", IV, 1981, p. 223-232; Lucian Chițescu et alii, *Cercetări arheologice la Piua Petrii (Orașul de Floci), jud. Ialomița*, în „Cercetări Arheologice", III, 1979, p. 203-206.

simple, cu câte o gămălie metalică sau de sticlă la cap. Vasele funerare, numeroase cantitativ, sunt ulcelele bitronconice, cu buza răsfrântă în exterior, teşită şi şănţuită, vopsite în partea superioară cu angobă albă şi cu pastile de smalţ verde-oliv pe buză sau pe umeri[13] (fig. 4).

În incinta ce cuprinde ansamblul monahal de la Aluniş-Plăviceni s-a descoperit, concentrat în spaţiul ocupat de casa boierească şi corpul de chilii, un material arheologic bogat şi variat, care este semnificativ pentru perioada în care a funcţionat mănăstirea, documentată între anii 1637[14] şi 1815[15], când este desfiinţată, dar şi din perioada anterioară, fundaţia vechii biserici şi descoperirea monedelor din sec. al XVI-lea[16] stând mărturie a vieţuirii în acest loc cu aproape un veac înainte de jumătatea sec. al XVII-lea.

Numeroasele fragmente din vasele de ceramică corespund atât ceramicii uzuale, nesmălţuite cât şi celei smălţuite specifice epocii medievale târzii în arealul câmpiei române, fără a se putea face delimitări cronologice stricte. În stabilirea repertoriului de forme şi pentru datarea materialului există analogii în spaţiul dintre Carpaţi şi Dunăre[17].

Ceramica uzuală – nesmălţuită. Această categorie este confecţionată din pastă fină, amestecată cu nisip mărunt, paiete de mică şi pietricele, trecută prin ardere exclusiv oxidantă, de cele mai multe ori incompletă, miezul rămânând cenuşiu, în urma căreia a rezultat o culoare roşie cărămizie cu nuanţe mai închise de cele mai multe ori, uneori deschise spre gălbui şi albicios şi mai rar roşu intens. Multe fragmente prezintă şi o ardere secundară.

Oala cu toartă. Este forma care domină cantitativ această categorie (fig. 5/2). Vasele au corpul bombat cu umerii rotunjiţi sau bitronconici şi pereţii în general subţiri, diametrul buzei mai mare decât al bazei. Toarta cu aspect de bandă cu marginile rotunjite este prinsă la nivelul buzei sau imediat sub ea şi este îndoită în unghi aproape drept, urmând a se prinde de pereţii în dreptul diametrului maxim. Buza subţire şi îngustă este evazată sau dreaptă şi uşor albiată. Decorul pictat cu angobă albă este format din benzi de linii orizontale peste care sunt trasate linii în val, oblice, verticale sau pete scurse, amplasate pe buze, gât şi umeri. Unele oale au pe marginea buzei o peliculă sau pe corp pastile de smalţ verde-oliv sau brun-oliv.

---

[13] Anca Păunescu, *Ceramica descoperită la Hanul Constantin Vodă*, în „Cercetări Arheologice în Bucureşti", V, 2002, p. 82.

[14] Marieta Adam, *Documente inedite din Arhiva Cretzulescu*, în „Studii şi Materiale de Istorie Medie", VI, 1973, p. 360

[15] V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. II, p. 273.

[16] S-au descoperit în cursul săpăturilor două monede din sec. al XVI-lea: o monedă de argint emisă de împăratul romano-german Maximilian al II-lea în anul 1573 şi o monedă de 3 groşi emisă în anul 1593 de regele Poloniei Sigismund III Vasa.

[17] Barbu Slătineanu, *Ceramica feudală românească*, Bucureşti, 1958, p. 91-142; Panait I. Panait, *Observaţii arheologice pe şantierele de construcţii din capitală*, în „Cercetări Arheologice în Bucureşti", I, 1962, p. 148, fig. 6; *Bucureştii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice* (sub redacţia prof. I. Ionaşcu), Bucureşti, 1959, p. 126-127 pl. LXI, LXV, C, CI; Gh. Cantacuzino, George Trohani, *op. cit*, p. 281-282, fig. 20-21; Anca Păunescu, *op. cit.*, p. 79-91; Gh. Mănucu-Adameşteanu, Elisabeta Drăgan, Ingrid Poll, Dan Căpăţână, *Depozitul unui negustor de la hanul Stavropoleos*, în „Cercetări Arheologice în Bucureşti", V, 2002, p. 99; Ionel Cândea, *Brăila - Origini şi evoluţii până la jumătatea sec. al XVI-lea*, Brăila, 1996, p. 265-272; Gh. Mănucu Adameşteanu, Dan Căpăţână, *Ceramica Curţii Domneşti din Bucureşti, sec. XV-XIX*, Bucureşti, 2002, p. 13-24.

Ulcica. Are acelaşi profil ca şi oala cu toartă, buza este însă răsfrântă în afară şi şănţuită. Acest tip de vas este acoperit parţial sau total cu angobă albă, este smălţuit pe buză, iar pe umeri are o bandă de decor cu rotiţa.

Cana. Este prezentă numai sub formă fragmentară şi este reprezentată de câteva exemplare de la baza vasului: picior tronconic, cilindric sau evazat, cu fundul drept sau profilat. Un exemplar este decorat cu rotiţa şi numai două dintre ele sunt acoperite cu angobă albă.

Castronul. Exemplarele din această categorie au fundul drept, pereţii carenaţi, buza răsfrântă oblic în exterior, cu un şanţ în apropierea marginii. Sunt acoperite în întregime cu angobă albă şi decorate cu linii concentrice şi în val din angobă brun-roşcat şi cu pastile de smalţ verde deschis. O singură piesă are pereţii drepţi, toartă supraînălţată foarte arcuită şi este acoperită în interior şi exterior cu angobă roşie (fig. 5/1).

Ulciorul. Nu a fost descoperit nici un exemplar întreg sau întregibil. Câteva gâturi cu buze şi toarte provin din exemplare de dimensiuni diferite şi reprezintă variantele cu o singură toartă prinsă la jumătatea gâtului îngroşat cu o nervură puternic reliefată şi cu buza bitronconică rotunjită sau carenată. Decorul este realizat din linii incizate orizontale şi în formă de val pe gât şi sub gât. Pe unele porţiuni din gât şi umeri este aplicată angobă albă. Deosebit este un exemplar cu buza subţiată şi strânsă în patru alveole cu aspect cruciform, care lasă un orificiu pentru lichid (fig. 5/4).

Capacele. Sunt reprezentate de două fragmente cu corpul tronconic, unul cu marginea ridicată şi decor incizat cu linii în val şi brăduţi (fig. 5/5), cel de-al doilea decorat cu linii concentrice cu angobă albă.

Sfeşnicele. Tot sub formă fragmentară, provin din acest tip două piese: un picior tubular cu tăviţa cu marginile evazate şi o tăviţă suport cu marginea evazată şi un şanţ lateral, vopsită cu angobă albă şi pete scurse de smalţ verde-oliv.

Ceramica smălţuită, din păcate exclusiv fragmentară şi aproape neîntregibilă, apare într-o proporţie redusă faţă de cea nesmălţuită, dar acoperă aproximativ toate formele de vase ale acestei categorii.

Farfuriile. Sunt bine reprezentate tipologic fiind cuprinse atât cele smălţuite cât şi cele sgraffitate şi smălţuite în interior (fig. 6/1-2). Toate fragmentele corespund caracteristicilor generale ale speciei: au pereţi oblici, buza lată cu marginea rotunjită, turtită oblic, ondulată sau alveolată şi sunt sprijinite pe un fund inelar, plat sau profilat (fig. 7/1-9). Pe fondul deschis la culoare în general, decorul este realizat cu smalţ verde, verde oliv, brun, brun auriu şi brun roşcat, în pete simple sau scurse, şi în motive geometrice - cercuri, spirale, triunghiuri şi vegetale - frunze, flori, rozete, doar două exemplare având aplicat un smalţ monocrom pe toată suprafaţa.

Castroanele. Din această categorie provin cele mai numeroase fragmente, şi sunt caracterizate pe lângă pereţii drepţi şi fundul profilat, de buza scurtă răsfrântă în exterior chiar până la orizontală (fig. 8/1-10). Decorul este constituit din cercuri concentrice, linii în val şi fascicole de linii, deschise la culoare, cel mai adesea galbene, pe un fond mai închis, în nuanţe de brun sau verde (fig. 6/3).

Strachina. Prezintă o mai mare raritate în situl de la Plăviceni, aici descoperindu-se numai 5 funduri, toate cu picior inelar, trei exemplare acoperite cu smalţ monocrom, celelalte având un decor liniar sau pete de culoare.

Ulcioarele. Piesele smălţuite pe toată suprafaţa sunt mai rare, cele câteva

fragmente smălţuite numai în exterior cu culoarea verde sunt decorate ori cu un brâu în relief cu crestături oblice, ori cu pastile în relief cu motiv cruciform şi câte patru granule.

Tigaia cu 3 picioare. Pentru această formă s-au găsit fragmente din două exemplare: unul de dimensiuni mai mici, cu picioare tronconice, cel de-al doilea mai mare, cu picioare aplatizate şi rotunjite, ambele acoperite cu smalţ verde-oliv închis (fig. 8/11, 12).

Cana. Este reprezentată de 2 piese fragmentare. Prima are corp globular şi gât înalt, evazat spre exterior, pe fond cafeniu deschis fiind pictat un decor liniar cu alb şi verde (fig. 6/4). Cea de-a doua prezintă umeri puţin arcuiţi, buza scurtă şi evazată, toartă arcuită în sus, şi decor geometric galben pe fond cafeniu roşcat.

Sfeşnicele. Sunt prezente numai prin fragmentele de gât cu buză ce nu pot permite refacerea formei iniţiale.

Discul ornamental. S-a identificat un singur fragment dintr-un disc circular verde deschis cu marginea orizontală şi muchia exterioară uşor supraînălţată, colorată cu smalţ verde închis (fig. 6/5).

Vasele de sticlă. Categoria este ilustrată numai de fragmente neîntregibile de recipiente din sticlă[18] de culoare verzuie, albă transparentă sau lăptoasă, albastră cobalt sau marin şi galben auriu. În ceea ce priveşte formele vaselor din care provin aceste fragmente sunt: flacoane cu gât cilindric şi buza răsfrântă în afară în plan orizontal, clondirele cu gât tronconic, cu buza mult evazată şi marginea oblică şi subţiată, candelele, de două tipuri: cu umerii foarte dezvoltaţi şi buza răsfrântă sau cu umerii puţin arcuiţi şi buza răsfrântă. Mai multe funduri de vase provin din recipiente cu corpul cilindric şi poligonal, de dimensiuni diferite cu pereţii foarte subţiri sau mai groşi, simpli sau decoraţi în relief cu o aplicaţie ondulată la margine.

Importurile sunt foarte slab reprezentate, toate având provenienţă orientală[19]: un fragment de ceramica de Iznik din pastă alb-gălbuie cu smalţ sidefiu şi decor albastru cobalt (fig. 6/6), un fragment de farfurie confecţionată din pastă de caolin gălbuie, cu smalţ foarte deschis şi cu decor cu motive vegetale albastru şi verde. Din aceeaşi categorie a importurilor fac parte şi numeroasele pipe de lut, variat colorate şi decorate.

În concluzie cercetările arheologice întreprinse la mănăstirea Aluniş-Plăviceni au evidenţiat faptul că actul ctitoricesc al lui Dragomir şi al Elinei urma modelul ctitoriilor mănăstireşti, ridicate din iniţiativa domnitorului Matei Basarab şi în acelaşi timp se manifesta ca o încercare de legitimare a stăpânirii unei averi obţinute prin bunăvoinţa domnului, cu care se înrudeau, iar materialul arheologic descoperit ilustrează faptul că în acest mediu mănăstiresc, aflat la o distanţă considerabilă de vreun centru orăşenesc, viaţa materială cotidiană reprezintă un complex de elemente de uz comun, provenite din ateliere locale şi cele de origine urbană, chiar de lux sau importuri.

---

18 Gh. Mănucu-Adameşteanu, Elisabeta Drăgan, Ingrid Poll, Dan Căpăţână, *op. cit.*, p. 106-107; Gh. Mănucu Adameşteanu, Ingrid Poll, *Vase de sticlă descoperite la Curtea Veche*, în „Cercetări Arheologice în Bucureşti", V, 2002, p. 57-69.

19 Dana Mihai, *Ceramica de Iznik descoperită la Piua Petrii, Oraşul de Floci, com. Giurgeni, jud. Ialomiţa*, în „Cercetări Arheologice", X, 1997, p. 277-290.

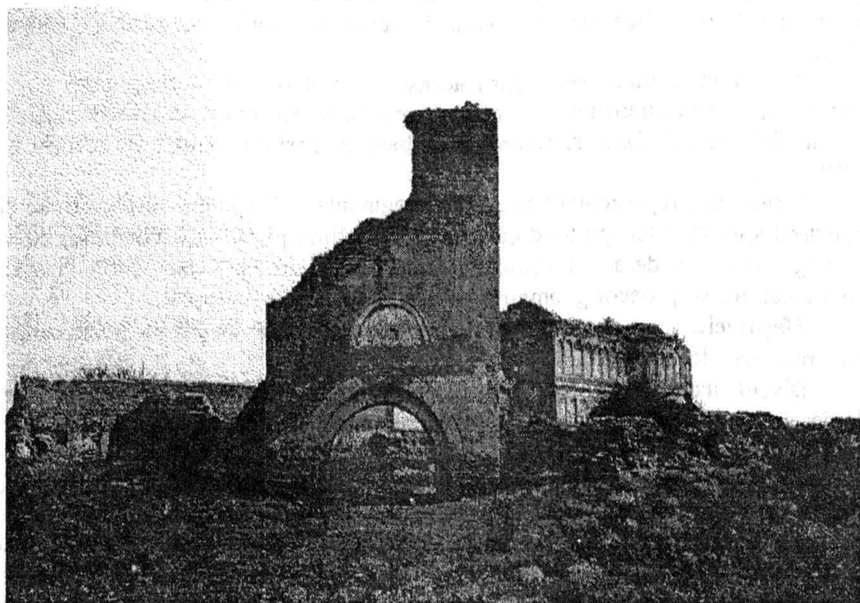

Fig. 1. A. Mănăstirea Aluniș-Plăviceni. Vedere generală.

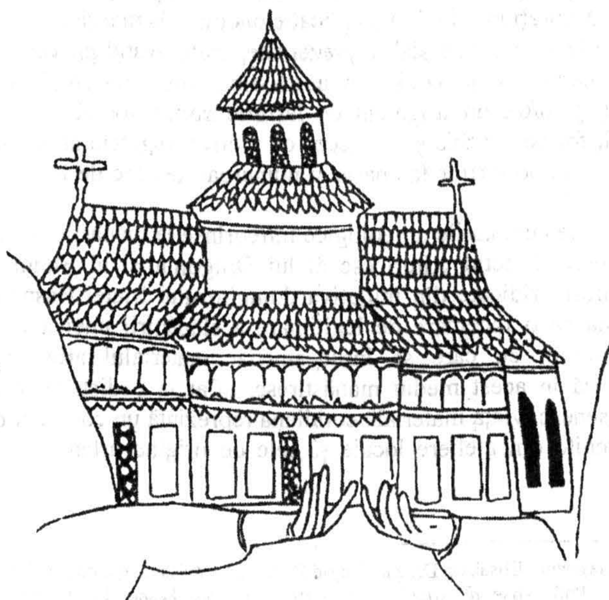

Fig. 2. B. Macheta bisericii din tabloul votiv (se observă pridvorul cu cele două arcade laterale).

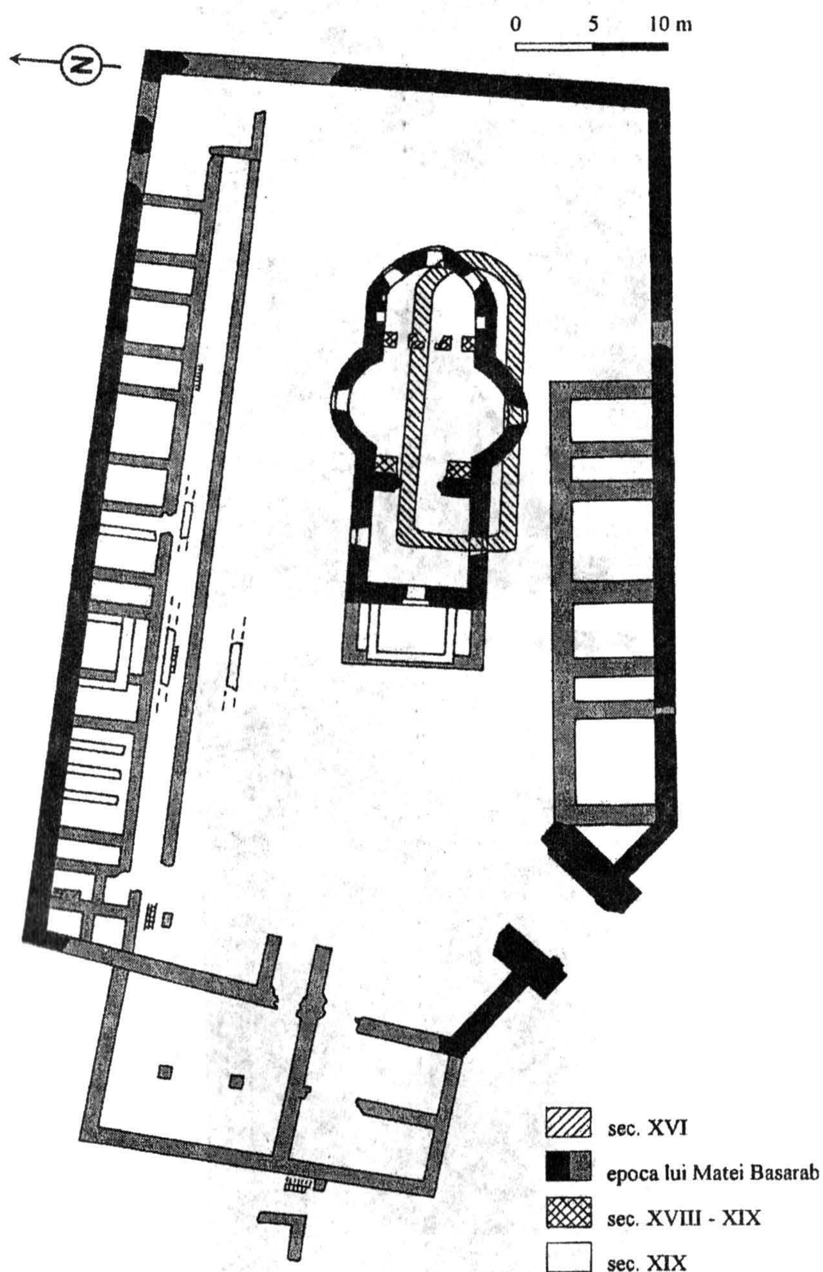

Fig. 2. Mănăstirea Aluniş-Plăviceni. Planul ansamblului.

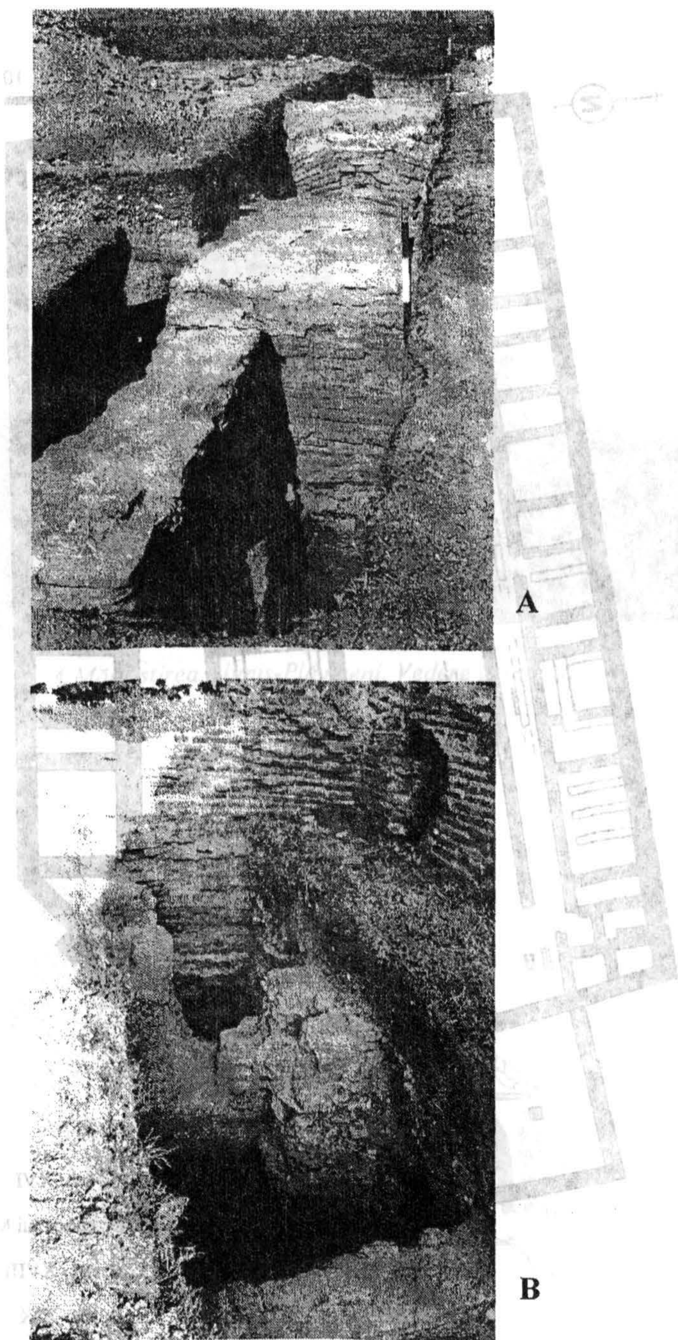

Fig. 3. A. Aspect din pivnița mare; B. Colțul de nord-vest al corpului de chilii.

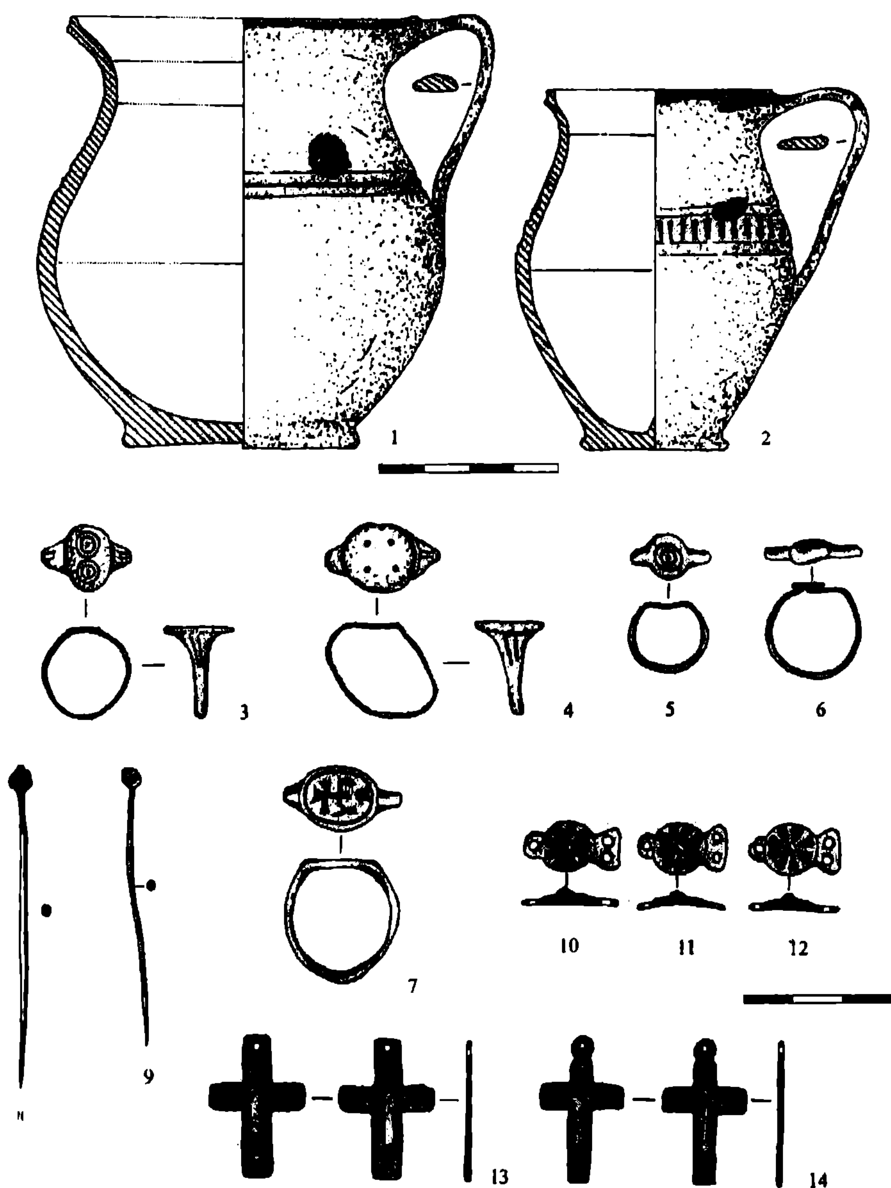

Fig. 4. Obiecte de inventar funerar: 1, 2 ulcele de ceramică nesmălţuită; 3-7 inele; 8, 9 ace de văl; 10, 12 copci; 13, 14 cruciuliţe.

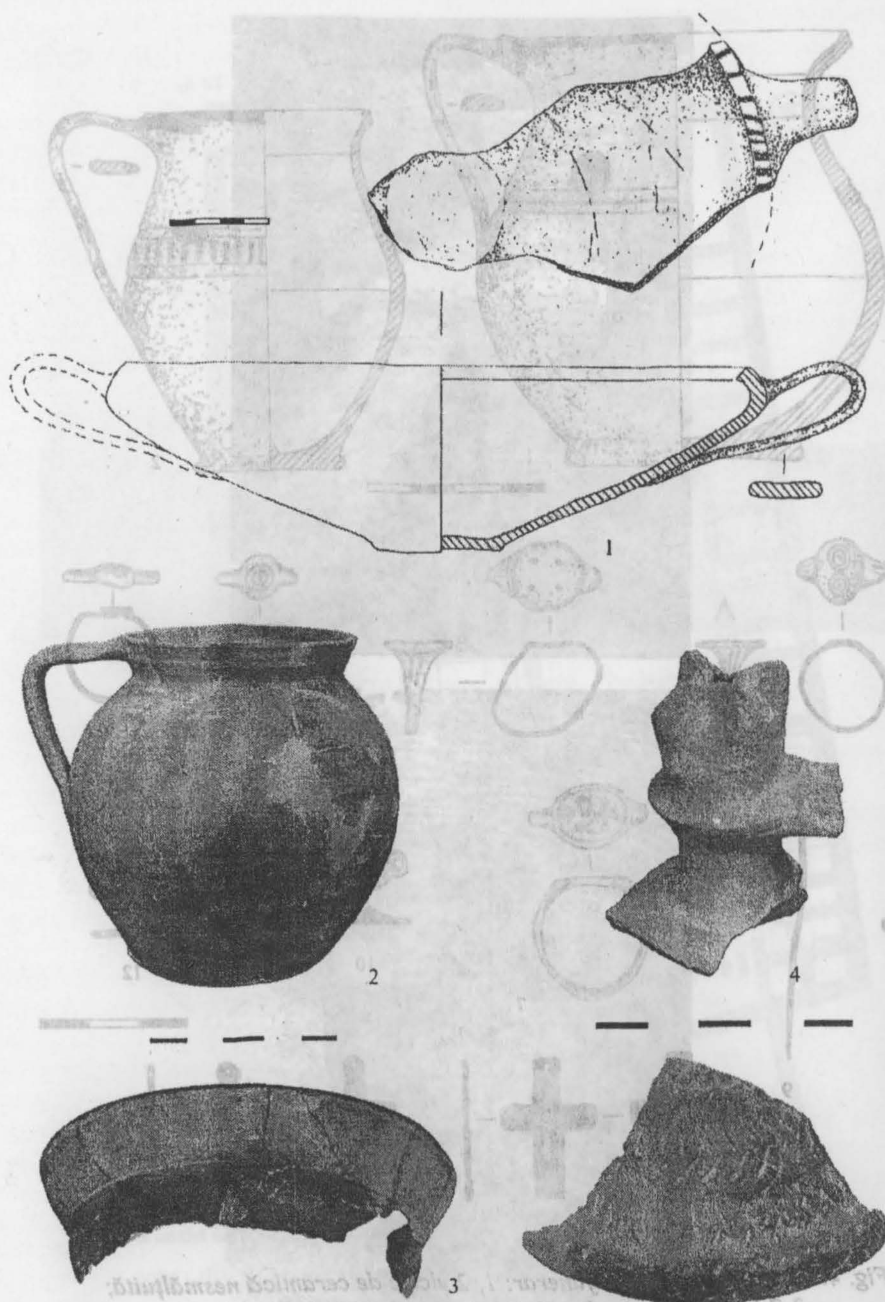

Fig. 5. 1 castron din ceramică nesmălțuită, acoperit cu angobă roșie; 2 oală; 3 oală cahlă; 4 fragment de urcior; 5 fragment de capac.

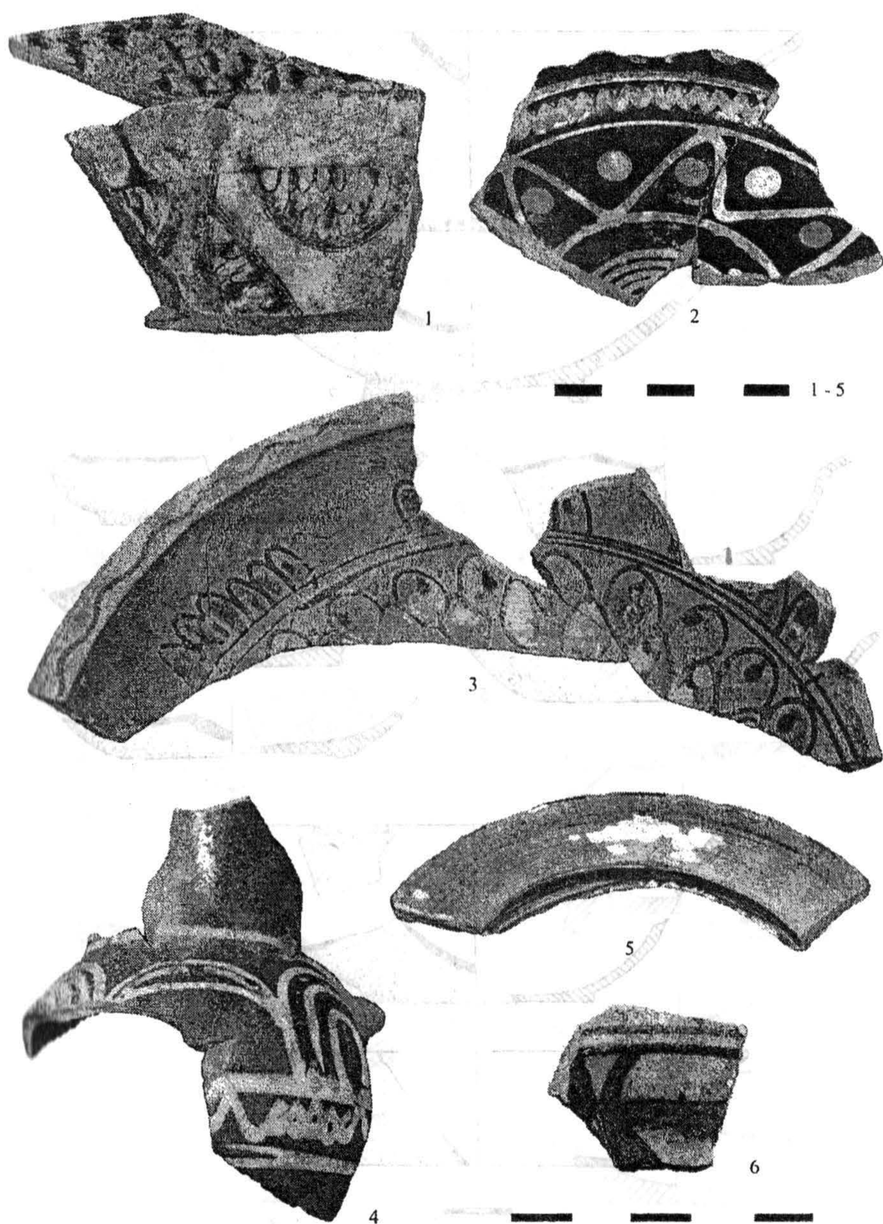

Fig. 6. Ceramică smălţuită; 1, 2 fragmente de farfurie; 3, fragment de castron; 4 fragment de cană; 5 fragment de disc ornamental; 6 fragment de ceramică de import (Iznik).

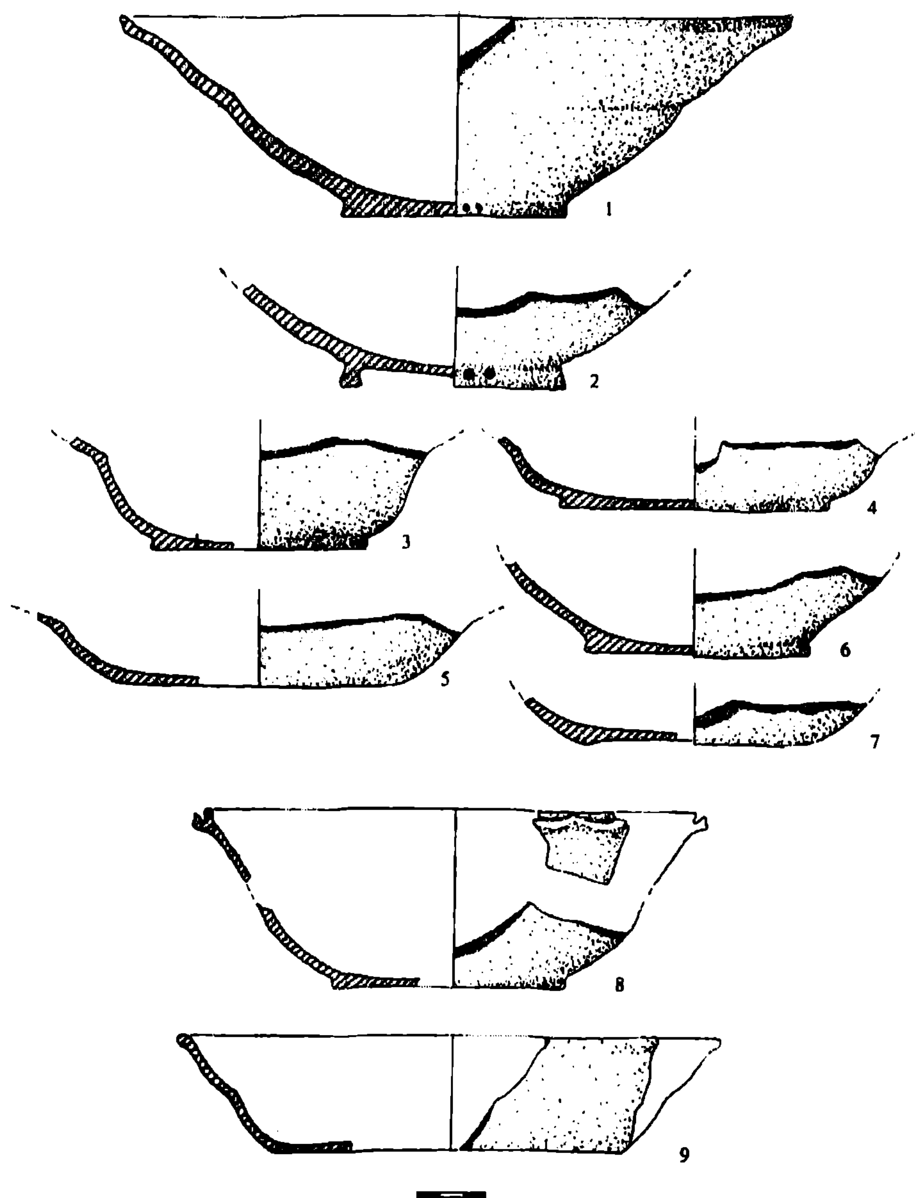

Fig. 7. Farfurii din ceramică smălţuită.

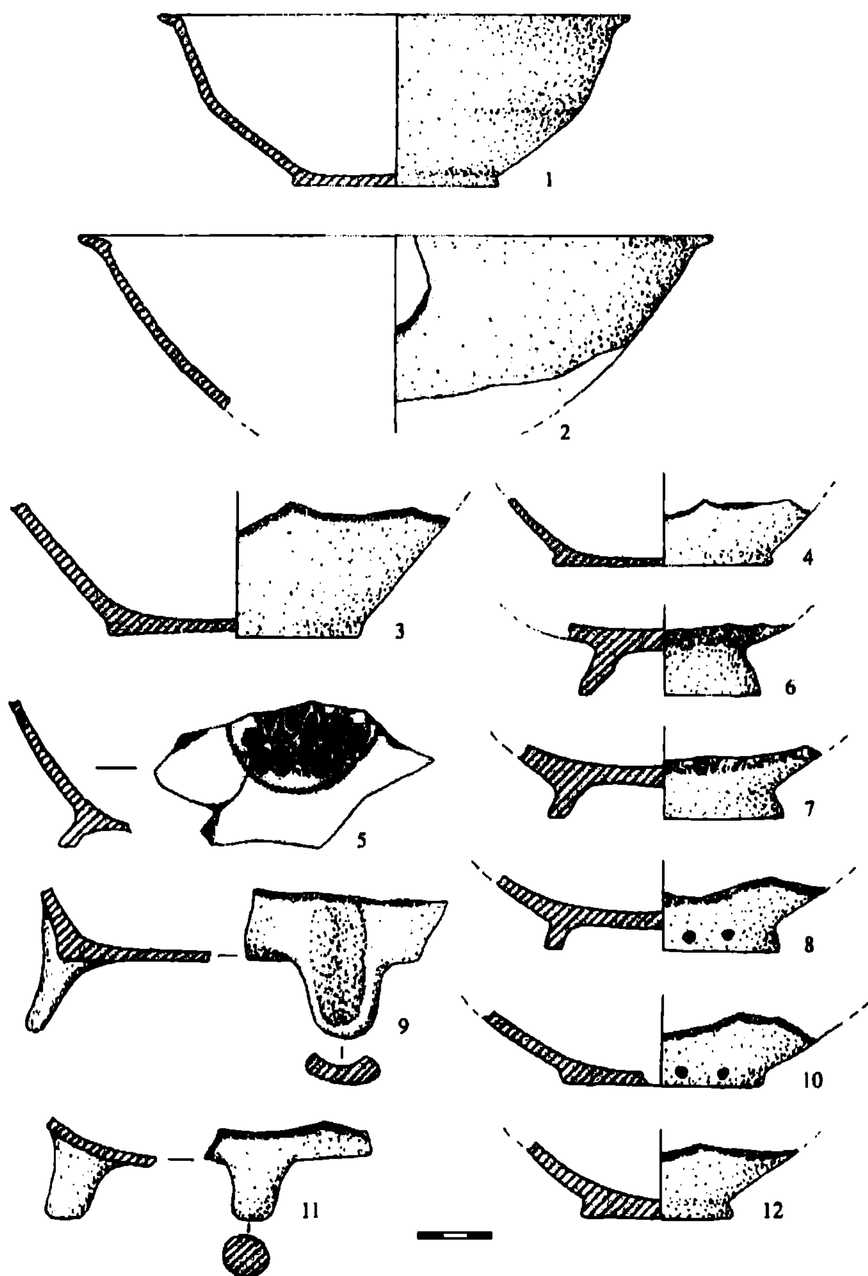

Fig. 8. Castroane şi tigăi din ceramică smălţuită.

THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES FROM THE ALUNIŞ-PLĂVICENI MONASTERY, TELEORMAN COUNTY

Abstract

The Aluniş-Plăviceni Monastery was founded in 1648 by Dragomir from Plăviceni and his wife Elina. In the South of Muntenia is an illustrative monument of the Matei Basarab epoch.

The original plan of the buildings that constitute the monastic ensemble, the chronological relation between them and the original ground level was rendered evident by the archaeological researches.

A cemetery from the Middle Age and the modern period was discovered around the church.

The archeological finds reveal an interesting aspect: the daily life is full of a lot of common use elements, coming from the local workshops and also, few elements from the urban milieu or even imported.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

STUDIUL RESTURILOR FAUNISTICE GĂSITE ÎN DOUĂ SITURI DIN EVUL MEDIU TÂRZIU (SEC XVII-XVIII) – CERNICA ȘI RADOVANU

SERGIU HAIMOVICI*

Cele două situri, bine cunoscute de altfel, se găsesc situate în partea de est, cea mai joasă, a Câmpiei Române și anume: Cernica, la câțiva kilometri est de București, lângă lacul cu același nume, în așa-zisa Câmpie a Vlăsiei, iar Radovanu, în marginea luncii Argeșului, mai sus de vărsarea acestuia în Dunăre, în așa zisa Câmpie a Burnasului. Resturile din primul sit, în cantitate foarte mică, provin dintr-un bordei, celelalte din așezarea feudală stratificată de la Radovanu, unde s-au găsit materiale faunistice din mileniul al II-lea, unele din ele, din perioada feudală timpurie făcând chiar obiectul unui studiu de-al nostru, cele din evul mediu târziu prezentându-le acum. Aceste resturi arheozoologice aparțin unor săpături executate de regretata Maria Comșa, care ni le-a încredințat nouă spre studiu.

Am abordat acest material faunistic din perioada 1600-1800 pentru motivul de a cunoaște mai îndeaproape caracteristicile economiei animaliere din zona de sud est a României, în acea perioadă când, în occident, începuse să se execute din plin ameliorarea rasială a speciilor domestice, de mare importanță economică, ce a dus, în timp, la o ridicare evidentă a standardului de viață a omenirii; întrucât un sit era situat chiar în marginea capitalei principatului, am vrut să aflăm dacă Bucureștiul a avut vreo influență asupra începerii acestei ameliorări și pe meleagurile noastre, mai ales că în apropiere se găsea și o binecunoscută mănăstire, călugării fiind și ei un element ce au contribuit la acest fenomen cu totul social.

Vom descrie pe rând, în cele două așezări pe grupe și specii, resturile animaliere găsite, de asemenea și caracteristicile lor morfobiometrice pentru a trage apoi unele concluzii pertinente.

Situl de la Cernica

Așa cum am arătat materialul faunistic provine, din păcate, dintr-un singur bordei. Au putut fi determinate doar 56 resturi, toate aparținând vertebratelor. Ele sunt foarte fragmentare și am avut posibilitatea de a executa, din această cauză, doar puține măsurători. Totuși, datele morfologice coroborate cu cele biometrice au putut da rezultate satisfăcătoare.

---

* Universitatea „Al. I. Cuza", Iași.

Cele 56 resturi provin de la două grupe de vertebrate, cele mai comune legate de activitatea umană: peşti, pe de o parte, mamifere domestice, pe de altă parte.

Peştii teleosteeni sunt reprezentaţi prin trei resturi: două vertebre cu diametrul de doar 2mm fiecare (cinste arheologului care a strâns formaţiuni atât de mici şi fragile) şi o coastă de asemenea mică; nu putem preciza dacă ele provin de la un acelaşi individ sau de la mai mulţi.

Mamiferele aparţin la următoarele specii: taurine (*Bos taurus*) cu cele mai multe resturi – 23 care ar aparţine la cel puţin trei indivizi; ovicaprine (nu am putut preciza dacă resturile provin fie de la ovine fie de la caprine sau dacă existau ambele specii (*Ovis aries* şi *Capra hircus*), datorită fragmentării lor puternice) cu 13 resturi, cam doi indivizi; porcine (*Sus scrofa domesticus*) având 17 resturi, probabil chiar de la patru indivizi, fragmentarea lor fiind de asemenea foarte puternică. Puţinele măsurători sunt trecute într-un tabel. Vârstele de sacrificare a fiecărei specii au fost evidenţiate atât după dinţi cât şi după resturi de oase lungi. La taurine un individ avea cam doi ani, al doilea cel puţin 4-5 ani, iar al treilea era precis bine matur; cornutele mici, un individ de 1,5 ani, ani altul de 3-4 ani; porcinele au, în general, cum se întâmplă la această specie monovalentă, vârste relativ fragede de la câteva luni la cel mult doi ani.

Frecvenţa celor trei specii este asemănătoare cu cea a materialelor găsite în aceeaşi zonă din timpuri încă destul de vechi. În ceea ce priveşte mărimea indivizilor este clar că atât la taurine, la ovicaprine dar şi la porcine aceştia erau de talie mică asemănătoare celor din Evul Mediu european şi evident neameliorate.

Situl de la Radovanu

La Radovanu materialul faunistic este ceva mai bogat, el aparţinând la mai multe locuinţe cât şi din şanţul trasat de arheolog. A fost sumat, întrucât nu a arătat vreo caracteristică de luat în seamă la nivel de complexe.

Au fost găsite în total 101 resturi animaliere, paleta grupărilor şi a speciilor existente fiind acum mai largă, găsindu-se atât nevertebrate cât şi vertebrate. Cele mai multe apar însă fragmentele osoase de al mamiferele domestice comune: taurine, ovicaprine, porcine, cal.

Nevertebratele sunt reprezentate prin moluşte, atât lamelibranhiate cu o specie: scoica de râu (*Unio pictorum*) cu doar o valvă cât şi gastropode, tot cu o specie de apă – o cochilie de la un melc de apă (*Viviparus viviparus*).

Vertebratelor le aparţin aproape toate resturile găsite în sit şi între ele mamiferelor (*Mammalia*), putem spune, că le reprezintă căci în afară de acestea, există doar un fragment de radius, aparţinând unei păsări (deci grupul *Aves*) – o specie sălbatică mai mare decât găina domestică, probabil de apă sau de mlaştină.

Considerând mamiferele, trebuie menţionat că la Radovanu, pe lângă cele domestice, mai găsim şi două sălbatice – iepurele (*Lepus europaeus*), doar cu un rest (fragment de coxal), specie neimportantă, fiind pe de o parte eurioecă şi deci neputând preciza ambientul şi pe de alta fără aproape nici o valoare economică căci este de talie mică şi de asemenea mistreţul (*Sus scrofa ferus*) cu trei resturi: un fragment de craniu neural cu stânca temporalului şi doi dinţi inferiori, dintre care unul este o porţiune de canin (defensă) iar altul un incisiv; este o specie de talie relativ mare şi totodată evident stenoecă.

Situl de la Radovanu

Tabelul nr.1. Frecvenţa resturilor pe specii

Specia	Nr. fragmente		%
Bos taurus	43		42,57
Ovis aries	1	19	18,82
Ovicaprine	18		
Sus domesticus	14		13,86
Equus caballus	15		14,85
Canis familiaris	3		2,97
Lupus europaeus	1		0,99
Sus scrofa ferus	3		2,97
Unio pictorum	1		0,99
Viviparus viviparus	1		0,99
Păsări	1		0,99
Total	**101**		

Tabelul nr.2. Frecvenţa pe grupe sistematice

Specia	Fragmente	
	Nr. abs	%
Mamifere	98	97,03
Nemamifere	6	2,97
Total	**101**	

Tabelul nr. 3. Frecvenţa speciilor de mamifere

Specia	Fragmente		
	Nr. abs		%
Bos taurus	43		43,88
Ovis aries	1	19	19,38
Ovicaprine	18		
Sus domesticus	14		14,28
Equus caballus	15		15,38
Canis familiaris	3		3,06
Lupus europaeus	1		1,02
Sus scrofa ferus	3		3,06
Total	**98**		

Tabelul nr. 4. Frecvenţa pe grupe economice

Specia	Fragmente	
	Nr. abs	%
Mamifere domestice	94	95,92
Mamifere sălbatice	4	4,08
Total	**98**	

Tabelul nr. 5 cu măsurători în mm
Mamifere domestice

Segment osos/ dimensiune	*Bos taurus*	*Ovicaprinae*	*Equus caballus*	*Sus domesticus*
MAXILAR SUPERIOR				
lungime M^3		22		
MANDIBULA				
lungime dinţi jugali		71		
lungime molari		49		
lungime M_3	40	26		
RADIUS				
lungime maximă			327	
lărgime epifiză superioară			80	
lărgime epifiză inferioară		28	75	
lărgime minimă diafiză			39	
înălţime greabăn (cm)			1,42	
CUBITUS				
lărgimea suprafeţei radiale	38; 43	21		22; 23
TIBIA				
lărgime epifiză inferioară		23		
		0		
ASTRAGAL				
lungime maximă	63			
METACARP III				
lărgime epifiză superioară			54	
lărgime epifiză inferioară			52	
METATARS				
lărgime epifiză superioară				
lărgime epifiză inferioară	56			
FALANGA I				
lungime maximă	40			
FALANGA II				
lungime maximă			47	
lărgime epifiză superioară			48	
lărgime minimă diafiză			41	

Situl de la Cernica

Tabelul nr.1. Frecvența resturilor pe specii

Specia	Nr. fragmente	%
Bos taurus	23	41,07
Ovicaprine	13	23,22
Sus domesticus	17	30,36
Pești	3	5,35
Total	**56**	

Tabelul nr. 2. Frecvența pe grupe sistematice

Specia	Fragmente	
	Nr. abs	%
Mamifere	53	94,65
Nemamifere	3	5,35
Total	**56**	

Tabelul nr. 3. Frecvența speciilor de mamifere

Specia	Fragmente	
	Nr. abs	%
Bos taurus	23	43,39
Ovicaprine	13	24,53
Sus domesticus	17	32,08
Total	**53**	

Tabelul nr. 4 cu măsurători în mm

Segment osos/ dimensiune	*Bos taurus*	*Sus domesticus*
MANDIBULA		
lungime M_3	31	30
CUBITUS		
lărgimea suprafeței radiale	41; 42	
FALANGA I		
lungime maximă	55	
lărgime epifiză superioară	23	
lărgime minimă diafiză	22	
Indice gracilitate	40,00	

Dintre speciile domestice şi aici, ca de altfel în multe alte situri din diferite epoci din istoria României, pe primul loc se aşează taurinele (*Bos taurus*) cu peste 40% din resturi, având 43 de fragmente; de la ele lipsesc porţiuni de coarne, dar există resturi de neurocraniu după care se poate preciza şi tipul şi apoi, aproape toate oasele trunchiului şi membrelor. Ar fi la cele 43 de resturi cam vreo 6-7 indivizi. După vârsta de sacrificare, găsim unele exemplare abia mature cât şi mature, dar şi unul foarte bătrân, de peste 10-12 ani, tablou caracteristic pentru o specie polivalentă.

Urmează ovicaprinele cu 19 resturi foarte fragmentare. S-a putut totuşi preciza existenţa ovinelor (*Ovis aries*) după un fragment de tibie. Ar fi cam cinci indivizi şi în afară de unul de doar cam un an, ceilalţi sunt maturi, iar unul chiar bătrân de 7-8 ani, ce arată bine caracterul polivalent al cornutelor mici.

Porcinele (*Sus scrofa domesticus*) au relativ mai puţine resturi ca la Cernica şi anume 14 piese foarte puternic fragmentate; s-ar găsi trei indivizi, toţi trei relativ tineri, ce caracterizează speciile monovalente.

Calul (*Equus caballus*) are resturi oarecum bogate - 15, printre care unul, un radius este întreg şi provine de la un individ de talie relativ foarte mare, de peste 1,40m; în rest piesele aparţin mai ales dinţilor şi oaselor extremităţilor. Ar fi cel puţin trei indivizi, unul, aşa cum am văzut, foarte înalt. Ca vârste de sacrificare putem spune că toate resturile osoase aparţin la indivizi de mai bine de cinci ani.

Câinele (*Canis familiaris*), fără importanţă economică directă, are trei resturi, un fragment de mandibulă şi doi dinţi, aceştia din urmă relativ tociţi arătând astfel un individ destul de bătrân.

După cum se vede în tabele, am executat unele măsurători la toate speciile de mamifere domestice de importanţă economică. De asemenea am prelucrat morfoscopic resturile acestor patru specii. În afară de cal, care se prezintă cu un statut aparte, celelalte trei se caracterizează prin forma lor încă primitivă şi cu talie mică, fiind considerate aşadar evident ca neameliorate, asemănătoare cu cele din restul Evului Mediu din zona noastră.

Calul era însă de talie mare (poate doar unii dintre ei), aşadar îl putem considera ameliorat. De altfel, Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae* arată că turcii aveau o zicătoare pentru a arăta ceva frumos „ca un flăcău persan pe un cal moldovean" iar în secolul XVIII-lea austriecii, pentru armata lor de cavalerie făceau remontă (cumpărau) cai din Principatele Române. Cantemir scrie de asemenea că din Moldova se expediau pentru Constantinopol foarte multe oi, necesare chiar şi pentru casa sultanului; totodată se trimiteau prin negustori, boi, tocmai la Danzig.

Cu toate cele arătate mai sus putem afirma că totuşi, poate cu excepţia calului, nici măcar în secolul XVIII-lea nu începuse în Principate, o campanie de ameliorare rasială a animalelor domestice.

L'ETUDE DES RESTES FAUNIQUES TROUVES EN DEUX SITES DE MOYEN ÂGE TARDIF (XVIIEME-XVIII [EME] SIECLES): CERNICA ET RADOVANU

Résume

On a étudie morphologiquement et biométrique ment les restes et on a constate que l'amélioration raciale était encore ne connue dans la zone, sauf le cheval.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIV**, 2005

ISTORIE ANTICĂ ŞI MEDIE

UN NOU VETERAN DE ORIGINE DACICĂ DE LA *ABRITTUS*

FLORIAN MATEI-POPESCU*

Cu ocazia apariţiei excelentei lucrări a cercetătorului german Sven Conrad despre stelele funerare din provincia Moesia Inferior, a fost republicată o inscripţie[1] până acum doar menţionată într-o lucrare, mai degrabă de popularizare[2], ceea ce făcut ca ea să rămână aproape necunoscută lumii ştiinţifice. Inscripţia a fost refolosită, ca material de construcţie, în unul din turnurile zidului de incintă al fortificaţiei târzii de la Abrittus (Razgrad, Bulgaria). Este vorba de o stelă funerară, încadrată de S. Conrad în tipul stelelor de tradiţie romană Ic[3]. Pe fronton, este reprezentat un călăreţ în galop spre dreapta, cu o lance în mână, iar deasupra acestei scene o *corona*. În câmpul inscripţiei, deasupra primului rând al acesteia, sunt redate două personaje, unul fiind cel mai probabil defunctul celălalt un vizitiu, aflate într-o căruţă, spre dreapta. Sub această scenă apare un câine, de asemenea redat spre dreapta. Cuvintele din inscripţie sunt despărţite de *hederae distinguentes*. De asemenea, sunt folosite şi câteva ligaturi: r. 1: M+A; r. 4: M+A; N+T+H; r. 5: H+E. Textul inscripţiei este următorul:

T(ito) Ael(io) Dama-
naeo vet(erano)
Atticus et
Amaranthus
5. *lib(erti) et her(edes) ex*
t(estamento) f(ecerunt).

După cum se poate observa, ne aflăm în faţa unei banale inscripţii funerare, care a fost ridicată în cinstea acestui veteran, de către liberţii şi moştenitorii săi, *Atticus* şi *Amaranthus*. În privinţa datării, S. Conrad, puternic influenţat, se pare, de criteriile stilistice, oferă o datare destul de curioasă: prima jumătate a secolului al III-lea p. Chr.,

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" Bucureşti.

1 S. Conrad, *Die Grabstelen aus Moesia Inferior. Untersuchungen zu Chronologie, Typologie und Ikonographie*, Leipzig, 2004, p. 222-223, nr. 356, pl. 81, 1-2. A fost preluată, la fel fără nici un comentariu într-o lucrare care adună toate inscripţiile veteranilor din provinciile danubiene, K. Królczyk, *Tituli veteranorum. Veteraneninschriften aus den Donauprovinzen des Römischen Reiches*, Poznan, 2005, p. 127.

2 I. Ivanov, S. Stojanov, *Abritus. Geschichte und Archäologie*, Razgrad, 1985, p. 42 şi p. 47.

3 S. Conrad, *op. cit.*, p. 222: „Profilgerahmte Stele (Form Ic). Hybride Stelenform mit zwei übereinander gestaffelten Giebeln und einem figürlichen Relief oberen Teil des Inschriftfeldes". Despre stelele funerare de tradiţie romană încadrate în tipul Ic vezi în aceeaşi lucrare p. 44-45: „Profilgerahmte Stelen mit Dreiecksgiebel, eingeschobenem Relieffeld, Inschriftfeld".

deşi la sfârşitul comentariului său precizează că veteranului sau unuia dintre înaintaşii săi îi fusese acordată cetăţenia de către Hadrian sau Antoninus Pius. Totuşi, este mai mult decât evident faptul că personajul de faţă a primit cetăţenia romană de la Antoninus Pius (*T. Aelius* şi nu *P. Aelius*, cum ar fi apărut dacă era vorba de Hadrian), după ce servise într-una din trupele auxiliare, din păcate nemenţionată în inscripţie. Această observaţie mă determină să datez această inscripţie mai degrabă în a doua jumătate a secolului al II-lea, decât în prima jumătate a secolului III-lea.

O analogie interesantă întâlnim la Histria, unde într-o inscripţie, adusă cel mai probabil din teritoriul cetăţii şi refolosită ca piatră de construcţie la marea basilică episcopală, apare veteranul *T. Aelius Mucatralis* în anul 152 p. Chr., care servise în *ala I Flavia Gaetulorum*[4]. La fel ca personajul de faţă, acest *Mucatralis*, trac de origine, a primit cetăţenia romană de la Antoninus Pius după un serviciu într-o trupă auxiliară ce a staţionat în Moesia Inferior[5]. Numele său de origine barbară a fost folosit ca un *cognomen*, adăugat la numele imperiale, la fel ca în cazul acestui *T. Aelius Damanaeus*.

Cu toate acestea, nu problemele legate de datare m-au făcut să scriu această scurtă notă. Importanţa deosebită a acestei inscripţii rezidă în menţionarea *cognomen*-ului acestuia: *Damanaeus*. Acest nume, folosit de această dată ca un *cognomen* ataşat *praenomen*-ului şi *nomen*-ului roman, este de origine dacică.

Un anume *Dida*, fiul lui *Damanaius*, *natione Daqus* apare în Egipt ca *eques* în *ala Vocontiorum*, la Al Muwayh, pe drumul ce lega Quift (*Coptos*) de Al-Qusayr[6]. Această inscripţie era cunoscută de mai multă vreme, dar etnicul soldatului fusese citit altfel: *Volqus*[7]. Destul de recent lectura a fost corectată, dovedindu-se că acest personaj este de origine dacică[8]. Mai mult decât atât, se pare că acelaşi soldat apare pe mai multe *ostraka* în limba greacă de la *Krocodilo*, în perioada domniei lui Traian[9], asigurând astfel şi datarea acestei inscripţii. În acelaşi fort, într-un alt *ostrakon* apare un alt *Damanais*, călăreţ în cohorta *II Ituraeorum*, în jurul anului 118, la începutul domniei lui Hadrian[10]. Un alt *Damanaeus*, fiul lui *Burus*, apare la Savaria, în Pannonia Superior[11]. Ambele nume sunt dacice, pentru antroponimul *Burus* amintesc aici doar toponimul *Buridava*, „oraşul lui *Burus*", care apare în Dacia[12]. Foarte apropiat de

---

[4] Al. Suceveanu, în „Pontica", 31, 1998, p. 109–114, nr. 1 = Année Épigraphique (în continuare AnnÉp) 1998, 1148.

[5] F. Matei-Popescu, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 52-53, 2001-2002, p. 179-183, nr. 3.

[6] AnnÉp 1996, 1647 = C. C. Petolescu, *Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie romaine, (Ier – IIIeme siècles)*, I-II, Bucureşti, 1996-2000, (în continuare IDRE), 420

[7] AnnÉp 1911, 121 = Dessau, H., *Inscriptiones Latinae Selectae*, I – III, Berlin, 1954 – 1955 (reimprimare) (în continuare ILS), 9142.

[8] A. Bülow-Jacobsen, H. Cuvigny, în „Bulletin de l' Institut Français d'Archéologie Orientale", 95, 1996, p. 103-107 = AnnÉp 1996, 1647.

[9] H. Cuvigny, *Ostraca de Krocodilô. La correspondance militaire et sa circulation. Praesidia du désert de Bérénice II*, Institut Français d'Archéologie Orientale, Cairo, 2005, nr. 11, r. 12 (p. 41); nr. 12, r. 10 (p. 42); nr. 24, r. 3 (p. 59); nr. 30, r. 12 (p. 66); nr. 34, r. 3 (p. 71); nr. 36, r. 3 (p. 72).

[10] *Ibidem*, nr. 87, r. 40 (p. 146).

[11] AnnÉp 1972, 411, având ca fraţi pe *Blegissa* (D. Dana, în „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 143, 2003, p. 174, forma iniţială, atestată în Egipt ar fi *Blaikisa*) şi *Disdosi*, alte nume dacice tipice.

[12] Numele acestei localităţi din Dacia apare, pentru prima dată, în pridianul *cohortei I Hispanorum veterana*, datat între 105-108, col. II, r. 28: *Buridavae in vexillatione*, R. O. Fink, *Roman Military Records on Papyrus*, Philological Monographs of the American Philological Association 26, 1971, p. 217-227, nr. 63, de

forma, sub care este redat numele acestui *Damanaeus* de la Abrittus, sunt numele a două personaje, *Ulpii Damanaei*, de la Roma, unde la fel numele dacic a fost folosit pe post de *cognomen*, după un *nomen* imperial, de data aceasta al lui Traian[13]. Un alt *Damanaeus* apare într-o diplomă militară din 22 decembrie 144, ca fost soldat (*ex pedite*) în cohorta *V Delmatarum*, ce staţiona în Mauretania Tingitana, şi în care se specifică faptul că este dac[14]. Nu în ultimul rând amintesc aici şi pe *Damanaeus*, fiul lui *Amazenus*, *miles carcerarius legionis*, într-o inscripţie descoperită în provincia Thracia, la Cabyle, de unde personajul era originar[15]. Din păcate nu este indicat şi numele legiunii în care servise acesta şi în ce provincie.

Într-o diplomă militară extrem de interesantă din 31 iulie 131, copiată după o constituţie imperială acordată trupelor auxiliare din Mauretania Caesarensis, apare un *ex pedite*, *Diurdanus*, fiul lui *Damanaeus*, care servise în cohorta *I Flavia Musulamiorum*[16]. Din păcate menţionarea originii era făcută în acea parte a diplomei care s-a pierdut. Cu toate acestea menţionarea numelor soţiei sale, *Zispier Zurosi filia*, şi ale copiilor *Decebalus*, *Dossachus*, *Comadicis* (fii), *Davappier* şi *Daeppier* (fiice), nu lasă nici un dubiu. Ne aflăm în faţa unei diplome militare acordate unui fost soldat de origine dacică.

Forma iniţială a acestui nume, pare a fi fost *Damanais* (atestată în Egipt)[17], forma *Damanaeus* fiind o formă latinizată. După numele *Decebalus*, antroponimul *Damanais* este unul dintre cele mai bine atestate nume dacice[18].

Nu trebuie să ne surprindă prezenţa unui fost militar de origine dacică la sudul Dunării, întrucât numele de origine dacică sunt destul de bine atestate în Moesia Inferior.

Astfel, spre exemplu, îi putem menţiona pe *Aurelius Drigissa*, veteran precum

---

asemenea apare şi pe *Tabula Peutingeriana*, sub forma: *Burridava*, Vl. Iliescu, V. C. Popescu, Gh. Ştefan, *Izvoarele privind istoria României. I. De la Hesiod la Itinerariul lui Antoninus*, Bucureşti, 1964, (în continuare FHDR I), p. 740-741.

[13] *Corpus Inscriptionum Latinarum* (în continuare CIL) VI 29161, inscripţia este pusă de *Aelia Iusta*, soţia sa şi de o anume *Ulpia Procula*, cel mai probabil fiica acestuia; AnnÉp 1985, 97, *Ulpius Damanaeus* pune, împreună cu o anume *Ulpia Fortunata*, o inscripţie funerară unei anume *Ulpia NAVIER*. *Praenomen*-ul este considerat în AnnÉp:„peut-être une faute de gravure pour *Nau(c)ler(ae)...*". Între timp, datorită creşterii spectaculoase a informaţiilor pe care le deţinem despre antroponimia dacică, se poate afirma că ne aflăm în faţa unui nume dacic, *Navier*, terminaţia *–vier* fiind foarte asemănătoare cu o terminaţie, *-pier*, specifică numelor feminine de tipul *Davappier* sau *Daeppier* (W. Eck, A. Pangerl, în „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 153, 2005, p. 188-194). Pentru întreaga discuţie asupra acestei inscripţii vezi acum, D. Dana, în „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 154, 2005, p. 295-297.

[14] AnnÉp 1997, 1766 = P. Holder, în „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 149, 2004, p. 275-281.

[15] G. Mihailov, în *Studia in honorem K. Škorpil*, Sofia, 1961, p. 209, nr. 1 = V. Velkov, în „Chiron", 8, 1978, p. 437 = AnnÉp 1978, 730.

[16] W. Eck, A. Pangerl, în „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 153, 2005, p. 188-194, cu discuţiile numelor la p. 205-206. Atrag atenţia în mod special asupra noilor nume *Comadicis*, *Dossachus*, *Sispier*, *Davappier* şi *Daeppier*. Numele *Decebalus* este cel mai răspândit nume dacic, iar *Zurosis* apare pe o inscripţie de la Roma *L. Vibius Zurozis*, fiul lui *Aptasa* (CIL VI 28848 a = IPD[4] 679 = IDRE I 72). *Diurdanus* este şi el un nume dacic foarte răspândit (D. Dana, în „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 143, 2003, p. 176-177, cu toate atestările), mă limitez în al aminti pe acel *Diurdanus*, fiul lui *Decebalus*, de la Sacidava, pentru a da un exemplu din Moesia Inferioară (AnnÉp 1998, 1141 = IDRE II 339).

[17] D. Dana, în „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 143, 2003, p. 172-173, cu toate atestările; vezi nota 11 pentru călăreţul cu acest nume din Egipt.

[18] *Ibidem*, p. 186, înregistra 9 atestări, între timp numărul lor a crescut la 11. Spre comparaţie pentru *Dekibalos* (*Decebalus*) sunt 19 atestări.

personajul de faţă, care apare într-o inscripţie de la *Securisca* (Cerkovica). Unul dintre fii săi se numeşte *Aelius Sissa*[19]. Ambele nume sunt tipic dacice. Un anume *Durazis* apare la la Dolna Bešovica, purtând un nume ce ar putea fi dacic[20]. La Novae apar *Flavius Decebalus*, veteran al legiunii I Italica în timpul lui Severus Alexander[21] şi *Aurelius Victor Perburidavensis qui et Buricodavensis*[22], ambii purtând nume de origine dacică. La Läzen (Bulgaria), într-o listă a adoratorilor lui Bacchus apar *Crescens Decebali* şi un posibil *Valerius [Buro]busta*[23]. Tot pe teritoriul Bulgariei la Obedinenie apare, într-o inscripţie în limba greacă un anume *Dikebalos*, fiul lui *Dikedos*[24]. La Dobroplodno, în apropierea Varnei, anticul Odessos, într-o inscripţie în limba greacă, apar mai multe nume, dintre care măcar unul este cu siguranţă dacic *Eithia*, fiica lui *Dikebalis*,dar şi *Batoudeis Dizi* şi *Thiti Tara*, ar putea avea aceeaşi origine[25]. La Durostorum printre copiii unui veteran apar şi *Valerius Decibalus* şi *Valerius Seiciper*[26]. Iar la Sacidava apare veteranul *Diurdanus*, fiul lui *Decibalus*[27].Nu în ultimul rând trebuie amintit şi acel *Naieton*, fiul lui *Dekebalos* din inscripţia descoperită la Topraisar[28]. Despre prezenţa dacilor în Moesia Inferior suntem informaţi şi în celebra inscripţie de la Cetatea, lângă anticul *Tropaeum Traiani*, în care se vorbeşte de un conflict teritorial între *Daci* şi o *civitas Ausdecensium*, pe timpul guvernatorului *Helvius Pertinax* (176-177 p. Chr.)[29].

De asemenea, pe lângă aceste exemple, trebuie spus că toate diplomele militare acordate unor veterani de origine dacică despre al căror loc de descoperire avem informaţii, au fost descoperite pe teritoriul provinciei Moesia Inferior, mai precis în acea parte a provinciei care se află acum pe teritoriul Bulgariei[30].

---

[19] CIL III 14421 = ILB 133. Pentru alte atestări ale antroponimului *Drigissa*, vezi sub o formă uşor coruptă *Drigilsa*, într-o inscripţie celebră de la Roma (CIL VI 1801 = ILS 854 = IPD[4] 688 = IDRE I 69), care o atestă pe o anume *Zia, Tiati filia, Daca, uxor Piepori regis Coisstobocensis*. Inscripţia funerară este ridicată de nepoţii săi, *Drigilsa* şi *Natoporus* (formă latinizată a antroponimului *Natopor*). De asemenea, vezi un anume *T. Aurelius Drigissa*, legionar în legiunea VII Claudia de la Viminacium şi original din *colonia Ulpia Ratiaria* (CIL III 14507 = IPD[4] 649 = IDRE II 308).

[20] CIL III 12392 = B. Gerov, *Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae*, Sofia, 1989, (în continuare ILB) 155. Vezi, de asemenea, un nume extrem de apropiat, *Zourazi*, cu mai multe atestări (D. Dana, în „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 143, 2003, p. 180-181). Nu trebuie uitat numele lui *Duras*, regele dacilor înainte de Decebal, conform afirmaţiilor lui Cassius Dio, LXVII, 6, 1.

[21] IDRE II 324.

[22] ILB 317 = IDRE II 326.

[23] CIL III 6150 = 7437 = ILB 438 = IDRE II 327.

[24] IDRE II 329.

[25] IDRE II 331.

[26] CIL III 7477 = IPD[4] 875 = IDRE II 332. Pentru *Seiciper* vezi acum numele feminin analog *Sispier* ,W Eck, A. Pangerl, ZPE 153, 2005, p. 188-194.

[27] IDRE II 339.

[28] Maria Bărbulescu, în „Thraco-Dacica", 11, 1990, 1-2, p. 5-9 = IDRE 348.

[29] CIL III 14437[2] = AnnÉp 1957, 333 = IPD[4] 843 = IDRE II 338: *Termin(i) pos(iti) / t(erritorii) c(ivitatis) Ausdec(ensium) / adver(sus) Dac(os) secund(um) / act(a) c(ivitatis)...*; D. Tudor, în „Analele Universităţii Bucureşti", Seria Istorie, 5, 1956, p. 50–57; Al. Suceveanu, *Viaţa economică în Dobrogea Romană*, Bucureşti, 1977, p. 74–75; Maria Bărbulescu, *Viaţa rurală în Dobrogea romană (sec. I –III p. Chr.)*, Constanţa, 2001, p. 125–126 şi p. 193.

[30] Spre exemplu: Dălgodeltzi (CIL XVI 13, din 9 februarie 71) şi Glava, regiunea Montana (M. M. Roxan, P. A. Holder, *Roman Military Diplomas* , IV, Londra, 2004, 239, din 20 august 127), pentru a da doar două exemple de diplome al căror loc de descoperire se cunoaşte cu exactitate.

Este greu de stabilit dacă aceşti daci, atestaţi în secolul al II-lea pe teritoriul provinciei Moesia Inferior sunt urmaşii acelor *plura quam centum milliam ex numero Transdanuviorum* (printre care şi daci), menţionaţi de inscripţia lui *Ti. Plautius Silvanus Aelianus* de la *Tibur*, şi care au fost transferaţi la sudul Dunării între anii 57-67 p. Chr., *ad praestanda tributa*, după cum glăsuieşte inscripţia[31]. Sau, spre exemplu, şi mai nesigur este dacă printre ei putem identifica urmaşi ai celor 50.000 de geţi transferaţi în jurul anului 4 p. Chr. de către *Sex. Aelius Catus*[32]. Un lucru este cert, în jurul anilor 45-46 p. Chr. existau daci la sudul Dunării, întrucât veteranul *Tutio* fiul lui *Butus*, afirmă că este dac, într-o diplomă militară din 9 februarie 71 p. Chr.[33]. Însă, dacă această prezenţă ar trebui pusă pe seama unor colonizări sau pur şi simplu existau daci şi deoparte şi de alta a fluviului, rămâne un mister încă greu de elucidat.

În concluzie, *T. Aelius Damanaeus* a fost un soldat de origine dacică, care după terminarea serviciului militar s-a retras în zona oraşului *Abrittus*, ca de altfel şi alţi veterani romani după cum rezultă dintr-o inscripţie descoperită acolo şi care datează din timpul aceluiaşi Antoninus Pius[34]. Această nouă inscripţie de la *Abrittus* vine să îmbogăţească cunoştiinţele noastre asupra prezenţei dacilor şi în special a soldaţilor sau veteranilor de origine dacică în Moesia Inferior.

A NEW ROMAN VETERAN OF DACIAN ORIGIN FROM *ABRITTUS*

Abstract

In this short note I discuss a funerary inscription from the town *Abrittus* (Razgrad, Bulgaria) little known to the scholars. The funerary inscription was raised for the veteran *T. Aelius Damaneus* by his freedmen and heirs, *Atticus* and *Amaranthus*. Published for the first time some twenty years ago into a Bulgarian short introduction to the history and archaeology of this Roman town (see in the Romanian text note 2), it was republished, without a proper commentary by Sven Conrad in his brilliant book on the Roman funerary stelae from Moesia Inferior(see in the Romanian text note 1).

This monument has been dated by S. Conrad in the first half of the third century AD, based on stylistic ground. Given the name of this veteran I date this monument a little early, in the second half of the second century AD and I suppose that the veteran received his citizenship from Emperor Antoninus Pius.

But the most interesting fact about this inscription is veteran's surname, *Damanaeus*, on which S. Conrad makes no discussion. I assert that this surname was of Dacian origin, assertion sustained by numerous examples given in the Romania text. Therefore, *T. Aelius Damanaeus'* inscription comes to enrich our knowledge on the presence of Dacians and especially of Roman soldiers or veterans of Dacian origin in Moesia Inferior.

---

[31] CIL XIV 3608 = ILS 986 = IDRE I 113

[32] Strabo, VII, 3, 10; FHDR, I; p. 236-237.

[33] CIL XVI 13.

[34] AnnEp 1925, 66: *[Her]culi sacr(um) / [p]ro salute Antoni[ni] / Aug(usti) Pii et Veri Caes(aris) / veterani et c(ives) R(omani) / et consistentes / Abrit(t)o ad c[an(abas)] / posueru[nt].*

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

GRANIŢA DE SUD-EST A DACIEI PE TIMPUL ÎMPĂRATULUI CARACALLA

CONSTANTIN C. PETOLESCU*

Pentru istoria militară a Daciei romane, probleme deosebite pune linia de fortificaţii din vestul Munteniei, cunoscută în literatura de specialitate sub numele de *limes transalutanus*; el se întindea de la Dunăre până în faţa pasului Bran, pe o lungime de circa 235 km, la o depărtare de 10-50 km la est de Olt[1]. Acest veritabil *limes* consta dintr-un şir de castre, legate printr-un drum şi protejate dinspre răsărit de un val de pământ (numit popular *Troianul*[2]). Castrele de pe acest val sunt următoarele, pornind de la Dunăre: Flămânda[3], Putinei[4], Băneasa[5] (două castre), Roşiori-de-Vede (Troianul)[6], Gresia[7], Ghioca (Crâmpoia)[8], Urluieni[9] (2), Fâlfani (Izbăşeşti)[10], Săpata-de-Jos[11] (două castre), Albota[12], Purcăreni[13], Câmpulung (Jidova) (două castre)[14]; cu

---

* Facultatea de Istorie, Universitatea din Bucureşti.

1 D. Tudor, *Oltenia romană*, ediţia a IV-a, Bucureşti, 1978, (în continuare: D. Tudor, OR^4), p. 253-257; Ioana Bogdan Cătăniciu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman (sec. I-III)*, Alexandria, 1997, p. 78-111; C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae. Contribuţie la istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 2002, p. 55-60.

2 Etimologic, acest toponim este legat de numele împăratului Traian (numit în mod popular *Troianus:* vezi C. C. Petolescu, în „Thraco-Dacica", 4, 1983, p. 143-145; idem, *Troianus dans l'épigraphie latine. Onomastique romaine et évolution étimologique*, în *L'Afrique, la Gaule, la Religion romaine. Mélanges à la mémoire de Marcel Le Glay*, Collection Latomus, vol. 226, Bruxelles, 1994, p. 723-729); prin extindere, a dat în limba română un termen banal: „troian (de zăpadă)". Evident, construcţia acestui val nu are nici o legătură cu împăratul Traian – căruia i s-au atribuit în antichitatea târzie, pe drept sau din pură imaginaţie, o serie de opere constructive.

3 D. Tudor, OR^4, p. 286, nr. 28; Ioana Bogdan Cătăniciu, *Evolution of the Systen of Defence Work in Roman Dacia*, BAR International Series, 116, Oxford, 1981, p. 33-34; eadem, *Muntenia...*, Alexandria, 1997, p. 86-87.

4 D. Tudor, OR^4, p. 290, nr. 35; I. Bogdan Cătăniciu, *Muntenia...*, p. 105-106.

5 G. Cantacuzino, în „Dacia", 9-10, 1941-1944, p. 441-472; D. Tudor, OR^4, p. 265, nr. 5.

6 D. Tudor, OR^4, p. 297, nr. 39.

7 D. Tudor, OR^4, p. 277, nr. 6; R. Avram, în „Revista Muzeului Militar Naţional", Supl. 4, 1998, p. 5-26; vezi încă R. Avram, C. C. Petolescu, *Les fouilles archéologiques sur la frontière de Dacia Malvensis (1983-1997)*, în *Roman Frontier Studies. Proceedings of the XVIIth International Congress of Roman Frontier Studies* (ed. N. Gudea), Zalău, 1999, p. 188.

8 D. Tudor, OR^4, p. 277, nr. 16; săpături iulie 1999 (R. Avram).

9 I. Bogdan Cătăniciu, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 45, 1994, 4, p. 327-355.

10 C. C. Petolescu, R. Avram, T. Cioflan, în „Argessis", 7, 1995, p. 31-39; vezi şi R. Avram, C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 189.

11 V. Christescu, în „Dacia", 5-6, 1935-1936, p. 435-447; D. Tudor, OR^4, p. 298-300.

12 D. Tudor, OR^4, p. 258, nr. 2.

excepţia castrelor (mari) de la Urluieni şi Săpata (cu zid de cărămidă) şi Jidova (cu zid de piatră), celelalte sunt cu val de pământ.

Traseul acestui val (numit de arheologi la început *limes Valachicus* sau *limes cisalutanus*) a fost precizat încă din anul 1885 de C. Schuchhardt[15] şi descris în amănunţime de Gr. Tocilescu[16] şi mai cu seamă de P. Polonic[17]; în secolul al XX-lea, a fost cercetat de o serie de arheologi, precum C. S. Nicolăescu-Plopşor[18], D. Tudor[19], R. Vulpe[20], Cr. M. Vlădescu[21], Ioana Bogdan Cătăniciu[22] şi R. Avram[23].

După unii arheologi, valul s-ar întinde până la nord de oraşul Câmpulung-Muscel, prelungindu-se chiar în Transilvania. Alţi cercetători (mai ales din generaţia mai nouă) sunt mai reticenţi, îndoindu-se de prezenţa lui efectivă în zona de dealuri şi munte. Adevărul este că traseul *Troianului* nu se mai observă în zilele noastre la fel de bine ca acum o sută de ani; prin urmare, este greu a contrazice observaţiile arheologice, de atâtea ori confirmate, ale lui P. Polonic.

Cercetarea *limes*-ului transalutan ridică unele întrebări, la care nu s-a dat totdeauna un răspuns potrivit: traseul *Troianului*, modul de realizare şi mai ales datarea

---

[13] *Ibidem*, p. 290, nr. 33.

[14] Primele ştiri şi un plan sumar (aproximativ) al castrului de piatră de la sud de oraşul Câmpulung (la Pescăreasa –„Jidova") ne sunt date de Luigi Ferdinand de Marsigli (ofiţer de geniu din armata austriacă, ajuns prin aceste părţi pe la anul 1691), care îl înregistrează cu numele „Sidova" (evident: *Jidova*) (*Danubius Pannonicus-Mysicus*, II, Haga, 1726, fig. 39). Alte date ne transmit Cezar Bolliac şi mai cu seamă C. D. Aricescu (*Istoria Câmpulungului, prima reşedinţă a României*, Bucureşti 1855, p. 11-18), care consemnează ruinele de la Pescăreasa prin toponimul *Grădiştea*. Castrul este marcat pe harta rusească din 1835; vezi C. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, Bucureşti 1958, p. 169. Castrul de piatră a fost sondat în 1901 de Pamfil Polonic, de la care au rămas un raport destul de amănunţit şi o serie de schiţe, utilizate sumar de Gr. Tocilescu (*Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bucureşti, 1900, p. 134) şi valorificate mai târziu de D. Tudor (*Castrele romane de la Jidava lângă Câmpulung în Muscel*, în „Bucureşti", II, 1936, p. 89-119; vezi şi extras, 1938; idem, *OR*[4], p. 281-284, nr. 23). Săpături sistematice s-au efectuat începând din anul 1962 de către Institutul de Arheologie din Bucureşti, la început în colaborare cu Muzeul din Câmpulung, iar din 1964 în colaborare (până în prezent) cu Muzeul Judeţean Argeş; rapoarte despre aceste săpături: Emilian Popescu, Eugenia Popescu, în „Studii şi Comunicări", Piteşti, 1968, p. 67-79 (= „Materiale şi cercetări arheologice", 9, 1970, p. 251-263); C. C. Petolescu, T. Cioflan, în „Argessis", 7, 1995, p. 17-29. Pentru castrul de pământ: C. C. Petolescu, T. Cioflan, în „Materiale şi cercetări arheologice", s. n., I, 1999, p. 215-220.

[15] C. Schuchhardt, *Wälle und Chausseen im südlichen und östlichen Dacien*, în „Archäologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn", 9, 1885, p. 228-229.

[16] Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 117-141.

[17] Traseul Troianului a fost călcat cu piciorul de neobositul arheolog-inginer topometru Pamfil Polonic, ale cărui rapoarte (înaintate lui Gr. Tocilescu, profesor la Universitatea din Bucureşti şi director al Muzeului Naţional de Antichităţi) şi însemnări, păstrate la Biblioteca Academiei Române, sunt şi acum cercetate cu atenţie de arheologi. Vezi îndeosebi: P. Polonic, *Despre valuri, drumuri şi cetăţile din ţările locuite de români* (manuscris la Biblioteca Academiei Române; citat de D. Tudor, *OR*[4], p. 350).

[18] „Arhivele Olteniei", 6, 1927, p. 69-80 (arată că este menţionat într-o serie de documente medievale ca drum sau hotar de moşii).

[19] *OR*[4], p. 253-257.

[20] R. Vulpe, *Les valla de la Valachie, de la Basse-Moldavie et du Boudjak*, în *Actes du IXe Congrès international d'études sur les frontières romaines, Mamaïa, 6-13 septembre 1972* (ed. D. M. Pippidi), Bucureşti – Köln – Wien, 1974, p. 267-276.

[21] Cr. M. Vlădescu, *Fortificaţiile romane din Dacia Inferior*, Craiova, 1986, p. 96-97.

[22] I. Bogdan Cătăniciu, în *Actes du IXe Congrès*, 1974, p. 259-265; eadem, *Nouvelles recherches sur le limes du sud-est de la Dacie*, în *Akten des XI. Limeskongresses*, Budapesta, 1977, p. 333-352.

[23] Vezi R. Avram, C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 187-193.

acestuia; cel mai adesea părerile exprimate s-au bazat doar pe cercetări de suprafaţă, deşi nici cercetările sistematice mai noi nu au condus încă la rezultate mulţumitoare.

Gr. Tocilescu şi P. Polonic negau existenţa unui şanţ protector, care ar fi trebuit să se afle la est de *vallum*. În anul 1972, valul a fost tăiat în 12 puncte, între Poiana şi Putineiu, pe o distanţă de circa 20 km, pentru amplasarea unor conducte de irigaţie. Cu acest prilej, profilul şanţurilor a fost cercetat de arheologii R. Vulpe, Şt. Ferenczi şi Ioana Bogdan Cătăniciu, care au constatat de asemenea că valul nu are şanţ de apărare spre răsărit[24].

În spatele valului, la o distanţă între 10-50 m, s-au reperat mai multe movile (cu diametrul de 15-20 m), considerate de Tocilescu drept turnuri de observaţie şi semnalizare[25]. Ele nu au fost înregistrate topografic, fiind treptat aplatizate de lucrările agricole. Ioana Bogdan Cătăniciu a săpat o astfel de movilă la Scrioaştea, în 1974, constatând că este vorba de un turn de lemn[26].

Problema cea mai dificilă, care a generat aprige dispute între arheologi, priveşte data constituirii acestui *limes*. După părerea lui Tocilescu, această linie fortificată datează de la sfârşitul secolului al II-lea – începutul secolului al III-lea[27]. Tot astfel, Zangemeister[28] şi Kornemann[29] îl considerau un *limes* dublu al Oltului; deoarece inscripţiile privitoare la ridicarea castrelor din zona montană (carpatică) a Oltului datează din timpul lui Hadrian, castrele de pe *limes*-ul din vestul Munteniei ar data din timpul lui Antoninus Pius. Barthel[30] respingea ideea existenţei unui *limes* dublu, deoarece lipsesc dovezi arheologice şi epigrafice în acest sens. Părerea lui a fost însuşită şi de Fabricius[31], care explică noul *limes* ca o lărgire a zonei de apărare pentru aşezările care se dezvoltaseră pe Olt.

De asemenea, V. Christescu, în urma studierii tezaurului monetar descoperit în castrul de la Săpata-de-Jos (44 de piese, care se întind de la Septimiu Sever la Gordian III), datează şi el acest *limes* abia la începutul secolului al III-lea[32].

Argumente foarte importante privind încadrarea cronologică a acestui *limes* aducea D. Tudor; el conchidea că *limes*-ul transalutan a fost realizat la inceputul secolului al III-lea (probabil sub Septimiu Sever) şi evacuat în timpul lui Filip Arabul[33].

---

24 Vezi R. Vulpe, în *Actes du IXe Congrès*, 1974, p. 271.
25 Gr. G. Tocilescu, *op. cit*, p. 123.
26 *Akten des XI. Limeskongresses*, 1977, p. 343-344.
27 Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 123-124. („Cette muraille en terre brullée on peut la considérer comme une ligne de postes avancés se trouvant avec le *limes alutanus* dans le même rapport que le premier *vallum* de Bretagne au second").
28 „Neue Heidelberger Jahrbuch", 5, 1895, p. 81 şi urm..
29 „Klio", 7, 1907, p. 105.
30 *Bericht über die Fortschritte der römisch-germanischen Forschung im Jahre 1906/7*, Frankfurt a. M., 1909; cf. E. Kornemann, „Klio", 9, 1909, p. 500-502.
31 *Real-Encyclopädie der klassischen Altertunswissenschaft*, XIII, Stuttgart, XIII, 1927, col. 645.
32 „Istros", I, 1934 (1), p. 73.
33 D. Tudor, în „Studii şi cercetări de istorie veche", 6, 1955, 1-2, p. 90: „Modeste sunt şi descoperirile de material arheologic mărunt în interiorul acestor castre, ceea ce formează iarăşi o bună dovadă despre o stăpânire romană scurtă. Constatăm, de asemenea, că în vecinătatea castrelor nu apar aşezări civile dezvoltate (obişnuitele *canabae*), cu urme de viaţă romane. Un alt fapt important este că, între cursul Oltului şi acest limes, într-o zonă ocupată şi supusă colonizării, nu se constată aşezări rurale de seamă, purtând pecetea vieţii civile romane". Vezi încă, idem, *OR*[4], p. 253 şi urm.

Aceste cercetări au permis unor istorici-arheologi a repune în discuţie data de început a *limes*-ului transalutan; cele mai importante ipoteze provin de la cei care au făcut săpături în castrele de pe acest *limes*. Voi menţiona mai întâi pe Emilian Popescu, care remarca mai multe niveluri de locuire în castrul de piatră de la Jidova, exprimându-se prudent că ridicarea acestui castru ar putea data din timpul lui Antoninus Pius[34]. De asemenea, Ioana Bogdan Cătăniciu, autoarea unei importante contribuţii despre Muntenia în sistemul defemsiv roman, datează ridicarea acestei linii de fortificaţii încă de pe timpul lui Hadrian[35].

Cum chiar şi ipotezele trebuie să se bazeze pe elemente cât de cât certe, să vedem care sunt argumentele pe baza cărora poate fi luată în considerare încadrarea cronologică a acestor castre.

Din păcate, trebuie arătat dintru început că în niciunul din castrele de pe *limes transalutanus* nu s-a descoperit vreo inscripţie, care să asigure datarea începuturilor acestor situri; se menţionează doar un mic fragment de altar din castrul de la Săpata-de-Jos (care ar fi început cu literele IMP) şi o dedicaţie pentru Eroul cavaler[36]. Nu se pune problema lipsei pietrei pentru scris, deoarece în apropiere de Câmpulung se află cariera de la Albeşti, exploatată încă din antichitate (dovadă numeroasele pietre de construcţie şi chiar fragmente de piese arhitectonice descoperite în castrul de la Jidova). Totuşi, graţie descoperirilor arheologice din ultimii ani, cunoaştem acum trupa care a staţionat în castrul de la Jidova: *cohors I Flavia Commagenorum*[37].

De asemenea, nu există materiale arheologice databile în chip sigur din secolul al II-lea p. Chr.; lipsesc, de exemplu, cu desăvârşire fragmentele de *terra sigillata* (care circulă din plin în Dacia în secolul al II-lea şi începutul secolului al III-lea); opaiţele descoperite nu sunt concludente[38], la fel fibulele – ele având o existenţă mai îndelungată.

Monedele descoperite până acum datează aproape în totalitate începând cu Severii. Astfel, la Băneasa, Cezar Bolliac, care a răscolit castrul, a găsit monede de la Caracalla[39], iar G. Cantacuzino două piese de argint de la acelaşi împărat[40]. La Gresia a apărut un denar (uşor tocit) de la Commodus[41]. La Urluieni, în castrul B (cel cu zid de cărămidă), Ioana Bogdan Cătăniciu a descoperit (pe berma, în faţa porţii) un sesterţ de la Traian[42] (care ar constitui, după autoare, un reper pentru datarea fazei de lemn şi pământ). La Săpata-de-Jos au apărut 4 piese de argint (de la Severus Alexander) şi 5 de

[34] Discuţia porneşte de la faptul că, sub *agger*, a apărut o monedă de bronz (uzată; determinată de Bucur Mitrea), care ar fi fost emisă pe timpul lui Antoninus Pius; citată de Ioana Bogdan Cătăniciu, în „Acta Musei Napocensis", 21, 1984, p. 130, nota 31, după comunicările prezentate la Muzeul din Piteşti de Flaminiu Mârtzu (1975) şi Emilian Popescu (1976). De asemenea, cele patru nivele din castru, deduse de R. Florescu (în „Drobeta", 1978, p. 56: pe baza raportului publicat de Em. Popescu şi Eugenia Popescu; vezi *supra*, nota 14) sunt pur imaginare, rod al unui exces de speculaţie stratigrafică.

[35] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Muntenia*..., p. 92 şi urm.

[36] *Inscripţiile Daciei romane* (în continuare: IDR), II, 632-633.

[37] C. C. Petolescu, *Inscripţiile latine din Dacia*, Bucureşti, 2005 (în continuare: ILD), 164.

[38] T. Cioflan, M. Negru, în „Arhivele Olteniei", s. n., 11, 1996, p. 49-54.

[39] C. Bolliac, *Excursiune arheologică în România*, Bucureşti, 1869, p. 14.

[40] „Dacia", 9-10, 1941-1944, p. 441-472.

[41] R. Avram, C. C. Petolescu, *op. cit.* p. 188.

[42] „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 45, 1994, 4, p. 339.

bronz (doar una descifrată, de la Iulia Mammaea; izolat s-au mai descoperit: 2 piese de argint de la Commodus şi Severus Alexander; 1 bronz de la Iulia Mammaea); de menţionat şi micul tezaur conţinând 44 de piese, întinzându-se de la Septimiu Sever la Gordian III[43]. În castrul de la Jidova au apărut un număr important de monede, cele mai multe datând de la Septimiu Sever la Gordian III; printre excepţii, se citează un bronz din timpul lui Commodus şi un antoninian de la Philippus Caesar[44].

Amintim că majoritatea acestor castre au val înconjurător de pământ; doar cele de Urluieni şi Săpata-de-Jos aveau zid de cărămidă, cel de la Băneasa de chirpic (?), iar cel de la Câmpulung-Jidova era construit din piatră. Este greu de închipuit cum ar fi putut rămâne în funcţie, timp de un veac şi jumătate, castrele cu val de pământ din vestul Munteniei; de altfel, unele castre cu val de pământ din Dacia sudică (Bumbeşti[45], Slăveni[46]) au fost reconstruite pe timpul lui Septimiu Sever (cu ziduri de piatră). De asemenea, cercetarea barăcilor militare din castrele de pe *limes transalutanus* indică o existenţă scurtă, fără faze de refacere. Aceste castre sfârşesc printr-un violent incendiu, datorat se pare atacului carpic din 245 (cum au arătat îndeosebi cercetările şi descoperirile de monede din castrele de la Săpata-de-Jos[47] şi Câmpulung-Jidova[48]).

Mai observăm că linia de fortificaţii din vestul Munteniei nu apare în *Tabula Peutingeriana*. Lipsa ne pune pe gânduri, căci, începând cu secolul al III-lea, *limes*-ul de est al Daciei şi cel de la Dunărea de jos sunt cele mai vizate de atacurile barrbare. Explicaţia ar fi că imaginea Daciei în *Tabula* este mai veche (cel mai târziu de la sfârşitul secolului al II-lea)[49], iar *limes*-ul transalutan ulterior realizării acesteia.

În această situaţie, suntem obligaţi a accepta opinia celor care au propus o datare mai târzie a *limes*-ului transalutan. Nu poate fi avută însă în vedere domnia lui Septimiu Sever[50], deoarece în timpul acestuia s-au efectuat lucrări militare numai pe cuprinsul Olteniei[51]. O situaţie tensionată la graniţa de nord-vest a Daciei şi la nordul gurilor Dunării este atestată însă pe timpul lui Caracalla.

Dintr-o scurtă informaţie din biografia lui Caracalla din *Historia Augusta* aflăm că împăratul, pornit în expediţia orientală, a renunţat la un moment dat la itinerariul stabilit şi a zăbovit un timp în Dacia (*Ant. Car.* 5,4: *dein ad Orientem profectionem parans, omisso itinere, in Daciam resedit*). Nici Cassius Dio nu este mai explicit (LXXVII 16,7): „Antoninus sosi în Thracia, dar nu se preocupă de Dacia, ci trecu Hellespontul nu fără primejdii". De la acelaşi autor (LXXVIII 20,3) aflăm totuşi că

---

43 V. Christescu, în „Istros", I, 1934 (1), p. 73-80; cf. B. Mitrea, în „Studii şi cercetări numismatice", 4, 1968, p. 197-205.

44 Vezi bibliografia citată *supra* la nota 14 şi *infra* la nota 48.

45 Vezi inscripţia din anul 201, prin care se atestă reconstruirea în piatră a zidului (valului) din glii al castrului de la Bumbeşti (*Corpus Inscriptionum Latinarum* (în continuare: CIL), III, 14485 a = ILS, 9149 = IDR, II, 174): *muros cesp[iticios] castro[ru]m coh(ortis) I A[u]reliae Brittonum (milliariae) Antoniniana(e) vetust(ate) dil[apsos] lapide eos restitue[r]unt.*

46 CIL, III, 13800 (= IDR, II, 496).

47 *Supra*, nota 43.

48 Vezi Em. Popescu, C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Distrugerea castrului roman de la Câmpulung-Jidava*, în „Studii şi comunicări", Câmpulung-Muscel, 1984, p. 15-17.

49 Cf. C. C. Petolescu, în „Thraco-Dacica", 19, 1998, p. 157-160.

50 Vezi *supra*, nota 27.

51 *Supra*, notele 45-46.

împăratul l-a chemat pe Cabriomarus, regele cvazilor, în fața scaunului său de judecată și l-a ucis; din alt pasaj (LXXVIII 27,5) mai aflăm că el a primit și ostatici de la daci (este vorba de dacii liberi din vest). Herodian consemnează doar că, după ce a cercetat taberele de la Istru, Caracalla a trecut în Thracia (IV, 8,1).

Aceste informații lacunare sunt completate întrucâtva de sursele epigrafice. Cu prilejul vizitei împăratului în Dacia, i s-au ridicat pretutindeni inscripții, autoritățile provinciale presupunând că împăratul s-ar putea abate prin ținutul lor. Împăratul este cinstit prin altare ridicate de către colectivități (în special de către trupe) și prin închinări individuale către zei *pro salute imperatoris*[52]. Uneori textul unor inscripții a fost regravat parțial, în vederea reactualizării titulaturii imperiale[53].

Alte inscripții atestă lucrări de construcții militare: astfel, la Porolissum, trei inscripții cu text identic menționează lucrări nenumite (probabil la porți)[54]; la Inlăceni, o inscripție (fragmentară) s-a descoperit în ruinele de la *porta praetoria*[55]; un alt fragment de inscripție s-a descoperit și în castrul de la Răcari[56]. La Feldioara, pe cursul transilvănean al Oltului, au apărut cărămizi ștampilate ale cohortei *II Flavia Numidarum*, purtând supranumele imperial *Ant(oniniana)*[57].

Un caz aparte este reprezentat de descoperirea de ștampile tegulare ale legiunii XI Claudia în thermele militare de la Pietroasele (jud. Buzău)[58], deci într-un teritoriu considerat ca rămas în afara dominației romane. Este vorba prin urmare de prezența în acest punct a unui detașament dintr-o legiune din Moesia Inferior, care și-a trimis o vexilație de lucru la mare distanță de sediul trupei (Durostorum). Un detașament dintr-o legiune necunoscută pare a fi atestat și de un fragment de grafit tegular din castrul de lângă Câmpulung (Jidova)[59].

S-ar părea că, după sejurul din Dacia Porolissensis, împăratul a inspectat și castrele de pe granița răsăriteană a Daciei Superioare; apoi a coborât probabil pe linia Oltului și a dispus unele măsuri de reorganizare militară în vestul și nordul Munteniei. De aici a trecut probabil în nordul Dobrogei, de unde a coordonat niște operațiuni militare la nord de gurile Dunării. Prezența împăratului în aceste părți pare să se reflecte în *Itinerarium Antonini*, care urmează linia Dunării de jos, apoi coboară de-a lungul litoralului pontic până la Bizanț.

Despre intervenția unor forțe militare romane la nord de gurile Dunării aflăm dintr-o inscripție de la Oescus (Moesia Inferior), în care este prezentată cariera primipilarului T. Aurelius Flavinus[60]; în calitate de centurion legionar, acesta a participat la luptele cu neamul cennilor de la Rinul inferior, iar mai apoi a luat parte la

---

[52] Vezi M. Macrea, *Apărarea graniței de vest și nord-est a Daciei pe timpul împăratului Caracalla*, în „Studii și cercetări de istorie veche", 8, 1957, p. 215-251; idem, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 85 și urm.

[53] Vezi IDR, II, 174 (Bumbești), 496 și 499 (Slăveni); ILD, 431 (Hoghiz) și 796 (Ilișua).

[54] ILD, 658-660) (cu bibliografia anterioară).

[55] IDR, III/4, 267.

[56] IDR, II, 162.

[57] IDR, III/4, 177.

[58] ILD, 170-171.

[59] Ioana Bogdan-Cătăniciu (*Muntenia*..., p. 44, 106) crede că este vorba chiar de legiunea XI Claudia.

[60] Vezi: D. Tudor, *La prétendue guerre de Caracalla contre les Carpes*, în „Latomus", 19, 1960, 2, p. 350-356; C. C. Petolescu, *Din nou despre pretinsul război al lui Caracalla contra carpilor*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie", 39, 1988, 3, p. 281-286.

o misiune în zona cetăţii Tyras (de la limanul Nistrului), fiind de fiecare dată recompensat de împărat şi avansat în grad: *[ob] alacritatem virtu[tis] [adv]ersus hostes C[ennos] et res prospere Ty[rae ges]tas*[61]. Se pune problema cine au fost duşmanii care au prilejuit faptele de arme ale acestui brav ofiţer.

Unii ar putea fi carpii din Podişul Moldovenesc[62]. Este posibil ca, datorită atitudinii lor tot mai agresive, împăratul să le fi anulat plata stipendiilor[63]; ştim că, un sfert de secol mai târziu, carpii aveau să se plângă guvernatorului Moesiei Inferioare de refuzarea stipendiilor (după cum ne informează Petrus Patricius)[64].

Alţi duşmani pot fi nişte străini apăruţi de curând în zona de silvostepă de la nordul Mării Negre: goţii[65].

În această privinţă, ne atrage iarăşi atenţia o informaţie din *Historia Augusta*. În biografia lui Caracalla (10,6) se relatează că, după asasinarea lui Geta, senatorul Helvius Pertinax, fiul fostului împărat Pertinax, îndeamnă pe Caracalla în bătaie de joc să-şi adauge la titlurile triumfale pe cel de *Geticus Maximus:* „căci ucisese pe fratele său Geta, iar goţii erau denumiţi şi geţi – pe care el, când s-a dus în Orient, i-a învins prin lupte de învălmăşeală". Trecând peste partea anecdotică a acestui pasaj, credem că ştirea despre luptele lui Caracalla cu goţii conţine o informaţie reală. Astfel, de la Cassius Dio aflăm că împăratul avea în garda sa celţi şi sciţi (LXXVIII, 5-6); celţi sunt numiţi de acelaşi autor de exemplu cennii (vezi LXXVI 14,1), iar sciţii nu pot fi decât populaţii (eventual amestecate) trăind la nordul Mării Negre. Despre contactele mai timpurii ale romanilor cu goţii, ne informează o inscripţie greacă de la Motha (Arabia), din 28 februarie 208, din care aflăm despre prezenţa unor *gentiles* goţi în slujba romanilor[66]. Ar fi deci posibil ca acele *res prospere Tyrae gestae* să privească tocmai respingerea unei razii gotice asupra cetăţii de la limanul Nistrului

În aceste împrejurări, intuind pericolul pentru Dacia Malvensis, împăratul Caracalla a dispus ridicarea castrului de la Pietroasele, situat într-un loc important de trecere dinspre Moldova spre provincia romană. Tot atunci înpăratul a decis probabil ridicarea liniei de castre din vestul Munteniei (cea denumită în mod convenţional de arheologi *limes transalutanus*).

Existenţa acestor castre pare a fi fost de scurtă durată (circa trei decenii), fiind distruse de invazia carpică de la începutul domniei lui Filip Arabul. Aceasta ar explica în parte urmele nesemnificative de viaţă civilă pe lângă aceste castre.

---

[61] C.C. Petolescu, *Inscriptons externes concernant l'histoire de la Dacie (Ier-IIIe siècles)*, II, Bucureşti, 2000, nr. 320 (cu bibliografia integrală); vezi şi nr. 321.

[62] Această ipoteză nu are nici o legătură cu lectura mai veche, *adversus hostes C[arpos}*, devenită caducă, din rândul 13 al inscripţiei citate la nota anterioară.

[63] Vezi în acest sens situaţia tezaurelor monetare din Moldova: cel mult trei tezaure care se încheie cu monede de la Caracalla (vezi V. Mihăilesu-Bîrliba, *La monnaie chez les Daces orientaux*, Bucureşti, 1980, p. 75, 100.

[64] Vezi *Fontes*, II, p. 239.

[65] Toată problematica privitoare la prezenţa mai timpurie a goţilor la nordul Mării Negre, încă de la începutul secolului al III-lea, este discutată în articolul nostru publicat în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 39, 1988, 3, p. 284 (cu bibliografia aferentă).

[66] L. Robert, *Bulletin épigraphique*, Paris, 1943, nr. 76; vezi M. P. Speidel, în *Augstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschungen, II, 8, Prinzipat*, Berlin-New York, 1977, p. 712-715.

LA FRONTIÈRE SUD-EST DE LA DACIE À L'ÉPOQUE DE L'EMPEREUR CARACALLA

Résumé

Dans cet article, l'auteur reprend la discussion à propos de la date de la construction du *limes transalutanus*. A son avis, cette ligne fortifiée a été mise en oeuvre en 214, à l'occasion de la visite de l'empereur Caracalla en Dacie. La décision de l'empereur a été déterminée par les menaces de la part des Carpes de la zone collinaire de la Moldavie et spécialement par une première razzia des Goths dans le territoire des cités nord-pontiques.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

BRAZDA LUI NOVAC – CONSIDERATII TERMINOLOGICE

COSTIN CROITORU*

Despre personajul istoric Baba Novac cunoaştem puţine – în ciuda activităţii sale recunoscute în cadrul luptei anti-otomane, izvoarele sunt destul de sărace. Se pare că se născuse în satul Poreci, plasat pe o insulă a Dunării, în vecinătatea cetăţii Smederevo (Semendria) din Serbia[1], probabil în jurul anului 1520. Originea sa este disputată de bulgari şi de români. Conform acestor ipoteze Baba Novac ar fi originar de pe valea Timocului sau respectiv din părţile Calafatului[2]. Totuşi apartenenţa sa etnică nu poate fi pusă la îndoială, contemporanii săi precum biograful generalului George Basta, cronicarul italian Ciro Spontoni afirmând răspicat acest lucru[3].

Potrivit tradiţiei orale acesta provenea dintr-o familie modestă, cu trei copii, ceilalţi doi fraţi ajungând, unul clopotar în Praga, celălalt meseriaş cojocar în Lugoj. După câte se pare şi destinul celor doi s-a intersectat cu cel al lui Mihai Viteazul. În drum spre Viena, în iarna anului 1600, acesta ar fi primit echipament pentru însoţitorii săi de la lugojeni, prin intermediul lui Novac-cojocarul. De asemenea, Novac-clopotarul l-ar fi cunoscut pe voievodul român la Praga, prilej cu care a aflat unele informaţii cu privire la fratele său, căpitan în oastea lui Mihai[4]. Pe meleagurile natale, posibil în chiliile de pe lângă mănăstirea din sat, Baba Novac a învăţat să scrie şi să citească în limba slavonă[5]. Meşteşugul armelor l-a deprins fără doar şi poate în anturajul haiducilor locali[6], calităţile sale propulsându-l rapid în ierarhia militară. În funcţia de căpitan, comandant al unui corp de haiduci, acesta avea în subordine între 5.000 şi 8.000 de oameni. În armata lui Mihai Viteazul, Baba Novac ajunge să conducă

---

* Muzeul Judeţean de Istorie Galaţi.

1 *Szamosközi István történeti maradványai 1542-1608. IV. Vegyes feljegyzések*, în *Monumenta Hungariae Historica, II, Scriptores*, XXX, Budapest, 1880, *apud* Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamöskozy şi însemnările lui privitoare la români. 1566-1608*, Cluj, 1928, p. 53.

2 Ion Georgescu, *Baba Novac, legendă şi realitate istorică*, Iaşi, 1980, p. 24.

3 Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, Veneţia, 1638, p. 115.

4 Bogdan Petriceicu Haşdeu, *O schiţă din istoria Serbiei şi României*, în „Românul" (Bucureşti), martie 29-aprilie 19, 12, 1868, pp. 292-293; p. 305; pp. 320-321.

5 I. Georgescu, *op. cit.*, p. 24.

6 Despre aceştia folclorul păstrează o serie de balade ce-i imortalizează, în special, în cadrul luptei anti-otomane, vezi de exemplu, D. Belea, *Laudanu Viteazulu. Baladă poporală*, în „Telegraful Romanu" (Sibiu), VIII, nr. 35, 1860, p. 140; At. M. Marienescu, *Laudanu Vitézulu*, în „Albina" (Viena-Pesta), I, nr. 19, 1866; I. U. Jarnik, A. Bârseanu, *Marcu. Balada poporala*, în „Gazeta de Transilvania" (Braşov), VI, nr. 45, 1882; T. Bălăşel, *Marcu*, în „Biblioteca familiei" (Bucureşti), 1, 1890, pp. 649-650, etc. Vezi A. Fochi *et alii*, *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului românesc, I, (1800-1891)*, Bucureşti, 1968, p. 717.

până la o treime din totalul militarilor, având, alături de frații Preda și Stroe Buzescu, banul Manta, banul Mihalcea, Udrea Băleanul și alții, rangul de general[7].

Amintirea căpitanului haiducilor balcanici s-a propagat, fără îndoială și în spațiul de la nordul Dunării, diverse mărturii orale – unele balade, poezii și legende, consacrându-l drept un erou neîmpăcat al luptei anti-otomane[8]. Interesant este faptul că prin intermediul acestor surse, Novac este etichetat drept „un om de prin părțile noastre", deși originea sa sud-dunăreană este neîndoielnică. Iată de exemplu, o legendă referitoare la Brazda lui Novac din județul Argeș[9], conchide despre constructorul acesteia: „se vede treaba că Novac a fost de prin părțile noastre, nu e poveste, e lucru adevărat, lucrarea lui de apărare se vede până azi".

Se pare că o variantă a acestei legende îi era cunoscută și lui Alexandru Odobescu prin intermediul răspunsurilor venite de la „învățătorii sătești"[10]: „tradiția poporană se exprimă într'astfel despre acest șanț, numit Brazda lui Novac: Brazda lui Novac vine tocmai de unde apune soarele și se sfârșește la răsăritul soarelui. Novac a tras cu plugul această brazdă, având înjugați doi bivoli albi, care au tras brazda chiar prin Olt, mai adaogând că Oltul face și acum valuri, pe unde a trecut această brazdă". Ulterior, analizând denumirea, acesta scria[11]: „de cine a fost făcută această brazdă, și pentru ce ea poartă numele enigmatic al lui Novac, carele în România mică s'a păstrat ca o denumire geografică în plaiul Novacilor, din nordul județului Gorjiu, iar aiurea între românime pare a fi sinonim cu epitetul de urieaș...?".

Întrebarea retorică a celui care avea să introducă critica istorică în arheologie[12], pare să ofere o direcție de cercetare intuită corect încă de la formularea ei. Spre această ipoteză pledează o cercetare sumară a toponimiei locale: la circa 1,5 kilometri vest, nord-vest de satul Cristinești (jud. Botoșani) se află un fragment de val de pământ, lung de aproximativ 500 de metri, numit de localnici – „Movila urieșului", „Mormântul urieșului" sau „La urieș"[13]. Tot aici mai sunt semnalate toponimele „Balta urieșului" sau „Balta la urieș"[14]; tot o „Movilă a urieșului" este semnalată și în Basarabia, între Soroca și Atachi[15], iar între Râmnicul Vâlcea și Craiova ar fi existat „Cetatea Uriașilor"[16]. Despre „Urieși" sau „Uriași", informațiile sunt „detaliate"[17], aceștia sunt descriși ca niște ființe imense, dar prietenoase, greoaie la făptură și la

[7] I. Crăciun, *Baba Novac, generalul lui Mihai Viteazul*, în „Gazeta ilustrată" (Cluj), V, 5-6, 1936, pp. 71-76.
[8] Sandu Cristea, *Baba Novac și eposul român și sârb*, în *Actele Simpozionului dedicat relațiilor sârbo (iugoslavo)-române, Vršac, 22-23 mai 1970*, Pančevo, 1971, pp. 353-368.
[9] Culeasă în anul 1956 de la Alexe A. Danciu (n. 1887) și confirmată în 1968 de Floarea Șerban Șerbănescu (n. 1883), cf. Ion Nania, *Mozăceni – o veche așezare din fosta Țară Vlașca*, Pitești, 2004, pp. 297-298. Vezi și Ion Cruceană, *Pe Argeș în jos-locuri și legende*, București, 1990, p. 82.
[10] Alexandru Odobescu, *Relațiune despre localitățile semnalate prin antichități în județul Romanați*, în „Analele Societății Academice Române", X, 1878, pp. 2[illegible]-218.
[11] *Ibidem.*
[12] Idem, *Istoria arheologiei*, București, 1877. Vezi și D. Păcurariu, *Al. I. Odobescu*, București, 1966.
[13] Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi, Vasile Chirică, *Repertoriu arheologic al județului Botoșani*, București, 1976, vol. I, p. 98 (XVI. 3.B.).
[14] *Ibidem* (XVI.3.A.).
[15] P. Constantinescu-Iași, *Movile și valuri de pământ*, în „Viața Basarabiei" (Chișinău), I, nr. 4, 1932, p. 34
[16] Nicolae Iorga, *O descriere din 1859 a monumentelor Țării Românești*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", XXX, 1937, p. 85.
[17] Vezi unele legende despre „Uriași" la N. Filipescu-Dubău, *Dicționar geografic al județului Dorohoi*, Iași, 1891, p. 350.

minte în comparaţie cu mai micuţii dar agerii oameni[18]: „când făceau un pas treceau în Ţara Ungurească sau în Ţara Rusească"; „aveau chipuri omeneşti şi erau foarte înalţi"; „au locuit pe aceste meleaguri înainte de potop"; „românii s-au înţeles bine cu uriaşii"; „de la ei ne-au rămas multe urme: pietre mari, oase, movile în care sunt morminte de uriaşi"; „au făcut şi poduri peste Dunăre"; „coloanele antice sunt bastoanele uriaşilor"[19]. După alte variante, Uriaşii, „numiţi uneori şi Jidovi" „s-au aciuat prin părţile astea" – „după ce au fugit căpcăunii", oricum, „Uriaşii au trăit înainte de vremea noastră, aşa că azi nu se mai găsesc"[20]. Într-adevăr, Urieşii/Uriaşii sunt sinonimi Jidovilor, legendele acestora fiind aproape identice[21]. Iată ce se nota despre această realitate: „pentru ţărani deci, Jidovii sau Tătarii sunt oameni de o mărime nefirească, novaci puternici (sublinierea noastră), încât unul singur putea lua în braţe douăzeci şi patru boi deodată..."[22]; „Uriaşii sunt sinonimi cu Jidovii, în limba poporului"[23]. Mai mult, de multe ori are loc o suprapunere între Căpcăuni, Jidovi şi Urieşi/Uriaşi, explicată printr-o „lege de psihologie populară; orice neam, got, antic şi păgân e identificat de fantasia populară cu uriaşi ai trecutului cărora s-atribuie apoi originea tuturor oamenilor, arhitecturi primitive. În virtutea acestei legi Jidovii, Elinii şi Latinii, devin representanţii unei vechi generaţii de giganţi; apoi printr-un proces analog al spiritului popular, Huni, Avari, Genovezi, Tătari capătă aceleaşi proporţii fantastice şi ei devin la rândul lor punctul de plecare al unei cronologii îndepărtate"[24]. Jidovii (= uriaşii) sunt identificaţi uneori şi cu dacii[25].

Cu aceeaşi accepţiune poate fi amintită deci şi denumirea de Jidovi[26] atestată, de exemplu, pe valea Oltului, între Câineni şi Boiţa – punctul „palma Jidovului"[27]; la Câmpulung (castrul roman de la Jidova[28], după Polonic şi Tocilescu, castrul de piatră ar fi fost numit de localnici „biserica Jidovilor"[29]), la Zlatna, judeţul Alba – „Muntele Jidovu"[30], în Arad, există un deal numit „Jidovina"; aceeaşi denumire este dată şi unor

[18] Ela Cosma, *Ideea de întemeiere în cultura populară românească*, Cluj Napoca, 2000, p. 133.
[19] Cornelia Călin Bodea, *Românii şi otomanii în folclorul românesc*, Bucureşti, 1998, pp. 185-186.
[20] Tudor Pamfile, *Povestea lumii de demult*, Bucureşti, 1913, pp. 157-158.
[21] E. Cosma, *op. cit.*, p. 133.
[22] Lazăr Şăineanu, *O pagină din istoria medievală. Excursiune istorico-linguistică. Căp-căn, Căpcăun, Cătcăun. Jidovii sau Tătarii sau Uriaşii*, în „Convorbiri Literare" (Iaşi-Bucureşti), XXI, 5, 1887, p. 524.
[23] C. D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului, prima reşedinţă a României*, I, Bucureşti, 1855, p. 13.
[24] L. Şăineanu, *Studii folklorice. Cercetări în domeniul literaturei populare*, Bucureşti, 1896, p. 115, ipoteză cu care Ela Cosma este perfect de acord, citând-o, *ad literam*, în două rânduri, E. Cosma, *op. cit.*, p. 134 şi respectiv p. 252.
[25] A. Pelimon, *Impresiuni de călătorie în Romaniea*, Bucureşti, 1859, p. 32.
[26] Pentru alte atestări şi explicaţii ale toponimului, vezi L. Şăineanu, *O pagină din istoria medievală...*, pp. 413-422, 521-528; Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, pp. 275-276.
[27] Dumitru Tudor, *Oltenia romană*[3], Bucureşti, 1968, p. 57.
[28] Pentru unele discuţii cu privire la toponimul *Jidava / Jidova* vezi Constantin C. Petolescu, Teodor Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeş). Cercetările din anii 1978-1989*, în „Argessis", VII, 1995, p. 28, n. 1.
[29] Grigore Tocilescu, Pamfil Polonic, *Rapoarte asupra săpăturilor de la Jidova*, mss. în Biblioteca Academiei Române, vol. 5133, pp. 204-254.
[30] Traian Pătrăşcanu, *Toponimia comunelor Zlatna şi Cingud din raionul Alba*, în „Apulum", VI, 1967, p. 691: „la poale are grohotişuri de stâncă dărâmată şi un platou pe care se găsesc resturi arheologice de aşezare daco-romană – jidov «evreu», în lexicul local cu sensul de «uriaş»".

puncte în apropiere de Baia[31] şi Dezna[32]. Numai în judeţul Neamţ, avem: la Bălăneşti - „Movila trei Jidovini", la Gheläieşti – „Movila Urieşului", la Graşi – „Jidovina"[33]. Toponimul „Temeteul jidovilor", pare a se referi la realităţi moderne, desemnând un cimitir în care ar fi fost înmormântaţi evrei[34]. În aceeaşi zonă este atestat şi punctul „podul de la uliţa jidovilor"[35].

Interesantă ni se pare şi denumirea de „Valul Zmeilor" identificată în Moldova de peste Prut[36], care în acest context pare a avea aceeaşi accepţiune[37]. Din punct de vedere geografic, Ureşii/Urieşii sunt atestaţi în toate regiunile ţării: în judeţul Gorj, satul Morminţi ar fi fost fondat lângă nişte morminte de uriaşi[38]; în judeţul Argeş, la Dragoslavele, Jidova, Uriaşa şi Poienari trăiau în vechime Uriaşi sau Jidovi[39]; în judeţul Braşov, la Crisbav se afla o cetate a Uriaşilor, iar la Teliu, a fost iniţial sediul Uriaşilor din Ţara Bârsei[40]; cele cinci movile din apropierea Aradului s-ar fi format din noroiul ras de pe opincile celor cinci feciori ai împăratului uriaşilor[41]; lângă Cernăuţi, Ţeţin (împăratul Uriaşilor) se numea şi un munte pe care se zice că ar fi fost cetatea Uriaşilor[42]. Alţi Uriaşi sunt atestaţi la Viişoara (judeţul Alba)[43] şi Măcicaş (judeţul

---

[31] Octavian Mândruţ, Aurel Ardelean, Elena Grămescu, *Toponimia geografică – mărturie a locuirii străvechi şi permanente a teritoriului judeţului Arad*, în „Ziridava", XI, 1979, p. 237.

[32] Octavian Mândruţ, Elena Grămescu, Aurel Ardelean, *Rolul condiţiilor fizico-geografice în evoluţia populaţiei şi aşezărilor umane din judeţul Arad*, în „Ziridava", X, 1978, p. 186.

[33] Constantin Matasă, *Importanţa toponimiei în cunoaşterea trecutului*, în „Carpica", I, 1968, pp. 261-264; tot aici (*ibidem*, p. 264), vezi încercarea de explicate etimologică: „jidovina sau jidoghina se numea şanţuirea făcută în muchea teraselor prin şuvoaiele apelor de ploaie, de sus de pe dealuri, oamenii locului lărgeau după nevoie aceste crestături spre a-şi deschide drum de căruţă. Foarte des aceste jidovine scot şi astăzi la iveală urme din aşezări străvechi, mai ales ceramică".

[34] Ştefan Chişu, *Sensuri şi semnificaţii în toponimia satului Şoimuş*, (*II*), în „Acta Musei Porolisensis", XVII, 1993, p. 462.

[35] Idem, *Sensuri şi semnificaţii în toponimia satului Şoimuş*, (*I*), în „Acta Musei Porolisensis", XVI, 1992, p. 605.

[36] I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuţi, 1923, p. 142; C. Uhlig, *Die Wälle in Bessarabien, besonders die sogennanten Trajanswälle ein historisch-geographischer Versuch*, în „Prähistoriche Zeitschrift", XIX, 1928, nr. 3-4, *passim*; Gh. I. Năstase, *Bugeacul în antichitate (Contribuţie de geografie fizică şi omenească)*, în „Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie", LV (1936), 1937, pp. 143, 145; idem, *«Valurile lui Traian» din Basarabia după C. Uhlig*, în „Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie", LV (1936), 1937, pp. 154-155.

[37] Vezi încă, László Kővari, *Erdély földje ritkaságai*, Cluj, 1853, pp. 104-105 [la Răchiţele (Cluj) peştera şi dealul zmeilor („Ördöghegyi")]; legende puse în legătură cu toponime identice sunt culese din Bihor şi Alba; idem, *Száz történelmi rege*, Cluj, 1857, pp. 103-104 [legendă despre dealul şi peştera zmeilor din Bihor („Az ördögök végromlása")]; Sándor Nagy Keréki, *Bihar ország. Utirajzok. Második javitott és bövitet kiadás*, II ed. a II-a, Oradea Mare, 1884, pp. 277-233 (peştera Onceasa-Hudra Zmeilor, peştera Zmeului); Pop Reteganul, *Dèlul smeilor. După Kövari*, în „Gutinul" (Baia Mare), 1, nr. 5, 1889. În legătură cu credinţele populare relative la aceste personaje, vezi Marianu Fl. Simeonu, *Smeii. Esplicatiune de balad'a «Smeulu si fet'a»*, în „Familia" (Pesta-Oradea), 10, 1874, pp. 101-102; Albert Nagy, *A román népéletből*, în „Magyar polgár" (Cluj), 15, 77-78, 1881; Ion al lui G. Sbiera, *Poveşti poporale romînesci Din popor luate şi poporului date*, Cernăuţi, 1886, pp. 314-318; Gergely Moldován, *A román nép hitvilágából*, în „Erdély Múzeum egylet bölcselet" (Cluj), 7, 1890, pp. 73-91, 174-190, 271-297;

[38] Nicoleta Coatu, *Legende populare româneşti*, Bucureşti, 1990, p. 47.

[39] L. Şăineanu, *Studii folklorice...*, p. 199.

[40] Claus Stephani, *Die steinernen Blumen. Burzenländische sächsische Sagen und Ortsgeschichten*, Bucureşti, 1977, pp. 95, 104.

[41] Sándor Márki, *Aradtól-Petrozsényig*, în „Alföld. Politikai napilap" (Arad), 21, 138-146, 1881.

[42] Elena Niculiţă-Voronca, *Datinele şi credinţele poporului român adunate şi aşezate în ordine mitologică*, vol. I, f. l., 1903, p. 709.

Cluj)[44].

Lazăr Şăineanu identifica trei sensuri ale epitetului „uriaş"[45]:

1. Jidov sau Tătar, ambele cu înţelesul de Uriaş;

2. locuţiunea tipică «de când cu Jidovii sau Tătarii sau cu Uriaşii» spre a desemna o vechime adâncă, ce ţăranul atribuie zidurilor surpate, despre care nu-şi mai aduce aminte din ce vreme datează;

3. sensul de Uriaş îl regăsim în metafora populară «muncă jidovenească» pentru a caracteriza o muncă foarte grea, care trece peste puterile omului de rând.

Ceea ce am încercat să arătăm este faptul că în folclorul românesc, Novăceştii – Baba Novac-bătrânul Novac, Gruia [fiul] lui Novac, etc. au intrat prin contaminare cu epitetele de „Uriaşi" „Jidovi"[46]. De altfel, şi astăzi „novac" este asociat aceloraşi caracteristici; în DEX[47], sub sigla „NOVÁC" găsim: „s.m. nume dat în mitologia populară unui personaj închipuit ca un om puternic şi voinic – din n. pr. Novac". Diverse forme de relief sunt numite în popor după acesta, de exemplu, în judeţul Mehedinţi avem atestate masa şi scaunul de pământ ale lui Novac[48]; chiar „Brazda lui Novac" poartă în unele locuri numele de „Brasdă Jidovenească"[49] – „adecă, executată de jidovi"[50]. În judeţul Dolj, localnicii confundă denumirea de „Brazdă" cu cea de „Troian", de la Terpeziţa la Lazu este numită cu precădere „Troian", iar de la Italieni spre Craiova este cunoscută drept „Brazda lui Novac" sau „Brazda lui Traian"[51]; la Craiova este cunoscută sub denumirile de „Brazda lui Novac", „Drumul lui Ler Împărat" sau „Brazda Împărătească"[52]. Aceeaşi situaţie se regăseşte şi în judeţele Argeş şi Dâmboviţa, cu menţiunea că la est de râul Argeş „brazda" este cunoscută şi sub numele de „Vâlcea" sau „tranşeele lui Decebal"[53].

Trăsăturile „mitice" ale personajului Novac au persistat în memoria populară: are dimensiuni impresionante încât poate „sări" Dunărea: „Baba Novac/Sare Dunărea-n ciomag/Dincolo de Calafat/Unde e un rob legat..."[54].

Trăsăturile urmaşului său nu sunt deloc mai prejos: „Mustăţile-i ca la rac/Şi le înnoadă după cap/Face nodul cât pumnul/Şi rânjeşte ca ursul/De bubuie tot locul/Şi ţi-e groază de dânsul/Lat e-n spate, gros în os/Dar la faţă e frumos"[55].

[44] C. Stephani, *Eichen am Weg. Volkserzählungen der Deutschen aus Románien*, Cluj, 1982, p. 112.

[45] Cosma, *op. cit.*, p. 251.

[46] L. Şăineanu, *O pagină din istoria medievală...*, pp. 523-524.

[47] I. Iordan, *op. cit.*, p. 342, nota 3: „măcar unele dintre aceste toponimice [Novac, Novăceşti, Novaci, etc., s.n.] trebuie puse în legătură de sens (adică de semnificaţie propriu-zisă) cu *Jidovi* etc. şi *Uriaşi*, căci legendele populare din diverse regiuni vorbesc despre un <uriaş> *Novac* (cunoscut personaj al poeziei populare)".

[48] *Dicţionarul explicativ al limbii române*², Bucureşti, 1998, p. 701, s.v. NOVÁC.

[49] Nicolae Densuşianu, *Dacia preistorică*, Bucureşti, 1913, p. 150, nota 1.

[50] Constantin Locusteanu, *Dicţionar geografic al judeţului Romanaţi*, Bucureşti, 1889, p. 137.

[51] N. Densuşianu, *op. cit.*, p. 162, nota 1.

[52] Cristian M. Vlădescu, Nicolae Moghior, Onoriu Stoica, *„Brazda lui Novac" pe teritoriul jud. Dolj*, în „Studii şi Materiale de Muzeografie şi Istorie Militară", 11, 1978, pp. 167-170.

[53] George, Mil. Demetrescu, *Din istoria Craiovei. Vechi denumiri de mahalale şi suburbii*, în „Arhivele Olteniei", IV, 1925, p. 113.

[54] Cr. M. Vlădescu, *Traseul Brazdei lui Novac de Nord în jud. Olt, Argeş, Dâmboviţa*, în „Studii şi Materiale de Muzeografie şi Istorie Militară", 12, 1979, pp. 146-163.

[55] Cristea Sandu Timoc, *Cântece şi doine*, Bucureşti, 1967, p. 15.

[56] Gheorghe Catană, *Balade populare din gura poporului bănăţean*, Braşov, 1895, pp. 124-139.

Cele mai complete şi interesante relaţii despre credinţele populare relative la ridicarea „Brazdei lui Novac" sunt cuprinse în răspunsurile la „chestionarul lui Densuşianu"[56], ce cuprindea 369 de întrebări. Interesante pentru chestiunea care ne preocupă, sunt informaţiile date întrebărilor cu numerele: 56 („Se vorbesce ceva pe acolo despre movila lui Novacu, şi unde se află movila aceasta?"), 62 („Se vorbesce ceva pe acolo despre unu vitezu cu numele Trăianu sau Troianu?")? Răspunsurile la acestea au fost utilizate în parte de iniţiatorul lor[57] şi prelucrate ulterior şi de Adrian Fochi[58]. Le reproducem şi noi în cele ce urmează, întrucât le considerăm deosebit de importante pentru clarificarea problemei care ne interesează.

1. Răspunsul învăţătorului C. Pârvulescu din comuna Măldar, judeţul Olt: „Novac a tras acestă brasdă pe lângă comuna Urluieni din jud. Argeş şi pe la comuna Tâmpeni din jud. Olt. Acestă brasdă a tras'o Novac cu un plug, pe care l'a terât cu mânile sale. Novac şi Iorgovan au fost tovarăşi. Novac, se dice că a fost împeratul Jidovilor, omenilor mari".

2. Răspunsul învăţătorului G. Vasilescu din comuna Vişina, judeţul Vlaşca: „la comuna Brosceni din judeţul Dâmboviţa, în delul rîului Nejlov, se ved urmele unei brasde mari de plug, lungi şi late. Betrânii satului spun despre acestă brasdă: A eşit Novac la arătură, cu un plug mare forte mare, tras de 12 boi cu corne mari, cu piciore înalte şi cu putere de urieş... A arat în lung şi lat, în curciş şi curmediş. El avea o fată forte frumosă cu numele Sorina".

3. Răspunsul învăţătorului P. Popescu din comuna Vertop, judeţul Dolj: „Brasda Troianului, trasă de Novac, ajutat de un nepot de soră şi un nepot de frate. Acestă brasdă e trasă pe mijlocul pămentului de la apus la resărit. Şanţul făcut de acest plug e ca probă pentru arat, mijloc de hrană, er brasda aruncată la drepta, însemnă, că la drepta se ne închinăm".

4. Răspunsul învăţătorului M. Mihăilescu din comuna Slobozia-Mândra, judeţul Teleorman: „Se află brasda lui Novac. Betrânii spun, că acestă brasdă a tras'o un vitez, anume Novac, cu plugul tras de doi bivoli pentru pomeneală. Despre Novac se mai povestesce, că s'a luptat cu un şerpe gros ca butea de 100 vedre, până când l'a răsbit".

5. Răspunsul învăţătorului M. Al. Mândricel din comuna Odobesci, judeţul Dâmboviţa: „se povestesce, că ar fi fost o brasdă trasă de Novac cu un plug cu doi boi, de la răsărit spre apus, ca se remâie pentru pomenire cât va fi lumea şi pămentul".

6. Răspunsul învăţătorului (?) din comuna Galiciuica, judeţul Dolj: „Românii, se dice, că au învețat plugăria de când a tras Novac brasda cea mare".

7. Răspunsul învăţătorului (?) din comuna Cienov, judeţul Mehedinţi: „acest uriaş (Novac) s'a apucat se tragă o brasdă prin buricul pămentului. A înjugat doi bivoli la plug, o fată i-a mânat, er el ţinea cornele plugului. A început să tragă brasda de la apus la resărit. Pe când sorele era la prând el ajunsese cu plugul aprope de Târpeziţa, acolo a oprit se mănânce, locul acesta se numesce până adi «mesele». Acolo a pus

[56] N. Densuşianu, *Cestionariu despre tradiţiunile istorice şi anticitaţile ţeriloru locuite de români. Partea I. Epoca până la a. 600 d. Chr*, Bucuresci, 1893.

[57] Idem, *Dacia preistorică*..., pp. 150-154.

[58] A. Fochi, *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, 1976.

Novac lăutari se'i cânte în delul lui Cinghir (aşa se numea lăutarul) şi care del este spre răsărit de Târpeziţa".

Distingem din sursele enunţate mai sus două situaţii în care apare personajul Novac: 1) în cântecul epic popular, în cadrul unor balade încadrate generic în ciclul „cântecelor de vitejie ale luptei antiotomane" şi respectiv 2) în tradiţia orală (povestiri, legende).

Adrian Fochi[59] crede că, pesonajul Novac: „printr-un proces caracteristic de localizare şi actualizare (frecvent în folclor) e pus în legătură şi cu lupta anti-otomană a poporului nostru". Aproximativ aceeaşi ipoteză fusese emisă anterior de Nicolae Densuşianu[60], care credea că: „Novac sau Ostrea-Novac, împeratul Jidovilor, care după legende s'a luptat cu bălaurul şi a tras brazda cea mare, este o personalitate preistorică, cu totul distinctă de «Novac cel betrân» seu «moş Novac» celebrat aşa de mult în cântecele nostre eroice şi care era de origine din «Lătâni de cei betrâni»".

În realitate, Baba Novac s-a implicat activ în lupta anti-otomană, fiind unul dintre colaboratorii apropiaţi ai lui Mihai Viteazul, alături de care a participat la diverse operaţiuni militare, inclusiv în nordul Dunării[61]. În aceste condiţii, este puţin probabil ca legătura dintre haiducul balcanic sârb Novac şi personajul legendar românesc Novac să reprezinte „numai o coincidenţă onomastică"[62]. O atare „coincidenţă onomastică" s-ar adânci dacă l-am pune la socoteală, de exemplu, şi pe personajul popular bulgar Novac[63], ce prezintă aceleaşi caracteristici, probate inclusiv în lupta împotriva „dominaţiei semilunii". Motivul este comun în folclorul balcanic: la sârbo-croaţi Baba Novac-bătrânul Novac (Starina Novac), Gruia (fiul) lui Novac (Novaković Gruja) sunt unele dintre cele mai des întâlnite personaje folclorice[64], la români, cântecele din ciclul Novăceştilor, culese până în prezent depăşesc 100[65]. Deşi antroponimul „Novac" este bine documentat în spaţiul românesc şi înainte şi după apariţia haiducului balcanic, este destul de dificil de acceptat faptul că personajele legendare din ciclul Novăceştilor „ţin de mitologia proprie a poporului nostru"[66].

Iată de pildă, în Transilvania avem atestate astfel de oiconime: „villa Novak" în anul 1370, „Nowak" în 1430 şi „Novakfalva" în 1433 – vechiul nume al localităţii Glimboca[67].

La 9 martie 1502, un oarecare sat „Novaci" face parte dintr-o moşie întărită cu imunităţi vlastelinului Radu[68]; mai târziu, la 18 noiembrie 1587, locuitorii aceluiaşi sat

---

59 Idem, *Cântec epic tradiţional al românilor. Încercare de sinteză*, Bucureşti, 1985, p. 44.
60 N. Densuşianu, *Dacia preistorică...*, p. 159, nota 1.
61 Susana Andea, Avram Andea, *Michel le Brave et le capitane serbe des haidoukes Baba Novac (1596-1601)*, în „Transylvanian Review", 4, 2002, pp. 90-100.
62 A. Fochi, *Cântec epic...*, p. 43.
63 Vezi, de exemplu, *Kratkabălgarska enţiclopedia*, I, A, Sofia, 1963, p. 160.
64 G. Giuglea, G. Vîlsan, *De la românii din Serbia culegere de literatură populară*, Bucureşti, 1913, *passim*; Vuk Ştefanovici Karagici, *Cântece populare sârbeşti*, Bucureşti, 1977, pp. 273-274.
65 La cele citate anterior, vezi încă, de exemplu: Vasile Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, Bucureşti, 1866 (reeditat, *Opere. III. Poezii populare*, text de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, note şi comentarii de Gheorghe Vrabie, Bucureşti, 1978); I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, Bucureşti, 1893; Al. I. Amzulescu, *Balade populare româneşti*, Bucureşti, 1988, etc.
66 A. Fochi, *Cântec epic...*, p. 42.
67 Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, I, Bucureşti, 1966, p. 266.
68 *DIR*, B, XVI, I, p. 12, doc. 7.

„Novaci” sunt rumâniți pentru că au prădat în munți pe Dobromir ban[69]. Alt sat „Novaci”, poate același (?) este întărit lui Radu Buzescu la 24 februarie 1598[70]. Interesant este faptul că la 19 mai 1608 locuitorii satului „Novaci” se duc la Belgrad să se judece întrucât fuseseră rumâniți de „Preda, mare ban <Buzescu>”[71]; în 1953 avem atestat un anume Stanciu din „Novaci”[72]; iar o moșie „Novăceasca” este vândută mănăstirii Argeș la 28 octombrie 1528[73], ulterior tranzacția este reconfirmată la 10 ianuarie 1542[74] și respectiv 10 iulie 1575[75]. Alte documente menționează, la 19 octombrie 1608 pe Neagoe și Vladul din „Novaci”[76]; la 13 ianuarie 1619 pe Dragomir, logofăt din „Novaci”[77]; un an mai târziu, la 1 iunie, același (?) Dragomir din „Novaci” scria un act oficial[78]; la 28 iunie 1619, între alții, martori la vânzarea unei moșii, se numără și boier Ivan din „Novaci”[79], același personaj (?) alături de Calotă și Radul din „Novaci”, este din nou consemnat drept martor la altă tranzacție, la 26 aprilie 1621[80]; un act este scris la 15 aprilie 1623 de Drag<o>mir, logofăt din „Novaci”, poate cel menționat mai sus (?)[81], ulterior, la 2 mai, același personaj este martor la vânzarea unei moșii[82], iar la 25 august 1625, scrie din nou un act oficial[83]; la 31 martie 1652 un oarecare Novac iuzbașa este martor la vânzarea unei vii[84]; în anul 1709 Constantin Brâncoveanu, judecă o pricină între stăpânii unei moșii și rumânii din Argitoaia, între care se afla și un anume Novac[85]; la 20 iunie 1714, Istratie Iscal „ot Novaci” asistă la o tranzacție[86], tot martor al unei vânzări este la 25 mai 1721 și Vasilie Muntian „vornic ot Novaci”[87], apoi, la 30 noembrie 1722 au loc discuții aprinse în legătură cu hotarul satului Novacii, de lângă Huși[88]; ceva mai târziu, în anul 1773, căpitanul Ioniță Novac dă un zapis de învoială jitniceresei Ilinca Bosie[89]; același căpitan este menționat și peste doi ani, în 1775, între martorii care confirmă faptul că locuitorii satului Pășcani

[69] *Ibidem*, V, p. 336, doc. 352.
[70] *Ibidem*, VI, p. 306, doc. 320.
[71] *Ibidem*, XVII, I, p. 309, doc. 285.
[72] *Ibidem*, XVI, VI, p. 91, doc. 103.
[73] *Ibidem*, II, p. 56, doc. 52.
[74] *Ibidem*, p. 281, doc. 283.
[75] *Ibidem*, IV, p. 194, doc. 192.
[76] *Ibidem*, XVII, I, p. 344, doc. 313.
[77] *Ibidem*, III, p. 298, doc. 256.
[78] *Ibidem*, p. 544, doc. 486.
[79] *Ibidem*, p. 388, doc. 347.
[80] *Ibidem*, IV, p. 26, doc. 28.
[81] *Ibidem*, p. 245, doc. 260.
[82] *Ibidem*, p. 261, doc. 275.
[83] *Ibidem*, III, p. 559, doc. 573.
[84] George Potra, *Tezaurul documentar al județului Dâmbovița (1418-1800)*, București, 1972, p. 278, doc. 436.
[85] *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, Volumul I, Țara Românească*, (sub redacția Vasile Mihordea, Ș. Papacostea, Florin Constantiniu), București, 1961, pp. 230-232, doc. 47.
[86] Demir Dragnev (coordonator), *Moldova în epoca feudalismului. III. Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711-1750). Cărți domnești și zapise*, Chișinău, 1998, p. 26, doc. 7
[87] *Ibidem*, p. 62, doc. 37.
[88] *Ibidem*, pp. 68-71, doc. 40.
[89] *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, Volumul II, Moldova*, (sub redacția: V Mihordea, Ioana Constantinescu, Corneliu Istrati), București, 1966, p. 454, doc. 453.

vor da în continuare dijma stăpânei moșiei[90]; la 24 iunie 1813, N. D. Paciurea îi scria din Sibiu lui Constantin Dimitrie Burloiani din satul „Novaci” „că a trimis două căruțe la Câineni pentru încărcarea sacilor”[91]; în anul 1845 locuitorii târgului Odobești înaintează o jalbă Ministerului Dinăuntru, prin care se plâng ca sunt supuși la „asupriri împilătoare” de către comisarul Enachi Novac[92]; interesantă este, de asemenea, atestarea în *Statistica patentarilor din Țara Românească*, din prima jumătate a secolului al XIX-lea, pentru județul Gorj, a unor „matrapazi mici, de sate”, în localitatea Novacii Români[93]. Aici, „în plășile Vâlcanu și Nocvaci”, la 21 iulie 1848 administratorul județului Gorj îl numește pe Ion Ionescu în funcția de comisar[94]. Satul mai exista și în anul 1857, când Ioan Roibu „deputatul obștirii plugărești al județului Gorj” solicită „fiindcă s-a hotărât vacanție pentru zilele hotărâte și ni s-a dat voie să ne întoarcem înapoi”, „un mizic de patru cai, până la satul Novaci”[95].

Sigur, toate aceste atestări menționate aici, fără a avea pretenția de a le fi epuizat, nu permit aprecierea că Novac – personajul legendar este de fapt român, altul decât haiducul balcanic. Dacă ar fi adevărat, atunci Novac – personajul legendar sârb, și Novac – personajul legendar bulgar, ar ține de mitologia proprie a sârbilor și respectiv a bulgarilor? Toate aceste variații etnice au la bază motivul luptei anti-otomane. Personajul principal în schimb, este comun. Este îndrăgit în mediul popular de la sud și nord de Dunăre, datorită luptei pe care o duce, a acțiunilor sale de larg răsunet. Faima sa se propagă, reverberează, capătă dimensiuni fantastice. Credem că trecerea personajului istoric în galeria eroilor legendari are loc încă din timpul vieții.

Împământenirea – etnicizarea personajului, în fiecare dintre cele trei cazuri menționate, a fost facilitată și de frontul larg în care a acționat personajul Novac sau haiducii săi. Popularitatea sa trebuie explicată și prin simpatia de care se bucura în rândul subalternilor săi, destul de numeroși și de diverse naționalități. După dispariția sa și a lui Mihai Viteazul, unitățile de haiduci se dispersează, unii rămân în România, alții trec la sud de Dunăre. Abandonarea pentru o vreme a cauzei comune anti-otomane, în lipsa unor lideri marcanți a valorificat și mai mult amintirea lui Baba Novac și a haiducilor săi. Speranța ridicării din nou a „steagului luptei” s-a hrănit cu povestirile din cele în ce mai apropiate de legendă ale faptelor sale de arme. Nu știm exact dacă au existat și în realitate unul sau mai mulți urmași ai lui Novac. Prezența unor astfel de personaje în memoria populară sunt rezultatul speranței, credinței că neamul Novăceștilor nu s-a stins și oricând un Novac poate relua lupta de eliberare națională.

Revenind la „Brazda lui Novac” dar și la alte toponime ori indicații toponimice similare („Novăcești”, „a lui Novac”), este, din nou discutabil, în ce măsură

---

90 *Ibidem*, p. 471, doc. 472.

91 *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a țărilor române în secolele XVII-XIX*, vol. II, București, 1967, pp. 116-117, doc. 564.

92 *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri 1776-1861. Moldova. Serie A*, vol. II (ed. Gheorghe Ungureanu *et alii*), București, 1960, p. 327, doc. 215.

93 *Documente privitoare la economia Țării Românești (1800-1850)*, (culese de I. Cojocaru), vol. II, București, 1958, p. 503, doc. 446-g.

94 *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, pp. 319-320, doc. [illegible]

95 *Documente privind unirea principatelor*, vol. I. *Documente interne (1854-1857)*, București, 1961, p. 668, doc. 826.

„tradiția populară a păstrat vie amintirea eroului legendar numind după acesta o serie de localități, dar mai cu seamă unele valuri sau drumuri romane, în special cele din vestul țării, din Banat și Crișana"[96]. Credem că în majoritatea cazurilor acestea se referă mai puțin la personajul istoric Novac, și mai de grabă la epitetul „novac" (= uriaș, jidov, tătar[97]). Așadar „brazda" ar fi fost trasă nu de haiducul balcanic, nici de personajul legendar, ci de un „om al locului" cu o statură impresionantă, care să îi confere capacitatea unui asemenea efort. Uneori efortul titanic de ridicare a unei asemenea lucrări este împărțit cu alt uriaș, Iovan Iorgovan[98] motiv pentru care în unele locuri din județul Mehedinți[99] valul este numit și „Brazda lui Iorgovan", sau pus pe seama unor personaje fantastice, așa cum rezultă din următoarea legendă[100]:

„Demult, demult, cică se afla la Mehadia un balaur mare, mare, care mânca vitele oamenilor și le făcea mare pagubă. Ca să scape lumea de-așa prăpăd, Traian s-a luat la luptă cu el. Și s-a luat la luptă cu el. Și s-au luptat amândoi mult și bine și în multe părți, ba și la Marea Neagră, fără a se putea răpune unul pe altul, până a dat Dumnezeu de a răzbit voinicul pe balaur, care, îngrozit, a rupt-o la fugă spre Cheia, gonit din urmă de Traian. Când mergea, balaurul făcea dâră mare, care și azi se vede ca un canal, și-i zice lumea brazda lui Traian". În alte legende voinicul care s-a luptat cu balaurul este Iorgu Iorgovan[101]. Configurația terenului, diverse forme naturale din zona Retezatului sunt puse în legătură cu lupta dintre cei doi uriași[102].

Cuvântul „brazdă" ține de terminologia agrară și se referă la modalitatea de construcție a valului, așa cum era aceasta explicată de populația rurală, care făcuse fără îndoială analogia cu brazda rămasă în urma plugului, evident, atât de familiară lor, săparea unui șanț (*fossa*) presupune dispunerea pământului excavat pe una din marginile sale și deci formarea unui *vallum*. La scară redusă, nu este altceva decât o brazdă...

Legat de această credință este, fără doar și poate, și obiceiul de a trage o brazdă simbolică. De exemplu „la întemeierea unui sat se înconjura satul cu o brazdă de plug și se scriau hotărârile pe uric"[103]. În unele zone locuitorii mediului rural credeau că acest obicei datează din timpul lui Traian, care ar fi ocolit această țară cu o

---

[96] I. Georgescu, *op. cit.*, pp. 165-166.

[97] În legătură cu ultimul termen al seriei sinonimice, vezi L. Șăineanu, *O pagină din istoria medievală...*, p. 526: „firul intermediar și totodată nodul chestiunii este «tătar» al treilea termen al asociațiunii [...] tătarul prin statura-i erculeană și înfățișarea-i spăimântătoare pute ușor lăsa în amintirea poporului impresiunea de colos sau novac ale cărui urme localisate le regăsim în diferite puncte ale țării".

[98] A. Fochi, *Cântecul epic...*, p. 43.

[99] Spineanu, *Dicționar geografic al județului Mehedinți*, pp. 46, 112; Constantin Zagoriț, *Valurile din Panonia, Dacia și Peninsula Balcanică*, în „Biblioteca Publicațiilor de tot felul" (Ploiești), 2, 15 sep. 1938, p. 41.

[100] Lucian Borleanu *Legende populare românești*, București, 1994, *passim*.

[101] At. M. Marienescu, *Iovan Iorgovan și șerpele*, în „Foae pentru minte, inima shi literatura" (Brașov), 23, 1860, pp. 94-96; Alesandru Popoviciu, *Joanu Jorgovanu si Sierpele. Traditiune poporala*, în „Familia. Fóia enciclopedica și beletristica cu ilustrațiuni" (Pesta-Oradea), 10, 1874, pp. 421-423.

[102] Dezső Fényes, *Vulkántól a Retyezátig. Töredék*, în „Alföld. Politikai napilap" (Arad), 21, nr. 22-24, 1881, Gábor Téglás, A Jorgován-kő regéje, în „Hunyad. Vegyes tartalmu megyei hetikőzlöny" (Deva), 9, nr. 14, 1885. Pentru alte legende legate de Iorgu Iorgovan vezi Anton Kurz, *Die Kolumbaczer Fliegen bei Dewa, Dobra und in den Roskanyer Voralpen. Eine Denkwürdigkeit des Jahres 1845*, în „Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens" (Brașov), 1846, pp. 83-95.

[103] Ioan Toșa, *Contribuții la studiul așezărilor rurale românești*, în „Crisia", XVI, 1986, p. 346.

brazdă de plug căreia i s-ar fi spus apoi „brazda lui Traian".

Iată ce răspundeau aceştia în prima jumătate a secolului al XIX-lea când erau întrebaţi ce ştiu despre val[104]: „Ler împăratul, când a trecut dela apus cătră răsărit a tras cu plugul această brazdă (aşa-l numesc ţăranii); alţii o zic că o ar fi tras cu suliţa, - ea se 'ntinde către răsărit până la Ierusalim". Cine este acest personaj, Ler împărat, aflăm din relatarea învăţătorului C. Solomon din comuna Avrămesci, judeţul Tutova[105]: „«Lerui Domne» era un mare împerat de la Resărit, care trecuse multe ţeri şi mări până aici cu oşti nenumerate de multe, dar rele şi neascultătore, aşa că pe unde au trecut n'au lăsat de cât isvore de lacrimi, atâta erau de răi cu Românii, dar şi Dumnedeu le-a luat minţile de au fugit pe unde au putut, până când s'au strâns unul câte unul, tocmai hăt departe la ţera lui Relian".

După Al. Dumitrescu, „Ler împărat" ar fi „împăratul Galerius, dac şi recuceritor al Daciei, apoteozat de strămoşii noştrii «Ler» în colinde şi descântece"[106], antroponimul ar fi utilizat „în construcţii ce amintesc de cultul lui Jupiter Elicius al cărui nume ar fi fost purtat de Diocleţian şi Galerius"[107].

Brazda de plug, după credinţele populare avea menirea de a delimita hotarele satului şi de a proteja comunitatea respectivă de „răutăţi" (ciumă, holeră, etc.)[108].

Cum am amintit, în satele învecinate valului din judeţul Argeş, circulă legende cu variaţii nesemnificative ce atribuie „brazda" lui Novac, care ar fi tras-o cu plugul. În acelaşi context sunt amintite expresiile populare[109]: a fugi mâncând [sau rupând] brazde = a fugi din toate puterile, a fugi mâncând pământul; a cădea pe brazdă = a ajunge la capătul puterilor, a cădea mort de oboseală.

Fie că este vorba de Baba Novac, Iovan Iorgovan, sau Ler împăratul, personaje mai degrabă „arbitrare" în această situaţie, tradiţia populară pune ridicarea valului pe seama unui „uriaş" local. Indiferent cărui dintre aceste personaje îi este atribuită „acţiunea edilitară", el este „un om de prin părţile noastre", aşa cum „Troian" nu este atât Marcus Ulpius Traianus, cât „bădiţa Traian". După părerea noastră, în spatele acţiunii de „tragere a brazdei" trebuie văzut un erou popular local, tocmai, şi mai ales pentru faptul că este vorba despre un efort civilizator, fondator. Expresia în sine „a trage brazdă" este sinonimă întrucâtva cu „a bate parul/ţăruşul" = a întemeia o aşezare, un sat. În DLR[110] „a bate parul (în cutare loc)" ori „a bate ţăruş" are semnificaţia „a se stabili (într-un anumit loc)", cu trimitere la un pasaj din Cronica anonimă a Moldovei, în care tătarii nohai solicită şi primesc de la domnitorul Grigore II Ghica, între altele, drept de păşunat pe unele teritorii ale Moldovei, în schimbul angajamentului de a nu face „supărare cuiva..." Mai mult, aceştia se angajează „nici să cutezăm a face pe pământul Moldovei lăcaş au sălaş pentru păstorii noştii [...] pe locurile acelea să nu fim volnici a bate par sau ţăruş (sln. n.)". În acest context, expresia

---

104 *Apud* August Treboniu Laurian, *Istriana sau Descrierea antichităţiloru din pregiurul Dunării, descoperite într-o călătorie din vara* 1845, în „Magazin istoric pentru Dacia", II, 1846, p. 102.

105 Cf. N. Densuşianu, *Dacia preistorică...*, pp. 153-154.

106 Al. T. Dumitrescu, *Ler împărat, adaos la materialul istorico-geografic*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie" (Bucureşti), XIV, 1913 (1914), p. 13.

107 Idem, *Ler împărat*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie", XV, 1914 (1915), pp. 226-227.

108 I. Toşa, *op. cit.*, p. 346.

109 D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, Bucureşti, 1967, p. 22.

110 *Dicţionarul limbii române. Începând cu litera M*, VIII/1, Bucureşti, 1972, s.v. *a bate parul.*

„a bate țăruș", având în vedere specificul demografic al zonei de referință face trimitere la adăposturile tipice ale nomazilor – corturile, la ridicarea și susținerea acestora printr-un suport central, „bătut" inițial – „țărușul" sau „parul"[111]. Așadar, „a trage brazdă" și „a bate țăruș" desemnează același act, în fapt, un „light-motive" al construcției – cel al luării în posesie al unui loc, a unei vetre, pe care urmează să fie ridicată construcția. Cele două expresii, deși alăturate ca sens indică moduri de trai diferite.

THE FURROW OF NOVAC – TERMINOLOGICAL CONSIDERATIONS

Abstract

In this article we analyzed the name of the turf wall which separates the field area from the hills, streching from the mouth of Topolnița River, near the *castrum* from Drobeta Turnu-Severin, to the proximity of Brăila city. Someone said that it was called in this way in the memory of the balkanise hero Baba Novac. This character is to be found on Bulgarian, Serbian and Romanian folklore as well. Everywhere the "light motive" refers at his special physical characteristics, mainly his force beyond normal human powers. Because of that, in Romanian language "novac" become an adjective, which names exactly these characteristics. We think that the turf wall which is said to be his work has nothing to do with the anti-ottoman fight or even with this character. What the popular traditions recall as "the furrow of Novac", is believed to be a defensive work made by a local personage which has Novac's strengths, in order to manage this task.

[111] Vezi, în acest sens, Stelian Dumistrăcel, *Dicționar de expresii românești*, Iași, 2001, p. 429.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

SUD-VESTUL ŢĂRII ROMÂNEŞTI LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XIV-LEA ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XV-LEA. NOI CONTRIBUŢII PRIVIND IMPORTANŢA EUROPEANĂ, STRATEGICĂ ŞI ECONOMICĂ A ZONEI

ION STÂNGĂ*

1. Despre geografia şi demografia zonei. Din punct de vedere geografic, pentru această perioadă ne gândim la un spaţiu românesc bine conturat cu trăsături fizico-geografice, economice şi strategice dar şi culturale, bine precizate. Spre vest, limitele sale ar fi cuprinse între Cazane (La Iuteli, cum este numită zona în documente), iar spre est cu apa Motrului. Acest teritoriu pare a corespunde cu zona de jurisdicţie a banului Severin (Filitti 1932, 16), sau cu limitele teritoriale ale actualului judeţ Mehedinţi.

Este destul de greu de prevăzut cât s-ar fi putut întinde spre nord jurisdicţia banului severinean, sau teritoriul controlat militar de către Cetatea Severinului. Sigur, spre vest de Cetatea Severinului se întindea domeniul Vodiţei, domeniu mănăstiresc, controlat economic de mănăstire, estimat a se fi întins pe aproximativ 25000 ha. Spre est de cetatea Severinului se întindea un alt domeniu, ce se va numi mai târziu Câmpul Severinului (Donat 1967, 226) controlat şi strategic şi economic, zicem noi, de banul Severinului.

Este un spaţiu destul de dens populat, în jurul Cetăţii Severinului gravitând 15-20 sate (Cilieni 1944, 153-159; Giurescu 1973, 28-29). De altfel, Mircea însuşi duce o adevărată politică de colonizare (Ştefănescu 1974, 75), vizibilă concret în regiunile sudice ale ţării. În timpul domniei lui Mircea, domeniul princiar capătă cea mai mare extindere, extindere mai ales în regiunile dunărene, domeniu din care domnul face consistente danii credincioşilor săi, atunci când este nevoie (Donat 1967, 226). Populaţia Ţării Româneşti în această perioadă este estimată la aproximativ 5.000.000 locuitori. Din punct de vedere al întinderii Ţării Româneşti, domnia lui Mircea asigură un spaţiu strategic şi economic generos, ce se întinde de la Cazanele Dunării, până la Marea Neagră.

O sumară inventariere a punctelor arheologice datate în secolele XIV-XV cunoscute în actualul judeţ Mehedinţi (fie documentar, fie arheologic) evidenţiază un număr de 33 aşezări (fig. 1). Desigur, ele sunt mai multe. Luându-le numai pe cele cunoscute la nivelul actual al informaţiei noastre, observăm că 18 dintre ele sunt

* Muzeul Regiunii Porţile de Fier, Drobeta-Turnu Severin.

aşezate pe malul Dunării, 4 pe pârâul Drincea şi 4 pe apa Motrului şi a afluenţilor lui. De departe, Valea Dunării este cea mai intens populată.

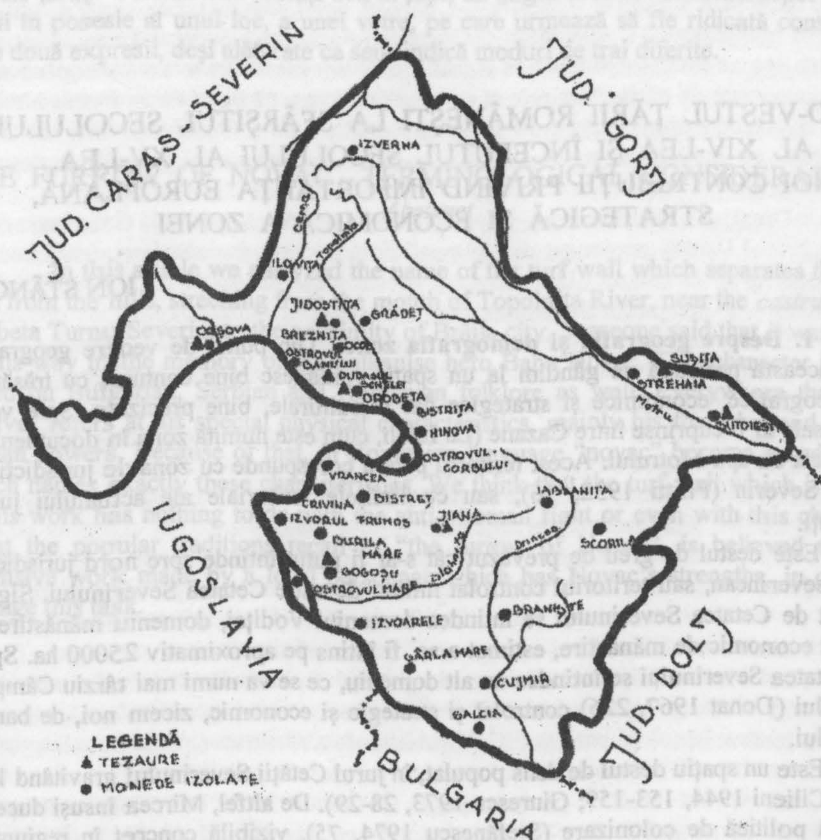

Figura 1. Puncte arheologice şi descoperiri monetare de sec. XIV-XV în judeţul Mehedinţi.

2. Despre importanţa strategică a zonei. Sud-vestul Ţării Româneşti, ca teritoriu bine definit strategic, economic şi spiritual, pare a fi în acest moment cea mai aprig disputată regiune a sud-estului european. La rândul său, sud-estul european luat ca un întreg este spaţiul european cel mai viu disputat al momentului.

Situaţia se complică atunci când în zonă avem deja structuri politice şi etnice bine precizate (români, bulgari, sârbi, greci, albanezi şi turci) peste care se suprapun interese economice şi strategice europene. Este limpede că sud-vestul Ţării Româneşti implică un amalgam de interese de tot felul ce creează în zonă o stare de contradicţie generală (Condurachi, Theodorescu 1981, 6).

Interesele strategice, cu avantajele lor economice scontate, fac din sud-estul european teatrul principal al luptei dintre marile puteri ale momentului. Vorbim aici despre Imperiul Bizantin care, cu mare greutate reuşeşte să-şi păstreze măcar o autoritate morală asupra micilor state sud-est europene, de Ungaria, un perpetuu pretendent la supremaţie asupra teritoriilor dunărene şi, mai departe, până la mare, de Polonia care împreună sunt gata oricând să sacrifice cele două ţări româneşti, ca şi Imperiul Otoman care, metodic şi perseverent se instăpâneşte pe statele balcanice şi-şi denunţă intenţiile de a ajunge spre centrul Europei (Gemil 1987, 359; Iosipescu 1980, 151-172; Papacostea 1976, 421-422; Papacostea 1981, 899-918). La toate acestea se adaugă eterna rivalitate dintre Veneţia şi Genova, de aici şi politica lor de ambiguitate în peninsula Balcanică (Brătianu 1944, 64-65; Iorga 1914, 1076). Acesta ar fi, pe scurt, contextul strategic general în care Ţara Românească încearcă să-şi promoveze o politică internă şi externă proprie.

Corespunzător acestor interese strategico-militare, cavaleri occidentali au ridicat spre sfârşitul secolului al XIII-lea, până spre primele decenii ale secolului al XV-lea şi Cetatea Severinului (Cantacuzino 2001, 126-127; Stîngă 1996, 152; Stângă 2002, 21-22). Se pare că înainte de bătălia de la Posada (1330) ce pare a fi o campanie de pedepsire din partea lui Ludovic de Anjou, cetatea să fi aparţinut lui Basarab I. Din acest moment, cu mici întreruperi, până la 1419, Cetatea Severinului a aparţinut domnilor Ţării Româneşti (Cantacuzino 2001, 117; Ştefănescu 1965, 40). În această calitate domnii Ţării Româneşti numesc bani ai Severinului, iar datorită importanţei militare a acestei funcţii banii sunt numiţi în sfatul domnesc.

Dacă funcţia de ban al Severinului nu este ocupată de domn însuşi, aceasta este încredinţată unei rude de sânge, fiu sau frate (Sacerdoţeanu 1968, 14; Stîngă 2002, 107). Indiferent cine este ban, acesta ocupă al II-lea loc ca importanţă după domn, în sfatul domnesc.

Când evenimentele se precipită în sud-estul Europei, situaţie creată de ameninţarea otomană ce supusese într-un fel sau altul toată peninsula Balcanică, când turcii îşi manifestă clar direcţia de înaintare spre centrul Europei, marile puteri europene încearcă să se organizeze. Aşa numita ***conferinţă internaţională*** de la Buda ca şi conciliul de la Constanţa din anul 1412, nu au reuşit să pună la punct mecanismul unei coaliţii antiotomane (Gemil 1987, 359). În această situaţie de totală ineficienţă militară a puterilor europene, declarată după dezastrul de la Nicopole (1396), Mircea promovează o politică externă proprie menită să asigure securitatea şi integritatea ţării. Aliatul său de încredere este domnul Moldovei, Alexandru cel Bun, împreună cu care promovează aceeaşi politică externă (Ciobanu 1985, 21). Cu acelaşi scop Mircea refortifică Cetatea Severinului şi probabil o dotează şi cu armament de ultimă generaţie, fie de foc, archebuze sau bombarde aduse de la negustorii sibieni (König 1978, 173-174). Dimensiunile relativ mici ale unor ţevi de tun descoperite întâmplător sub zidurile Cetăţii Severinului, în comparaţie cu cele occidentale, ar putea fi un indiciu al acestei dotări ca şi numeroasele proiectile din piatră descoperite.

După 1400 în zonă, se ajunge la un fel de echilibru de putere, când Ţara Românească în schimbul plăţii tributului îşi asigură liniştea şi securitatea graniţelor (Matei 1972, 71), iar sultanul Mehmed I are el însuşi nevoie de linişte pentru a-şi rezolva propriile probleme interne generate de dezastrul de la Ankara (1402) (Gemil 1987, 364). Totuşi, ultimii trei ani ai domniei se derulează sub ameninţarea unui

iminent atac din partea turcilor, lucru care se şi va întâmpla. Poate în aceste condiţii de incertitudine externă Mircea îl asociază la domnie pe fratele său Stan, dându-i şi importanta funcţie de ban al Severinului. Aşa ne explicăm şi faptul că Mircea îl are coemitent pe monedele sale bătute la Cetatea Severinului după anul 1415 (Stîngă 2002, 108-109).

Acesta ar fi, pe scurt, contextul în care Ţara Românească încearcă să-şi deruleze o politică internă şi externă proprie, ambele menite să păstreze integritatea şi independenţa ţării.

3. Despre importanţa economică a zonei. Din punct de vedere economic, sud-vestul Ţării Româneşti cu ceea ce numim Banatul de Severin, ocupă o poziţie cheie în controlul comercial şi de tranzit spre şi dinspre peninsula Balcanică ca şi spre gurile Dunării şi Marea Neagră. Interesul deosebit al zonei este concretizat de privilegiul economic acordat de Vladislav Vlaicu negustorilor braşoveni (1368), privilegiu reînnoit obligatoriu domnii următori (Papacostea 2000, 45-46).

Desigur agricultura în toate componentele sale, constituie activitatea economică de bază, surplusul de produse fiind destinat atât schimbului intern cât şi cel extern (Drăghicescu, Ciobotea 1987, 56-57). Documente ale cancelarie domneşti amintesc numeroase mori, livezi, iazuri sau pescării (DIRB, ŢR passim; Donat 1933, 177).

Veniturile exploatărilor de aramă de la Bratilov (Baia de Aramă, Mehedinţi) sunt cedate mănăstirii Tismana (DIRB, ŢR, nr.29, 31).

Comerţul ca importantă sursă de venituri era practicat de domn, de mari boieri şi târgoveţi, dar şi de mănăstiri sau înalţi clerici. Erau fie implicaţi concret în comerţ, fie prin perceperea vămilor din punctele de trecere (Drăghicescu, Dinică 1987, 67-68).

Domnul însuşi sprijină comerţul prin protejarea lui, a negustorilor români sau prin măsuri protecţioniste cum ar fi interzicerea exportului de argint (Panaitescu 1944, 353). În condiţiile intensificării schimburilor comerciale prin sud-vestul Ţării Româneşti, deprecierea accelerată a monedei ungureşti, Mircea bate o monedă de bună calitate chiar în Cetatea Severinului (Stîngă 2002, 110 şi bibliografia). Moneda lui Mircea este găsită izolat sau în tezaure, din Moldova la sudul Dunării ca şi în Ungaria şi Cehia (Drăghicescu, Ciobotea 1987, 78-79 şi nota 151). Tezaurul de la Dudaşul Schelei (Stîngă 2002) reflectă caracterul internaţional al schimbului comercial de lângă Cetatea Severinului. Monedele moldoveneşti emise de Alexandru cel Bun, unele chiar mărunte (jumătăţi de groşi) sunt cunoscute în aşezarea de lângă Cetatea Severinului (Stîngă 2004, 88-93).

Mai mult decât toate celelalte descoperiri monetare din zonă, Tezaurul de la Dudaşul Schelei reflectă caracterul *„internaţional"* al schimbului comercial de la Cetatea Severinului.

Numai în câteva fraze, evaluând şi potenţialul spiritual al zonei, putem spune că sud-vestul Ţării Româneşti cu Cetatea Severinului şi împrejurimile sale, este primul teritoriu românesc ce recepteează şi preia creativ întreg potenţialul cultural-artistic al lumii bizantine, venit fie direct, fie intermediat de meşterii şi atelierele balcanice (Condurachi, Theodorescu 1981, 195). ♦

În acest context general, strategic, economic şi spiritual, Cetatea Severinului a jucat un rol bine conturat, scopul acestui preambul fiind tocmai cel de a nuanţa câteva din aspectele concrete prin care Cetatea Severinului şi împrejurimile sale au excelat.

Din păcate, pentru perioada medievală a Severinului, în afară de cetatea propriu-zisă, nu putem vorbi de o cercetare arheologică specială privind natura şi întinderea aşezării civile din apropiere. Descoperirile privind viaţa medievală a locului sunt mai ales întâmplătoare (monede izolate, tezaure monetare şi de podoabe) sau adiacente cercetărilor arheologice ce vizau epoca romană. Prin urmare, despre întinderea şi calitatea aşezării de lângă Cetatea Severinului, putem face numai supoziţii bazându-ne, mai ales, pe întinderea mare şi bogăţia inventarului descoperit în necropola Severinului (Bărcăcilă 1959, 775-787; Ţeicu 2002, 174-183) ca şi pe monedele aflate în colecţia muzeului descoperite în timp în apropierea Cetăţii Severinului (monedele sunt cunoscute şui determinate, urmând a fi publicate de dr. Ernest Oberländer-Târnoveanu.

Circulaţia monetară la Cetatea Severinului şi în jurul ei, pentru secolele XIII-XIV şi începutul secolului al XV-lea este una de excepţie. Monedele bizantine, foarte numeroase şi variate datate în secolele XII-XIII (Oberländer-Târnoveanu 2002) ca şi podoabele din necropola Severinului (Ţeicu 2002) denotă existenţa în apropiere a unei aşezări cu caracter urban.

De altfel, oraşele româneşti apar în jurul centrelor fortificate şi al târgurilor de pe marile drumuri comerciale şi puncte vamale (Cantacuzino 1996, 113).

Cetatea Severinului, un adevărat cap de pod bizantin a favorizat apariţia poate a celei mai vechi aşezări urbane din teritoriul românesc extracarpatic, iar Oltenia poate fi considerat nucleul de unde a pornit evul mediu românesc (Oberländer-Târnoveanu 2002).

Calitatea şi stilul podoabelor descoperite în necropola Cetatea Severinului (inele sigilare, cercei de tâmplă, plăcuţe de diademă) denotă înalt simţ artistic şi rafinament. Se vede influenţa majoră a unor ateliere bizantine sud-dunărene (Macedonia. Serbia) dar şi a unor ateliere occidentale (Ţeicu 2002).Ca şi circulaţia monetară, de altfel, şi podoabele reflectă respiraţia europeană a aşezării de lângă Cetatea Severinului.

Undeva, în apropierea Cetăţii Severinului, dacă nu ruinele din parcul arheologic undeva tot în apropiere, a existat a doua Mitropolie a Ţării Româneşti aşa cum se vede dintr-un act datat 8 ianuarie 1407 semnat şi de Antim, mitropolitul Severinului (DIRB, I, doc. nr. 38).

În altă ordine de idei, Cetatea Severinului, însumează în jurul său cea mai mare concentrare de tezaure monetare şi de podoabe, eşalonate cronologic pe un interval de 50-60 de ani.

Tezaure îngropate în două momente de conflicte majore la Severin, unele între 1396-1400, altele între 1415-1420 (Stîngă 2002). Structura acestor tezaure, formate numai din monede, sau monede şi podoabe, sau monede şi veselă preţioasă ne arată calitatea şi rafinamentul vieţii (Tezaurele de la Şuşiţa, Jiana 1981; Schela Cladovei sau Jidoştiţa). Locul de descoperire a acestor tezaure poate sugera existenţa unei curţi boiereşti.

De departe, tezaurul de la Dudaşul Schelei este cel mai valoros dintre toate. Pe lângă monedele europene ale vremii (româneşti, ungureşti, sârbeşti, bulgăreşti, turceşti,

germane, franţuzeşti, veneţiene) conţine şi podoabe şi lingou din aur. Prezenţa a două inele sigilare domneşti, ca şi emisiunile monetare de la Cetatea Severinului – ale lui Mircea şi un frate al său, Stan (Stîngă 2002, 109), ban al Severinului între 1416-1418, ne fac să credem că acest valoros tezaur aparţinea familiei domneşti.

Fig. 2. 1-6 sigilii descoperite în Cetatea Severinului; 7 sigiliu descoperit în zona Castrului Drobeta; 8 inscripţie atestându-l pe Drăgoi (ban al Severinului pe la 1413).

Tezaurul de la Jidoștița (monede și podoabe din argint și argint aurit) localitate aflată la circa 15 km nord de Cetatea Severinului, precizează locul unei alte curți domnești, ce-și are începuturile în timpul lui Dan I (Stîngă 2002, 38).

Altă curte boierească poate fi la Jiana Mare (Mehedinți) – unde două tezaure monetare și de podoabe, se continuă unul pe celălalt. Mai mult, o inscripție pe mânerul unui bol din argint îl amintește pe proprietar, Drăgoi, amintit în același timp în documente și ca ban al Severinului, cândva prin anul 1413 (Stîngă 2002, 107) (fig. 2/8).

Aceeași situație poate fi și la Gogoșu (Berciu, Comșa 1956, 461-465), tot pe malul Dunării, la 40 km aval de Cetatea Severinului.

Prezența a numeroase tezaure, deci a unor posibile conace boierești pe linia Dunării, confirmă într-un fel politica intensă de danii făcută de domni unor boieri credincioși. Desigur, urmăreau interese strategice prin capacitarea acestora la apărarea zonei, dar și la exploatarea economică, eficientă a bogățiilor (lemn, cereale, animale, albinărit, pescuit). Toate aceste reședințe locale gravitează și economic și militar în jurul Cetății Severinului, lângă care desigur funcționa și un important târg comercial și punct vamal (DIRB, I, nr.55, 106, 128, 275 și altele). Desigur Cetatea Severinului adăpostea și cele mai importante produse ajunse aici din Europa, așa cum ne demonstrează cele 6 sigilii de postav descoperite (fig. 2/1-6). Alt sigiliu a fost descoperit recent în zona castrului Drobeta (fig. 2/7).

Adunând la un loc tezaurele monetare, podoabele, sigiliile de postav, armele descoperite în Cetatea Severinului, apare limpede caracterul european al zonei.

Monedele ajung aici din toată Europa, odată cu postavurile din Țările de Jos, Ungaria sau Polonia, podoabele fie bizantine, fie prin filiera unor consacrate ateliere macedonene, la fel ca și armele de factură occidentală.

Lucrarea noastră s-a dorit mai ales o reevaluare și o reinterpretare a unor valoroase informații documentare, numismatice și arheologice, toate subliniind rolul deosebit jucat de Cetatea Severinului în contextul sud-est european al secolelor XIV-XV.

Bibliografie

Bărcăcilă 1959 - Alexandru Bărcăcilă, *Monede, podoabe de metal și fragmente ceramice de la thermele Drobetei și din cimitirul medieval suprapus*, în „Materiale și cercetări arheologice", 5 1959, p. 769-794.

Berciu, Comșa 1956 - D. Berciu, E. Comșa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu (1949-1950)*, în „Materiale și cercetări arheologice", 2, 1956, p. 460-465.

Brătianu 1944 - G.I. Brătianu, *La Mer noir, plaque tournante du trafic international à la fin du Moyen Age*, în „Revue historique du Sud-Est européen", 21, București, 1944, p. 36-69.

Cantacuzino 1996 - G. I. Cantacuzino, *Cetățile dunărene și dezvoltarea unor centre urbane din Țara Românească*, în „Historia urbana", 1-2, IV, 1996, p. 113-122.

Cantacuzino 2001 - G. I. Cantacuzino, *Cetăţi medievale din Ţara Românească din secolele XIII-XVI*, Bucureşti, 2001.

Cilieni 1944 - I. Popescu Cilieni, *Miclăuşevăţ, Curilo şi Gradanovăţ* în „Oltenia", IV, Craiova, 1944, p. 153-159.

Ciobanu 1968 - V. Ciobanu, *Ţările române şi Polonia secolele XIV-XVI*, Bucureşti, 1968.

Condurachi, Theodorescu 1981 - E. Condurachi, R. Theodorescu, *Europa de Est, arie de convergenţă a civilizaţiilor (II)*, în „Studii. Revistă de istorie", tom 34, nr.2, 1981, p. 183-219.

Donat 1933 - I. Donat, *Pescăriile vechi ale Olteniei*, în „Analele Olteniei", 12, 67-68, Craiova, 1933, p. 173-179.

Donat 1967 - I. Donat, *Le domaine princiére en Valachie (XIVe-XVIe siècle)*, în „Revue roumaine d'histoire", VI, 1967, 2, p. 201-231.

Drăghicescu, Ciobotea 1987 - A. Berciu-Drăghicescu, D. Ciobotea, *Viaţa economică a Ţării Româneşti în epoca lui Mircea cel Mare*, în *Marele Mircea Voievod*, Bucureşti, 1987, p. 53-96.

Filitti 1932 - I. C. Filitti, *Banatul Olteniei şi Craioveştii*, în „Analele Olteniei", XI, 59-60, Craiova, 1932, p. 1-36.

Gemil 1987 - T. Gemil, *Raporturile româno-otomane în vremea lui Mircea cel Mare*, în *Marele Mircea Voievod*, Bucureşti, 1987, p. 330-364.

Giurescu 1973 - D. C. Giurescu, *Ţara Românească în secolele XIV şi XV*, Bucureşti, 1973.

Iorga 1914 - N. Iorga, *Veneţia în Marea Neagră (II)*, în „Analele Academiei Române", t. XXXVI, 31, 1916, p. 1071-1117.

Iosipescu 1980 - S. Iosipescu, *Invazii otomane în ţinuturile carpato-dunăreano-pontice (sec.XIV-XVI)*, în „Studii şi materiale de istorie militară şi muzeologie", 13, Bucureşti, 1980, p. 151-172.

Matei 1972 - I. Matei, *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane dans les pays roumains (concernant particulièrement la Valachie)*, în „Revue des études Sud-Est européenes", X, 1972, 1, p. 65-81.

Oberländer-Târnoveanu 2002 - E. Oberländer-Târnoveanu, *Comunicare la simpozionul „Cetatea Severinului"*, Drobeta Turnu Severin, 2002.

Panaitescu 1944 - P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, Bucureşti, 1944.

Papacostea 1976 - Ş. Papacostea, *Kilia et la politique de Sigismond de Louxembourg*, în „Revue roumaine d'histoire", 3, 1976, p. 421-436.

Papacostea 1981 - Ş. Papacostea, *Relaţii internaţionale în răsăritul şi sud-estul Europei în secolele XIV-XV*, în „Studii. Revistă de istorie", T. 34, 5, Bucureşti, 1981, p. 899-918.

Papacostea 2000 - Ş. Papacostea, *Drumurile comerciale internaţionale şi geneza statelor româneşti în viziunea lui Nicolae Iorga şi în istoriografia zilelor noastre*, în „Studii şi materiale de istorie medie", 18, Bucureşti, 2000, p. 45-56.

Sacerdoţeanu 1968 - A. Sacerdoţeanu, *Stema lui dan al II-lea în legătură cu familiile lui Huniade şi Olah*, în „Revista muzeelor", V, 1, 1968, p. 5-16.

Stîngă 1996 - I. Stîngă, *Circulaţia monetară la Cetatea Severinului (secolele XII-XVI)*, în „Cercetări numismatice", 7, Bucureşti, 1996, p. 169-154.

Stîngă 2002 - I. Stîngă, *Cetatea Severinului şi tezaurele sale (secolele XIV-XV). Tezaurul de la Dudaşul Schelei, Mehedinţi*, Reşiţa, 2002.

Stîngă 2004 - I. Stîngă, *Contribuţii privind cunoaşterea circulaţiei monedei moldoveneşti la Cetatea Severinului, în a II-a jumătate a secolului al XIV-lea şi prima jumătate a secolului al XV-lea*, în „Drobeta", 14, Drobeta Turnu Severin, 2004, p. 88-93.

Ştefănescu 1965 - Şt. Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, Bucureşti, 1965.

Ştefănescu 1974 - Şt. Ştefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Bucureşti, 1974.

Ţeicu 2002 - D. Ţeicu, *Observaţii privind necropola medievală de la Turnu Severin*, în „Drobeta", 11-12, Drobeta Turnu Severin, 2002, p. 137-174.

LE SUD-OUEST DU PAYS ROUMAIN A LA FIN DU XIV-IEME SIECLE ET AU DEBUT DU XIV-IEME SIECLE. NOUVELLES CONTRIBUTIONS CONCERNANT L'IMPORTANCE EUROPEENNE, STRATEGIQUE ET ECONOMIQUE DE LA ZONE

Résumé

L'auteur tente de remettre en évidence le rôle économique et stratégique joué par la Cité de Severin dans le sud-est européen des siècles XIV-XV.

Les informations numismatiques et archéologiques présentées relèvent le caractère urbain qu'aurait pu avoir l'établissement d'au pied de la cité. Là dessus sont mises en lumière l'intensité et la variété de la circulation monétaire, la nature et la qualité des objets de parure d origine byzantine et occidentale, ainsi que la provenance européenne des marques des drapiers.

Le poids stratégique et économique de la cité et de l'établissement environnant renvoie à quelque titre d apanage d'un domaine régnant, du moment que le prince régnant ou un autre personnage de la famille porte le titre de ban de Severin. De même, cet état de choses est confirmée par l'existence à Severin d'une deuxième église métropolitaine.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIV**, 2005

FICTION CHRONOLOGIQUE – DESTIN HISTORIOGRAPHIQUE: ROVINE, le „17 mai 1395" (II)

(I-ère partie dans ARGESIS, XIII, Istorie, 2004, p. 177-194)

NICOLAE CONSTANTINESCU*

4. Les sources orientales – un apport indécis

Nulle part, peut-être, les confusions de toutes sortes et les lacunes ne se mêlent tellement que dans ce domaine strictement spécialisé, des sources orientales – notamment ottomanes[61] - à vrai dire un véritable maquis sinon un vaste terrain à défricher. On se souvient à cet égard d'une subtilité (même d'une méfiance!) de R. P. Vitalien Laurent à propos de la 'contribution' chronologique proposée en 1928 par Dj. Radojičić (v. I-ère partie, 2004, p. 182, n. 26): „Avant d'en décider, il faut attendre que les orientalistes aient dit leur dernier mot"[62]. Quel mot et comment?

D'abord, une diversité des opinions.

On s'avère que le même Fr. Babinger, dont on connaît la solidité de sa démarche, cependant il prenait à contresens les repères chronologiques des sources ottomanes. En effet, comme jadis Litzica, Onciul (en partie) et Minea – soigneusement cités par lui – l'ex-professeur de Jassy admettait à son tour une guerre à deux combats, en se détachant par sa chronologie. Ainsi, il considérait une première bataille le 10 octobre 1393 /h. 795, 17 X 1392 – 5 XI 1393 /, lorsque périt Marco Craljevitch[63], ensuite l'autre qu'eut lieu plus tard, le «17 mai 1395» - quand mourût Constantin Dragachevitch /sic/[64], et ce sont aussi des distinctions qui ne furent aucunement au profit de ceux qui même aujourd'hui s'appuient sur Fr. Babinger. Ajoutons aussi que la datation Rovine-1395 est acceptée (sans aucune preuve administrée) par le savant turc Halil Inalçik[65].

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti.

[61] Fr. Babinger, *Türkensteuer, 1394 bzw. 1455*, passim; cf G. T. Denis, BZ, 57/1964, p. 59, n. 24, in: Byzantium and the Franks, 1350-1420, Variorum Reprints, London,V.

[62] Vit. Laurent, *Un acte grec*, p. 181, n. 3.

[63] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 12 et suiv.

[64] *Ibidem*, p. 14-15, n. 58, 60-61. Une opinion différente sur la chronologie nous offert Andrei Pippidi, in: RESEE, 24/1986, 4, p. 327-328 (sur une inscription de Silistra de l'année 6901/1392-93).

[65] H. Inalçik, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600*, N. Y. - Washington, 1975, p.16. Le savant annonçait en 1957 un document officieux (XV-e s.) selon lequel l'invasion de Bajazet en Valachie s'était faite du côté Ouest, le long du Danube, en 1395 (Slankamen, Orsova etc.) – hypothèse admise par A. A. Boljakov, ensuite dans mon ouvrage – v. *Coconi*, 1972, p. 15 3, n. 208-210, certes à tort; cf. Aurel Decei, in: *RRH*, 13/1974, 3, p. 395 et suiv.

Il y a lieu de mentionner l'influence qu'exerçait le savant Aurel Decei, notamment par son article (paru en 1953), qui dénichait alors les circonstances du raid de Mircea l'Ancien en Karinovasi (1393) et qui offrit au Bajazet le prétexte pour l'invasion en Valachie et qui culminait avec la bataille de Rovine, le 10 octobre 1394 vraiment une contribution historiographique remarquable[66]. En fin, d'autres orientalistes roumains d'aujourd'hui prônent soit la datation «17 mai 1395»[67], soit se rattachant à celle proposée par Minea: la bataille principale eut lieu en 1395 (fin de l'été - l'automne)[68].

Mais il ne peut oublier, non plus, une curieuse surenchère: en dépit des faits (v. infra, 4.-5.), on prétend avec ostentation que les desiderata de V. Laurent se sont accomplis et cela d'une manière plus que heureuse pour la science historique, grâce aux efforts de relire les Histoires d'Ibn Kemal (chroniqueur ottoman, m. en 1535); on nous dit décidément que cette source tardive vient „confirmer ce que, jusqu'à présent, nous savions seulement des sources 'chrétiennes': que la victoire roumaine de Rovine a été obtenue par les Roumains conduits par Mircea le Grand, le 17 mai 1395"[69]. Certes, de fois à d'autres le désir est pris pour réalité historique, vu que la prétendue expertise sur Ibn Kemal n'est pas q'une sorte de confirmation, pas à pas, inhabiliment de la datation juste mentionnée. Mais qu'est-ce que nous fournit en fin de compte cet Ibn Kemal?

Avant tout, une nouvelle qui ne sort du commun: Bajazet, tracassé par les dissidents d'Anatolie (il se préparait d'attaquer Kastamonu /Sinope/, selon Enveri; on parle aussi de l'émirat de Karaman, selon Orudj)[70] lorsqu'il apprend du pillage de Mircea en Karinovasi; c'est alors qu'il se voit obligé se changer en vengeur car il passe rapidement en Roumélie et (attention !: «Se trouvant dans la saison de l'hiver et étant donné que les jours n'étaient pas favorables à l'expédition /.../ il (Bajazet) est arrivé à Edirné, la maison du royaume. Cet hiver en faisant halte, il s'est arrêté dans le très plaisant endroit mentionné. Il s'est préoccupé de l'armée et de l'ordre pour l'expédition, pendant l'été /prochaine/, dans le pays de Valachie»[71]. (Nos soulign., N. C.).

Ainsi, donc, pendant l'été – c'est alors que Bajazet pensait de frapper le voïévode roumain (bien sur: l'été-1395, d'après les calculs fastidieux de Veliman). En fait, Ibn Kemal nous montre clairement que Bajazet „est parti vers le lieu de bataille en Valachie /.../ il a lutté contre l'insoumis qu'ils appèlent Mircea /.../. C'était au

---

[66] A. Decei, in: «Revue des Etudes Roumaines », I, Paris, p. 130 – version roum.: A. Decei, *Relaţii româno orientale*, Bucureşti,1978, p. 140 et suiv.; v. Babinger, *op. cit.*, p. 11, n. 43 et A. Pippidi, RÉSEE, 24, 1986, 1, p. 295 /compte-rendu/: Karinovasi = peut-être Karnava, Karvonas, Kavarna.

[67] Voir I-ère partie, 2004 (M. Maxim, V. Veliman etc.; *erratum*: p. 194, en bas /légende/ – MMV/1987).

[68] Tahsin Gemil, RRH, 25/1986,1-2, p. 3 et suiv. (spec. p. 15-18).

[69] Al. Diţă, in: MMV/1987, p. 259, n. 22.

[70] Enveri (env. 1465), Orudj (fin XV-e s.) – v. *Cronici turceşti despre ţările române. Extrase*, I, sec. XV mijlocul sec. XVII, de M. Guboglu şi M. Mehmed, Bucureşti, 1966, p. 38-39, 48-49. Selon Neşri, Bajazet ajourna l'expédition contre Kastamonu pour envahir la Valachie – *ibidem*, p. 113; cf. Nagy Pienaru, „Revista Istorică", N. S., I, 1990, 1, p. 100-102 (sur Yaşar Yùcel, *Anadolu beylikleri...*, I-II, Ank, 1988-89), ap. Const. Rezachevici, *Rolul Românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană, secolele XIV-XVI / The Romanians Role in defending Europe from the Ottoman expansion...*/,Albatros, Bucureşti, 2001, p. 99, n. 17 (ouvrage riche en bibliographie).

[71] Ibn-i Kemal, *Tevarih-i Osman*, - v. V. Veliman, MMV/1987, p. 410-11.

printemps de l'année sept cent quatre vingt quatorze, lorsque, dans le quart habité de la terre, avec le printemps plein des signes du nouveau, eut lieu le départ bénéfique"[72].

Il s'agirait – nous assure le commentateur – „du printemps de l'année 1392 ou, toujours en vertu du procédé de l'antédatation /une particularité de la chronistique ottomane, N.C./ - du printemps de l'année 1395"[73]. Ce sont en fin de compte le 'nouveautés' offertes par Ibn Kemal et voilà en définitif l'information clef de celui-ci, croit Veliman – le dernier en s'appuyant, hélas! sur les dires d'autrui[74]. En dépit du thésisme observé ci-dessus, en réalité, comme qui dirait, on peut vraiment dénicher autre chose en ce qui – selon Ibn Kemal – ait été la campagne sultanale contre Mircea l'Ancien. Car les exégètes d'aujourd'hui ne mentionnent guère du fait qu'une expédition ourdie pour l'été de l'année (admettons: soit 1395) est pourtant réalisée en devancement et notamment: au printemps; et d'une telle manière, que aussitôt après la bataille (presque indécise, selon Ibn Kemal) le sultan se voit contraint se retirer à la hâte au sud du Danube –mais en ayant l'intention d'une nouvelle expédition: „Les très heureux monarque est rentré heureusement à la maison de son royaume. Cet hiver-là, en séjournant à Edirné, il s'occupait des armes pour que, pendant l'été, passer de nouveau en Valachie"[75]. Tout est sans équivoque: après la bataille, Bajazet hivernait à Andrinople et selon les dires d'Ibn Kemal en résultait que la fameuse campagne contre le voïévode valaque se déroulait non pas au printemps, mais après l'été, donc l'automne!

Presque la même substance 'probatoire' en résultait d'autres sources orientales prétendues comme liées au moment Rovine: le cas d'une lettre (non datée) de Timur Lenk /Tamerlan/ adressée au Bajazet et où il s'agirait juste de la campagne sultanale contre Mircea, de l'année 1395 – l'été/ l'automne[76], ou bien, croit-on, du printemps de cette année, selon les opinions de ceux qui accordant une „importance exceptionnelle" à cette fameuse source[77]. S'il est difficile de concilier les deux directions interprétatives (au point de vue chronologique) et cela sur un document peu connu dans l'historiographie, en revanche il faut observer un détail: le khan mongol, certes, fait allusion à „la guerre sainte" de Bajazet – une guerre menée (explicitement !) contre les 'gyaours', plus précisément envers „les gyaours francs /bâ –küffâr-i Ferenk/»; or, dans l'époque, *'ferenk'*, cette dénomination signifiait parmi les orientaux seulement les occidentaux de l'Europe (et par extension: les chrétiens catholiques)[78], jamais donc les roumains! D'ailleurs, on sait précisement qu'après la bataille en Valachie le sultan, conseillé, dirigeait ses armées exactement vers la Morée[79], et c'est notoire qu'alors cette presqu'île grecque fourmillait des 'francs' (par endroits encore les maîtres du pays grec[80]). De tels déroulements avaient comme fond politico-militaire les mesures à

---

[72] *Ibidem*, p. 412 (l'an h. 794/29 XI 1391-16 XI 1392).
[73] *Ibidem*.
[74] *Ibidem*, p. 423-29 (à comparer: Al Diţă, MMV/1987, p. 270).
[75] *Ibidem*, p. 413.
[76] T. Gemil, l. c.; idem, MMV/1987, p. 346-47, n. 71-73.
[77] N. Stoicescu, *Bătălia de la Rovine*, p. 49-50.
[78] T. Gemil, l. c.
[79] *«Mora illeri»* /Landschaft von Morea/– v. Fr. Babinger, *op.cit.*, p. 16, 9, 70. Voir la note suivante.
[80] Pour ce qui suive dans cet article, voir: G. Beckmann, *Der Kampf Sigismunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen, 1392-1543. Eine historische Grundlegung*, Gotha, 1902; W. Miller, *The Latins in the Levant. A history of Frankish Greece (1204-1566)*, London, 1908 / chap. XI, p. 334 et suiv./; N. Jorga,

caractère punitif / préventif, d'intimidations que Bajazet, impitoyable, les décidait envers les peuples des Balkans[81], mais aussi d'autres stratégies – comme étaient dès lors les pénibles préparatifs pour la croisade attendue et dont le promoteur était le roi Sigismond de Hongrie (supra, part. I, n. 24; v. infra. 5). Il faut franchir le seuil d'une avalanche réelle de sources péremptoires en ce qui concerne la bataille de Rovine.

5. Une chaîne logiquement ordonnée /cf. fig. 1-3/

De toute façon, à l'égard d'un tel moment historique européen on peut constater avec beaucoup d'aisance que la suite des événements (jusqu'à la confrontation Mircea – Bajazet et spécialement après Rovine) n'était pas à l'imprévu; au contraire, une logique inéluctable s'aperçoit de cette véritable chaîne processuelle et dont les heurts si violents frappèrent également le nord et le sud du Danube (ici, tout d'une longue haleine, pour des siècles...). Embrouiller ou changer les mailles – y compris à l'échelle chronologique, ça n'est d'autre chose que traquer la vérité historique. De laquelle vérité ?

Il est surprenant, en effet, qu'un repère tellement saillant - Rovine - soit entassé (sinon même dissimulé) dans cette datation forcée, le „17 mai 1395"; un jour quelconque, si l'on envisagerait les circonstances réelles (c.à.d. les mailles rigoureusement connues et, heureusement, datées!), par exemple du fameux traité de Braşov. Car, nous devons désormais rappeler les preuves irréfutables: sans aucune doute, très tôt après la bataille Mircea l'Ancien, quoique vainqueur, perdit son trône d'Argeş (où accédait l'inconnu Vlad Ier, maître dans la capitale de Valachie et sur un demi-territoire du pays, probablement l'Ouest /Olténie en principal/, le reste du territoire, avec Dobroudja /du nord/ se gardait encore dans les mains du voïévode légitime)[82]. On devine ainsi pourquoi à Braşov – le 7 mars 1395 – et comme achèvement des (rudes, certes) délibérations, entre Mircea et le roi Sigismond on concluait un traité politique et militaire, en fait un pacte d'alliance anti-ottomane visant des actions en commun, pour l'avenir; un pacte à toute évidence à pied d'égalité[83]. D'autant plus était nécessaire cette alliance, vu le moment si dangereux pour le prince valaque et voilà pourquoi ce traité de Braşov se distinguait d'abord par sa applicabilité immédiate (pourtant, comme nous préciseront les actions en vue de la récupération pour Mircea – du trône d'Argeş aboutirent à peine en 1396, v. infra) et il y a déjà une

La politique vénitienne..., II, in: Acad. Roum. „Bull. Sect. Hist.", s. II, No. 3, Bucureşti, 1914, p. 289 et suiv. – et la version en roum., *Veneţia la Marea Neagră*, II,1914, Annexe (cit.: misti); Max Silberschmidt, *Das orientalische Problem*, 1923; Denis Zakythinos, *Le Despotat grec de Morée*, t. I, Paris, 1932 – v. l'Edition revue et augmentée par Chrysa Maltézou,Variorum Reprint, Londres, 1975; Oscar Halecki, *Rome et Byzance au temps du Grande Schisme d'Occident*, Lwow, 1937; Raymond – J. Loenertz, O. P.; *Pour l'histoire du Péloponnès au XIVe siècle, 1382-1404* /in: «Etud.Byz.», I/1943/ - éd. nouvelle dans *Byzantina et Franco Graeca*. Articles parus de 1935 à 1966 réédités avec la collaboration de Peter Schreiner, Rome, 1970; voir aussi: Fr. Thiriet, *Régestes des déliberations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, t. I-III, Paris-LaHaye, 1958-1961. Enfin, Antoine Bon, *La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la Principauté d'Achaïe (1205-1430)*, Paris, 1969 et à coup sûr, l'ouvrage /fondamental/ de P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân* /Mircea l'Ancien/, Bucureşti, 1944.

[81] «Misera fatalità de'Cristiani sempre tra loro discordi /.../La ferocia dello spirito di Baiazet...", voilà une circonstance tragique valable pour la fin du XIVe siècle, cf. *Memorie istoriche de Monarchi ottomani* di Giovanni Sagredo Patriarca di Venetia, e Primate della Dalmatia, etc., Venetia /1693 ?/, p. 20-21.

[82] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti 1900, p. 65 et suiv. Cf. infra, n. 103.

[83] Documenta Romaniae Historica /DRH/, D /Relations entre les Pays Roumains/, I, No 87, p. 138-142.

vaste littérature sur ces problèmes d'ordre historique[84].

Naturellement, de tels événements (ou mailles de la chaîne mentionnée plus haut) n'ont pas été évités (ou bien: louvoyés ...) par les partisans pro-1395, mais au prix d'une colossale inversions de faits: dans leur vision, l'alliance consentie à Braşov entre Mircea et Sigismond ait été suivie par la bataille de Rovine (effet devançant la cause, ou vice-versa; sûrement, c'est une facette méthodologique envisageant une partie de la recherche roumaine mais d'habitude, les spécialistes étrangers sont peu attentionnés à de tels repères; d'autant moins au point de vue géographique...)[85].

D'ailleurs, en voici une preuve de démonstration pro-1395: „Il est clair qu'en fonction de la date du combat, les évènements politiques, diplomatiques et militaires des années 1394 – 96 s'enchaînent: si, par exemple, la bataille de Rovine eut lieu le 10 octobre 1394, le traité de Braşov ait été signé-là par un prince victorieux mais également l'un fugitif, donc incapable fructifier sa victoire; si le combat est daté en 17 mai 1395 – alors le traité de Braşov le précède (sic! N.C.) et Mircea était prince souverain incontestable dans son pays"[86]. Vraiment, on peut constater que juste de pareils raisonnements sont rares dans l'historiographie (conséquence bizarre d'une vision triomphaliste sur la bataille de Rovine...). Quiconque, d'ailleurs, qui s'efforce de saisir les circonstances réelles du traité ne peut pas ignorer qu'aucune polissure n'étouffait pas les clauses consenties; chose explicable, car les réalités se présentaient plus amères pendant ce printemps de l'année 1395! Et voilà pourquoi et en toute nécessité, des éclaircissements - faits et documents - doivent être ordonnés et bien sûr, considérés selon leur importance.

D'abord, s'impose visualiser d'une façon quelconque notre opinion en présentant: une carte du sud-est européen (aux commencements des années '90 du XIV-è s.), fig. 1; un sorte de diagramme en vue d'expliciter – ou bien: poursuivre – faits et événements en contournant le moment Rovine, leur cohérence, fig. 2; en fin, un carte spécialement constituée (en première) et où sont tracés les curieux mouvements des protagonistes des années '93-96 (Mircea, Sigismond, Bajazet), fig. 3 Tous les trois destin! – se rencontreront, ensemble, à peine en sept. 1396, à Nicopolis.

Regardons maintenant le diagramme (où se fait aussi mention de la chronologie byzantine): c'est qu'après la chute de Tyrnovo (fig. 2/T, 17 juillet 1393) eut lieu le raid de Mircea l'Ancien, en Karinovasi (K, plus que probable vers l'automne 1393 et en connexion avec les déroulements près du Danube - notamment en Dobroudja, resp. Silistra)[87]. Les sources ottomanes en parlent expressément de la vengeance immédiate du sultan, donc il s'agit d'un délai assez court jusqu'à la bataille de Rovine - autrement, entre la décision de Bajazet de frapper le 'gyaour' valaque et le début proprement dit de la campagne sultanale. Pour cela, chose explicable, le sultan se

---

[84] P. P. Panaitescu, *op.cit.*, p. 252 et suiv.; Viorica Pervain, in: AIIAC-N / Annuaire-Cluj-Napoca/, XVIII/1975, p. 89 et suiv.

[85] Loenertz, p. e., plaçait Rovine en... Bulgarie (*op. cit.*, p. 243). D'ailleurs, le savant assignait pour la bataille une date indécise: «1393, X, 10?» - influencé probable par Babinger – mais ensuite, comme Zakythinos, acceptait l'apparente 'invention' chronologique de Radojičić (on citait pourtant G. Ostrogorsky, *Gesch.*, München, 1963, 455) – *op. cit.*, 383, n. 3.

[86] Const. Căzănişteanu, *Pe urmele lui Mircea cel Mare*, Bucureşti, 1987, 101.

[87] A. Decei, *op. cit.*, p. 145 et suiv. (date: 1393); idem, *Istoria Imperiului otoman până la anul 1656* /Histoire de l'Empire ottoman jusqu'en l'année 1686/, Bucureşti, 1978, p. 63-64 (Rovine: 10 X 1394).

préparait de longue main: il convoqua ses vassaux (obéissants ou contraints) a Serrhès /Serez/, en Macédoine grecque[88] et là, l'hiver 1393/94, il ordonnait le rassemblement de l'armée d'invasion à Andrinople. Cet événement (fig. 2/SER) eut lieu avec certitude avant le 20 février 1394 comme a éclairci Loenertz[89].

Mais Sigismond de Hongrie?

Ce <<ruhiger Zuschauer>> /cf. Beckmann, p. 5 / menait en réalité sa politique hégémoniste; jusqu'en 1392 il se préoccupait de sa propre croisade (mi-acceptée a peine depuis 1394-95, cf. Halecki, 1937, p. 20 et suiv.); un laps de temps, Sigismond se complait presque indifférent vis-à-vis de son voisin du <<Terra transalpina>>, menacé, au moins en 1394 et cela pour de motifs entièrement particuliers: car il ne faut pas oublier que Mircea voïévode et Sigismond de Hongrie étaient des ennemis déclarés au début des années '90 (une fois, par exemple, le 6 juillet 1391, lorsque Mircea renouvela le traité d'alliance - contre le roi de Hongrie - avec Ladislas II de Pologne) et on devine comment la passivité du roi de Buda est ou non justifiable. C'est vrai, une lettre du 26 mai 1394 (fig. 2), alambiquée, parle d'une ambassade chez Mircea[90], mais elle dévoile plutôt les réticences du roi. Limpides sont en échange les mouvements ou les itinéraires de celui dans l'espace roumain (cf. fig. 2/SIG et surtout fig. 3 I): en résulte sans doute, Sigismond de Luxembourg resta alors impassible, en préférant l'expectative, l'été - automne 1394, se cantonnant dans l'Ouest roumain[91].

Ainsi, à Rovine, le 10 octobre 1394 Mircea l'Ancien se donnait la peine de lutter s e u l et sans aucun secours (fig. 2/ROV)[92]. D'ailleurs, si tant est que la bataille eut lieu le '17 mai 1395' - rien n'explique pas, pourquoi le traité de Braşov (signé antérieur !) ait été louvoyé par le roi Sigismond. Une documentation entière vient nous convaincre de l'inanité chronologique déclanchée par Fr. Miklosich et personne, en commençant avec Hasdeu n'essayait répondre à une question justifiée: l'absence du roi sur la champ de bataille de Rovine en '1395[93], tandis que, néanmoins et preuve historique du fait que le traité eut applicabilité immédiate, après 7 mars 1395, c'est exactement la présence de l'armée royale en Valachie.

Déjà, le 6 avril 1395, Sigismond annonçait: „j'ai décidé maintenant envoyer les grands hommes, l'ex-ban Etienne de Losoncz et Francois, fils de l'ex-comte Etienne de Bubek et d'autres barons, chevaliers et nos notables, dans notre expédition armée que nous la faisons contre les Turcs en Valachie /nunc pro nostra expeditione

---

[88] Source principale (et exceptionnellel) - *Lógos epitáphios* /Oraison funèbre/ pour Theodore I Paléologue, despote de Mystrà (1407), par l'empereur Manuel II, v. J. P. Migne, P. G., vol. 156/221-228; cf. I. Chalcocondyle, éd. Eug. Darkó, I, 1922, L. II (p. 74/23-75/6). Sur Mamonas, v. infra); v. aussi, Sphrantzès sive Makarios Melissenos, *Mémoires, 1401-1417* /resp. la trad. roum. Memorii..., de Vasile Grecu, Bucureşti, 1966, p. 199. Chose importante pour les lecteurs du transfuge d'Athènnes, L. Chalcocondyle: ses récits (avec une si <<much criticised chronology>>, Miller, 347/1) sont à rebours: Nicopolis-96, /Rovine/,Serrhès etc.,v. Loenertz, 243. L'empereur Manuel II - comme dit lui-même - échappait par miracle a Serrhès, <<de la gueule du loup /Bajazet!!>> - *op. cit*, l. c.

[89] Le fondement c'est la lettre de Corinthe, v. *op. cit.*, p. 246, n. 2 /v. infra, n. 110/.

[90] *DRH*, D, I, No 80, p. 129.

[91] Sur ces itinéraires (un peu inattendues) du roi - v. Mályusz Elemér, *Zsigmundkóri okleveltár* I (1387-1399), Budapest, 1951, passim (voir ci-bas fig. 3, légende).

[92] D. Onciul, Mircea cel Bătrân (1918), p. 240-242, n. 20, p. 250; cf. Panaitescu, *op. cit.*, p. 240 et suiv. Pour une localisation possible - v. la carte, fig. 1, Rovine au sud de la capitale - Argeş.

[93] Supra, I-ère partie, 2004, n. 28.

exercituali contra Turcos habita, ad partes Transalpinas/“[94]. Des Turcs en Valachie, plus d'un mois devant ce '17 mai 1395'? Question justifiée: fort possible, car il s'agit des Turcs restés en Valachie après le combat du 10 octobre 1394 et ce sont les ennemis communs, lesquels devaient les écarter les nouveaux allies; tache confiée au détachement /'les 400 lanciers', v. ci-bas/ en tête avec Losoncz et Bubek (fig. 2/SL)[95]. Malheureusement, il s'agit d'un sacrifice, car Et. Losoncz et les siens seront écrasés[96] (selon une hypothèse plausible, en Olténie, entre Severin et le Jiu), le mois du mai 1395 ou proche[97]. Circonstance qu'impose au roi d'intervenir en personne: déjà, en 6 juillet, il campait près de Câmpulung, en Valachie /prope villam Hozyvmezeu vocatam/[98], en empruntant donc une route nord-sud, orientée vers le Danube (resp. Nicopolul Mic /Nikapol, etc./= Turnu Măgurele, cf. fig. 2/SIG, TUR; fig. 3/V-VI). Je dois insister sur ce descendus royal, pour mieux comprendre qu'il est impossible de confectionner une bataille de telle résonance, entre Mircea et Bajazet, d'autant plus qu'en mai 1395 trônait aussi sur la scène valaque un voïévode Vlad Ier, installé a Argeş….

On soupçonne en effet et à juste raison que l'ex-ban Et. de Losoncz /i.e. de Lučenec/ lutta avec ce voïévode, aidé effectivement par les Turcs (v. fig. 2/SL,VL?; fig. 3/VLAD 1395), événement qui eut lieu plus que probable en mai 1395[99]. Même le roi Sigismond eut maille à partir avec Vlad Ier; un document sur lequel on glisse parfois nous-y retient par ses détails surprenants: dès sa descente en Valachie, on voit le roi faire face aux „puissantes armées de Roumains et de Turcs /Olahorum et Turcorum/ se mirent en marche, /et/ qui cherchaient et s'efforçaient à nous endommager“ - et en particulier devant la forteresse de Petit Nicopolis „qui se trouvait dans leurs mains“, ensuite conquise par le roi - „après avoir pourchassé ces Roumains et ces Turcs, avec tous leurs notables et leurs capitaines“[100]. Qu`ils fussent, ces gens, les Roumains de Mircea ? – c'est évidemment exclu! Ils étaient les soumis de Vlad Ier et les mêmes lutteurs /multitudo Olahorum/ qui plus tard frappèrent le roi en retraite, près de Severin[101] ; on précisait encore: se retournant vers Buda - le combat eut lieu aux montagnes, à Posada I /wlgo Pazzata dicta/[102] (Cf. fig. 3/VII-VIII). Pour conclure, c'est l'apparition inattendue de Vlad voïévode, liée au moment Rovine/1394 qu'incitait les efforts communs pour une alliance Mircea – Sigismond et les luttes subséquentes. D'ailleurs, Vlad n'était pas, en fin de compte, un 'Usurpateur'; vu son rôle historique –

[94] *DRH*, D, I, No 93, p. 149-150. S' inscrivent donc en faux ceux qui affirment: dès lors (le 6 IV 1395) on „connaissait“ /sic!/ à Buda (ou Višegrad) le projet turc d'envahir la Valachie - cf. N. Stoicescu, *Bătălia*, p. 58.

[95] Voir ci-dessous, *Chronique de Saint-Denis*, cf. *Chronique* de Thorocz, in: I. G. Schwandtner, SRH, I, Vindobonnae, 1766, p. 290-91 (chap. 16).

[96] *DRH*, D, I, No 105, p. 171-174 (23 III 1399): „videlicet tempore Stephani, bani de Losonch! . . . ipse Stephanus cum suis hominibus armigeris /.../ Turchorum gladis perierunt, tunc quoque Wolahia perdita et Danobius in potestatem hostium est redactus” V. note suivante.

[97] Viorica Pervain, *Relatiile*, p. 101-103 (p. 102, n. 66: en 16 IX 1395, la veuve d'Etienne Losoncz prennait une *possessio*).

[98] *DRH*, D, I, No 94, p. 150-51.

[99] P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 253-55 ; Viorica Pervain, *Relaţiile*, p. 103.

[100] *DRH*, D, I, No 100, p. 158-60 (8 XII 1397, diplôme pour les Kanisza).

[101] *Ibidem*, No 95, p. 151-52 (25 VIII 1395 – une lettre de Sigismond; signalée par Viorica Pervain, *op. cit.*, Annexe, p. 115-16).

[102] *DRH*, D, I, No 99, p. 154-58 (6 VI 1397 – diplôme pour le ban Nicolas de Gara; v. No 112, p. 182-83 (12 VII 1408).

il faut rappeler qu'il avait sa propre armée, frappait de monnaies, se servit d'un sceau fastueux sur le traité qu'il concluait avec le même Ladislas II de Pologne[103]. En fin, il convient rappeler cette fois-ci la fameuse <<Chronique de Saint-Denis>> - une source contemporaine[104] dont l'informations, croit-on tout récemment, nous permettent de dénicher „le vrai moment historique consigné", notamment Rovine -'1395'etc.[105]. De nouveau et anormalement des préjugés qui dominent l'analyse historique: depuis long temps les dires du moine - chroniqueur de Saint-Denis ne sont pas absolutisés; ses informations arrivèrent via - Venise et c'est ainsi en fin de compte que s'explique certaines discordances dans son récit (on parle de 'Lamorat' et de sa mort /=Murad Ier, 1389; d'une Bulgarie soumise - mais aussi d'une Valachie etc.). Des mélanges - mais, grosso modo, à retenir: une intervention du <<Turc>> Bajazet, une riposte de Sigismond de Hongrie /i.e. l'expédition des 400, suivie d'une l'autre conduite par le roi/, (fig. 2/SD).

Avec celles-ci, nous nous raccordons chronologiquement au moment- octobre 1395 (insertion normale dans le canevas de faits du gramma constantinopolitaine et où se fait mention explicite du défunt Constantin /dit 'Dragaş' – cf. I-ére part., 2004, p. 189 sq.), fig. 2/C, autrement dit en nous approchant de l'an 1396, décisif pour Mircea l'Ancien. C'est vrai, aussi pour Vlad Ier: une lettre épiscopale (Maternus de Transylvanie, le 21 mars 1396) atteste encore une fois la politique duplicitaire envers Mircea[106], mais plus important c'est que Vlad obtient facilement le soutien polonais par le traité du 28 mai 1396[107]/IV. fig. 2/MAT, VL/. Enfin, hélas! c' est la croisade échouée a Nicopolis (25 sept. 1396) et on sait qu'après défaite (fig. 2/NIC), le roi et les siens ont été empêches /par le même Vlad Ier !/ passer sur la rive gauche du Danube et voilà pourquoi Sigismond se voit contraint naviguer vers les bouches du fleuve (il laisse à Lycostomo son voïévode de Transylvanie, Stibor /qui passe vite dans le royaume et c'est ainsi qu'il pouvait ensuite lutter et capturer Vlad Ier - v. fig. 2/STIB-VL / et puis, par Constantinople et pendant environ trois mois arrive en Dalmatie!)[108] Bien entendu, Mircea l'Ancien se voit de nouveau installé, souverain, dans la capitale, Argeş (fin de l'année 1396)[109].

Il nous reste éclaircir le va-et-vient de Bajazet /v. fig. 3/

Pour sa *expeditio pontica* (v. Leunclavius, 1591, col. 319-20) le sultan vient

---

[103] Hurmuzaki, *Documente*, I-2, p. 374-75; cf. Octavian Iliescu, Vlad Ier, voïvode de Valachi le règne, le sceau et les monnaies, *RRH*, 27/1988,1-2, p. 73-105 (avec la bibliographie). Une étude approfondie, en dehors de quelques aspects discutables.

[104] *Chronique du religieux de Saint-Denis contenant le règne de Charles VI*, éd. L. F. Bellagnet, *Collection de documents inédits sur l'histoire de France*, t. III. Paris, 1840, p. 386-87; v. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 253 et suiv.

[105] Cf. *Locul Românilor în istoria universală* /Prof. Buzatu coord./, t. III-1, Jassy, 1988, p. 453 et suiv (auteur: Al. Diţă; vision entièrement triomphaliste).

[106] *DRH*, D, I, No 97, p. 153-54: „per dominum nostrum regem in certis et sollennibus legationibus ad Wlad vaivodam.." etc.

[107] Supra n. 103.

[108] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 259-261.

[109] *DRH*, D, I, No 101, p. 101-169 – une long et important document: diplôme pour le dévoué Stibor /de Stiboricz/, voïévode de Transylvanie (8 XII 1397,Timişoara): „..retorsum fecimus, vigente adversitate, et demum in fluvio Danubii ,in galeis, diucius descendendo, prefatum dominum Styborium, cum nonnullis aliis baronibus nostris, in nostra absencia, pro custodia et conservacione regni nostri, de loco ubi T <hetis> et flumen Danubii undis maris in proximo conjungitur et intrat, remissimus ad regnum nostrum prenotatum.."

d'Anatolie, en passant par Gallipolis /Gelibolu/, peut-être: l'automne-l'hiver 1393 et s'installe à Serrhès où l'attendaient ses vassaux; en tout cas, quoique subsiste encore une sorte d'incertitude - cet événement se produit avant le 20 février 1394: c'est la date d'une lettre de Corinthe expédiée à son frère Donato Acciaiuoli, par le Duc d'Athènes Renier /Nerio/ qui répand une nouveauté affreuse — Bajazet se trouve dans la terre grecque, qui plus est il occupait le comté de Salone, envoyant dans son harem la comtesse Hélène /fille de l'ex-empereur Jean VI Cantacuzène et veuve de Louis Fadrique d'Aragon, dernier comte de Salone, aujourd'hui Amphissa, près de Delphes/ et aussi sa fille, Marie[110]! Simple explication, car tout éclata auparavant, à Serrhês...

Là, parmi les 'invités' du sultan apparaît, soudain, un nommé Mamonas, archonte de Monembasie /ou Malvasie/ en Péloponnès et qui se plaint au Bajazet que son fief ait été usurpé par le despote Theodore /Paléologue, de Mystrà, frère de l'empereur Manuel II, lui, se déclare prêt faire don la cité au Bajazet. «Allons, donc !», a dit le sultan et ça s'explique son exploit grec – et c'est ici qu'il faut citer les dires de Loenertz: „Ayant extorqué au despote Théodore cette première concession, Bajazet se mit en route à travers la Thessalie, emmenant avec lui le Paléologue plus ou moins prisonnier, auquel il avait promis de le relâcher quand Monembasie serait entre ses mains. Arrivé en Héllade (Grèce Centrale), l'armée turque campa sur les bords du Sperchelos..."[111] (v. fig. 3) – et une nuit, nous dit cette fois-ci le frère-empereur dans sa Oraison funèbre pour Théodore le despote (en 1407) ce dernier avait réussi s'évader: „Cette évasion sauva le Péloponnès de l'esclavage qui se profilait à l'horizon...»[112]. Et Loenertz conclut: «Cette descente en Grèce Centrale est la seule que l'histoire mentionne dans la vie de Bajazet"[113].

Il y a aussi une autre voie de dénicher les déplacements du turbulent Yildirim - celle surveillée par Venise! En vérité, cette puissance de l' époque, en dispute avec les Génois, les Grecs et les Turcs (mais, avec ces derniers à de connivence passagère: dans l'archipel d'Egée Venise détenait Euboie et Ténédos; en plus, au Péloponnès, elle guettait presque tout par ses châteaux-forts de Modon et Coron..., v. fig. 3). Rien d'étonnant par conséquent que les *misti* du Sénat vénitien enregistraient avec scrupulosité juste les informations des ses espions ou messagers, par cette formule stéréotype „capta"[114].

Des exemples pour les années 1394-95:

Date/événement/source	**Source / littérature**
20 II 1394, lettre de Corinthe/	– Loenertz, 1943/1 970, p. 246, n. 2.
5 III 1394 (misti): Monembasie et les malversations de Bajazet	– Silberschmidt, 90/12; Zakythinos, 127-28/4; Loenertz, l.c., 246-47, 251-52; Thiriet, I, 844.

---

[110] «Caro frate /.../le gran turcho e venuto a Salonichi,e a preso per moglie la figlia della donna della Sola,et questo a preso tutto lo suo paese...» - v. Loernetz, p. 246, n. 2. Cf. Giovanni Segrado, *op. cit.*, /sous l'an 1394/ «*La Vedoua Principessa di Delfo, gl'oferi in moglie vna sua figlis di rara bellezza,per assicuraesi lo Stato,e la libertà*».
[111] Loenertz, *Péloponnèse*, p. 245 et suiv.
[112] Logos....l. c,
[113] Loenertz, *op. cit.*
[114] Supra n. 80 / N. Jorga, Fr, Thiriet etc./.

19 III 1394 (misti): sur les intentions de Bajazet /Achaïe, Morée – Jorga, Veneția II, 1085, 1111 (err.: 1393); La polit., 325-25; Silberschmidt, 9012 (sous 19 V); Zakythinos, 151,154 (19 V); Loenertz, 252/5; Halecki, 1937, 499/186 (19 III).

6 IV 1394 (misti): panique en Golfe! imminence d'une invasion de Bajazet – Silberschmidt, 91/1; Thiriet, I, 846

/21 IV 1394: présence de Bajazet à Salonique/ Neşri-ap. Babinger, 1943, 16; 171-72; T. Denis, 1964, 59-60/25

4 V 1394 (misti): Bajazet menace – Silberschmidt, 91/1; Thiriet, I, 849

21 V 1394 (misti): C-ple, „propter malam disposicionem Basiti" Jorga, Ven. II, 1085; La polit. 326-27, Silberschmidt, 85/1-2; Loenertz, 249; Halecki, 497/74; Thiriet, I, 85 1.

/Env.juin 1394, Bajazet semble s'écarter vers Andrinople/

/24 VI 1394 (misti): Theodore demande secours; désarmement Negroponte, Nauplie et Argos motivation: retraite de Bajazet. – Jorga, Venet. II, 1 08712, 98-99, Silberschmidt, 89-4, 91-2, 92-4; Loenertz, 253/1; Thiriet, I, 858

(ATTENTION!)

6 IX 1394 (misti): Sén.Ven. /de Hongrie:/ „propter invasionem Thurcorum in regno suo" – Monumenta spectantia, IV/1874, 476, Beckmann, 5/3; Silberschmidt, 47-48, 104 107; Pervain, 93/24.

Commentaire. Sigismond – comme toujours les rois de Hongrie, Arpadiens ou Angevins, considérait aussi que les pays roumains au-delà de Carpathes appartiennent *de jure* au royaume hongrois (chaque voïévode roumain était *noster, nostrum* etc.) ; ainsi s'explique, donc, l'allusion *regno suo* – en fait, certes, s'envisageant l'attaque de Bajazet en Valachie/.

/15-30 X 1394 : Rome, Boniface IX proclame la croisade/ – Raynaldus, ap. Halecki, 491-592 /et Silberschmidt, 104 sq.

17 II 1395 (misti): ambassade à Bajazet (...!) – Silberschmidt, 114/2

25 II 1395 Evrenos-bey défait Théodore I Paléologue sous les murailles de Corinthe; – Loenertz, 253-54/ Chr. Maltézou, 344

5 III 1 395, Venise (misti) ambassade Hongr. /nouveautés? 'Rovine'?!/ – Mon. Spect., IV, 486

10 III 1395, idem. – *Ibidem*, 488 /cf. Silberschmidt, 107/1, /ETC./

Conclusion?

Exit - hélas! — une fiction historiographique: Rovine le '17 mai 1395'. Les preuves documentaires sont irremplaçables - cela va de soi -, elles doivent servir la vérité historique sans parti pris et surtout sans accents triomphalistes. Certes, il y a lieu pour éclaircir des facettes en pénombre, tâche que sera probable aussitôt assumée par d'autres historiens.

Fig. 1. Le sud-est européen au commencement du règne de Mircea l'Ancien /env. 1390-93/ - adaptation ap. P. P. Panaitescu, Mircea cel Bătrân, 1944 (par Iuliana Barnea).

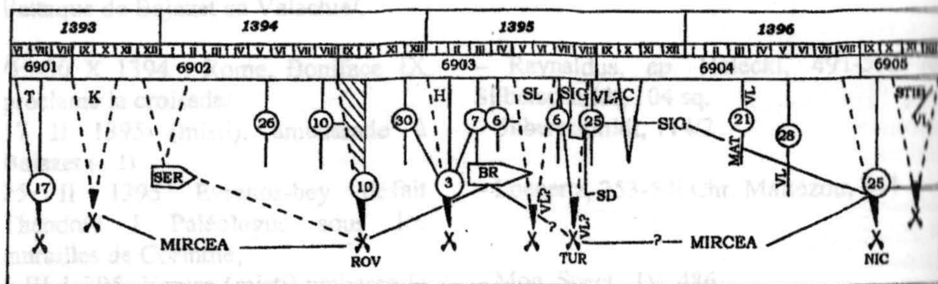

Fig. 2. La bataille de Rovine (10 octobre 1394) au milieu des événements à la fin du XIV-è siècle (diagramme-dessin Iuliana Barnea, Copyright N. Constantinescu).

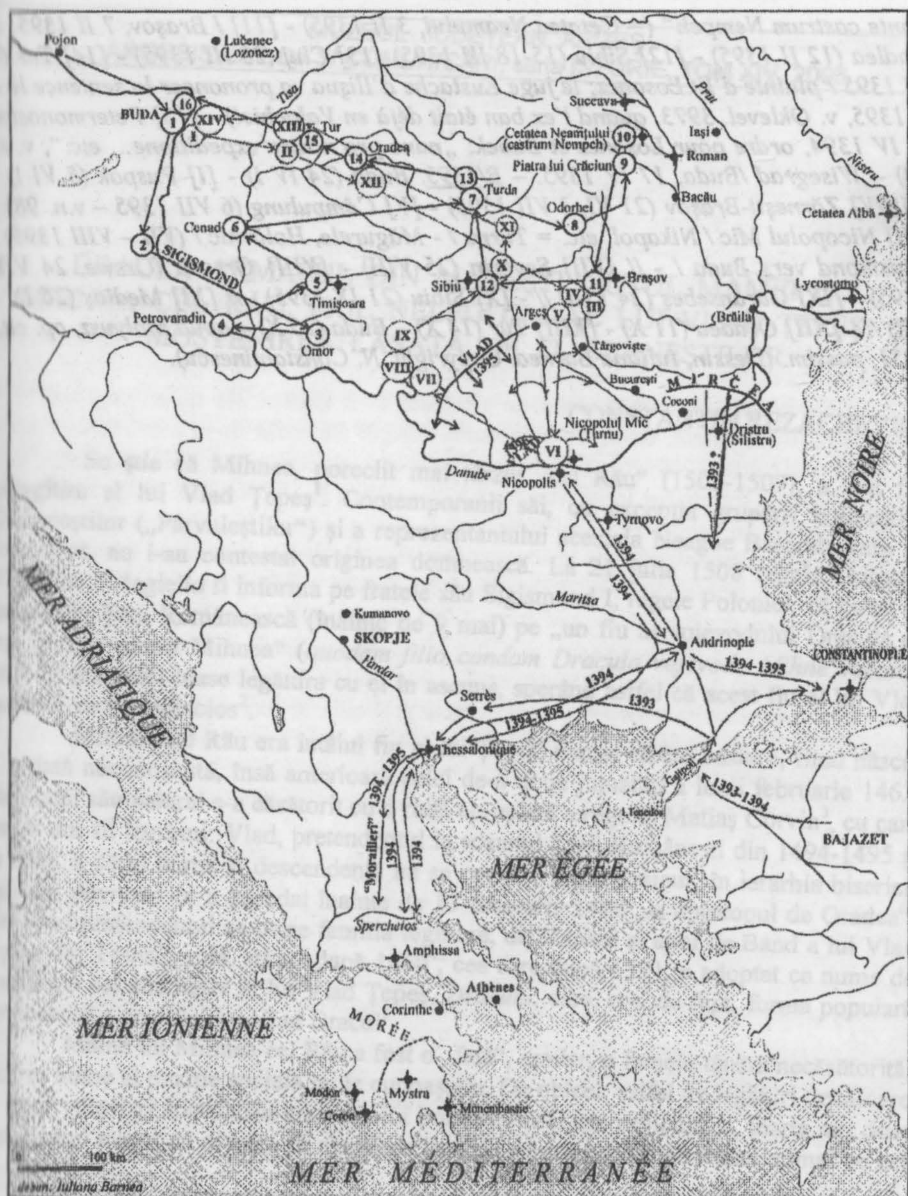

Fig. 3. Les protagonistes des années 1393-96 et leurs routes. Pour le roi Sigismond de Hongrie – les étapes /itinéraires : A. /1394. [1] Pojon (Bratislava) – Buda (4 I, 16 VI) - [2] Pécs (23 VI) - [3] Omor (19 VIII) - [4] Waradino Petri (16 VIII) - [5] Timişoara (12 IX, 13 X!!) - [6] Széged (23 X) - [7] Turda (24-26 XII) - [8] Cristur (9 I 2395) - [9] –Karachonkw (= Piatra lui Crăciun = Piatra Neamţ, 9 I 1395) - [10]

„ante castrum Nempch" (= Cetatea Neamului, 3 II 1395) - [11] / Braşov, 7 II 1395! /, Codlea (12 II 1395) - [12] Sibiu (15-18 III 1395) [13] Cluj (25 III 1395) - [14] Tur (4 IV 1395 / plainte d'Et.Losoncz; le juge Eustache d'Ilişua va prononcer la sentence le 8 V 1395, v. Oklevel. 3973, quand l'ex ban était déjà en Valachie!) - [15] Petermonostor (5 IV 1394, ordre pour Losoncz et Bubek: „nunc pro nostra expeditione... etc.", v. n. 94) – Wisegrad /Buda, 17 IV 1395. – B/1395. Buda (24 IV I) - [I] Puspok (5 VI !) - [III/IV] Zărneşti-Braşov (21 VI, 3 VII 1395) - [V] Câmpulung (6 VII 1395 – v.n. 98) - [VI] Nicopolul Mic / Nikapol, etc. = Turnu / - Măgurele, Holăvnic / (VII – VIII 1395) / Sigismond vers Buda / - // [VII] Severin (25 VIII) - [VIII] Orşova (Orswe, 24 VIII 1395) - [IX] Caransebeş (24 VIII) // - [X] Sibiu (21 IX 1395) - // [XI] Mediaş (26 IX - 2 X) // - [XII] Oradea (11 X) - [XIII] Tur (14 X) – Buda (25 X) – apud Mályusz, op. cit., 1951, passim. (Dessin, Iuliana Barnea. Copyright, N. Constantinescu).

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

DRACEA ARMAŞUL DIN MĂNEŞTI, SOŢUL MAMEI LUI MIHNEA CEL RĂU, FIUL NELEGITIM AL LUI VLAD ŢEPEŞ, ŞI MOŞTENIREA LĂSATĂ DE EL MIHNEŞTILOR

CONSTANTIN REZACHEVICI[*]

Se ştie că Mihnea, poreclit mai târziu „cel Rău" (1508-1509), a fost fiul nelegitim al lui Vlad Ţepeş[1]. Contemporanii săi, cu excepţia grupării boiereşti a Craioveştilor („Pârvuleştilor") şi a reprezentantului acesteia Neagoe Basarab, care i-a fost rival, nu i-au contestat originea domnească. La 21 iulie 1508 regele Ungariei Vladislav II Jagiello îl informa pe fratele său Sigismund I, regele Poloniei, că turcii au instalat în Ţara Românească (înainte de 9 mai) pe „un fiu al voievodului Dracula de mai înainte numit Mihnea" (*quodam filio condam Dracula vojevode Mihne vocato*), care, în prealabil luase legătura cu el în ascuns, sperând astfel că acest fiu al lui Vlad Ţepeş îi va fi credincios[2].

Mihnea cel Rău era întâiul fiu al lui Ţepeş, numai că era bastard, fiind născut la o dată necunoscută, însă anterioară celei de-a doua jumătăţi a lunii februarie 1462, când tatăl său natural s-a căsătorit cu o rudă apropiată a regelui Matiaş Corvin[3], cu care a avut doi fii legitimi: Vlad, pretendentul la scaunul Ţării Româneşti din 1494-1495 şi un altul, a cărui nume şi descendenţă nu se cunosc, intrat desigur, în ierarhia bisericii catolice, devreme ce a decedat înainte de 13 februarie 1486 „la episcopul de Oradea". Din Vlad pretendentul se trage familia legitimă, de Sinteşti şi apoi de Band a lui Vlad Ţepeş, din Transilvania, stinsă după 1650[4], cea care după 1511, a adoptat ca nume de familie pe cel alternativ al lui Vlad Ţepeş, *Dracula*, care, era, de fapt, forma populară românească a poreclei lui Vlad Dracul[5].

Mama lui Mihnea cel Rău a fost o „fată", aşadar, o femeie tânără necăsătorită, al cărui nume şi poziţie socială nu le cunoaştem. De obicei, astfel de legături trecătoare ale unor voievozi aparţineau unor familii boiereşti mici sau mijlocii, şi, foarte rar, doar atunci când aveau cu aceştia fii ajunşi pe tron, le ştim numele, iar atunci numai pe cel

---

* Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", Bucureşti.

1 Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova a 1324-1881*, I, Bucureşti, 2001, p. 132.

2 Hurmuzaki, II^2, p. 574.

3 Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 132-133.

4 Paul Binder, *Une famille noble roumain de Transylvanie: les Drakula de Sinteşti*, în „Revue Roumanie d'Histoire", XXVII (1988), nr. 4, p. 301-314.

5 Constantin Rezachevici, *De la Ordinul Dragonului la Dracula*, în „Magazin istoric", XXXII (1998), nr. 2, p. 10

de botez, păstrat de cele mai multe ori prin hazardul unor menţiuni adesea unice[6]. Astfel, nu e de mirare că în redacţia rusească a *Povestirii despre Draculea voievod* (acesta e titlul corect!), după un text slav alcătuit de un anonim român ortodox, din Transilvania, poate un maramureşan[7], se spune despre naşterea lui Mihnea cel Rău şi despre mama sa, doar faptul că „încă înainte de căsătorie, Dracula l-a făcut cu o fată"[8]. Autorul contemporan, care, cel târziu înainte de sfârşitul lui mai 1485, l-a cunoscut, personal chiar, pe Mihnea la curtea de la Buda a lui Matiaş Corvin (după 1 iunie 1485 acesta din urmă, ocupând Viena, a părăsit Buda până la moarte, în 1490), mărturiseşte că fiul cel mai vârstnic al lui Vlad Ţepeş se numea din botez Mihail[9] (Mihnea fiind un hipocoristic de la Mihail) şi fugise la Buda de la curtea sultanului, unde s-a refugiat după uciderea tatălui său, la sfârşitul anului 1476[10]. Nu dă însă nici un fel de amănunte despre mama lui Mihail-Mihnea sau despre familia ei.

De altfel, chiar dacă astfel de menţiuni ar fi existat, ele nu au mai apărut în redacţia rusească finală, datorată învăţatului călugăr Eufrosin de la mănăstirea Kirilo-Belozersk, la hotarul Novgorodului, care, după cum consemnează el însuşi, „mai întâi am scris", adică a redactat forma rusească a *Povestirii*, la 13 februarie 1486, apoi, la 28 ianuarie 1490, „a doua oară am transcris", adică a copiat forma care s-a păstrat[11]. Povestirea slavă despre Dracula voievod a fost adusă iniţial la Moscova, foarte probabil de diplomatul şi publicistul rus Fiodor Kuriţân, a cărui misiune diplomatică la Buda şi în Moldova s-a desfăşurat tocmai între 1482 şi sfârşitul lui 1485. Potrivindu-se cu vederile sale despre stăpânirea centrală autoritară, întruchipată strălucit de Vlad Ţepeş, Kuriţân, sau unul din membrii soliei sale, a obţinut la Buda manuscrisul slav despre Dracula, aducându-l la Moscova, unde, foarte probabil, la recomandarea, sau, în orice caz, sub influenţa cneaghinei Elena, fiica lui Ştefan cel Mare, înrudită prin acesta cu Vlad Ţepeş, căsătorită doar cu trei ani în urmă cu Ivan cel Tânăr, moştenitorul tronului moscovit[12], diplomatul rus l-a încredinţat spre redactare literară călugărului Eufrosin[13].

---

[6] De pildă, Oltea – Maria, numele mamei lui Ştefan cel Mare (singurele amintite în mai multe izvoare), Maria, cel al mamei lui Petru Rareş, sau Neaga, cel al mamei lui Neagoe Basarab (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 144, 534, 557-559).

[7] Pandele Olteanu, *Limba povestirilor slave despre Vlad Ţepeş*, Bucureşti, 1961, p. 365.

[8] *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI, publicate de Ion Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 206, 213.

[9] *Ibidem*. În textul rusesc „Mihail", nu „Mihai", cum apare în traducere.

[10] *Ibidem*; *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti, 1968, p. 177.

[11] Demir Dragnev, *Cu privire la apariţia în Rusia Moscovită a unor opere publicistice provenite din spaţiul românesc (sfârşitul secolului al XV-lea)*, în „Revista de istorie a Moldovei", Chişinău, 2003, nr. 1-2 (53-54), p. 41.

[12] Constantin Rezachevici, *Ştefan cel Mare, Ivan III, Sofia Tominicina (Paleolog) şi Elena Stefanovna Voloşanca – legături dinastice şi politice*, în „Studii şi materiale de istorie medie", XXII (2004), p. 55-57.

[13] Demir Dragnev, *op. cit.*, p. 42-43. La sfârşitul lui 1489 sau începutul lui ianuarie 1490, lui Eufrosin, care nu era „un simplu copist", ci chiar un autor de povestiri moralizatoare, despre o societate dreaptă, pentru a cărei funcţionare „era necesar un despot, un stăpânitor crud, care să apere dreptatea" (*ibidem*, p. 41), aşa cum a fost Vlad Ţepeş, i s-a comandat o copie după propria redactare a *Povestirii despre Dracula*, fără îndoială, în legătură cu pregătirea desemnării de către Ivan III a lui Ivan cel Tânăr, soţul Elenei, fiica lui Ştefan cel Mare, drept succesor la tronul moscovit (*ibidem*, p. 42-43). Eufrosin a încheiat copia la 28 ianuarie 1490 (*Cronicile slavo-române*, p. 207, 214), dar din păcate, în acelaşi an, soţul Elenei a fost otrăvit ca urmare a uneltirilor Sofiei Paleolog, cea de-a doua soţie a lui Ivan III, care îşi dorea pe tronul moscovit propriul fiu, viitorul Vasile III (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 60).

care a păstrat menţiunile despre mama, numele de botez real şi peregrinările lui Mihnea cel Rău dintre 1476 şi 1485.

Unul din paragrafele acestei *Povestiri despre Draculea voievod*[14], cel de-al VIII-lea, cu caracter mai degrabă moralizator, care nu se află între „povestirile" (pamfletele) germane, arată că Vlad Ţepeş pedepsea foarte aspru, în timpul domniei sale, femeile adultere, fetele care nu-şi păstrau fecioria până la căsătorie şi văduvele ce nu-şi respectau condiţia[15], ceea ce, de altfel, se întâmpla şi în alte părţi ale Europei Centrale şi Apusene; poate de aceea o astfel de relatare, în ciuda grozăviei pedepselor aplicate de Ţepeş (fără îndoială, mult exagerate la Buda), nici nu apare în naraţiunile germane. Desigur, legăturile nelegitime domneşti n-au fost niciodată pedepsite, totuşi după obiceiul domnilor, Vlad Ţepeş trebuia să treacă sub tăcere greşeala sa din tinereţe, şi chiar să protejeze pe „fata" care îi născuse pe Mihnea. Asupra unor astfel de legături domneşti s-a păstrat întotdeauna tăcere, şi chiar copiii (nelegitimi) rezultaţi din ele, fiind „os domnesc" îşi ascundeau originea de teama domnului în scaun, care îi putea executa sub un pretext sau altul, ca posibili rivali la tron. Ca atare, dacă nu pribegeau de-a dreptul din ţară (Radu Mihnea), îmbrăţişau ocupaţii „neboiereşti", devenind negustori (Petru Rareş, Mihai Viteazul), se ascundeau prin mănăstiri (Vlad Călugărul, Vlad [Dragomir] Călugărul, Radu Paisie), se angajau în armate străine (Petru Cazacul, Ştefan Tomşa II) etc., până când unii din ei găseau prilejul să se afirme ca pretendenţi, declanşând lupta pentru domnie.

Voievodul avea de obicei grijă să mărite de îndată „fata" care i-a născut un urmaş nelegitim, moravurile vremii neîngăduind unei femei onorabile cu copil condiţia de celibatară. Când era încredinţat de paternitatea sa asupra copilului, acestuia i se aplicau uneori pe trup nişte semne tainice domneşti (despre care aminteşte cronicarul braşovean Simon Massa în cazul lui Iancu Sasul, bastardul lui Petru Rareş)[16], care îi atestau originea ilustră. Crescând, copilul era luat la curtea tatălui natural, sau îl urma pe acesta în exil, aşa cum a fost şi cazul lui Mihnea cel Rău, care l-a însoţit pe Vlad Ţepeş până la asasinarea acestuia, după care a fugit la Poartă, începându-şi cariera de pretendent[17]. Desigur, femeia care ar fi minţit în legătură cu o sarcină atribuită unui personaj domnesc, ar fi fost pedepsită. Mărturii despre asemenea cazuri însă nu s-au păstrat, cu excepţia unei „povestiri" germane despre Vlad Ţepeş, în care se arată că atunci când o iubită a acestuia ar fi declarat că e însărcinată, domnul a pus o moaşă să o controleze. Cum rezultatul a fost negativ (în fond femeia se putea chiar înşela asupra existenţei sarcinii), pamfletul german nu scapă prilejul să-l acuze pe Dracula că el însuşi a tăiat apoi femeia până la piept, chipurile pentru a vedea dacă poartă într-adevăr un făt[18]. Chiar şi din acest izvor tendenţios, rezultă grija cu care Vlad Ţepeş s-a încredinţat mai întâi dacă femeia nu era cumva cu adevărat însărcinată.

---

14 P. P. Panaitescu socotea această scriere ca „*un izvor intern al istoriei României*, scris de un român pentru ai săi. E vorba de *singura cronică slavonă a Ţării Româneşti cunoscută până acum*" (în *Cronicile slavo-române*, p. 199, sublinierea P. P. Panaitescu).

15 *Cronicile slavo-române*, p. 203, 210.

16 Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor*, I, p. 728.

17 *Ibidem*, p. 133.

18 Constantin I. Karadja, *Incunabulele povestind despre cruzimile lui Vlad Ţepeş*, în *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 204.

Oricum, existenţa unui urmaş domnesc nelegitim nu putea fi ţinută în secret mult timp, chiar dacă „fata" care greşise, era în grabă măritată. Cu prilejul alegerii ca domn a lui Petru Rareş în 1527, s-a dovedit că originea domnească a acestuia era cunoscută mitropolitului Gheorghe I (1477-1508), care a transmis ştirea cel puţin unuia dintre boierii participanţi la adunarea electivă de stări, dar despre aceasta ştia chiar domnul în scaun, Ştefăniţă, care l-a şi indicat pe Rareş ca succesor după moartea sa. Astfel, nu e de mirare că fiind „de osul lui Ştefan vodă (cel Mare), cu toţii l-au ridicatu domnu"[19], cu toate că trăise până atunci, după expresia metaforică a cronicarului Macarie, „ascuns ca odinioară lumina sub obroc" (cu sensul de a ţine ceva deoparte), adică nu s-a vădit până atunci ca pretendent[20].

Alegerea unanimă şi fără dificultăţi ca domn a lui Petru Rareş, care nu a avut pretendenţi rivali, este însă o excepţie. De obicei, fiul nelegitim de domn, crescut în familia soţului oficial al mamei sale, întâmpina adversitatea unui contrapretendent şi a grupării boiereşti ce îl susţinuse pe acesta, care îi contestau în primul rând originea domnească, sub pretextul că ar fi fost în realitate şi biologic fiul soţului mamei sale. Astfel, încercarea domnilor de a-şi pune la adăpost progeniturile nelegitime şi pe mamele acestora în familiile unor boieri de încredere, bastarzii domneşti având aceleaşi drepturi, inclusiv de moştenire, la egalitate cu fraţii lor vitregi, fiii legitimi ai mamelor lor şi ai soţilor acestora, s-a dovedit o spadă cu două tăişuri. Nu numai despre Mihnea cel Rău, adversarii din gruparea Pârvuleştilor (Craioveştilor) au spus că ar fi fost fiul soţului oficial al mamei sale, cum vom vedea mai jos, dar şi despre rivalul său, Neagoe Basarab, care se declara urmaşul lui Basarab cel Tânăr Tepeluş, din familia domnească a Dăneştilor, fiind însă crescut în familia lui Pârvu Craiovescu, soţul mamei sale, Neaga din Hotărani, boierii care i se opuneau au afirmat acelaşi lucru, chiar la Poartă[21].

Fără îndoială, Mihnea cel Rău a crescut şi el în casa soţului mamei sale, a cărui avere se pare că a moştenit-o în întregime, deoarece nu i se cunosc fraţi vitregi, tot aşa cum am văzut că Neagoe (care şi-a luat ca nume domnesc; după obiceiul românesc al fiilor nelegitimi, pe cel de botez al tatălui natural, Basarab) a trăit în familia lui Pârvu Craiovescu, Petru Rareş în cea a „târgoveţului" Rareş din Hârlău, alături de un frate vitreg, Toader, Ion vodă cel Viteaz, fiul nelegitim al lui Ştefăniţă, în casa armeanului Serpega (Serpicov, Serpcovici) din Polonia, ceea ce i-a adus porecla de Armeanul, ca şi cunoaşterea limbii polone, şi desigur a celei armene, împreună cu fraţii săi vitregi, curat armeni, între care unii au ocupat chiar scaunul Moldovei (Ioan Nicoară Potcoavă, de fapt Garabet Serpega, Alexandru Potcoavă), sau măcar au încercat (Ioan Creţul Serpega), apoi Iancu Sasul, feciorul nelegitim al lui Petru Rareş, crescut în casa meşterului curelar Georg Weiss din Braşov ş. a.[22].

Cine a fost însă soţul mamei lui Mihnea cel Rău? Dacă punem astfel întrebarea şi cunoaştem izvoarele narative referitoare la Ţara Românească în primul sfert al secolului al XVI-lea răspunsul nu e prea greu de găsit. Numai că până acum întrebarea de mai sus n-a fost pusă. Asta pentru că puţinii istorici ai perioadei au

---

[19] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. a II-a, P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 147-148.
[20] *Cronicile slavo-române*, p. 81, 95; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 559-560.
[21] Mustafa A. Mehmet, *Două documente turceşti despre Neagoe Basarab*, în „Studii", XXI (1968), nr. 5, p. 926-928; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 144-145.
[22] Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 558-559, 700-701, 711-714, 728.

afirmat doar că Mihnea a fost fiul nelegitim al lui Vlad Ţepeş, acordând prea puţină atenţie lui Dracea armaşul. De ce al acestui armaş? Pentru că, începând cu lucrarea hagiografică *Viaţa Sfântului Nifon*, fost patriarh al Constantinopolului (1486-1488 şi 1497-1498), scrisă de Gavril Protul Muntelui Athos, pe la 1520-1521, după informaţiile lui Neagoe Basarab pentru perioada 1504-1520, sau exprimând punctul de vedere al acestuia şi al boierilor Craioveşti, adversari ai lui Mihnea, ca şi în letopiseţele Ţării Româneşti care folosesc sau nu datele istorice ale *Vieţii, dar sunt favorabile Craioveştilor*, se pomeneşte despre „Mihnea, feciorul Dracei armaşul“[23]. Numai că atât *Viaţa Sfântului Nifon*, cât şi cronica din secolul XVI care nu o cuprinde, s-au păstrat în prelucrări din veacul XVIII, după traduceri româneşti din secolul precedent, s-a presupus din vremea lui Matei Basarab[24], şi el un Craiovesc. De altfel, şi în *Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690*, sau *Letopiseţul Cantacuzinesc*, de asemenea favorabilă Craioveştilor (Cantacuzinii munteni se trăgeau din Elina, fiica Craiovescului Radu Şerban) se menţionează că în 1508 boierii „puseră domn în scaunul ţării pre Mihnea, feciorul Dracii armaşul“[25]. Unele copii din prima jumătate a secolului al XVIII-lea ale acestei din urmă cronici adaugă şi precizarea foarte interesantă în ceea ce priveşte lucrarea de faţă, că Dracea armaşul era „din Măneşti“, boierii alegându-l pe „Io Mihnea voevod cel Rău, feciorul Dracii armaşul din Măneşti“[26]. Şi letopiseţul care formează prima parte a cronicii atribuită lui Radu Popescu aminteşte că în cele din urmă boierii „au rădicat cu voea tuturor pe Mihnea, feciorul Dracii armaşul den Măneşti“[27]. Din nefericire, cronica secolului al XVI-lea, care începe chiar cu „Mihnea voevod cel Rău, fecior Dracii armaşul de la Măneşti“[28], datorată pentru această parte, s-ar părea, unui autor ostil lui Mihnea, aparţinând grupării Craioveşti (Pârvuleşti), dacă nu cumva e o intervenţie târzie a copistului, căci manuscrisul s-a păstrat într-o copie românească dinainte de 1756[29]; astfel că nu ştim cum va fi arătat originalul slav, până acum nedescoperit. Oricum, peste tot unde ca „tată“ al lui Mihnea cel Rău e menţionat armaşul Dracea din Măneşti, iar numele lui Mihnea e însoţit de epitete defavorabile, se simte mâna Craioveştilor şi a urmaşilor lor din secolul al XVII-lea. Aceştia din urmă nu au uitat şi nu au iertat duşmănia înaintaşilor lor cu Mihnea nici peste aproape două veacuri. Inscripţia de la Bistriţa olteană, din 12 septembrie 1683, pusă de marele spătar Constantin Brâncoveanu, care afirma cu mândrie că dinspre tată se trăgea din „veachia dungă a Craioveştilor, cari şi Băsărăbeşti să chiamă“, după ultima refacere a mănăstirii de către el în calitate de urmaş al vechilor ctitori Barbu I Craiovescu şi Preda Brâncoveanu, menţionează conflictul dintre cel dintâi şi „Mihnea vodă Dracea“, aşadar, fiul lui Dracea, care a dus la prima distrugere a ctitorie Craioveştilor la doi ani şi ceva

[23] *Literatura română veche (1402-1647)*, I, ed. G. Mihăilă, Dan Zamfirescu, Bucureşti, 1969, p. 80; Vasile Grecu, *Viaţa Sfântului Nifon. O redacţie grecească inedită*, Bucureşti, 1944, p. 123.
[24] Dan Zamfirescu, în *Literatura română veche (1402-1647)*, I, p. 63-65; G. Mihăilă, în idem, p. 224-225.
[25] *Istoria Ţării Româneşti 1290-1690, Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 14.
[26] *Ibidem*, variante.
[27] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. C. Grecescu, Bucureşti, 1963, p. 26.
[28] *Literatura română veche (1402-1647)*, I, p. 225; *Istoria Ţării Româneşti*, p. 205, variantă. La începutul secolului XVIII sasul Johann Filstich, *Încercare de istorie românească*, ed. Adolf Armbruster, Bucureşti, 1979, p. 106-107, vorbeşte de „taică-său, Drăcea, adică Dracul armaşul, carele rău l-a crescut în satul Mi(h)neşti (sic), care era baştina lui“.
[29] G. Mihăilă, în *Literatura română veche (1402-1647)*, I, *loc. cit.*

după întemeiere. Inscripţia înfierează „reaua vrăjmăşie a crudului Mihnea vodă Dracea, ce au avut pre dânsul (Barbu I, n. a.), den faţa pământului a o şterge silindu, cu tunuri şi cu alte cinii zidurile i-au surpat", însă Dumnezeu „n-au lăsatu tiranica pohtă a Mihnei a să s‹ă›vrăşi de totu"[30].

Chiar dacă afirmaţia despre aşa-zisul tată a lui Mihnea, armaşul Dracea din Măneşti, se datorează unor surse Craioveşti, mai cu seamă din veacul al XVII-lea[31], ea este importantă mai ales prin precizarea satului care îi aparţinuse armaşului. Aceasta, cum vom vedea, deoarece satul Măneşti de pe Colentina, în prezent cuprins în oraşul Buftea din judeţul Ilfov, în apropiere de „cetatea Bucureşti", reşedinţa lui Vlad Ţepeş, documentată cel puţin între 1459-1461[32], este tocmai veriga de legături între Dracea şi nepotul lui Mihnea cel Rău, Alexandru II Mircea, de la 1577, şi fiul acestuia din urmă, Mihnea Turcitul, de la 1580.

Dintru început subliniez că puţinii istorici ai perioadei n-au văzut şi oricum n-au ţinut seama de legătura dintre satul Măneşti al lui Dracea armaşul şi aflarea lui în stăpânirea lui Mihnea cel Rău şi a urmaşilor acestuia până la 1577, adică în cea a familiei domneşti a Mihneştilor (care nu şi-a tras numele de la Mihnea Turcitul, cum se consideră de obicei, ci de la străbunicul acestuia, Mihnea cel Rău). I-a interesat doar, cum aminteam, să întărească afirmaţia din *Povestirea* rusească despre Vlad Ţepeş, că Mihnea era fiul acestuia iar nu al lui Dracea armaşul. Pentru aceasta au înţeles să arate că un personaj ca atare, cu numele de Dracea, nu a existat în epocă, după ce, desigur, l-au căutat zadarnic, ba mai mult, pornind de la numele acestuia, au încercat să-l asimileze cu Dracula, onomasticul alternativ al lui Vlad Ţepeş. În fapt, doar câţiva şi-au pus problema lui Dracea armaşul. Totul a pornit doar în 1969 de la Dan Zamfirescu, ultimul editor şi comentator al *Vieţii Sfântului Nifon* de Gavril Protul. Într-o notă explicativă la acest text, acesta arată, pe bună dreptate, că Mihnea cel Rău era cunoscut ca fiu nelegitim al lui Vlad Ţepeş, recunoscut astfel şi de sultan. „Nicăieri nu e vorba de un «Dracea armaşul», care în varianta din *Letopiseţul Ţării Româneşti* apare «Dracea armaşul de la Măneşti». Dacă acest letopiseţ a utilizat izvoare slavone din sec. XVI, este posibil ca traducătorul *Vieţii* să le fi folosit pentru lămurirea genealogiei lui Mihnea. Numai o cercetare specială în legătură cu acest enigmatic armaş poate să ne spună dacă e vorba de un personaj istoric atestat de vreun document, sau de o confuzie cu porecla de «Drăculea» pe care o purta Vlad Ţepeş [...] Dacă existenţa «armaşului» din Măneşti se va dovedi fictivă, atunci avem de a face cu o ticluire târzie, din sec. XVII, asupra genealogiei lui Mihnea cel Rău". De fapt pe

[30] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, Bucureşti, 1905, p. 194-195.

[31] În cea mai veche formă a cronicii muntene (în care au fost folosite doar datele unor anale în limba slavă) preluată după un manuscris grecesc de către Macarie Zaim, patriarhul Antiohiei, înainte de plecarea sa din Ţara Românească în 1658, despre Mihnea cel Rău se menţionează doar că „a venit Mihnea voievod numai 1 an şi 9 luni. El a ucis mulţi boieri", după care a fost alungat în Transilvania de Pârvu Craiovescu cu ajutor turcesc, unde a fost omorât (Virgil Cândea, *Letopiseţul Ţării Româneşti (1292-1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în „Studii", XXIII (1970) nr. 4, p. 682).

[32] *Documenta Romaniae Historica*, B, I, Bucureşti, 1966, p. 203-206.

editorul *Vieţii Sfântului Nifon* nu-l interesa, propriu-zis, persoana lui Dracea armaşul, făcând dintr-o eventuală „ticluire" a lui în secolul XVII, care prin „prezenţa ei şi în variantă grecească (a *Vieţii*) devine o dovadă absolută, ca şi identificarea Basarabilor cu Craioveştii, că izvorul versiunilor neogreceşti este versiunea românească"[33], aşadar, încă un argument pentru susţinerea existenţei versiunii româneşti de la mijlocul secolului al XVII-lea a *Vieţii* amintite.

Comentând nota amintită a lui Dan Zamfirescu, într-o recenzie la volumul care o conţine, Pavel Chihaia identifică pe „enigmaticul armaş" cu ... Vlad Ţepeş! Face, ca atare, se înţelege, un silogism: de vreme ce acesta din urmă era tatăl lui Mihnea cel Rău, iar în *Viaţa Sfântului Nifon* tatăl lui Mihnea e numit Dracea armaşul, evident Dracea şi Vlad erau una şi aceeaşi persoană. Argumentează pe dată (ceea ce crede că nu observase autorul notei amintite): „Dar Ţepeş se numea Dracul sau Draculea, după tatăl său, cavaler al ordinului Dragonului. Moşia Măneşti de pe Colentina era domeniu ereditar al Drăculeştilor", citând şi o seamă de acte, începând din 1577, care o arată în stăpânirea lui Mihnea cel Rău. „Prin urmare, încă înainte de redactarea *Vieţii Sfântului Nifon*, moşia Măneşti aparţinea Drăculeştilor". După care argumentarea devine cel puţin bizară, în lumina istoriei instituţiilor din Ţara Românească: „Titlul de «armaş», legat de acest «Dracul din Măneşti», evocând pe cel care executa sentinţele capitale, poate fi o greşeală a traducătorului (ca şi cel de «vătaf de vânători» atribuit lui Neagoe), dar se potriveşte şi cu reputaţia lui Ţepeş «Armaş» va fi fost la origine un adjectiv materializat printr-o metaforă, înţelesul referinţei fiind acesta: «crudul Drăculesc din Măneşti», care putea destăinui perfect contemporanilor pe Vlad Ţepeş"[34], sofism care, evident, nu are nici o legătură cu realitatea!

Pe urmele recenziei lui Pavel Chihaia (necitată însă!), Ştefan Andreescu repetă aceeaşi identificare a lui Vlad Ţepeş cu Dracula armaşul din Măneşti: „Este interesant de observat acum că, la începutul aceluiaşi secol XVI, în Ţara Românească Vlad Ţepeş a fost consemnat şi sub o formă mai specială, derivată însă din numele «Dracula»", repetând şi el silogismul amintit, anume că, în *Viaţa Sfântului Nifon* şi în cronica internă Mihnea cel Rău e menţionat ca fiu al lui Dracea armaşul din Măneşti, în timp ce el era fiul lui Vlad Ţepeş, cum se intitula în hrisoavele sale şi cum îl arată *Povestirea* rusească (nu slavă!) *despre Draculea* (nu Dracula) *voievod*. „Cu alte cuvinte – conchide categoric Ştefan Andreescu – se poate pune fără grijă un semn de egalitate între Vlad Ţepeş, sau «Dracula», şi «Dracea armaşul din Măneşti». Dar de unde provine această din urmă denumire a fostului voievod? Ne este cu neputinţă să încercăm a dezlega deocamdată complet enigma. Tot ce putem face este doar să adăugăm forma *Dracea* la celelalte două forme semnalate: *Dracul* şi *Dracula* sau *Draculea*". Totuşi autorul „bănuie" că „în pragul veacului XVI, s-a căutat la curtea domnească a Ţării Româneşti – sau în cercul cărturarilor din ţară – o primă soluţie de diferenţiere a celor doi voievozi cu numele de Vlad, din întâia jumătate şi de la mijlocul veacului XV. Pentru tată s-a folosit adaosul «Drăculea» (aşa cum reiese limpede din hrisovul din 30 octombrie 1517), în timp ce pentru fiu pare a se fi propus

[33] *Literatura română veche (1402-1647)*, I, p. 105-106, nota 85.
[34] Pavel Chihaia, *Ţara Românească între Bizanţ şi Occident*, Iaşi, 1995, p. 240 (reeditare a recenziei).

forma «Dracea». Ulterior, însă, în cursul secolului XVI, pentru ultimul s-a impus porecla «Ţepeş», care a rămas definitiv la români"[35].

Dar ce fel de enigmă şi care atribuire a numelui Dracea lui Vlad Ţepeş? Autorul amintit ştie foarte bine, deoarece el însuşi documentează aceasta chiar în aceleaşi pagini, că numele Dracula şi Drăculea, care erau poreclele populare ale lui Vlad Dracul, n-au fost niciodată acordate lui Vlad Ţepeş în Ţara Românească, nici în vremea sa, nici în posteritate, subliniind că atribuirea lor s-a petrecut în mediul săsesc din sudul Transilvaniei, de unde între 1462 şi 1475 folosirea lor, la început cu sens peiorativ, s-a răspândit în Europa Centrală, fiind preluate astfel din 1475 chiar de Vlad Ţepeş, însă doar în actele latineşti externe[36]. Şi apoi, de ce ar fi trebuit să i se spună lui Vlad Ţepeş „Dracea armaşul" în legătură cu alegerea ca domn a fiului său Mihnea în 1508, de vreme ce tot autorul amintit menţionează că diferenţierea între cei doi Vlad, tată şi fiu, se făcea firesc prin apelativul „bătrânul" alipit celui dintâi, până în titlul actelor lui Ţepeş („fiul bătrânului Vlad voievod"), fie şi atunci când apărea în plus chiar porecla tatălui („bătrânul Vlad voievod Drăculea", la 1517)[37]. Iar fiul lui Vlad Dracul era cunoscut sub porecla turcească de Ţepeş (Kazâklî) încă din secolul al XV-lea, cum arată tot autorul amintit, poreclă documentată în Ţara Românească începând din 21 ianuarie 1506[38], aşadar, oricum, cu doi ani înainte de venirea la domnie a lui Mihnea cel Rău. În acest caz numai o logică speculativă şi sucită, dar mai ales ruptă de contextul politic al primului sfert al veacului al XVI-lea şi atrasă în chip cu totul neprofesionist de apropierea *absolut întâmplătoare* între onomasticele cu aceeaşi rădăcină, dar evident diferite, Dracula (voievod) şi Dracea (armaşul), poate socoti pe cel din urmă un apelativ al lui Vlad Ţepeş.

Mai echilibrată, şi astfel mai apropiată de realitatea istorică, se dovedeşte poziţia lui Constantin C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu, care măcar nu ignoră posibilitatea existenţei lui Dracea armaşul din Măneşti, pe care-l află din cronica lui Radu Popescu. „Cronica-l arată (pe Mihnea) «feciorul Dracii, armaşul din Măneşti»; în actele oficiale îşi zice fiu al lui Vlad voievod (Ţepeş). Ambele mărturii pot fi adevărate, în sensul că el era fiu nelegitim al voievodului amintit. Dacă informaţia cronicii ar fi inexactă, atunci el rămâne fecior legitim, mama sa fiind acea rudă a lui Iancu de Hunedoara cu care Ţepeş s-a căsătorit"[39]. La data apariţiei acestor rânduri, deşi se ştia din *Povestirea rusească despre Draculea* că acesta avea din căsătoria oficială cu o rudă apropiată a lui Matiaş Corvin doi fii legitimi, dintre care, înainte de februarie 1486, unul se afla pe lângă fiul regelui (Ioan Corvin), în timp ce al doilea murise nu de mult la curtea episcopului de Oradea, iar dintr-o relaţie nelegitimă din Ţara Românească un al treilea fiu, mai în vârstă, tocmai Mihail (Mihnea)[40], în istoriografia românească încă nu se cunoştea mai deloc existenţa familiei oficiale a lui Vlad Ţepeş, care se trăgea din fiul cel mare al acestuia, singurul legitim, pe nume Vlad, pretendentul de la 1494-1495,

[35] Ştefan Andreescu, *Vlad Ţepeş (Dracula) între legendă şi adevăr istoric*, ed. a II-a, revăzută, Bucureşti, 1998, p. 184-185 (ed. I-a, Bucureşti, 1976, P. 151-152).
[36] *Ibidem*, ed. a II-a, p. 182-187.
[37] *Ibidem*, p. 182.
[38] *Ibidem*, p. 181, 183.
[39] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, Bucureşti, 1976, p. 223.
[40] *Cronicile slavo-române*, p. 206, 213.

al cărui fiu se numea la 1511 Ludovic Dracula de Sinteşti[41]. Aşadar, informaţia cronicii nu putea fi inexactă, Mihnea cel Rău era, deci, cu adevărat fiu nelegitim al lui Ţepeş, numai că în titlul documentelor emise de ei, niciodată domnii nu menţionau dacă erau legitimi sau nu, ci doar faptul că erau fii sau urmaşi de domni, adică „os domnesc".

În chip ciudat mai apoi, genealogistul Dan Pleşia nu a văzut adevărata legătură dintre Dracea armaşul din Măneşti şi Mihnea cel Rău, cu toate că îi stătea la îndemână situaţia familială similară a contemporanului Neagoe Basarab, fiu nelegitim al lui Basarab Ţepeluş, crescut de Pârvu Craiovescu, soţul mamei sale Neaga din Hotărani, pe care chiar el a reconstituit-o[42]. Autorul amintit afirmă, aşadar, fără nici un temei că mama lui Mihnea cel Rău ar fi fost „fiica armaşului Dracea din Măneşti"[43], cu toate că în acest fel nu văd cum ar înlătura insistenţa cu care redacţia din secolul XVII a *Vieţii Sfântului Nifon*, şi cronicile interne amintite mai sus, fac din Mihnea cel Rău feciorul armaşului din Măneşti. Singura explicaţie acceptabilă pentru aceasta ar fi , subliniez din nou, încercarea lui Neagoe Basarab şi a rudelor sale Craioveşti de a discredita pe rivalul Mihnea cel Rău, contestându-i filiaţia din Basarab cel Tânăr Ţepeluş, atribuindu-i drept tată biologic pe soţul oficial al mamei sale deşi e greu de crezut că la 1508 o grupare boierească puternică, de vreme ce a dobândit câştig de cauză, ar fi impus în scaunul Ţării româneşti pe fiul unui oarecare armaş, care nu ar fi fost „os domnesc".

*
* *

Dincolo de toate aceste discuţii se pune problema a existat cu adevărat Dracea armaşul din Măneşti? Fără îndoială că da, dovadă fiind chiar satul său Măneşti de pe Colentina, care nu a aparţinut unui inexistent „domeniu ereditar al Drăculeştilor" (?!), cum credea Pavel Chihaia, ci chiar armaşului în cauză, de la care a trecut la fiul său adoptiv Mihnea cel Rău şi la urmaşii acestuia. Totuşi cercetătorii amintiţi mai sus nu cunosc nici un personaj cu acest nume din epoca lui Vlad Ţepeş şi până la începutul secolului XVI. Cu toate acestea, un boier Dracea a existat în acest răstimp.

La 1474-1475, în vremea conflictului cu „Laiotă" (Basarab Laiotă cel Bătrân), Radu cel Frumos, aflat la sfârşitul domniei, scrie braşovenilor[44], declarându-se „sluga craiului" (Matiaş Corvin) şi cerându-le să înapoieze lucrurile confiscate unor boieri ai săi, care fugiseră la Braşov de teama turcilor, cu ajutorul cărora îl alungase pe Laiotă din scaun. Cel care a purtat solia lui Radu cel Frumos peste Carpaţi, şi care trebuia să comunice prin viu grai şi alte ştiri braşovenilor, era tocmai Dracea. „Şi ce vă v-a spune sluga domniei mele Dracea, credeţi-l pe el, căci sunt cuvintele domniei mele"[45].

---

41 Studiul lui Paul Binder despre familia Dracula de Sinteşti a apărut în 1988 (cf. mai sus nota 4).

42 Dan Pleşia, *Neagoe Basarab. Orginea, familia şi o scurtă privire asupra politicii Ţării Româneşti la începutul secolului al XVI-lea* (I), în „Valachica", Târgovişte, I, (1969), p. 48-54.

43 Idem, *Genealogia Basarabilor. Sec. XIV-XVI*, tabel genealogic anexă la Horia Nestorescu-Bălceşti, *Io Mircea, mare voievod şi domn [...] Bibliografie selectivă şi album*, Râmnicu Vâlcea, 1986.

44 Pentru perioada când poate fi datată această scrisoare, cf. Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor*, I, p. 109-110, 112-113.

45 Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Ţara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346-1603*, Viena, Bucureşti, 1931, p. 78-79.

Dracea era, așadar, o slugă domnească, adică un boier, om de încredere al domnului, căruia, ca în majoritatea cazurilor cunoscute, după tipicul acestui tip de corespondență cu Brașovul, nu i se indică dregătoria. *În orice caz, nici o altă persoană cu numele de Dracea nu mai apare în Țara Românească în a doua jumătate a secolului XV*. Foarte probabil acesta este chiar Dracea din Mănești.

Ar fi putut fi și armaș. În fapt, nu se știe în ce perioadă a ocupat Dracea din Mănești slujba de armaș. Dregătoria, ca atare, a fost înființată chiar de Vlad Țepeș, și a existat, începând din vremea celei de a doua domnii a acestuia, în toată a doua jumătate a secolului al XV-lea. Astfel că afirmațiile lui Pavel Chihaia în legătură cu funcția de armaș a lui Dracea din Mănești, amintite mai sus, frizează absurdul. Evident nu poate fi vorba pentru „armaș" de o greșeală (?!) a copistului *Vieții Sfântului Nifon*, similară chipurile, unei alte „greșeli" a acestuia, titlul de „vătaf de vânători" atribuit lui Neagoe Basarab. Numai că și în acest caz, chiar dacă nu a existat o astfel de *dregătorie* la vremea respectivă, vânătorile domnești sunt bine cunoscute, ele aveau de obicei o mare amploare, participând toți boierii, și o bună parte din oșteni, cum relatează pe larg judele brașovean Mihail Weiss, care a luat parte la o astfel de vânătoare vreme de 15 zile, în noiembrie 1606, la invitația lui Radu Șerban[46]. Chiar Vlad Vintilă de la Slatina buzoiană (1532-1535) a fost ucis de boierii complotiști în timpul unei vânători de cerbi în pădurea de la Leamna, lângă Bucovăț[47]. Desigur că pentru astfel de vânători era nevoie de un „vătah" (vătaf), adică un conducător (asta și înseamnă vechiul termen cuman *vătaf*, ce *nu desemna o dregătorie*!) de vânători, ales pe baza abilităților în domeniu, care în vremea lui Mihnea cel Rău putea fi chiar Neagoe, după *Viața Sfântului Nifon*[48], ceea ce nu-l împiedica să ocupe în același timp dregătoria de mare postelnic (1501-1509). Tot așa cum pe câmpul de luptă domnul numea comandanți de oaste, după calitățile acestora indiferent dacă ocupau sau nu în acel moment dregătorii militare.

Armașul nu era un dregător de prim rang, chiar dacă uneori apare și în sfatul domnesc, funcție atribuită unui boiernaș, de felul lui Dracea din Mănești, căruia nu i se cunoaște altă stăpânire în afara acestui sat, însă om de încredere al domnului, legat direct de persoana acestuia, executând sentințele ordonate de el. Ca atare, începând din vremea lui Vlad Țepeș, armașul era cel care supraveghea execuțiile publice, după obiceiul vremii, începând chiar cu noua pedeapsă a tragerii în țeapă, preluată de Țepeș de la sașii din sudul Transilvaniei, care a surprins și șocat atât pe români cât și pe turci, neobișnuiți cu acest tip de execuție. Tot el răspundea de capturarea jefuitorilor, a trădătorilor („hiclenilor), de aducerea lor la judecată, la care asista personal, în cazul celei domnești. Era astfel un personaj temut și puternic, care răspundea doar înaintea domnului, în ciuda rangului său. Armașul avea în grijă și armele de foc de la curtea domnească, de la care își trage și numele dregătoriei, astfel că în lăcașul unde depozita „puștile" (tunurile de toate mărimile), numit, ca atare, „pușcărie", loc foarte bine păzit, închidea și prinșii domnești (în lipsa unei închisori propriu-zise), legați cu lanțuri de

---

46 *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, V, Brașov, 1909, p. 198.

47 Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor*, I, p. 189-190.

48 *Literatura română veche (1402-1647)*, I, p. 83. Cei care au contestat lui Neagoe Basarab calitatea de vătaf de vânători, nu au ținut seama de contextul în care i-a fost atribuită în *Viața Sfântului Nifon*, de către inamicii săi, în frunte cu fiul lui Mihnea cel Rău, în locul dregătoriei superioare de mare postelnic, pe care nu i-o mai recunoșteau.

„puşti“[49], termenul de puşcărie rămânând astfel în limba română cu acest al doilea sens, de închisoare.

Ţinând seama de puţinătatea documentelor interne din timpul lui Vlad Ţepeş care au ajuns până la noi, din domnia acestuia se cunoaşte doar numele armaşului Stoica Corman din Bârzeşti, folosit în legăturile cu Braşovul[50], care a rămas întreaga viaţă cu această dregătorie, ajungând până în sfatul domnesc la 1482, alături de un alt armaş Stoian, şi fiind încă amintit ca armaş la 1492-1493[51]. Desigur că armaşi trebuie să fi fost mai mulţi în vremea lui Ţepeş. Oricum, doar la trei-patru ani după menţionarea lui Dracea, foarte probabil cel din Măneşti, amintit mai sus, în 1478, apare un Badea armaş, chiar în sfatul domnesc[52] (socotit ca atare, mare armaş)[53]. În a doua jumătate a secolului XV „armaşii“ din subordinea celor din sfatul domnesc, supravegheau achitarea dărilor de către contribuabili, fiind amintiţi în privilegiile de exceptare de la acestea (imunitate)[54]. Iar în prima parte a domniei lui Mihnea cel Rău, în 1508, armaş a fost chiar Danciu Craiovescu[55], zis Gogoaşe, fratele lui Pârvu I Craiovescu, soţul mamei lui Neagoe Basarab. E limpede că în a doua jumătate a secolului XV şi la începutul celui următor armaşul nu era o „metaforă“, cum credea Pavel Chihaia, ci un dregător cât se poate de real şi de temut, şi nici Dracea armaşul din Măneşti nu era un alt nume al lui Vlad Ţepeş sau Dracula, cum am văzut că prelua părerea acestuia din urmă, fără să menţioneze, Ştefan Andreescu.

De altfel, onomasticul Dracea, deşi prin hazardul păstrării documentelor nu apare în Ţara Românească în a doua jumătate a secolului al XV-lea, cum am mai amintit, decât prin menţiunea întâmplătoare a boierului cu acest nume, desigur cel de la Măneşti, trimis de Radu cel Frumos în solie la Braşov, era totuşi un nume răspândit la români, atât la nordul cât şi la sudul Dunării. O particularitate a spiritului românesc, cu străvechi rădăcini în trecutul romanic, a făcut ca numele *dracului* (diavolului) să nu inspire aceeaşi teamă ca în spaţiul Occidental a secolelor XV-XVI. Dracul, Dracula, Dracea ş. a. se întâlnesc adesea la români, ca porecle, devenite repede nume unice şi apoi de familie. Nu le lipseşte acestora nici numele de Scaraoţchi. Un foarte respectabil staroste de Cernăuţi, credincioasă slugă domnească a lui Ştefan Tomşa, la 1613-1614, se numea Petrea Scaraoţchi[56], ultimul onomastic având la români chiar înţelesul de căpetenie a diavolilor!

În timp ce în celelalte limbi europene *drac* are înţelesul *unic* de *dragon* (balaur), zburător sau târâtor, românii sunt singurul popor latin care a păstrat din Antichitate şi până astăzi sensul, în primul rând, de *diavol*, al acestui cuvânt. Vasile

[49] *Instituţii feudale în Ţările Române. Dicţionar*, coordonatori Ovid Sachelarie şi Nicolae Stoicescu, Bucureşti, 1988, p. 25; Nicolae Stoicescu, Vlad Ţepeş, Bucureşti, 1976, p. 53.
[50] Nicolae Stoicescu, *loc. cit.*
[51] *Documenta Romaniae Historica*, B, I, p. 290, 292, 375-376, 393-394, 396-397.
[52] *Ibidem*, p. 263, 265.
[53] Marieta Adam, *Lista unor dregători de categoria a doua, în secolele XV-XVII (Ţara Românească)*, în „Studii şi materiale de istorie medie“, IX (1978), p. 186.
[54] La 1488, 1495, 1498, 1499 (*Documenta Romaniae Historica*, B, I, p. 338, 340, 414-415, 458-459, 480-481).
[55] Marieta Adam, *loc. cit.*
[56] Porunca domnească din 31 martie 1613, şi cea scrisă chiar de „Petrea Scaraoţchi staroste de Cernăuţi“, la 18 septembrie 1614 (*Documente privind istoria României*, A, XVII - 3, p. 132, 177-178; Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, VII, ed. Ioan Caproşu, Iaşi, 2005, p. 113-115).

Pârvan arăta că dracul e un „element «creştin» cu începuturi păgâne", în numele divinităţii greceşti păgâne *draco*, preluat apoi de romani. „Din toate limbile romane, singură cea română are pe *draco* în înţelesul de spirit rău, demon, diavol, celelalte având numai înţelesul de şarpe, balaur, zmeu"[57]. În Evul Mediu, la creştini, acest simbol al răului, întruchipat de *dragonul* (balaurul) învins de Sfinţii Mihail şi Gheorghe, a cunoscut numeroase chipuri, ajungând, atunci când era „supus" de forţele creştine, aşadar, înfăţişat sugrumat cu propria coadă şi având pe spate sau deasupra acestuia o cruce cu inscripţie divinitorie, să reprezinte simbolul, de data aceasta benefic al Ordinului cavaleresc al Dragonului (în care s-a renunţat la chipul Sfântului Gheorghe), ce i-a adus tatălui lui Vlad Ţepeş porecla cultă de *Dracul* şi cea populară de *Dracula, Drăculea*, ultimele două devenite în Transilvania şi în Europa Centrală nume alternative ale lui Ţepeş, şi chiar nume de familie la descendenţii legitimi ai acestuia din Transilvania, familia Dracula, Draculia de Sinteşti, apoi, respectiv, de Band[58].

Aspectul pozitiv, benefic, al numelui Dracula, ca derivat de la cel al Ordinului Dragonului, care se adăuga astfel amintitei lipse de încrâncenare cu care românii au tratat întotdeauna numele dracului, a fost însă destul de repede uitat, cu concursul stăruitor al inamicilor lui Vlad Ţepeş din Transilvania; care au pus *intenţionat* pe primul plan înţelesul *diavolesc* al numelui Dracula în limba română. Excelează în acest sens pretendentul Dan III, care, în 1459-1460, scriind de la Feldioara lui Matiaş Corvin şi braşovenilor îl numeşte pe Vlad numai Dracul şi Dracula (acesta este şi izvorul răspândirii acestui nume în spaţiul european), iar după acuzaţiile pe care i le aduce (şi acestea izvoare pentru povestirile-pamflete germane despre Dracula), nu uită să-l acuze de „spirit drăcesc"[59], de faptul că „acest lucru l-a făcut fiind într-adevăr învăţat de dracul" (în slavă „ot dracule")[60], numindu-l foarte semnificativ pentru problema tratată aici, drept „nelegiuitul şi foarte crudul tiran necredincios, fără îndoială Dracul, care e Vlad voievod"[61].

Până şi anonimul român transilvănean, autorul *Povestirii despre Dracula voievod*, adesea favorabil lui Vlad Ţepeş, poate chiar din raţiuni moralizatoare, subliniază încă din prima frază că acesta se numea „Dracula pe limba românească, iar pe a noastră (slava medio-bulgară în care scrie, sau rusa, dacă e un adaos al prelucrătorului rus Eufrosin de la 1486 şi 1490 - n. a.), diavol, atât era de rău"[62]. Străinii au înţeles repede semnificaţia românească a numelui Dracul, Dracula, şi au accentuat-o. Astfel, legatul papal de la Buda, Nicolae de Modrussa, care l-a cunoscut personal pe Vlad Ţepeş, în timpul captivităţii acestuia din Ungaria, relata ulterior, că „pe tiranul acesta (al românilor - n. a.) Dracul, nume cu care ei numesc diavolul, l-am văzut captiv, pe când îndeplineam funcţia de legat al papei Pius al II-lea pe lângă regele hunilor"

[57] Vasile Pârvan, *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-roman*, în *Studii de istoria culturii antice*, Bucureşti, 1992, p. 228-230; Pentru Silviu Dragomir „caracterul romanic al numelui (*drac*) e mai presus de orice îndoială" (*Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Bucureşti, 1959, p. 61)

[58] Pentru toată această evoluţie, cf. Constantin Rezachevici, *De la Ordinul Dragonului la Dracula*, p. 59-63

[59] Hurmuzaki, XV[1], p. 50-51, 2 aprilie 1459.

[60] Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 71-72.

[61] Hurmuzaki, XV[1], p. 53.

[62] *Cronicile slavo-române*, p. 200, 207.

(ungurilor)[63]. Astfel că întâmplător şi onomastica a contribuit la diabolizarea lui Vlad Ţepeş.

Dincolo însă de aceasta, la români numele-porecle derivate din Dracul, Dracula[64], au continuat să fie întrebuinţate într-o măsură mai mare decât la neamurile vecine sau apropiate[65], cu observaţia că eventual unele nume sau topice de acest fel, mai ales la sud de Dunăre, ar putea proveni şi din slavul *drače* = *spin*, care se întâlneşte în toate limbile slave balcanice, ca şi în cehă[66]. În Ţara Românească, la 6 iunie 1528 Radu de la Afumaţi întăreşte proprietăţi în Băjeşti „fiilor lui Dracea"[67]; un alt Dracea apare în vremea lui Neagoe Basarab în Leaova de Jos, unde în mai 1531 e din nou amintit un boier hotarnic cu acelaşi nume, poate chiar aceeaşi persoană[68]. Iar la 16 august 1532 este menţionată „partea lui Dracea" din Oteştii de Jos[68]. Nu lipsesc nici ţiganii boiereşti cu acest nume, la 17 mai 1510 fiind amintit „Dracea cu copii săi"[69], iar la 13 august 1571 Alexandru II Mircea, nepotul lui Mihnea cel Rău, întăreşte unui boier al său, între altele, „un sălaş de ţigani anume Draculea cu ţiganca şi cu copii săi"[70]. În sfârşit, spre mijlocul veacului XVI Radu Paisie trimite la sibieni pe „omul nostru, anume Dracea"[71], şi tot fără să consemneze dregătoria şi locul de baştină al acestuia, cum se obişnuia în astfel de misiuni.

Numele Dracea nu lipseşte nici din Moldova. În toamna 1505 şi primăvara 1506 unul din trimişii lui Bogdan III la regele Poloniei Alexandru Jagiello, pentru tratarea căsătoriei surorii acestuia cu domnul Moldovei, a fost Luca Dracea (Dracza),

---

[63] Şerban Papacostea, *Cu privire la geneza şi răspândirea povestirilor despre faptele lui Vlad Ţepeş*, în „Romanoslavica", XIII (1966), p. 164.

[64] Este eronată derivarea acestora din onomasticul slav românizat *Drag* (= *iubit*), *Dragulea* ş. a., care au în comun doar o asemănare fonetică întâmplătoare (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 59; Cf. şi Dragoş, Drăguş, Dragfi ş. a., la Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi onomasticii*, Bucureşti, 1933, p. 39, 88), aşa cum s-a crezut încă din Evul Mediu, din pricina unor nume medievale precum Draguli din zona Raguzei, Dragulov din Trau, Dragulovici din Bosnia, Dragulin, Dragula, Draguleta din părţile sârbo-croate, Draguglia [Dragulia] şi multe altele (cf. Silviu Dragomir, *Vlahii şi morlacii. Studiu din istoria românismului balcanic*, Cluj, 1924, p. 32, 62-64; idem *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, p. 93, 149-151) şi până în zilele noastre (cf. Aurel Răduţiu F., *Despre numele „Dracula"*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", XXXV (1996), p. 25-37; idem, *Sur le nom de „Dracula"*, în „Transylvania Review", Cluj-Napoca, V (1996), nr. 1, p. 101-113); Ioan-Aurel Pop, *Dragonŭ*, în *Vlad Ţepeş domn şi demon* (sic), Supliment al „Jurnalului Naţional" din 20 martie 2006, p. 7.

[65] La greci, de unde provine de fapt, exista numele Draco(n), pe care l-a purtat, de pildă, Antonie Ruset, domnul Moldovei (1675-1678) („Chiriţă Dracon Ruset" la Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 201), care, în ciuda numelui era „bun şi milostiv", „măcar că era grec şi strein, ţărigrăde‹a›n, dar era mai bun domn decât un pementiian" (Ion Neculce, *Opere*, ed. Gabriel Ştrempel, Bucureşti, 1982, p. 247, 255), fiul lui numindu-se Draco Alexandru. Iar un Chiriţe Dracul era mare comis în a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat în Moldova (1741-1743) (*ibidem*, p. 848). De asemenea membrii ai familiei Suţu au purtat numele de Dracon. Pentru acst nume cf. şi Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, p. 41. La slavii balcanici numele a pătruns în toponimie, aceştia numind Drač cetatea albaneză Durres, care în versiunea românească a *Vieţii Sfântului Nifon* era redat „pre nume Dracea" (*Literatura română veche*, I, p. 69; cf. şi nota 28, p. 101), deşi la neamurile slave putea veni din slavul *drače* = spin (cf. nota urm.).

[66] Nicolae Drăganu, *op. cit.*, nota 1, p. 88-89.

[67] *Documenta Romaniae Historica*, B, III, Bucureşti, 1975, p. 95-96.

[68] *Ibidem*, III, p. 207.

[69] *Ibidem*, II, p. 158, 161.

[70] *Ibidem*, VII, Bucureşti, 1988, p. 77-78.

[71] Silviu Dragomir, *Documente nouă privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Sibiul în secolii XV şi XVI*, în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională din Cluj", IV (1926-1927), Bucureşti, 1929, p. 51.

care a luat parte la negocierea convenţiilor în această problemă din 6 septembrie 150[illegible] şi 16 martie 1506[72]. În Moldova numărul celor cu numele de Dracea e chiar mai mare decât la sud de Carpaţi. Numai în secolul XVII în Bucovina întâlnim pe Mihaşco Dracea (1606), Iuraşco Dracea, fost staroste de Suceava (1606), sulger (1620) şi pârcălab de Hotin (1623), ai cărui fii erau numiţi Drăceşti (1638), pe Irimie Dracea, slugă domnească a lui Vasile Lupu (1649), şi pe Ilie Drace, staroste de Cernăuţi (c. 1660)[73]. În ţinutul Cernăuţi se afla şi satul Dracinița[74], iar în 1616 la Dracşani (Drăcşani) s-a dat lupta lui Alexandru Movilă cu Skender paşa de Silistra şi cu Radu Mihnea, care a dus la stingerea pe linie masculină a Casei lui Ieremia Movilă.

Cel puţin la fel de numeroase sunt numele care pornesc de la românescul *dru*, la românii (vlahii) din nordul Peninsulei Balcanice, „resturi ai romanicilor autohtoni din provinciile sud-dunărene"[75], la care s-au păstrat atestările cele mai vechi. Astfel, întâlnim la 1080, pe litoralul adriatic, lângă Spalato, pe Petrus Draculus şi pe Zorzi (Gheorghe) Draculus, apoi în secolele XIV-XV pe Dracul (Dracugl, Drakuljević) în Trebinje, Drakulović, nume de familie în regiunea Limului[76], Drakula şi Drakulić, familii originare din Zeta (Muntenegru), ajunse prin Herţegovina în Bosnia sau aflate pe litoralul de sud al Dalmaţiei[77], până în Epoca Modernă. Numele Drakulovci se întâlneşte la vlahii nordici[78], ca, de altfel, şi Drakul[79], iar Drakići erau un neam din Podgorica venit din Stara Serbija[80].

Ca nume românesc (vlah) Dracu a fost purtat până în Moreea (Pelopones), unde la 1354, între „vecinii" din Mesenia apare un „Draco Blacchus", al cărui fiu era „Popa Cosma Blacchus"[81]. De altfel, pentru balcanici chiar numele alternativ al lui Vlad Ţepeş, pe care la 1474 raguzanii îl socoteau „Vlachius Draculus"[82], se înscrie între numele româneşti obişnuite în jurul cetăţii lor, şi, desigur cei din Raguza nu făceau nici o legătură cu Ordinul Dragonului, de la care istoricii acceptă că ar fi venit porecla lui Vlad Dracul (Dracula), transmisă fiului său.

Să nu uităm nici toponimicele româneşti din Balcani, cu aceeaşi rădăcină ţinutul Dračevica şi districtul Dračanica, aflate la 1357 în zona de sub stăpânire sârbească a litoralului adriatic[83], Vlaška Drača, în Zeta istorică (Muntenegru)[84], şi muntele Draculjica tot în Muntenegru[85].

---

[72] A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 76, 79.

[73] Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, VII, p. 96-97, 126-127, 132-134, 142-144, 182-183, 196-197.

[74] *Ibidem*, p. 100-102.

[75] Silviu Dragomir, *Relaţiile între românii sud-dunăreni şi daco-români în Evul Mediu*, în *Studii de istorie medievală*, Cluj-Napoca, 1998, p. 208, 210.

[76] Idem, *Vlahii şi morlacii*, p. 62; idem, *Vlahii din sudul Peninsulei Balcanice*, p. 149, 163.

[77] Idem, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 51, 60, 67, 68, 154, 171, 177.

[78] *Ibidem*, p. 176.

[79] *Ibidem*, p. 156.

[80] *Ibidem*, p. 61.

[81] Petre Ş. Năsturel, *Vlahii din spaţiul bizantin şi bulgăresc până la cucerirea otomană*, în *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, Bucureşti, 1996, p. 63.

[82] Silviu Dragomir, *Vlahii şi morlacii*, p. 11, nota 5.

[83] *Ibidem*, p. 5, 7, 55, 100; idem, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 40, 131, 143.

[84] Idem, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 61.

[85] *Ibidem*, p. 51; idem, *Vlahii şi morlacii*, p. 103.

În lumina celor de mai sus e limpede că numele din familia lingvistică a lui Dracea armaşul şi Dracula al lui Vlad Ţepeş nu erau o raritate în onomastica românească veche, dar nici vorbă nu putea fi ca primul să reprezinte un alt apelativ al lui Vlad Ţepeş, cum am văzut că se afirmă până nu demult, în lipsa cunoştinţelor necesare.

*
* *

Dacă despre armaşul Dracea din Măneşti nu ştim mare lucru, în schimb povestea satului său e revelatorie pentru natura relaţiei sale cu Mihnea cel Rău, fiul soţiei sale din legătura anterioară a acesteia cu Vlad Ţepeş, pe care l-a crescut şi căruia i-a lăsat moştenire satul Măneşti, care nu era domnesc ci boieresc. În secolul al XVI-lea domnii, care aveau în puterea lor întreg teritoriul ţării, nu au avut domenii (sate) personale permanente decât în măsura în care au fost mai înainte boieri, situaţie în care s-au aflat foarte puţini, precum Mihnea cel Rău sau Neagoe Basarab[86]. Aceştia doi erau însă fii nelegitimi de voievozi, crescuţi oficial în familiile soţilor mamelor lor, adoptaţi am spune astăzi, venind la moştenirea acestora din urmă, la egalitate cu fii biologici ai acestora, fraţii lor numai după mamă, desigur, când aceştia existau. Nici nu era indicat ca domnii să stăpânească sate precum boierii, căci atunci când pierdeau domnia acestea le erau confiscate de către rivalul aflat în scaun şi nu puteau fi moştenite nici de urmaşii lor pe linie masculină, care se puteau ridica în calitate de pretendenţi, prevedere care nu privea de obicei partea femeiască, fostele doamne şi fiicele lor neavând dreptul la tron[87]. Mihai Viteazul şi-a constituit, de fapt, înaintea domniei, pentru prima dată, un domeniu boieresc compact în jurul satelor de zestre ale soţiei sale divorţate, jupâneasa Stanca, din judeţul Romanaţi, şi l-a păstrat atunci când a urcat în scaun, fiind astfel stăpânul celui mai mare domeniu domnesc de până la el[88], ale cărui venituri le-a folosit pentru plata mercenarilor în cadrul luptei sale antiotomane. Urmaşul său în scaun, cu care de fapt, începea o nouă dinastie, cea a „Basarabilor" – Craioveşti, era un descendent al boierilor Craioveşti, chiar cel mai bogat boier din ţară la data alegerii ca domn (1601), aceasta fiind una din condiţiile ridicării sale în scaun, spre a putea continua politica antiotomană a predecesorului său[89].

Cu aproape un secol în urmă însă, Mihnea cel Rău a moştenit de la Dracea armaşul doar unicul sat boieresc al acestuia, Măneştii de pe Colentina. După pierderea domniei de către Mihnea şi apoi curând de către fiul său Mircea III, la începutul lui 1510[90], în favoarea ramurii Drăculeşti care descindea din Vlad Călugărul, fratele cel

86 Ion Donat, *Domeniul domnesc în Ţara Românească (sec. XIV-XVI)*, Bucureşti, 1996, p. 38-48.
87 Este cazul văduvei lui Radu Şerban, doamna Elina din Mărgineni, care de altfel, după 1620 nici nu a avut decât două fiice (Constantin Rezachevici, *Domeniul boieresc al lui Radu Şerban*, în „Studii", XXIII (1970), nr. 3, p. 484).
88 Ion Donat, *op. cit.*, p. 87-91, 93; idem, *Satele lui Mihai Viteazul*, în *Domeniul domnesc în Ţara Românească*, p. 194-206.
89 Constantin Rezachevici, *Bătălia de la Gura Nişcovului (august 1601). Contribuţii privind istoria Ţării Româneşti în epoca lui Mihai Viteazul şi activitatea militară a lui Radu Şerban înaintea domniei*, în „Studii", XXIV (1971), nr. 6, p. 1155.
90 Idem, *Cronologia critică a domnilor*, I, p. 138-139.

mic al lui Vlad Ţepeş, satul a ajuns, desigur, în stăpânirea domniei. De abia peste aproape şase decenii, în 1568, în scaunul Ţării Româneşti a urcat Alexandru II Mircea, nimeni altul decât fiul lui Mircea III şi nepotul lui Mihnea cel Rău, născut în 1529, care trăise la Constantinopol, sub oblăduirea Porţii[91], o dată cu care ramura domnească a Mihneştilor revine la domnie, pe care, în ciuda unor întreruperi, nu a mai părăsit-o până aproape de stingerea dinastiei urmaşilor lui Basarab I în secolul XVII.

Încă din tinereţe, aşa cum el însuşi mărturiseşte, departe de ţară, Alexandru II Mircea a plănuit să zidească la Bucureşti un lăcaş pentru Mitropolia ţării, pe care urma să o strămute de la Târgovişte. Lăcaşul l-a zidit încă din 1568[92], iar înainte de 15 iunie 1577 „Mitropolia de din jos de Bucureşti", se înălţa pe malul Dâmboviţei, având în centru ctitoria cu hramul Sfânta Troiţă şi în jur chilii mănăstireşti care, după refacerea ulterioară de către nepotul său Radu Mihnea, la începutul secolului XVII, va fi cunoscută până astăzi sub numele acestuia, drept mănăstirea Radu Vodă[93]. La mijlocul lui iunie 1577 domnul dăruieşte noii ctitorii a Mitropoliei, zidită „cu râvna din tinereţea domniei mele", venitul domnesc al vămilor de sare de la Ghitioara şi Telega, menţionând din capul locului că prin aceasta „nimănui n-am făcut silă". La acestea adaugă singurul sat de care dispunea în ţară prin dreptul de moştenire, „satul Măneştii de pe Colentina, cu tot hotarul; pentru că s-a aflat dedina domniei mele de la bunicul domniei mele Mihnea voievod"[94]. La acea dată, Alexandru II Mircea era „singurul domn al Ţării Româneşti pe care-l constatăm documentar moştenind un sat, la o mare distanţă de timp, de la un înaintaş din propria sa familie, care a fost de asemenea domn"[95]. Numai că acestuia din urmă, subliniez încă o dată, satul i-a revenit pe linie boierească, nu domnească, de la soţul mamei sale, armaşul Dracea din Măneşti, pe care documentul nu-l menţionează spre a nu readuce în atenţie originea nelegitimă a feciorului de domn pe care acesta îl crescuse în familia sa.

Această primă încercare de a aduce Mitropolia Ţării Româneşti de la Târgovişte, unde şi-a avut statornic sediul între 1517 şi 1668[96], la Bucureşti, reşedinţa preferată a Mihneştilor, nu a avut succes, din motive pe care nu le cunoaştem, astfel că la numai o lună şi jumătate de la documentul de danie, din 15 iunie 1577, amintit mai înainte, pentru „Mitropolia de din jos de Bucureşti", la 28 iulie acelaşi an Alexandru II Mircea întăreşte, de data aceasta „mănăstirii, care se cheamă de lângă Bucureşti", cu acelaşi hram al Sfintei Troiţe, doar satul Măneşti de pe Colentina, cu tot hotarul, care i-a fost de moştenire de la bunicul său, Mihnea voievod[97]. De acum înainte se va vorbi în acest loc numai despre mănăstirea Sfânta Troiţă, a familiei Mihneştilor, niciodată

[91] *Ibidem*, p. 255-261.
[92] *Ibidem*, p. 272.
[93] Cum în 1595 Sinan paşa a înălţat „palanca" şi fortificaţia de apărare a garnizoanei turceşti, chiar în jurul ctitoriei lui Alexandru II Mircea, la părăsirea acesteia a aruncat totul în aer, astfel că Radu Mihnea a trebuit să refacă lăcaşul bunicului sub formă de mănăstire, astăzi aflată în zona centrală a Bucureştilor, la sud-est de Piaţa Unirii (cf. şi Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Bucureşti, 1961, p. 259-261).
[94] *Documenta Romaniae Historica*, B, VIII, Bucureşti, 1996, p. 131-133.
[95] Ion Donat, *Domeniul domnesc în Ţara Românească*, p. 78; şi p. 38, 94.
[96] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, Bucureşti, 1981, p. 126.
[97] *Documenta Romaniae Historica*, B, VIII, p. 148-149.

despre Mitropolia ţării, pe care, înainte de 15 iunie 1577 nepotul lui Mihnea cel Rău încercase să o instaleze lângă Bucureştii de atunci[98].

La sfârşitul lui septembrie 1577 Alexandru II Mircea a murit, şi în chip firesc a fost înmormântat în ctitoria sa[99]. Fiul său Mihnea (Turcitul), ce i-a urmat, a întărit la 14 şi la 18 mai 1580 daniile răposatului său părinte către ctitoria acestuia, între care se numără şi satul Măneşti, ce a fost „de moştenire" de la străbunicul său Mihnea voievod[100]. Cum în următorii patruzeci de ani au apărut câteva încălcări ale hotarului satului de către unii vecini, însuşi Mihnea Turcitul porunceşte la începutul intervalului alegerea hotarelor acestuia, pe apa Colentinei în jos, la 31 august 1580 şi 13 decembrie 1581, subliniind mereu „că această moşie au fost de moşie şi de stremoşie a strămoşului domnii mele Mihnea vodă", precizând chiar foarte exact gradul său de înrudire cu acesta, „pentru că acest sat a fost veche şi dreaptă ocină şi de moştenire de la străbunicul domniei mele, răposatul Mihnea voievod", sat pe care tatăl său l-a dăruit mânăstirii Sfânta Troiţă ce a înălţat-o „din josul Bucureştilor"[101]. La 11 februarie 1620 Gavril Movilă reia întreaga poveste a hotarelor satului Măneşti, care a fost „de baştină de la strămoşul Mihnii voievod (Turcitul - n.a.), Mihnea vodă cel Bătrân", adăugând şi refacerea din temelie a mânăstirii Sfânta Troiţă de către Radu Mihnea, „feciorul Mihnii voievod, nepotul lui Alexandru voievod", prilej cu care a întărit daniile acestuia din urmă[102].

Toate aceste documente cu ştiri precise, *de familie*, arată fără tăgadă că satul Măneşti de pe Colentina, reşedinţa armaşului Dracea, a aparţinut apoi lui Mihnea cel Rău, fiul său adoptiv, strămoşul celor cinci generaţii de Mihneşti (Mircea III, Alexandru II Mircea, Mihnea Turcitul, Radu Mihnea şi Alexandru Coconul) care i-au urmat până la stingerea acestei ramuri a urmaşilor lui Basarab I. Mihnea cel Rău a rămas în casa lui Dracea până la revenirea în scaun a tatălui său natural, Vlad Ţepeş, în toamna 1476, după uciderea acestuia, desigur, refugiindu-se la Poartă, de unde, cândva, înainte de 1486 a fugit la curtea lui Matiaş Corvin de la Buda, cum mărturiseşte autorul *Povestirii* ruseşti despre Dracula voievod[103]. Se lămureşte astfel încă o pagină din istoria vechii dinastii a Ţării Româneşti.

---

[98] Nu a fost vorba de o folosire temporară a bisericii Sfânta Troiţă drept sediu al Mitropoliei, cum s-a crezut (Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 126-127), ci chiar de strămutarea acesteia din urmă la Bucureşti, într-un lăcaş propriu, rămas ulterior ca simplă mânăstire domnească.

[99] Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 271-272.

[100] *Documenta Romaniae Historica*, B, VIII, p. 494, 497.

[101] *Ibidem*, p. 515-516; *Documente privind istoria României*, B, XVI – 5, Bucureşti, 1952, p. 41.

[102] *Documente privitoare la istoria României*, B, XVII – 3, b;, 1951, p. 478-480.

[103] *Cronicile slavo-române*, p. 206. 213.

DRACEA THE PROVOST MARSHAL FROM MĂNEŞTI, THE MOTHER'S HUSBAND OF MIHNEA CEL RĂU, THE ILLEGITIMATE SON OF VLAD ŢEPEŞ AND THE INHERITANCE THAT HE LET TO THE MIHNEŞTI

Abstract

It is known that Mihnea cel Rău ruler of Walachia (1508-1505) was the illegitimate son of Vlad Ţepeş, also known as Dracula, after the nickname of his father, Vlad. There is a Russian Story about Draculea from which results that Mihnea had other two stepbrother, burned from the legitimate marriage of Vlad Ţepeş with a relative of the king of Hungary, Matiaş Corvin they were the ancestors of the family Dracula of Sinteşti and Band from Transilvania. It is not known who the mother of Mihnea cel Rău was, but he had an official husband later, Dracea the provost marshal from Măneşti, in whose family the bastard of Vlad Ţepeş grown up and who inherited the only village, Măneşti, near Bucharest, belonging to the husband of his mother.

However he historians of the period did not see the true relationship between Mihnea cel Rău and Dracea the provost marshal, who they considered erroneously another name of Dracula, because of the causal phonetic similitude. But Dracea from Măneşti really existed very probably; he was that Dracea presented in a letter from Radu cel Frumos to the walled city of Braşov in 1474-1475. The high dignity of provost marshal (the one who supervised the dea penalties) was founded by Vlad Ţepeş himself.

The onomastic Dracea, as well as other names derived from drac: Dracul, Dracula, Drăculea, Draculus etc. Were rather spread among the Romanians from both the North and the South of the Danube, the Latin langue being the only one that kept the meaning of devi for the worl Dra (on its origin it was the Greek name of a heathen divinity), while the other. European people gave it the meaning of Dragon, Monster, Griffin, which can be found in the name the order of the Dragon, from which the nickname of Vlad Ţepeş's father derived.

The story of the village Măneşti, inherited from Mihnea cel Rău, as well as his descendant from Mihneşti family prove that Dracea the provost marshal was the husband of Mihnea cel Rău's mother. His nephew, Alexandru II Mircea donated in 1577 the village to the dwelling of the country's Metropolitan bishopric that he built near his residence in Bucharest, which later became Radu Vod[Monastery. His son, Mihnea Turcitul (in 1580 and 1581), and then Gavril Movilă (in 1620) consolidate this donation. Au the documents point cut that the village Măneşti comes from the reigning of Mihnea cel Rău.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

PUNCTE DE VEDERE ASUPRA DOMNIEI LUI RADU CEL MARE

RADU ȘTEFAN VERGATTI*

Al. D. Xenopol, în cunoscuta lui lucrare de sinteză asupra istoriei românilor, când a scris despre domnul Radu cel Mare (15 septembrie 1495-12 martie 1508), s-a întrebat dacă a meritat acest supranume, care i-a fost dat de clericii din Biserica Ortodoxă[1]. Imediat a răspuns negativ. El și-a întemeiat afirmația și și-a justificat-o bazându-se pe o scrisoare din anul 1505, către brașoveni, un act prin care Radu cel Mare voievod s-a declarat supus regelui Ungariei, Vladislav al II-lea (1490-1516)[2].

Prin prisma unui singur document i s-ar putea da dreptate marelui istoric ieșean?

S-ar putea îndepărta astfel un important principiu de drept: testis unus - testis nullus?

Sunt convins că ansamblul actelor provenite de la Radu cel Mare sau referitoare la domnia lui infirmă afirmația lui Al. D. Xenopol. Este o teză pe care voi căuta să o susțin în rândurile următoare.

Radu cel Mare a fost al treilea copil și al doilea fiu rezultat din căsătoria lui Vlad Călugărul voievod cu Rada[3]. În ziua de 15 septembrie 1495, în condiții neclare, se pare de înlăturare forțată a părintelui său, Radu cel Mare a ocupat tronul Țării Românești. Pentru a-și întări poziția internă și internațională s-a căsătorit cu frumoasa Cătălina, probabil Ecaterina, fiica cneazului sârb Ivanco Cronovici. Atât din legătura cu ea, cât și din zborul său din floare în floare, au rămas numeroși copii. Îi amintesc pe cei cunoscuți, păstrați în acte pentru a fi jucat un rol oarecare: Radu al V-lea de la Afumați[4], Vlad al VI-lea Vintilă de la Slatina[5], Radu Bădică[6], Radu Paisie[7], Anca,

---

* Universitatea „Valahia", Târgoviște.

[1] Cf. Al. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. IV, ed. a III-a – I. Vlădescu, București, 1924, p. 165-169.

[2] *Ibidem*.

[3] Cf. Dan Pleșia, *Genealogia Basarabilor. Sec. XIII-XVII*, planșa anexă la volumul *Io Mircea, mare voievod și domn...*, ed. de Așezământul Cultural Nicolae Bălcescu, Râmnicu Vâlcea, 1986.

[4] Radu de la Afumați a fost domn al Țării Românești între: ian.-apr.; iun.; aug. 1522; oct. 1522-4 mart. 1523; după 19 ian.-ante 16 iun. 1524; sept. 1524-ante 19 apr. 1525; după 18 aug. 1525-2 ian. 1529. A fost însurat cu Voica din Mogoșești, care a murit în 1525 și apoi cu frumoasa Ruxandra, fiica lui Neagoe Basarab. A avut copii cu ambele soții (cf. Dan Pleșia, *op.cit.*.; Nicolae Stoicescu, *Radu de la Afumați*, București, 1983, passim).

[5] Vlad Vintilă de la Slatina a domnit după 18 sept. 1532-post 10 iunie 1535 (cf. Dan Pleșia, *op. cit.*).

[6] Radu Bădică a fost domn al Țării Românești între 8 noiembrie 1523-post 19 ianuarie 1524 (cf. Dan Pleșia, *op. cit.*).

Mircea Ciobanul[8] etc. Înrudirea cu aristocraţia sârbă şi numeroşii copii pe care i-a avut l-au făcut pe domn să creadă că el, ca reprezentant al Drăculeştilor, ar putea să creeze o dinastie care să asigure succesiunea la tron. Putea să nutrească această speranţă deoarece ea se înscria în cursul evenimentelor din ultima parte a secolului al XV-lea, când ţara fusese dominată de Drăculeşti. Mai mult, el mergea pe linia trasată de tatăl său: a împăcării cu marile familii boiereşti ale Craioveştilor şi Floreştilor[9].

Domnul s-a orientat, în special, către Craioveşti, mai puternici ca rudele lor, Floreştii. Pentru familia Craioveştilor a creat dregătoria de mare ban, derivată din cea anterioară de ban[10]. Treptat, dar rapid, ea a căpătat caracter ereditar pentru Craioveşti, care şi-au mutat reşedinţa de la Strehaia la Craiova[11]. Dintre ei, în timpul domniei lui Radu cel Mare, se va forma şi se va ridica fiul oficial al lui Pârvu Craiovescu şi al Neagăi, presupus al lui Basarab cel Tânăr Ţepeluş voievod, viitorul Neagoe Basarab voievod (1512-1521)[12]. El va urma programul politic al lui Radu cel Mare. Aşadar, în această direcţie, domnul a fost sigur că va avea un urmaş demn de el[13].

Din actele vremii a rezultat clar că după ce a stabilit pacea internă printr-o aparentă alianţă cu marea boierime, momentan liniştită[14], domnul s-a îndreptat şi s-a bazat pe Biserica Ortodoxă, care-i oferea posibilitatea de a se întări.

În vederea atragerii clerului de rang înalt, el a ridicat ctitorii noi, a reparat monumentele vechi, a făcut sau a întărit daniile. Astfel, la cumpăna dintre cel de-al XV-lea şi al XVI-lea veac a început construirea lăcaşului Mitropoliei din Târgovişte, isprăvită şi târnosită la 17 august 1517 de Neagoe Basarab voievod[15]. Imediat după preluarea tronului, Radu cel Mare s-a preocupat şi de terminarea reparării Mănăstirii Glavacioc, cu hramul Buna Vestire. La 20 iunie 1507, pentru a o întări, i-a confirmat dania pe care o avea deja de la Mircea cel Bătrân (1386-1418) asupra satelor Călugăreni de pe Neajlov şi Călugăreni din Teleorman[16]. Între anii 1498-1500 a reparat şi mărit Mănăstirea Dealu din apropierea capitalei ţării, oraşul Târgovişte. Acest aşezământ, sfinţit la 4 decembrie 1501, s-a bucurat de o mare atenţie, deoarece fusese destinat să fie gropniţă domnească şi centru cultural[17]. Munca de înălţare şi de creare a formei noi a monumentului a fost încredinţată unui meşter georgian, despre care se ştie

---

[7] Radu (Petru) Paisie a fost domn al Ţării Româneşti post 10 iunie 1535-ante 17 martie 1545. A fost însurat cu Stana, probabil provenită din familia boierilor Oroboieşti şi Tăbărciani, şi apoi cu Ruxandra, văduva lui Radu de la Afumaţi; cu prima soţie l-a avut ca fiu pe Pătraşcu cel Bun (martie 1554-28 decembrie 1557), prezumtivul tată al lui Mihai Viteazul (cf. Dan Pleşia, *op. cit.*).

[8] Domn al Ţării Româneşti între ianuarie 1545-16 noiembrie 1552; ante 11 mai 1553-28 februarie 1554, ianuarie 1558-21 septembrie 1559; a doua oară a fost căsătorie cu Anca (Chiajna), fiica lui Petru Rareş şi a Elenei Brancovici.

[9] Cf. R. Şt. Vergatti (Ciobanu), *Neagoe Basarab*, Bucureşti, 1986, p. 26-44.

[10] Cf. Ştefan Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, Bucureşti, 1965, p. 99 şi urm.

[11] Idem; R. Şt. Vergatti (Ciobanu), *op. cit.*, p. 26-44.

[12] Cf. R. Şt. Vergatti (Ciobanu), *op. cit.*, p. 39-44; foarte ciudat, probabil după un obicei al timpului, Neagoe a luat numele mamei sale, Neaga, şi nu pe acela al unui membru de sex masculin din familia sa.

[13] *Ibidem*, p. 44 şi urm.

[14] Cf. Ştefan Ştefănescu, *op. cit.*, p. 99 şi urm.; R. Şt. Vergatti (Ciobanu), *op. cit.*, p. 66 şi urm.

[15] *Documente privind istoria românilor, B. Ţara Românească*, vol. II, veac XVI, p. 7, 123.

[16] A. Sacerdoţeanu, *Pomelnicul mânăstirii Glavacioc*, în „Glasul Bisericii", 1967, nr. 3-4, p. 366-372.

[17] Pentru rosturile Mănăstirii Dealu, v. C. Niţescu, *Mănăstirea Dealu şi Liceul militar N. Filipescu*, Târgovişte, 1932, passim; A. Sacerdoţeanu, *Radu cel Mare ctitorul mănăstirii Dealul – Târgovişte, cu prilejul împlinirii a 450 de ani de la moartea lui*, în „Glasul Bisericii", 1958, nr. 4, p. 254-263.

astăzi că se numea Grigore. El a adus o serie de inovaţii în ornamentarea paramentului, în dispunerea turlelor şi în organizarea spaţiului interior[18] destinat slujbelor de rang aulic. Evident, toate aceste elemente au influenţat şi construcţia bisericii episcopale din Curtea de Argeş, ctitorită de Neagoe Basarab[19].

La 26 aprilie 1500 un alt hrisov consemnează terminarea Mănăstirii Ostrov şi înzestrarea călugăriţelor acestui lăcaş din apropierea Coziei. Pentru edificiul care data din prima parte a secolului al XV-lea printr-un hrisov de la 23 mai 1501 s-au întărit daniile vechi[20]. Un alt hrisov de la aceeaşi dată, 23 mai 1501, arată că din porunca domnului s-a isprăvit Schitul Iezer din satul Cheia, în preajma oraşului Râmnicu Vâlcea. La aceeaşi dată aşezământul a primit ca danie trei găleţi de grâu şi trei găleţi de orz în fiecare an[21]. La 10 septembrie 1506 Mănăstirii Valea i-a dat găleţile domneşti din Corbii de Piatră şi din Mălureni. În 1498 domnul confirmase şi o danie către Mănăstirea Rîncăciov[22] din Muscel care o deţinea din timpul vieţii părintelui său, Vlad Călugărul. Ea se înscrie pe linia daniilor unde se află şi cea de la 4 iunie 1497 către Biserica Sf. Nicolae din Târgşor[23]. Puţin mai apoi, la 15 decembrie 1501, domnul a confirmat posesiunile Mănăstirii Nucet, Dâmboviţa[24].

Tot domnului Radu cel Mare i se datoreşte şi refacerea Mănăstirii Govora. Frumosul lăcaş de cult oltean, din apropierea oraşului Râmnicu Vâlcea, era ruinat la începutul domniei lui[25]. Fărâmarea ctitoriei Dărculeştilor s-a datorat inconştienţei armatelor boiereşti din facţiunea Dăneştilor, în special a acelora comandate de boierul Albu cel Mare[26]. Pictura murală din interiorul bisericii Mănăstirii Govora păstrează chipul domnului Radu cel Mare şi al soţiei sale, doamna Cătălina[27]. Cu toate refacerile, este cel mai fidel portret al domnului de la cumpăna veacurilor.

În apropierea graniţei Ţării Româneşti, în Serbia, domnul Radu cel Mare şi cumnatul său, Gherghina din Poienari, au ctitorit Mănăstirea Lopoşnjia[28]. Lăcaşul de

---

18 Amintirea meşterilor georgieni şi armeni care au lucrat la Mănăstirea Dealu s-a păstrat până astăzi în toponimia locală, unde există topicul „Valea Armenilor" (cf. informaţie orală de la prof. univ. dr. Mihai Oproiu, istoric al oraşului Târgovişte).

19 Emil Lăzărescu, *Biserica mănăstirii Argeşului*, Bucureşti, 1967, passim.

20 *Documente privind istoria românilor, B. Ţara Românească*, vol. I, sec. XIII-XV, P. 268; Ştefan Nicolaescu, *Mănăstirile şi bisericile din România cu mici notiţe istorice şi gravuri*, Bucureşti, 1890, p. 53.

21 P. V. Năsturel, *Mănăstirea Iezeru-Vâlcea*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie", XIV, 1913, p. 81-83; Ion Donat, *Fundaţiile religioase ale Olteniei, partea I-a, Mănăstiri şi schituri*, Craiova, 1937, în „Arhivele Olteniei", XVI, 1937, p. 54-55.

22 *Documente privind istoria românilor, B. Ţara Românească*, vol. I, sec. XIII-XV, p. 254-255.

23 Idem, p. 247; C. C. Giurescu, *O biserică a lui Vlad Ţepeş la Tirşor*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", XVII, 1924, p. 74-75.

24 *Documente privind istoria românilor, B. Ţara Românească*, XVI, vol. I, p. 7-9; C. C. Giurescu, *Două monumente religioase din veacul al XIV-lea. Nucetul sau Cozia şi Nucetul din Dâmboviţa*, în „Mitropolia Olteniei", Craiova, 1961, nr. 1-4, p. 38-49.

25 *Documente... B. Ţara Românească*, vol. I, p. 239, 241, 245, vol. III, p. 4; Radu Florescu, *Mânăstirea Govora*, Bucureşti, 1965, passim.

26 Documentul care arată reconstruirea mănăstirii de către Vlad Călugărul şi Radu cel Mare se păstrează la Arhivele Naţionale, Bucureşti, fond Mănăstirea Govora, nr. VII/12; R. Şt. Vergatti (Ciobanu), *Vlad Ţepeş-Dracula. Viaţa şi faptele domnului român şi ecoul lor în timp*, Bucureşti, 1996, p. 124 şi urm.

27 Era fiica cneazului Ivan Crnosevič; chipul ei, alături de soţul său, Radu cel Mare, este reprodus în *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, 1962, p. 618.

28 Gheorghe Balş, *O biserică a lui Radu cel Mare în Serbia la Lopuşnia*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", IV, 1911, p. 194-199.

cult, din păcate ruinat astăzi, semnifică întărirea legăturilor cu aristocraţia sârbă doamna Cătălina era sârboaică – şi existenţa unităţii Bisericii Ortodoxe ca simbol şi conducător al luptei de obţinere a independenţei creştinilor aflaţi sub dominaţia Sublimei Porţi.

Înscriindu-se pe linia susţinerii Bisericii Ortodoxe între fruntaşii luptei de emancipare a creştinilor din Balcani, domnul Radu cel Mare a făcut numeroase şi mari danii mănăstirilor închinate de la Muntele Athos şi de la Muntele Sinai. Astfel, între 1497-1502 a întărit şi înnoit dania de 5.000 aspri pe an, adăugând încă 500 aspri pentru transportarea banilor către Mănăstirea Sf. Pantelimon sau Rusicon[29]. În aceeaşi perioadă, aceeaşi danie a făcut-o către Marea Lavră Sârbească (Hilandar)[30]. În anul 1497 acordă şi Mănăstirii Dohiarum câte două mertice de grâu pe an. Tot în anul 1497, în ziua de 15 septembrie, Radu cel Mare a semnat un hrisov prin care a dat 5.000 de aspri şi încă 500 pentru transportul banilor către Mănăstirea Sf. Ecaterina de la Muntele Sinai, ctitorită de basileul Iustinian (527-565)[31].

Bogăţia daniilor domnului şi ale doamnei sale către biserică sunt evidente şi pentru oamenii de astăzi prin odăjdiile provenite de la Mănăstirea Govora[32]. Frumuseţea broderiilor atestă existenţa unor ateliere monastico-domneşti, unde se găseau meşteri artişti, cel puţin la nivel sud-est european.

Sprijinirea Bisericii Ortodoxe o socot exclusiv o componentă a unui program politic şi nu o formă de cezaro-papism.

Îmi susţin afirmaţia şi pe baza analizei conflictului dintre domn şi mitropolitul grec Nifon (care a păstorit în Ţara Românească între anii 1503-1505). Când domnul i-a cerut mitropolitului să-i căsătorească sora majoră Caplea cu boierul moldovean hiclean Bogdan, Nifon a refuzat. Mitropolitul şi-a motivat atitudinea arătându-i domnului că Bogdan mai avea o soţie în Moldova, deci ar fi devenit bigam. Deoarece în epocă se desfăceau uşor căsătoriile, mai ales când solicitanţii erau boieri, domnul a socotit atitudinea lui Nifon o insolenţă. Imediat, a reacţionat cu înţelepciune. Prudent, căutând să nu-şi compromită autoritatea, l-a făcut pe ierarhul grec să plece de bunăvoie. În pofida celor vehiculate până în prezent de predecesorii noştri, pe baza celor scrise de Gavriil Protul[33], pot afirma astăzi, întemeindu-mă pe noi documente athonite, pe care le-am mai semnalat, că ierarhul grec a plecat din ţară, de bunăvoie, încărcat cu daruri[34]. S-ar putea ca cele primite să nu fi îndestulat suficient lăcomia lui Nifon şi a clericilor athoniţi şi, de aici, să fi apărut legendele rău-voitoare la adresa domnului[35].

Imediat după părăsirea Valahiei de către Nifon, domnul Radu cel Mare l-a adus în scaunul mitropolitan pe Maxim Brancovici. S-a orientat către acesta deoarece făcea parte din aristocraţia sârbă – era fiul lui Ştefan Nemanja – şi era înrudit cu

---

[29] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, ed. 1, Bucureşti, 1980, p. 410-411.

[30] *Ibidem*.

[31] *Ibidem*, p. 413; pentru relaţiile şi daniile domnului Radu cel Mare cu mănăstirile închinate, v. şi teza de doctorat P. Ş. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654*, Roma, Pont. Institutum Studiorum Orientalium, 1986, passim.

[32] Cf. R. Florescu, *op. cit.*, passim.

[33] Gavriil Protul, *Viaţa lui Nifon*, ed. V. Grecu, Bucureşti, 1944, p. 89 şi urm.

[34] R. Şt. Vergatti (Ciobanu), *Neagoe Basarab*, ed. cit., p. 50; Leandros Vranoussis, *Gândul şi fapta marelui domn al Ţării Româneşti*, în „Magazin istoric", nr. 2/1972, p. 6-11.

[35] Gavril Protul, *op. cit.*, ed. cit., p. 90 şi urm.

Despina, soţia viitorului domn Neagoe Basarab[36].

Bunele raporturi cu Biserica Ortodoxă nu l-au făcut pe Radu cel Mare să se bazeze prea mult pe ea în domeniul relaţiilor cu Înalta Poartă. Spirit realist, domnul a apreciat la adevărata ei valoare puterea ierarhilor ortodocşi. Ca atare, el s-a încrezut exclusiv în posibilitatea de a plăti şi cumpăra turcocraţia. În timpul domniei sale a mărit birul de la 8.000 la 12.000 de galbeni pe an[37]. Mai mult, a făcut de două ori drumul până la Istanbul pentru a duce birul şi a săruta personal mâna sultanului. A fost un gest inteligent care i-a asigurat tronul şi sprijinul Istanbulului. Relaţia caldă cu turcocraţia pe de o parte şi cu Moldova pe de alta l-au făcut pe domnul din Târgovişte ca în anul 1497 să intervină pentru a-l ajuta pe Ştefan cel Mare (1457-1504). Ţara Românească a trimis un detaşament de oşteni care alături de un altul, format din 2.000 de oşteni sub flamura sultanului, a contribuit la înfrângerea armatei regelui Poloniei Jan Olbracht (1492-1501) în lupta de la Codrii Cosminului (26 octombrie 1497).

Trecând peste acest incident, regalitatea poloneză, imediat după moartea lui Ştefan cel Mare (2 iulie 1504), i-a adresat o scrisoare lui Radu cel Mare, mustrându-l că nu a intervenit în Moldova împotriva noului domn Bogdan al III-lea cel Orb (1504-1517). Motivul care a determinat curtea de la Varşovia să procedeze astfel nu este clar. Evident, Bogdan al III-lea cel Orb nu era agreat de polonezi. Ei ar fi dorit ca pe tronul de la Suceava să fie Radu cel Mare, considerat mai apropiat de ei.

Nu s-a dat curs imediat îndemnurilor polonezilor. Radu cel Mare a primit în ţară câţiva boieri hicleni, între ei s-au numărându-se biv vel logofătul Bogdan şi Radu din Coşeşti. Cel din urmă a emis pretenţii la tronul Moldovei. Ca atare, în anul 1507, a atacat Moldova şi a pustiit Ţinutul Putnei. Oastea lui Radu cel Mare a sprijinit acţiunea de revendicare a tronului. Rezultatul a fost cel aşteptat. Bogdan al III-lea a reacţionat pustiind satele din zona Râmnicu Sărat. Mitropolitul Maxim Brancovici a intervenit cu curaj pentru oprirea luptei. El a reuşit spunându-le celor doi domni că ambii erau creştini, adică ortodocşi. Acest argument a fost extrem de puternic. Cei doi au înţeles să se supună cerinţelor şi puterii ortodoxismului[38]. Era o situaţie de la sine de înţeles: oamenii erau profund credincioşi, aşa că pentru ei această unire prin credinţă era mai importantă ca orice.

Radu cel Mare a ştiut, ca şi în relaţiile sale cu vecinii din nord, să dea dovadă de înţelepciune. În tinereţea lui, înainte de a ocupa tronul, fusese în mai multe rânduri în Transilvania. Atunci, însoţit de Barbu Craiovescu, vizitase emporiile hanseatice Braşov şi Sibiu[39]. După preluarea jilţului domnesc păstrase bunele raporturi cu regele Ungariei, Vladislav al II-lea. În anul 1503, când s-a încheiat pacea dintre Regatul Ungariei şi Sublima Poartă, în act au fost menţionate şi Ţara Românească şi Ţara Moldovei. Ambele erau socotite vasale faţă de Regatul Ungariei. Deoarece relaţiile feudo-vasalice din Ungaria erau de tip occidental, pot susţine că a fost o vasalitate de

---

36 *Viaţa fericitului arhiepiscop Maxim cel Nou*, în *Arhiva istorică a României*, tom II, publ. de B. P. Hasdeu, Bucureşti, 1865, p. 60 şi urm.

37 Cf. M. Berza, *Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în sec. XV-XIX*, în „Studii şi Materiale de Istorie Medie", 2, 1957, p. 28; informaţia se bazează pe *I diarii di Marino Sanuto*, ed. F. Stefani, E. Berchet, V, Veneţia, 1883-1892, col. 464.

38 *Viaţa fericitului arhiepiscop Maxim cel Nou*, vol. cit., ed. cit., p. 65.

39 Cf. N. Vătămanu, *Voievozi şi medici de curte*, Bucureşti, 1972, p. 51-63.

tip planum[40]. Ea implica o supunere de ordin teoretic, mai puţin practic. De altfel, în anul 1505, în scrisoarea adresată braşovenilor, Radu cel Mare face o referire tot la o asemenea formă de relaţie. [41] O interpretare grăbită a textului ar putea duce la alte concluzii[42].

Regele Ungariei, Vladislav al II-lea, i-a dăruit în 1507 lui Radu cel Mare domeniul Geoagiu de Jos cu 19 sate. Era un domeniu românesc important deţinut prin tradiţie de domnii valahi, sediu al Bisericii Ortodoxe de rang înalt[43], recunoscut ca atare de monarhii din Buda.

În fine, pentru bunele relaţii cu românii de pese tot, Radu cel Mare a decis să folosească o creaţie culturală nouă: tiparul. Pentru publicarea şi difuzarea cărţii tipărite l-a adus la Mănăstirea Dealu pe călugărul Macarie din Cetinje. Personal, cred că are dreptate Mircea Păcurariu când susţine că literele şi uneltele folosite de Macarie pentru tipar au fost create în atelierele de la Dealu, nefiind importate de aiurea[44].

Din păcate, ultimii opt ani din viaţa lui Radu cel Mare au fost stigmatizaţi de o boală cumplită, despre care s-a presupus că ar fi fost podagră. Analiza medicilor preocupaţi de istoria medicinei a condus către alte concluzii. Actele vremii au arătat că în tinereţea lui, în Sibiu, în timpul unei vizite într-o casă unde se vindeau plăceri lumeşti, domnul s-a îmbolnăvit de sifilis. Această boală, nouă pentru europeni, adusă din America în 1493[45], a poposit în Sibiu o dată cu un detaşament de mercenari saşi care luptase în Italia, în slujba ducelui Toscanei. Aceeaşi boală a contractat-o şi boierul Stoica din Bucov., prieten, camarad şi rudă cu domnul. Radu cel Mare l-a adus pentru tratament pe "phisicul" Franciscus din Sibiu[46]. Se pare că-i era cunoscut deoarece îl mai tratase şi cu alt prilej[47]. Venirea lui pentru ultima dată, în februarie 1508, în Târgovişte, nu a dat rezultate. La 12 martie 1508 domnul a murit,. Trupul lui, gârbov, micşorat, mirosind urât, plin de plăgi şi de bube, cum l-au descris Gavriil Protul şi autorul Letopiseţului Cantacuzinesc[48], deci cu toate simptomele sifilisului, a fost înhumat la Mănăstirea Dealu. Am insistat asupra acestui aspect deoarece mulţi au scris şi au vorbit că domnitorul ar fi murit numai din cauza podagrei. Informaţia referitoare la sifilis are importanţă şi pentru istoria medicinei deoarece atestă, probabil, primul caz al apariţiei acestei boli pe teritoriul românesc extracarpatic. Istoricii medicinei au conchis că domnul a murit atât datorită podagrei, cât şi a sifilisului. A fost o moarte prematură, după o suferinţă poate nemeritată pentru un domn care a făcut şi a lăsat mult

---

[40] Cf. R. Boutruche, *Seigneurie et féodalité?*, vol. I, Paris, 1959, passim, Radu Manolescu, *Societatea feudală în Europa Apuseană*, Bucureşti, 1974, p. 246-251.

[41] Scrisoarea în limba latină este adresată braşovenilor. Cf. *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, 1962, p. 619-620; *Istoria românilor*, vol. IV, Bucureşti, 2002, p. 412; textul scrisorii este reprodus în I. Chr. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804, p. 187; Hurmuzaki, II/1.

[42] Cf. Al. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. IV, ed. a III-a – I. Vlădescu, Bucureşti, 1924, p. 165-169.

[43] Cf. A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae, Hungaricaeque cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 126-128.

[44] Cf. M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. cit., ed. cit., p. 510.

[45] Cf. A. Grenfeld Price, *The Western Invasions of the Pacific and Its Continents*, Harvard University Press, 1966, p. 162; Claude Quetel, *History of Syphilis*, Oxford, 1992, p. 25 şi urm.; R. Şt. Vergatti, *Populaţie Timp. Spaţiu. Privire asupra demografiei istorice universale*, Brăila, 2003, p. 196.

[46] Cf. N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 51-63.

[47] *Ibidem*.

[48] *Istoria Ţării Româneşti, 1260-1690, Letopiseţul Cantacuzinesc*, Bucureşti, 1960, p. 27.

pentru ţara şi poporul său.

Închei în acest mod nu din calcul stilistic, ci îndemnat de datoria omului care a întreprins o muncă de cercetare, de unde rezultă concluzia că Al. D. Xenopol nu a avut dreptate, ci dimpotrivă, din toate actele rezultând că Radu voievod îşi merită supranumele de „cel Mare".

POINTS OF VIEW ABOUT THE REIGN OF RADU CEL MARE

Abstract

The author brings arguments which demonstrate prove that the voivode Radu deserves the nickname „cel Mare" (the great). In this way the author contradicts the historian A. D. Xenopol.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

VALAHIA ÎN CADRUL SISTEMULUI OTOMAN DE SUPRAVEGHERE (SECOLUL AL XVI-LEA)

IONUŢ VASILOIU*

Cronicarii şi cartografii perioadei sau istoricii moderni au prezentat ţările române (incluzând în aceasta sintagmă doar Moldova şi Valahia) fie ca provincii ale Imperiului Otoman, fie ca principate cu o largă autonomie. Atât unii cât şi ceilalţi au avut la dispoziţie surse similare, divergenţele manifestându-se doar la nivelul interpretării documentelor. Articolul de fata nu doreşte discutarea atitudinilor amintite, ci propune o soluţie alternativă elucidării acestui statut, soluţie care se regăseşte într-o oarecare măsură şi în poziţiile sus menţionate.

De ce este vorba de supraveghere şi de ce una organizată in cadrul unui sistem? Conform DEX, „supravegherea" implica acţiunea „de a veghea, de a păzi cu grijă, cu autoritate, de a urmări cu atenţie"[1]. Într-adevăr, Valahia (Eflak) era considerată ca făcând parte din „ţările bine-păzite" (Memalik-i mahrusaya)[2], iar ingerinţele politico-militare ale sultanului, din ce in ce mai manifeste din secolul al XVI-lea, confereau autoritate acestei supravegheri[3]. Funcţia de urmărire atentă era asigurată atât de beylik-urile de margine (uç beylikleri-Silistra, Nicopole, Vidin) şi kaza-lele nord Dunăre ale acestora (Turnu-Kule, Giurgiu-Yerköku, Brăila-Ibrayl) cât şi de alte entităţi politico-teritoriale tributare sultanului, în funcţie de circumstanţe (Moldova-Boğdan, Hanatul Crimeei-Kirim, Polonia-Lehistan, Transilvania-Erdel).

Se poate considera ipoteza existenţei sistemului care să exercite această supraveghere, atâta vreme cât Valahia făcea parte din acel ansamblu de provincii aflate într-o relaţie de interdependenţă şi care interacţionau frecvent sub aspect politic şi diplomatic, ansamblu care acţiona ca un întreg organizat şi centralizat având sediul la Istanbul. Acest sistem a existat şi s-a manifestat plenar, cu rare disfuncţionalităţi. Aceste disfuncţionalităţi erau create nu atât de acţiunile unor domnitori valahi rebeli, cât de autonomia bey-lor de graniţă (serhat) pe care depărtarea faţă de capitală ii determina sa aibă tendinţe centrifuge şi recalcitrante faţă de autoritatea beylerbey-ului

---

* Şcoala Doctorală, Bucureşti.

[1] V. Breban, *Dicţionar general al limbii române*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987, p. 1018.

[2] În 1618, Osman II menţiona „Ţara Românească care face parte din ţările mele bine-păzite" (*memalik-i mahrusamidan olan Eflak*), în Viorel Panaite, *Pace, război şi comerţ în Islam. Ţările române şi dreptul otoman (secolele XV-XVII)*, Ed. ALL, Bucureşti, 1997, p. 41.

[3] În 1545, la confiscarea averilor domneşti ale lui Radu Paisie, Süleyman scria: „că tu eşti rob al meu, ca şi ceilalţi robi ai mei" (*sen dâhi sâir kullarum gibi kulumsun*), cf. M. Maxim, în *Istoria Românilor*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2003, vol. V, p. 831.

stabilind astfel propriile aranjamente cu voievozii nord-dunăreni[4].

Pe lângă rolul pasiv îndeplinit în cadrul acestui sistem de supraveghere în care era inclusă, Valahia avea şi un rol activ. Astfel că deşi era supravegheată sistematic de vecini, la rândul ei, Valahia avea rolul de a supraveghea aceiaşi vecini şi de a trimite periodic veşti la Istanbul. De aici rezultă în mod evident caracterul activ cât şi pasiv al supravegherii pe care fiecare entitate statală din zonă o exercita în cadrul sistemului otoman atent construit după un veritabil principiu al dominoului.

Otomanii doreau de fapt ca prin această supraveghere să includă Valahia în „pax otomanica", asigurându-i protecţia externă şi liniştea internă necesare pentru a asigura aprovizionarea Istanbulului cu alimente, cu mâna de lucru pentru lucrările cu caracter militar de la graniţa dunăreană a imperiului cât şi transformarea ţării beneficiare de ahd într-un stat tampon contra creştinilor (kâfir) din zonă pentru ca aceştia să nu poată pătrunde în ţinuturile locuite de musulmani (Dâr-ül Islam).

Imperiul Otoman - 1609.

Aceste contacte pe care ţările române erau obligate să le aibă şi care de multe ori se rezumau la o supraveghere reciprocă, au fost interpretate uneori în spiritul unei unităţi medievale româneşti: „a doua jumătate a secolului al XVI-lea reprezintă o epocă de strânse relaţii politice şi militare între ţările române; la aceasta a contribuit şi ieşirea Transilvaniei din cadrul regatului ungar şi orientarea ei [...] spre cele două ţări extracarpatice"[5].

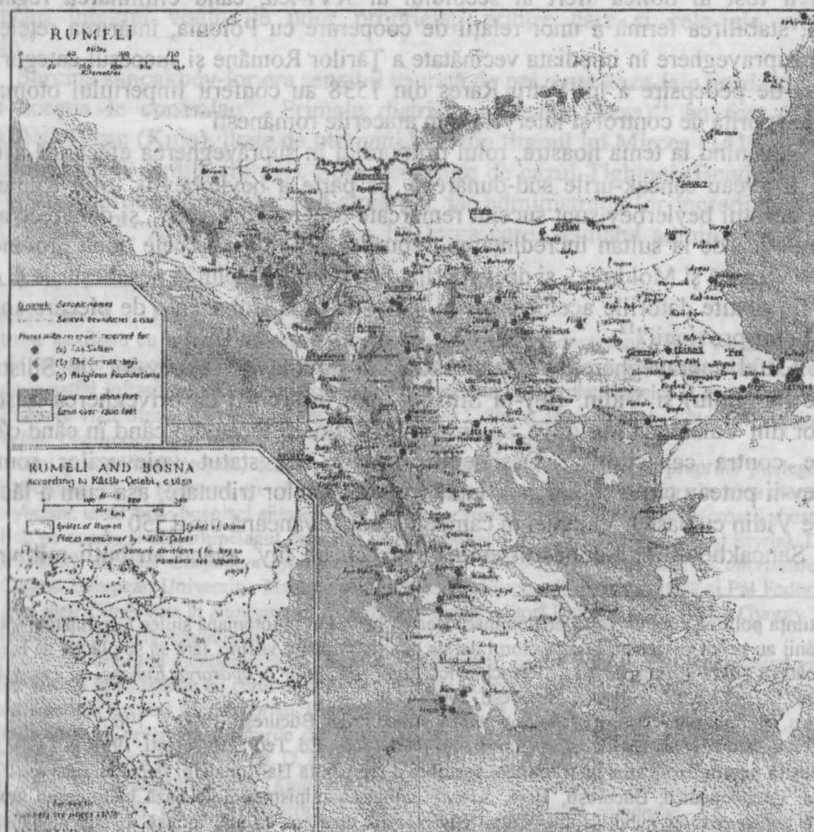
---

[4] Exemplul elocvent este Mehmed, *bey* de Nicopole, care l-a înscăunat pe Neagoe Basarab, cerând chiar sultanului Selim I (1512-1520) tronul Valahiei pentru *Pârvul oğlu* (Neagoe Basarab). Ideea este subliniată şi de R. Mantran, *L'histoire de l'empire Ottoman*, Fayard, Paris, 1989, vol. I, p. 79.

[5] M. Muşat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, vol. I, p. 142.

Aceste clişee naţionaliste au degenerat în perioada comunistă, iar lucrări ca *Istoria României*[6] sau *Istoria militară a poporului român*[7] cuprind pe lângă informaţii valoroase şi interpretări forţate, tributare unor prejudecăţi. Curios este că aceiaşi autori şi-au susţinut tezele şi după 1989, după cum se va vedea.

În ceea ce priveşte problematica noastră, s-a ajuns la soluţii hilare menite să explice scenarii concepute de voievozii celor două ţări extracarpatice pentru eludarea obligaţiilor lor militare faţă de Poartă: „războaiele dintre domnul Ţării Româneşti, Radu de la Afumaţi, şi domnul Moldovei, Ştefăniţă cel Tânăr, n-au fost cauzate, aşa cum s-a crezut, de căsătoria lui Radu cu Ruxandra, fiica lui Neagoe Basarab, promisă domnului Moldovei; aceste războaie au constituit o problemă de tactică, de rezistenţă comună împotriva încercărilor Imperiului Otoman de a-i atrage pe amândoi domnitorii împotriva Ungariei la Mohacs. Fiind „ocupaţi" cu propria luptă, nu mai puteau participa la un război alături de otomani"[8].

Rumelia.

[6] *Istoria României*, Ed. Academiei R. S. R., Bucureşti, 1962.
[7] *Istoria militară a poporului român*, Ed. Militară, Bucureşti, 1987.
[8] Petru Demetru Popescu, *Unitatea românească medievală, preludiul unirii de la sfârşitul secolului al XVI-lea*, Bucureşti, 1992, vol. II, p. 30.

Alţi autori au evocat atât ideea ţărilor române (inclusiv Transilvania) ca pavăză a civilizaţiei creştine la porţile Orientului[9] cât şi cea a acumulărilor materiale şi spirituale în vederea unirii de la sfârşitul secolului al XVI-lea: „prin succesorii săi [ai lui Petru Rareş] Iliaş şi Ştefan în Moldova, apoi ginerii săi Mircea Ciobanul în Valahia şi Alexandru Lăpuşneanu, prin Iacob Heraclit Despot sau prinţul Transilvaniei Sigismund Bathory, a doua jumătate a secolului al XVI-lea a reprezentat o perioadă de acumulări a societăţii româneşti pentru obţinerea unităţii sale statale ca garanţie pentru apărarea civilizaţiei autohtone faţă de ameninţarea externă"[10].

Odată cu sporirea volumului de documente publicate, cu apariţia de noi direcţii în istoriografie şi cu intensificarea schimburilor de idei şi informaţii la nivel internaţional, au apărut şi opinii nuanţate ale istoricilor români care vin în sprijinul demersului nostru: „Un moment decisiv în modificarea acestui raport de forţe [româno-otoman] a fost al doilea sfert al secolului al XVI-lea, când eliminarea regatului Ungariei, stabilirea fermă a unor relaţii de cooperare cu Polonia, întărirea reţelei de cetăţi de supraveghere în imediata vecinătate a Ţărilor Române şi succesul categoric al expediţiei de pedepsire a lui Petru Rareş din 1538 au conferit Imperiului otoman o capacitate sporită de control şi intervenţie în afacerile româneşti"[11].

Revenind la tema noastră, rolul primordial în supravegherea efectuată asupra Valahiei îl aveau sancak-urile sud-dunărene, ca parte a beylerbeylik[*]-ului Rumeliei. Sarcinile acestui beylerbey sunt succint remarcate de Franco Sivori: „şi deoarece acest beglerbeg avea de la sultan încredinţarea treburilor privitoare la cele două provincii - Ţara Românească şi Moldova - şi deci şi grija de a primi haraciul şi peşcheşurile şi de a pune să fie plătite datoriile acelor principi, ca şi de a da slobozenie de plecare solilor sus-numitelor provincii"[12].

Astfel supravegherea Valahiei cădea în sarcina sancakbey-lor de Silistra,[13] Nicopole (Niğbolu) şi Vidin. Bey-ul Silistrei „era însărcinat cu privegherea mişcării creştinilor din Valahia şi Moldova, spionarea polonilor şi făcea din când în când câte o expediţie contra cazacilor"[14]. Deşi erau inferiori ca statut voievozilor români, sancakbey-ii puteau chiar conduce în luptă trupele statelor tributare, aşa cum a făcut-o bey-ul de Vidin cu oastea Valahiei în campania transilvăneană din 1550[15].

Sancakbey-ii sud-dunăreni erau paşale cu un tuy, având atribuţii militare şi

---

[9] „În conştiinţa politică a românilor a predominat ideea că lupta lor antiotomană slujea Creştinătăţii întregi" sau „Românii au privit cu generozitate ajutorul dat de ei altor popoare vecine, fără să se plângă de aceasta" sunt doar câteva dintre afirmaţiile lui C. Rezachievici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană (sec. XIV-XVI)*, Ed. Albatros, Bucureşti, 2001, p. 461.

[10] M. Dogaru, M. Zaharide, *History of the Romanians*, Amco Press, Bucureşti, 1996, p. 196.

[11] B. Murgescu, *Istorie românească-istorie universală (600-1800)*, Ed. Teora, Bucureşti, 1999, p. 149.

[*] Sursa folosită pentru explicarea unor termeni specifici o reprezintă Halil Inalcik, *Imperiul otoman. Epoca clasică*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1996. *Sancak*: unitate administrativă de bază în Imperiul otoman, condusă de un *sancakbey*; subdiviziune a unui *beylerbeylik* care era ca mai întinsă unitate administrativ teritorială din imperiu, condusă de un *beylerbey*.

[12] Franco Sivori, în *Călători străini despre ţările române*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1971, vol. III, p. 31. Nu discutăm rolul *beylerbeylik*-urilor, deşi pe lângă cel al Rumeliei (1365) şi al Silistrei (1599), şi altele au mai avut rolul de supraveghere şi control asupra Valahiei (Bosnia şi Timişoara).

[13] Acest *sancak* a fost despărţit de Rumelia în 1599, formând un *eyâlet* distinct, de mari dimensiuni; cf. D. E. Pitcher, *An historical geography of the Ottoman Empire*, Leiden, 1972, p. 32.

[14] Robert Mantran, *op. cit.*, vol. I, p. 156.

[15] M. Chopin, M. Ubicini, *Provinces danubiennes*, Paris, 1986, p. 50.

fiind subordonaţi beylerbey-ului Rumeliei[16], care era paşă cu două tuy-uri. Datorită distanţei faţă de Istanbul, aceşti bey de frontieră (uç beyleri) prezentau uneori tendinţe centrifuge, devenind turbulenţi şi greu de controlat de autorităţile centrale. Implantaţi solid în regiunile de graniţă şi având în subordine trupe de spahii timarioţi şi de akîngii*, ei jucau un rol important în declanşarea atacurilor şi lărgirea sferei de influenţă la nordul Dunării[17].

Până spre sfârşitul secolului al XVI-lea, adevăratul stăpân al zonei al zonei dunărene era bey-ul de Nicopole. Este de notorietate criza survenită după moartea lui Neagoe Basarab (15 septembrie 1521) când Mihaloğlu Mehmet, bey de Nicopole a dorit tronul Valahiei[18]. El beneficia de o anumită autonomie în privinţa deciziilor militare care trebuiau luate prompt în zona serhat-ului dunărean, avea mijloacele militare necesare controlării ambelor maluri ale Dunării şi avea şi resursele financiare necesare. Pe lângă diversele daruri primite de la cei interesaţi de ajutorul său, bey-ului îi reveneau integral veniturile unor proprietăţi printre care şi cele ale oraşului Nicopole[19].

Sarcina sancakbey-lor era sensibil uşurată de prezenţa kaza-lele nord-dunărene pe care aceştia le controlau[20]. Primele districte otomane (kaza)[21] au fost Giurgiu (Yerköku) şi Turnu (Kule), luate de otomani încă din timpul lui Mircea (1418), căror li s-a adăugat în 1542 Brăila (Ibrayl). Spre deosebire de cazul Tighinei (Bender), aceste kaza-le erau subordonate bey-lor sud-dunăreni, iar administraţia lor încredinţată unor agenţi ai acestora[22]. Aceasta este părerea lui Iorga care, schiţând administraţia kaza-

---

[16] D. E. Pitcher, *op. cit.*, p. 111.

* *akîngi*: trupe auxiliare cu o largă autonomie care acţionau pe graniţa dunăreană (*Tuna serhat*). Nu erau plătite de la tezaurul imperial (*hazine*), fiindu-le îngăduit însă să jefuiască ţinuturile locuite de creştini, subminându-le astfel infrastructura. *Akincii* erau de obicei exceptaţi de la plata taxelor şi au activat până în 1595 când marele vizir Sinan Paşa i-a desfiinţat; cf. Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Cambridge University Press, Cambridge, 1976, vol. I, p 129.

[17] Uneori aveau şi o politică proprie, deoarece încălcau tratatele de pace sau aveau propriile înţelegeri cu duşmanii imperiului; cf. R. Mantran, *op. cit.*, vol. I, p. 79. O situaţie similară se înregistra în zona otomană a *Triplex Confinium*, unde *bey*-i bosniaci ajunseseră la un *modus vivendi* cu ortodocşii (sârbo-croaţi) şi catolicii (veneţienii de pe coasta şi din arhipelagul dalmatin, dar şi austriecii din Carintia, Carniola şi Styria), Drago Roksandič (editor), *Triplex Confinium after the Vienna War (1683-1699): problems of microhistorical research*, Central European University, Institute of Southeastern Europe, Budapesta, 1998 şi Pàl Fodor, *The Ottomans and their Christians in Hungary*, în *Frontiers of Faith*, editori Eszter Andor, Istvan Gyorgy Toth, Central European University, Budapesta, 2001, p. 137-148.

[18] Cronica lui Radu Popescu menţionează că „întru aceste tulburări ce era între boiarii ţării, găsind vreme, Mehmed bey a scris la Poartă de au cerut domnia ţării"; Radu Popescu, *Istoriile domniilor Ţării Româneşti*, în „Cronicari Munteni", editor M. Gregorian, Bucureşti, 1961, p. 272.

[19] *Bey*-ului de Vidin îi reveneau veniturile din Vidin şi Bana, iar celui de Silistra veniturile din Silistra, Hârşova, Pravadi, Karinova şi Misivri. Cf. D. E. Pitcher, *op. cit.*, harta XXVI.

[20] Conform lui N. Iorga, *kaza*-ua Turnu (*Kule*) era controlată de către Nicopole, Giurgiu (*Yerköku*) de către Vidin, iar Brăila (*Ibrayl*) de către Silistra; N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1995, p. 35.

[21] Termenul de *raia* a fost folosit în mod repetat şi eronat în istoriografia românească pentru a desemna o zonă de frontieră, aparţinând iniţial statelor româneşti, dar luată ulterior în stăpânire împreună cu teritoriul din jur de otomani, având o garnizoană otomană şi plasată sub jurisdicţie musulmană (M. Maxim, *Documente turceşti privind kazaua Giurgiu*, în „Revista de istorie", Ed. Academiei, nr. 8, 1983, pp. 811-812). Termenul *re'âyâ* indică supusul musulman plătitor de taxe din *Dar-al-Islam* (*New Redhouse English Turkish Dictionary*, Istanbul, 1991). Este evident că forma românească este una ulterioară şi coruptă.

[22] Vezi infra.

lelor considera că: „în nici una dintre raialele muntene din vremea mai veche, n-a poruncit vreun paşă şi nici măcar un bey sau un sangiac, ca în cetăţile de pe ţărmul drept al Dunării; [...] În fiecare cetate stăteau, bineînţeles, soldaţi turci [...]. Dreptatea o împărţea ca peste tot, un cadiu*, judecător conform Coranului, iar administraţia vămilor împărăteşti şi a zaherelei care se furniza de aici, era încredinţată unui nazir**"[23].

Aceşti soldaţi din garnizoanele otomane staţionate la nordul Dunării, reprezentau mijlocul de presiune şi de supraveghere permanentă şi eficientă a Valahiei, fiind capabili totodată să intervină alături de flota de pe Dunăre la cel mai mic semn de răscoală. Pentru întreţinerea garnizoanei si crearea unei sfere de securitate, kaza-lele aveau un hinterland alcătuit dintr-un număr variabil de sate[24].

Comandanţii cetăţii (dizdar) aveau în opinia lui Iorga şi „însărcinarea directă ca la ocazie să ocrotească pe domn împotriva competitorului său sau a populaţiei nemulţumite, răzvrătite"[25]. În acelaşi timp însă, în kaza-lele de la nordul fluviului îşi găseau adăpost diverşi proscrişi valahi, boieri „hicleni" sau pretendenţi la tron. Aceasta deoarece acolo se aplica legea sfântă musulmană (shari'a) şi nu legea ţării.

Ca şi superiorii lor de la sudul Dunării, aceşti comandanţi puteau avea şi o şi o politică proprie. Este cazul otomanilor din kaza-lele valahe care în aprilie 1585 l-au avertizat pe Petru Cercel (1583-1585) să nu treacă la sudul Dunării deoarece risca să fie ucis de beylerbey-ul Rumeliei[26]. Această „loialitate" faţă de domn se datora probabil politicii pungilor cu bani care atinsese apogeul în acea perioadă când tronul se licita între Petru Cercel şi Mihnea Turcitul (1577-1583; 1585-1591).

Brăila era cea mai întinsă kaza având aproximativ 50 de sate. Deşi aminteşte doar trei sate (Tufeşti, Vezirul şi Baldovineşti), stolnicul Cantacuzino o considera cea mai mare dintre cele trei[27]. A fost cucerită probabil în contextul campaniei din Moldova a lui Suleyman din 1538, iar în 1542 devine kaza, pentru ca în 1544 sa îi fie fixat hotarul. Se pare că Mircea Ciobanul a delimitat împreună cu marele ban, hotarele Brăilei şi le-a retrasat pe cele de la Turnu şi Giurgiu[28]. Aceasta deoarece otomanii încălcau repetat hotarele stabilite, iar domnii munteni erau nevoiţi să trimită arzuri la Poartă pentru a remedia situaţia. Aşa au procedat Alexandru II Mircea (1568-1577) şi fiul său Mihnea Turcitul pentru graniţele Brăilei[29].

După cum o atestă chiar un document domnesc, respectivul teritoriu era considerat nu numai de otomani, ci şi de munteni ca făcând parte din imperiu. Pătraşcu cel Bun expropria la 9 noiembrie 1556 moşia lui Stoica, pentru că „acesta a luat femeia

---

* *kâdî*: judecător care aplică legea religioasă *şeriat* şi laică *kânun* şi administratorul şef al unui *kâdîlîk*

** *nâzir*: superintendent, în special al unui *vakîf*.

[23] N. Iorga, *op. cit.*, p. 357.

[24] Brăila avea cca. 50, Giurgiu 25, iar Turnu numai 6; *Istoria României*, vol II, p. 798

[25] N. Iorga, *op. cit.*, p. 358. Elocvente în acest sens au fost cazurile lui Radu Paisie (1535-1545) şi Mircea Ciobanul (1545-1552; 1553-1554).

[26] „Dar foarte curând s-au înfăţişat patru curieri din diferite părţi trimişi de comandanţii raialelor devotaţi alteţei sale [Petru Cercel], dându-i de ştire că beglerbegul Rumeliei pusese la trecătorile căilor care duceau la Constantinopol un număr bun de spahii ca să-l omoare pe principe dacă ar fi vrut cumva să meargă la Constantinopol"; Franco Sivori, în *Călători străini*, vol. III, p. 37.

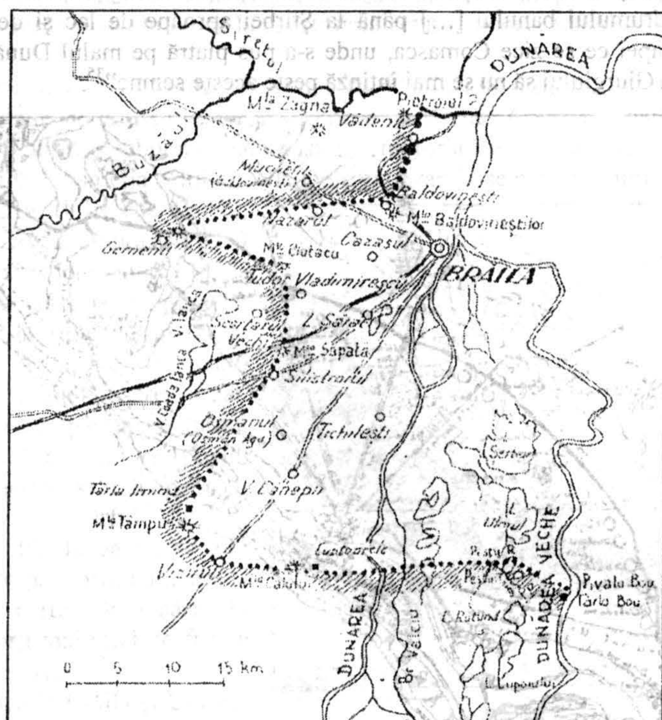
[27] C. C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino*, Bucureşti, 1943, p. 13.

[28] I. Boldescu, *Monografia oraşului Giurgiu*, Giurgiu, 1912, p. 65.

[29] Ilie Corfus, *Hotarul raialei Brăila la 1695*, în „Revista istorică română", vol. XV, Bucureşti, 1946, p. 2.

lui Dumitru şi a fugit în Brăila, în ţară străină, ca un hain şi făcător de rele”[30].

Pe teritoriul Brăilei existau mai multe tipuri de rezidenţi care nu aveau acelaşi statut. Acest lucru reiese implicit din socotelile vamale dintr-un defter[*] din 1569 al vămii Hârşova. Astfel musulmanii plăteau 3% vamă, nemusulmanii rezidenţi în kaza-le sau cei care beneficiau de ahd plăteau 4%, iar străinii 5%[31].

Kazaua Brăila.

Giurgiu (Yerköku) era a doua kaza ca mărime, cuprinzând 25 de sate şi cetatea[32] care aparţinea otomanilor încă din 1418[33]. Administraţia acestui kâdîlîk revenea probabil kâdî-ului. Existau probabil şi un dizdâr, un emîn[**] şi un nazîr, alături de cei aproximativ 200 de soldaţi care alcătuiau garnizoana cetăţii[34].

---

[30] *Ibidem*, p. 1.

[*] *defter*: caiet, condică, registru.

[31] Halil Inalcik, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire (1300-1914)*, Cambridge, 1994, p. 64.

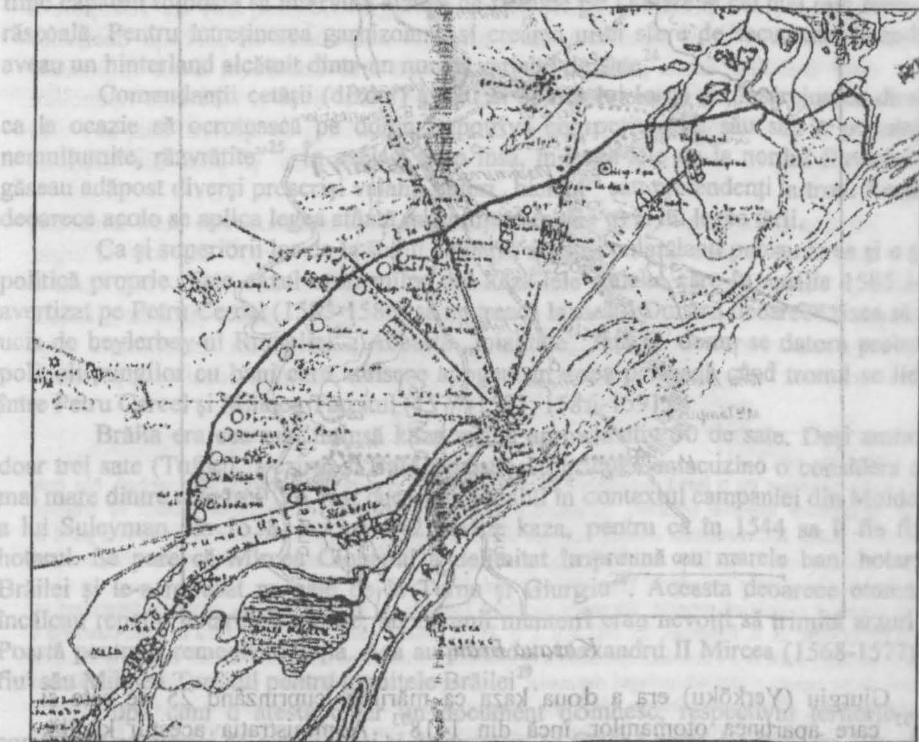
[32] Date despre cetate întâlnim la Gh. I. Cantacuzino, *Cetăţi medievale din Ţara Românească (sec. XIII-XIV)*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 148-154.

[33] Interesant cum atât data cât şi motivul iniţial cedării Giurgiului au fost subiectul unor opinii diverse. Un vizitator catolic bulgar, Petru Baksic, scria în 1640: „questo castello con la terra fu donato al gran Signore di un principe di Valacchia ab antiquis” în Bojidar Dimitrov, *Petr Bogdan Bakşev (Blgarski politik i istorik ot XVII vek)*, Sofia, 1985, p. 152.

[**] *emîn*: agent sau reprezentant financiar într-o acţiune financiară a statului otoman; superintendent.

[34] M. Maxim, *op. cit.*, p. 193.

Hotărnicită de mai multe ori, inclusiv în 1546 de Mircea Ciobanul, abuzurile au făcut ca în 1669 Antonie vodă (1669-1672) să retraseze granița, descrierea acesteia rămânându-ne: „A început de la moșia bisericii Radu Vodă-Parapani și Răceni ce vine dinspre partea de sus a Giurgiului, de la malul Dunării, în drept la moșia Hodivoea unde s-a pus piatră, de acolo drept la movila ce se cheamă a lui Mihnea Vodă și de acolo în valea drumului banului [...] până la Știrbei aproape de lac și de acolo la Dunăre la gura apei ce se zice Comasca, unde s-a pus piatră pe malul Dunării și s-a hotărât ca raiaua Giurgiului să nu se mai întinză peste aceste semne"[35].

Kazaua Giurgiu.

Iar de la Pierre Lescalopier ne-a parvenit știrea despre „satul Ionești [dispărut astăzi] hotarul Țării Românești în această parte"[36].

Referitor la populația din kaza, același Lescalopier menționa că „împreună cu turcii locuiesc aici mulțime mare de români"[37], iar în 1595, potrivit lui Idris Bitlisi, „locuiau vreo trei sau patru mii de suflete, bărbați și femei"[38].

Printre obligațiile (hizmet) ale voievodului valah, se număra și acea de a

[35] *Ibidem*, p. 65.

[36] Pierre Lescalopier, *Călători străini*, Ed. Academiei, București, 1970, vol. II, p. 425.

[37] *Ibidem*, p. 425.

[38] Idris Bitlisi, în *Cronici turcești despre țările române*, Ed. Academiei, București, 1974, vol. II, p. 35.

furniza salahorii şi materialele necesare întreţinerii cetăţii din kaza după cum o atestă un fermân*: „În clipa de faţă, pentru repararea cetăţii Giurgiu, a fost trimis Mustedam, unul dintre ceauşii Înaltei mele Curţi, sa-i crească demnitatea! De aceea am poruncit ca la sosirea lui, să te îngrijeşti fie de cherestelele trebuincioase pentru cetatea respectivă, fie de scoaterea de salahori şi să pregăteşti şi să scoţi şi să trimiţi acolo salahorii de care va fi nevoie încât ei să slujească la construirea cetăţii, cu cele trebuincioase întreţinerii lor"[39].

Cetatea Turnu[40] (Kule), deşi cucerită odată cu Giurgiu, a avut un statut diferit faţă de celelalte două districte otomane nord dunărene. Aceasta deoarece Turnu era doar niyabet, adică o subunitate administrativ-teritorială a kaza-lei Nicopole[41]. Aici nu rezida un kâdî, jurisdicţia celui din Nicopole extinzându-se până la Turnu.

Potrivit lui Evlia Celebi, cetatea „de jur împrejur are 500 de paşi", iar Mehmed I (1413-1421) a fost cel care a întemeiat aşezarea civilă, ridicând un zid de pământ cu o ieşire la malul Dunării şi cealaltă spre uscat. Fortăreaţa e comparată cu turnul de la Galata fiind „un turn rotund, zidit cu măiestrie şi e acoperit cu şindrilă, iar în vârful său are formă de boltă. În ea nu se află altceva decât păzitorii, hambare şi muniţii. În partea de răsărit, în faţa unei porţi mai mici de fier,se află un pod atârnat"[42].

Districtul Turnu.

Dacă la Brăila şi Giurgiu românii/creştinii locuiau în oraşe, iar la nivelul rural al districtelor ei puteau fi chiar majoritari, la Turnu „nici acum, nici mai înainte n-au locuit creştini, ci numai turci"[43] după cum menţiona, chiar dacă la o dată mult ulterioară (1831), un raport rusesc. Această turcizare a fost posibilă fiindcă cetatea era mult mai mică, având exclusiv o garnizoană otomană, iar zona rurală era redusă ca dimensiuni, fiind folosită strict la întreţinerea garnizoanei şi alcătuită din şase sate: Flămânda, Măgurele, Odăile, Ciuperceni, Cordia şi Gârla[44].

* *fermân*: ordin sau poruncă a sultanului.
[39] Mustafa Ali Mehmed, *Documente turceşti privind istoria României*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1976, vol. I, doc. 42.
[40] Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 137-148.
[41] M. Maxim, în *Istoria Românilor*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2003, vol. V, p. 847. Evlia Celebi nota că deşi se află pe pământul Ţării Româneşti, face parte din sangeacul Nicopolului, fiind un niyabet", în *Călători străini despre ţările române*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, vol. VI, p. 705.
[42] Evlia Celebi, în *op. cit.*, p. 705.
[43] M. Popescu, *Raiaua Turnu*, Ed, Cartea Românească, Bucureşti, 1939, p. 18.
[44] *Ibidem*, p. 20; În lipsa unui izvor cartografic, am executat schiţa districtului otoman Turnu, consultând *Atlasul judeţelor R. S. R.*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978; *Atlas pentru istoria României*, Ed.

Alături de beylik-urile din sud şi de kaza-lele din nordul Dunării, existau şi alte entităţi statale aflate într-un anumit grad de dependenţă faţă de Poartă şi care exercitau şi funcţia de supraveghere asupra Valahiei. Acestea erau principatul Transilvaniei (Erdel), Moldova (Boğdan) şi Hanatul Crimeei (Krîm).

Tătarii crimeeni, vasali ai Porţii încă din 1478 când Mengli Ghirai (1463-1475; 1478-1515) a fost instalat ca han, posedau o forţă de şoc, o mobilitate şi un renume care i-au transformat într-un factor de presiune aflat în slujba otomanilor.

Valahia a cunoscut deseori controlul violent exercitat de Poarta prin intermediul tătarilor. Hanul se putea limita însa şi la o strictă supraveghere aşa cum s-a întâmplat în 1568 când Petru cel Tânăr era plecat la Istanbul cu haraç*-ul. Astfel pe 28 martie, sultanul i-a cerut în mod explicit hanului Devlet Ghirai printr-o scrisoare împărătească (nâme-i hümayun): „când sus-numitul voievod al Ţării Româneşti va veni la Poarta fericirii mele şi se va întoarce, [...] va trebui să priviţi intr-acolo [spre Valahia] şi să depuneţi toate străduinţele voastre demne de laudă pentru a nu lăsa ca prin nepăsare să se pricinuiască pagube si stricăciuni raialelor şi beraialelelor vilaietului amintit de către duşmani sau de către alţii"[45].

Nici peste 30 de ani situaţia nu era schimbată. Într-o scrisoare din 1/10 noiembrie 1597 a lui Mehmed III (1595-1603) pentru Sigismund III de Wasa prin care sultanul accepta un voievod polonez în Valahia, se menţiona că situaţia ţării era lăsată în grija hanului Gazi Ghirai II (1588-1608)[46].

Rolul hanului în regiune şi implicarea sa în politica valahă, este atestat şi de cronicile interne. Astfel *Istoria Ţării Româneşti* menţionează ajutorul dat de han în 1554 lui Mircea Ciobanul, agreat de otomani, contra pretendentului Radu: „După aceia Mircea vodă iar au venit al doilea rând cu hanul şi cu mulţi turci, de au gonit pre Radul vodă peste munte"[47]. Este limpede că hanul era încă puterea proeminentă în zona pontică şi că era mandatat de sultan să intervină în problemele valahe.

Un rol special in supravegherea Valahiei, l-au jucat atât Moldova cât şi Transilvania. Legăturile diplomatice dintre ele, intervenţiile armate şi arz-urile trimise la Istanbul de cele trei cancelarii, au fost interpretate de mulţi istorici exclusiv ca unitate medievală românească. A fost neglijat faptul că toate aceste acţiuni erau mai ales rodul obligaţiei (hizmet) de supraveghere, informaţie şi ajutor reciproc incluse în ahd-urile cu sultanul.

Moldova a furnizat informaţii Porţii încă din vremea lui Ştefan cel Mare. Situaţia s-a agravat însa după 1538, când întronarea de către sultan a lui Ştefan Lăcustă (1538-1541), garda de ieniceri rămasă la Suceava şi implantarea de trupe otomane în Bugeac şi Tighina, au constituit motive în plus care au mărit dependenţa Moldovei faţă de Poartă şi implicit frecvenţa cu care erau trimise informaţiile din Moldova. Faptul este atestat în a doua domnie a lui Petru Rareş, care a trimis sultanului cel puţin trei arzuri cu informaţii în decurs de patru luni, după cum atestă hüküm-urile sultanale din

Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983; G. I. Lahovari, C. I. Brătianu, G. G. Tocilescu, *Marele dicţionar geografic al României*, vol. I-IV, Bucureşti, 1901.

* *haraç*: capitaţie, taxă plătită de nemusulmanii dintr-un stat islamic.

[45] M. A. Mehmed, *op. cit.*, vol. I, p. 89.

[46] M. Guboglu, *Catalogul documentelor turceşti*, vol. II, Bucureşti, 1965.

[47] *Istoria Ţării Româneşti (1290-1690)*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1960, p. 49.

16 decembrie 1544, 15 martie 1545 şi 8 aprilie 1545. Iată ce se spune într-unul din ele de către sultan: „S-a scris un ordin sacru voievodului Moldovei: în prezent, tu ai trimis o scrisoare la înaltul şi sublimul nostru Prag, şi ai dat anumite veşti. Am luat cunoştinţă în amănunt de tot ceea ce ai scris. Am ordonat ca din nou să nu te abţii de a spiona şi recunoaşte ţinuturile şi împrejurimile şi să nu te sustragi de la a trimite Pragului Fericirii mele, în mod regulat şi continuu, ştiri adevărate din cele pe care le auzi dinspre părţile inamicilor sau din alte părţi"[48].

Este de cercetat dacă toate ştirile trimise Porţii erau reale. Probabil că nu, din moment ce se menţionează „ştiri adevărate". Agenţii domnului puteau interpreta greşit acţiunile vecinilor, puteau fi „intoxicaţi" cu informaţii false sau domnul putea informa deliberat Poarta în mod eronat, în funcţie de interesele sale de moment.

Situaţia se regăsea şi în timpul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu (1552-1561; 1564-1568). Printr-un fermân din 1559, sultanul confirma voievodului moldovean primirea ştirilor despre situaţia creată în Valahia după moartea lui Mircea Ciobanul (21 septembrie 1559) şi cerea lui Lăpuşneanu să acorde sprijin noului domn, Petru cel Tânăr. I se mai cerea de asemenea să-i pedepsească pe cei care aduc pagubă ţării şi să depună stăruinţă pentru apărarea Valahiei şi protejarea locuitorilor de acolo[49].

Perioada ulterioară morţii lui Mircea Ciobannul, când în Valahia succesiunea la tron a lui Petru, aflat sub regenţa doamnei Chiajna, era contestată de boierii refugiaţi în Transilvania, a adus o intensificare a corespondenţei între sultan şi Lăpuşneanu. La 2 octombrie 1559, Suleyman poruncea voievodului moldovean să fie gata pentru a ajuta pe voievodul valah (Mircio voyvoda)[50] şi să trimită ştiri cu privire la situaţie[51]. Situaţia s-a repetat la 8 noiembrie când voievodului moldovean i se comunica printr-un fermân să îi ofere asistenţă domnului valah care era atacat de cete de rebeli venite din Transilvania. Iar prin alianţa celor doi voievozi „se va depune toată stăruinţa pentru a scăpa vilaietul de pagubă"[52].

Şi Transilvania a jucat un rol important în cadrul sistemului otoman de supraveghere asupra Valahiei. Devenită din 1541 principat autonom (faţă de Poartă, deci inclusă în sistemul otoman), Transilvania a avut un statut juridic mai avantajos faţă de celelalte două ţări extracarpatice. Iniţial, mesajele sultanale adresate lui Ioan Zapolya (Ianoş), iar din 1540 fiului său Ioan Sigismund (Istefan), nu erau porunci (hüküm) ca pentru voievodul valah, ci scrisori imperiale (nâme-i hümayun; nâme-i şerif). Formula de adresare era individualizată (Erdel kîral, Ianoş kîral, Istefan kîral, Kiraloğlu), iar la nivel diplomatic, limbajul era asemănător celui folosit în corespondenţa cu Franţa (Franse), Austria (Beç) sau Polonia (Lehistan).[53] În plus, principele trimitea cu veşti la Istanbul proprii emisari, definiţi de protocolul otoman ca ambasadori (elcyan), spre deosebire de cei ai Valahiei sau Moldovei care erau denumiţi

---

48 Gilles Veinstein, M. Berindei, *L'empire ottoman et les pays roumains (1544-1545)*, Paris, 1987, doc. 51, p. 194; vezi şi doc. 73, p. 209 şi doc. 81, pp. 214-215.
49 M. Guboglu, *op. cit.*, doc. 61, p. 23.
50 Ştirea morţii lui Mircea Ciobanul survenită la 21 septembrie 1559, nu ajunsese probabil la Poartă. De aici şi confuzia din document.
51 M. Guboglu, *op. cit.*, doc. 57, p. 22.
52 *Ibidem*, doc. 61, p. 23.
53 *Beş numeralî mühhime defterleri (973/1565-1566)*, Ankara, 1994, passim.

„oamenii voievodului"[54].

Acest statut preferențial se datora și deschiderii mai largi pe care o avea Transilvania spre Austria și Polonia, deschidere pe care otomanii au încercat sistematic să o reducă.[55] Principele trebuia să îndeplinească îndatoririle (hizmet) de tributar (haraçguzar), între care supravegherea și informarea jucau un rol la fel de important ca și participarea la oastea sultanului și politica externă conformă cu a Porții[56]. O scrisoare imperială din martie 1568 reamintea principelui obligația supravegherii vecinilor, printre care se număra și Valahia: „să vă uitați în partea aceea și să depuneți toate eforturile voastre demne de laudă pentru ca să nu se pricinuiască, prin neglijență, pagube și stricăciuni, de către dușmani sau alții, vilayetului amintit [Valahia], precum și raialelor sau beraialelor de acolo"[57].

În perioada contestării armate a lui Petru cel Tânăr de către boierii munteni refugiați în Transilvania, Suleyman trimite la 10 octombrie 1559 o poruncă imperială lui Ioan Sigismund Zapolya, regele Transilvaniei și al Ungariei (Istefan, Erdel ve Macar Kîral), cerându-i să îi pedepsească pe cei care vor să atace Valahia, să aibă relații bune cu voievodul valah și să trimită în continuare știri adevărate la Poartă.[58] „Sfatul" sultanului a fost ascultat, deoarece un nou ferman sultanal din 12 ianuarie 1560 confirma primirea de vești trimise din zona de principe, cât și bunele relații pe care Zapolya le avea cu Petru cel Tânăr. Ca de obicei, principele era îndemnat ca în următoarea scrisoare să comunice starea de lucruri din acele părți[59].

Un moment interesant în cadrul sistemului otoman de supraveghere asupra Valahiei, îl reprezintă coroborarea supravegherii transilvane cu cea a tătarilor. După cum am menționat mai sus, pe 28 martie 1568 fusese trimisă poruncă hanului să se îngrijească de Valahia cât timp voievodul Petru era la Istanbul cu haraciul[60]. Pe aceeași dată însă, a fost trimisă o scrisoare care se referea exact la același lucru și principelui Transilvaniei[61]. Așadar elementele sistemului erau complementare și conlucrau pentru o mai bună îndeplinire a sarcinii lor.

Această succintă prezentare a elementelor de supraveghere asupra Valahiei și a modului în care ele erau coordonate, demonstrează atât existența cât și dimensiunea întregului sistem, ca o condiție sine qua non a eficienței lui. Acest sistem exterior de supraveghere era completat și de prohibițiile interne impuse de otomani: lipsa armelor și a cetăților. Situația Valahiei este descrisă succint de Franco Sivori, contemporan cu evenimentele: „Oamenii din Țara Românească în bună parte sunt fără arme. Orașele toate sunt fără ziduri și nu există nici o cetate, toate fiind dărâmate de turci, care nu lasă să se mai clădească vreunele, pentru ca țara să nu li se poată împotrivi, ceea ce nici nu se poate face, căci deși la nevoie s-ar putea ridica în acea țară până la 40 000 de

---

[54] Călin Felezeu, *Statutul principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541-1688)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj, 1996, p. 225.

[55] *Eyâlet*-elor de Temeșvar (1522) și Bosna (1521), s-au adăugat și cele de Buda (1541), Egri (1596) și Kanije (1600); cf. D.E. Pitcher, *op. cit.*, pp. 127-128.

[56] Politică sintetizată în documentele otomane prin deja celebra frază „să fi prieten prietenilor și dușmanii dușmanilor" (*dosta dost ve dușmana dușman olub*).

[57] M. A. Mehmed, *op. cit.*, doc. 87.

[58] M. Guboglu, *op. cit.*, doc. 59, p. 22.

[59] *Ibidem*, doc. 66, p. 25.

[60] Vezi supra, nota 38.

[61] M. A. Mehmed, *op. cit.*, doc. 91.

călăreţi, fiind înconjuraţi de turci şi de aliaţii lor, muntenii nu ar putea să le ţină piept singuri, fără alte alianţe"[62].

În încheiere trebuie menţionat că Valahia avea şi un rol activ de a supraveghea la rândul ei Moldova şi mai ales Transilvania. S-au remarcat în acest sens acţiunile militare ale lui Pătraşcu cel Bun (1554-1557) şi Alexandru II Mircea (1568-1574; 1574-1577) în Transilvania şi arzurile cu informaţii trimise periodic sultanului de Mircea Ciobanul[63].

Referitor la momentele când sistemul de supraveghere se activa peste limita normală, se pot menţiona cazurile mazililor si numirilor de voievozi, atunci când exista riscul ca aceştia să plece cu haraciul sau alte valori. Apoi momentele de vacanţă a tronului când se luptau pretendenţi susţinuţi de puteri străine sau facţiuni boiereşti rivale. Poarta intervenea direct atât militar cât şi diplomatic atunci când în zona supravegheată existau conflicte armate. Însă supravegherea atingea apogeul în momentele de revoltă, antrenând o reacţie în lanţ a tuturor componentelor sistemului, aşa cum a demonstrat revolta lui Mihai Viteazul de la sfârşitul secolului al XVI-lea.

WALACHIA IN THE SUPERVISION SYSTEM OF THE OTTOMAN EMPIRE (THE 16TH CENTURY)

Abstract

The paper discusses the geo-political dynamics of the 16th century Walachia, arguing that this province was actually part of the Ottoman system. One argument to stress and to demonstrate partially this assessment is the surveillance action in which Walachia took active part. The issue is still debatable today, since there are historians believing that the relations between Walachia, Moldavia and Transylvania during that period were a sign of union and mutual interest of the three countries against a common enemy: the Ottomans. Other historians are aware of the fact that many of these bilateral or trilateral relations were determined by the Ottoman Empire and therefore subject to change according to the Ottoman politics. The documents presented in the paper as well as the analyze conducted show that Walachia was both an active and passive part of the Ottoman system of surveillance: the Ottomans were informed upon it by the neighbors of Walachia and meanwhile Walachia informed the Ottomans about its neighbors. Without any wish for re-writing history, the paper simply attempts an insight which offers a different perspective on historical issues already stated.

[62] Franco Sivori, în *Călători străini*, vol. III, p. 18; situaţia se regăsea la începutul secolului XVIII, când Maria del Chiaro scria că „toată Valahia e o ţară deschisă, fără întăriri, fără cetăţi şi fără înconjur de ziduri", cf. A. M. del Chiaro, *Revoluţiile Valahiei* (trad. S. Cris-Cristea), Iaşi 1929, p. 6.
[63] M. A. Mehmed, *op. cit.*, doc. 35.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

O CĂLUGĂRIŢĂ DIN NEAMUL CRAIOVEŞTILOR ŞI CTITORIILE SALE MUSCELENE

RADU OPREA*

Deşi despre faptele şi personalităţile puternicului neam al boierilor Craioveşti s-a scris mult în istoriografia noastră, nici până azi nu s-a dat un răspuns sigur la întrebarea – ce persistă de peste un secol – dacă Neagoe de la Craiova a mai avut, pe lângă cei patru fii cunoscuţi (Barbu, Pârvu, Danciu, Radu) şi o fiică. Iar dacă aceasta a existat, cine a fost şi cum s-a împlinit destinul ei?

În urmă cu mai bine de şapte decenii, istoricul şi genealogistul Ioan C. Filitti, o autoritate în materie la vremea aceea, susţinea că pentru a împăca titulatura lui Neagoe voievod cu rudenia lui netăgăduită pe care o avea cu Craioveştii" s-a admis de toţi istoricii noştri, fără vreo dovadă documentară, că Neagoe a fost fiul lui Basarab cel Tânăr şi al Neagăi, sora Craioveştilor"[1]. Şi într-adevăr, aproape toţi corifeii şcolii istorice româneşti, începând cu N. Iorga şi până la D. Onciul şi Al. Lapedatu au admis această ipoteză.

„Nu există nici o dovadă că fraţii Craioveşti, fiii lui Neagoe de la Craiova, ar fi avut o soră"[2] – conchidea Filitti. Dar dilema a continuat să existe. Şi peste alţi 30 de ani, autorul celei mai consistente monografii despre originile şi rostul băniei din Ţara Românească punea un semn de întrebare în dreptul termenului „fiică" – reprezentând cea de-a cincea descendenţă din Neagoe de la Craiova ban Străhăianul – deşi, în mod curios, o arăta pe această ipotetică fiică a boierului oltean ca fiind căsătorită cu un „Hamza I (din Obislav)"[3]. Despre soţul misterioasei fiice a lui Neagoe aflăm apoi, dintr-o altă sursă[4], că a avut un nepot pe care-l chema tot Hamza din Obislav, rudă cu Craioveştii şi cu Neagoe Basarab, fiind căsătorit cu Slavna (probabil fiica lui Drăghici al lui Stoica mare vornic). În fine, un autor reuşeşte să demonstreze că, de fapt, Hamza – căsătorit cu o anume Muşa de la Corbi – nu era de baştină din Obislav, ci avea numai o parte de moşie în satul cu pricina, confuzia sau eroarea datorându-se unei

---

* Direcţia Judeţeană pentru Cultură Culte şi Patrimoniul Cultural Naţional Argeş.

[1] I. C. Filitti, *Banatul Olteniei şi Craioveştii*, extras din „Arhivele Olteniei", XI, 1932, Scrisul Românesc S.A., Craiova, p. 49.

[2] *Ibidem.*

[3] Ştefan Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, spiţa din anexa volumului, intitulată *Genealogia familiei de boieri Craioveşti*, întocmită după Şt. Grecianu şi I. C. Filitti, cu unele modificări făcute de istoriografia mai nouă.

[4] Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, 1971, p. 62.

simple omisiuni a editorilor documentului care-l pomeneşte pe acest Hamza, şi care trebuiau să pună o virgulă între numele boierului stăpânitor şi numele satului amintit[5].

Să vedem ce spun izvoarele istorice despre personajele de mai sus şi dacă reuşim, cu ajutorul lor, să aflăm totuşi dacă banul oltean a avut o fiică şi care este numele ei adevărat.

Când în urmă cu un veac Nicolae Iorga, pe urmele mai vechi ale lui Grigore Tocilescu, citea în pomelnicul Craioveştilor ctitori de la bolniţa M-rii Bistriţa numele Muşa, înscris între Neagoe (tatăl său) şi Radu (fratele ei mai mic), se întreba nedumerit „Muşa să fie mamă?"[6]. Pomelnicul începea cu Pahomie (numele de călugăr al lui Barbu Craiovescu marele ban) şi continua cu Salomia (ce era soţia lui Barbu, numită ca mirean Neguţa sau Neagoslava) şi apoi cu cele ale fraţilor lui (după tată), Pârvu, Danciu şi Radu. Aşa s-a păstrat misterul în jurul personajului nostru, pentru că puţini au intuit că sub numele multiplu jupaniţa Muşa, monahia Magdalina, călugăriţa Magdalina Cârjoaia, jupaniţa lui Hamza, jupaniţa Cârjeoane sau Cârjoane – toate acestea întâlnite în documente – se află, de fapt, chipul celui mai mic copil al lui Neagoe de la Craiova şi unica fiică a acestuia.

E drept, numele nu pare a fi tocmai românesc, dar nici mama Muşei nu era autohtonă, ci provenea - se spune[7] - dintr-o familie de nobili sârbi ce-şi va fi găsit adăpost peste Dunăre, fugind din calea puhoiului invadator al turcilor otomani. Mama Muşei se numea Vinia[8] şi a fost cea de-a doua soţie a lui Neagoe de la Craiova, după ce prima, Stana – descendentă din puternicul neam al boierilor din Floreşti – îi dăruise pe primul său fiu, Barbu, viitorul mare ban al Olteniei, sfetnicul de taină şi unchiul înţeleptului voievod Neagoe Basarab. Tot Vinia a fost şi mama fraţilor Muşei: Pârvu, Danciu şi Radu.

Dacă ţinem seama că Barbu, fratele cel mare, se născuse pe la jumătatea sec. al XV-lea (oricum înainte de 1453, anul în care presupunem că Vladislav al II-lea voievod l-a făcut ban şi vlastelin pe Neagoe de la Craiova, însurându-l cu Vinia), înseamnă că Muşa se va fi născut pe la 1460.

Tânăra jupaniţă a fost căsătorită mai întâi cu boierul muscelean Cârjeu, vistier al doilea în timpul lui Radu cel Frumos[9]. Acest Cârjeu stăpânea, împreună cu Mogoş (fratele sau ruda sa apropiată), Corbii de Piatră, ocina de la Miceşti cu vaduri de moară şi satul Malureni (Mălureani)[10], aşezare azi dispărută ca denumire şi localizată în hotarul oraşului Mioveni din zilele noastre.

Cei doi boieri, Cârjeu şi Mogoş, deşi nu ne sunt indicaţi a deţine importante dregătorii în sfatul domnesc, se pare că se bucurau totuşi de ceva trecere în ochii

[5] Carmen Laura Dumitrescu, *Biserica rupestră Corbii de Piatră cel mai vechi ansamblu de pictură cunoscut astăzi – din Ţara Românească*, în „Studii şi cercetări de istoria artei", seria Artă Plastică, tom 22, 1975, p. 47.

[6] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, Fasc. I, Bucureşti, 1905, p. 202.

[7] Dan Pleşia, *Neagoe Basarab. Originea, familia şi o scurtă privire asupra politicii Ţării Româneşti la începutul veacului al XVI-lea*, (I), în „Valachica", Târgovişte, 1969, p. 60; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 23.

[8] *Ibidem*; General P. V. Năsturel, *Radul Şerban Basarab şi Matei Basarab. Schiţe genealogice*, în „Literatura şi arta română", anul XI, nr. 11 şi 12, 1907, p. 573.

[9] *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, Bucureşti, 1975 (se va nota în continuare DRH), vol. III, p. 240 – 241 (doc. 149/1533 febr. 12).

[10] *Ibidem* şi vol. II, p. 197 (doc. 113/1456 apr. 15)

[11] DRH, I, p. 259 (doc. 156/<1478>).

voievodului lor, Basarab cel Tânăr Ţepeluş, din moment ce acesta îi trimite în solie (alături de alţi doi confraţi) la Ştefan Bathory, voievodul Transilvaniei, cu scopul de a negocia încheierea păcii între regele Ungariei, Matiaş Corvin, şi împăratul turcilor[11]. Asta se petrecea în vara anului 1478 şi, probabil, Muşa era deja soţia vistierului Cârjeu din Corbii de Piatră, altfel nu i s-ar fi spus mai târziu Cârjoaia sau Muşa din Corbi, aşa cum vom vedea.

Din căsătoria cu boierul muscelean nu credem că Muşa a avut copii, pentru că după moartea soţului va stăpâni netulburată întreaga avere agonisită şi moştenită de la acesta.

Într-un hrisov din 11 iunie 1503[12], Radu cel Mare voievod întăreşte „jupaniţei Muşa de la Corbi, ca sa-i fie satele, anume Corbii de Piatră, toţi, cu tot hotarul. Şi câte ocine a cumpărat de la Radoslav şi de la Badea, fiii lui Spânul, pentru 1000 aspri, acestea le-a adăugat Corbilor, ca să le fie de arătură. Şi iarăşi la Mălureani jumătate şi cu moara, pentru că sunt ale jupaniţei Muşa vechi şi drepte ocine, dedine"[13]. Domnul îi mai întăreşte, pe lângă acestea, stăpânirea peste 12 sălaşe de ţigani, ce vor fi făcut parte din zestrea dată ei de Craioveşti, la căsătoria cu jupan Cârjeu.

Documentul citat are, în opinia noastră, o dublă semnificaţie: pe de o parte, ne dovedeşte că Muşa nu s-a mulţumit cu averea moştenită ci, ca un bun gospodar, s-a străduit s-o sporească, adăugându-i noi ocine obţinute prin cumpărare, iar pe de altă parte, actul de faţă este ultimul în care o mai aflăm pe Muşa ca boier mirean, căci după 1503 ea se va călugări.

Este totuşi aproape sigur că, după moartea lui Cârjeu, Craioveasca noastră – ce era o femeie încă tânără – se mărită cu un alt boier, cunoscut documentar sub numele de jupan Hamza. Nu ştim exact când a avut loc evenimentul, dar oricum înainte de 1491-1492 de când datează o carte de danie şi de întărire a lui Barbu Craiovescu pentru ctitoria sa, M-rea Bistriţa, în al cărei domeniu funciar găsim amintit şi satul Mălureanii. Ori satul în cauză – aşa cum am mai spus – făcea parte, pe jumătate, din averea moştenită de Muşa de la Cârjeu. Dar, aşa cum se cade într-o societate predominant patriliniară şi dominată de bărbaţi – cum era evul mediu românesc şi nu numai – o femeie căsătorită, indiferent de statutul său, nu putea fi ea cea nominalizată că donează sau efectuează tranzacţii cu bunuri din patrimoniul familial, ci numai soţul era cel îndreptăţit să facă asta, chiar dacă bunul respectiv constituia darul zestral al soţiei. Ceea ce se întâmplă şi cu satul Mălureanii, pe care „i-a dăruit jupan Hamza" M-rii Bistriţa, cum se precizează într-un act din 16 martie 1494[14], cu toate că, în fapt, era o donaţie făcută de Muşa pentru noua ctitorie a fraţilor săi Barbu, Pârvu, Danciu şi Radu.

Puţine informaţii sigure avem despre Hamza, cel de-al doilea soţ al Muşei de la Corbi. Judecând după nume, el făcea parte dintr-o familie de nobili sârbi (probabil de etnie albaneză)[15] refugiată peste Dunăre de urgia turcească şi adăpostită pe lângă curtea Craioveştilor. Jupan Hamza mai este consemnat într-un hrisov din 1496[16], împreună cu fiii lui – rezultaţi, probabil, dintr-o căsătorie anterioară – şi cu nepotul său, Hamza, cel

---

[12] DRH, II, p. 57.

[13] *Ibidem.*

[14] *DRH*, I, p. 404 (doc. 247/1494 martie 16).

[15] Cf. N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963, p. 292.

[16] DRH, p. 428 (doc. 264/1496 ian. 31).

cu care va fi confundat ulterior, în repetate rânduri, de aproape toţi cercetătorii în domeniu.

Nepotul Muşei, Hamza, va fi un tânăr boier în ascensiune la curtea lui Neagoe Basarab (tocmai pentru că era ruda apropiată a mătuşii sale), unde a fost comis, apoi mare spătar, se va căsători cu Slavna, fiica marelui vornic Drăghici din Mărgineni, şi va ajunge mare ban în 1530[17].

Mai ştim despre jupan Hamza, soţul Muşei, că pentru dreapta şi credincioasa slujbă pe lângă voievodul Radu cel Frumos, acesta îl dăruise cu două sate în judeţul Vlaşca, Călugăreni şi Câmpul Mare[18]. După moartea lui, întâmplată se pare după 1503, Muşa de la Corbi se călugăreşte şi va fi cunoscută sub numele de monahia Magdalina.

În această calitate primeşte de la Radu cel Mare un hrisov de întărire şi danie, în 1506, pentru Mănăstirea Valea „unde trăiesc călugăriţele, pe care a ridicat-o şi a înnoit-o şi a întărit-o monahia Magdalina, ca să-i fie găleţile domneşti, cât este ceea ce se cuvine domniei mele, din satul Corbii de Piatră şi din satul Mălureanii"[19].

Înţelegem din textul documentului că M-rea Valea exista deja, monahia Magdalina numai a reparat-o. Domnul văzând grija nobilei călugăriţe, şi fiindcă fraţii acesteia erau primii săi sfetnici, dăruieşte şi el un mertic anual pentru nevoile obştei de maici şi pentru pomenirea lui şi a părinţilor săi, dar merticul era cedat din veniturile domneşti ce se strângeau din satele stăpânite de Magdalina.

Mai cunoaştem două cărţi de întărire pentru averile Mămăstirii Bistriţa, date de Mihnea cel Rău în 1508 – când se afla încă în relaţii bune cu fraţii Craioveşti – în care se menţionează că satul Mălureanii (moştenirea Muşei de la Cârjeu vistier) a fost dăruit de jupan Hamza „încă din zilele lui Vlad voievod"[20].

A urmat, cum se ştie, conflictul voievodului cu Craioveştii, petrecut în vara anului 1509, fuga acestora peste Dunăre şi represaliile declanşate de Mihnea cel Rău împotriva rudelor, satelor şi bunurilor ce le aveau, din care a avut de suferit şi ctitoria lor de la Bistriţa, ale cărei averi au fost confiscate sau risipite. În aceste condiţii, monahia Magdalina a fost nevoită să vândă partea din satul Mălureanii (pe care-o donase Bistriţei când era împreună cu Hamza), atât pentru că se temea de răzbunarea lui Mihnea – şi nu ştia cât va dura surghiunul fraţilor ei peste Dunăre – dar şi fiindcă aveà nevoie de bani pentru repararea vechiului lăcaş şi întemeierea unei mănăstiri de călugăriţe la Corbii de Piatră.

Cel care i-a sărit în ajutor la vreme de restrişte, pentru a-i cumpăra ocina, a fost Oancea pârcălab – cunoscut şi sub numele de Oancea din Batiu – ce va deveni mare vistier în timpul lui Radu de la Afumaţi. Toate acestea le aflăm dintr-un act emis de Neagoe Basarab, în iulie 1512, la aproape o jumătate de an de când se urcase în scaunul ţării[21]. Ceea ce se ştie mai puţin e că acest Oancea pârcălab nu era un boier chiar străin pentru neamul Craioveştilor, din moment ce avea de soţie pe fiica lui

[17] Despre cariera lui Hamza, numit impropriu „din Obislav", vezi: Aurelian Sacerdoţeanu, *Contribuţii la studiul diplomaticii slavo – române. Sfatul domnesc şi sigiliile din timpul lui Neagoe Basarab (1512-1521)* în „Romanoslavica", X, 1964, p. 433; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 62-63; Radu Ştefan Ciobanu, *Neagoe Basarab* (1512 – 1521), Bucureşti, 1986, p. 83.

[18] DRH, I, p. 428.

[19] DRH, II, p. 105 (doc. 49/1506 sept. 1).

[20] *Ibidem*, p. 124, 128.

[21] *Ibidem*, p. 218 (doc. 107/1512 iulie 30).

Danciu vornicul (poreclit Gogoaşe) şi a Hrusanei (Gogoşoaia), deşi aceştia fuseseră îndeobşte cunoscuţi ca având numai doi fii (pe Barbu II, mare ban la 1530, şi pe Drăghici – Gogoaşe, pretendent la tron în vremea lui Vlad Înecatul)[22].

Faptul că Danciu Craiovescu şi Hrusana (fiica lui Gherghina pârcălab, fratele doamnei Rada a lui Vlad Călugărul voievod) au mai avut un copil, în afara celor doi amintiţi, respectiv o fiică ce a fost soţia lui Oancea din Batiu, ne-a fost relevat de o însemnare de pe verso-ul unui act dat de Radu de la Afumaţi, la 3 iunie 1528, prin care dăruieşte Mănăstirii Argeş jumătate din Piteşti şi din moară şi din vamă, partea lui Oancea vistier (acuzat că l-ar fi hiclenit pe Neagoe Basarab, furând din averea acestuia 400 de galbeni şi argint pentru nişte potire, totul în valoare de 30.000 aspri). Însemnarea de pe spatele hrisovului domnesc, făcută de o mână contemporană, precizează: „această ocină a ţinut-o fiica Gogoşoaei"[23]. Aşadar, în acest caz, Oancea din Batiu (sau Oancea pârcălab) era nepotul prin alianţă al monahiei Magdalina, deoarece ţinea de soţie pe nepoata ei, fiica fratelui său Danciul (Gogoaşe). Numai aşa se explică schimbul făcut, în timpul lui Neagoe Basarab (în 1512), prin care Barbu Craiovescu dă lui Oancea satul Grădiştea de lângă Câmpulung, primind în schimb satul Mălureanii tot, pe care-l reintegrează în domeniul Mănăstirii Bistriţa. Dar satul respectiv fusese integral cumpărat de Oancea (pentru a nu fi, eventual, înstrăinat din patrimoniul familiei oltene), tocmai în vremea când fraţii Craioveşti se aflau în refugiu, şi anume: jumătate de la jupan Alb vistier (care era probabil un urmaş al lui Mogoş, fratele sau ruda lui Cârjeu vistier) şi jumătate de la călugăriţa Magdalina Cârjoaia (mătuşa sa, prin alianţă) – aflată în nevoie şi în criză de bani - pentru 4.500 de aspri şi câţiva coţi de stofă englezească[24].

Din evenimentele triste petrecute în vara anului 1509 monahia Magdalina a învăţat ceva folositor pentru experienţa sa de ctitor, drept pentru care – la scurt timp după instalarea nepotului său în scaunul voievodal – reuşi să obţină, pentru noua ei ctitorie de la Corbii de Piatră, un hrisov în care domnul nu numai că întărea dania făcută lăcaşului de mătuşa sa (satul Corbii de Piatră, via de la Goleşti şi nouă sălaşe de ţigani) dar – fapt mult mai important – Neagoe accepta clauza de închinare a aşezământului ca mănăstire domnească: „Apoi iarăşi a venit monahia Magdalina înaintea domniei mele de a închinat această mai sus-spusă mănăstire domniei mele; dacă se va întâmpla moarte monahiei Magdalina, iar mai sus – spusele sate, ţigani şi vie, prădalica să nu fie, ci să fie sfintei mănăstiri şi mănăstirea să fie domnească"[25].

Procedând cu tact şi inteligenţă, cu acest act Magdalina – pe de o parte – şi-a salvat averea de a ajunge „prădalică" după moartea sa (fiindcă nu avea urmaşi direcţi de la cei doi soţi) iar, pe de altă parte, îşi punea la adăpost ctitoria, pe termen lung, din moment ce aceasta devenea mănăstire domnească.

E drept că Neagoe Basarab făcuse gestul în cauză nu doar pentru că era rudă cu ctitora, ci şi pentru că nu edificase încă un lăcaş propriu de închinare (după

[22] Despre cariera şi destinul lui Oancea vistier, lucrarea noastră (în manuscris): *Un mare boier din veacul al XVI-lea cu moşii în Piteşti*, comunicare prezentată la Simpozionul dedicat istoriei culturale a municipiului Piteşti, organizat de Centrul Cultural local, în ziua de 20 mai 2004.

[23] DRH, III, p. 95.

[24] DRH, II, p. 218.

[25] *Ibidem*, p. 206 (doc. 103/1512 iunie 23).

dărâmarea bisericii Sfinţilor Apostoli de către Mihnea cel Rău)[26], precum şi fiindcă se dorea protectorul unei vechi ctitorii domneşti, datând se pare de pe la începutul secolului al XIV-lea, în al cărei pomelnic figura la loc de cinste un Basarab Voievod[27].

La numai trei luni de la emiterea hrisovului din iunie 1512, în septembrie, călugăriţa Magdalina – numită acum şi „jupaniţa lui Hamza"[28] – beneficiază de un alt act domnesc, identic cu precedentul, ceea ce dovedeşte perseverenţa – am spune chiar tenacitatea – cu care Magdalina urmărea să-şi pună în siguranţă, sub oblăduirea domnească, ctitoria sa de la Corbii de Piatră.

Ţinând seama de sfatul voievodului (ce aflase, pe semne, că aşezământul de la Corbi fusese odinioară o vatră de călugări sihaştri), Magdalina îşi mută, la începutul lui 1515, călugăriţele de aici la M-rea de la Cornet (cum mai era numită aşezarea monastica de la Valea), căreia-i lasă spre întărire 6 sălaşe de ţigani, iar la Corbii de Piatră aduce călugări, precum era în vremurile vechi, şi dăruieşte egumenului şi fraţilor ce vieţuiesc aci satul Corbi, viile câte vor fi şi 19 sălaşe de ţigani.

Dar simţul de prevedere şi grija permanentă a monahiei Magdalina de a-şi salva măcar o ctitorie, în cazul unor vremuri vitrege, o îndeamnă să ceară domnului înscrierea în actul de danie şi întărire a clauzei după care „dacă se va întâmpla mănăstirii de la Cornet să se risipească şi nu se va afla nimeni din ea, să aibă voie călugării de la sfânta m-re de la Corbi a-i lua pe mai sus-dăruiţii ţigani, ca să fie sfintei mănăstiri de la Corbi"[29].

Călugăriţa îşi luase atari măsuri de siguranţă, atât pentru că lăcaşul de la Cornet (Valea) nu era şezător pe moşia proprie, cât şi fiindcă acesta avea mai slabe mijloace de întreţinere decât ctitoria sa de la Corbi. Chiar şi acesteia din urmă, peste câtva timp, îi va veni în ajutor voievodul Neagoe Basarab după ce a văzut-o sărăcită şi dorind „a nu o lăsa, ci a o căuta şi a o milui şi ctitor următor a ne numi", fapt pentru care îi dăruieşte un obroc anual de 700 de aspri, pe care-i vor primi călugării la Sf. Petru, orânduind cu minuţiozitate toate slujbele de pomenire şi cele de trebuinţă în timpul vieţii şi după moartea sa „ca şi sfântrăposaţilor ctitori, ce au fost mai înaintea noastră"[30].

Ca o ironie a sorţii, la scurt timp, presimţirile Madgalinei s-au adeverit. În intervalul 1515-1519 fostul lăcaş al mănăstirii de călugăriţe de la Cornet (Valea), va fi distrus (probabil de un incendiu sau de un cutremur devastator, nu se ştie precis cauza). Dar monahia Magdalina, ca o adevărată Craiovească, nu renunţă şi, mai mult, se străduieşte să ridice o nouă mănăstire, lângă vechea vatră, ajutată fiind – de această dată – de jupan Hamza comis, nepotul fostului său soţ, acum boier de seamă în sfatul domnesc al lui Neagoe Basarab[31].

Fire generoasă şi cu frica lui Dumnezeu, Magdalina a dăruit din avutul ei atât unor lăcaşuri sfinte (cum a fost, de pildă, Mănăstirea Govora)[32] cât şi unor oameni

---

[26] Gavriil Protul, *Viaţa şi traiul Sfinţiei Sale Părintelui nostru Nifon*, în *Literatura română Veche (1402-1647)*, vol. I, Bucureşti, 1969, p. 81.
[27] Carmen Laura Dumitrescu, *op. cit.*, p. 43-44.
[28] DRH, II, p. 232-233 (doc. 114/1512 sept. 29).
[29] *Ibidem*, p. 267-268 (doc. 133/1515 ian. 11).
[30] *Ibidem*, p. 296-297 (doc. 153/1517 iunie 12).
[31] *Ibidem*, p. 357-358 (doc. 188/1519 sept. 5).
[32] *Ibidem*, vol. III, p. 8 (doc. 6/1526 martie 31).

sărmani, cum era acel „Gânştea cel bătrân", cu fiii săi, cărora le donează un loc de casă în Miceşti „pentru sufletul părintelui meu şi pentru sufletul meu"[33].

Ultimul document ce ne-o arată a fi în viaţă este din 1526 (când trecuse poate de 66 de ani), prin care voievodul Radu de la Afumaţi întăreşte Mănăstirii Corbii de Piatră ocine ce aparţinuseră lui Cârjeu şi fratelui său Mogoş, moşii pentru care monahia Magdalina se judecă cu îndârjire să le obţină din mâinile unor cotropitori[34].

Muşa de la Corbi (numită ca monahie Magdalina), unica fiică a puternicului boier Neagoe de la Craiova, îşi doarme somnul de veci, foarte probabil, în tinda (pronaosul) măreţei ctitorii de la Argeş a vrednicului şi preaînţeleptului său nepot, în apropierea mormintelor familiei acestuia. Într-un act din 1615 se menţionează că monahia închinase Mănăstirii Argeş şi satul Corbi, ocina sa de moştenire, pentru ca „dacă se va pristăvi, ei să-i zacă oasele în mănăstire"[35]. Deşi unii autori contestă această supoziţie (uitând că şi ei au folosit în dezbaterile de idei argumentul după care o piatră de mormânt echivala adesea cu un act de proprietate)[36], noi nu ne îndoim că frumoasa piatră de mormânt monahală, fără inscripţie deci, găsită de Grigore Tocilescu în nordul încăperii mormintelor (acum peste 120 de ani), al cărui stil vădeşte contemporaneitatea cu piatra voievodului, aparţine locului de veşnica odihnă al nobilei sale mătuşi[37].

Am încercat să creionăm în rândurile de faţă chipul unui personaj inedit şi plin de farmec, poate cea mai dinamică, generoasă şi tenace personalitate feminină despre care avem cunoştinţe sigure că a trăit, pe aceste meleaguri româneşti, la cumpăna veacurilor XV-XVI.

A NUN FROM CRAIOVEŞTI FAMILY AND THEIR MUSCEL CTITORIES

Abstract

Searching in the internal documents and from other sources, the Author presents a series of unique aspects of the life and activity of the only daughter of the great noble Neagoe of Craiova, the sister of the famous Craiovesti brothers (Barbu, Pârvu, Danciu and Radu), named ***Muşa*** as a laic name who later ***Nun Magdalina***. She lived between 15th-16th (ca. 1460 – after 1526) and helped building the Valley Monastery (1506) and Corbii de Piatra (1512), from Muscel Country, released from her life and behavior a great personality of that time and living in the same period with her very wise nephew – son of her Brother – Neagoe Basarab Voievod.

---

33 *Ibidem*, p. 40 (doc. 22/< înainte de 1526 iul. 6>).
34 *Ibidem*, p. 41-42 (doc. 23/1526 iul. 6).
35 *Documente privind istoria României, B. Ţara Rom.*, veacul XVII, vol. II, p. 21-22, doc. nr. 18.
36 Pavel Chihaia, *Artă medievală*, vol. II, Bucureşti, p. 119-120.
37 *Ibidem*; Gr. G. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri şi biserici din ţară*, Bucureşti, [illegible], p. 17.

NEGUSTORI ŞI SLUJBAŞI OTOMANI LA CÂMPULUNG ÎN SECOLELE XVI-XVIII

CLAUDIU NEAGOE*
VALENTIN I. MOCANU**

Încă din secolul al XV-lea, Câmpulungul a fost unul din cele mai importante centre economice şi comerciale ale Ţării Româneşti[1]. De-a lungul Evului Mediu, Câmpulungul a avut un statut aparte, de „oraş" sau „târg" domnesc cu privilegii, constând în scutiri şi drept de autoadministrare[2].

Aflat la întretăierea unor importante drumuri comerciale, Câmpulungul a fost şi un însemnat centru comercial[3], aici organizându-se în fiecare an vestitul „zbor de la Sfântul Ilie", unul din cele mai importante târguri ale Ţării Româneşti[4] şi poate chiar cel mai însemnat târg din Sud-Estul Europei[5].

O dată cu instaurarea „păcii otomane" (pax Ottomanica) în Sud-Estul Europei[6] şi cu transformarea Mării Negre într-un „lac turcesc"[7], la sfârşitul secolului al XV-lea şi prima jumătate a secolului al XVI-lea, Ţara Românească şi implicit centrele sale economice şi comerciale au fost acaparate, tot mai mult, de „economia-univers otomană"[8].

Poarta Otomană şi-a subordonat, în veacul al XVI-lea, din punct de vedere economic şi politic, principatul românesc dintre Carpaţi şi Dunăre[9]. Acum, comerţul

* Universitatea din Piteşti.
** Câmpulung Muscel.

[1] Vezi Ion Hurdubeţiu, Flaminiu Mârţu, *Câmpulungul-Muscel medieval*, în „Studii şi articole de istorie", XI, 1968, p. 33-34.

[2] Vezi Ştefan Trâmbaciu, Gheorghe Pârnuţă, *Pânza (Ocolnica) cu vechile privilegii ale oraşului Câmpulung Muscel, 1215-1747*, Piteşti, 1995.

[3] Nicolae Iorga, *Negoţul în trecutul românesc*, în Idem, *Opere complete*, ediţie de Georgeta Penelea, Bucureşti, 1982, p. 71.

[4] Lia Lehr, *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI şi prima jumătate a secolului XVII*, în „Studii şi materiale de istorie medie", IV, 1960, p. 242.

[5] Neagoe Claudiu, *Noi aspecte referitoare la „zborul de la Sfântul Ilie" din Câmpulung-Muscel (sec. XVII-XVIII)*, în „Argesis. Studii şi comunicări", Seria istorie, XI, Piteşti, 2002, p. 225, nota 4.

[6] Norman Davies, *Europe: a history*, HarperPerennial, New York, 1998, p. 559-560.

[7] Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră*, vol. II, Bucureşti, 1988, p. 290.

[8] Claudiu Neagoe, Marius Păduraru, *Ţara Românească între „economia-univers otomană" şi „economia-univers europeană" (sec. XIV-XVI)*, Comunicare susţinută la Sesiunea anuală de comunicări ştiinţifice „Ecosinteze şi etnosinteze carpatine", ediţia a XXXII-a, Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti, 2 noiembrie 2001.

[9] Ionuţ Vasiloiu, *Valahia în sistemul otoman de supraveghere (secolul XVI)*, în „Analele Cercului de Istorie «Gheorghe I. Brătianu»", III-V (2000-2002), Câmpulung Muscel, 2002, p. 31-32.

Țării Românești, acaparat de către supușii otomani[10], a devenit unul dirijat spre Constantinopol și marile centre balcanice[11]: grânele, sarea, mierea și ceara, caii, vitele și oile Țării Românești au luat calea Stanbulului, prin intermediul negustorilor otomani, cunoscuți, în genere, sub numele de „gelepi"[12]. Acești negustori otomani veneau, în Câmpulung și-n împrejurimi, în special după laptele, cașcavalul și untul de la Rucăr, drept exemplu cei doi negustori turci, menționați în 1671, Mehmet și Sali[13]. Alții erau cămătari, asemeni lui Ahmet, menționat, în 1763, tot la Rucăr[14] sau gelepi, asemeni lui State Resul, menționat la începutul secolului al XIX-lea[15].

De cele mai multe ori, însă, negustorii turci făceau abuzuri, cumpărând produse la prețuri fixate de ei[16] sau luând cu forța și producând asfel nemulțumiri în rândul autohtonilor și a altor negustori. Pentru oprirea acestor abuzuri a fost nevoie, de cele mai multe ori, de intervenția puterii centrale sau a autorităților otomane.

În 1516, din cauza abuzurilor și a neînțelegerilor cu localnicii, negustorii turci au fost alungați de la Câmpulung, din porunca lui Neagoe Basarab[17]. Ei au revenit, însă, și e de presupus că în număr mare, în timpul scurtei stăpâniri în Țara Românească a lui Mehmet Bey de Nicopole (1522)[18].

Abuzurile negustorilor turcilor, aflați în cuprinsul Țării Românești, s-au înmulțit în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Împotriva lor se plângea, în 1572, la Înalta Poartă, Alexandru al II-lea Mircea[19]. La 12 august 1577, sultanul Murad al III-lea poruncea lui Mihnea al II-lea să permită a cumpăra oi din Țara Românească, la prețul curent, numai acelor gelepi deținători de „porunci ilustre". Cei care urmăreau să cumpere la prețuri mai mici sau să ia cu forța, fără să plătească, trebuiau să fie prinși de domn și să fie trimiși sub pază la Înalta Poartă[20]. Situația s-a agravat și mai mult spre sfârșitul secolului al XVI-lea, când, sub domnia lui Alexandru cel Rău (1592-1593), au

[10] Franco Sivori, *Populația, caracterizarea ei. Îmbrăcămintea, produsele pe care le exportă, felul de trai, religia. Starea de dezarmare față de turci*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1971, p. 17.

[11] Dinu C. Giurescu, *Relațiile economice ale Țării Românești cu țările Peninsulei Balcanice din secolul al XV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „Romanoslavica", Seria istorie, XI, 1965, p. 182.

[12] *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coordonatori: Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, 1988, p. 206.

[13] Gheorghe Pârnuță, *Documente rucărene*, în „Studii și comunicări", II, Câmpulung Muscel, 1982, p. 101.

[14] Gheorghe Pârnuță, Ștefan Trâmbaciu, *Obștea de Rucăr de la starea de devălmășie la împărțirea pe cete și părți*, în „Studii și comunicări", IV, Câmpulung Muscel, 1987, p. 106.

[15] Potrivit poruncii lui Alexandru Șuțu, domn al Moldovei și caimacam al Țării Românești, din 22 iulie 1801 acesta trebuia să cumpere de la locuitorii județului Muscel oi pentru nevoile Țarigradului: Spiridon Cristocea, Veronica Vasilescu, *Documente domnești din colecția Muzeului Județean Argeș*, în „Studii și comunicări", III, Câmpulung Muscel, 1984, nr. 12, p. 39.

[16] Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei ...*, în loc. cit., p. 244.

[17] Grigore Tocilescu, *534 documente slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346-1603*, București, 1931, p. 253-254.

[18] Potrivit unei cronici interne, acesta *„au pus oamenii lui subași pre la toate orașele"*: *Istoria Țării Românești, 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ediție îngrijită de C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 44. Vezi pe larg despre acest personaj la Claudiu Neagoe, *Prima încercare de transformare în pașalâc a Țării Românești: episodul Mehmed Bey (1522)*, în „Danubius", XXII, Galați, 2004, p. 25-32.

[19] Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei ...*, în loc. cit., p. 244.

[20] Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, nr. 136, p. 129.

început turcii „a coprinde Ţara Românească şi a-şi face lăcaşuri şi meceturi"[21].

Câmpulungul revine în atenţia noastră cu episodul petrecut în anul 1670, când Antonie Vodă din Popeşti (1669-1672), luând cunoştinţă de jalba orăşenilor câmpulungeni, pentru abuzurile turcilor care veneau la „târgul" sau „zborul de la Sfântul Ilie", poruncea unui „beşleagă" să meargă degrabă la Câmpulung pentru a face ordine[22].

Alte abuzuri ale supuşilor otomani, în cuprinsul Ţării Româneşti, sunt înregistrate la începutul veacului al XVIII-lea. Potrivit cronicii lui Radu Greceanu, aşa numiţii „lazi", negustori turci din raiaua Brăilei[23], „să prea semeţise şi să îndârjise şi făcea multe răutăţi în ţeară şi pren târguri multe zulumuri şi nebunii"[24]. Pentru a-i opri, Constantin Brâncoveanu (1688-1714) a făcut „jalbă" către marele vizir. Acesta a dat voie domnului ca „să fie volnic să-i pedepsească cu moarte"[25] pe acei negustori (lazi). Mai mult, el a trimis în Ţara Românească un „ceauş de ieniceri" cu firman ca „să-i scoaţă din ţară pre aceia carii vor fi făcând blestemăţii şi supărări săracilor"[26]. Slujbaşul turc i-a pedepsit cum se cuvine pe acei „lazi nebuni", punând asfel capăt „zorbalelor", făcute de ei prin târgurile Ţării Româneşti[27].

Înainte de deschiderea „bâlciului" de la Câmpulung, mai precis la 29 iunie 1715, domnul Ţării Româneşti, Ştefan Cantacuzino (1714-1716), a trimis aici pe Hussein-aga, în calitate de „beşleagă", pentru a preveni alte „gâlcevi şi zorbalâcuri" şi pentru a-i pedepsi pe acei turci care ar fi vrut să facă „gâlcevi şi nebunii"[28]. Astfel de situaţii au fost frecvente în veacul al XVIII-lea. Iată de ce, străinilor li s-a interzis, prin hrisovul din 1779, al lui Alexandru Ipsilanti, să deschidă prăvălii[29] sau să achiziţioneze case şi moşii în cuprinsul Ţării Româneşti[30].

Oraşul Câmpulung s-a bucurat, în veacul al XVIII-lea, de o atenţie deosebită din partea autorităţilor otomane. O dovadă, în acest sens, o constituie porunca sultanului Mahmud I, din 24 iunie-3 iulie 1732, către ceauşul Hüseyn, numit „zabit"[31] la „iarmarocul" de la Câmpulung, organizat aici în fiecare an[32]. Rolul acestuia era de „a-i ţine din scurt pe indivizii şi inşii de joasă speţă care, ajungând acolo, sub pretextul negoţului, nu stau la locul lor, astfel încât nimeni să nu încalce şi să nu atingă mărfurile şi onoarea neguţătorilor şi negustorilor şi altor robi ai lui Allah care, venind din cele

---

21 Radu Popescu, *Istoria domnilor Ţării Româneşti*, ediţie de C. Grecescu, Bucureşti, 1963, p. 68-69.
22 Gheorghe Pârnuţă, Ştefan Trâmbaciu, *Documente şi inscripţii privind istoria oraşului Câmpulung-Muscel*, vol. I, 1215-1699, Bucureşti, 1999, nr. 129, p. 290.
23 *Instituţii feudale ...*, p. 271.
24 Radu Greceanu logofătul, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu Voievod (1688-1714)*, ediţie îngrijită de Aurora Ilieş, Bucureşti, 1970, p. 194.
25 *Ibidem*.
26 *Ibidem*, p. 195.
27 *Ibidem*.
28 Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a visteriei lui Constantin Brâncoveanu*, în „Studii şi materiale de istorie medie", V, 1962, nr. 67, p. 412.
29 Nicolae Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, I-II, Bucureşti, 1900, nr. LXXXV, p. 312-313.
30 *Istoria românilor*, vol. VI, *Românii între Europa clasică şi Europa luminilor (1711-1821)*, coordonator Paul Cernovodeanu, redactori responsabili Camil Mureşan şi Ştefan Ştefănescu, Bucureşti, 2002, p. 238.
31 Aici cu sensul de *ispravnic*.
32 Valeriu Veliman, *Relaţiile româno-otomane (1711-1821). Documente turceşti*, Bucureşti, 1984, nr. 71, p. 202.

patru părţi, se adună în iarmarocul amintit"[33]. Iată deci, şi un caz în care supuşii otomani nu sunt agresori, ci agresaţi.

Din cauza „răutăţii turcilor", bâlciul de la Câmpulung a fost închis în 1737, din porunca lui Constantin Mavrocordat[34]. Aşa cum se arată într-un „pomelnic" al mănăstirii Negru Vodă, în acel an oştile turceşti, conduse de Murtaza paşa, au venit la Câmpulung şi „au scos pe nemţi dintr-acest oraş şi au dat foc atâta sfintei monastiri, cât şi oraşului, de au ars cu mare groază". Din porunca turcilor, Constantin-vodă Mavrocordat a fost nevoit să-şi trimită slujitorii ca să distrugă „zidurile mănăstirii"[35]. Apoi, din cauza ruinării oraşului de pe urma incursiunilor şi a exceselor turcilor[36], domnul le-a retras câmpulungenilor dreptul de a mai organiza „târgul" anual[37].

Pentru unii călători străini din veacul al XVIII-lea, teritoriul Ţării Româneşti era „pământ turcesc"[38]. În 1740, doi meşteşugari germani de confesiune reformată (evanghelică), Andreas Jäschke şi Zacharias Hirschel, intrau în principatul Ţării Româneşti. La primul post, numit „post turcesc", probabil la Rucăr, ei au fost cercetaţi cu mare străşnicie „de un căpitan turc"[39]. După ce au staţionat la Câmpulung, cei doi călători au pornit mai departe, spre Bucureşti, fiind însoţiţi de un „stegar de ieniceri"[40].

Chiar dacă Poarta trimitea uneori câte un slujbaş pentru a-i ţine în frâu pe acei supuşi otomani care se dedau la fărădelegi în Ţara Românească, nu însemna că drepturile domnului erau lezate. Drept dovadă, sultanul întărise, la 16-25 septembrie 1756, „vechea regulă şi uzanţă a principatului ca voievodul Ţării Româneşti să desemneze, dintre beşliii aflaţi în slujba sa, câte un locţiitor al agăi beşliilor, în târgurile şi în împrejurimile lor"[41]. Pedepsirea turcilor „răufăcători şi aţâţători şi necinstiţi" era lăsată în seama „agăi de beşlii"[42].

Către sfârşitul secolului al XVIII-lea, importanţa oraşului Câmpulung s-a diminuat simţitor, cel puţin pentru autorităţile otomane, aceasta şi datorită „răzmiriţei" din anii 1788-1790[43]. Războiul, foametea şi ciuma au dus la decăderea acestui oraş[44].

---

[33] *Ibidem.*
[34] Gheorghe Pârnuţă, Ştefan Trâmbaciu, *op. cit.*, vol. II (1700-1799), nr. 91 şi 93, p. 180 şi 182. Vezi şi articolul referitor la situaţia oraşului Câmpulung în această perioadă, al lui Claudiu Neagoe, *Câmpulung 1737*, în „Argesis. Studii şi comunicări", Seria istorie, X, Piteşti, 2001, p. 181-183.
[35] Spiridon Cristocea, *Pomelnicul mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung Muscel*, în „Glasul Bisericii", XLVI, 1987, nr. 3, p. 60-61.
[36] Un alt caz de abuz este înregistrat la Câmpulung, la 9 martie 1739. La această dată, Constantin Mavrocordat cerea lui Sava căpitanul de Muscel să nu îngăduie unui negustor turc *„a-i face supărare făr de judecată"* egumenului Vasile Geabelea de la mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung *„pentru nişte catastişe ce le-au luat cătanele"* în cursul războiului; Nicolae Iorga, *op. cit.*, nr. LVII, p. 297.
[37] George Georgescu, *Câmpulung-Muscel în Cronica franciscanilor de la 1764*, în „Argesis. Studii şi comunicări", Seria istorie, IX, Piteşti, 2000, p. 254.
[38] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IX, Bucureşti, 1997, p. 249.
[39] *Ibidem*, p. 250.
[40] *Ibidem.*
[41] Valeriu Veliman, *op. cit.*, nr. 130, p. 343-344.
[42] *Ibidem*, p. 344.
[43] Claudiu Neagoe, *Oraşul Câmpulung în timpul „răzmiriţei" din anii 1788-1790*, în „Revista de istorie a Muscelului. Studii şi comunicări", VI, Câmpulung Muscel, Bucureşti, 2001, p. 91-95.
[44] Idem, *Evoluţia demografică a oraşului Câmpulung-Muscel (secolele XIV-XVIII)*, în „Argesis. Studii şi comunicări", Seria istorie, XIII, Piteşti, 2004, p. 209-211.

OTTOMAN MERCHANTS AND GOVERNMENT OFFICIALS IN CÂMPULUNG (THE 17TH AND 18TH CENTURIES)

Abstract

Beginning with the 16th century, the city of Câmpulung arouse the interest of the Ottoman Merchants and government officials because of its geo-strategical importance and, mainly, because of its commercial importance.

A big number of merchants working for the Ottoman Empire were participating every year to a famous market which was taking place to Câmpulung in July, many times near the holyday of Saint Elijah.

Many times the Ottoman Merchants got accustomed to abuses and plunders, the Princes of the Romanian Countries being obliged to intervene and to punish them, but with the agreement of the Ottoman authorities.

Following the devastation caused by the wars of the 18th century, Câmpulung started to decay economically and commercially, and the interest of the Ottoman Merchants and government officials diminished considerably.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, **seria ISTORIE, TOM XIV, 2005**

ASPECTE ALE AGRICULTURII ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN LUMINA *CONDICII DE VENITURI ȘI CHIELTUIELI A VISTIERIEI* (1694–1703)

DRAGOȘ UNGUREANU[*]

Condica de venituri și chieltuieli a vistieriei de la leatul 7202 la leatul 7212[1] (în continuare *Condica*) reprezintă, pentru istoria economică a Țării Românești, un document al cărui importanță deosebită este dată atât de exactitatea informației conținute, cât și de complexitatea acesteia. Fiind un document fiscal, veridicitatea informațiilor nu poate fi pusă la îndoială, eventualele erori din cuprinsul *Condicii* datorându-se numai faptului că documentul este un registru unde au fost copiate mai multe documente – *„foițe pecetluite"*[2] – pe care au fost înregistrate sumele de bani colectate de la contribuabili. Cu toate acestea, inadvertențele din *Condică* nu sunt în măsură să afecteze major statistica oferită de cifre. În privința ordinelor de colectare a sumelor, *Condica* este confirmată de *Anatefterul* sau *Condica de porunci a vistieriei*[3] și de *cronica* lui Radu Greceanu[4].

Condica oferă cercetătorului informații privitoare la o multitudine de aspecte sociale și economice ale Țării Românești. Putem studia structura populației (sate de bir, sate de ruptoare, slobozii, sate de drum sau plăieșești), aspecte demografice (reflectate în sumele de bani colectate din județe pe fiecare an în parte), profilul economic al județelor (reflectat în sumele de bani colectate în fiecare an pe natura birurilor), aspecte politice (biruri cu caracter excepțional „scoase" de vistierie în urma unor firmane ale sultanului, sumele de bani colectate fiind necesare rezolvării unor probleme externe

---

[*] Institutul de Memorie Culturală cIMeC – București al Ministerului Culturii și Cultelor.

[1] Constantin D. Aricescu, *Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei de la leatul 7202 la leatul 7212 (1694-1704)* în „Revista Istorică a Arhivelor României", București, 1873, pp. 3-750; titlul real al documentului este *Catastih de toat<e> rănduialele căte se vor pune pe țară și de chieltuialel<e> căte se vor chieltui den banii ce se vor strânge den țară după ce s-au pus Șărban vistier mare anume cum vor scrie înainte ghen<arie> 1 dni leatu 7202*, cf. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale – București, ms. 126 (în continuare se va cita *Condica*).

[2] *Condica*, p. 177 („[...] *face si untul care s-a pus pre mănăstiri, după cumu arată anume foița cea pecetluită*").

[3] Dinu C. Giurescu., *Anatefterul, Condica de porunci a Vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medie", V, 1962, pp. 353-504.

[4] Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod*, ediție critică de Aurora Ilieș, București, 1970, pp. 102-130, p. 134, pp. 137-139, p. 142; de foarte multe ori titlul capitolului din *Cronica* lui Greceanu corespunde cu porunca vistieriei întâlnită în *Anatefter* și *Condica vistieriei*. Menționăm faptul că datorită funcției cronicarului – logofăt – și a faptului că acesta era unul din apropiații lui Brâncoveanu, Radu Greceanu a avut la îndemână documente dintre cele mai importante, iar în privința aspectelor economice ale *cronicii* sale avut acces în mod cert la *Anatefter*.

stringente, în general războaiele cu austriecii, polonezii, ruşii, acoperirea cheltuielilor unor misiuni diplomatice, aprovizionarea cu materie primă şi bani a curuţilor, tătarilor etc.), sistemul fiscal al Ţării Româneşti, modalitatea de impunere a birurilor, cuantumul dobânzilor, preţuri ale produselor, salarii etc., toate aceste „mulţimi" putând fi combinate matematic între ele.

Condica a fost folosită ca sursă de informaţii de către numeroşi cercetători contemporani – Haralambie Chircă, Dinu C. Giurescu, Lia Lehr, Andrei Pippidi, Ioana Constantinescu, Bogdan Murgescu şi alţii – cei mai mulţi utilizând informaţiile cuprinse în capitolele privind natura cheltuielilor vistieriei. Informaţiile privind *intrările* în vistierie a sumelor de bani colectate sunt mai dificil de abordat, prelucrarea şi interpretarea lor necesitând un efort fizic ceva mai intens. Afirmăm acest lucru în deplină cunoştinţă de cauză, subliniind că numai într-o perioadă de câţiva ani am reuşit, în urma unui efort destul de serios, să structurăm o bază de date, realizată printr-o aplicaţie *Access*, în care să înregistrăm şi să efectuăm toate calculele necesare aducerii numărului total de biruri înregistrate în *Condica vistieriei* la acelaşi numitor comun – calculul monetar în taleri-lei, moneda cu cea mai largă circulaţie în acea perioadă în Europa şi bineînţeles în Ţara Românească[5]. Acest lucru a fost posibil prin transformarea sumelor din celelalte monede întâlnite în *Condică* (bani, costande, ughi) în taleri sau, în situaţia în care contribuabilii au plătit în natură, prin exprimarea valorii mărfurilor în taleri-lei, valoare extrasă tot din *Condică*. Am avut în vedere baza de impozitare (prezentă la foarte multe biruri) si temeiul[6], apoi „scădeniile cu pecetluiri", „cusurul lor", „zeciuiala pe jumătate" şi toate intervenţiile domniei asupra birurilor exprimate în *Condică* şi în *Anatefter* prin „bir pe jumătate" „bir îndoit" „întreit" şamd[7]. Toate aceste calcule au fost atent controlate – suma rândurilor să fie identică cu suma coloanelor[8].

Economia Ţării Româneşti, aşa cum apare în *Condica vistieriei*, este preponderent agrară; aspectul Ţării Româneşti fiind al unui stat „eminamente agrar", cum avea să se afirme mai târziu, cu o agricultură aflată la un nivel superior totuşi, chiar în raport cu unele din ţările apusene[9]. În general, agricultura este mai

[5] Acest lucru îl arată chiar documentele turceşti, ca de exemplu copia raportului defterdarului adresat marelui vizir, datată 16 mai 1701 şi adnotat de acesta, cf. Valeriu Veliman, *Relaţiile Ţărilor Române cu Înalta Poartă în documente turceşti, 1601-1712*, Bucureşti, 1984, p. 453: „[...] *a rămas un rest de 40172,5 guruş* [...] *banii respectivi să fie trimişi în întregime în lei şi să fie predaţi la vistierie în prima zi a lunii lui Ramadan* [...]"

[6] A se vedea mai pe larg calculul realizat de Haralambie Chircă, *Veniturile vistieriei lui Constantin Brâncoveanu după Condica vistieriei*, în „Studii şi materiale de istorie medie", I, 1956, pp. 213-233.

[7] Baza de date care stă la baza articolului de faţă are nu mai puţin de 5.036 înregistrări la un număr de 43 de coloane. Interogarea multiplă a unei astfel de baze de date poate oferi rezultate dintre cele mai variate. În prezent avem în lucru o a doua tabelă în care sunt înregistrate informaţiile referitoare la „*chieltuielile*" „*rânduielilor*". Sperăm ca în decursul a circa un an de zile să finalizăm şi să concretizăm aceste doua tabele („*rânduielile*" – sumele de bani colectate – şi „*chieltuielile*" – sumele de bani cheltuite) printr-o viitoare lucrare de proporţii mai ample care să aibă ca anexă chiar *Condica vistieriei*.

[8] Am luat, desigur, în consideraţie şi erorile apărute în *Condica* publicată de C. D. Aricescu în 1871, menţionăm că pentru statistica din acest articol, erorile din lucrarea lui Aricescu (lucrare folosită în mod direct) nu sunt în măsură să afecteze considerabil interogările şi rapoartele.

[9] Majoritatea călătorilor străini descriu Ţările Române, şi în cazul de faţă Ţara Românească, ca având un pământ deosebit de mănos; este cazul lui Nicolò da Porta (*Călători străini despre Ţările Române*, vol. VIII, volum îngrijit de Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Bucureşti, 1983, p. 143 (în continuare se va cita *Călători străini*), Frederigo Veterani (*Ibidem*, vol. VII, Bucureşti, 1978, p. 476), anonimul englez (*Ibidem*, p. 511), Edmund Chishull (*Ibidem*, vol. VIII, p. 198),

conservatoare și nu dinamică, așa cum este cazul societății urbane. Burghezia orașelor are într-un fel repulsie față de ocupațiile agricole – munca pământului și creșterea animalelor cu tot efortul și riscurile multiple (secetă, inundații, invazii de insecte, boli ale plantelor și animalelor, toate acestea ducând de foarte multe ori la senzația de deznădejde) pe care acestea le implică. Burghezia viza adesea câștigul foarte rapid și sigur. Nu este în intenția noastră să ne oprim în acest studiu asupra cauzelor externe sau interne care au contribuit la crearea acestui profil economic al societății românești. Subliniem doar că, în cazul Țării Românești și al Moldovei, spre deosebire de alte centre urbane din diverse zone ale Europei sau Orientului Apropiat și Mijlociu, orașul însuși are un aspect de sat mai mare, referindu-ne aici nu tocmai la formele exterioare (mahalalele Bucureștilor, capitala Țării Românești, erau formate din bordeie îngropate în pământ[10]) dar și la ocupația locuitorilor, aceasta fiind într-o bună măsură agricolă[11]. De reținut aspectul grădinilor orașelor – foarte întinse. În București, capitala țării descrisă de Anton Maria Del Chiaro *„casele sunt răslețe și depărtate una de alta având fiecare casă curtea ei cu bucătărie și grajd și deosebit, grădina ei cu diferiți pomi"*[12]. Sinteza acestor descrieri este o societate al cărei consum este foarte mic, bazată pe economia de subzistență, în general autosuficientă; o societate cu un venit mic, dacă ne referim la prețuri și salarii[13], dar și cu un nivel scăzut de necesități (ușor de înțeles că

Anton Maria Del Chiaro (*Ibidem*, pp. 370-373) șamd; toți aceștia provin din țări apusene, țări avansate din punct de vedere economic.

[10] *„Părțile mărginașe sunt foarte sărăcăcioase, alcătuite din case având cea mai mare parte a lor sub pământ ca pivnițele noastre și fiind acoperite pe deasupra cu paie sau coajă de copac"*, cf. *Călători străini*, vol VIII, p. 199.

[11] Orășenii cu preocupări agricole își aveau domiciliul mai ales în mahalalele de la marginea orașelor, unde constituiau majoritatea populației. Pentru București s-au păstrat documente emise de marele agă și de marele spătar, adresate unora din orășenii care posedau vite și care nu le păzeau, spre a-i determina să nu strice holdele celorlalți orășeni. De asemenea tot acești dregători interziceau locuitorilor să depoziteze fân în oraș [focare de incendiu, n. n.]. La Craiova, conducerea orașului interzicea spălarea grâului și a lânii la jgheaburile fântânilor, cf. Constantin Șerban, *Din lupta orășenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în secolul XVIII și la începutul secolului XIX*, în „Studii. Revistă de istorie", IV, 1960, pp. 27-47. Tot acest tablou înfățișat mai sus nu infirmă prezența negustorilor și comercianților. Pentru București, marea majoritate a documentelor publicate de Paul Cernovodeanu, *Documente privind istoria orașului*, București, 1960, pp. 1-339, face referire la negustori și comercianți. Menționăm pentru viața economică a capitalei și vechea lucrare a lui G. I. Ionnescu–Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1998, pp. 416-420, pentru perioada domniei lui Brâncoveanu. Autorul folosește inclusiv *Condica vistieriei*, ca sursă de informații, menționând breslele de negustori plătitoare de impozite.

[12] *Călători străini*, vol. VIII, p. 372; interesantă lista de alimente dată de Ioana Constantinescu, în anexa lucrării sale *O lume într-o carte de bucate*, București 1997, pp. 95-6. Cu câteva excepții, toate alimentele sunt de proveniență autohtonă.

[13] Pentru comparație: salariul zilnic al unui salahor la Istanbul în această perioadă era de 24 de akcele în vreme ce remunerația zilnică a unui salahor la București era de 10 akcele, cf. Sevket Pamuk, *Sistemul monetar otoman în secolele XVII-XVIII*, în *130 ani de la crearea sistemului monetar românesc modern*, București, 1997, p. 274 (pentru salariul salahorului istanbuliot) și *Condica*, p, 442; Dragos Ungureanu, *Monedele aflate în circulație în Țara Românească în prima jumătate a secolului XVIII. Putere de achiziție și cursuri de schimb*, în „Cercetări Numismatice" nr. 10, 2005 (sub tipar) (pentru salariul unui salahor în Țara Românească). În ceea ce privește nivelul prețurilor produselor, și acestea sunt ceva mai mari în orașele otomane din Rumelia sau Anatolia, cf. Nicolaj Todorov, *La ville balkanique aux XVe-XIXe siecles. Développment socio-economique et demografique*, București, 1980, pp. 106-109 (pentru prețurile practicate în orașele otomane) și *Condica* (cu mici excepții la fiecare *Cheltuială*) și D. Ungureanu, *op. cit.* (pentru prețurile de pe piața românească). Diferența se explică prin raportul centru–periferie (în ceea ce privește remunerația) și mai ales prin raportul dintre prețul la producător și prețul pieții *centrului* (pentru marfă).

întreţinerea unei gospodării era destul de facilă, materialele fiind foarte uşor de procurat); o societate fără mari exigenţe[14], viguroasă, obişnuită cu privaţiunile şi greutăţile de tot felul şi care nu se confrunta (decât în cazul unor calamităţi) cu probleme de aprovizionare cu alimente ci, dimpotrivă, aproviziona capitala otomană cu carne de vită şi oaie, aşa cum vom arăta mai jos la lista *„rânduielilor"*, în măsură chiar să trezească uneori invidia otomanilor[15] şi chiar admiraţia occidentalilor[16].

Unul din cele mai importante izvoare ale istoriei Ţării Româneşti, pentru perioada sfârşitului de secol XVII şi începutul secolului XVIII, este lucrarea italianului Anton Maria Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivolutioni dela Vallachia*[17]. Descrierea obiceiurilor şi ocupaţiilor ţăranilor români ne duce la concluzia evidentă că autorul cunoştea toate acestea de la faţa locului. Interesant este că, în ceea ce priveşte agricultura, autorul pune accent pe aceleaşi ramuri ale economiei agrare care sunt supuse birurilor vistieriei: creşterea cailor, a oilor şi vitelor, a albinelor, cultivarea grâului şi a celorlalte plante cerealiere, a cânepii şi viţei de vie. Alături de ceilalţi călători străini pomeniţi mai sus (nota 9), indicăm ca izvor istoric referitor la situaţia agriculturii româneşti de la începutul secolului XVIII harta realizată imediat după intrarea Olteniei în stăpânirea austriacă (1718) de către Fr. Schwantz. Autorul, militar de carieră, a întocmit harta la cererea autorităţilor centrale vieneze pentru o mai bună cunoaştere a noii provincii, caracterul documentului cartografic fiind prin urmare oficial. Elaborată pe baza celor mai noi principii cartografice, harta lui Schwantz este

[14] Modestia şi cumpătarea locuitorilor Ţării Româneşti, împreună cu rezultatul ei – bogăţia –, este descrisă de Nicolò da Porta: „[...] *au belşug de toate precum se şi vede în grâu, vite şi celelate pe care le trimit în ţările vecine. Cumpătarea cu care trăiesc locuitorii şi modestia în îmbrăcăminte le îngăduie să rămână şi mai departe oameni cu stare iar posibilitatea de transport a mărfurilor pe Dunăre îi îmbogăţeşte încă şi mai mult*", cf. *Călători străini*, vol. VIII, p. 143. În acest sens, o mărturiile contemporană austriacă face referire la ţăranii săraci din Oltenia: *„au cu toţii destule vite cu care se hrănesc cel mai mult*" cf. Constantin Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub austriaci*, vol. II, 1913, p. 140 (în continuare se va cita *Material*).

[15] A se vedea mărturia anonimului turc în privinţa crescătorilor de vite („djobani"), *Călători străini*, vol. IX, pp. 263-264.

[16] Exportul de animale este atestat şi de documentele austriece în perioada când Oltenia a fost sub stăpânire imperială „[...] *negoţul acestei provincii, după cum s-a arătat în rapoartele anterioare, este aproape în întregime îndreptat spre Imperiul otoman şi e astfel structurat încât mai mult se aduc bani (în provincie) decât se scot*", cf. C. Giurescu, *Material*, vol. I, Bucureşti, 1913, pp. 300-302; Şerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă*, Bucureşti, 1998, p. 92. Aşa cum menţionam mai sus (nota 9), majoritatea călătorilor străini pomenesc de exportul de vite, peşte, vin, miere şi ceară etc., inclusiv în ţări apusene. Reacţia anonimului turc (nota anterioară), contrazisă de fapt de rapoartele austriece (redactate cu minuţiozitate tipic germană), demonstrează că cererea pieţei istanbuliote „înghiţea" complet oferta românească dar şi că preţurile practicate pe pieţele occidentale erau mai mari decât preţurile pieţei otomane, ceea ce era tentant pentru comercianţii români de vite, în ciuda facilităţilor otomane – o taxă vamală preferenţială stabilită între 2,5-5%, faţă de 5-10% cât plăteau occidentalii (negustorii *„harbi*") ca să aibă acces la piaţa otomană. Pentru tarife vamale cf. Mihai Maxim, *Le régime juridique des chrétiens dans les portes roumains sous l'administrations ottomane (XVIe-XVIIe siecles)*, în „Analele Universităţii din Bucureşti. Istorie", XXIX, 1980, pp. 86-87; Idem, *Ţările Române şi Înalta Poartă*, Bucureşti, 1994, p. 241; Viorel Panaite, *Pace, război şi comerţ în Islam. Ţările Române şi dreptul otoman al popoarelor (secolele XV-XVII)*, Bucureşti, 1997, p. 260.

[17] Anton Maria Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni dela Vallachia*, ediţie îngrijită de S. Cris-Cristian, Iaşi, 1929, traducere făcută după textul reeditat de N. Iorga în 1914. Del Chiaro a îndeplinit funcţia de secretar pentru latină şi italiană a lui Constantin Brâncoveanu, funcţie pe care a deţinut-o şi sub următorii domni, Ştefan Cantacuzino şi Nicolae Mavrocordat. A fost şi profesor de latină şi italiană al copiilor lui Ştefan Cantacuzino. Lucrarea se remarcă prin exactitatea informaţiei (întotdeauna pomeneşte şi comentează sursa informaţiei) şi printr-un excelent stil narativ.

...oicea Calciu de lei 40, par. 20, n. 10; *151.* 841 martie 13, idem al lui Dicu Meşterilă ... un galben, n. 11; *152.* 840 decembrie 6, idem al lui Grigore Grămadă de lei 140 şi o ...ele de urs, n 12; *153.* Idem fără dată al lui Gheorghe Militaru şi alţi şase de lei 90 ...everit de Sf<a>t satului Vâlsăneşti la iunie 6, 1860, n. 13; *154.* Anul 1860 maiu ..., idem al lui Ion Damian pentru nouă sute treizeci oca porumb, n. 14; *155.* 858 oct. 21, ...em al lui Rizea Mihăilescu de lei înpărăteşti şaisprezece şi jumătate, n. 15; *156.* 861 ...lie 14, idem al lui Nicolae Florea şi alţi şase, coprinde doi galbeni pe an de fiecare, n. ...; *157.* 860 aprilie 1, idem al lui Pătru Tomescu de 1550 oca porumb, n. 17; *158.* 848 ...ugust 8, zapisul lui Mincă Trăistaru de lei 27, n 18; *159.* 858 martie 31, idem al lui Gr. ...rcaru de 1500 oca porumb, n. 19; *160.* 852 martie 25, idem a lui Ghiţă Dobrin de 200 ...le, n. 20; *161.* 852 februarie 11, idem al lui Ghiţă Gurbăţ de 7 sfanţi hi, n. 21; *162.* ...1 sept. 6, idem al lui Ghiţă Dobrin de 16 sfanţi, n. 22; *163.* 844 ghenare 21, idem al ... Ion Ghiţoi de un galben, n. 23; *164.* 851 maiu 9, idem al lui Sandu Străjaru de lei ..., n. 24; *165.* 841 d-brie 16, idem al lui Radu Bădârlă de 2 baniţe porumb, n. 25; *166.* 859 august 27, idem a lui Ion Moroacă de 140 oca porumb, n. 26; *167.* 839 iunie ..., idem jupâneasa Floarea Gurbăţoaia de lei 155, n. 27; *168.* 860 sept. 25, idem al ...otului Ioan de două lire, n. 28; *169.* 844 oct. 31, idem Ion Bădoc de lei 67, n. 29; *170.* 861 maiu 17, contractul d-lui Ion Vâlceanu d-a se judeca şi hotărnici prin alegere ...rtea de moşie din Muşeteşti, n. 30; *171.* 861 oct. 19, dovada d-lui Ion Rătescu de ...imirea a cincisprezece bucăţi sineturi ale moşiii Muşeteşti, n. 31; *172.* Patruzeci şi ... bucăţi hârtii atinse de proprietatea Muşeteştilor; *173.* Anul 850 august 21, Sentinţa ...ib. Argeş, n. 32, atinsă de proprietatea din Şuici; *174.* 853 octombrie 20 şi 854 ...ruarie 5, două estracte de hotărnicie ale d-lui Ioan Livaditu inginer".

Această catagrafie a răpos. Mihai Brătieanu, ce se compune de una sută ...ezeci şi patru condeie, s-a făcut în prezenţa d-lor moştenitori, cu observaţie că din ...rtea d-lor fraţilor Brătieni, asistat d-ni Nae Slăvescu şi d-l Alecu (Bălăteanu) ...teanu, autorizaţi din partele cu procure legalizată. Supliantul Trib. Argeş (s) G. ...rioţeanu, Substitut (s) K Kostiescu.

Toate obiectele mişcătoare, precum şi toţi banii, coprinse într-această ...agrafie formată în presenţa noastră, le-am primit subscrişii în natură, singuri chemaţi ... moştenirea acestor rămasuri, rămîind numai ca hârtiele să le depuie d. supliant la ... Tribunal sigilate de către noi. 1862 februarie 25 Comuna Şuicilor, (s) Sultana ...veanca, (s) Victora Brătieanu, (s) N. Slăvescu, procuratoru d-lui Dimitrie Brătianu, ... Brătieanu, stariţa Macsimila şi d-l G. Rădulescu, (s) A Bălteanu, procurator pentru ... Teodor Brătieanu şi d-ei Cleopatra Brătieanu.

Am primit trei plicuri pecetluite după jurnalul încheiat astăzi, în care plicuri se ...rinde toate hârtiele în sinete în catagrafie, precum şi mai multe hârtii, zapisele ...ilor şi alte dovezi de răspundere de bani. 1863 ghenarie 29, (s) K Enculescu.

Grefa Tribunalului Argeş. Presenta copie, fiind conformă cu originalul din ...rul n 23/62, se atestă de noi, 1913 iunie, dos. n 23/862, Grefier ss indescifrabil, LS.

Muzeul Judeţean Argeş, Registru documente feudale, nr. inv. 528.
Copie rom., hârtie (21 cm x 35 cm), patru file, cu timbru sec.

Nouăsprezece clăi fân, vechi şi nou; *56*. Şapte piei de urs mari; *57*. Cinci idem mici; *58*. Cincisprezece piei tăbăcite de capră şi oaie, albe şi negre; *59*. O piele de cerb tăbăcită; *60*. Patru piei de căprioară, tăbăcită, albe; *61*. Nouă idem de oaie, idem; *62*. Un chimir şi o pungă de piele fără bani; *63*. Două zeci piei de oaie, albă şi negre, din care zece hârşii de miel; *64*. Douăsprezece piei de capră; *65*. O glugă; *66*. O pereche disagi de piele *67*. O cursă de fier de lupi; *68*. Şapte şervete de pânză de casă; *69*. O frigare de fier; *70*. Un clopot; *71*. O tavă de aramă; *72*. Un lighean cu ibricul de aramă; *73*. Un sfeşnic cu mucările lor de alamă; *74*. Şaizeci şi şapte coturi de dimie albă; *75*. Două linguriţe de argint; *76*. Treizeci coturi dimie neagră; *77*. O oca de cârciumă de tinichea; *78*. Zece straie de lână; *79*. O glugă; *80*. Treizeci şi patru dimie neagră, în patru bucăţi; *81*. Un geamantan de piele; *82*. O misadă de oaie; *83*. Trei trenţe de cai; *84*. Patru chingi de cai; *85*. Trei tălpi de cisme tăbăcită; *86*. Treisprezece coturi de brâu, verde; 87. Două piei tăbăcite; *88*. Nouă şi jumătate coturi de pânză; *89*; Şapte pistoale turceşti, din care două cu argint; *90*. O pereche scări turceşti de şea; *91*. Nouă tistele cue de şiş; *92*. Un cântar mare de fier; *93*. Douăsprezece puşti de vânătoare, proaste, cu câte o ţeavă; *94*. Două ţevi de cazane; *95*. Patru perechi foarfeci oi; *96*. Şaisprezece şine de fier; *97*. O pereche fiare de cal; *98*. Două perne de căprioară; *99*. Două mese de pânză de casă; *100*. Două burduşe cu tutun, ca şase oca, prost; *101*. Un sufertaşi de lemn de bucate; *102*; Zece bucăţi misăzi de vulpe; *103*. Două epingele de aba, albe; *104*. Două ţoluri mari de păr de capră, în câte patru foi; *105*. Două, idem, de păr pentru cai; *106*. Douăzeci şi unu coturi saci lână, necusuţi. *107*. Două perechi desagi de păr; *108*. Trei perechi fiare de plug; *109*. Două ţevi de cazan; *110*. Patru lanţuri de căruţă de fier; *111*. O tingire mare de aramă; *112*. Una idem, mică; *113*. Trei căldări mici, bune, de aramă; *114*. Douăsprezece burduşe, mari şi mici, cu boşcuţa; *115*. Două cazane, vechi, turceşti; *116*. Nouă boloboace sare, ca 200 oca sare; *117*. Ca 5000, mii oca porumb în pătul; *118*. O pereche hamuri noi, de piele, de şase cai; *119*. O şea veche, căzăcească; *120*. Ca treizeci oca miţă, negre şi albe; *121*. Cincisprezece oca păr de capră; *122*. O piele, tăbăcită, de porc mistreţ; *123*. Douăsprezece oca seu, în două pârnaie.

Monedă: *124*. Două sute patruzeci şi patru galbeni, n. 244; *125*. Trei galbeni îndoiţi, n. 3; *126*. Trei idem olandezi sau venetici; *127*. Una mahmudea turcească moale; *128*. Un dadekiar, vechi; *129*; O jumătate icoşar aur; *130*. Şaizeci şi cinci, n. 65, sfanţi hi, însă unu găurit - 146 lei, 10 parale ; *131*. Şapte ricaluri, n. 7 - 94 lei, 20 parale; *132*. Două jumătăţi ricaluri - 13 lei, 20 parale; *133*. Şase ruble - 63 lei; *134*. Patru jumătăţi de rublă - 21 lei; *135*. Un icuşar de argint - 12 lei, 10 parale; *136*. Nouă jumătăţi sfanţi - 10 lei, 05 parale; *137*. Şase firfirici îndoite - 3 lei, 32 parale; *138*. Şapte firfirici mici - 2 lei, 11 parale; *139*. Treizeci şi şase, n. 36, gologani - 2 lei, 28 parale; *140*. Un şilic turcesc - 5 lei - **373 lei, 36 parale.**

Hărtii: *141*. Anul 834 februarie 31, zapisul lui Alaman Ureche de lei una sută patruzeci şi cinci, n. 145, n. 1; *142*. 850 februarie 7, idem, a d-lui Ion Vâlceanu de zece galbeni, n. 2; *143*. 836 februarie 4 al lui Mihai Brezeanu de lei una sută şaizeci şi opt, n. 3; *144*. 849 martie 1, idem al lui Stan Cotagea de lei şaptesprezece, n. 4; *145*. 855 martie 11, idem al lui Liţă Anton de lei una sută treizeci şi doi, n. 5; *146*. 855 aprilie idem al lui Eftimie Popescu de sfanţi una sută cincizeci şi doi, n. 6; *147*. 858 ghenarie 11 idem al lui Ion Roibu de lei 133, parale 30, n. 7; *148*. 841 oct. 1, idem al lui Mohanu de patruzeci şi doi înpărăteşti şi patru sfanţi n 8; *149*. iulie 16, idem fără an al lui Iordache Anghelescu de lei o sută treizeci şi trei, n. 9; *150*. 860 iunie 21, idem a lui

de o uimitoare exactitate şi bogăţie de conţinut. Ea a fost întocmită în urma investigaţiilor din teren, *„nimic din ce n-a fost umblat, n-a fost însemnat"*, precizează autorul[18]. Ornamentaţia alegorică din harta lui Schwantz este compusă din stemele celor cinci judeţe, steme care simbolizau bogăţiile Olteniei: un stup de albine pentru judeţul Mehedinţi; un cerb pentru Gorj; un peşte pentru Dolj; un snop de grâu pentru Romanaţi şi un arbore pentru Vâlcea[19].

Condica vistieriei conţine un număr ridicat de biruri (*„rânduieli de bir"*) la care erau supuşi contribuabilii. În urma unei numărători în care s-ar avea în vedere şi caracterul birurilor, ar rezulta un număr de circa 55 de biruri distincte, numărul putând fi ceva mai scăzut dar nu mai mic de 50 de biruri. Marja aceasta se datorează faptului că multe din biruri apar în ani diferiţi cu nume diferite, la aceasta adăugându-se faptul că multe din ele au, din punct de vedere al perioadei în care sunt „scoase", un caracter neregulat. Dintre acestea, numai haraciul şi cele trei semi au un caracter regulat, ele apărând în toată perioada cuprinsă între 1694-1703; la aceste tipuri de biruri fiind impuse ambele categorii de contribuabili – birnicii şi breslele –, din prima categorie fiind impuse, în special la haraci, toate categoriile de sate cu impozit întreg – inclusiv satele de drum şi plăieşeşti care la celelalte biruri plăteau doar jumătate. Este necesar un raport cu privire la sumele de bani date de *Condica vistieriei* ca fiind plătite de birnicii din judeţe, pentru că raportul pe haraci ne poate arăta (printre altele) care este repartiţia pe judeţe a segmentului de populaţie din Ţara Românească al cărui obiect de activitate era agricultura, segment de populaţie altul decât breslele de negustori şi mici comercianţi. Prin comparaţie cu celelalte statistici putem să obţinem un tablou exact al profilului economic al judeţului. O sumă mai mare plătită de un judeţ la un bir în comparaţie cu haraciul şi alte biruri ar însemna o predilecţie a locuitorilor judeţului respectiv pentru obiectul acelui bir şi viceversa. Statistica pe haraci (haraciul+lipsa sau adaosul haraciului) arată că cele mai populate judeţe erau Prahova şi Gorj, urmate de Ilfov şi Romanaţi la polul opus situându-se judeţele Olt şi Teleorman; restul judeţelor fiind, procentual, apropiate din punct de vedere numeric (vezi graficul haraciului din anexă).

Pentru a avea o imagine mai amplă a specializării agricole specifice fiecărui judeţ în parte am extras birurile cu caracter agricol, grupându-le în şapte categorii, după obiectul acestora: impuse pe cai, vaci şi oi, boi, miere şi ceară, unt, cereale şi cânepă[20]. Aceste produse – în special şeptelul, mai puţin cerealele sau plantele tehnice – constituiau mărfurile fundamentale de export ale Ţării Româneşti, iar principalul debuşeu era piaţa otomană, caz constatat şi de conducerea habsburgică în Oltenia după 1718. Un raport al Administraţiei imperiale reamintea directorului suprem al Olteniei că *„localnicii nu-şi puteau procura bani decât din vânzarea oilor, vacilor, mierii şi untului"*[21], şi că *„nu se dobândesc bani decât din regiunile turceşti, pentru aceste animale şi alimente"*[22].

---

[18] *Apud* Ana Toşa Turdeanu, *Oltenia. Geografie istorică în hărţile secolului XVIII*, Craiova, 1975, p. 26.
[19] *Ibidem*, p. 192.
[20] Menţionăm că la aceste statistici nu au fost luate în considerare sumele plătite de bresle ci numai de birnici; breslele nu sunt înregistrate pe judeţe în *Condica vistieriei* ci pe categorii.
[21] C. Giurescu, *Material*, vol. II, p. 272.
[22] *Apud* Ş. Papacostea, *Oltenia*, p. 75.

I. Biruri referitoare la cai:

1. „Rânduiala cailor ce s-au rânduit pre satele de bir, însă la bani 40, cont 1, precum scrie în jos anume, Fevruarie 10, leat 7202.
2. Rânduiala cailor, ce s-a pus pre satele de bir, însă de cai 1 taleri 25, cum scrie în jos anume, Martie 1, leat 7203.
3. Rânduiala de dajdia ce s-a pus pentru 400 de cai ce au venit poruncă să fie pentru treaba tunurilor împărăteşti, care s-au socotit de s-au pus pre silişti pre judeţe, cum semnează în jos anume. Fevruarie 10, leat 7204 – şi pentru 150 cai să se dea vizirului.
4. Birul cailor ce s-a pus pre judeţe pre birnici, precum arată în jos anume. Mai 1, leat 7205.
5. Rânduiala de dajdia ce s-a pus pe judeţe pe silişti pentru caii ce a venit poruncă de la împărăţie să dăm pentru treaba tunurilor cum semnează în jos anume. Aprilie 10, leat 7206".

Pentru Evul Mediu, calul reprezenta principalul animal de povară, fiind folosit la cele mai variate activităţi, de la transportul poverilor la călărit[23]. În multe cazuri era folosit de către familiile sărace inclusiv la arat, fiind înjugat în locul boilor. O călătorie la distanţă mai mare (de la Craiova la Bucureşti de pildă) era cu neputinţă fără folosirea cailor. Del Chiaro consemnează: „*Caii din Ţara Românească sunt foarte căutaţi nu numai de ofiţerii nemţi din Transilvania ci şi de negustorii care sunt trimişi din Polonia să cumpere* <cai>"[24]. O altă sursă – un călător anonim britanic – menţionează „[...] *o ţară roditoare* [Ţara Românească, n. n.] *îmbelşugată în vite şi cu o foarte frumoasă rasă de cai*"[25]. Războaiele făceau ca aceste animale să fie privite de către conducerea centrală a oricărui stat ca fiind de importanţă strategică. Imperiul Otoman nu făcea excepţie de la regulă şi deţinea *de facto* drept de preemţiune în privinţa comerţului pe care Ţările Române îl făcea cu cai.

Observăm că la „*Rânduielile*" din 10 februarie 7204 (1696) şi 10 aprilie 7206 (1698) este menţionată „*porunca împărăţiei*" (firmanul sultanului), caii fiind necesari logisticii armatei otomane şi tot aici în titulatura „rânduielii" cailor apare termenul „dajdie", termen ce nu se întâlneşte la celelalte „rânduieli" şi care ar conferi, la o primă evaluare, un statut special sau cel puţin diferit. Caracterul regulat al celor cinci „*rânduieli ale cailor*" (birul apare cu regularitate în perioada 1694-1698, între 10 februarie şi 1 mai) arată că nu s-a impus un bir aparte referitor la cai, în ciuda celor două porunci împărăteşti pomenite la „rânduielile" din 1696 şi 1698. În 1696 (valeat 7204) cererile otomane în cai – ca de altfel şi în alte materiale necesare logisticii armatei otomane – au fost mai mari decât în alte dăţi, Poarta pregătindu-se de război contra habsburgilor: „[...] *iar când au fost dăspre primăvară, încă de la luna lui fevruarie, leat 7204, începând turcii iarăşi a face gătire de oaste în multe părţi, multe grele rânduiale, pre această ticăloasă ţară, au rânduit nu numai dări de bani mulţi şi*

[23] Interesant este că în Moldova (stat cu un nivel economic inferior celui al Ţării Româneşti) numărul de cai din oraşe nu depăşea pe cel al animalelor de povară – cai şi boi. În Focşani – oraş aflat la graniţa cu Ţara Românească, de altfel o parte a Focşanilor se afla în Ţara Românească (după descrierea ieromonahului Ipolit Vâşenschi, *Călători străini*, vol. VIII, pp. 246-247) – la 269 de case corespundeau peste 300 de cai, cf. I. Şerban, *op. cit.*, p. 34.

[24] *Călători străini*, vol. VIII, p. 371.

[25] *Ibidem*, vol. VII, p. 510.

du, ci şi cai mulţi şi boi şi oi şi cară multe cu boi deosebi, unele să să trimiţă la Beligrad, altele la Timişoara, altele la cetăţile de la Voziia, fiind poruncă ca să dreagă acele cetăţi. Şi asupra acestora venea fermanuri după fermanuri, cu grabă mare, tot cu agi de la împărăţie, cât şi domnul şi boierii îşi pierdea mintea şi sfatul, mirându-se care poruncă va sa facă mai nainte, toate grelele fiind şi grabnice, carele nu s-au mai pomenit mai nainte ca aceste greutăţi pre această săracă de ţară"[26]. Observăm că data pe care Radu Greceanu o înregistrează pentru iniţierea cererilor otomane – luna februarie – coincide cu data oferită de condică – 10 februarie 1696. Lucrurile stau ceva mai diferit în *cronica* lui Radu Greceanu pentru anul 1698 (văleat 7206), faţă de *Condica vistieriei*, dacă luăm în considerare termenul „dajdie" şi firmanul pomenit în porunca vistieriei. Cronica lui Greceanu arată pentru 1697 (văleat 7205) o creştere a cererilor otomane în materiale strategice, la un nivel neegalat până atunci, depăşind cu mult chiar şi cererile anului anterior: „*Deci când au fost într-al 9 an din domnila Mării sale, leat 7205, iar să îngreue ţara cu multe dări de la Împărăţiia Turcului mai cumplit decum fusese în ceilalţi timpi, pentru gătirile oştilor ce avea şi spre partea nemţilor şi spre partea moscalilor, cât putea zice cineva că nu va mai rămâne în ţară nici bou, nici oaie, nici cal, nici nimic, fără ban ce să da pre unde rânduia, de care să afla domnia şi boierii la mare grijă că nu le vor mai putea scoate la cap. Şi iarăşi cu ajutoriul lui Dumnezău, toate pre rând s-au rădicat*"[27]. Porunca vistieriei nu arată ca existând o astfel de cerere în 1697, ci abia un an mai târziu, când este menţionată porunca împărăţiei şi termenul dajdie. Dacă privim cifrele *Condicii*, observăm că ele sunt în concordanţă cu lamentările din cronica lui Greceanu: 8.365,5 taleri (5.577 ughi) sunt înregistraţi pentru 1697, sumă ceva mai mare decât cele ale anilor 1698 (7.890 taleri), 1696 (7.785 taleri) şi 1695 (7.875 taleri). Menţionăm că, în ciuda lamentărilor lui Radu Greceanu în privinţa cererilor otomane din 1697, care riscau să lase ţara fără nici un cal şi nimic altceva, suma strânsă din „rânduiala" cailor din 1694 este mai mare decât cea din 1698, ea însemnând 9.950 taleri[28], fără ca porunca vistieriei să menţioneze vreun firman sau termenul dajdie; cronica lui Greceanu menţiona totuşi pregătirile otomane pentru războiul cu habsburgii – „*Iar când a fost vara într-acelaşi an, gătindu-se iarăşi împărăţiia turcului cu oşti să meargă la Beligrad împotriva nemţilor* [...]"[29].

Dacă ţinem cont că însăşi *Condica vistieriei* este o înregistrare a documentelor finale ale perioadei amintite, făcută din poruncă domnească, opinia noastră cu privire la titulatura „rânduielii" cailor şi în privinţa apariţiei termenului „dajdie" şi a menţionării firmanului sultanului otoman, menţiune în dezacord parţial nu numai cu cronica lui Greceanu ci inclusiv cu însăşi cifrele condicii, este că toate acestea se datorează celui care a înregistrat datele. Probabil că grămăticul nu a avut la îndemână firmane ale sultanului decât pentru cei doi ani amintiţi – 1696 şi 1698 – celelalte documente sultanale lipsindu-i în momentul când făcea înregistrarea. Menţionarea termenului „dajdie", termen cu un oarecare sens peiorativ, poate fi, cel puţin până la proba contrarie, doar exprimarea de către grămătic a stării de spirit ce „domnea" la curtea domnească a lui Brâncoveanu. În mod normal trebuie avut în vedere că

---

26 R. Greceanu, *Istoria domniei*, pp. 112-113.

27 *Ibidem*, p. 117.

28 *Condica*, pp. 18-9; 9.950 taleri reprezentând suma colectată de la satele de bir, satele cu „rumptoare", oraşe şi slobozii.

29 Radu Greceanu, *Istoria domniei*, p. 101.

„rânduiala" cailor are un caracter regulat, anual, data colectării sumelor fiind oarecum apropiată.

Reforma fiscală promovată de Brâncoveanu în 1701 a reprezentat generalizarea sistemului rumptorii la nivelul întregii ţări, cu alte cuvinte unificarea tuturor birurilor şi plata acestora în patru rate. Inclusiv *„rânduiala cailor"* a fost inclusă în aceste patru semi. Cerinţele armatei otomane au dus la „scoaterea" din nou a *„rânduielii cailor"* pentru 1702 şi 1703, afară de cele patru semi, chiar dacă la această *„rânduială"* nu participau de acum decât breslele. În privinţa acestui bir, trebuie menţionat că breslele participau cu sume ceva mai consistente decât birnicii iar din bresle, boierii veliţi, boierii mazili şi mănăstirile par a fi categoriile care făceau cele mai bune afaceri cu cai, lucru de altfel foarte normal, dată fiind căutarea pe care aceste animale le aveau, aşa cum afirmă Del Chiaro. Menţionăm şi faptul că aceste animale constituiau preţioase bunuri oferite în dar demnitarilor otomani de rang înalt; *Condica vistieriei* şi *cronica* lui Radu Greceanu menţionează de foarte multe ori acest aspect[30]. Pentru obţinerea rezultatelor corecte am apreciat unde a fost necesar preţul cailor ca fiind acela dat de *Condică*, rezultat chiar în porunca vistieriei („rânduiala" din 1 martie 7203), adică 25 taleri/cal[31].

Reprezentarea grafică a „rânduielii" cailor pe judeţe scoate în evidenţă o poziţie fruntaşă a judeţelor Prahova şi Gorj, urmate de Ilfov şi Romanaţi; la polul opus situându-se judeţele Olt şi Teleorman. Situaţia este comparabilă cu graficul haraciului (grafic necesar unei imagini a repartiţiei demografice a populaţiei Ţării Româneşti), aceleaşi judeţe situându-se pe primele şi respectiv ultimele locuri.

II. Biruri referitoare la boi, vaci şi oi:

1. „Rânduiala boilor pre judeţe ce s-au scos, care ne-au venit poruncă să trimitem la Belgrad, precum scrie în jos anume. Aprilie 18, leat 7202.
2. Rânduiala de vacile şi oile ce s-au pus pre judeţe pentru conacele hanului, precum scrie în jos anume. Iulie 15, leat 7202.
3. Boii ce au venit poruncă de la împărăţie să dăm la Belgrad, care s-au rânduit pre judeţe pre silişti şi s-au plătit boul po taleri 8 şi cheltuiala boului po taleri 1 cin taleri 9, fieşte care judeţ precum scrie în jos anume. August 20, leat 7202.

[30] *Ibidem*, p. 98; în ceea ce priveşte *Condica vistieriei*, informaţiile cu privire la caii oferiţi ca „plocon" de către Brâncoveanu sunt foarte numeroase. Cel mai consistent „plocon" în cai pare a fi fost făcut în timpul vizitei la Adrianopol, pe care Brâncoveanu a făcut-o în 1703, în urma căreia sultanul i-a confirmat domnia pe viaţă. 72 cai au fost achiziţionaţi pentru „plocoane", din care 2 cai au revenit lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, cf. *Condica*, p. 727; acest „plocon" este menţionat şi de Radu Greceanu, *Istoriia domniei*, p. 144. Edmund Chishull aminteşte că lordul Paget, aflat în trecere prin Ţara Românească, a primit şi el un cal din rasa românească din partea stolnicului Constantin Cantacuzino şi alţi doi din aceeaşi rasă, a doua zi de la sosirea sa la Bucureşti, din partea lui Brâncoveanu, cf. *Călători străini*, vol. VIII, p. 198. Pentru întreţinerea şi cultivarea relaţiilor lui Brâncoveanu cu demnitarii otomani de rangul doi, cf. Vilică Munteanu, *Cu privire la unele relaţii dintre Constantin Brâncoveanu şi dregătorii otomani din cetăţile de pe malul drept al Dunării*, în „Carpica", XXI, 1990, pp. 37-51.

[31] *Condica*, p. 102; în privinţa preţurilor cailor, vezi Ruxandra Cămărăşescu, Coraliei Fotino, *Din istoria preţurilor. Evoluţia preţurilor cailor în Ţara Românească*, în „Studii şi materiale de istorie medie", VI, 1973, pp. 225-243, iar în privinţa metodologiei de lucru, cu date statistice, vezi Irina Gavrilă, *Matematica şi istoria. O strategie în tratarea eşantioanelor de date istorice; interferenţa statistică într-o problemă a evoluţiei preţurilor în Ţara Românească (sec. XVI-XVIII)*, în „Studii şi materiale de istorie medie", XI, 1992, pp. 74-89.

4. Rânduiala boilor ce a venit poruncă de la împărăţie, de s-au trimis la Belgrad, ce s-au rânduit în toate judeţele, pre silişti şi la sutaşi, de cruce 1 bou, cum arată în jos anume. Martie 27, leat 7203.
5. Rânduiala de dajdia ce s-a scos pentru 6.000 de oi ce au venit poruncă de la împărăţie ca să se trimită la Belgrad, la care s-au socotit de au dat cu toţii ca şi la Seama a II-a, afară de călăraşi şi dorobanţi, anume cum semnează în jos. Iunie 26, leat 7203.
6. Vacile şi oile de conacele hanului ce s-au rânduit pre judeţe precum arată în jos anume. Iulie 5, leat 7203.
7. Rânduiala boilor de Belgrad ce s-au rânduit pre judeţe, precum scrie în jos anume. Fevruarie 1, leat 7204.
8. Rânduiala oilor împărăteşti ce s-au pus pre judeţe. Martie 15, leat 7204.
9. Rânduiala boilor ce s-au pus de s-au trimis din ţară ca să se împlinească boii Casap-Başii, care nu au ajuns şi pentru 100 de care de treaba Domniei, cum arată mai jos Mai, 18 dni, 7204.
10. Rânduiala de dajdia Casap Başii, ce s-a pus pre ţară pentru banii ce au avut rânduială de la împărăţie să ia, precum scrie în jos anume. Iunie 1, leat 7204.
11. Judeţele ce s-au rânduit de au dat bani, care s-au dat plocoanelor sultanului şi la alţii.
12. Oile de sursat pre judeţe, care s-a socotit de s-a luat de oaie po bani [loc alb în *Condică*, n. n.] precum scrie în jos anume. Fevruarie 4, leat 7205.
13. Rânduiala boilor de Belgrad ce s-a pus pre judeţe ca să dea cu toţii, afară de boiarii mazili şi sutaşii şi preoţii şi logofeţeii za divan şi dărăbanţii şi scutelnicii călări şi pedeştrii şi afară din satele cele cu rumptoarea cea nouă, iar ăilalţi să dea toţi fieşte-care judeţ cum arată în jos. Martie 5, leat 7205.
14. Rânduiala boilor ce s-a pus pre judeţe ca să se împlinească boii de Belgrad, 1.500 de boi, pre cât scrie în firman, neputându-se ajunge din rânduiala ce s-a făcut astă primăvară, la care boi au dat toţi, afară din boiarii mazili şi sutaşii şi preoţii şi logofeţeii za divan şi slujitorii dajdici şi dărăbanţii şi scutelnicii călări şi pedeştrii şi satele cu rumptorile cele noi, iar afară dintr-aceştia ăilalţi să dea toţi pe cum scrie în jos anume. Iunie 20, leat 7205.
15. Rânduiala vacilor şi oilor ce s-a pus pre judeţe să dea la conacele tătarilor când a trecut Şahpazgherei-Sultan, fieşte-care judeţ cum scrie în jos anume. Iulie 8, leat 7205.
16. Rânduiala sursatului ce s-a scos în toate judeţele ca să dea câţi au oi din 40 de oi 1 oaie şi să se plătească cu bani oaia po ughi 1, semnându-se fieştecare judeţ cu suma lui, precum scrie în jos anume. Ghenarie 20, leat 7206.
17. Rânduiala boilor de Belgrad cum arată în jos anume. Mai 2, leat 7206.
18. Rânduiala vacilor şi oilor de conacele tătarilor ce s-a scos pre judeţe să dea cu toţii afară numai din boiarii mazili cum semnează în jos. Iulie 4, leat 7206.
19. Boii ce s-a scos pre judeţe care s-au trimis la Belgrad de s-a împlinit suma boilor care nu se împlinise cu cei ce s-au trimis mai înainte, cum scrie în jos. 4 august, leat 7206.
20. Rânduiala de boii curuţilor care ne-au venit poruncă de la împărăţie să dăm cruţilor, să ni se ţină în seamă la haraci, cum s-a rânduit pre judeţe. Septemvrie 5, leat 7208.

21. Rânduiala oieritului ce s-a vândut estimp după obicei, cum scrie în jos anume Noiemvrie 17, leat 7211.
22. Sumele judeţelor de vânzarea oieritului dupe cum s-a vândut la Divan, cum scrie în jos anume. Noiemvrie 15, leat 7212".

Creşterea animalelor reprezintă pentru întreaga perioadă a Evului Mediu românesc principala ramură a agriculturii, acest lucru fiind observat nu numai din sumele de bani indicate de *Condica vistieriei* dar şi din tradiţia populară românească, transhumanţa având un loc bine stabilit în folclorul românesc. Trecând de la tradiţie la cifre, statistica comparativă (vezi reprezentarea grafică din Anexe) arată clar o importanţă mult mai mare acordată creşterii animalelor şi trebuie menţionat că în acest grafic nu au fost înregistrate sume colectate din impozitele porcinelor (goştinăritul mergea la Cămara Domnească, mai ales că societatea otomană nu avea nevoie de carne de porc), sau pe alte animale – în general păsările de tot felul („orătăniile") care nu făceau obiectul impozitării. După cum se poate vedea, birurile boilor, oilor şi vacilor sunt mult mai numeroase, ca număr dar şi în ceea ce priveşte sumele colectate de la contribuabili. În plus, birurile acestea nu au un caracter regulat, o dată fixă pentru plată, ci sunt „scoase" în funcţie de necesităţile militare ale Imperiului Otoman, realitate incontestabilă care se observă din chiar titulatura „rânduielilor": „[...] *dajdia ce s-a scos pentru 6.000 de oi ce au venit poruncă de la împărăţie ca să se trimită la Belgrad* [...]"[32]; „[...] *să să împlinească boii de Belgrad, 1500 de boi, pre cât scrie în firman* [...]"[33] şamd. Cât era nevoie, atâta se cerea, fără altă explicaţie, indiferent dacă în anul respectiv a mai existat o „rânduială" cu acelaşi profil. Situaţia aceasta nu făcea altceva decât să aducă pe contribuabili la starea firească de exasperare, lucru care se poate observa inclusiv din modul de exprimare a lui Radu Greceanu (arătat şi în exemplele anterioare), de fiecare dată când amintea de câte o „rânduială" „scoasă", atitudinea cronicarului fiind cu siguranţă influenţată şi de responsabilităţile funcţiei de logofăt. De altfel, trebuie amintit că, însăşi reforma fiscală a lui Brâncoveanu, din 1701 generalizarea sistemului rumptorii la scara întregii ţări – şi condiţia, mai mult decât fermă, pe care domnitorul a pus-o sultanului în 1703 în momentul când Înalta Poartă a mărit tributul[34], au avut drept cauză această situaţie. Societatea românească trebuia într-un anume fel liniştită. Apoi modul lui Greceanu de a se exprima: „[...] *de care să aflu domnia şi boierii la mare grijă că nu le vor mai putea scoate la cap*", „*pre această săracă de ţară*" şamd nu face altceva decât să arate care era starea de spirit la Curtea domnească.

Boii puteau fi folosiţi în plus şi la căratul poverilor, unele din biruri („rânduiala carelor") menţionând prezenţa boilor în jug. Destinaţia oilor şi vacilor era asigurarea cu carne a necesarului de consum al capitalei otomane sau a unităţilor

---

32 *Condica*, p. 128.

33 *Ibidem*, p. 317.

34 „[...] *dă vreme ce haraciul să adăugea să să arădice încai şi să lipsească alte angarii, mâncături, mucarereruri, huzmeturi, mumbaşiri cu porunci şi altele, ci ce ar fi trebile şi poruncile împărăţiei prin capichehaiele să să dea de ştire domnului şi domnul să le facă şi să le împlinească*"; aprobarea şi întărirea cererilor lui Constantin Brâncoveanu prin hatişerif sultanal nu reflectă altceva decât o recunoaştere a acestei stări de fapt existente: „*Şi îndată făcând talhâş la împăratul după rugăciunea Mării Sale împăratul încă au poruncit aşă să fie şi să să aşăze. Şi aşa şi hatişeriful împărătesc se-au întărit să lipsească toate alte mâncături pentru căci se-au adaos haraciul*" (R. Greceanu, *Istoria domniei*, p. 220).

militare din teritoriu şi mai ales de pe frontul habsburgic. Preţul cărnii pentru ieniceri avea un statut special, el nefiind afectat de nici un fel de fluctuaţie, indiferent de situaţia economică, diferenţa de preţ fiind achitată de către vistieria statului. Un rol important aici îl avea Casap Başa, altfel spus, mai marele măcelarilor din Istanbul, *Condica vistieriei* menţionând clar destinaţia boilor în însăşi denumirea „rânduielii”. Ienicerii din Istanbul erau aprovizionaţi cu carne adusă săptămânal de la abatoarele de la marginea capitalei şi depozitată într-un loc special denumit Et-Meydan (piaţa cărnii). Tradiţia era aşa de puternică încât până şi trecerea prin faţa caravanei care aducea carnea la Et-Meydan era socotită sacrilegiu şi pedepsită imediat cu moartea. Şi tot referitor la tradiţie, menţionăm importanţa pe care o avea cazanul ortalei, care servea nu numai pentru pregătirea mâncării ci constituia în acelaşi timp simbolul forţei şi coeziunii fiecărei unităţi. Comandantul unei unităţi de ieniceri se numea *ciorbadjî* (cel care face ciorba)[35]. Pierderea cazanului (capturarea lui de către inamic) reprezenta cea mai mare dezonoare şi era pedepsită cu destituirea tuturor ofiţerilor unităţii respective. Adunarea în jurul acestui cazan sau scoaterea din cazărmi a cazanelor semnifica răzvrătirea ienicerilor[36]. Un motiv mai mult decât serios pentru ca administraţia otomană să ia din timp măsuri ferme pentru achiziţionarea de carne pentru necesarul trupelor. Poate de aici şi firmanele sultanului menţionate de Radu Greceanu (*„venea fermanuri după fermanuri cu grabă mare”*) şi *Condica vistieriei* (*„Rânduiala Casap Başii,* [...] *cum scrie în firman”*).

Statistica rezultată din analizarea datelor cuprinse în *Condică* arată o detaşare a judeţului Ialomiţa (14 procente). Trebuie menţionat că în privinţa acestui judeţ, suma dată de *Condica vistieriei* pentru anul 1703 – 17.850 taleri – trebuie supusă unor verificări amănunţite. Cu toate acestea, chiar şi în situaţia unei greşeli a grămăticului sau a lui Aricescu, suma trebuie să fi fost destul de mare, mai ales că sumele celorlalţi ani sunt şi ele destul ridicate în comparaţie cu celelalte judeţe. Ialomiţa conduce detaşat în privinţa sumelor colectate de pe urma boilor, vacilor şi oilor. Este urmat de Mehedinţi, în situaţia când pentru anul 1703 nu putem stabili care este suma globală colectată din acest judeţ şi, în consecinţă, nu am inclus-o în grafic. Urmează apoi Slam–Râmnicul şi Ilfovul. Interesant că în *Condica vistieriei*, judeţul Slam–Râmnic este scutit în foarte multe situaţii, mai ales în ceea ce priveşte *„birurile mărunte de lună”* pentru cheltuiala vistieriei şi la birurile găleţii şi fânului. Pe ultimele locuri la oi vaci şi boi se situează judeţele Olt şi Teleorman. Comparativ cu haraciul, vedem că numai în privinţa judeţelor Olt şi Teleorman situaţia este asemănătoare – sumele fiind mici şi într-un caz şi în altul, ca şi în cazul „rânduielilor” cailor. Se poate concluziona că aceste judeţe erau mai slab populate, având mai puţini contribuabili decât restul judeţelor. În ceea ce priveşte judeţul Ialomiţa, judeţ fruntaş la „rânduielile” oilor, vacilor şi boilor dar aflat pe un loc patru în graficul haraciului, se poate afirma că locuitorii acestuia aveau predilecţie pentru creşterea animalelor. Pentru obţinerea unor rezultate corecte, în situaţia în care birnicii au plătit în natură, am raportat preţul vacilor la 1 taler – oaia, 5 taleri – vaca, 8 taleri – boul (preţuri stabilite de vistierie).

[35] Denumirea acestei funcţii este redată în descrierea bătăliei de la Zenta şi de R. Greceanu, *Istoria domniei*, p. 120: *„80 ciorbagii s-au prăpădit şi cu tot ogeacul inicearilor”*.

[36] Tahsin Gemil, *Ienicerii, copiii de suflet ai padişahului*, în „Magazin istoric”, VI, nr. 3 (martie), 1972, p. 93.

V. **Biruri referitoare la unt**:

1. „Rânduiala untului împărătesc ce s-a rânduit pre judeţe, precum arată în jos anume. Decemvrie 25, leat 7204.
2. Rânduiala untului împărătesc ce s-a pus pre judeţe pe cum scrie în jos anume. Martie 1, leat 7205.
3. Rânduiala untului împărătesc ce s-a pus pre judeţe cum arată în jos. Ghenarie 12, leat 7206.
4. Rânduiala untului împărătesc ce s-a pus pre judeţe cum arată în jos anume. Mai 3, leat 7207.
5. Rânduiala de birul untului împărătesc ce s-a pus pre satele birniceşti şi călărăşeşti pe judeţe cum scrie în jos anume. Octomvrie 1, leat 7209".

Alături de birurile impuse pe animale, *Condica* înregistrează un bir tangenţial acestora şi anume „rânduiala" de birul untului împărătesc, bir ceva mai puţin important, din punct de vedere al sumelor colectate, în raport cu birurile pe animale. Pretenţia otomanilor la acest bir este legată de obiceiul musulmanilor de a găti cu unt şi nu cu altfel de grăsime[37] (untura de porc nu era folosită nici măcar la curăţarea şi conservarea armelor de oţel). *Condica* nu oferă informaţii amănunţite despre cum şi în ce fel a fost folosit untul de către otomani, ci ne spune sec că untul a fost trimis cu însoţitor (nominalizarea însoţitorului denotă o oarecare importanţă acordată untului) direct la Belgrad, Istanbul, sau Babadag. A fost folosit în bucătăriile ienicerilor, alături de carnea preluată tot din spaţiul românesc, fapt menţionat de florentinul Del Chiaro[38] Birul apare oarecum regulat (decalări variabile se înregistrau numai în privinţa lunilor anului) din 1696 – dată la care Înalta Poartă era în toiul pregătirilor de război, cu soldaţii mobilizaţi la Belgrad – până în 1701 – momentul reformei fiscale. Interesantă este comparaţia cu graficul birurilor boilor, vacilor şi oilor. Astfel, judeţul Ialomiţa, aflat detaşat pe primul loc la aceste biruri, judeţ deţinător de animale, se afla abia pe locul al şaselea în privinţa untului, ceea ce ne întăreşte ipoteza că suma atribuită de *Condică* acestui judeţ pe anul 1703, la „rânduiala" sursatului, ar fi eronată. Pe primul loc la unt se situează Mehedinţiul, cu 12% din totalul de produs strâns ca impozit, urmat de Prahova – 11% şi, în ordine, Gorj, Ilfov şi Romanaţi. Pe ultimele două locuri, ca şi la celelalte biruri, se găsesc tot judeţele Olt şi Teleorman. Dat fiind că la acest bir *Condica* spune că s-a plătit în natură, am calculat preţul cântarului de unt (cântarul=44 ocale=55,968 kg – cântarul turcesc, valabil şi pentru Ţările Române) la 10 taleri, preţ oficial al vistieriei.

IV. **Biruri referitoare la miere şi ceară**

1. „Rânduiala mierii şi a cerii împărăteşti, ce s-a pus pre judeţe pre satele de bir care s-a socotit să dea de 1 ban po ughi 1 şi satele plăieşeşti şi satele de drumuri să dea pre jumătate, ce au ieşit la decemvrie 10, leat 7203.

[37] Nadia Anghelescu, *Introducere în Islam*, Bucureşti, 1993, p. 49; în Ţara Românească (probabil şi în Imperiul Otoman) se folosea şi undelemnul, desigur, la o scară ceva mai mică în comparaţie cu untul, cf. I. Constantinescu, *op. cit.*, *passim*. Dacă dăm crezare faimoaselor povestiri ale Şeherezadei, binecunoscute în toată societatea musulmană – societate caracterizată prin predispoziţia către tradiţionalism – la palatul califului Harun al Rashid peştele se mânca prăjit în unt; Harun al Rashid fiind conducătorul ideal, potrivit tuturor perceptelor Islamului, model pentru urmaşii direcţi, ca şi pentru dinastia osmană.

[38] *Călători străini*, vol. VIII, p. 371.

2. Rânduiala de birul mierii ce s-a pus pre judeţe pre satele de bir, care s-a socotit să dea de 1 ban po ughi 1, ce au ieşit la septemvrie 20, leat 7203.
3. Rânduiala mierii şi a cerii împărăteşti, ce s-au pus pre judeţe, pre satele de bir, care s-au socotit să dea de 1 ban po ughi trei, iar plăieşii şi satele de drum să dea pre jumătate, fiecare judeţ cu suma lui cum scrie în jos anume, ce au ieşit la septemvrie 20, leat 7204.
4. Rânduiala de birul mierii ce s-a pus pre judeţe pre satele de bir, care s-a socotit să dea de 1 ban po ughi 3, fiecare judeţ, cum arată în jos, ce au ieşit la septemvrie 20, leat 7204.
5. Rânduiala mierii ce s-a pus pe judeţe, pre satele de bir care s-au socotit să dea de ban 1 po ughi 10, şi satele plăieşeşti şi satele de drum să dea pre jumătate, ce a ieşit la septemvrie 25 leat 7205.
6. Rânduiala de birul mierii ce s-a pus pre judeţe care s-a socotit să dea de ban 1 po ughi 10, după scădenia ce s-a făcut la luna lui octombrie, cum scrie în jos anume. Octombrie 5, leat 7205.
7. Rânduiala mierii ce s-a pus pre judeţe, pre satele de bir care s-au socotit să dea de ban 1 po ughi 6, iară satele plăieşeşti şi satele de drum să dea pre jumătate şi Titeştii şi Boişoara şi Grebleştii şi Câinenii şi Cobia–Căpşuna iertaţi de tot, fieştecare judeţ cu suma lui cum scrie în jos anume. Septemvre 20 leat 7206.
8. Rânduiala de birul mierii ce s-a scos în toate judeţele pe satele de bir, care s-a socotit să dea de ughi 1 po ughi 5 fieştecare judeţ cu suma lui precum scrie în jos anume. Octomvrie 6, leat 7206.
9. Rânduiala mierii ce s-a pus pre birnici să dea de ughi 1 po ughi 8, scoţându-se plăieşii şi satele de drum care dau pre jumătate, fieşte-care judeţ cu suma lui cum scrie în jos anume. Octomvrie 1, leat 7207.
10. Birul mierii ce s-a scos în toate judeţele pe birnici să dea de ughi 1 po ughi 8, fieşte-care judeţ, cum scrie în jos anume. Octomvrie 10, leat 7207.
11. Rânduiala unui bir ce s-a pus pe silişti pentru mierea şi ceara împărătească care s-a numit ploconul hanului, pe judeţe cum scrie în jos anume. Noemvrie 1, leat 7208.
12. Rânduiala de dajdia mierii ce s-a scos pre judeţe pe silişti de au dat cu toţii cum arată în jos. Iulie 4, leat 7208.
13. Rânduiala mierii ce s-a scos pe birnici pentru mierea şi ceara împărătească, ca să se dea de 1 ban pe bani 30, iar plăiaşii i satele de drum să dea pe jumătate, judeţele cu suma lor cum scrie în jos anume. Octomvrie 15, leat 7209.
14. Birul mierii ce s-a scos de 1 ban po bani 20 pre judeţe cum scrie în jos".

Neîndoielnic, cele mai căutate produse româneşti de export sunt mierea şi ceara, atât de societatea otomană cât şi de către cea occidentală. Însemnările lui Del Chiaro sunt, în această privinţă, inechivoce: *„Stupi se găsesc în toată Ţara Românească din belşug"* şi *„din Ţara Românească se aprovizionează Veneţia cu ceară şi carne precum şi bucătăria sultanului cu unt şi miere în mare cantitate"*. Autorul *Revoluţiilor Valahiei* este foarte bine informat despre calitatea şi modul de preparare al mierii şi cerii în Ţara Românească, şi care – după modul amănunţit în care îl descrie, cu siguranţă că a văzut prepararea la faţa locului – trebuie să fi fost diferit faţă de reţetele

din localitatea sa de origine[39]. Este de la sine înţeles că secretarul lui Brâncoveanu şi al celor doi urmaşi ai săi la domnie, datorită funcţiei deţinute la Curtea domnească, ştia foarte bine care era destinaţia mierii şi cerii româneşti şi cam ce cantitate anuală importa Veneţia, fie din surse româneşti, fie din cele veneţiene. Mierea este pomenită de o mare parte din călătorii străini ce s-au perindat prin Ţara Românească, indiferent de perioada Evului Mediu şi de documentele emise de cancelaria domnească în care aceste relatări externe îşi găsesc şi o confirmare contemporană[40].

Graficul impozitului pe miere arată o poziţie fruntaşă a judeţului Prahova, urmat de Gorj, Romanaţi şi Mehedinţi, pe ultimele două locuri situându-se Slam Râmnicul şi Ilfovul. Cel de-al doilea grafic (judeţele pe ani) arată o creştere mult mai mare a cuantumului „rânduielii" pentru 1700, faţă de anii anteriori. Creşterea se datorează unei situaţii neaşteptate şi foarte delicate, cauzată de intrigile unor boieri munteni, duşmani ai lui Brâncoveanu, motivate de presupusele persecuţii ale boierilor de către domn, intrigi care, cu siguranţă, vizau scoaterea lui Constantin Brâncoveanu din domnie. Redăm, în acest sens, unele informaţii consemnate în *Condică*: „*15.000 taleri s-au trimes la Ţarigrad cu Ghinea Ceauşul i Ivan căpitanu, pentru prihănile ce au scornit vrăşmaşii, că s-au închis boiarii aici şi a venit Aga să-i ia să-i ducă la împărăţie; apoi văzând cei mari că sunt minciuni au cerut bani şi pentru aceia s-au trimis bani, afară din tal. 15.000 care a dat Măria Sa Vodă de la Măria Sa*", apoi „*15.000 taleri s-au trimes al doilea rând cu Toma căpitanul tot pentru această poveste, afară de alţi 20.000 care au dat Măria Sa Vodă de la Măria Sa*" şi, în cele din urmă, „*22.500 tal. S-au trimis iar la Ţarigrad cu Constantin clucerul, ce a mers să fie şi capuchehaie, tot pentru această poveste*"[41]. Prin urmare, 52.500 taleri au fost dăruiţi demnitarilor otomani pentru rezolvarea unei astfel de situaţii (afară de 35.000 daţi de Brâncoveanu din buzunarul propriu). Am indicat această cifră totală pentru a putea face comparaţie cu suma strânsă dintr-o „rânduială". Cronica lui Greceanu completează şi ea informaţiile *Condicii*: „*Numai de-atâta s-au făcut întristare domnii şi ţării, căci cheltuială multă şi pagubă s-au făcut până la 300 de pungi*"[42].

VI. Biruri referitoare la cereale

1. „Rânduiala găleţii ce s-au pus pre judeţe pre satele de bir care s-au socotit să dea de 1 ban grâu mal# obroace 4 iar care nu vor da grâu şi orz să plătească grâul, obrocul po bani 50 şi orzul, obrocul po bani 30, care s-au făcut de 1 ban po bani 320, şi satele plăieşeşti şi satele de drum pe jumătate, ce au ieşit la August 1, leat 7202.

---

[39] *Călători străini*, vol. VIII, p. 370-371.

[40] *Documente privind relaţiile agrare în veacul XVIII*, vol. I, *Ţara Românească*, volum întocmit de V. Mihordea, Ş. Papacostea, Florin Constantiniu, Bucureşti, 1960, p. 186: „*den zece bani, un ban după obiceiu Şi să aibă a lua şi den stupi şi den râmători* [...]".

[41] *Condica*, p. 569.

[42] R. Greceanu, *Istoria domniei*, p. 132; 300 pungi la 500 taleri punga=150.000 taleri. Cifra cronicarului e cam mare (aproape dublă), faţă de cifra condicii (document fiscal cu „foiţe pecetluite", la urma urmei), iar diferenţa poate fi explicată prin starea de spirit generată de intriga boierilor, prin partizanatul cunoscut al lui Greceanu pentru Brâncoveanu dar şi prin reacţia firească faţă de îndrăzneala demnitarului otoman, care i-a dezvăluit lui Brâncoveanu complotul, în mod sigur în schimbul unor importante sume de bani. Este posibil ca demnitarul otoman să fi recurs chiar la şantaj, după cum se apreciază şi în cronică: „[...] *că turcii la unele ca acestea ca să mănânce să bucură şi din câte vrăşmaşii îi pun denainte nimic nu lasă*".

2. Rânduiala fânului pre județe, care s-au scos pre scădanie ce s-au dat de luna lui August, însă scoțându-se scădania satelor plăieșești și a satelor de drum pre jumătate, care s-au scutit să se ia de 1 ban fân cosit și de unde se vor lua bani să se plătească cositul pe bani 80, precum arată în jos anume. Iulie 20, leat 7202.
3. Rânduiala găleții ce s-a pus pre județe, pre satele de bir, care s-au socotit să dea 1 ban po ughi 4 și satele plăieșești și satele de drum să dea pre jumătate, ce au ieșit la august 15, leat 7203.
4. Rânduiala fânului pre județe care s-au scos pre scădenia ce s-a dat la luna lui Iulie, însă scoțându-se scădenia satelor plăieșești și a satelor de drum pre jumătate care s-a socotit că ia de 1 ban po ughi 8 cum scrie în jos anume, August 1, leat 7204.
5. Rânduiala găleții ce s-au pus pre județe pre satele de bir care s-au socotit să dea de 1 ban po ughi 12 și satele plăieșești și satele de drum să dea pre jumătate, ce au ieșit la septembrie 1, leat 7205.
6. Rânduiala fânului ce s-a pus pe județe pe satele de bir, care s-au socotit să se ia de ughi 1 po ughi 5 iar plăiașii și satele de drum să dea pre jumătate și Titeștii și Boișoru și Grăbleștii și Câinenii și Cobia–Căpșuna, iertate de tot fieștecare județ cu suma lui precum scrie în jos anume. Iulie 20, leat 7205.
7. Rânduiala găleții ce s-a pus în toate județele, pre satele de bir, ca să fie pentru cheltuiala jicniții, ce s-a socotit să se ia de ughi 1 po ughi 10, iară plăiașii și satele de drum să dea pe jumătate și Titeștii și Boișoara și Grăbleștii și Câinenii și Cobia Căpșuna a Mănăstirii, iertați de tot, fieşte-care județ cu suma lui precum scrie în jos anume. August 22, leat 7205.
8. Rânduiala găleții ce s-a pus pe siliști pentru cheltuiala jicniții, cum scrie în jos anume. Septemvrie 1, leat 7207".

În comparație cu creșterea animalelor, cultivarea cerealelor – cu atât mai mult, a plantelor tehnice sau a tutunului – oferea vistieriei sume net inferioare, lucru explicabil cel puțin din două motive: în primul rând, volumul de muncă era la fel de mare ca și în cazul animalelor, în plus adăugându-se un grad ridicat de risc. Chiar în perioada contemporană, în care agricultura este industrializată și se lucrează cu ajutorul utilajelor motorizate, riscurile pe care le implică sistemul extensiv de cultivare a plantelor sunt mai ridicate în raport cu creșterea animalelor. Aceste riscuri creșteau considerabil în perioada când arăturile se făceau cu tracțiune animală și muncă fizică intensă. În al doilea rând – și, în opinia noastră, cel mai important – cultivarea plantelor îl lega pe țăran de pământ, nu numai în fața unor năvălitori dar mai ales în fața agentului fiscal. În fața acestor „urgii", un cioban putea să se adăpostească în pădure cu turmă cu tot, fenomen observat foarte bine de către autoritățile austriece în Oltenia primului sfert de secol XVIII. De altfel și habsburgii – în felul lor, cu un control foarte riguros – și autoritățile române în perioada premergătoare ocupației austriece – cu alte metode, în principal prin înființarea de slobozii și acordarea de facilități satelor cu regim special (plăieșești sau de drum) – au făcut tot posibilul ca să combată acest

fenomen[43]. *Condica vistieriei* menţionează facilităţile acordate satelor de drum în schimbul prestării unor servicii destul de importante şi solicitante în acelaşi timp, cum erau asigurarea cailor de olac dar şi contribuţii substanţiale la „conacele" otomanilor şi tătarilor.

Descrierile călătorilor străini fac referire la cultivarea grâului, porumbului (sau grâului turcesc) şi a meiului. Tot aceste produse – grâul, orzul şi meiul – sunt pomenite şi în poruncile lui Brâncoveanu, adresate direct celor care le cultivau: „[...] *să fie volnici cu această carte a domnii mele ce să aibă a luare dijma du pre moşiile Sfintei Mănăstiri* [mănăstirea Cozia, n. n.] *însă de la Prestol şi de la Orlea şi de la Cuşmir, ce s-ar afla pre aceste moşii: grâu, orz, mei au ver ce să ia den toată dijme den zece unu după obiciaiu*"[44]. *Condica vistieriei* menţionează si cultivarea orzului, folosit în special ca plantă furajeră. Statistica rezultată din analiza datelor *Condicii* ne indică pe primul loc, la birul perceput pe cereale, judeţul Prahova, cu 14% din total, urmat de Gorj şi Romanaţi cu 12%, pe ultimele locuri fiind Slam–Râmnicul, Oltul şi Teleormanul. Comparat cu celelalte grafice, graficul cerealelor nu oferă surprize, judeţele fruntaşe şi codaşe aici fiind aceleaşi de pe primele şi respectiv ultimele locuri din cazul celorlalte biruri. Graficul pe ani arată o tendinţă ascendentă în ceea ce priveşte producţia generală de cereale pentru anii 1694-1697, urmată de o scădere în anul 1698. Explicaţia ar fi o producţie cerealieră scăzută cauzată de secetă, explicaţie dată şi de o scrisoare a lui Brâncoveanu către braşoveni, în care motiva oprirea a 2.000 de care cu grâu din pricina acestei calamităţi naturale[45]. Observăm, prin urmare, că în epocă Braşovul se aproviziona cu cereale din Ţara Românească, ca de altfel şi noii ocupanţi ai Transilvaniei, habsburgii, confruntaţi cu problemele de aprovizionare a trupelor sale, probleme pe care, după cât se pare, Transilvania singură nu le putea rezolva[46]. O neconcordanţă apare între statistica *Condicii* şi cea făcută în urma impunerii de către austrieci a obligaţiei ca locuitorii Olteniei să-şi vândă grâul numai autorităţilor provinciei, în vederea strângerii materialelor pentru operaţiunile militare din 1738-1739[47]. Astfel, în 1739, judeţul Gorj – judeţ mai mereu fruntaş între 1694-1703 în majoritatea birurilor – era cu desăvârşire omis, pe primele locuri situându-se Romanaţi, Dolj (la celelalte biruri fiind pe la mijlocul clasamentului), Mehedinţi (judeţ fruntaş în unele biruri) şi, la mare distanţă, Vâlcea (pe ultimele locuri în graficele rezultate din *Condică*). Neconcordanţa s-ar putea explica prin reprofilarea majorităţii locuitorilor, cauzată de controlul austriac extrem de riguros în comparaţie cu cel al autorităţilor române şi/sau de condiţiile impuse de imperiali cultivatorilor de cereale în privinţa valorificării controlate a recoltelor. Mai trebuie avut în vedere şi transferul de populaţie dintr-o parte în alta a Oltului în momentul ocupaţiei habsburgic (1718)[48]. Cu toate

[43] *Documente privind relaţiile agrare*, vol. I, *Ţara Românească*, pp. 357-358; Ş. Papacostea, *Oltenia*, p. 68, vezi pentru aceasta şi Ştefan Ştefănescu, *L'évolution de l'asservissement de paysans de Valachie jusqu'aux réformes de Constantin Mavrocordat*, în „Revue Roumaine d'Histoire", VIII, nr. 3, 1969, pp. 491-499.

[44] *Documente privind relaţiile agrare*, vol. I, *Ţara Românească*, p. 186; aminteşte meiul, grâul şi orzul, urmate de precizarea *„au ver ce"*, denotă că acestea trei erau cele mai des cultivate.

[45] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XV/2, Bucureşti, 1913, p. 1469, Ştefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, Bucureşti, 1969, p. 62.

[46] C. Giurescu, Nicolae Dobrescu, *Documente şi regeste privitoare la Constantin vodă Brâncoveanu*, Bucureşti, 1907, p. 62; Şt. Ionescu, P. I. Panait, *op. cit*, p. 62.

[47] Ş. Papacostea, *Oltenia*, p. 71.

[48] *Ibidem*, pp. 66-67.

acestea, este destul de ciudat ca un județ fruntaș într-un document la 1703 să ajungă să nu mai fie nici măcar menționat la 1736. Se observă în titulatura „rânduielilor" cerealelor („rânduiala" găleții și a fânului) categoriile de sate impuse la bir, cu menționarea acelora care plăteau jumătate din bir și nominalizarea acelora care erau scutite („*iertate de tot*").

VII. Biruri referitoare la cânepă:

1. „Rânduiala cânepii ce s-a rânduit pre județe să fie pentru treaba sforii precum scrie în jos anume. Septembrie – leat 7205.
2. Rânduiala cânepii pentru sfoara împărătească ce s-a pus pre județe, fieşte-care județ cu suma lui, cum scrie în jos anume. Septemvrie 5, leat 7206.
3. Rânduiala de birul sforii ce s-a pus pe județe ca să dea cu toții, afară din boiarii mazili și sutașii și popii, fieşte-care județ cum arată în jos anume. Septemvrie 25, leat 7207."

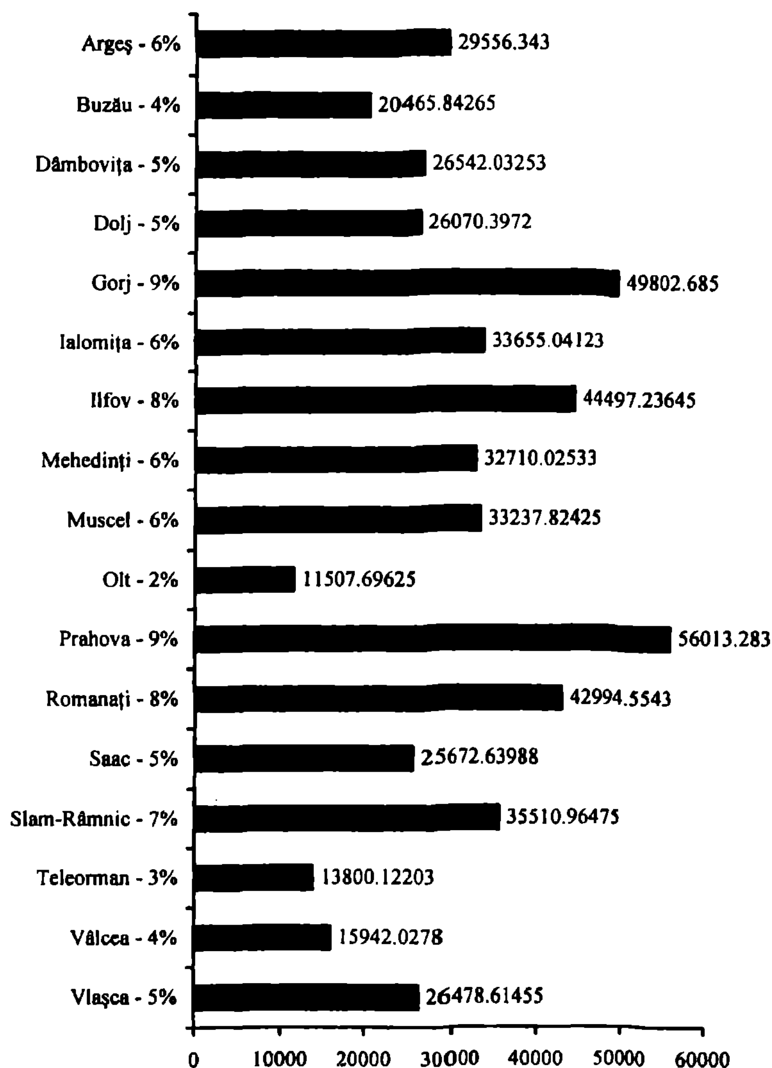
Dintre plantele tehnice, cea mai cultivată era cânepa, funiile (parâmele) rezultate din prelucrarea ei fiind necesare flotei dunărene otomane. Importanța acestei flote dunărene pentru frontul din Serbia era vitală și mărturie stau „rânduielile" ale căror sume erau destinate special flotei: „*rânduiala lemnelor Alii Pașei*"[49], apărută ulterior cu numele de „*birul șeicilor*", birul fiind același dacă urmărim data „scoaterii", profilul birului sau destinația banilor după colectare. Documentele cancelariei domnești menționează cânepa ca fiind unul dintre produsele impuse la dijmă: „[...] *să fie volnic părintele egumenul să ia venitul den suhaturi și dijma din grâu, din mei din orz den ovăz, din cânepă din in, tot din zece una după obiceaiu*"[50]. Sfoara se prelucra la București, *Condica* menționează pe Hagi Ibrahim, negustor turc, locuitor al capitalei: „*1.774 taleri s-au dat lui Hagi Ibrahim pentru sfóra împărătească care lucrează elü aicea*"[51]. Alte bresle de negustori ce se ocupau cu prelucrarea funiilor sunt cele ale brașovenilor: „*900 taleri s-au dat la brașoveni pentru sfóră*"[52]. Cererea otomană de funii era totuși mare și domnia recurgea și la cumpărarea unui număr de „păpuși" de sfoară de la Sibiu, Brașov și chiar de la Istanbul[53]. În privința participării județelor la „rânduielile" cânepii, Mehedințiul ocupă locul I, urmat în mod surprinzător de Slam–Râmnic (dat fiind că la alte biruri participarea acestui județ este minoră), Prahova, Gorj și Ilfov, ultimele locuri fiind ocupate, din nou, de Olt și Teleorman. Dat fiind că la alte biruri participarea Slam–Râmnicului este nesemnificativă, se poate spune că avem de-a face cu o specializare în cultivarea plantelor tehnice, lucru care s-ar putea explica prin localizarea județului în vecinătatea Bugeacului, culturile de cânepă probabil neconstituind o țintă tentantă pentru desele campanii de pradă ale tătarilor.

---

[49] Ali Pașa era capudanul flotei dunărene în perioada acoperită de *Condica visteriei*, cf. V. Munteanu, *op. cit.*, pp. 37-51.
[50] *Documente privind relațiile agrare*, vol. I, *Țara Românească*, p. 199.
[51] *Condica*, p. 243.
[52] *Ibidem*, p. 341.
[53] *Ibidem*, 432 („*780 taleri s-au dat pentru sfóra ce s-a adus de la Sibiu*" și „5.028 taleri s-au dat pentru *sfóra ce s-au cumpărat de la Țarigrad și de la Brașov*").

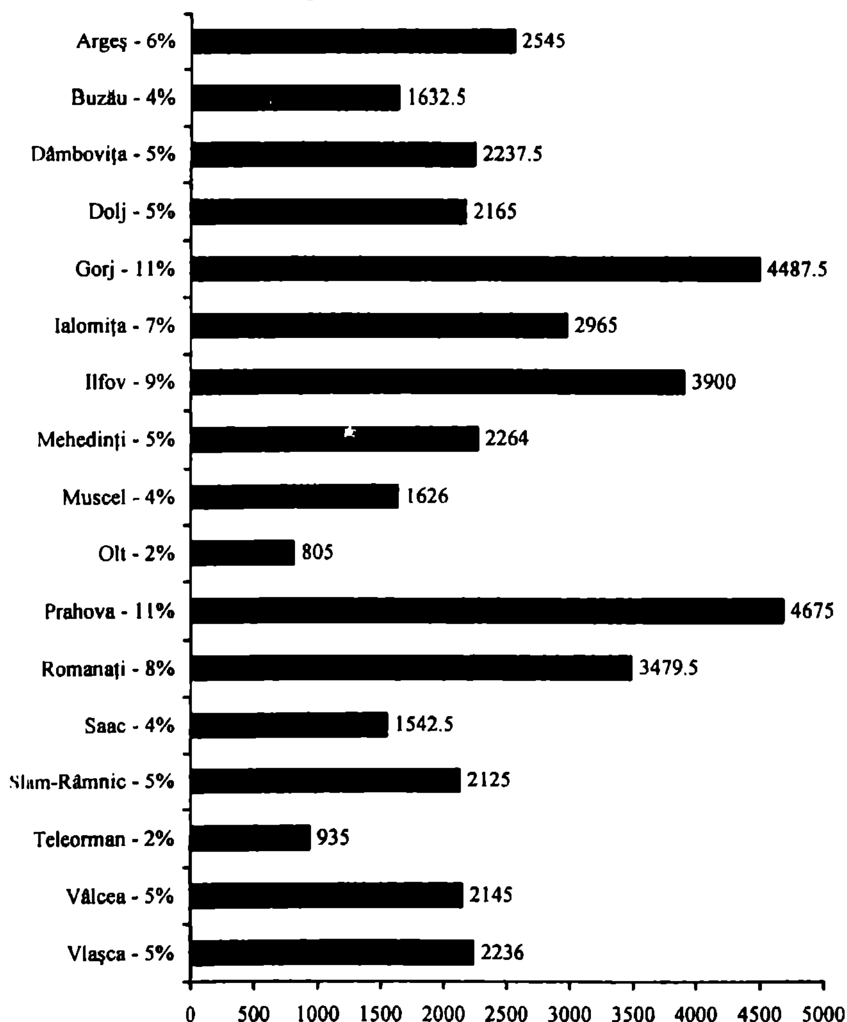
ANEXA

1. Contribuţia generală a judeţelor la haraci în perioada 1694-1703 (birnici)

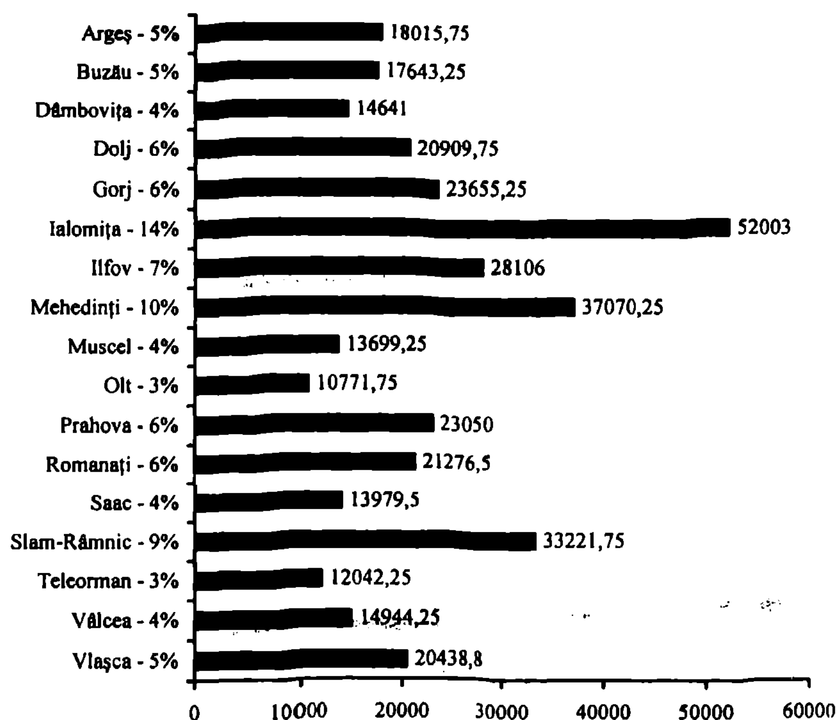
Sumele sunt calculate în taleri-lei;
alături de numele judeţului este dat procentul cu care judeţul respectiv a contribuit la haraci

2. Contribuția generală a județelor la „rânduiala" cailor în perioada 1694-1698 (birnici)

Sumele sunt calculate în taleri-lei; alături de numele județului este dat procentul cu care județul respectiv a contribuit la „rânduiala" cailor

3. Contribuţia generală a judeţelor la birurile oilor, vacilor şi boilor în perioada 1694-1699 (birnici)

Sumele sunt calculate în taleri-lei;
alături de numele judeţului este dat procentul obţinut la aceste biruri

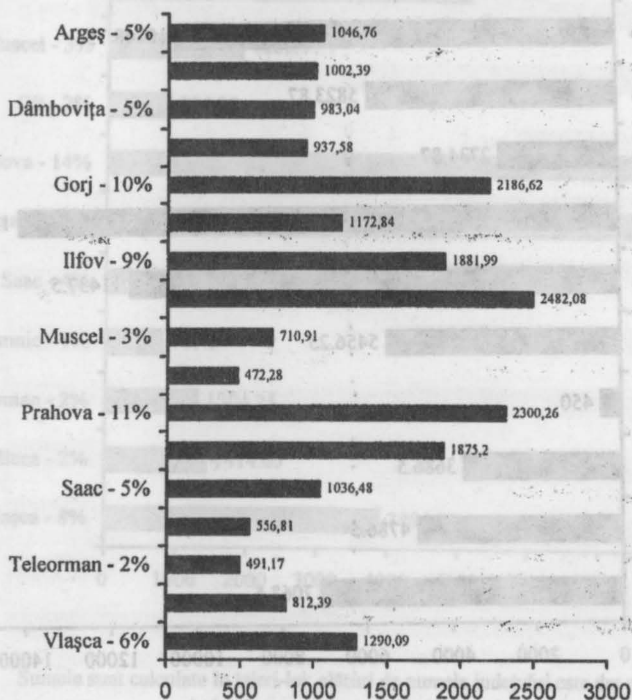
În anul 1703, *Condica vistieriei* (C. D. Aricescu, *Condica de venituri*, p. 740) prezintă pentru judeţele Dolj, Gorj, Vâlcea, Romanaţi, Mehedinţi, Vlaşca, Teleorman şi Olt suma globală strânsă de pe urma birurilor colectate de pe teritoriul acestor unităţi administrative, fără a se specifica, asemeni celorlalte judeţe sau ca în cazul altor ani, suma fiecăruia defalcată. Desigur, pot fi făcute unele estimări, luându-se în consideraţie procentajul fiecărui judeţ din totalul sumelor înregistrate de *Condica vistieriei* pe anul anterior – 1702 –, an în care fiecare judeţ a fost înscris separat, însă rezultatul nu este obligatoriu să fie exact deoarece informaţiile din *Condica vistieriei* ne arată că de foarte multe ori domnia a recurs la scutiri sau la majorări, în funcţie de situaţia specifică anilor respectivi. Este şi motivul pentru care considerăm necesară reprezentarea acestor judeţe într-un tabel separat. O primă observaţie care poate fi făcută este faptul că toate aceste judeţe, geografic vorbind, sunt situate în partea de vest a ţării – primele cinci de peste Olt (Oltenia propriu-zisă sau Valahia Mică) şi cele trei aflate în partea stângă a Oltului. Nu cunoaştem motivul pentru care aceste judeţe nu apar fiecare în parte în *Condica vistieriei*. Putem doar presupune – cunoscând faptul că această condică, făcută din porunca lui Brâncoveanu, însumează o serie de alte acte („foiţe semnate şi

pecetluite") emise de cei care aveau datoria de a colecta birurile – că persoana care s-a ocupat de adunarea într-o singură *Condică* a tuturor acestora nu a cunoscut decât de suma totală strânsă de la aceste judeţe, lipsindu-i actele emise de visterniceii din teritoriu.

Denumirea birului	Data	judeţele	în taleri
„Sumele judeţelor de vânzarea oieritului dupe cum s-a vândut la Divan, cum scrie în jos anume. Noiemvrie 15, leat 7212"	11/26/17 03	Dolj, Gorj, Vâlcea, Romanaţi, Mehedinţi	25.200
		Vlaşca, Teleorman şi Olt	13.440

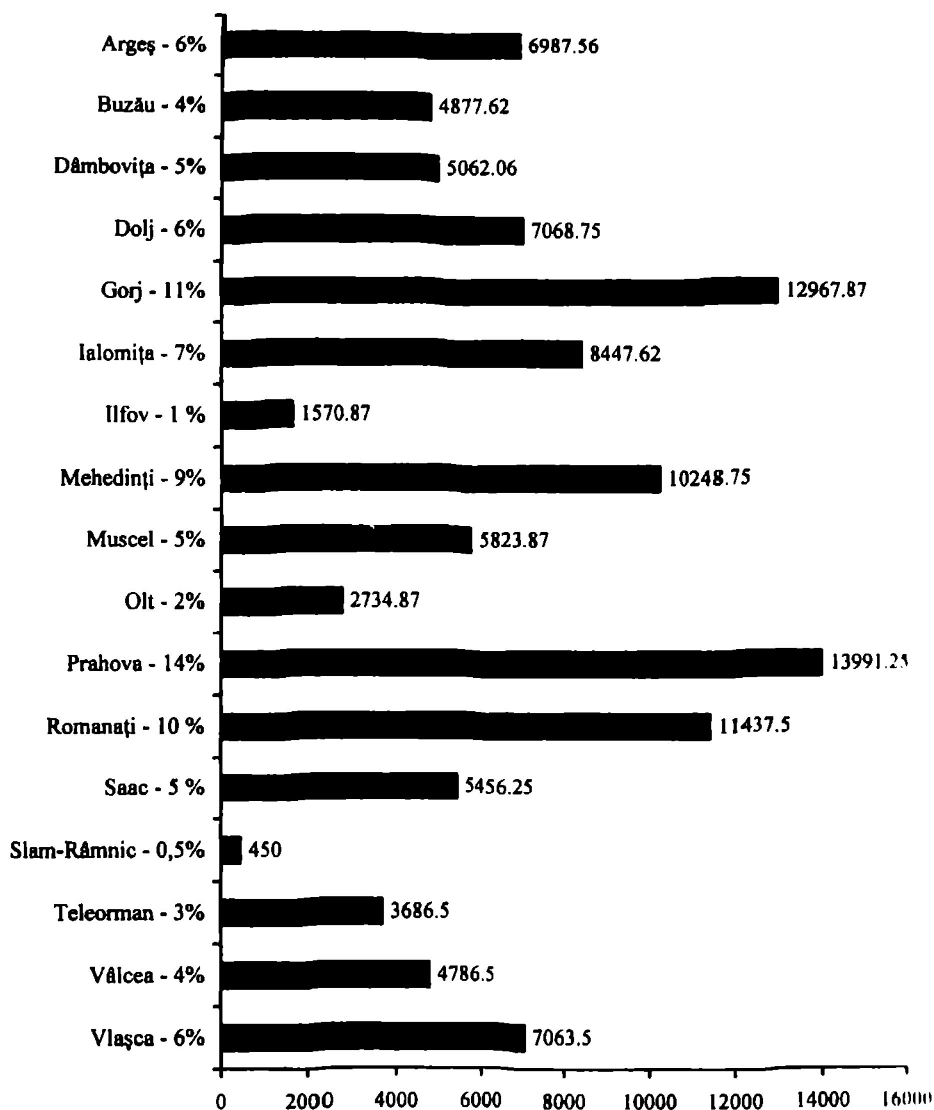
Suma totală a celor 8 judeţe – 38.640 taleri – nu poate duce la concluzia că acestea ar ocupa un loc privilegiat între cele 17 judeţe ale ţării, ea fiind vizibil apropiată de cea de 42.736 taleri colectată din celelalte 9 judeţe.

4. Contribuţia generală a judeţelor la „rânduiala" untului în perioada 1694-1698 (birnici)

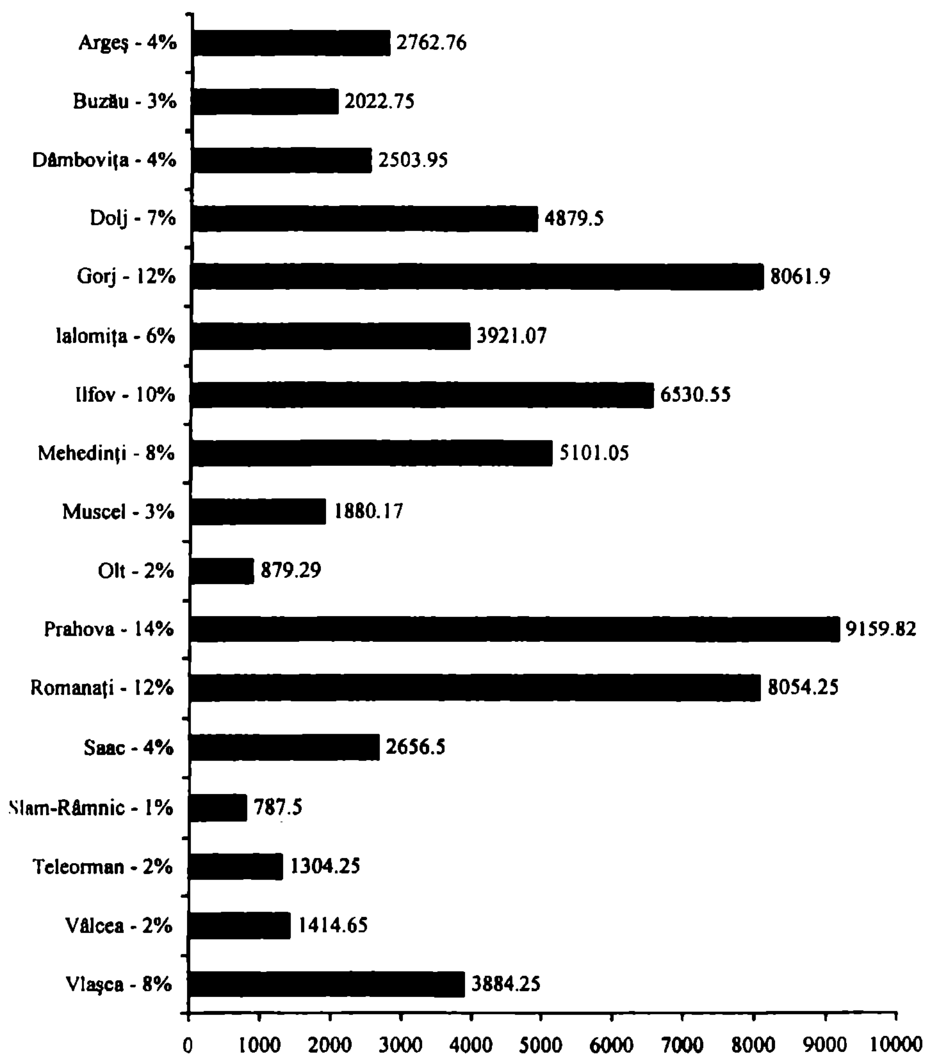
Sumele sunt calculate în taleri-lei; alături de numele judeţului este dat procentul judeţul respectiv a contribuit la „rânduiala" untului

5. Contribuţia generală a judeţelor la birurile mierii şi cerii în perioada 1694-1700 (birnici)

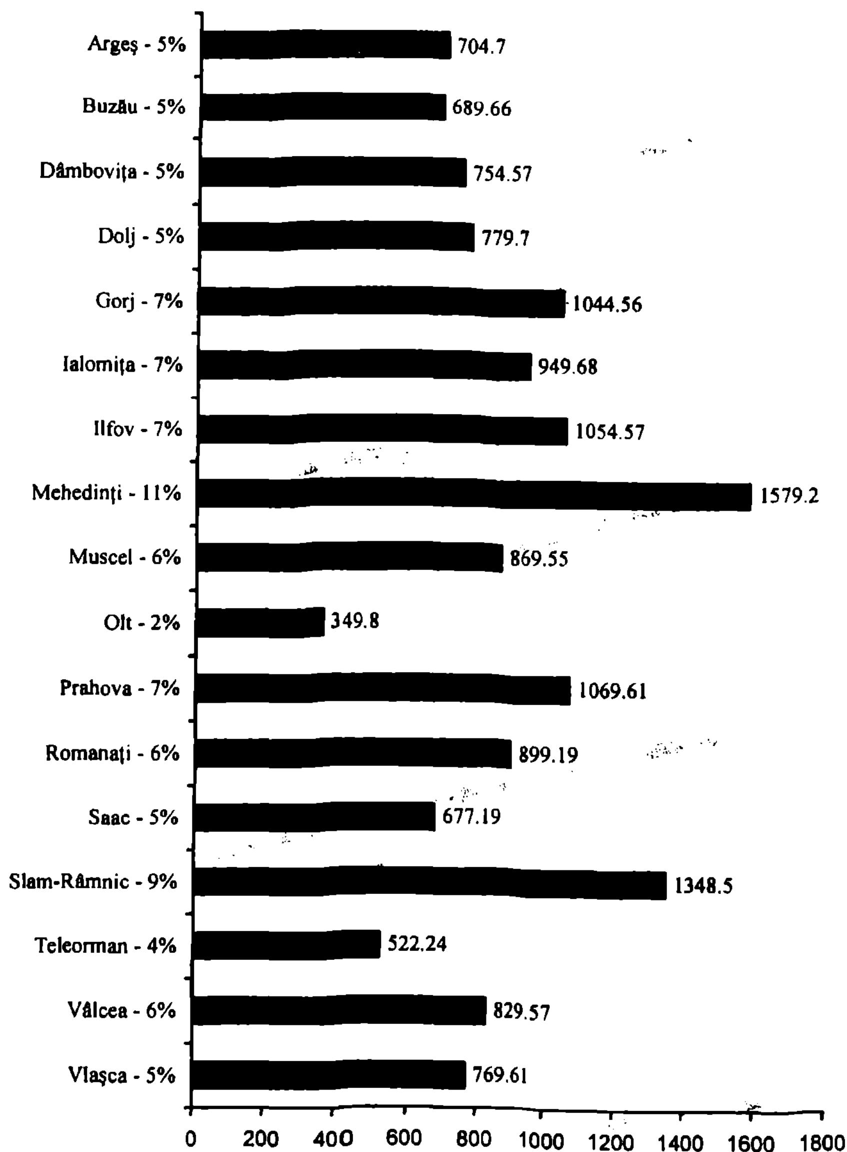
Sumele sunt calculate în taleri-lei; alături de numele judeţului este dat procentul din total obţinut la producţia de miere şi ceară

6. Contribuția generală a județelor la birurile cerealelor în perioada 1694-1698 (birnici)

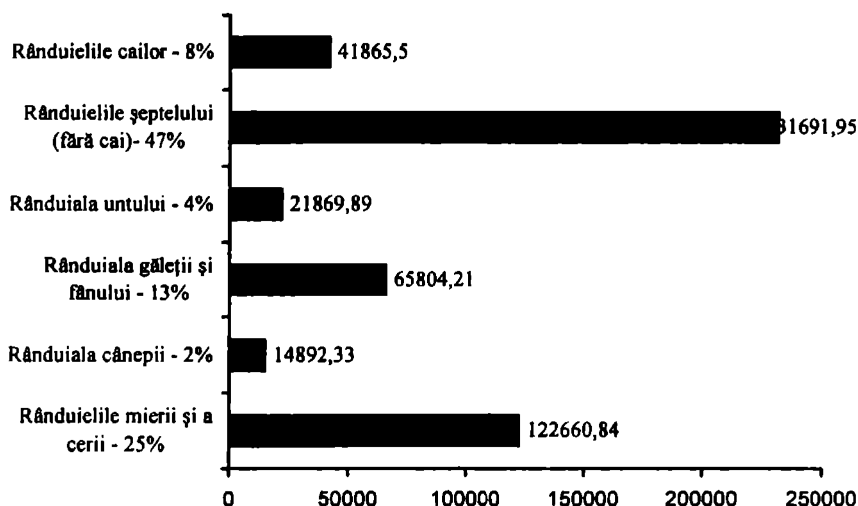

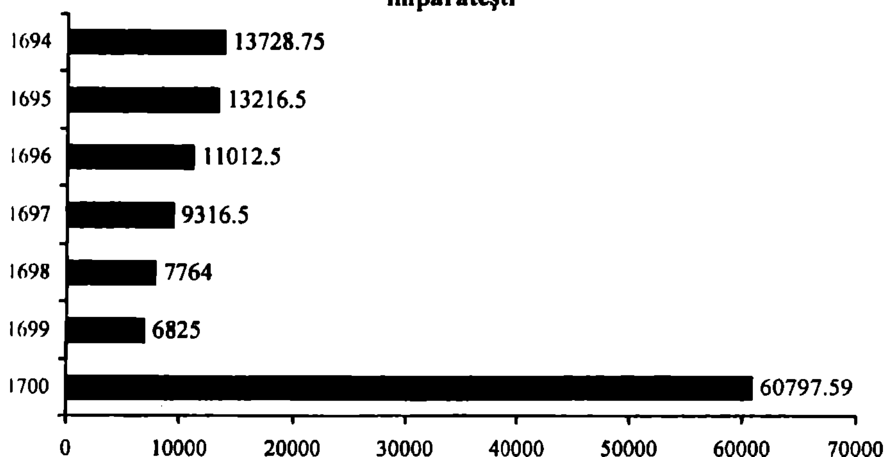
Sumele sunt calculate în taleri-lei; alături de numele județului este dat procentul cu care județul respectiv a contribuit la venitul vistieriei

7. Contribuţia generală a judeţelor la „rânduiala" cânepii în perioada 1696-1698 (birnici)

Sumele sunt calculate în taleri-lei;
alături de numele judeţului este dat procentul din total obţinut la „rânduiala" cânepii

8. Importanța „rânduielilor" oglindită în sumele de bani colectate în perioada 1694-1703
Rânduielile cailor - 8%
41865,5
Rânduielile șeptelului (fără cai)- 47%
1691,95
Rânduiala untului - 4%
21869,89
Rânduiala găleții și fânului - 13%
65804,21
Rânduiala cânepii - 2%
14892,33
Rânduielile mierii și a cerii - 25%
122660,84
0
50000
100000
150000
200000
250000
Sumele sunt calculate în taleri

9. Variația cuantumului „rânduielilor" mierii și cerii împărătești
1694
13728.75
1695
13216.5
1696
11012.5
1697
9316.5
1698
7764
1699
6825
1700
60797.59
0
10000
20000
30000
40000
50000
60000
70000
Sumele sunt calculate în taleri

10. Judeţele Ţării Româneşti în perioada domniei lui Constantin Brâncoveanu

ASPECTS OF ROMANIAN AGRICULTURE IN WALACHIA IN THE LIGHT OF *REGISTER OF THE INCOMES AND EXPENSES OF THE TREASURY* (1694–1703)

Abstract

One of the most important documents regarding the economic history of Walachia is the *Register of the Incomes and Expenses of the Treasury* from the time of Constantin Brâncoveanu's ruling. Here, is registered the total amounting of money which was collected from the tax payers. The register tabulates a number of 55 distinct tributes (the number is relative because one of tributes appears many times with different names, but no more than 60 and no less than 50), many of them, with constant feature and others with extraordinary feature, the cause of the imposing being linked by the problems of the Ottoman army and the Serbian front against the Austrians. The truthfulness of the register's information is beyond any doubt, because the register – as fiscal document – has many signatures: that of the great treasurer, that of the second treasurer, and those of all the persons who gathered the taxes. In addition, I have corroborated the registry information with another source: the notice of the foreigner travellers and the documents issued by the Romanian chancellery, all of them being filtered by critic studies: Who is the writer? When did he write? What was his company? What was his political colour? What was his training? (and so on). Beside this types of information, I used as narrative sources, the chronicles of Radu Greceanu and Radu Popescu.

The main branch of Romanian economy in the period mentioned the register (1694–1703) is agriculture. If we take into consideration the Ottomans request of cereals and animals, requests confirmed by firman, and many times with ultimatum tone, it can be said that the Romanian economy – and in that case the agriculture – is a dynamic and extensive one, able to assure with materials the ottoman capital and also all the European provinces, and in particular, the Ottoman army.

In order to have a clear view of the Romanian economic situation I designed a database in which I put the amount of money entered in the treasury sorted by tributes category, currency, with the date of the amount entering, the tax payers who participate at the tribute sorted by districts and on each district, by village category, everything was calculated in Dutch thalers which was the most important oin in the world and also in the Ottoman empire. From this database I separate the tributes with agricultural feature, regarding live stock, cereals, honey and wax, butter and hemp. From living stock I separated the horses from the rest of animals because of their strategically feature for the whole period of history till the invention of the gasoline engine. The interrogation of this database put in a real image the economic aspects of Romanian medieval history. All the graphics I corroborated with the graphic of the haraci, which is the tribute paid by all categories of tax payers and which can give us a real demographic situation.

The comparative statistics mark a top position of the Prahova and Gorj districts, with few exceptions regarding the live stock tribute (without horses), when

these two districts were left behind by Ialomiţa, Mehedinţi and Slam–Râmnic districts. It's interesting that these two districts – Prahova and Gorj – occupied the second and third place in the top of the butter tribute, the first place being occupied by Mehedinţi County, although there are other counties – Ialomiţa for example – which contributes at the living stock tribute with more substantial amount. Prahova and Gorj Counties are on the first and second places regarding the horses, honey and wax tributes, and advanced places – the third and the fourth – at the hemp tribute, being left behind by Mehedinţi and Slam–Râmnic, the last in an amazing way because at the others tributes it was on the latest places. In a constant way, the latest places were occupied by Teleorman and Olt Counties, which gave us the idea that these two districts were more less populated than the others.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIV**, 2005

FOAIA DE ZESTRE A ANCUŢEI, SOŢIA SLUGERULUI NICOLAE POPESCU, DIN ANUL 1777

SPIRIDON CRISTOCEA[*]

Printre boierii din judeţul Argeş care figurează în catagrafia[1] din 1829 se află şi Nicolae Popescu[2], despre care se menţionează: „Nicolae Popescu, n. Petreşti[3], 70 ani, sluger, al lui Şărban logofăt za divan, şade în Piteşti, are două perechi case, un han, o moşie şi o vie". Catagrafia menţionată ne oferă date atât despre biografia lui, cât şi despre situaţia socială a acestuia. Născut în 1752, Nicolae Popescu poseda în Piteşti o stare materială destul de bună. În decembrie 1777, la vârsta de 25 de ani, el se căsătoreşte cu Ancuţa, fiica preotului Lamba şi a soţiei acestuia Neacşa, despre care nu ştim din ce localitate erau. La 26 decembrie 1777, părinţii Ancuţei întocmesc foaia de zestre a fiicei lor care se căsătorea cu Nicolae Popescu. Zestrea pe care i-o dă preotul Lamba nu este mare, el nefiind boier, dar nici neglijabilă. În afară de averea mobilă, este de reţinut faptul că preotul îi dă ca zestre două case în Piteşti, probabil, aceleaşi menţionate în catagrafia din 1829, şi o vie în Dealul Izvoranilor. Prezentăm în continuare conţinutul foii de zestre, făcând menţiunea că, întrucât documentul este din secolul al XVIII-lea, intervenţia noastră în transcrierea lui este neînsemnată.

ANEXĂ

26 decembrie 1777.

Foaia de zestre a Ancuţei, fiica preotului Lamba, la căsătoria cu Nicolae Popescu

„Cu mila şi ajutoriul lui Dumnezeu orânduim cartea de zestre a fiicei noastre, Ancuţei, cum în jos arată.

1777 dic<hem>vr<ie> 26

---

[*] Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] Catagrafia se află în arhiva doamnei Coca (Petra) Balotă, căsătorită cu Grigore Balotă, urmaşul boierilor cu acelaşi nume din Cepari, judeţul Argeş, fiind scrisă în limba română alfabet chirilic.

[2] Ioan C. Filitti, *Catagrafia oficială de toţi boierii Ţării Româneşti la 1829*, în „Revista arhivelor", vol. II, nr. 4-5, Bucureşti, 1927-1929, p. 308. Facem cu această ocazie rectificarea greşelii care a apărut în articolul *Catagrafia întocmită de boierul argeşean Alecu Balotă în urma răscoalei din 1907, cu referire şi la Spiru Haret*, în „Argesis", XIII, 2004, Muzeul Judeţean Argeş, p. 373: la figura doi, sub portretul lui Alexandru Gr. Balotă, trebuie citit 1861-1928 şi nu 1861-1828.

[3] Nu putem preciza despre care Petreşti este vorba, probabil cel din jud. Muşcel.

2 boi mari; 2 boi mai mici; 2 vaci cu lapte; 1 cal de ginere; 4 mă<t>ci de stupi; 1 giubea de atlaz cu flori, blănită cu sangeap; 1 tivilichie de atlaz cu flori, blănită cu cacom; 1 tivilichie iar de atlaz, blănită cu sangeap;1 rochie cu anteriul ei de ghiermesut cu flori şi cu sponcile de argint poleite; 1 rochie vărgată de citarie cu anteriul ei şi cu sponcile de argintu; 1 rochie de ghiermesut cu anteriul ei; 1 perechie cercei de aur cu picioarele cu zmarand; 1 perechie cercei de argint, poleiţi cu mărgăritar; 1 inel de aur cu lumina verde de...[4]; 1 inel de aur cu robin roşu; 1 inel de argint cu matostat; 4 şire de mărgăritari; 1 ghiordan cu şapte căsuţe de aur şi cu mărgăritari cu cruce de argint; 6 şire de urmuz; 1 perechie de paftale de argint cu colanul lor; 1 perechie paftale suia; 4 tipsii de aramă; 4 talere de aramă cu cuţite i linguri; 1 sfeşnic de alamă cu mucări; 1 lighian cu ibric şi cu măhramă; 1 căldare mare; 1 căldare mică; 1 masă mare cu peşchir ei ales; 1 masă al doilea; 12 şărvete cusute însă 6 sântu de bunbac vărgate cu borangic; 2 ii zmănţuite cu fiir; 6 ii cu mătăsuri; 1 măhramă saia cu fir; 1 măhramă iar grea cu fir; 1 măhramă cusută peste tot cu fir; 1 măhramă dă borangic aleasă peste tot; 1 peşchir de oglindă cusut cu flori mari; 2 măhrămi de obraz vărgate cu borangic; 1 perechie cămăşi cu cămăşoi de socru; 1 ie de soacră cu şabacile de fir; 1 mahramă soacră cu fir.

Rânduiala aşternutului: 1 plapomă; 1 măcat cu faţa lui şi cu trei perne terpii?; 1 cerşaf cu flori pă măcat; 1 scoarţă vărgată de pat; 1 perechie peretare; 1 pernă lungă, cu răţele; 4 perne mici, cu răţele; 1 cearşaf cusut peste tot pă perne; 1 perechie cămăşi cu cămăşoi de ginere, cu flori.

2 case în Piteşti cu locul şi cu tot coprinsul lor cât iaste; 1 vie, care iaste în Dealul Izvoranilor, sud Muscel, încât vom trăi noi părinţii să avem a o lucră înpreună cu fiii noştri şi să să înparţă vinul şi rachiu în dooă, iar dupe sfârşitul nostru toată via, partea noastră lucrată şi nelucrată cu tot coprinsul, şi livadea dupe vechiia stăpânire şi casile din Piteşti, câte trele, să rămâe suptu stăpânirea acestor fii ai noştri, care Dumnezeu ni i-au dăruit.

De la noi acestea, iar de la Dumnezeu, milă şi tot darul desăvârşit

Popa Lamba i Neacşa pri(o)teasa, plat<nic> <m. p.>

Pe fila a doua, verso, „Foaia dă zestre<a> Ancuţii, soţiia slugerului Nicolae Popescu".

GLOSAR

Atlaz, atlazuri - ţesătură de mătase
Cacom - animal din nord-estul Europei şi Asiei, asemănător cu dihorul, cu blană scumpă albă
Cit - material de bumbac, înflorat şi apretat
Ghermesut, ghermesuturi - stofă de mătase
Gherdan - salbă de mărgăritare
Giubea, giubele - haină largă
Hurmuz, hurmuzuri - Mărgea de sticlă imitând mărgăritarul
Maramă, marame - pânză fină cu care-şi acoperă capul femeile de la ţară
Matostat, matostaturi - piatră semipreţioasă
Mărgăritar, mărgăritare - boabă rotundă şi tare, de culoare albă, cu reflexe sidefii, formată din corpul unor moluşte, ce se întrebuinţează ca podoabă

[4] Ilizibil

Mucări - foarfece cu care se tăia capătul ars al mucului pentru a înviora flacăra lumânării
Peşchir, peşchire - prosop, ştergar, şervet
Saia - un fel de postav
Sângeap - blană de jder
Sponcă, sponci - copcă, agrafă, cataramă
Tivilichie, tivilichii - pieptar împodobit cu cusături, purtat de femeile de la ţară

THE MARRIAGE CONTRACT OF ANICUŢA THE WIFE OF THE PURVEYOR NICOLAE POPESCU, FROM 1777

Abstract

The marriage contract from the 26th of December 1777, presents the fortune of Anicuţa, the daughter of the priest Lamba, for her marriage with the purveyor Nicolae Popescu from Piteşti. The marriage contract belongs to the archive of misses Coca (Petea) Balotă, married with Grigore Balotă, the descendent of the family of boyars having the same name, from Cepari, Argeş County.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIV**, 2005

ZUGRAVI ARGEŞENI ÎN TRANSILVANIA

IOANA CRISTACHE-PANAIT*

Cartea tipărită sau manuscrisă de la sud de munți, ce i-a avut în vedere, din începuturi, pe românii transilvăneni, a ocupat în viața acestora rolul covârşitor în formarea unei culturi cu profil național. În domeniul artei, menirea impregnării acesteia cu suflul stilistic românesc revenind, în primul rând, meşterului zugrav peregrin, care nu numai că a împodobit lăcaşul de rugă al fraților, dar le-a transmis localnicilor cu har tainele mânuirii penelului.

Ajuns, prin vitregia istoriei, în stăpânire străină, poporul român din Transilvania băştinaş, întâi stătător în vatra sa, a făcut din cultură şi artă pârghii definitorii în lupta pentru revendicările sale politice, luptă de veacuri, încununată cu înfăptuirea unității naționale.

Cauze voite sau întâmplătoare, năvăliri duşmane, opresiuni materiale şi spirituale, calamități naturale, fireasca înnoire a aşezărilor, au dus la pierderea covârşitoarei părți a patrimoniului de cultură şi artă creat de-a lungul secolelor. Puținul rămas din acesta îngăduie aprecierea nu numai a multului risipit, dar şi al dimensiunilor procesului cu profund sens istoric, căruia i se datora.

Vremile au mistuit, fără milă, picturi murale, tâmple şi alte piese cultice, rodul atâtor generații de artişti. S-a pierdut atât de mult, încât putem afirma, cu temei, că de la cei mai mulți zugravi nu au rămas nici măcar numele. Menționarea, printr-o întâmplătoare ştire istorică a vreunui zugrav, dă măsura risipirii creațiilor artistice. Avem exemple numeroase, îndeosebi din Transilvania. Alegem însă, în scop generic, unul din zona de obârşie a zugravilor pe care ne-am propus să-i urmărim, în Transilvania, prin mărturiile rămase din activitatea lor. După un manuscris moldovean ce cuprindea „moartea lui Avel", dăruit de scriitorul său arhimandritul Filaret Beldiman, egumenul mănăstirii Slatina, lui Iosif, episcopul Argeşului, face o copie Anagnosti Ioan, ce se afla „chiliaş" în sfânta Episcopie. Pe aceasta, după mărturia copistului, din 27 ianuarie 1812: „o am dat sfinției sale părintelui David zoograf, de mi-au făcut o icoană: sfântul Ioan Botezătorul"[1]. În bibliografia de specialitate, numele acestui zugrav, desigur argeşean, nu se regăseşte.

Din activitatea de zugrav a lui Şerban diacon din oraşul Câmpulung, nu cunoaştem nici o mărturie, ea fiind însă confirmată de fiul său Radu diacon[2]. În biserica

---

* Institutul de Istoria Artei, Bucureşti.

[1] Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. I, Bucureşti, 1978, p. 135 (mss. rom. 533).

[2] El semnează pe două icoane intrate în colecțiile Muzeului de artă al României, provenite din ctitorii

Înălţarea Domnului a schitului Brădet, pisania de pe icoana Sf. Nicolae consemnează că este făcută de: „Radu diacon sin (fiul) Şerban diacon zug<rav> din oraşu Câmpulung la leat 1800..."[3]. Am amintit aceşti zugravi argeşeni ce au lucrat în Transilvania, începutul temei având în vedere două generaţii de zugravi „ot Dolgopale" (din Câmpulung)".

Cronica brâncovenească relatează că orăşenii din Făgăraş au venit la Voievod cu ruga de a le face biserică: „şi neapărându-se Măria Sa de un lucru dumnezeesc ca acesta stătut-au bucuros după rugăciunea lor şi au trimis de au făcut biserică mare şi frumoasă întru pomenirea şi cinstirea celui mai mare făcător de minuni Sfântul Nicolae"[4]. Constantin Brâncoveanu era atunci în al 10-lea an de domnie, fapt cuprins şi în inscripţia ctitoriei sale din Făgăraş. Dincolo de valorosul patrimoniu de pictură brâncovenească pe care îl deţine, biserica Sf. Nicolae a marcat şi un moment crucial în evoluţia arhitecturii româneşti din Transilvania[5]. Tâmpla bisericii, remarcabilă capodoperă a artei brâncoveneşti, gata în văleatul 7207 (1698-1699), a fost realizată de „Preda zugrav ot Dolgopale", artist de frunte al şcolii de pictură de la Hurez[6].

Fig. 1. Făgăraş. Biserica Sf. Nicolae. Tâmpla realizată, în 1698-1699, de Preda zugrav din Câmpulung (după Marius Porumb).

câmpulungene, de la Biserica Domnească şi respectiv de la biserica Sf. Ilie, cf. *Inscripţiile medievale ale României. Oraşul Bucureşti*, I, Bucureşti, 1965, p. 754-755.

[3] Constantin Bălan, *Inscripţii medievale şi din epoca modernă a României. Judeţul istoric Argeş (sec. XIV-1848)*, Bucureşti, 1994, p. 136.

[4] Radu logofăt Greceanu, *Viaţa lui Constantin Brâncoveanu*, ed. Şt. D. Greceanu, Bucureşti, 1906, p. 86.

[5] Ioana Cristache-Panait, Eugenia Greceanu, *Biserici româneşti de zid din Ţara Făgăraşului*, în „Mitropolia Ardealului", XVI, nr.7-8, 1971, p. 567; Ioana Cristache-Panait, *Ctitorii ale voievozilor de la sud de munţi*, în „Arhiepiscopia Sibiului. Pagini de istorie", Sibiu, 1981, p.176.

[6] Şerban Semo, *Câteva observaţii asupra unor monumente brâncoveneşti din sudul Transilvaniei*, în „Studii muzeale", V, Bucureşti, 1971, p. 34; Vasile Drăguţ, *Arta românească*, Bucureşti, 1982, p. 459-460; Marius Porumb, *Dicţionar de pictură veche românească*, Bucureşti, 1998, p. 312-313.

Fig. 2Făgăraş. Biserica Sf. Nicolae. Pictură murală din altar (după Marius Porumb).

Fig. 3. Făgăraş. Biserica Sf. Nicolae. Pictură din naos. Detaliu (după Marius Porumb).

Fiii săi Preda şi Teodosie, ucenici, desigur în vremea executării tâmplei, îi devin coechipieri, peste două decenii, în realizarea picturii murale (din altar şi naos). În altar semnează şeful echipei „Preda zugrav ot Dolgopale", dar pe veşmântul Sf. Spiridon, din acelaşi spaţiu, îşi marchează contribuţia şi „Preda zugrav sin Preda zugrav ot Dolgopale". Preda, posibil fiul mai mare, îşi reia autograful pe peretele de vest al naosului, aici semnând şi fratele său: „Teodosie sin Preda", artişti cu o vrednică activitate, la sudul munţilor, în primele decenii ale secolului al XVIII-lea[7]. Pictura murală, din altarul şi naosul bisericii Sf. Nicolae, a fost realizată, în 1721, cu plata făgărăşenilor. Era anul în care Papa de la Roma decreta "biserica Răsăritului", ctitorită de Constantin Brâncoveanu, drept catedrală a Episcopiei Unite, înfiinţată la Făgăraş. Pictura murală, dincolo de inestimabila sa valoare artistică, o întregeşte pe cea istorică a bisericii-monument, ea constituindu-se în manifestul de protest al făgărăşenilor, în faţa decretului mai sus menţionat[8].

Studiul bisericilor de lemn din Transilvania, trecutul acestora, bunurile deţinute şi apoi irosite, află în lucrările lui Atanasie Popa o sursă neegalată de informaţii. Printre lăcaşurile descrise de acesta, în preziua dispariţiei, se numără şi cel de la Iernut (Mureş), cu valenţele şi patrimoniul său artistic[9]. Îi datorăm, astfel, cărturarului mai sus numit prima atestare cunoscută a prezenţei, în Transilvania, a

[7] Marius Porumb, *Dicţionar*, p.119-123, 312-313, 417.
[8] Ioana Cristache-Panait, *Ctitorii*, p.176-177.
[9] Atanasie Popa, *Bisericile de lemn din Ardeal*, în „An. Com. Monumentelor Istorice. Transilvania", 1930-1931, Cluj, 1932, p. 256-279; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn monumente istorice din Episcopia Alba Iulia. Mărturii de continuitate şi creaţie românească*, Alba Iulia, 1987, p. 232.

zugravului David de la Curtea de Argeş, oferită de cele patru icoane împărăteşti ale bisericii semnate, în 1740, de artistul argeşean împreună cu Iacov zugravul de la Răşinari[10]. Va fi lucrat, desigur, David şi în alte aşezări mureşene[11], împreună cu Iacov, sau alt localnic, precum Toader, ale cărui roade artistice lasă să i se dezvăluie formaţia sub auspiciile generoase ale zugravilor de la sudul munţilor[12]. David se va fi adăpostit şi lucrat în vreuna din aşezările monahale mureşene, de mult dispărute[13], îşi va fi adus aportul la înfrumuseţarea unor biserici de lemn din perimetrul larg al Iernutului, a căror existenţă a luat sfârşit[14].

Fig. 4. David de la Curtea de Argeş. Icoană de la Stejeriş, circa 1748 (după Marius Porumb).

După şapte ani, în 1748, David este surprins în preajma târgului Câmpia Turzii, unde a fost în acest răstimp zugravul, unde a ostenit cu meşteşugul artei sale, va fi stăruit în Mureş sau şi-a urmat calea? Nu ştim.

Biserica de lemn din Moldoveneşti[15] (Cluj), sat supus deznaţionalizării, este înconjurată de grija şi dragostea enoriaşilor rămaşi în legea românească, pe spesele cărora a fost renovată. Nu avem certitudinea că pe pereţi, sub tencuială, se ascund mărturii ale activităţii lui David, pe aceasta certificând-o însă icoanele împărăteşti, în stil brâncovenesc, pe care le semnează şi datează[16]. Pe reprezentarea Mariei cu Pruncul zugravul notează faptul că: "această icoană o au plătit satul", pe cealaltă, cu Isus Pantocrator, plătită de câţiva săteni, aflându-se şi data, 1748. Atunci David a împodobit şi alte biserici din împrejurimi, realitate susţinută de icoanele împărăteşti, ce-i sunt atribuite, ajunse în colecţia arhiepiscopiei ortodoxe române din Cluj Napoca[17], din parohiile de la Stejeriş (fost Cârcedea) şi Pietroasa (fost Ceagz), datate circa 1748, după cele de la Moldoveneşti, cu care prezintă vădite analogii[18].

[10] Zugrav consemnat, peste două decenii, în 1761, la Mănăstirea Curtea de Argeş, într-o pisanie, împreună cu fratele său Stan, fiii popii Radu din Răşinari şi ucenicul Filip, cf. C. Bălan, *op. cit.*, p. 235-236.
[11] Al. Popa, *op. cit.*, p. 258; Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 232.
[12] Ioana Cristache-Panait, *Toader zugravul (secolul al XVIII-lea)*, în „Angustia", Sf. Gheorghe, 4, 1999, p.165-182
[13]. *Ibidem*, p. 165.
[14] Ne referim la cele din Cipău, Lechinţa, Oarba, Sălcud, cf. Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.232-237.
[15] Fost Varfalău.
[16] Ioana Cristache-Panait, *Valenţele istorice şi artistice ale bisericilor de lemn din judeţul Cluj propuse pe lista monumentelor*, în „Monumente istorice şi de artă", 2, 1985, p. 33.
[17] În colecţia respectivă fiind aduse şi icoanele de la Moldoveneşti, ulterior cercetării, de către noi, a bisericii din anii '80.
[18] Marius Porumb, *Un veac de pictură românească din Transilvania. Secolul XVIII*, Bucureşti, 2003, p.121.

David zugravul, urmându-şi peregrinajul, trece în Bihor, unde se va statornici, întemeindu-şi familie şi unde îşi va continua activitatea peste 36 de ani[19]. Vasile Drăguţ leagă începuturile bihorene ale lui David de biserica din Tinăud (ctitorie din 1658 a voievodului Constantin Basarab Cârnu), la care a fost chemat, atribuindu-i verosimil icoanele împărăteşti păstrate aici[20]. Certa prezenţă bihoreană a lui David este reţinută de frumoasa biserică de lemn din Brădet, anul 1750, semnătura sa regăsindu-se pe ansamblul iconostasului. A pictat şi pereţii din acest veşmânt, timpul, desele reparaţii nelăsând decât unele fragmente[21]. Este momentul în care pictura brâncovenească pătrunde viguros în Bihor, păstrându-şi, pe tot parcursul deceniilor, însuşirile tradiţionale, artistul adăugându-le cerinţele mediului, ale localnicilor, motivul floral, de exemplu, căpătând o exuberanţă deosebită.

Fig. 5. David de la Curtea de Argeş. Icoană, din 1751, de la biserica de lemn din Valea de Jos (după Ioan Godea).

Din bibliografia de specialitate se însumează 34 de aşezări[22] în care David a bucurat ochii şi sufletele enoriaşilor cu produsul harului şi meşteşugului său artistic. A lucrat, desigur, în multe alte sate, mărturiile fiind mistuite în vreme, căci cum am putea justifica lipsa acestora pe câţiva ani în şir (din 1757 la 1760; de la 1761 la 1764), timp în care dintr-un singur an au rămas mai multe dovezi ale activităţii acestuia (1761, la Cornişeşti, Corbeşti, Sitani). Pictura murală, datorată lui David, s-a păstrat pe alocuri (Rieni, Stânceşti, Sebiş), marea ei parte ştergându-se, curăţindu-se, posibilă fiind şi ascunderea ei sub tencuieli. Se conservă, însă, în proporţie însemnată, pictura de pe iconostase, uşi împărăteşti şi diaconeşti, proscomidiere[23] şi icoane (uneori revenindu-i uneia singură menirea de a evoca un întreg ansamblu).

Vom detaşa, din însemnările lui David zugravul, pe acelea ce aduc ştiri preţioase referitoare la viaţa sa, la profilul său spiritual, la comuniunea cu obştea ctitoricească. În biserica de lemn din Stânceşti (fost Broaşte) unde se păstrează şi

---

[19] Răstimp apreciat după cea din urmă atestare păstrată din 1786 pe uşile diaconeşti de la Lugaşu de Sus.

[20] Vasile Drăguţ, *Picturile bisericii din Gurasada*, în „Buletinul Monumentelor Istorice", 2, 1972, p. 66; Idem, *O vatră de veche cultură românească*, în *Monumente istorice bisericeşti din Eparhia Oradiei. Bisericile de lemn*, Oradea, 1978, p. 30.

[21] Ioan Godea, *Bisericile din Bihor*, în *Monumente istorice bisericeşti din Eparhia Oradiei*, p. 56-57.

[22] Ioan Godea, *op. cit.*; Vasile Drăguţ, *Picturile bisericii din Gurasada*, p. 66; Idem, *O vatră de veche cultură*, p. 30; Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 99-100; Idem, *Un veac de pictură*, p. 121; Aurel Chiriac, *Pictura murală din Bihor în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea*, în „Crisia", XVI, 1986, p. 479-489; Idem, *David zugravul*, Bucureşti, 1996.

[23] Dulăpioare ce închideau uşa proscomidiei, precum cele de la Rieni, 1755; Goila, 1764; Dumbrăveni, 1777, cf. Ioan Godea, *op. cit.*, p. 94, 109, 160.

fragmente din pictura murală (1756), aflăm dovezi ale participării zugravului nu numai prin muncă dar şi prin obolul cu care venea în ajutorul obştii, devenind astfel părtaş la ctitorie. Pe un element al tâmplei artistul consemna: "Zugrăvit-am acest fruntariu pentru 10 florinţi,6 florinţi, au dat satul, cine cum s-au îndurat, iar 4 florinţi am lăsat pomană şi dverile amândouă, eu David zugravu, pentru sufletele morţilor, ca să fie pomană. Broaşte". Pe uşile menţionate, artistul repetă actul de pomenire: "Aceste două dveri le-am făcut eu David zugrav pomană pentru sufletele morţilor"[24]. La Sebiş, pictura bisericii de lemn, păstrată în parte, are pisania, de deasupra intrării în naos, cu următorul cuprins: "Zugrăvitu-s-au acest sfânt lăcaş de milostivul Dumnezeu prin îndemnarea preoţilor Vasilie, Filimon, Lupu"; "însăşi a dat ceva popa Filimon un galben, popa Vasilie un galben şi poporeanii din cât au putut. Anul 1764". Pomelnicul zugravului, aşternut în altar, pe peretele de nord, indică participarea acestuia la cheltuielile necesare. Una din însemnările de aici consemnează: "Această sfântă biserică o am zugrăvit eu David din Ţara Românească, din oraşul Curtea de Argeş, fiind locuitor în Sichitelec[25], 1764"[26], o alta fiind: "pomelnicul lui David zugravu + vii: pomeneşte-ne Doamne când vom veni întru Împărăţia Ta + David, Tatiana[27]... morţi: Samoil, Stoica, Gheorghe, Mărie, Măriuca, Ioan Tudor, Gavril, Ion, Safta..."[28]. Dorinţa de a fi pomeniţi este reluată în rugămintea către cinstiţii preoţi pe care Dumnezeu îi va învrednici a sluji în biserică[29]. Regăsim printre martorii activităţii lui David şi ştirea găzduirii la vreun localnic, pentru pictarea unor piese, poate pe vreme de iarnă, găzduirea fiind de pomană. La Luncasprie, unde lăcaşul de lemn a fost pictat în 1769 (decorul putând avea urme sub tencuială), se păstrează, pe uşile împărăteşti, înştiinţarea: "Şi s-au făcut în casa lui Duma Mihai, 1769"[30]. Uşile diaconeşti de la Hidişelu de Jos au fost zugrăvite în 1778, pe aceea cu reprezentarea lui Sfântul Vasile, fiind notat: "şi s-au făcut la Birta Simion în casă, în veci pomana lor"[31].

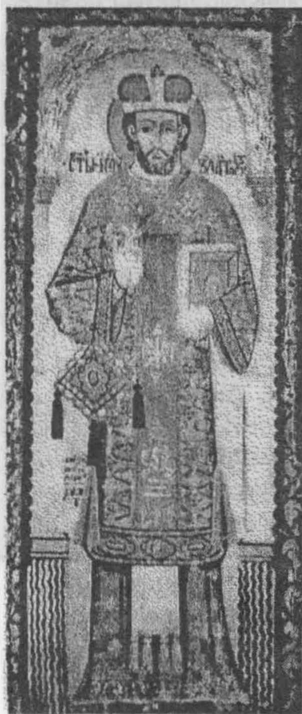

Fig. 6. David de la Curtea de Argeş. Uşă diaconească, 1755, de la Sebiş (după Ioan Godea).

De la David zugravul, mesager peste munţi al oraşului Curtea de Argeş, au ajuns în arta românească preţioase mărturii, covârşitor bihorene, dovezi ale

[24] Ioan Godea, *op. cit.*, p. 179; Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 384.
[25] Sat aflat la nord de oraşul Salonta, aparţinător comunei Husasău de Tinca.
[26] După 24 de ani de la prezenţa sa în Transilvania, David îşi înscrie cu hotărâre obârşia.
[27] Desigur, soţia sa.
[28] Numele fiind ale părinţilor, din ambele părţi şi ale altor rude.
[29] Ioan Godea, *op. cit.*, p.187-190. Autorul consideră că iconostasul a fost pictat în 1755, iar pereţii 9 ani mai târziu.
[30] *Ibidem*, p.134-135.
[31] *Ibidem*, p.115-116 (imagini de la p.117); Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 100.

vrednicei sale activităţi, pe parcursul căreia s-au format, desigur, artişti locali.

Urmând criteriul ales în elaborarea lucrării, cel cronologic, de la cea mai veche informaţie deţinută până în prezent, ce atestă un anume artist argeşean în Transilvania, avem în atenţie, în continuare, un zugrav ce şi-a întregit numele, căruia i-a dat renume, cu cel al oraşului natal: popa Simeon din Piteşti.

Şantierul de reparaţii importante a prestigioasei biserici a mânăstirii Prislop, de la sfârşitul primului deceniu al secolului XX, a prilejuit prima întâlnire transilvană din văleatul 7267 (1759) martie 13, cu popa Simeon, al treilea strat de pictură, datorându-i-se, conform pisaniei, ulterior dispărute, acestui fecior al popii Simeon din Piteşti şi ucenicului său Nicolae. Straturile de pictură au fost înlăturate, din cel al numiţilor zugravi, conservându-se, în pronaos, scene din Acatistul Maicii Domnului şi din ciclul Hristologic. Din pictura de pe faţada de vest au rămas fragmente. În nişa de deasupra intrării este reprezentarea Sf.Nicolae[32] pe tron, în stânga scene din tema Raiului, din Judecata de Apoi, ce a fost în dreapta intrării, observându-se urme slabe[33]. O imagine fotografică, realizată prin anii '80, pe această suprafaţă, din dreapta, surprinde trei personagii, în faţa unei mese, alte două fiind mai jos, de o parte şi de alta, toţi redaţi în portul hunedoreanului fruntaş.

Fig. 7. Popa Simeon zugravu şi ucenicul Nicolae. Icoana de hram, de pe peretele de pe faţada vestică (1759) a bisericii mănăstirii Prislop (după Marius Porumb).

Aşezarea monahală de la Prislop a deţinut, în vreme, numeroase odoare, cele mai multe risipindu-se[34] în conflictele confesionale. În anii de după 1960-1980 au fost strânse, la mănăstire, un lot de icoane, printre ele remarcându-se cele datorate lui popa Simeon[35].

În prelipul activităţii sale[36], cea de a doua semnalare, din 1763, o punem în seama hazardului. Biserica veche din Reea (comuna Toteşti) a fost demolată prin anii '30 ai secolului trecut. De la aceasta a fost strămutat, graţie unui gând providenţial, registrul superior

[32] Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 228, îl identifică pe Sf. Ioan Bogoslavul, hramul bisericii. În registrul de sus se află arhanghelul Mihail şi respectiv Gavril.

[33] *Ibidem*.

[34] Printre puţinele rămase, unele dovedeau activitatea aici a unui zugrav de veac XVI, din Ţara Românească, ca şi a altora din acelaşi spaţiu, precum Ioan de la Ocnele Mari şi ucenicul său Mihail, realizatori, din 1752, al iconostasului, cf. Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 230.

[35] Strângerea acestora era activată de tânărul preot al mănăstirii, Ştefan Crişan, mort într-un accident. Ele au intrat, ulterior, în colecţia Ştefan Crişan din Lipova (Arad).

[36] Cuprinsă în studii şi lucrări de specialitate, precum urmează: Vasile Drăguţ, *Picturile bisericii din Gurasada*, p. 66; Idem, *O vatră de veche cultură*, p. 30; Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 373-376; Idem, *Un veac de pictură*, p. 137; Adrian Andrei Rusu, *Ctitori şi biserici din Ţara Haţegului până la 1700*, Satu Mare, 1997, p.56, 77-80, 176, 200, 235, 267, 299, 316.

al iconostasului (Crucea Răstignirii şi moleniile) purtător al pisaniei: „anii Domnului 1763. Această sfântă cruce au plătit-o robului lui Dumnezeu Iorga Ioja i soţul său Opriţa + de smeritul popa Simeon zugravu ot Piteşti"[37]. Peste doi ani este cuprins, începând cu anul 1765, în şirul preoţilor de la Silvaşu de Sus[38], sat în al cărui perimetru se află şi mănăstirea Prislop. De aici pornea zugravul la împodobirea atâtor biserici haţegane, dar şi mai îndepărtate, din Pădureni sau de pe Valea Jiului şi aici se întorna. Însemnări de pe cărţile ce au supravieţuit la Silvaşu de Sus, relevă preocuparea lui popa Simeon, slujitor aici peste trei decenii, pentru cartea românească pe care o cumpăra însuşi, ajută şi îndeamnă: "pe fiii mei de duhovnicie", cum îi numeşte, să le doneze bisericii, scrie zapise cu anatemă pentru cei ce le vor înstreina, zapise făcute: „la casa părintelui", cum precizează una dintre însemnări. Preţioase informaţii sunt aşternute, în 1767 iulie 29, pe filele unei Cazanii (Bucureşti, 1742), în consemnarea: „Acest Ilie Miniat este al meu popa Simeon zugravu sin popa Simeon protopop ot Piteşti". În 1775, zapisul unei cărţi menţiona cumpărarea acesteia de numiţi credincioşi dar şi „osteneala smeritului preot popa Simeon zugravu ot Piteşti"[39]. Acţiunea acestuia de propagare a rolului cărţilor tipărite, de ostenitor şi îndemnător, în răspândirea lor, nu s-a limitat desigur numai la Silvaşu de Sus, ea extinzându-se pretutindeni unde poposea pentru exercitarea meşteşugitei sale arte.

Fig. 8. Prislop. Fragment din pictura faţadei vest a bisericii mănăstireşti (1759).

[37] Adrian Andrei Rusu, *op.cit.*, p.267; Marius Porumb, *Dicţionar*, p.374; Idem, *Un veac de pictură*, p. 134.
[38] Dieceza Lugoşului, Lugoj, 1903, p. 460.
[39] Eugen Pavel, *Cărţi cu însemnări manuscrise*, în „Sargeţia", XIV, 1979, p. 313-314; Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 374.

În 1770, popa Simeon împodobea cu pictură, împreună cu Nicolae din Piteşti, ucenicul menţionat ca atare, în pisania de la Prislop. La Ghelari, cel dintâi zugrăveşte naosul, altarul ca şi icoanele fiind opera lui Nicolae. Pisania din altar nord aduce ştiri, rămase unice, din viaţa lui popa Simeon. Pomelnicul începe cu erei Simeon, ereiţa Caplea, părinţii zugravului, ermonah Ştefan, ereiţa Teodora[40], erei Stroe, Nicolae, erei Simeon, ereiţa Eva, fără îndoială soţia sa[41]. Colaboratorul Nicolae este numit, în pomelnic, înaintea sa şi a soţiei sale, semn al consideraţiei de care se bucura fostul ucenic. În satul vecin Ruda îşi poartă veacurile o modestă biserică cu ziduri puternice. Că popa Simeon a împodobit-o şi pe aceasta stă martor icoana Sf.Nicolae[42], vestigii ale picturii murale putând dăinui sub văruială[43].

Fig. 9. Popa Simeon zugrav. Icoană, circa 1770, de la biserica Sf. Arhangheli din Ruda (comuna Ghelari).

Fig. 10. Icoană: Is. Hs. învăţător de la biserica de lemn din Vălişoara (comuna Balşa), atribuită lui popa Simeon din Piteşti.

Momentul de grea pagubă în arta românească, cel al demolării bisericii cneziale de la Cinciş-Cerna, au restituit unele informaţii din activitatea lui Simeon din Piteşti. Peste stratul picturii murale, de veac XVI, un veşmânt nou a fost realizat, în 1776, de către „smeritul popa Simeon zugrav". Din frescele extrase, în 1963, unele au fost depozitate în Castelul Huniazilor din Hunedoara, câteva intrând în inventarul

---

[40] Aceştia putând fi părinţii soţiei.

[41] Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 374.

[42] Cu certitudine opera sa. Poate or mai fi existând şi alte icoane, cercetarea noastră fiind rapidă. Cf. Ioana Cristache-Panait, *Arhitectura de lemn din judeţul Hunedoara*, Bucureşti, 2000, p. 117.

[43] Menţionăm aici o mărturie certă a activităţii lui popa Simeon, aflată în biserica de lemn zărăndeană de la Vălişoara (comuna Balşa), biserică refăcută în 1787. Este vorba de o icoană ce reprezintă pe Is. Hs. învăţător, analoagă cu multe din cele semnate de numitul zugrav.

Muzeului naţional de artă din Bucureşti[44]. Considerăm că acestei biserici a aparţinut icoana cu Is. Hs. şi bustul Mariei şi al lui Ioan Botezătorul, semnată şi datată: "popa Simeon zugrav 1776"[45]. Vechea biserică Înălţarea Domnului din Nucşoara capătă un suflu tineresc prin pictura murală, din 1779, datorată lui popa Simeon din Piteşti, aceasta fiind, până astăzi, cea mai bine conservată, răsplată parcă a grijei sporite a artistului faţă de opera creaţiei sale[46].

Fig. 11. Icoană "de popa Simeon zugrav, 1776 (după Şt. Meteş), provine posibil de la biserica dispărută, de la Cinciş-Cerna.

Înainte de 1894, în altarul bisericii străbune de la Subcetate, a mai putut fi văzută o pisanie din care rezultă pictarea, din 1783, de către popa Simeon[47]. Ochiul cercetătorului a putut observa, la ruina bisericii din cimitir, urmele de pictură de pe peretele de vest al naosului, posibil din Judecata de Apoi[48]. Acelaşi arheolog a descoperit şi cele câteva petice din fresca lăcaşului de la Sălaşu de Sus[49]. În colecţia de bunuri patrimoniale de la Orăştie au ajuns, tot de aici, câteva icoane datorate zugravului picturii murale, popa Simeon. Remarcăm, din acestea, icoana "Deisis" – Rugăciunea, cu Maria şi Ioan, de o pură tradiţie postbrâncovenească[50].

De la bisericile bătrâne puţine piese pictate treceau în cele ce le luau locul, fapt deja semnalat, reamintind pe cele de la Reea, adăugând uşile împărăteşti din Haţeg, semnate: "popa Simeon zugrav, 1777"[51]. Piese pictate de Simeon au provenit din colecţii şi din biserici existente, precum registrul împărătesc de la Sânpetru, la mănăstirea Arad-Gai[52], el putând fi martor nu numai al iconostasului, dar şi al unei picturi murale realizate în vechea ctitorie haţegană, de numitul zugrav piteştean.

Preocuparea lui Simeon de a picta steaguri bisericeşti reiese prin cele semnalate în bibliografie. Certa regăsire a unor atari piese, în judeţul Timiş, una la

[44] Marius Porumb, *Dicţionar*, p.374; Adrian Andrei Rusu, *op.cit.*, p. 176.
[45] Publicată de Şt. Meteş, *Zugravii bisericilor româneşti*, în „An.Com. Monumente Istorice Transilvania", Cluj, 1929, fig. 43.
[46] Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 376.
[47] *Ibidem*.
[48] Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 316.
[49] *Ibidem*, p. 299.
[50] Văzută în 1986, cu prilejul investigării cărţilor şi icoanelor depozitate aici, ca urmare a legii patrimoniului din 1974.
[51] Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 374, 376.
[52] Horia Medeleanu, *Valori de artă veche românească*, Arad, 1986, p. 50-52.

biserica de lemn din Zolt[53], cealaltă înscrisă în inventarul bisericii Coborârea Duhului Sfânt din Lugoj[54], ambele cu însemnarea: "popa Simeon zugravu 1777"[55], ne sprijină afirmaţia că acestea erau făcute de zugrav la el acasă, doritorii procurându-le, eventual, cu prilejul pelerinajului la mănăstirea Prislop, sau de prin târguri. Este posibil ca zugravul să fi pictat câte un steag sau prapor fiecărei biserici pe care o împodobea, precum cel de la Nucşoara[56]. Un prapor, atribuit lui Simeon, ajunge, în împrejurări necunoscute, de la Chergheş la Muzeul Naţional de Artă al României[57]. Biserica de lemn hunedorean de la Chergheş, monument istoric, nu mai are pictură[58]. Între icoanele rămase se remarcă frumuseţea celei de hram, Cuv. Paraschiva, datată 1759 şi la care însuşirile stilistice proprii lui popa Simeon sunt lesne recunoscute. La icoana cu chipul Sf. Nicolae, semnată "Pascam zugrav 19 august 1774"[59] surprindea asemănări stilistice şi decorative cu piesa mai sus menţionată, indice că autorul se poate număra printre zugravii hunedoreni ucenicţi de popa Simeon.

Fig. 12. Nucşoara. Pictură din altar (după Marius Porumb).

53 Acum în Colecţia Arhiepiscopiei Timişoarei şi Caransabeşului, cf. Ion B. Mureşeanu, *Colecţia de artă religioasă veche a Arhiepiscopiei Timişoarei şi Caransebeşului*, Timişoara, 1973, p. 57.
54 Ulterior dispărută.
55 Marius Porumb, *op. cit.*, p. 376.
56 *Ibidem*, imagine la p. 375.
57 *Ibidem*, p. 75.
58 Pereţii au fost căptuşiţi cu scânduri, acoperind posibil o pictură, cf. Ioana Cristache-Panait, *Arhitectura de lemn din judeţul Hunedoara*, Bucureşti, 2000, p. 122.
59 *Ibidem*.

Fig. 13. Nucşoara. Sf. Ioan Botezătorul. Detaliu de pictură (după Ion Micle).

Fig. 14. Icoană: Maria cu Pruncul, provenită de la Sânpetru, zugrăvită de popa Simeon zugrav.

Observarea recentă a unor fragmente de frescă (Sălaşu de Sus, Subcetate)[60], semnalarea, în colecţia de bunuri patrimoniale de la Orăştie, a unor icoane datorate lui popa Simeon[61], încurajează speranţa sporirii mărturiilor rămase de la el şi implicit a numărului aşezărilor în care s-au păstrat. În sensul mai în urmă afirmat, menţionăm, mai întâi, registrul împărătesc provenit de la Cârneşti (comuna Toteşti) căruia aparţin icoanele: Sf. Nicolae (cu Maria şi Ioan); Înălţarea Domnului (în două rânduri reprezentată), desigur sărbătoarea de hram. Apreciem că popa Simeon a lucrat aici în preajma anului 1763 când, se ştie, împodobea biserica vecinilor din Reea. Icoanele de la Păucineşti (comuna Sarmisegetuza): arhanghelul Mihail; Is. Hs. învăţător sunt, fără îndoială, rămasuri din ostenelile de aici ale lui popa Simeon. Piese cultice amintesc, în colecţia respectivă, pictura de la Baru Mare, precum icoanele Sf. Nicolae, Arh. Mihail, Ioan Botezătorul. De la Râu Alb (comuna Sălaşu de Sus) au ajuns la Orăştie, în colecţie, icoanele împărăteşti: Is. Hs. (cu Maria şi Ioan); Maria cu Pruncul ce are, pe spatele blatului, pisania cu platnicii, scrisă de popa Simeon zugravul la 1770, piese ce înscriu aşezarea în rândul celor ce au beneficiat de prezenţa zugravului semnatar. I se alătură satul Râu Bărbat (comuna Pui), pentru care depun mărturie icoanele cu reprezentarea Arh. Mihail, a Mariei cu Pruncul, semnată popa Simeon zugravul şi aceea cu "Is. Hs. a toate ţiitorul", purtătoarea datei 1792.

[60] Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 299, 316.
[61] Cercetările noastre, din 1985 şi 1986, au fost lipsite de răgaz. Bunurile din această colecţie necesită timp şi competenţă.

Mărturiile, adunate în urmă, extind aria de activitate a zugravului, până în zona Pădurenilor, de la Poeniţa Tomii provenind în colecţie icoanele: Arh. Mihail, Sf. Nicolae ş.a.

Fig. 15. Icoana Cuv. Paraschiva de la biserica de lemn din Chergheş, 1759, atribuită lui popa Simeon zugrav.

Fig. 16. Biserica de lemn din Chergheş, icoana Sf. Nicolae, de Pascam zugrav, 1774, unul dintre ucenicii lui popa Simeon.

În lucrările de specialitate, mărturiile de la popa Simeon se înscriu în răstimpul 1759 (Prislop), 1789 (Densuş)[62]. Reluând, pentru Ţara Haţegului, dovezile din 1792 de la Râu Bărbat, observăm, în continuare, nesemnalarea artistului pe Valea Jiului Superior, unde au rămas dovezi palpabile. Turcii, în 1788, au trecut aşezările de pe această vale, prin foc şi sabia, transformând în cenuşă lăcaşuri de cult[63], uneori împreună cu slujitorul şi credincioşii săi[64]. După pârjol au fost edificate alte biserici, unele dintre acestea făcând dovada memoriei lui popa Simeon[65]. Biserica de lemn, monument istoric, numită "a Sânonilor" din Petroşani, are iconostasul[66] alcătuit, după tradiţie, pe patru registre, realizatorul scriindu-şi numele, dar şi data, pe icoana de hram

---

[62] Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 373-376; idem, *Un veac de pictură*, p. 134.

[63] Pe cele aflate în cale, altele aflându-şi ulterior sfârşitul, dintr-o cauză sau alta.

[64] Istoria a reţinut cazul bisericii din Uricani (azi oraş). În 1790 sătenii şi-au edificat o alta, aducându-şi preot din Râmnicu Vâlcea, pe Nicolae Popa, era şi zugrav (1793-1834), urmaşii acestuia, preoţi, dar poate şi zugravi, au preluat numele de Zugrav, cf. *Dieceza Lugoşului*, p. 506-507.

[65] Vasile Drăguţ, *Picturile bisericii din Gurasada*, p. 66, trece în rândul aşezărilor în care a pictat popa Simeon, şi Paroşeni (azi Jiu Paroşeni, localitate a oraşului Vulcan, n. n.).

[66] Biserica a avut şi pictură murală, pereţii ei însă au fost refăcuţi, cf. Ioana Cristache-Panait, *Arhitectura de lemn din judeţul Hunedoara*, p. 170-171.

a Arh. Mihail, popa Simeon zugravu, 1795. Registrului "Răstignirii" (crucea şi moleniile) i s-au adăugat, de o parte şi alta, fragmente de pictură provenite de la biserica Sf. Gheorghe din cartierul Sălătruc[67], împodobită de acelaşi zugrav, în acelaşi an. Din iconostasul de aici a fost salvat registrul împărătesc şi crucea-pomelnic a ctitorilor în podul catedralei din Petroşani[68]. De la o biserică din Vulcan[69] a provenit în colecţia din Orăştie registrul împărătesc al iconostasului, artistul semnându-se pe reprezentarea Deisis: "de popa Simeon zugrav, 1790"[70].

Fig. 17. Semnătura lui Pascam zugrav pe spatele icoanei cu Sf. Nicolae de la Chergheş.

Fig. 18. Icoana Sf. Nicolae, atribuită, fără îndoială, lui popa Simeon, provenită de la Cărneşti.

Pictura postbrâncovenească, a artistului argeşean, succint prezentată, poate fi admirată, apreciată[71], în mărturiile rămase[72]. Gândurile sale legate de responsabilitate actului de creaţie artistică, starea emoţională în faţa acestuia, sunt simţăminte lăsate posterităţii de sine, asemeni unui testament. Le reluăm şi noi cu respectul cuvintelor din pisania de pe fruntrariu, de la Nucşoara, din "1779 sept. 17": „Valuri multe ridică furtuna pe mare, mai vârtos gându omului întru lucrare, nu atâta grija şi frica începutului, cât grija şi primejdia sfârşitului, fiece început de folos nevoinţa li arată iar sfârşitu a tot lucru ia plată. Lăudat

[67] Biserică renovată în 1981, pereţii fiind tencuiţi la exterior, dar şi la interior, peste fragmente din pictura lui popa Simeon.

[68] Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 170-171.

[69] Şi dintr-o alta din Uricani.

[70] Celelalte icoane reprezintă pe Arh. Mihail; Sf. Nicolae (cu Is. şi Maris); Maria cu Pruncul şi arhanghelii.

[71] Păstrând tradiţia, pictura farmecă prin decorul şirurilor de perle şi prin puzderia de steluţe.

[72] Dăm o listă, desigur cu rezervele necesare, a aşezărilor unde s-au păstrat dovezile activităţii lui popa Simeon, dar şi cu speranţa îmbogăţirii acesteia: Baru Mare, Baru Mic, Cârneşti, Chergheş, Cinciş-Cerna, Ciula, Densuş, Ghelari, Haţeg, Lugoj, Nucşoara, Paroşeni, Păucineşti, Petroşani-Sânonilor şi Sălătruc, Pocniţa Tomii, Prislop, Râu Alb, Râu Bărbat, Reea, Ruda, Sălaşu de Sus, Sânpetru, Silvaşu de Sus, Subcetate, Uricani, Vălişoara (comuna Balşa), Vulcan, Zolt.

să hie a lui Dumnezeu putere care după începutu şi săvârşirea şi popa Simeon cu a sa zugrăvire dă lui Hristos laudă şi mărire"[73].

Revenim la mănăstirea Prislop pentru a-l prelua pe Nicolae, ucenicul lui popa

Fig. 19. Icoana Înălţarea Domnului, provenită de la Cârneşti.

Fig. 20. Icoana Arh. Mihail, atribuită lui popa Simeon, provenită de la Păucineşti (comuna Sarmisegetuza).

Simeon din Piteşti, la pictura din 1759, pentru a-i urmări existenţa din prea puţinul, dar edificatorul material documentar până acum cunoscut. Dacă pictura din naosul străvechii biserici de la Gurasada îi confirmă maturitatea artistică, din pisania scrisă în întâia zi a lui octombrie 1765, îi precizează originea: "Nicolae zugrav ot Piteşti" şi statutul de colaborator al lui: "ierodiacon Ioan ot Deva", ambii: "smeriţi între zugravi"[74]. De la popa Ioan au rămas un număr însemnat de mărturii, cea mai veche, din 1761, fiind pictura murală a bisericii de lemn din Micăneşti, sat al comunei Zam, de pe Valea Mureşului[75], din preajma aceluiaşi an datând şi aceea a

[73] Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 286.

[74] Vasile Drăguţ, *Picturile bisericii din Gurasada*, p. 63-66; Marius Porumb, *op. cit.*, p. 260-261. Pictura tindei afirmându-se a fi a lui popa Ioan de la Deva.

[75] Ioana Cristache-Panait, *Arhitectura de lemn din judeţul Hunedoarei*, p. 233.

monumentului de lemn de la Runcşor, sat de dealuri din perimetrul Gurasadei[76].

Cunoscător al satelor hunedorene pe care le străbătea, popa Ioan din Deva era părtaş la suferinţele şi necazurile românilor. Un document i-a păstrat următoarea mărturie: "aicea în Deva la 22 de robi cari cu armaşu s-or tăiat, la petrecerea lor eu am fost rânduit şi de rugăciune cu Tatăl nostru s-au petrecut, alta nimica. Deva decembrie 22 de zile 1784, popa Ioan paroh Devii neunit"[77]. Colaboratori de pictură cu localnicii, zugravii de la sudul munţilor se resimţeau de starea transilvănenilor, ajutându-i şi fiindu-le aproape. Analizând comparativ picturile de la Gurasada cu cele de la Leşnic (din altar şi proscomidie), Vasile Drăguţ le considera rodul aceleiaşi colaborări: popa Ioan din Deva, Nicolae din Piteşti[78].

Fig. 21. Icoana Maria cu Pruncul, datorată lui popa Simeon, provenită de la Râu Alb (comuna Sălaşu de Sus).

În 1770, Nicolae din Piteşti, cu fostul său dascăl popa Simeon, împodobesc biserica Sf. Arhangheli din Ghelari. I se datorează, primului, decoraţia altarului[79] şi a registrului pe care semnează cu atributul de nobleţe al originii sale: "Nicolaus pictor de Transalpina"; "Nicolae zugrav de Ţara Românească"[80].

La Baru (Mare), împreună cu popa Simeon, a lucrat şi Nicolae, mărturie aducând uşile împărăteşti[81], cu reprezentarea Bunei Vestiri pe un fundal arhitectural, uşciorul fiind crestat pe motivul alveolei dacice. De la o biserică dispărută, din Vulcan, au provenit, în colecţia de bunuri patrimoniale de la Orăştie, nu numai mărturii de la popa Simeon, ci şi de la Nicolae din Piteşti: un canat de uşă împărătească; o icoană a Arh. Mihail şi o alta a Mariei cu Pruncul, semnată cu iniţialele P.N.Z. (popa Nicolae zugrav), în litere chirilice[82]. Fiind,

[76] *Ibidem*, p. 137-138.
[77] Idem, *Valori de cultură şi artă ce evocă răscoala condusă de Horia*, Cloşca şi Crişan, în „Monumente istorice şi de artă", 2, 1984, p.14.
[78] Vasile Drăguţ, *op. cit.*, p. 65; Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 204-205.
[79] În pomelnicul din proscomidie este înşiruit penultimul, înaintea lui erei Simeon.
[80] Vasile Drăguţ, *op. cit.*, p. 66; Marius Porumb, *Dicţionar*, p.138-139, 260-262.
[81] Aduse de la Baru, în Colecţia de la Orăştie.
[82] Semnarea cu iniţiale am întâlnit-o şi la popa Simeon, P.S.Z. (pe o icoană, a Sf. Ioan Botezătorul, provenită de la Sânpetru, în Colecţia de Arad-Gai.

fără îndoială, de el zugrăvite[83], surprinde iniţiala P<opa>. Să se fi preoţit Nicolae cândva, după 1770 şi până în 1790 (data înscrisă pe icoana "Deisis", adusă de la Vulcan)? Nu ştim. Mărturiile şi însemnările ce-l privesc pe Nicolae sunt sărace şi la mari răstimpuri 1759-1765-1770-1790. S-a pierdut mult. Ştirea, conform căreia biserica de lemn din Uricani fusese împodobită de un zugrav Nicolae[84], ar putea fi confirmată prin atenta şi competenta studiere a icoanelor ajunse de aici în colecţia de la Orăştie.

Fig. 22. Pisania cu semnătura lui popa Simeon "zugraf" de pe spatele icoanei Maria cu Pruncul, de la Râu Alb, 177< >, unitatea anului curăţată.

Nicolae din Piteşti, asemeni dascălului său, va fi fost adoptat de hunedoreni, cercetări viitoare, mai norocoase, vor aduce poate la lumină informaţia edificatoare în acest sens.

După cum constatam, la începutul prezentului studiu, vitregiile vremurilor au risipit nume de zugravi şi opera lor. Pentru cei sporadic întâlniţi, bănuiţi a fi de la sud

[83] În pictura acestor icoane, ce păstrează decoraţia ştiută, trăsăturile grafice ale figurilor, îndeosebi a ochilor, se accentuează prin îngroşare, fapt constatat şi la Baru.
[84] Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 260-262.

de munţi, coroborarea stilistică între ce a semnat încoace sau dincolo, muncă destul de dificilă, ar putea fi însă binefăcător răsplătită.

Fig. 23. Maria cu Pruncul, icoană de popa Simeon zugravu, provenită de la Râu Bărbat (comuna Pui).

Fig. 24. Icoana Sf. Nicolae, de la Poeniţa Tomii (comuna Cerbăl), atribuită lui popa Simeon zugrav.

La biserica de lemn de la Cheţani (Mureş)[85], elemente de tâmplă[86] au atras atenţia prin stilul brâncovenesc. Pe peretele dedicat icoanelor împărăteşti semnează, în 1752, Grigorie zugrav. În judeţul Argeş, biserica din Urlueşti (comuna Cepari), păstrează la loc de cinste, în altar, o icoană provenită de la o înaintaşă. Icoana, ce o reprezintă pe Maica Domnului cu Pruncul, între arhangheli, poartă semnătura lui: "Grigorie zugravu 7254" (1745 sept. 1 – 1746 august 31)[87]. Deţine această icoană puterea magică de a evoca din biserica dispărută o pictură murală, dar mai ales ansamblul tâmplei pictate de Grigorie zugravul, ostenelile sale nemaiavând vreo altă semnalare. Stilul brâncovenesc, apropierea datelor (1745-1746; 1752) pot duce la ipoteza că este vorba de unul şi acelaşi Grigorie zugravu.

[85] Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn monumente istorice din Episcopia Alba Iulia*, p. 187.
[86] Uşile împărăteşti, cu decor floral, într-o compoziţie de grund, sculptura „în frânghie"; icoana „Deisis" cu Maria şi Ioan redaţi în întregime, după model brâncovenesc.
[87] Constantin Bălan, *op. cit.*, p. 462.

Fig. 25. Pictură murală din naosul bisericii de la Gurasada, datorată lui Nicolae din Piteşti, 1765.

S-a afirmat că zugravul Pantelimon, activ în Transilvania, era de la Curtea de Argeş[88], afirmaţie preluată, dându-i-se o arie mai largă de provenienţă: "Din Ţara Românească"[89]. Este întâlnit mai întâi la biserica din Tălmăcel (Sibiu), în 1780. Semnează pe tâmpla de zid împreună cu colaboratorul său, Pantelimon zugrav şi Oprea din Poplaca[90]. În acest sfârşit de veac o a doua informaţie şi ultima este din 1782, de la

[88] Vasile Drăguţ, *O vatră de veche cultură*, p. 30.

[89] Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 280. În ceea ce priveşte această origine, autorul manifestă uneori îndoială, vorbind despre pictura de la Zărneşti a lui Pantelimon, el adaugă „venit, probabil, de la sudul munţilor", p. 458.

[90] *Ibidem*, p. 408-409.

Zărneşti, când pictează, împreună cu Nicolae şi Alexandru[91], paraclisul ctitorit de Neagoe Basarab[92]. Mărturiile din primele două decenii ale secolului următor îl dovedesc zugrăvind biserici în aşezări din fosta Ţară a Făgăraşului[93]. În pisaniile ce-i consemnează ostenelile, Pantelimon semnează simplu, fără vreun adaos, chiar atunci când colaboratorul său de la Tălmăcel, un localnic, lega numele său cu cel al aşezării: "Oprea din Poplaca" (Sibiu).

Fig. 26. Uşile împărăteşti, provenite de la Baru, datorate lui Nicolae din Piteşti.

Fig. 27. Icoana Maria cu Pruncul, provenită de la Vulcan, semnată cu iniţialele chirilice, p<opa> N<icolae> z<ugrav>.

În siguranţa sau doar în posibilitatea de a fi din Ţara Românească, au pledat persistenţa elementelor de tradiţie brâncovenească, recunoscându-se pătrunderea în pictura sa, după 1800, a unor influenţa occidentale[94]. Pantelimon era din Făgăraş[95], asemeni unei întregi pleiade de zugravi formaţi, în climatul artistic al unor localnici, precum Ionaşcu şi Pană de la Făgăraş, şcoliţi, la rândul lor, de artişti de la sudul munţilor, asemeni celor de la Răşinari. Ne referim acum la Pantelimon (Pandeleimon) din Ţara Românească, tiz al celui transilvan, fapt ce a produs confuzii. A pictat cu hărnicie, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în respectul tradiţiilor brâncoveneşti, anul 1800 fiind data primei atestări păstrate. În perioada de început a activităţii sale, la el "acasă" fiind, semnează:

[91] Pictori locali din Săsăuşi (Sibiu), membri ai unei familii şi a unei şcoli de pictură cu renume.
[92] Marius Porumb, *Dicţionar*, p. 458.
[93] *Ibidem*, p. 355-356, 455-456.
[94] *Ibidem*, p. 280.
[95] Ioana Cristache-Panait, *Rolul zugravilor de la sud de Carpaţi în dezvoltarea picturii româneşti din Transilvania (secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în „S.C.I.A.", tom 31, 1984, p. 75.

"Pantelimon zugrav ot Argeş"[96]. Mărturiile şi însemnările istorice, pe care vremea le-a cruţat, îl memorează frecvent. Semnătura sa de la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş, deja semnalată, a fost din nou aflată prin cercetările recente[97]. Zugrav performant, Panteleimon a dus mai departe tradiţiile şcolii, la care se va fi adăpat şi David de la Curtea de Argeş, însemnările confirmându-l: "Panteleimon dascăl", la 1835: "Pandeleimon dascălu Argeşului"[98].

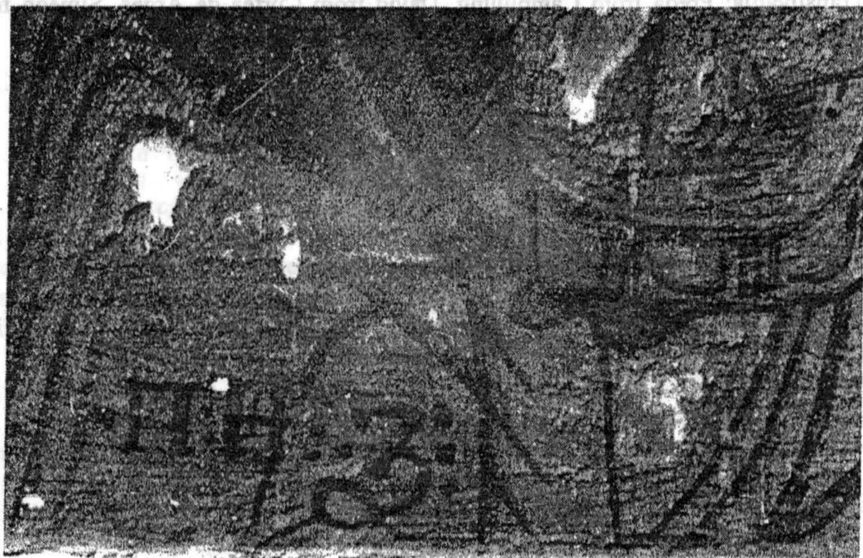

Fig. 28. Semnătura p<opa> N<icolae> Z<ugrav>.

Zugravii peregrini, formaţi la şcolile de zugrăvie de la Câmpulung, Curtea de Argeş, Piteşti, au dăruit fraţilor de peste munţi bucuria şi tainele harului lor, sprijinindu-i să nădăjduiască. Pe plaiurile părăsite au rămas, au crescut, numeroşi zugravi, ce au înfrumuseţat biserici, împodobindu-le cu icoane.

Ca un arc peste Carpaţi, vom lega amintirea zugravilor argeşeni ce şi-au făcut sălaş în Transilvania, de a acelora de acasă, menţionând în acest scop pe: popa Constantin zugrav ot Câmpulung, pe "dascălul Vlaicu ot Câmpulung", pe dascălul Niţu ot Piteşti, pe zugravii Petre şi Voicu din Piteşti, acestora şi altora asemenea, datorându-li-se vitalitatea artei postbrâncoveneşti, până dincolo de mijlocul secolului al XIX-lea.

[96] Constantin Bălan, *op. cit.*, p. 138, 364-365.
[97] *Ibidem*, p. 283.
[98] *Ibidem*, p. 106, 180.

THE HOUSE PAINTERS FROM ARGEŞ IN TRANSYLVANIA

Abstract

In the present articles are recorded the following house painters who worked in Transilvania: Preda from Câmpulung, David from Curtea de Argeş, Simeon from Piteşti, Nicolae from Piteşti.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

ARNĂUŢII ÎN OŞTILE MOLDOVEI ŞI ŢĂRII ROMÂNEŞTI (SECOLUL AL XVIII-LEA ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA)

CLAUDIU NEAGOE*

Instaurarea regimului turco-fanariot în cele două principate româneşti, Moldova (1711) şi Ţara Românească (1716), a avut consecinţe negative şi asupra organizării lor militare[1]. Deşi n-a existat o cerere expresă din partea Porţii, domnii fanarioţi au redus substanţial numărul efectivelor militare pământene[2], sporind, în schimb, numărul lefegiilor sau mercenarilor străini[3].

O categorie de lefegii domneşti din veacurile XVIII-XIX, prea puţin cunoscută însă până acum este cea a lefegiilor „arnăuţi"[4]. La început, „arnăut" a avut un sens etnic, însemnând albanez trecut la islam[5], aşa cum „arvat" însemna croat[6], iar „seimen" însemna sârb[7]. Până în veacul al XVIII-lea, toţi aceşti lefegii de origine balcanică au format un corp militar distinct în oastea otomană, cel al „neferilor"[8]. Spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, termenul de „arnăut" şi-a pierdut sensul etnic, el însemnând de acum mercenar sau lefegiu în slujba fanarioţilor[9]. Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi până la 1821, arnăuţii au fost recrutaţi din rândul elementelor balcanice, sud-dunărene, stabilite în cele două Principate româneşti: albanezi, sârbi, bosnieci, muntenegreni, bulgari sau greci,[10]. Căpitanii lor erau, de regulă, greci[11].

---

* Universitatea din Piteşti.

[1] *Istoria României*, vol. III, redactor responsabil A. Oţetea, Bucureşti, 1964, p. 398-400; vezi şi Col. Gheorghe Romanescu, *Oastea română de-a lungul veacurilor*, Bucureşti, 1976, p. 118-119.

[2] Cât despre „reforma militară" a lui Constantin Mavrocordat, ea a avut, mai degrabă, caracterul unei măsuri fiscale; *Istoria românilor*, vol. VI, *Românii între Europa clasică şi Europa Luminilor*, coord. Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, Bucureşti, 2002, p. 505.

[3] Ion I. Atanasiu, *Oastea română de-a lungul veacurilor*, Bucureşti, 1933, p. 604.

[4] Singura lucrare care face referire, într-un sens mai larg, la această categorie de lefegii domneşti este cea a lui Adrian Majuru, *Bucureştiul albanez*, Editura Ararat, Bucureşti, 2002, p. 45-64.

[5] Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, vol. II, *Vocabularul*, Bucureşti, 1900, p. 25; Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 266-267; B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*, ed. Grigore Brâncuş, 2, Bucureşti, 1974, p. 399.

[6] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 267.

[7] Vezi *Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar*, coord. Ovid Sachelarie şi Nicolae Stoicescu, Bucureşti, 1988, p. 432-433 [în continuare se va cita: *Instituţii feudale*].

[8] *Ibidem*, p. 318.

[9] Ilie Fotino, *Tudor Vladimirescu şi Alexandru Ipsilanti în revoluţia din anul 1821, supranumită zavera*, Bucureşti, 1874, p. 12; Lazăr Şăineanu, *op. cit.*, p. 26.

[10] Ivan Petrovici Liprandi, *Căpitanul Iordache Olimpiotul. Acţiunea eteriştilor în Principate în anul 1821*, în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821* [în continuare se va cita: *Răscoala din 1821*], vol.

Primii lefegii arnăuţi apar menţionaţi în relatările nobilului polon Francisc Radzewski, ajuns la curtea Moldovei, în suita lui Rafael Leszczynski, noul ambasador al Poloniei la Înalta Poartă, pe timpul primei domnii a lui Antioh Cantemir (1695-1700)[12]. Aceştia, sunt menţionaţi din nou, sub domnia lui Nicolae Mavrocordat (1709-1710): erau „îmbrăcaţi în verde"[13], purtau sabie, pistoale şi puşti[14]. La 1789, un medic şi naturalist francez, Baltazar Hacquet, avea să descrie pe larg vestimentaţia arnăuţilor de la curtea Moldovei[15]: „Îmbrăcămintea lor este întru totul cea turcească. Capul este ras tot şi acoperit cu un fel de căciulă polonă, haina de deasupra e cam şuie şi îndeobşte tivită (?) cu galben şi castaniu..."[16]. Fiecare arnăut „este înarmat cu o flintă (...), în spate are o cartuşieră, la brâu are două până la trei pistoale, un cuţit lung sau hanger, un iatagan, o secure şi un ciocan mic (?), cu o coadă lungă..."[17]. Într-o „scrisoare", datată 24 iulie 1806, Christine Reinhard, soţia rezidentului frencez în Principate, Charles Frédéric Reinhard, arăta că arnăuţii moldoveni aveau „uniforme albe"[18]. La 1820, potrivit relatărilor lui Ignatii Iakovenko, arnăuţii lui Mihai Şuţu, domnul Moldovei erau înarmaţi „cu câte două pistoale şi cu pumnal la brâu"[19]. Un an mai târziu, în 1821, Iordache Oteteleşanu făcea vestimentaţiei arnăuţeşti următoarea descriere: „o legătură de cap, peste un cauc cusut cu fir; cu un şal de cele de mare preţ; o ghebă de postav cu găitane de mătase, peste o fermenea de postav cusută iar cu fir galben; un cepchen cu hargiuri de asemenea fir; poture cu copci de argint; tusluci cu găitane de mătase, răsfrânt peste cizme roşii; cu o şişănea lucrată în argint şi cu belezicuri tot în argint, pusă şişaneaua pe spate; cu un iatagan cu mânerul de fildeş, cu teacă îmbrăcată în argint suflat cu aur; un cuţit mai mic, asemenea; o pereche de pistoale, tot aşa; şi un hamailâu de argint suflat iar cu aur"[20].

Arnăut călare de la începutul secolului al XIX-lea.

V, Izvoare narative, Bucureşti, 1962, 413; Ion Ghica, *Din vremea zaverei*, în Idem, *Scrisori către V. Alexandri*, volum îngrijit de Al. George, Bucureşti, 1997, p. 81; B. Petriceicu-Hasdeu, *op. cit.*, p. 399; vezi şi *Instituţii feudale*, p. 25-26.

[11] Mihai Cioranu, *Revoluţia lui Tudor Vladimirescu*, în Nicolae Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Tudor Vladimirescu*, Bucureşti, 1921, p. 229.

[12] Rafael Radzewski, *Jurnal, 26 februarie 1700*, în Călători *străini despre Ţările Române*, vol. VIII, Bucureşti, 1983, p. 166 [în continuare se va cita: *Călători străini*].

[13] Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel, *Jurnal de campanie (1710-1714)*, în *Călători străini*, vol VIII, p. 344.

[14] *Ibidem*, p. 347.

[15] Unde domn era Manole Giani-Ruset (1788-1791).

[16] Baltazar Hacquet, *A doua călătorie prin Moldova*, 1789, în Călători *străini*, vol. X, Partea I, Bucureşti, 2000, p. 840.

[17] *Ibidem*.

[18] Christine Reinhard, *Scrisori, 17 iulie* 1806, în *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, vol. I (1801-1821), îngrijit de: Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Şerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia, redactor responsabil: Paul Cernovodeanu, Bucureşti, 2004, p. 290. [în continuare se va cita *Călători străini. Sec. XIX*].

[19] Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, p. 206.

[20] *Amintirile lui Iordache Oteteleşanu despre atacul pandurilor asupra boierilor la Beneşti în 1821*, în *Răscoala din 1821*, vol. V, p. 581.

În privinţa arnăuţilor din Ţara Românească, menţionaţi încă de la 1716[21], singura descriere a acestora o avem de la un călător francez, ajuns la curtea lui Nicolae Mavrogheni (14 septembrie 1786): arnăuţii albanezi şi sârbi aveau uniformă verde, iar cei greci uniformă albastră-roşie; toţi erau înarmaţi cu săbii, pistoale şi puşti cu baionetă, cu raniţe şi centiroane albe[22]. În „raportul" său, din 1807, către ministrul de externe francez Talleyrand, referitor la situaţia Ţărilor Române, Charles Frédéric Reinhard, rezident şi comisar general pentru relaţiile comerciale ale Franţei în Principate, arăta că: „Singurul corp cu înfăţişare militară sunt arnăuţii, care formează garda domnului; sunt aventurieri străini ataşaţi persoanei sale. Cea mai mare parte sunt albanezi-jumătate turci, jumătate creştini"[23]. Potrivit relatărilor baronului Ludwig von Stürmer, din 1816, Ioan Gheorghe Caragea, domnul Ţării Româneşti, avea „o gardă personală de şaizeci de arnăuţi ortodocşi îmbrăcaţi în roşu şi purtând pe cap tichii roşii albaneze"[24].

Sub aspect vestimentar, însă, imaginea arnăuţilor, diferă de la autor la autor. După Lazăr Şăineanu, arnăuţii erau slujitori domneşti „cu fesuri pe cap şi acoperiţi cu hangere, pistoale şi pusci, căpitanii lor purtând dulămi aurite şi căciuli înalte"[25]. Ion Ghica arăta că arnăuţii se legau „cu un brâu roşu sau cu un tarabolus, cealma la cap, fustanelă sau poturi, mintean şi iminei roşii"[26]. La brâu purtau „un sileaf cu un iatagan şi două pistoale"[27]. Alexandru Alexianu face următoarea descriere: „hainele muiate în fireturi sau găitane de aur, cu pieptare de argint, poturi de postav cu copci de argint, cu puşti turceşti ghintuite, cu fustanele creţe, cu dulame de fir şi turbane pe cap"[28]. Singura explicaţie pe care o putem da, în privinţa descrierilor relativ diferite, este că fiecare grup etnic care făcea parte din corpul arnăuţilor adopta în vestimentaţie elemente specifice, naţionale.

Dacă la început numărul arnăuţilor, atât în Moldova, cât şi-n Ţara Românească, a fost destul de mic, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, el a crescut, tagma arnăuţilor fiind una din principalele corpuri militare permanente ale domnilor fanarioţi[29].

În Moldova, sub domnia lui Nicolae Mavrocordat (1709-1710) erau 150 de arnăuţi ce formau garda călare a domnului şi locuiau permanent la palatul domnesc[30]. Aceştia se aflau, alături de celelalte corpuri militare, sub comanda marelui hatman, care

---

[21] Radu Popescu vornicul, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, introducere şi ediţie critică de Constantin Grecescu, Bucureşti, 1963, p. 237.

[22] Joseph-Gabriel Monnier, *Călătoria prin Ţara Românească, Transilvania şi Banat în septembrie 1786*, în *Călători străini*, vol. X, Partea I, p. 787.

[23] Charles Frédéric Reinhard, *Raport asupra Ţării Româneşti şi Moldovei (1807)*, în *Călători străini. Sec. XIX*, vol. I, p. 256.

[24] *Ibidem*, p. 716.

[25] Lazăr Şăineanu, *op. cit.*, p. 25.

[26] Ion Ghica, *Din vremea zaverei*, în loc. cit, p. 81.

[27] *Ibidem*.

[28] Al. Alexianu, *Mode şi veşminte din trecut. Cinci secole de istorie costumară românească*, vol. II, Bucureşti, 1971, p. 14.

[29] Detalii despre diferitele corpuri militare şi în special cele aflate la Bucureşti, la Ilie Corfus, *Însemnările cronicarului Grigore Andronescu despre vechea gospodărire a Bucureştilor*, în „Materiale de istorie şi muzeografie", VI, 1968, p. 120-127.

[30] Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel, *Jurnal de campanie (1710-1714)*, în *Călători străini*, vol. VIII, p. 344.

le numea un căpitan[31]. În timpul războiului austro-ruso-turc din anii 1736-1739, domnul Moldovei, Grigore al II-lea Ghica, primise în ajutor, de la seraskerul de Bender, 1 000 de albanezi conduşi de Vasli-paşa[32].

Ajuns la curtea de la Iaşi, unde avea să poposească între 7 şi 25 octombrie 1742, Markos Antonios Katsaitis arăta că domnul Constantin Mavrocordat avea în garda sa, pe lângă „seimeni", şi un număr mare de „arnăuţi sau albanezi", conduşi de „căpitani"[33]. La 4 februarie 1756, principele Iacov Feodorovici Şahovskoi, noul reprezentant oficial al Poloniei la Înalta Poartă era întâmpinat, la intrarea în Iaşi, de marele agă, cu 100 de arnăuţi din „garda principelui" Matei Ghica (1753-1756)[34]. Apoi, la 1762, un alt domn moldovean, Grigore Callimachi (1761-1764), ţinea în slujba sa cam 500 de arnăuţi[35].

Din Condica visteriei a Ţării Româneşti, aflăm că, la 1 septembrie 1739 Constantin Mavrocordat avea 96 de arnăuţi, conduşi de 6 zapcii şi doi căpitani: 49 de arnăuţi erau sub comanda căpitanului Nicula, iar ceilalţi 47 sub comanda căpitanului Paraschiva[36]. Cele două steaguri de arnăuţi se aflau sub comanda marelui spătar[37].

Ajuns, domn în Moldova, în 1741, Constantin Mavrocordat a creat aici „steagul arnăuţilor (...) care sunt în seama hatmanului"[38]. La 1759 erau atestate primele nume de căpitani de arnăuţi din Moldova: Dima căpitanul şi Constantin căpitanul[39].

La 1769, Grigore III Ghica, domnul Ţării Româneşti, avea, după unele mărturii, o gardă personală de 600 de arnăuţi[40], după altele, 1 000 de arnăuţi[41]. În acelaşi an, marele spătar Pârvu Cantacuzino intra în Bucureşti, alături de trupele ruseşti, în fruntea a 200 de arnăuţi[42], numărul lor crescând, în numai un an de zile, la 2 000 de lefegii

[31] *Ibidem*, p. 347.

[32] *Cronica Ghiculeştilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, ed. Nestor Camariano şi Ariadna Camariano-Cioran, Bucureşti, 1965, p. 403.

[33] Markos Antonios Katsaitis, *Călătorie de la Constantinopol la Iaşi şi de la Iaşi la Bucureşti în anul 1742* ed. Elena Moisuc şi Dumitru Limona, în *Saeculum. Cronici inedite*, Iaşi, 1977, p. 75.

[34] *Jurnalul călătoriei spre Constantinopol a înălţimei sale contele Mniszech, mare şambelan al Lituaniei şi trimis extraordinar al regelui şi al republicii polone făcută în anul 1755*, în *Călători străini*, vol. IX, p. 364, vezi şi C. Lafont, *Dare de seamă a soliei <contelui Iosif Podoski>*, *Călători străini*, vol. IX, p. 426.

[35] Ruggiero Giuseppe Boscovich, *Jurnalul călătoriei de la Constantinopol în Polonia, 1762*, în *Călători străini*, vol. IX, p. 488.

[36] Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a visteriei lui Constantin Brâncoveanu*, în „Studii şi materiale de istorie medie", V, 1962. Cifra de 200-300 de arnăuţi, apreciată de Ştefan Ionescu, pentru anul 1739, nu poate fi luată în considerare şi nici faptul că aceştia se aflau sub comanda marelui agă; Şt. Ionescu, *Bucureştii în vremea fanarioţilor*, Cluj, 1974, p. 102.

[37] Nicolae Stoicescu, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române*, Bucureşti, 1968, p. 207.

[38] Gheorgaki, al doilea logofăt, *Condica ce are întru sine obiceiuri vechi şi nuoi a prea înălţaţiloru domni. Iaşi, 1762 noiembrie 5*, în Mihail Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopiseţele Moldovei şi Valahiei*, Tom. III, ed. a II-a, Bucureşti, 1874, p. 323. Vezi şi: Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 207; Florin Constantiniu, *Constantin Mavrocordat*, Bucureşti, 1985, p. 111.

[39] Nicolae Grigoraş, *Instituţii feudale din Moldova*, I. *Organizarea de stat până la mijlocul sec. al XVIII-lea*, Bucureşti, 1971, p. 386-387.

[40] Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din Arhivele din Simancas*, în „Academia Română. Studii şi cercetări", XLIII, Bucureşti, 1940, nr. DXCII, p. 275.

[41] Anonim, *Schiţă geografică despre Ţara Românească şi Moldova, 1769*, în *Călători străini*, vol. X, Partea I, p. 42.

[42] Şt. Ştefănescu, *Istoria românilor în secolul al XVIII-lea. Între tradiţie şi modernitate*, Bucureşti, 1999, p. 41.

arnăuţi[43].

O nouă reorganizare a oştirii în Ţara Românească, după cea a lui Constantin Mavrocordat, a avut loc sub domnia lui Alexandru Ipsilanti (1774-1782). Acum, arnăuţii au fost puşi sub comanda directă a domnului şi înarmaţi cu puşti cu baionetă, aduse de un preot italian[44]. Numărul lor se ridica, acum, la 2-300 de lefegii[45], având „haine verzi deschise, cu funde la berete"[46]. În aceeaşi vreme, la curtea Moldovei, sub domnia lui Grigore al III-lea Ghica (1774-1777), erau 150 de arnăuţi, sub comanda marelui hatman, aşa cum aflăm din Jurnalul de călătorie al prinţului Nicolae Vasilievici Repnin[47].

Tagma arnăuţilor a fost reorganizată, pentru a treia oară, în Ţara Românească, sub domnia lui Nicolae Mavrogheni (1786-1790)[48]. La începutul domniei, Mavrogheni avea 100 de arnăuţi, dintre care 50 de albanezi şi sârbi şi 50 de greci. Primii formau cavaleria, fiind îmbrăcaţi în uniformă verde, cei din urmă, în uniformă albastră-roşie, formau infanteria. Erau înarmaţi cu săbii, pistoale şi puşti cu baionetă[49]. Un an mai târziu, într-un „raport" redactat la 29 august 1787 de către reprezentantul „neoficial" al Prusiei la Bucureşti, Ernst Friedrich König, figurau 200 de arnăuţi[50], în vreme ce domnul Moldovei, Alexandru Ipsilanti (1787-1788), avea 1 000 de arnăuţi-greci[51]. În 1788, Nicolae Mavrogheni a organizat „ patru steaguri de arnăuţi", fiecare steag având câte 100 de lefegii, plătiţi din visteria ţării[52]. Apoi, în timpul confruntărilor din anii 1788-1789, numărul arnăuţilor din Ţara Românească a crescut, potrivit relatărilor lui Thomas Hope, la 800 de lefegii[53]. Profitând de starea de război, unii arnăuţi au făcut „multă răutate ţării"[54], jefuind şi omorând după bunul lor plac, exemplul cel mai elocvent fiind cel al arnăuţilor aflaţi în subordinea marelui serdar Preda Bujoreanu[55]. De menţionat este şi faptul că au existat arnăuţi care au luptat, în timpul războiului, de partea austriecilor. Dionisie Eclesiarhul vorbeşte, în „Hronograful" său, de „un arnăut Mavrodin biimbaşă", aflat în slujba prinţului de Saxa-Coburg şi ajuns maior în armata imperială, care, împreună cu ceata sa de „arnăuţi", îi ataca pe turci „cu mare

---

43 Mihail banul Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, Bucureşti, 1902, p. 178; vezi şi N. Iorga, *Istoria armatei româneşti*, Bucureşti, 1970, p. 384.

44 Mihail Antonescu, *Tratat asupra armatei din timpurile cele mai vechi până astăzi*, Bucureşti, 1893, p. 301.

45 Şt. Ionescu, *op. cit.*, p. 102.

46 V. A. Urechia, *Istoria românilor*, III (1786-1800), Bucureşti, 1892, p. 10-11.

47 Gheorghe G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 120.

48 Prin hrisovul din 4 martie 1787; apud Mihail Antonescu, *op. cit.*, p. 301.

49 Joseph-Gabriel Monnier, *Călătoria prin Ţara Românească, Transilvania şi Banat în septembrie 1786*, în *Călători străini*, vol. X, Partea I, p. 787.

50 Prin „*orânduiala*" oştirii Ţării Româneşti, făcută sub domnia lui Mavrogheni, în 1787, s-au format 4 steaguri a câte 100 de arnăuţi, aşadar, în total 400 de arnăuţi; cf. Ion I. Nistor, *Primele încercări de restaurare a oştirii pământene*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiei istorice", s. III, t. XXII, 1939-1940, p. 22.

51 Ernst Friedrich König, *Raport din Bucureşti, 29 august 1787*, în *Călători străini*, vol. X, Partea a II-a, p. 805.

52 *Ponturile pentru buna orânduială a cetei ostăşeşti, a slujitorilor din toată ţara, din breasla spătăriei, 16 iun. 1788*, apud V. A. Urechia, *op. cit.*, 120.

53 *Ibidem*, p. 1361.

54 Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf 1764-1815*, ed. Dumitru Bălaşa şi Nicolae Stoicescu, Bucureşti, 1987, p. 46-47.

55 *Ibidem*, p. 51.

îndrăzneală şi vitejie"[56]. Arnăuţii au luptat şi alături de ruşi, în războiul din anii 1806-1812.

Numărul arnăuţilor din Ţara Românească a crescut, în vremea lui Alexandru Moruzi (1799-1801), la 1 200 de lefegii, aceasta în contextul atacării şi jefuirii ţării, în mai multe rânduri, de către „pasvangii" paşei de Vidin[57].

La începutul secolului al XIX-lea, domnii fanarioţi au căutat să se înconjoare de cât mai mulţi lefegii arnăuţi. Potrivit relatărilor lui Naum Râmniceanu, aceştia s-au înmulţit în Ţara Românească sub domnia lui Constantin Ipsilanti (1802-1806). Numai la Bucureşti erau 300 de arnăuţi, în 1806, ei formând straja domnească şi având garnizoana la biserica Radu Vodă[58]. Aici vor rezista eroic, asediului turcesc, până la sosirea trupelor generalului rus Miloradovici[59]. Apoi, prin recrutarea făcută de domn, la începutul celei de-a doua domnii, în 1807, mai ales în rândul balcanicilor, ajunşi la acea vreme în Ţara Românească, unii refugiaţi la nord de Dunăre „de răotăţile ce au fost făcut în ţara lor", alţii „aduşi întradinsu" de către fanarioţi, pentru ca „să-şi poată lucra cu lesnire silniciile lor cătră neamul românescu şi să-l împileze desăvârşit la slobodile lor voinţe şi tiranii"[60]. Toţi aceşti arnăuţi au fost puşi sub comanda căminarului Iancu Psoá, de neam grec[61]. După relatările agentului francez Gustave Coigny, Constantin Ipsilanti ar fi avut, în 1807, cam 1 000 de arnăuţi, din care 500 călări şi 500 pedeştri[62]. Potrivit relatărilor contelui de Guilleminot, oastea lui Constantin Ipsilanti s-ar fi ridicat la 3 000 de lefegii, călare şi pedeştri, organizaţi „á l'eropéenne"[63].

„Mulţime arnăuţească" a rămas în cele două Principate şi după războiul ruso-turc din anii 1806-1812[64]. Noul domn, Ioan Gheorghe Caragea (1812-1818) a reorganizat corpul arnăuţilor[65], cu atât mai mult cu cât loialitatea tagmei pandurilor s-a dovedit îndoienică faţă de fanarioţi şi faţă de Poartă, prin implicarea lor în război alături de ruşi[66]. Astfel, „pă unii dintr-înşii i-au poprit lângă dânsul cu numire de paznici ai domnii, aşezându-i pe la ogeacurile (polcurile) curţii supt căpetenii tot de neam strein şi cei mai vestiţi tâlhari, iar pe ceilanţi i-au împărţit la Spătărie, la Agie şi la boierii săi greci[67]", iar alţii au fost luaţi de „căpitanii şi polcovnicii spătăreşti afară pe

---

[56] *Ibidem*, p. 54-55.

[57] Generalul Langeron, *Relatări privind războiul ruso-turc din 1806-1812 şi realităţi din aceiaşi epocă*, în *Călători străini*, vol. X, Partea a II-a, p. 1338.

[58] Dionisie Eclesiarhul, *op. cit.*, p. 90.

[59] Generalul Langeron, *Relatări privind războiul ruso-turc din 1806-1812 şi realităţi româneşti din aceiaşi epocă*, în Călători *străini. Sec. XIX*, vol. I, p. 319.

[60] *Izvoare narative interne privind revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, ed. G. D. Iscru (coord.), Natalia Trandafirescu, Marcel Ciucă şi Ilie Cristian, Craiova, 1987, p. 43 [în continuare: *Izvoare narative interne*].

[61] *Ibidem*.

[62] Apud Apostol Stan, *Renaşterea armatei naţionale*, Craiova, 1979, p. 115.

[63] Armand Charles conte de Guilleminot, *Memoriu referitor la Moldova şi Valahia, 1807*, în Călători *străini*. *Sec. XIX*, vol. I, p. 368.

[64] *Izvoare narative interne*, p. 46.

[65] *Ibidem*.

[66] Vezi Cristache Gheorghe, *Formaţiuni populare militare româneşti, 1800-1830*, Bucureşti, 1982, p. 40.

[67] Iată că, pe lângă arnăuţii „domneşti", au apărut acum şi arnăuţii „boiereşti" (Paul Cernovodeanu şi Irina Gavrilă, *Boierimea în catagrafia oraşului Bucureşti din 1810-1811*, în „Revista arhivelor", 1991, nr. 1, p. 35). Se pare că, aceştia din urmă erau mai bine plătiţi decât primii. Dintr-o „condică" boierească de la sfârşitul epocii fanariote aflăm că un arnăut boieresc primea 200 de taleri pe an, o pereche de cizme,

la judeţe, alţii arende de moşii şi alţii alte slujbe ale ţării"[68]. Unii au fost puşi chiar în slujba Mitropoliei[69]. La 1818, contele Feodor Káracsay, arăta următoarele: „Gărzile celor doi domni români se numesc „neferi" şi se împart în două corpuri: unul sub conducerea lui Deli-başi şi al doilea sub a lui Tufecii-başi, laolaltă cam 400 de oameni, mai ales albanezi, parte pedestră, parte călare, în portul naţional albanez"[70].

Ajuns la curtea domnească de la Iaşi, unde domnea Ioniţă Sturdza, pe 30 aprilie 1820, Ignatii Iakovenko găsea la poarta palatului „câţiva arnăuţi, care compuneau garda principelui, fiecare fiind înarmat cu câte două pistoale şi cu pumnal la brâu"[71]. În Ţara Românească, cei 40 de arnăuţi ai spătăriei primeau 12, 5 lei pe an, iar cei 45 de arnăuţi ai agiei 12 lei pe lună[72]. Sub comanda marelui şetrar se mai aflau cam 200 de arnăuţi[73].

La începutul anului 1821, în Moldova erau doar 300 de arnăuţi[74], pe când în Ţara Românească erau 800 de arnăuţi[75], conduşi de căpitanii Iordache Olimpiotul şi Ianache Farmache[76]. Dintre aceştia, 500 au trecut, în frunte cu cei doi căpitani menţionaţi, de partea lui Tudor, în februarie 1821, după ce acesta declanşase răscoala în judeţele de peste Olt[77]. Ceilalţi 300 de arnăuţi au rămas fideli fanarioţilor, ei fiind puşi sub comanda lui bimbaşa Sava, cel care a încercat să-l împiedice pe Tudor să intre în Bucureşti[78]. Fanarioţii, plăteau acestora o soldă de „50 de piaştri celor călare şi 25 de piaştri pedestraşilor"[79].

Dintr-un „raport oficial", datat 26 aprilie 1821, al principelui Alexandru Ipsilanti, conducătorul Eteriei, aflăm că în cele două Principate erau în total 2520 de arnăuţi, din care: 1 500 sub comanda căpitanului Iordaki Olimpiotul, 800 sub comanda lui bimbaşa Sava, 120 sub comanda lui delibaşa Mihali şi 100 sub comanda lui aga Ghencea[80].

Arnăuţii primeau, asemeni celorlalţi slujitori domneşti, leafă şi îmbrăcăminte[81].

---

perechi de iminei şi bani pentru ras (Sergiu Columbeanu, *O condică de socoteli dintre anii 1804-1839*, în „Studii şi articole de istorie", IV, 1962, p. 103).

[68] *Izvoare narative interne*, p. 47.

[69] Iată, de pildă, doi arnăuţi, Ilie şi Zlate, se aflau la 1798 în slujba Mitropoliei Ungrovlahiei (apud *Indice cronologic, Nr. 1, Arhiva Mitropoliei Ţării Româneşti (1365-1890)*, vol. I, întocmit de Ion Şucu şi Maria Rănoiu, Bucureşti, 1961, nr. 9102 şi 9113, p. 749-750). Un alt arnăut, pe nume Anghel, apare menţionat ca slujbaş al Mitropoliei la 1801 (*Ibidem*, nr. 9960, p. 804).

[70] Feodor Káracsay, *Despre Moldova, Ţara Românească, Basarabia şi Bucovina*, în *Călători străini. Sec. XIX*, vol. I, p. 778-779.

[71] Gheorghe G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 206.

[72] Ignati Iakovenko, *Situaţia actuală a Principatelor Moldova şi Ţara Românească (1820)*, în *Călători străini. Sec. XIX*, vol. I, p. 893, 895.

[73] *Ibidem*, p. 898-899

[74] *Revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, Bucureşti, 1980, doc. 72.

[75] Potrivit unei lucrări recente, la sfârşitul anului 1820 existau, în cele două principate, aproape 4 000 de „*arvaniţi*", albanezi, bulgari, sârbi şi greci; Apostolos E. Vakalopoulos, *Istoria Greciei moderne (1204-1985)*, Bucureşti, 2004, p. 191.

[76] *Izvoare narative*, p. 64.

[77] *Ibidem*, p. 117.

[78] Gheorghe G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 231.

[79] *Revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, doc. 15.

[80] *Răscoala din 1821*, vol. IV, *Eteria în Principatele Române*, 1960, p. 182.

[81] Mihai Cantacuzino, *Istoria politică şi geografică a Ţării Româneşti de la cea mai veche a sa întemeiere până la anul 1774*, ed. Fraţii Tunusli, trad. G. Sion, Bucureşti, 1863, p. 31; vezi şi Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel, *Jurnal de campanie (1710-1714)*, în *Călători străini*, vol. VIII, p. 347.

În Moldova, ei erau scutiţi de impozite pe 6 luni[82]. În timpul războiului austro-ruso-turc din anii 1788-1790, arnăuţii erau „plătiţi de Poartă"[83]. În Ţara Românească, Nicolae Mavrogheni plătea, pe lună, lefegiilor călare 10 lei, iar celor pedeştri 7 lei[84]. În 1801, domnul Moldovei, Constantin Ipsilanti plătea neferilor arnăuţi călare 30 de lei, iar celor pedeştri 25 de lei[85]. La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, tot mai mulţi arnăuţi au început să închirieze sau să cumpere case şi grădini, atât în mediul urban[86], cât şi în mediul rural[87].

Pe tot parcursul veacului al XVIII-lea, domnii fanarioţi s-au folosit de aceşti lefegii arnăuţi pentru paza lor[88], a marilor boieri[89] şi a agenţilor străini[90], pentru prinderea tâlharilor şi a haiducilor[91], pentru prevenirea unor abuzuri[92], pentru înăbuşirea unor răscoale[93], dar şi pentru apărarea ţării[94]. Loialitatea acestora era însă

[82] Nicolae Grigoraş, *op. cit.*, p. 192-193.

[83] Armand-Emmanuel de Plessis, duce de Richelieu, *Relatarea călătoriei prin Moldova, dec. 1790 - ian. 1791*, în *Călători străini*, vol. X, Partea a II-a, p. 925.

[84] Ianache Văcărescu, *Istoria othomanicească*, ed. Gabriel Ştrempel, Bucureşti, 2001, p. 145; vezi şi G. I. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1899, p. 599.

[85] N. Iorga, *op. cit.*, 386.

[86] Lulea Filip arnăutul, proprietar de case şi prăvălii în mahalaua Gorgani, făcea la 10 februarie 1781 act de donaţie a acestora după moartea sa mănăstirii Radu Vodă din Bucureşti, pentru pomenirea sa şi a părinţilor săi (George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1634-1800)*, Bucureşti, 1982, doc. 245, p. 289-290) La 6 mai 1783, Dobre arnăutul cumpăra în mahalaua de la Biserica Flămânda din Bucureşti o casă şi o grădină, de la Mircea sârbul (*Indice cronologic*, nr. 7410, p. 614). În anul 1801, Vasile arnăutul lua cu chirie un loc de casă în dealul de lângă Podul Calicilor (*Ibidem*, nr. 9941, p. 803). Un an mai târziu, mai precis la 15 februarie 1802, Dumitru arnăutul lua casă în mahalaua Flămânda (*Ibidem*, nr. 10026, p. 809), apoi, la 1 iulie 1805 lua cu chirie o altă casă în aceeaşi mahala de la Filip vizitiul (*Ibidem*, nr. 10492, p. 844) La 6 martie 1812, Stoian arnăutul cumpăra casă şi loc cu embatic pe Podul Calicilor (*Ibidem*, nr. 11114, p. 887). Pe la 1821, Vitul arnăutul cumpărase o „*odae*" în mahalaua Livada din Bucureşti (*Răscoala din 1821*, vol. IV, p. 218-219).

[87] În 1809, Petre Arnăutu căpitan lua în arendă moşia Capul Piscului (Gheorghe Pârnuţă, Dorina Panaitescu, *Judeţul Muscel. Monografie-istorică şi socială*, Bucureşti, 2001, p. 130). La 1819, Dima arnăutul lua cu arendă, pe trei ani, de la nişte moşneni din Butari-Vâlcea, 800 de stânjeni; Corneliu Tamaş, Ion Constantin Vasile, *Momente documentare vâlcene. Catalog de documente, 1418-1830*, Râmnicu Vâlcea, 2000, doc. 586, p. 158.

[88] Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 123.

[89] Vezi Sergiu Columbeanu, *op. cit.*, p. 103. Potrivit „catagrafiei" din 1810-1811, la Bucureşti erau 152 de arnăuţi boiereşti: Paul Cernovodeanu şi Irina Gavrilă, *op. cit.*, p. 35.

[90] Charles Frédéric Reinhard, *Raport asupra Ţării Româneşti şi Moldovei (1807)*, în *Călători străini. Sec. XIX*, vol. I, p. 256.

[91] *Instituţii feudale*, p. 374. Nu de puţine ori, chiar arnăuţii erau cei care furau şi tâlhăreau. Aşa s-a întâmplat, de pildă, în timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812: vezi Generalul Langeron, *Relatări privind războiul ruso-turc din 1806-1812 şi realităţi româneşti din acelaşi epocă*, în *Călători străini. Sec. XIX*, vol. I, p. 336, 351.

[92] Aşa cum a făcut-o, de pildă, Constantin Mavrocordat, care, în timpul celei de-a treia domnii în Moldova (1748-1749), şi-a trimis arnăuţii şi beşlii, împotriva negustorilor turci, cunoscuţi sub numele de „*lazi*", ce-şi făcuseră case după bunul lor plac prin târgurile mari ale Moldovei; Pseudo-Enache Kogălniceanu, *Letopiseţul Ţării Moldovii de la domnia întâi şi până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat Voevod (1733-1774)*, în *Cronici moldoveneşti*, ed. Aurora Ilieş şi Ioana Zmeu, Bucureşti, 1987, p. 44.

[93] Aşa cum s-a întâmplat la Iaşi, în 1759, sub domnia lui Ioan-vodă Calimah Theodor (Pseudo-Enache Kogălniceanu, *Letopiseţul Ţării Moldovii...*, loc. cit., p. 87) sau la Bucureşti, în 1765, sub domnia lui Ştefan Racoviţă, în 1765 (apud N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII, *Reformatorii*, Bucureşti, 2002, p. 151.

[94] Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 123. La sfârşitul celei de-a doua domnii, în Moldova, a lui Grigore Callimachi (1769), arnăuţii domneşti au intrat în conflict cu ienicerii lui Mehmet paşa (vezi Pseudo-Enache

condiţionată de plata lefurilor la timp. Nu de puţine ori, însă, arnăuţii îngroşau rândurile nemulţumiţilor faţă de stăpânirea fanariotă. Aşa s-a întâmplat, de pildă, în timpul războiului austro-ruso-turc din anii 1769-1774, când, profitând de starea de confuzie în care se afla Ţara Românească, arnăuţii au jefuit mai multe sate şi târguri[95]. Uneori s-au revoltat pentru neplata lefurilor. În 1806, de pildă, arnăuţii din garda lui Constantin Ipsilanti au încercat să se răscoale, dar *„mişcarea a fost înăbuşită de boieri"*[96]. Apoi, în 1819, arnăuţii domneşti de la Bucureşti s-au răsculat, sub conducerea căpitanului sârb Milco Petrovici, pentru faptul că nu-şi primiseră lefurile la timp. Cei 25 de arnăuţi s-au baricadat în mănăstirea Sinaia şi n-au cedat decât în momentul în care domnul Alexandru Şuţu le-a făcut promisiuni clare în acest sens[97].

În ianuarie 1821, din porunca marilor boieri pământeni, Tudor Vladimirescu pornea din Bucureşti, însoţit de o gardă de arnăuţi, după unele mărturii 27 la număr[98], după altele 40[99] sau 50[100], pentru a răscula, împotriva fanarioţilor, corpurile de panduri din judeţele de peste Olt. Cei mai importanţi căpitani de arnăuţi, precum Iordaki Olimpiotul, Iani Farmaki şi Diamandi Giuvara, toţi aromâni de origine[101], au trecut de partea lui Tudor, cu excepţia lui bimbaşa Sava, care a încercat să-l împiedice pe Tudor să se stabilească la Cotroceni (22 martie 1821)[102]. La 17 februarie 1821, Tudor Vladimirescu avea sub conducerea sa 400 de arnăuţi[103]. În drumul său spre Bucureşti, Tudor a adunat sub conducerea sa 2 000 de arnăuţi[104].

După ce tratativele dintre Alexandru Ipsilanti cu Tudor Vladimirescu au eşuat, arnăuţii s-au dat de partea eteriştilor. Ei au fost cei care l-au arestat pe Tudor în lagărul de la Goleşti şi l-au dat pe mâna eteriştilor care l-au omorât[105]. Apoi, cei mai mulţi arnăuţi, implicaţi în „zaveră", şi-au găsit sfârşitul, alături de eteriştii lui Ipsilanti, în luptele cu turcii: la mănăstirea Aninoasa-Muscel[106], la Sculeni (6/18 iunie)[107], lângă Rucăr (21 iunie)[108], la Bucureşti (august)[109] şi la Secu (25 octombrie)[110].

Kogălniceanu, *Letopiseţul Ţării Moldovii...*, în loc. cit., p. 139). În 1788, Nicolae Mavrogheni a trimis pentru paza ţării *„căpitani de arnăuţi cu turci amestecaţi"* (Dionisie Eclesiarhul, *op. cit.*, p. 46).

[95] Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 457-458.

[96] Christine Reinhard, *Scrisori, 1806*, în *Călători străini. Sec. XIX*, vol. I, p. 297.

[97] Sava Iancovici, *Revolta unor arnăuţi în 1819*, în „Studii şi articole de istorie", V, 1963, p. 449. După relatările arhimandritului Ghenadie Pârvulescu, ar fi fost vorba de 42 de arnăuţi; *Ibidem*, p. 450.

[98] I. P. Liprandi, *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821*, în *Răscoala din 1821. Izvoare narative*, vol. V, Bucureşti, 1962, p. 269.

[99] Aşa cum rezultă din însemnarea lui Dimitrie Periţeanu, datată 21 ianuarie 1821 (Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iaşi, 1975, p. 36) sau din „raportul" lui Friedrich Alexander von Hakenau, către cancelarul Metternich, din 28 februarie 1821 (*Revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, doc. 4).

[100] *Izvoare narative interne*, p. 59.

[101] Neagu Djuvara, *Diaspora aromână în secolele XVIII şi XIX*, în *Aromânii. Istorie, limbă, destin*, coord. Neagu Djuvara, Bucureşti, 1996, p. 106.

[102] Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 231.

[103] Friedrich Alexander von Hakenau, în *Revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, doc. 6.

[104] Keith Hitchins, *Românii 1774-1866*, Bucureşti, 1996, p. 185.

[105] Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 235.

[106] C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, Câmpulung, 1922, p. 40.

[107] Cei 700 de arnăuţi aflaţi aici au fost conduşi de voievodul sârb Mladen Milovanovici şi căpitanul Ghica; *Răscoala din 1821*, vol. IV, p. 202.

[108] Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 237.

În vremea „zaverei" de la 1821 mulți arnăuți s-au dedat la jafuri și tâlhării. Poncea arnăutul și Ghiță haiducul, de pildă, au umblat *„pă vremea apostasii tâlhărind în ceată de 25 pe la Timburești-Dolj"*[111]. În mai 1821, Constantin Viișoreanu a fost atacat și jefuit de 4 arnăuți[112]. Pentru a pune capăt acestor răutăți, la sfârșitul lunii martie 1821, boierii Țării Românești cereau pașei de Silistra, printr-un „memoriu", următoarele: *„Câți arnăuți, sârbi și greci (...) vor fi, să se izgonească din țară și fieșcare să meargă la patriile lor...*(pontul 2)"[113]. Era prima manifestare oficială în favoarea renunțării la acești lefegii străini și pentru refacerea oștirii pământene, fapt care avea să se petreacă în deceniul trei al secolului al XIX-lea.

ANEXA

Evoluția numerică a lefegiilor arnăuți din Țara Românească (sec. XVIII - 1821)

Anul	Nr. de arnăuți
1739	96
1769	600-1000
1769-1770	2000
1786	100
1787	200
1788-1789	800
1799-1800	1200
1807	1000
1818	400
1821 ian.	800
1821 april.	2520

Evoluția numerică a lefegiilor arnăuți din Moldova (sec. XVIII - 1821)

Anul	Nr. de arnăuți
1709-1710	150
1756	100
1762	500
1775	150
1787-1788	1000
1818	400
1821	300

[109] Aici au fost măcelăriți 300 de arnăuți în frunte cu Sava bimbașa, Ghencea aga și Mihali delibașa; *Ibidem*, p. 239. Căpitanul Atanasie arnăutul, împreună cu 30 de arnăuți, a rezistat eroic, pentru puțină vreme, la biserica Olari; *Răscoala din 1821*, vol. V, p. 340.

[110] Aici, la mănăstirea Secu, căpitanul Farmache și cei 200 de arnăuți ai săi *„au perit de mâna turcilor"*; Ilie Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)*, în „Studii și Articole de Istorie", VIII, 1966, p. 356. În realitate, Farmache, împreună cu alți doi căpitani și 18 arnăuți au fost duși la Constantinopol, unde au fost omorâți în chinuri groaznice, pe 28 octombrie; Ivan Petrovici Liprandi, *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821 și începutul acțiunii eteriștilor în Principatele dunărene sub conducerea prințului Alexandru Ipsilanti precum și sfârșitul lamentabil al ambelor acestor mișcări în același an*, în *Răscoala din 1821*, vol. V, p. 334.

[111] Direcția Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Condica departamentului de criminalion Craiova*, 905, f. 31-32.

[112] Idem, *Condica domnească*, 104, f. 338-339 v.

[113] *Revoluțiunea de la 1821, de biv vel serdar Ioan Dârzeanu*, în *Răscoala din 1821*, vol. V, p. 125; vezi și Ilie Corfus, *op. cit.*, loc. cit., p. 362.

THE ARNAOUTES MERCENARIES IN MOLDAVIA AND WALACHIA'S ARMY (THE 18TH CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY)

Abstract

The Ottoman-Phanariot regime until the beginning the 18th century in Moldavia and Walachia was exclusively relied on the military force of the Ottoman Empire, but it also relied on Balcanic elements, mercenaries from the south of Danube, Serbians, Bulgarians, Albanians, Greeks, Macedo-Romanians. All those mercenaries where known in the Phanariot period under the name of „arnaoutes".

The first arnaoutes are mentioned at the end of the 17th century and the beginning of the 18th century in Moldavia at the Court of the Prince Antioh Cantemir (1695-1700). The arnaoutes were organized in distinct military groups under the rule of Nicolae and Constantin Mavrocordat in Moldavia and Walachia.

At the beginning the number of those mercenaries who worked for some Phanariot princes was considerably limited and at the end of the 18th century and the beginning of the 19th century their number increased to 800-1 000 soldiers. Their great majority was working for princes but for the Greek landlords, receiving payment for their military services.

In 1821 when Tudor Vladimirescu was coming into notice, many mercenaries rose in arms against the Ottoman-Phanariot regime waiting for the arrival of the Greek rebels from Russia. They and other Romanian and Greek rebels because of the Ottoman intervention (1821-1822) were caught and killed.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

ETAPE ÎN ZIDIREA CONACULUI GOLEŞTILOR

MARIA MULŢESCU*
ALEXANDRU MULŢESCU**

Familia Goleştilor apare în istorie odată cu jupânul Baldovin pârcălabul, pe la sfârşitul secolului al XV-lea. Împreună cu fratele său, Cândea, Baldovin avea o moşie bătrână, Mărăcineni, moşia Goleştilor şi multe altele[1].

Nu cunoaştem ce făcea Baldovin în calitate de pârcălab. Putem presupune, datorită apropierii moşiilor familiei de Piteşti, că exercita această funcţie în acest oraş[2].

Dacă aceasta este o presupunere, existenţa unor curţi la Mărăcineni şi Goleşti pentru familiile celor doi fraţi, pare o certitudine. Curtea boierului Baldovin şi a Anghelinei pare să fi existat tot pe amplasamentul de azi al Ansamblului Conacului Goleştilor (fig. 1). Pârcălabul Baldovin are un fiu, pe Ivaşco, ce va ajunge paharnic şi pe Calea, căsătorită cu Borcea, şetrarul din Vrăneşti.

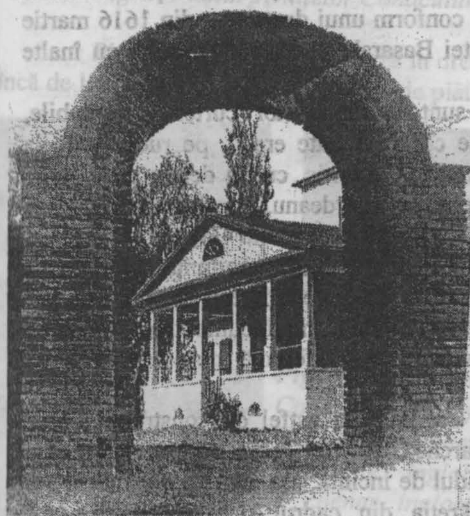

Fig. 1. Conacul Goleştilor după restaurarea din 1943

Calea şi Borcea adoptă pe fiica lui Ivaşco, Caplea, care va aduna astfel din nou moşiile bătrâneşti de la Goleşti, Mărăcineni şi restul. Caplea devine soţia lui Radu Clucerul Furcovici, care are o ascensiune deosebită în epocă[3].

Pe Caplea i-a „dat-o" lui Radu Furcă însuşi domnul Radu Paisie (1535 iun. 12 – 1545 înainte de mart. 17) ctitorul capodoperei arhitecturale care este Bolniţa Coziei. Meşterul zidar al bisericuţei este Maxim, iar pictura executată între 1542-1543, se datoreşte lui Radoslav şi lui David. Caplea din Goleşti este ea însăşi ctitoră a Mănăstirii

---

* S. C. Proiect Argeş S. A.

** Direcţia Judeţeană pentru Cultură Culte şi Patrimoniul Cultural Naţional Argeş.

[1] Octav-George Leca, *Familiile boiereşti române.*

[2] ***, *Instituţiile feudale din ţările române – Dicţionar*, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1988.

[3] Vezi anexa 1.

Valea Mare, cu hramul Sf. Ioan Gură de Aur, pe ocina fiicei sale, jupânița Neacșa, așa cum rezultă dintr-un document din 1597-1598.

Marea doamnă își sfârșește zilele sub numele de monahia Magdalena.

Copiii ei și ai lui Radu devenit „din Golești" pe care îi știm, sunt: Albu Golescu, Ivașco din Golești, Vlad Comis și Neacșa din Golești. Prin Neacșa, pe care am pomenit-o în legătură cu locul pe care mama sa a ridicat Mănăstirea de la Valea Mare-Podgoria, Goleștii se vor înrudi și cu Brâncovenii.

Frații Golești (și se va mai pomeni de Frații Golești de-a lungul secolelor) au și ei vocație de ctitori. Ei zidesc vestita Mănăstire Vieroși unde, sub o lepede unică, de marmură albă, împodobită cu un călăreț, și-a găsit locul de veci tânărul de 23 de ani, Albu Golescu, mort în lupta de la Jiliște, la 24 aprilie 1574.

Marele vornic Ivașco, pe care treburi însemnate îl duc pe diverse drumuri în lume, își găsește sfârșitul la Mănăstirea Bistrița moldovenească la 1584. Copiii lui Ivașco din Golești și ai jupâniței Elene, fiica vel vornicului Drăghici din Mărgineni, au fost Tudoran slugerul și Vlad postelnicul. Putem avansa aici ideea că niște ctitori atât de importanți nu și-au neglijat moșiile și curțile și este de bănuit că strălucirea conacului Goleștilor, al cărui amplasament probabil era pe locul actualului conac, trebuie să fi atins o strălucire aparte în epocă.

Această succesiune de personaje aparțin cu adevărat renașterii prin fapte și creație. Ei sunt foarte aproape, în permanență, de domnitori și de evenimentele mari ale istoriei dar și de marile idei din arta și politica epocii.

Tudoran slugerul care se va înmormânta la Vieroși, în necropola familiei „unde zac și oasele părinților și strămoșilor", conform unui document din 1616 martie 23, are un fiu care devine în timpul lui Matei Basarab (1632-1654), boier cu înalte funcții, pe Ivașco din Golești.

Fetele lui Ivașco, Stana și Vișa, sunt la rândul lor curtence veritabile, „adoptate și înzestrate de Matei Basarab, ale cărui nepoate erau", pe rudenia de la Neacșa din Golești[4]. Vișa se căsătorește cu un om puternic, cu un destin zbuciumat, care fusese căsătorit o primă oară și care este Stroe Leurdeanu, zis și Stroe Fiera sau Stroe din Leurdeni[5]. Cu aceștia începe istoria construcției conacului Goleștilor.

Este firesc să ne gândim, de la bun început, dat fiind importanța ctitorilor, că la Golești s-a ridicat una din cele mai reprezentative reședințe boierești de țară. Curtenii aveau desigur și reședințe orășenești, așa cum rezultă chiar din documentele referitoare la Stroe Leurdeanu. Studiile de până azi nu evidențiază o diferență între reședințele de boierești oraș, sau de țară.

Conacul Goleștilor pare să fie una din primele astfel de construcții ce se plasează în mijlocul curții principale și marchează astfel momentul în care casa boierească îi schimbă amplasamentul de pe zidul de incintă, așa cum se obișnuia până acum, inspirat de casele domnești sau stăreția din cadrul unei mănăstiri. Noi considerăm că aceasta este una din caracteristicile locale ale arhitecturii trecerii de la renaștere la baroc.

---

[4] N. Stoicescu modifică datele din lucrarea lui Octav – George Leca, actualizându-le și arătând că Vișa Golescu, devenită a doua soție a lui Stroe Leurdeanu, era fiica lui Fota mare postelnic și a Stanei, sora lui Preda Brâncoveanu și nepoata lui Ivașco vornicul din Golești.

[5] Vezi anexa 2.

Casa Goleştilor avea iniţial două nivele. Primul nivel era cel al pivniţelor. Construcţia iniţială avea în această zonă, două încăperi mari şi anume: pivniţa mare şi pivniţa mică (fig. 2).

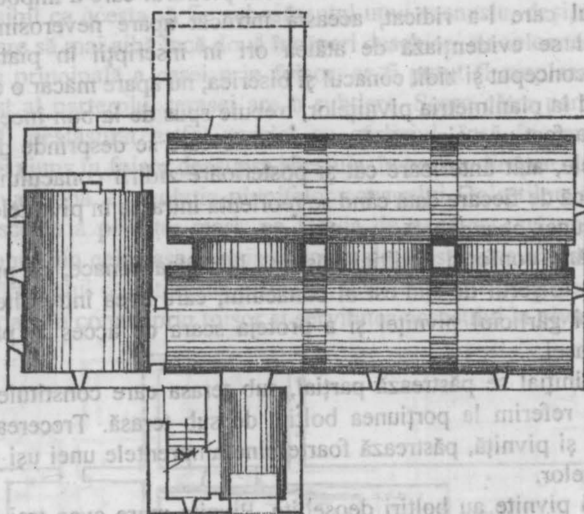

Fig. 2. Planul pivniţelor Conacului Goleştilor, etapa I-a - propunere.

Pivniţele iniţiale se grupează în dreptunghiul de zidărie, în care sunt încastrate, încă de la început, cele patru chenare de piatră lucrate de meşterul Stoica (fig. 3).

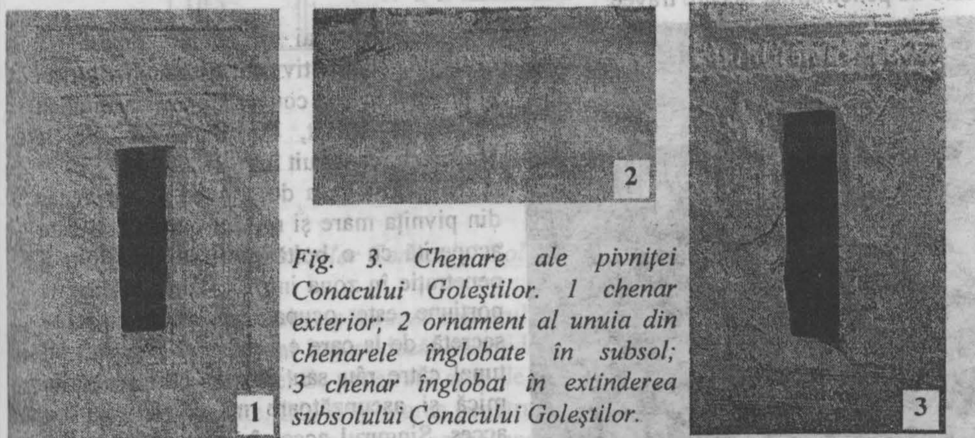

Fig. 3. Chenare ale pivniţei Conacului Goleştilor. 1 chenar exterior; 2 ornament al unuia din chenarele înglobate în subsol; 3 chenar înglobat în extinderea subsolului Conacului Goleştilor.

Dintre acestea, azi, două au rămas pe ziduri exterioare iar două, se păstrează pe ziduri înglobate în încăperi adăugite parterului. Există opinia că meşterul Stoica ar fi fost moldovean considerând felul în care a conceput decoraţia florală a chenarelor din piatră. Oricum el avea un statut special şi aceasta se poate deduce după faptul că şi-a săpat numele în mai multe locuri pe piatră, alături de stăpânii locurilor sau de domnitor.

Numele lui Stoica apare şi pe imposta de piatră a unuia din stâlpii de zidărie ai pivniţei conacului. Tot el apare semnat pe unele din elementele de piatră sculptate ale bisericii din Goleşti. Noi avansăm ideea că el nu era doar pietrarul care a împodobit ansamblul ci chiar arhitectul care l-a ridicat, aceasta întrucât apare neverosimil că la acest obiectiv, pietrarul se evidenţiază de atâtea ori în inscripţii în piatră, iar numele meşterului care a conceput şi zidit conacul şi biserica, nu apare măcar o dată.

Revenind la planimetria pivniţelor, trebuie spus de la bun început, că intrarea iniţial a acestora a fost una singură. E o concluzie care se desprinde din cercetarea a numeroase exemple, atât anterioare cât şi posterioare zidirii conacului de la Goleşti. Suntem de părere că de fiecare dată când se reorienta intrarea în pivniţele de la Goleşti, intrarea de până atunci, abandonată, era obturată.

Considerăm, conform tradiţiei păstrată la atâtea conace, că prima intrare în pivniţe era pe sub foişorul de sud-est al conacului, care avea între alte scopuri şi pe acela de a acoperi gârliciul pivniţei şi a proteja scara de acces în partea destinată locuirii în cadrul casei.

Gârliciul iniţial se păstrează parţial, sub terasa care constituie elementul de intrare de azi. Ne referim la porţiunea boltită de sub terasă. Trecerea între această porţiune de gârlici şi pivniţă, păstrează foarte bine amprentele unei uşi care va fi fost uşa iniţială a pivniţelor.

Cele două pivniţe au boltiri deosebite. Pivniţa mare avea trei travei şi două deschideri. Boltirea se compune din intersecţiile de bolţi pe cele două direcţii, din care rezultă şase bolţi ca şi când ar fi fost cu muchii ieşite, sprijinite pe ziduri şi pe arcele născute între două pile angajate şi două coloane masive, pătrate, amplasate pe axul longitudinal al pivniţei, pe direcţia nord-est, sud-vest (fig. 4). Reconsiderând boltirea, putem avansa ideea că poate fi vorba şi de două bolţi dispuse pe lungimea pivniţei, care au penetraţii la fiecare travee.

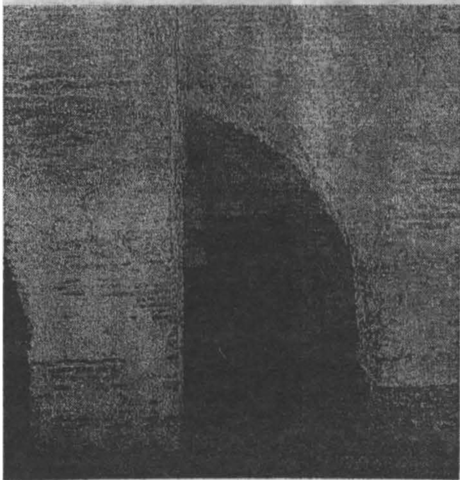

Fig. 4. Bolţi în cadrul pivniţei mari.

Am mai semnalat faptul că sistemul constructiv este asemănător cu cel al pivniţei mari a conacului, azi în ruină, al slugerului Muşat, din apropiere, de la Ştefăneşti, construit între 1627-1629[6].

Pivniţa a doua avea şi are acces din pivniţa mare şi nu din gârlici. Ea este acoperită cu o boltă semicilindrică, cu o penetraţie în zona intrării. Din lungime, o porţiune este ocupată de ascunzătoarea secretă, de la care e posibil să fi pornit un tunel către râu sau fântână. Între pivniţa mică şi ascunzătoare nu exista nici un acces. Singurul acces în ascunzătoare era printr-o trapă plasată deasupra acesteia, în pardoseala încăperii de pe colţul nord-vestic al casei.

[6] Maria Mulţescu, Alexandru Mulţescu, *Conacul de la Ştefăneşti al slugerului Muşat*, în „Argesis", XII, 2003, Piteşti.

La dreptunghiul bine definit al pivniţelor se adăugau, în planimetria iniţială, pe latura lungă de sud-est, foişorul de intrare iniţial, asimetric, şi pe cea de nord-vest o încăpere din care se mai păstrează o porţiune de zidărie perpendiculară pe zidul lung al conacului. E posibil ca acesta să fie subasmentul unui sacnasiu, deşi, cum vom vedea, zona locuibilă pare să mai aibă încă două încăperi deschise, cu coloane.

Intrarea principală a casei prin foişor, ar fi putut fi amplasată în zona unde zidul de sud-vest al parterului terasei are o subţiere. Scara către partea de locuinţă a conacului s-ar fi desfăşurat astfel paralel cu gârliciul, însă în sens invers intrării gârliciului şi ar fi ajuns în foişor deasupra acestuia, în partea dinspre curte a lui.

O a doua etapă în evoluţia pivniţelor conacului Goleştilor, ar putea fi aceea când pe latura scurtă a pivniţei mari, pe faţada de nord-est, se amenajează o nouă intrare, iar într-unul din cele şase compartimente ale acestuia se zideşte un nou gârlici. Reamplasarea gârliciului se datoreşte, probabil, intersecţiei neavantajoase dintre funcţia de intrare principală în conac, prin foişor şi servitutea accesului la pivniţe (fig. 5).

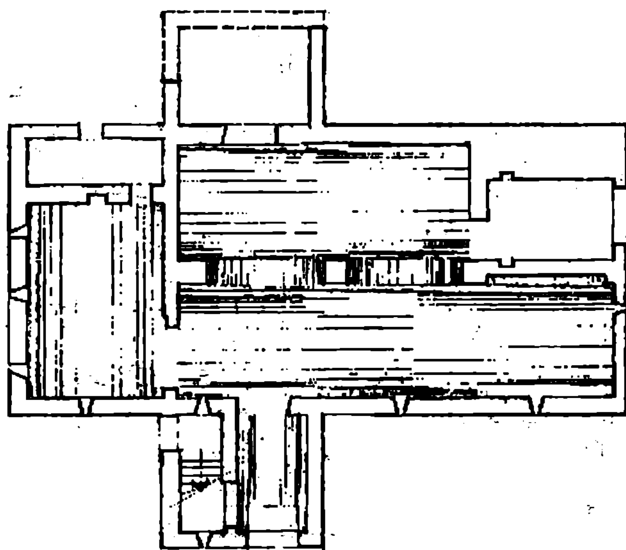

Fig. 5. Planul pivniţelor Conacului Goleştilor, etapa II-a - propunere.

De la noul gârlici se păstrează conturul intrării, boltirea, ocniţele pentru opaiţe etc. Acest gârlici este mai îngust decât deschiderea în care este amenajat iar bolta lui are două penetraţii. Astfel de penetraţii apar de obicei acolo unde sunt amplasate uşile unor încăperi adiacente. Din amplasarea penetraţiilor în bolta gârliciului al doilea, s-ar putea desprinde concluzia intenţiei legării acestuia, în scopul rezolvării problemei pivniţei mici, eventual de murături, cu compartimentul deschiderii adiacente gârliciului la sud-est şi aceea a lărgirii pivniţelor către nord-vest. Nu avem însă indicii că această amenajare s-ar fi făcut vreodată. De asemenea nu avem indicii despre momentul când a apărut gârliciul al doilea şi cât s-a folosit. Este o problemă care îşi va găsi rezolvarea în viitor.

La acest gârlici, deci implicit la intrarea în pivniţă de pe latura nord-estică a casei, s-a renunţat în momentul în care a apărut necesitatea consolidării bolţilor longitudinale ale pivniţei mari. Consolidarea bolţilor s-a făcut pe mijlocul deschiderilor pivniţei mari prin zidirea unor arce ce susţin cheile bolţilor (fig. 4). Consolidarea se compune din două rânduri de arce care pornesc din pile adosate zidurilor scurte ale pivniţei mari şi care se sprijină pe câte doi stâlpi aşezaţi în aceeaşi linie cu cei doi stâlpi iniţiali ai acestei pivniţe. Este vizibil în plan, cum una din sprijinirile acestor arce obturează azi uşa dintre al doilea gârlici şi pivniţă. Nici în legătură cu această consolidare a bolţilor pivniţei mari, nu cunoaştem mai multe date. Termenul maxim până la care s-ar fi putut executa, ar fi cutremurul din 1802.

În ultima etapă de transformare a pivniţelor conacului, pentru rezolvarea accesului în pivniţe, s-a recurs la amenajarea celui de-al treilea gârlici, opus şi simetric cu gârliciul iniţial (fig. 6).

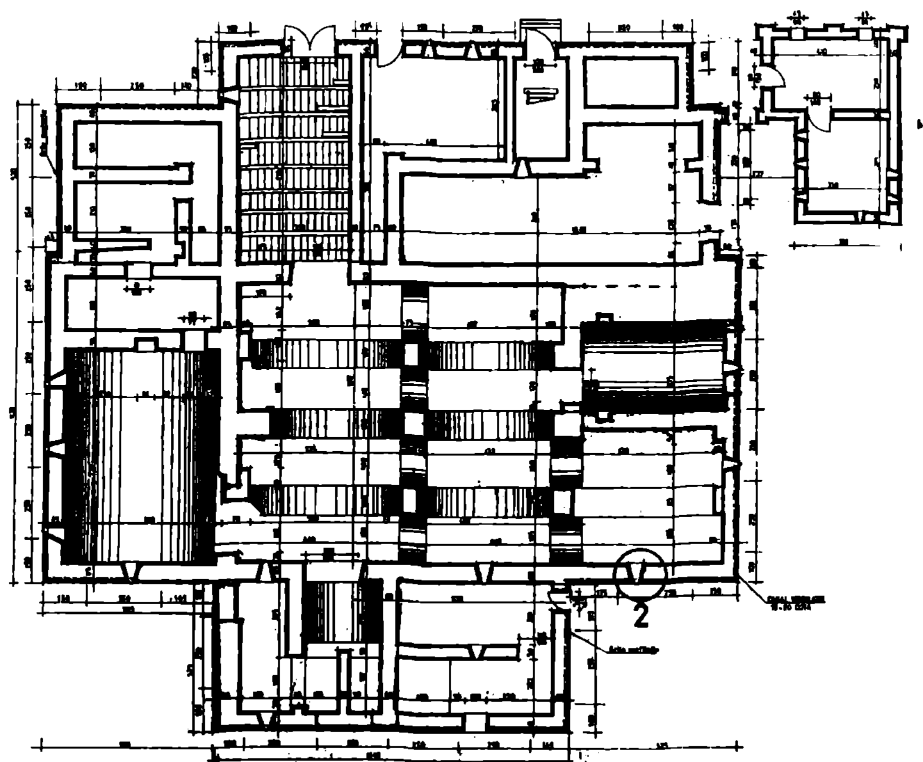

Fig. 6. Planul pivniţelor Conacului Goleştilor, situaţia actuală.

Acesta se află pe latura lungă de nord-vest a conacului, pe locul ieşindului din plan care ne sugera existenţa, la parterul locuibil, a sacnasiului. Gârliciul acesta, fiind mai îngust decât fosta încăpere, a dus la păstrarea zidului de nord-est al subasmentului sacnasiului. Astăzi, între zidul noului gârlici şi zidul subasmentului sacnasiului, a apărut un coridor aparent fără rost, în cadrul unui depozit de lemne.

O etapă intermediară în atingerea conturului actual al conacului, pare să fie o extindere a acestuia doar până la zidul longitudinal ce lasă impresia să fi avut un traseu continuu, înglobat astăzi subsolului. Acesta are, spre scara ce asigură accesul din exterior în conac pe partea de nord-vest, o deschidere crenelată care ar fi putut fi o fereastră de aerisire a noului spaţiu astfel creat şi singura rămasă până azi.

Conacul îşi atinge desigur dimensiunile de azi între anii 1784-1807, pe vremea lui Radu Golescu, când capătă aerul „empire" păstrat şi azi.

E de la sine înţeles că propunerile de etapizări în evoluţia pivniţelor conacului Goleştilor ar trebui însoţite de o cercetare amănunţită,observaţii asupra paramentului mai atente decât a fost posibil până azi şi o cercetare arheologică.

Dar unele probleme apar şi la al doilea nivel al conacului, respectiv la zona de locuinţă (fig. 7). Urmărind conturul pivniţelor iniţiale constatăm că zidăriile de contur ale pivniţei, se suprapun şi par a fi din aceeaşi epocă de început, pe latura de sud-vest, sud-est, nord-est şi pe latura de nord-vest, în zona dormitorului mare de azi. O mică porţiune din zidăria de contur a etajului iniţial, de pe latura de nord-vest, pare a se păstra şi în colţul din nord-est.

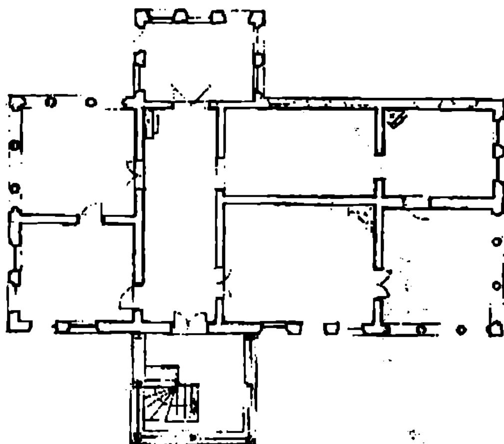

Fig. 7. Planul locuinţei din cadrul Conacului Goleştilor, etapa I-a - propunere.

Între zidurile interioare, dintre cele iniţiale, par a fi zidul dintre birou, dormitor şi hol şi aceasta cu atât mai mult, se constată că acoperirea cu boltă a biroului, este cea iniţială, iar în dormitor au fost identificate amprente ale vechii boltiri. Boltirea odăilor era realizată din bolţi cu lunete. E posibil ca şi zidurile dinspre odăi ale pridvorului de est, să fie cele iniţiale. Tot un posibil zid iniţial ar putea fi zidul dintre degajament şi salonul de muzică, precum şi peretele dintre degajament şi sala turcească.

Problemele cele mai spinoase, ridicate de zona locuibilă, sunt totuşi cele ale existenţei celor două pridvoare, cel de est şi cel de vest. Azi este degajat pridvorul de est (fig. 8), prin lucrările de restaurare din anii 1940 şi sunt evidenţiate unele din coloanele octogonale surprinse în fostul perete exterior al casei, spre vest (fig. 9). Alte spaţii deschise ale conacului ar fi putut fi foişorul şi încăperea de peste spaţiul denumit până acum, subasment al sacnasiului (în virtutea tradiţiei acestor construcţii).

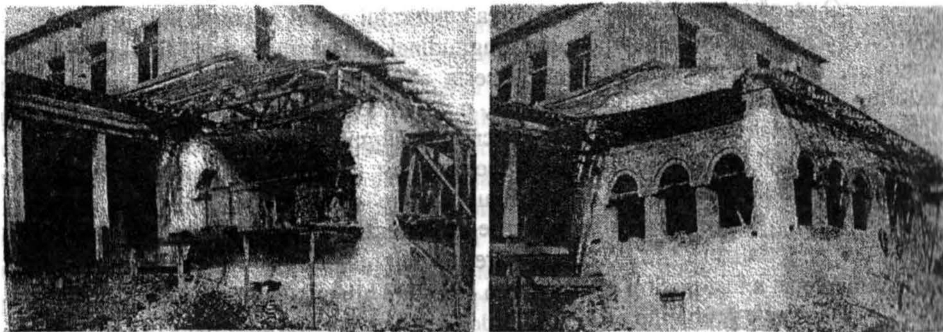

Fig. 8. Momente din reconstituirea pridvorului de sud la restaurarea din 1940.

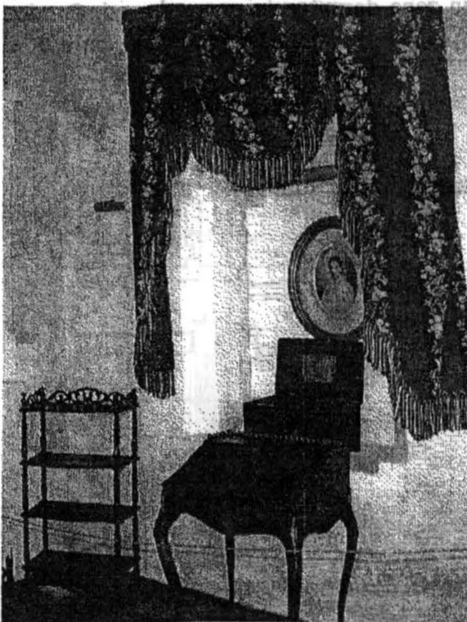

Fig. 9. Coloanele octogonale ale pridvorului de nord evidențiate de restaurarea din 1940.

O soluție logică a problemei pridvoarelor ar fi ezitarea beneficiarului, în ceea ce privește amplasarea acestui tip de spațiu deschis și eventuala renunțare la unul din ele, încă de la începuturile construcției. Credem că încă de la începuturi s-a renunțat la pridvorul de vest. De altfel este posibil ca tot între anii 1784-1807 și pridvorul de est să fi fost închis. Ampla amenajare a cerdacului de azi, în stil empire (fig. 10), a amplificat măreția conacului care a căpătat prin simetria fațadei, un aer palațial. Adăugirea sălii de bal de la al treilea nivel, a schimbat volumetria inițială.

Încercările de refacere a volumetriei inițiale, în raport cu noua înfățișare, sunt anexate acestei lucrări (fig. 11).

O mare tentație, în cercetare, este aceea de a-i lărgi câmpul, prin comparații ale planimetriei conacului Goleștilor, cu conace mai vechi sau mai noi din zonă. Este vorba de casa Matei Basarab de la Mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung, de nucleul inițial al conacului Florica, de conacele de la Budeasa, de conacul de la Borlești, de cel de la Leordeni etc.

Comparațiile ar fi cu atât mai interesante cu cât conacele amintite mai sus, au fost în parte zidite în perioada de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, concomitent cu marea refacere a conacului Goleștilor, de către Radu Golescu.

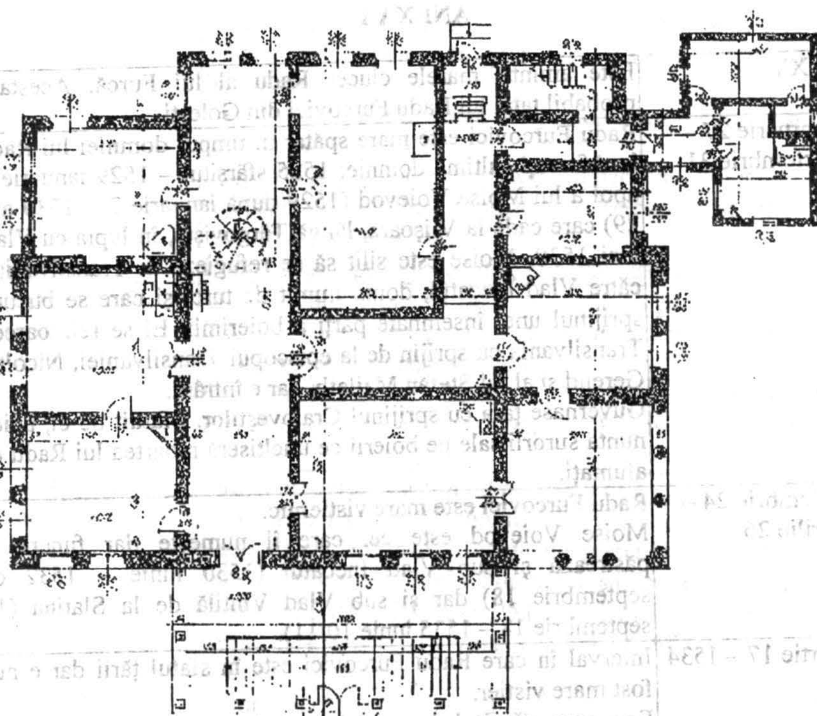

Fig. 10. Planul locuinţei din cadrul Conacului Goleştilor, stadiul actual.

Fig. 11. Volumetria iniţială a Conacului Goleştilor dedusă din planimetrie.
1 Faţada principală sud-est; 2 faţada laterală nord-est.

Interesul nostru pentru reşedinţele boiereşti de ţară îşi are motivaţia în faptul că sperăm ca prin cunoaşterea lor de către cât mai multă lume, să se ajungă la salvarea de la distrugere a cât mai multora din acestea.

ANEXA 1

Sf. sec. XV	Este amintit marele clucer Radu al lui Furcă. Acesta este probabil tatăl lui Radu Furcovici din Golești.
1527 februarie 27 – 1529 octombrie 31	Radu Furcovici este mare spătar în timpul domniei lui Radu de la Afumați (ultima domnie: 1525 sfârșitul – 1529 ianuarie 2) și apoi a lui Moise Voievod (1529 după ianuarie 2 – 1530 august 29) care cade la Viișoara, lângă Târgoviște, în lupta cu Vlad. În mai 1530, Moise este silit să se refugieze în Transilvania de către Vlad Înecatul, domn numit de turci și care se bucură de sprijinul unei însemnate părți a boierimii. El se reîntoarce din Transilvania cu sprijin de la episcopul Transilvaniei, Nicolae de Gerend și al lui Ștefan Mailath, dar e înfrânt. Guvernase țara cu sprijinul Craioveștilor. Sfătuit de ei, ucide la nunta surorii sale pe boierii ce uneltiseră moartea lui Radu de la afumați.
1529 noiembrie 24 – 1533 aprilie 26	Radu Furcovici este mare vistiernic. Moise Voievod este cel care îl numește dar funcția și o păstrează și sub Vlad Înecatul (1530 iunie – 1532 după septembrie 18) dar și sub Vlad Vintilă de la Slatina (1532 septembrie 18 – 1535 iunie 10/11).
1534 martie 17 – 1534 aprilie 3	Interval în care Radu Furcovici este în sfatul țării dar e numit fost mare vistier. Este spre sfârșitul domniei lui Vlad Vintilă de la Slatina care, intrat în conflict cu o mare parte a boierimii, este ucis în timpul unei vânători (iunie 10-11, 1535).
1535 aprilie 10 – 1538 noiembrie 17	Vistier (fost) în intervalul amintit dar mare clucer <1535 1545> Aceasta se întâmplă în timpul domniei lui Radu Paisie, cunoscut și sub numele de Petru de la Argeș (1535 iunie 12 – 1545 înainte de martie 17). În acest interval Radu Furcovici se căsătorește cu Caplea Golescu pe care i-a „dat-o" Radu Paisie (DIR, XVI/2, p. 254) Cu Caplea, Radu Furcovici va avea mai mulți copii și anume: Albu Golescu, Ivașco din Golești, Vlad comis. O fiică a lui Vlad Comisul din Golești, Neacșa din Golești, s-a căsătorit cu Radu din Brâncoveni. Ei au avut o fiică, Maria, care e căsătorită cu David postelnicul din din Brâncoveni, zis și Danciu, frate cu Matei Basarab. Ea este mama lui Preda, Danciu și Stana din Brâncoveni, nepoții lui Matei Basarab. Stana din Golești, măritată cu Fota, mare postelnic, au ca fiică pe Vișa din Golești, a doua soție a lui Stroe Leurdeanu, constructorul conacului din Goești ce se păstrează și azi. Unde erau amplasate conacele anterioare?

1538 august	Moldova lui Petru Rareş este atacată de turci, tătari şi poloni. Tătarii sunt respinşi la Ştefăneşti. Cu polonii se încheie o înţelegere. La 15 septembrie Soliman Magnificul, care-i conducea pe turci, intră în Suceava. Bugeacul şi Tighina sunt anexate Imperiului Otoman.
1539, iunie	Răscoală a boierilor condusă de Şerban, fost mare vornic, împotriva lui Radu Paisie. Radu Paisie, sprijinit de turci, reprimă răscoala.
1539, iunie – 1540 octombrie 30 (înainte de ~)	Oraşul Brăila e ocupat de turci, după ce pentru prima oară, un dregător turc – nu paşă – se instalează în capitală, de unde supraveghează situaţia din ţară.
1541-1542	Radu Paisie ctitoreşte Bolniţa Coziei. Meşter zidar este Maxim. Picturile murale sunt realizate de Radoslav şi David (1542-1543).
<1542-1543> oct. 23	Radu Furcovici este amintit ca viestier (fost)
1544, mai	Lupta de la Fântâna Ţiganului. Radu Paisie înfrânge şi ucide pe pretendentul Laiotă Basarab (Stroe Pribeagul). Radu Furcovici salvează în luptă vistieria domnului (DIR, XVI/2, p. 254 şi p. 294 (doc. 1538, nov. 17 şi <1542-1543> oct. 23). Vezi şi doc. Din 1576, dec. 30 (ibid., V, p. 210).
1545 mart. 17 – 1552 nov. 16 şi 1553 în. de mai 11 – 1554 februarie 28 întreruptă de Radu Ilie (Haidăul) şi 1558 ian. – 1559 sept. 21	Domnia lui Mircea Ciobanul. Acesta reprimă sângeros încercările marii boierimi de a-i respinge autoritate; peste 200 de boieri, între care şi influentul vornic Coadă, sunt executaţi. Cei scăpaţi fug în Transilvania. Între ei pribegeşte şi Radu Furcovici (Doc. Cit. din 1576 dec. 30 şi 1585 oct. 19 – ibid., V, p. 210).
1552 nov. 16	Lupta de la Măneşti în care boierii pribegi din Ardeal, împreună cu pretendentul Radu Ilie (Haidăul) îl înfrâng şi alungă pe Mircea Ciobanul. Din septembrie, pe tronul Moldovei era Alexandru Lăpuşneanu, după asasinarea lui Ştefan Rareş, la Tutora, de către boiri sprijiniţi de generalul Castaldo. Acelaşi Castaldo îl asasinase la 17 decembrie 1551 pe George Martinizzi în castelul său de la Vinţu de Jos.
1554 mart. – 1557 dec. 26	Domnia lui Pătraşcu cel Bun. În timpul domniei acestuia, Radu Furcovici a fost prins şi legat de Socol, mare vornic şi a fost jefuit de Stanciu al Bengăi. (DIR., XVI/4, p. 21). Socol din Răzvad era vlastelin şi prim sfetnic al lui Pătraşcu cel Bun.

1554 mai 25 – 1556 iulie 20	Radu Furcovici, întors din pribegie, devine mare paharnic.
1556 mai 4 – 1557 nov. 20	Interval în care Radu Furcovici îndeplineşte funcţia de mare clucer.
1558 ian.	Revenit în domnie, Mircea Ciobanul execută un mare număr de boieri şi clerici. Radu Furcovici se refugiază din nou în Ardeal. În 1558 se spunea la Sibiu că s-au luat informaţii despre armată de la Radu clucer „capitanens exercitus" (Hurmuzaki, XI, p. 868-869).

ANEXA 2

Secolele XIII-XVI şi XVII	Documente, indice secolul XIII-XVI şi XVII, cu elemente pentru o localizare probabilă a ansamblului, înainte de zidirea actualei case de către Stroe Leurdeanu.
1625 iunie 15	Stroe Fiera este postelnic.
1627 - 1629	Se construieşte la Ştefăneşti, ansamblul compus din: conac, curţi, acareturi şi biserică, ridicat de slugerul Muşat. Pivniţele conacului, azi în ruine, au aceeaşi structură ca şi pivniţele conacului ridicat la 1640 de Stroe Leurdeanu la Goleşti.
1627 ianuarie	Stroe ocupă funcţia de spătar.
1629 aprilie 20	Document cu semnătura lui Stroe Fiera, fără specificarea titlului.
1629 aprilie 27 – 1635 octombrie 6	Stroe ocupă funcţia de logofăt. În listele publicate în Smim, 4, p. 577 este trecut ca mare stolnic de la 1632 nov. 21 la 1633 febr. 8, în locul lui Stroe din Vărăţi. La 1633 octombrie 6 se spune că Stroe logofăt a fost „în Ţara Leşască la oaste" (Inscripţii I p. 143).
1632 februarie 13	Document în care apare semnătura lui Stroe Leurdeanu, la începutul carierei sale politice. Semnătura lui este fie Stroe Fiera, fie Stroe sin Fiera (doc. 1632 febr. 13, ASB, ep. Argeş, XVI/1 şi doc. 1629 apr. 20, 1636 mai 5 etc., MIB, nr. 27431 şi ASB, m-rea C-lung, XLVI/10).
1632-1654	Cruce din vremea lui Matei Basarab, în apropierea Conacului Goleştilor
1633	Moare fiul lui Stroe Leurdeanu, Necula şi este îngropat la Mănăstirea Vieroşi. (Inscripţii, I, p. 143 şi St. Nicolaescu, Doc. Slavo-române, p. 331-332).
1635 octombrie 6	Document cu semnătura Stroe din Leurdeni (MIB, nr. 13746).
1635 decembrie 20 –1636 nov. 2	Stroe este logofăt de vistierie.
1636 mai 5	Document cu semnătura lui Stroe Fiera.
1637 ianuarie 5 – 1637 decembrie 8	Stroe este vistiernic II.

1638 ianuarie 23 – 1641 mart. 2	Vistiernic şi fost vistiernic II.
1640	Anul zidirii de către Stroe Leurdeanu, a conacului şi curţilor. Nicolae Stoicescu presupune că marele vistier, Stroe Fiera Leurdeanu, a zidit ansamblul (conacul şi biserica), între 1641-1651.
1641 nov. 11 – 1641 nov. 23	Stroe ocupă funcţia de mare stolnic.
1641 decembrie 24 – 1651 februarie 25	Stroe Leurdeanu este mare vistiernic. La sfârşitul acestui interval este scos din dregătorie de Matei Basarab, fiind prins că fura din vistierie, împreună cu Radu Fărcăşanu vistiernic II.
1645 aug. 30	Stroe mare vistiernic, a fost lăsat de domn ispravnic cu Radu Cocărăscu mare logofăt, pe când domnul era „în priumblare" (St. Doc., 10, p. 88-89)
1646	Anul zidirii bisericii conacului de la Goleşti.
1646-1647	Moare fiica lui Stroe Leurdeanu, Axinia, care este îngropată la Mănăstirea Vieroşi. (Inscripţii, I, p. 142 şi St. Nicolaescu, Mănăstirea Vieroşi, p. 6)
1652 ian. 13 – 1654 febr. 25	Stroe este fost vistiernic.
1652 ianuarie 18	Documentul cuprinde acuzaţia lui Matei Basarab (document 1652 ianuarie 18 – ASV, diplomatice nr. 6, publicat de Asa Cerdoţeanu în BOR, 1964, nr. 11-12, p. 1092-1093).
1654 aprilie 27 – 1655 febr. 15	Stroe Leurdeanu este mare logofăt.
1654	Este trimis în solie la Ţarigrad la începutul domniei lui Constantin Şerban (Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690. Letopiseţul Cantacuzinesc, p. 118 nota).
1654 august 20 şi 1656 mai 23	Constantin Şerban, care l-a reabilitat pe Stroe Leurdeanu de acuzaţia de fraudă, afirmă că acesta a căzut în"mare năpaste şi prepradă", fiind gata să-şi „pue şi capul", din cauza pârii lui Ghinea vistiernic (ASB, ms. 8479, f. 75 şi 263).
1655 febr.	Stroe fuge la Braşov în timpul răscoalei slujitorilor, împreună cu familia.
1655 iun. 28 şi 1655 dec. 15	Decesul Elinei din Prooroci şi Brâncoveni a treia soţie a lui Stroe Leurdeanu, rudă cu Matei Basarab şi fosta soţie a lui Dragomir mare vornic din Plăviceni. Ea moare la Braşov.
1655 octombrie 13 1658 ianuarie 30	Stroe Leurdeanu este mare logofăt.
12-13 ianuarie 1656	Vizita la conacul Goleştilor, a Patriarhului Antiohiei, Macarie, şi a secretarului să, Paul de Alep, care consemnează impresiile lăsate de biserică şi palat (palatul „măreţ şi elegant" şi biserica). Relatarea a fost republicată în „Călători străini despre ţările române", 6, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Buc., 1976, p. 163-164.

1657 dec. 15	Apare în acte fiul lui Stroe Leurdeanu, mare vornic şi al Vişei din Goleşti şi Brâncoveni, Matei Golescu (Leurdeanu). Documentele din 1657 decembrie 15 şi 16788 martie 25 de la Acad, CCVI/43, Iorga, Doc. Cant., p. 111, atestă acest lucru. El semnează Matei Stroevici în documentele din 1667 ianuarie 19, 1668 iunie 14, ASB, Brâncoveni, XXII/39 şi Mitr., XCIX/52.
1657 dec. 15 - 1662 ian. 7	Fiul lui Stroe, Matei Golescu, este spătar.
1658 mai 29 – 1658 iulie	Fost mare logofăt.
	Stroe Leurdeanu fuge în Transilvania cu Constantin Şerban, de unde revine (St. Doc., IV, p. 57).
1658 decembrie 9 – 1659 august 30	Este mare vistiernic. Trimis cu haraciul la Ţarigrad, este închis două luni pentru banii luaţi de Mihnea al III-lea de la nişte cămătari turci.
1660 ian. 21 – 1660 aug. 28	Apare în funcţia de mare logofăt.
1661 ian. 11 – 1665 dec. 2	Apare în funcţia de mare vornic.
1661 mai 17	Document despre căsătoria lui Matei Golescu cu Ilinca, nepoata Grăjdanei, fosta soţie a lui Bunea Grăjdeanu mare vistiernic (Doc. 1661 mai 17 – Acad., XLIV/66 şi Doc. 1668 iun. 17 MIB, nr. 26897 şi Filitti, Arhiva p. 224.
1662 ian. 25	Documentul care consemnează închiderea lui Stroe Leurdeanu la Ţarigrad (ASB, ms. 449, f 372).
1663 oct. 4	În lipsa lui Grigore Vodă Ghica, este ispravnic caimacam de scaun. La întoarcerea domnului în 1663 pârăşte acestuia pe postelnicul Constantin Cantacuzino, care este ucis. (Iorga, Doc. Cant., p. 70-71 şi Istoria, p. 148-149)
1664 iun. 12	Consemnarea faptului că Stroe este ispravnic caimacam de scaun în lipsa lui Grigore Vodă Ghiva plecat la Ujvar. (Istoria, p. 148-149 şi documente: 1663 octombrie 4, 1664 iun. 12 şi 27 – ASB, Arnota, XVIII/XXIV, ms. 5722, f. 292 şi ms. 723, f. 454).
1664	Stroe Leurdeanu este pribeag în Transilvania, după fuga lui Grigore Vodă Ghica. (St. Doc., X, p. 294-295)
1666 ian. – 1669 iun. 18	Stroe este fost mare vornic.
1667 ianuarie – 1668 iun. 14	Matei Golescu este consemnat în acte fără titlu.
1667 septembrie 18	Despre procesul dintre nepoţii lui Dragomir mare vornic şi Stroe Leurdeanu pentru averea rămasă de la Elina v. doc. Din 1667 septembrie 18 (Acad. CXCII/72) v. AO 1927, p. 279.
1668 iun. 14 şi 1669 apr. 17	Este pomenit numele fiului lui Stroe Leurdeanu, Ghenadie ieromonah. (ASB, Mitr., XCIX/52 şi CIX/16).
1668 iun. 17 –	Matei Golescu este spătar. În 1664 a existat şi un alt Matei mare

1670 apr. 17	şetrar şi mare medelnicer, dar acesta este un alt personaj de cât Golescu, pomenit cu titlul de spătar în 1668 (Filitti, Arhiva p. 224).
1669 iun. 17 şi 18	Judecat pentru uciderea lui Constantin Cantacuzino postelnicul, este condamnat la moarte şi apoi iertat şi călugărit cu forţa, sub numele de Silvestru monahul (Istoria, p. 161-162, Istoriile, p. 139-140 şi doc. 1669 iun. 17 şi 18)
1669 - 1672	Matei Golescu, cade „la urgie" împreună cu tatăl său, Stroe vornicul, în timpul domniei lui Antonie Vodă din Popeşti (Doc. 1696-1697 – ASB, Mitr., CLXVIII/9).
1670 apr. 17	Apare în Documente sub numele de Silvestru.
1671	Fuge în Transilvania (Iorga, despre Cantacuzini, p. XCVI – XCIX). Este cerut de către Antonie Vodă din Popeşti.
1671 iun. 27	Data scrisorii lui Antonie Vodă din Popeşti către Mihail Apafi, principele Transilvaniei, din 1671 iunie 27, despre fuga acolo a lui Stroe vornicul „care a fost călugăr" (Veress, XI, p. 131-132).
1672	Din Transilvania Stroe pleacă la Vidin la Grigore Vodă Ghica, de unde revine cu acesta în ţară (Istoriile, p. 148)
1672 apr. 6	Fost mare vornic, membru al sfatului domnesc.
1672 apr. 28 – 1672 nov. 25	Fost mare vornic.
1672 mai 1 – 1673 iun. 16	Fost mare vornic în sfat.
1672 iul. 29 şi nov. 25 - 1673	Ispravnic în scaunul domnesc, când Grigore Ghica pleacă la Cameniţa. (Istoriile, p. 152 şi doc. 1672 iul. 29, nov. 25 – ASB, Radu Vodă XI/7 şi ms. 479, f. 194).
1673 dec. 4	La venirea pe tron a lui Gheorghe Duca, fuge în Transilvania (dec. 1673), de unde revine apoi. (Istoriile, p. 159, 161 şi doc. 1673 dec. 4 – Acad., foto , VI/23 – şi BCI, II, 1916, p. 227-229).
1674 febr. 28 – 1674 mart. 28	Stroe este mare logofăt.
1674 apr. 29 – 1674 mai 5	Ocupă funcţia de mare vornic.
1675 mai 11 – 1675 sept. 9	Este fost mare vornic ispravnic al scaunului din Bucureşti. (MIB nr. 28445 şi ASB, ms. 256, f. 519. Vezi şi Potra, Documente, p. 169).
1676 ian. 17 – 1676 iun. 7	Fost mare vornic.
1676 februarie 14	Pe o piatră de mormânt de la Goleşti din 1676 februarie 14, este pomenită Ana, jupâneasa lui Matei ciohodarul Leurdeanu a doua soţie a lui Matei Golescu, moartă de tânără (Convorbiri literare 1913, p. 730).
1677 mart. 1 – 1678 mart. 15	În tot acest interval apare în documente, fie ca Silvestru monahul, fie Stroe vornicul. Vezi documentul din 1677 iunie 6 unde se spune: „eu monahul Silvestru, care ne-au fost numele prin

	mirenie Stroe vornicul din Goleşti" (ASB, ms. 371, f. 264). Vezi şi documentul din 1677 iunie 17 (Iorga, Doc. Cant., p. 98) şi BOR 1965, nr. 3-4, p. 314)
1677 iunie – 1677 septembrie 20	Boierul Stroe este ispravnic al scaunului domnesc din Bucureşti, în lipsa lui Gheorghe Duca plecat la Cehrin (Istoria, p. 174).
1679 nov. 4 – 1680 apr. 1	Răducanu Golescu este consemnat fără titlu.
1680 iun. 6 – 1689 oct. 26	Răducanu Golescu este postelnic.
1679 dec. 28	Stroe Leurdeanu, Silvestru monahul moare înainte de această dată (ASB, Cotroceni, X/12) şi este îngropat la Biserica SF. Ioan Grecesc din Bucureşti (BOR, 1961 nr. 11-12, p. 1074-1075). Despre zbuciumata carieră politică a lui Stroe Leurdeanu vezi şi Florescu, Câteva neamuri, p. 20-21 (autorul îl consideră fiu al Tudorei din Târgşor fosta iubită a lui Mihai Viteazul şi mama Marulei, soţia lui Socol Cornăţeanu). El a fost una din cele mai de seamă figuri ale vieţii politice din deceniile V-VIII ale secolului al XVII-lea şi un mare duşman al familiei Cantacuzino. În afara ctitoriei religioase de la Goleşti (1646) despre care scrie Virgil Drăghiceanu în Curţile boiereşti. I. Goleştii (Convorbiri literare, 1913, p. 722-736), el a refăcut, în parte, Mănăstirea Vieroşi.
1683 febr. 22 – 1689 nov. 29	Fiul lui Matei Golescu, Răducanu, apare în acest interval alternativ, ca postelnic şi fără titlu. El este trimis să aducă în ţară pe aga Constantin Bălăceanu, rămas la austrieci (Istoria de la 1688 la 1717, p. 21).
1684 mart. 8, 1688 mart. 5, 1695-1696	Documente în care este pomenit Radu Golescu (Răducanu) fiul lui Matei Golescu (Leurdeanu) mare comis, nepotul lui Stroe Leurdeanu mare vornic (Acad., XXIX/278, XL7103 şi ASB, Mitr., CLXVIII/9). Vezi şi pomelnicul său de la Mănăstirea Hurezi (AO, 1935, p. 302) şi St. Doc. 5, p. 631. Acesta se căsătoreşte cu Marica fiica lui Stoian (Florescu) comis, rudă cu familia Cantacuzino (Filitti, Arhiva, p. 43, n. 2). A doua soţie a sa se numeşte Elina şi este fiica lui Pavlache Caragea banul (Doc. 1688 mart. 21 şi mart. 25 – ASB, ms. 128, f. 297, Iorga, Doc. Cant., p. 111 şi Greceanu, Viaţa, p. 93). Vasilescu, Oltenia, p. 12, afirmă că Radu Golescu (Răducanu) a fost căsătorit cu Despina Strâmbeanu. Radu Golescu este cumnat cu Statie Socoteanu mare vistiernic. Fiica lui Radu, Aniţa, îşi spunea nepoata lui Apostol negustorul (Ionaşcu, documente, p. 137).
1689 apr. 10	Radu Golescu este trimis de Constantin Brâncoveanu, la Braşov (St. Doc., X, p. 96-97).
1690 mai 28 – 1694 sept. 25	Interval în care Răducanu Golescu este agă.

1693 aug. 8	Este numit ispravnic al scaunul domnesc din Bucureşti (St. doc. V, p. 488).
1695 apr. 1 – 1696 nov. 28	Radu Golescu este denumit fost mare agă, dar şi agă.
1697 ian. 4 – 1700 iul. 4	Radu Golescu este mare comis.
1698	Radu Golescu este solul lui Constantin Brâncoveanu, în Moldova (Condica vistieriei, p. 416).
1699	Radu Golescu este ispravnic la zidirea Mănăstirii Brâncoveni (Greceanu, Viaţa, p. 93 şi N. Iorga, op. cit., XV, p. 73).
1700 sept. 3 – 1700 oct. 14	Radu Golescu este ispravnic de Câmpulung (St. doc., X, p. 167-169, 197-198. El îi urmează în acest post lui Şerban Vlădescu, fost mare comis – vezi şi Quellen, VII, p. 393).
1703	Radu Golescu este ctitor, alături de Constantin Brâncoveanu, la Biserica Sf. Ioan – Grecesc din Bucureşti.
1703 apr. 12 – 1704 dec. 8	Radu Golescu este intitulat, fost mare comis.
1707 mai 29 – 1709 dec. 10	Radu Golescu este mare clucer.
1710 ian. 17 – 1713 ian. 1	Radu Golescu este mare vornic.
1715 mai 5 – 1715 oct. 9	Radu Golescu este mare logofăt.
1716 mart. 3 – 1716 aug. 20	Radu Golescu este mare spătar. Înainte de venirea lui Nicolae Mavrocordat în ţară, după numirea sa ca domn, Radu Golescu este caimacam al acestuia (Istoriile, p. 216).
1716 nov. 14	Radu Golescu are un rol de seamă în aducerea austriecilor la Bucureşti, în 1716. „Domnul fu prins de catanele nemţeşti aduse de Barbu Brăiloi serdarul şi conduse la palat de Golescul, armat cu sabie şi cu pistoale venind... şi apoi dus la Târgovişte şi de aici dus în Ungaria". Radu Golescu a avut o importantă corespondenţă, în special cu generalul Steinville. După acest eveniment, el pleacă în Transilvania (Istoriile, p. 229 şi urm.). Este numit consilier în Oltenia ocupată de austrieci (Doc. Agrare, I, p. 319, Giurescu, Material – indice).
	Radu Golescu a avut un singur fiu, Constantin, mort de tânăr. Fetele lui sunt: Vişa, Zoiţa măritată cu Ştefan Pârşcoveanu, Ancuţa măritată cu Ion Bălăceanu şi o alta, Aniţa sau Ana (?) zisă şi „Ştirboaia", măritată cu Nicolae Ştirbei (Iordache? vel medelnicer), fiul lui Ilie Ştirbei, prin care s-a continuat familia Golescu.(St. doc., V, p. 631-632, Ionaşcu, Documente, p. 136-137 şi Doc. agrare, I, p. 403).Fiul acestora este Radu,viitorul mare ban.

1716-1718	Conacul este ars de tătari. Relatarea apare în Radu Popescu, „Istoriile...", editat de C. Grecescu, p. 230 (casele arse de tătari, 1716-1718).
1746 mai 3	Se naşte viitorul mare ban, Radu Golescu. Radu Golescu, a avut trei fii: Nicolae, Iordache şi Dinicu (Constantin) şi o fată, pe Ana, măritată cu Mihalache Racoviţă.
1768	Se naşte Iordache Golescu (George), fratele mijlociu al lui Nicolae şi al lui Dinicu Golescu.
1777	Se naşte cel mai mic dintre fiii banului Radu, Dinicu (Constantin) Golescu. El iscălea şi era cunoscut cu numele de „Constantin Radovici din Goleşti"
1778	Relatarea lui Bauer (B<awr>) în „Memoires historiques et geographiques sur la Valachie" Frankfurt – Leipzig, 1778 (biserică de piatră).
1784-1807	Conacul este mărit şi refăcut de boierul Radu Golescu.
1808	Catagrafie ce consemnează la Goleşti, existenţa a două biserici de zid şi una de lemn.
1808 - 1814	Interval în care Radu Golescu (II) este mare vornic în divanurile Valahiei. O anaforă de la Vodă Caragea din 1814, îl citează în divanul domnesc.
1809	Se naşte, la Câmpulung, Ştefan Golescu, fiul cel mare al lui Dinicu Golescu şi al Zincăi, el moare în 1874 la Nancy.
1810	Se naşte Nicolae Golescu, fiul lui Dinicu Golescu, el moare la 1878.
1814	Relatări despre testamentul... şi anul 1814 la Goleşti, de Constantin Radovici, din Goleşti,asa cum se autointitula Dinicu Golescu, „Însemnare a călătoriei mele", Ed. Nerva Hodoş, Buc., 1910, p. XXIV.
1817	Se naşte Radu Golescu, al treilea fiu al Zincăi şi al lui Dinicu Golescu, la Câmpulung. El moare la 1877, la moşia Dracea. Ultimul dintre fraţii Goleşti este Alexandru Golescu poreclit „Albu". Zinca şi Dinicu Golescu au mai avut o fiică măritată cu un Racoviţă.
1821	Vezi „Documente privind răscoala din 1821" (indice).
1821	Nicolae Golescu, fiul cel mare al lui Radu Golescu, marele ban, supranumit Deli-Aga, este la această dată, fost mare vornic. Nicolae Golescu are doi copii: pe Iancu Golescu şi pe Mariţa.
1822 apr. 16	Deputăţia boierilor munteni şi moldoveni, ajunge la Constantinopol, unde sunt trimişi de ţară spre a li se numi domn pământean. Boierii munteni delegaţi erau: banul Grigore Ghica, Bărbuceanu Văcărescu, vornicul Nicolae Golescu, Mihăiţă Filipescu, clucerul Filip Lenş şi Ion Cocărăscu. Sultanul îl va numi domn pe Grigore Ghica.
1824	Dinicu Golescu scrie „Însemnare a călătorie mele făcută în anul 1824".

1826	Constantin Radovici din Goleşti, Dinicu Golescu, scrie „Înştiinţare pentru şcoala din satul Goleşti", Buc., 1826.
1826-1830	Intervalul de patru ani, în care a funcţionat Şcoala de la Goleşti, prima şcoală superioară în limba română din mediul sătesc, conform lui Constantin Iliescu, „Şcoala de la Goleşti" (Revista muzeelor, II, 1965, p. 458).
1828	Moare Dinicu Golescu. Din căsătoria sa cu Zoiţa Farfara, rezultă patru băieţi: Ştefan Golescu, viitorul general Nicolae Golescu, viitorul colonel Radu Golescu şi Alexandru Golescu.
1829-1830	„Curierul românesc", Buc., 1829-1848, publică în numărul din 1829-1830, p. 25, informaţii despre şcoala de la Goleşti.
	Aricesu C. D., „Istoria Câmpulungului", p. 241-250, dă informaţii despre Goleşti.
1848	Iordache Golescu, refugiat în 1848 la Orşova, moare. El a publicat o gramatică română, o colecţie de proverbe etc. Soţia sa era Marioara, fata banului Constantin Bălăceanu. Iordache Golescu şi soţia sa au avut trei băieţi şi o fată, ei sunt: Dumitru Golescu (Tache), născut la 1807 şi mort fără copii, Radu Golescu născut la 1814 martie 8 care a avut trei copil (Gheorghe căsătorit cu o Racottă, Constantin căsătorit cu o Filittis şi o fiică măritată cu G. Pherekyde), Alexandru Golescu zis „Arăpilă" (născut la 1819 şi mort la 1881) şi Elena căsătorită Bengescu. Alexandru Golescu a revenit în ţară la 1840, ca inginer, a luat parte la mişcarea din 1848, când a fost secretar al guvernului provizoriu şi apoi agent al ţării la Paris, de la 1868 până la 1870 a fost ministru de finanţe în cabinetul Ghica iar apoi a fost timp de trei luni, prim ministru. La 1856 a publicat „De l'abolition du servage dans les Principautes...". Căsătorit cu Catinca Vlădoianu, a avut unsprezece copii, ei sunt: Charles Golescu, născut 1866, căpitan; Radu, inginer; Alexandru ofiţer; Nicolae, inginer de mine; Vasile, inginer forestier; Demetru, George, Elena, Eugenia, Caterina, moartă la 1897 şi Zoe căsătorită cu Emil Brăescu.
1859	Dărâmarea foişorului de pe poartă, conform relatărilor lui Fotino G., „Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti..." vol. IV, p. 301.
1860	Descrierea bisericii de către Alexandru Odobescu. Biserica fusese surpată de cutremur şi avem descrierea. Materialul apare în Convorbiri literare, 1934, p. 642-643.
1873	Reparaţii la biserica din Goleşti.
1895-1909	„Biserici cu averi proprii", s. III, 1916, p. 193-247, publică date despre istoricul, inscripţiile, pietre de mormânt, despre ctitori şi documente 1895-1909, la Goleşti.
1898-1902	Marele dicţionar geografic al României, 5 vol., Buc., 1898-1902, publică în vol. III, p. 592, date despre Goleşti.

1899	Lecca Octav George, „Familii boiereşti române. Istorie şi genealogie (după isvoare autentice)", Ed. Minerva, Buc., 1899, reeditată după 1989, scrie istoria familie Golescu. Din acest volum sunt preluate datele referitoare la membrii familiei Golescu, care au trăit în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea.
1901	Nicolescu Elie, „Din genealogia familiei Golescu. Consideraţiuni asupra originei" în Noua Revistă Română, Buc., 1900-1916, vol IV, 1901, nr. 44, p. 331-336 şi 355-361, crie despre familia Goleştilor.
1902	Nicolescu Elie, „Familia Golescu", în Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie, Buc., 1882-1922, în numărul IV, 1902, vol. VIII, scrie despre Goleşti.
	Iorga N., studii şi documente, VIII, p. XLVII – XLXIX, scrie despre familia Golescu.
1906-1907	Năsturel V., „Patru inscripţii... Crucea din Dealul Piteştilor, Ştefăneşti, Goleşti", articol apărut în „Albina", X, 1906-1907, p. 918-919.
1909	Anuar 1909, p. 90.
1910	Constantin Radovici din Goleşti, Dinicu Golescu, „Însemnare a călătoriei mele", Ed. Nerva Hodoş, Buc., 1910, p. XXIV, scrie despre testamentul şi anul 1814 la Goleşti.
1911	Dinu T., „Inscripţii pe biserica Goleştilor", articol ce apare „Prietenul nostru", I, 1911, nr. 2-3, p. 45.
1913	Drăghiceanu V., „Curţile boiereşti. I. Goleştii", Convorbiri Literare, Iaşi – Bucureşti, 1867-1944, XLVII, 1913, nr. 8, p. 722-736, scrie despre familia Golescu, casă şi biserică, inscripţii şi fotografii.
1914	Anuarul comisiunii monumentelor istorice, Buc., 1914-1915, 1942-1943 în numărul din 1914, p. 27, 55, publică date despre reparaţii.
	„Monumente istorice ale României" cuprinde fotografii ale casei şi bisericii de la Goleşti.
1916	„Biserici cu averi proprii", s. III, 1916, p. 193-247, publică date despre istoricul, inscripţiile, pietre de mormânt, despre ctitori şi documente 1895-1909, la Goleşti.
1921	Biserica Ortodoxă Română, 1921, p. 685, menţionează din Catagrafia de la 1808 că la Goleşti sunt două biserici de zid şi una de lemn.
1921 iulie - septembrie	Este întocmit releveul domnului Const. N. Popescu, releveu complet şi competent. În legenda de pe planul pivniţelor se specifică boltirile, zidurile vechi de la 1640, ziduri (arcuri de consolidare a bolţilor adăugate mai târziu), ziduri nouă (adăugiri la construcţia veche), grinzi de lemn, grinzi de fier. Este de remarcat interesul pentru etapizarea construcţiei. Nu cunoaştem, azi, unde se află acest releveu complet dar o parte din planşele lui

	au fost publicate în 1924, în mai multe pagini din „Arhitectura, III, 1924".
1922	Bengesco G., Une famille de boyards lettres roumains dans le dix-neuvieme siecle: les Golesco, Paris, <1922>, VII + 286 p., despre originea familiei şi despre membrii cei mai cunoscuţi ai săi din secolul al XIX-lea (recenzia lui N. Iorga, „Bull. de l'Inst. d'etudes sud-est europ".,IX, 1922, p. 59-62)
	Rădulescu – Codin, Muscelul nostru, p. XLVI – XLVII.
1924	„Arhitectura", III, 1924, p. 126-129, publică releveele casei, fotografii ale bisericii etc.
1929	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, XIX, 1929, f. 48, p. X.
1932	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, XXV, 1932, p. 28, 43-44, Ghika Budeşti, „Evoluţia...".
	Balş G., „Influences arméniennes"
1934	Convorbiri literare, Iaşi – Buc., 1867-1944 în nr. din 1934, p. 642-643, reproduce însemnările lui Alexandru Odobescu despre biserică, la 1860. Biserica fusese surpată de cutremur iar autorul ne dă o descriere.
1939	Fotino G., „Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti. Boierii Goleşti." 4 vol., Buc., 1939. În vol. I, p. 105-111 şi 277, există descrierea casei; vol. III, p. 33, 161; vol. IV, p. 301, conţine documentul de la 1859 privind dărâmarea foişorului de pe poartă. Vezi şi indice. (Recenzia lui N. Iorga în Revista Istorică, 1940, p. 324-332)
1939	Revista Fundaţiilor Regale, 1939, nr. 6, p. 600-607, Golescu Maria, simbolica animală în sculptura veche bisericească.
1939 iunie 7	Publicarea Legii 296 pentru declararea de utilitate publică şi în interes cultural naţional a exproprierii imobilului proprietatea moştenitorilor Golescu (Muzeul Dinicu Golescu) din 7 iunie 1939. Legea cuprinde următoarele specificări: se expropriază în interes cultural naţional, în regim de urgenţă, ansamblul numit „Casele mari" împreună cu parcul, situat în comuna Goleşti, judeţul Muscel, proprietatea indiviză a moştenitorilor Golescu, compus din teren în suprafaţă de 3 ha şi 9071 mp, împreună cu toate construcţiile aflate pe el, astfel cum este prevăzut în schiţa de plan întocmită de Serviciul tehnic al Ministerului de Interne. Imobilul se expropriază pe seama Ministerului Cultelor şi Artelor – Comisia monumentelor istorice – şi va fi întrebuinţat pentru înfiinţarea unui parc şi a unui muzeu istoric, care va purta numele de Muzeul Dinicu Golescu. Preţul oferit este de 1.000.000 lei şi va fi plătit de Ministerul de Interne.
1942	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 1942, p. 12, publică actul prin care casa este declarată monument. La paginile 55, 67, 69, 75 sunt relatate fapte legate de restaurarea casei.

1942	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 1942, p. 32, pl XVII, Ghika Budeşti, L'ancienne architecture cu date despre biserică.
1942-1943	Restaurarea ansamblului
1943	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 1943, p. 52,84.
1943	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, XXXVI, 1943, p. 36-42, Golescu M., motive de animale în sculptura decorativă şi semnificaţia lor simbolică în arta religioasă.
1943	Fotino Gh., Casa din Goleşti, Buc., 1943 cu fotografii înainte şi după restaurarea conacului din cadrul ansamblului.
1957	Constantinescu-Iaşi P., din relaţiile culturale româno-gruzine în Studii şi articole de istorie, Buc., 1956-1968, nr. II, 1957, p. 18.
1960-1961	Restaurări ale ansamblului.
1961 nov. 25	„Magazin", 1961, nov. 25, publică articolul lui Deleanu I., „Muzeul Goleştilor".
1963	Teodoru Rada, curţi întărite târzii în Studii şi cercetări de istoria artei, Buc., 1954-1968, 1963, nr. 2, p. 335-355 cu descrierea casei, plan şi fotografii.
1963, aprilie 13	„Secera şi ciocanul", 1963, aprilie 13 publică articolul lui Cruceanu I., „Şcoala de la Goleşti".
1965	Glasul bisericii, 1965, nr. 9-10, p. 898, publică Catagrafia de la 1840.
1965	Mitropolia Olteniei, 1965, nr. 3-4, p. 184-185, vezi nota 54.
1965	Revista muzeelor, Buc., 1964-1968 în nr. II, 1965, p. 458, publică articolul lui Iliescu Constantin, „Şcoala de la Goleşti", care este rezumatul unei comunicări ţinută la prima sesiune a muzeelor. În comunicare se arată că şcoala care a durat doar patru ani, 1826-1830, a fost „prima şcoală superioară în limba română din mediul sătesc".
1965	Ionescu Gr., Istoria arhitecturii, vol. II, p. 80-81, 139, 171, 17[illegible] cu date despre ansamblul Goleştilor.
	Samarian P., Medicina şi farmacia în trecutul românesc, 3 vol. În vol. 3, p. 72 vorbeşte despre existenţa odăilor pentru săraci, în cadrul ansamblului de la Goleşti.
1966 nov.	„Argeş" nov. 1966, p. 14-15, publică articolul lui Oprescu Horia intitulat „Bătrâna dar veşnic tânăra casă a Goleştilor".
1966 nov.	„Argeş" nov. 1966, p. 15, publică articolul lui Neş Teodor, „140 de ani de la înfiinţarea şcolii superioare din Goleşti".
1966	Apariţia volumului scris de Popescu M. şi Iliescu C., „Goleşti", Buc., 1966, 72 p., Ed. Meridiane, Colecţia Monumentele patriei noastre, cu date despre familia Golescu, descriere casă, biserică şi muzeu
1967	Mitropolia Olteniei, 1967, număr 11-12, p. 912.
1968	Studii şi cercetări de istoria artei, 1968, nr. 1, p. 15.
1969 mart.	La comanda beneficiarului, Muzeul de istorie şi etnografie

	Goleşti, la Institutul de proiectare judeţean Argeş, se întocmeşte proiectul C. 3231/III 1969. Proiectul condus de arhitect Mihai Stoenescu, cuprinde relevee ale tuturor pieselor componente, de arhitectură, ale muzeului. Releveele au fost executate de arhitect Rodica Serghianu şi pr. M. Comănoiu.
1970	Apariţia volumului lui Nicolae Stoicescu, „Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România, I – Ţara Românescă (Muntenia, Oltenia şi Dobrogea)", vol. 1: A-L, editată de Mitropolia Olteniei, Craiova, 1970, care este la originea majorităţii datărilor din prezenta cronologie.
1971	Datele referitoare la familia Golescu, în intervalul secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea, sunt culese din Nicolae Stoicescu, Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV-XVII, Editura Enciclopedică Română, Buc., 1971.
1991 oct.	Se întocmeşte, la comanda Direcţiei monumentelor istorice, de către SC Proiect Argeş SA, releveul ansamblului conacului Goleştilor (pr. C. 5173/oct. 1991). Şef de proiect este arhitectul Adrian Mahu. Cu această ocazie se propune, neargumentat, să se considere planul iniţial al conacului, format doar din porţiunea de trei travei din stânga construcţiei şi a patra travee ca adăugire, opinie cu care nu suntem de acord. Considerăm corectă propunerea de a considera foişorul de pe faţada principală, ca aparţinând etapei de construcţie şi amplificarea acestuia pentru a deveni actuala terasă „empire", între 1784-1807. Considerăm o eroare propunerea ca gârliciul dinspre grădină să fie considerat de la 1640.
2003 mart. 27	Este aprobată Anexa 9, emisă de Consiliul Judeţean Argeş şi intitulată Lista bunurilor care aparţin domeniului public al judeţului Argeş şi se transmit către Complexul Muzeal Goleşti.
2003 aprilie 4	Consiliul Judeţean Argeş ia hotărârea privind transmiterea din domeniul public al judeţului Argeş şi din administrarea Consiliului Judeţean Argeş, în administrarea serviciilor publice şi a instituţiilor publice de interes judeţean, a bunurilor imobile identificate potrivit Anexei 1 la HG nr. 447/2002.

THE STAGES OF THE BUILDING OF GOLESCUS' LORDLY HOUSE

Abstract

The study presents the stages of the Goleşti boyar's residence from its origins to our days. These stages are connected to the history of the personalities who built or transported these courtyards.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

ȚIGANII DIN FOSTUL JUDEȚ ARGEȘ REFLECTAȚI ÎN CATAGRAFIA DIN 1832

SPIRIDON CRISTOCEA*

Printre catagrafiile păstrate la Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, nepublicate până în prezent, se află și cea a țiganilor de pe moșiile boierești, mănăstirești și ale statului din fostul județ Argeș, datând din 1832. Punctul de plecare în alcătuirea acestei catagrafii îl constituie porunca (2018/12 septembrie 1832) Departamentului Vistieriei Țării Românești (în continuare: Vistieria) prin care cerea Ocârmuirii Județului Argeș (în continuare: Ocârmuirea) să întocmească catagrafia țiganilor de pe moșiile boierești din județ.

Motivând că stăpânirea dorea să cunoască câți locuitori să aflau în țară, Vistieria cerea ca în catagrafie să se menționeze „numărul acestor familii, felurimea lor, adecă câți meșteri pân orașe și târguri, câți țigani dă vatră și câți lăieți, cu locul lăcuinții fieșcăruia“[1]. Primind porunca, Ocârmuirea a înaintat-o subocârmuitorilor din județ, la 20 septembrie 1832[2], însă aceștia nu s-au conformat imediat. Ca urmare, la 4 octombrie 1832, Ocârmuirea poruncește din nou subocârmuitorilor ca în termen de 24 de ore să trimită catagrafiile cerute[3].

Dar nu numai Vistieria solicita Ocârmuirii întocmirea acestei catagrafii ci și Departamentul Vorniciei din Lăuntru (în continuare: Vornicia). Astfel, prin porunca 2580/10 octombrie 1832, Vornicia solicită Ocârmuirii ca în timp de zece zile „făr de altă sminteală“ să trimită catagrafia. Totodată, Ocârmuirea este informată că stăpânirea dorea să cunoască și numărul țiganilor de pe moșiile mănăstirești și în acest scop Logofeția Credinței (în continuare: Logofeția) a poruncit egumenilor să întocmească aceste situații[4].

În urma poruncilor primite, subocârmuitorii au trimis Ocârmuirii catagrafiile solicitate care cuprindeau atât țiganii aflați pe moșiile boierești, cât și cei de pe cele mănăstirești. Probabil că subocârmuitorul plășii Pitești a trimis ambele catagrafii, însă cea țiganilor de pe moșiile mănăstirești nu se păstrează, și, de aceea, situațiile statistice se referă numai la țiganii boierești. Pe baza catagrafiilor primite de la subocârmuitori, Ocârmuirea a întocmit una pentru tot județul, însă numai pentru țiganii aflați pe moșiile

---

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.
[1] Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, fond Ocârmuirea Argeș, dos. 121/1832, f. 26.
[2] Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, fond Ocârmuirea Argeș, dos. 121/1832, f. 36.
[3] Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, fond Ocârmuirea Argeș, dos. 121/1832, f. 41.
[4] Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, fond Ocârmuirea Argeș, dos. 121/1832, f. 17.

boiereşti, pe care a expediat-o la Bucureşti. Atât catagrafiile trimise de subocârmuitori, cât şi ciorna celei alcătuită de Ocârmuire, au rămas în arhiva proprie, păstrându-se până astăzi. Întrucât ne vom referi la ambele catagrafii, pentru a le distinge, am notat pe cele trimise de subocârmuitori cu A, iar pe cea întocmită de Ocârmuire cu B.

Catagrafia A ne dă posibilitatea să cunoaştem împărţirea judeţului în 1832, cu şi numele subocârmuitorilor plaselor şi plaiurilor, tabelul următor reflectând această situaţie.

JUDEŢUL ARGEŞ. ÎMPĂRŢIREA ADMINISTRATIVĂ, 1832.

Nr crt	Denumirea plaiurilor şi plaselor	Reşedinţa plaiurilor şi plaselor	Numele subocârmuitorilor
1.	Plaiul Arefului	Sălătrucu	Alecu Furduescu[5]
2.	Plasa Argeşului	Curtea de Argeş	Costache Rătescu[6]
3.	„ Găleşeştilor	Furdueşti	Ioan Bucşanu
4.	Plaiul Loviştii	Titeşti	Petrache Tigveanu[7]
5.	Plasa Oltului de Jos	Lăunele	Mihalache Lahovari
6.	„ Piteştilor	Piteşti	Drăghici Budişteanu
7.	„ Topologului	Şuici	Ioan Brătianu

Întrucât spaţiul nu ne permite transcrierea vreunei catagrafii, în cele ce urmează vom scoate în evidenţă, prin intermediul comentariilor, cele mai importante date pe care le conţin. De asemenea, am întocmit două anexe, una pentru ţiganii de pe moşiile mănăstireşti (Anexa 1) şi una pentru cei aparţinând „Prinţipatului" (Anexa 2)

În general, în Catagrafia A sunt menţionate numele ţiganilor, numărul familiilor, satele unde locuiau, meşteşugul şi stăpânii lor (boieri, mănăstiri şi stat). În afară de numele capului de familie, la plasa Topologului este menţionat şi cel al soţiei şi copiilor, iar la a Argeşului, Piteştiului, Oltului de Jos şi oraşul Piteşti, numai numele soţiei, pentru copii indicându-se numărul. Ca urmare, pentru aceste plase catagrafia ne furnizează numărul total al locuitorilor ţigani care se aflau aici. În această catagrafie sunt consemnaţi şi ţigăncile văduve cu copiii lor, lucru care nu mai apare în exemplarul B. Aşa cum se cerea prin porunca (2018) Vistieriei, la unele plase se menţionează că ţiganii erau de „vatră", precizându-se, desigur, prin aceasta că erau sedentari şi nu nomazi.

În ambele catagrafii, majoritatea ţiganilor sunt consemnaţi prin prenume (Stan, Dumitru, Ştefan ş. a.) sau prin nume şi prenume (Ion Nedelcu, Din Pencoiu, Ion

---

[5] „Alecu Furduescu, n. satu Bârseşti, 27 ani, sluger, al slugerului Toma Furduescu, şade în Piteşti, are o pereche case, o moşie şi o vie" (Ioan C. Filitti, *Catagrafie oficială de toţi boierii Ţării Româneşti la 1829*, în „Revista arhivelor", vol. II, nr. 4-5, Bucureşti, 1927-1929, p. 291.

[6] „Costandin Rătescu, n. satu Răteşti, sud Vlaşca, 85 ani, treti logofăt, al răposatului vtori comis Mihai Rătescu, şade în Slatina, are 2 trupuri de moşie una în hotaru Recea i Turia şi alta la Slobozia pe apa Plăpoii şi vie aici în dealu Slatina care fiind afierosită sfintei episcopii Argeşul mai dinainte, după moartea sa rămâne stăpânirea sfintei episcopii" (Ioan C. Filitii, *op. cit.*, p. 321-322).

[7] „Petrache Tigveanul, n. Bârseşti-Vlădeşti, 27 ani, vtori vistier, al lui Dumitrache neam, şade în Bîrseşti, fără avere" (Ioan C. Filitii, *op. cit.*, p. 309).

Blendea ş. a.). La un număr destul de mare, prenumele este însoţit de meşteşugul pe care-l aveau: Gheorghe vierul, Coman herar, Ivan boarul, Pătru vizitiu ş. a.

La mulţi ţigani se consemnează gradul de rudenie dintre ei: fiu (Ion sin Şerban, Petrică sin Gheorghe ş. a.), frate (Stan brat Dumitru, Ion brat Ghiţă ş. a.), ginere (Stancu zet Stancu, Ghiţă zet Nedelcu ş. a.), nepot (Iordache vnuc Radu, Răducu vnuc Simion ş. a.), cumnat (Gheorghe cumnat cu Mihai).

Sunt şi ţigani la care după nume se precizează anumite boli şi defecte fizice pe care le aveau: Marin guşatu, Dumitru guşă, Din gălbezea, Ion mutu, Gheorghe schiopu, Gheorghe surdu, Radu orbocea, Din ciungu, Gheorghe ciupitu, Stan buzatu, Ion limbutu, Nicoară burtă, Mihai arsu. La cei necăsătoriţi sau văduvi, prenumele este urmat de indicarea acestei situaţii (Ştefan holteiu, Ilie holteiu, Păun văduv, Toma văduv ş. a.), iar la unii se indică vârsta şi statura: Radu cel mare, Oprea ăl mare, Gheorghe mărunţel, Bădiţă piticu, Neagu bătrânu, Vasile uncheaşu. La câţiva ţigani, prenumele este însoţit de numele unor păsări sau animale: Dumtru piţigoi, Barbu raţă, Pătru pitulice, Gheorghe ursuleţ.

Catagrafia B cuprinde numărul familiilor, numele ţiganilor, satul unde locuiau, meşteşugul şi boierii pe moşiile cărora locuiau. Deşi a fost întocmită după exemplarul A, între ele există unele neconcordanţe.

Numărul total al familiilor de ţigani, repartiţia lor pe plase şi plaiuri, ca şi meşteşugul pe care-l practicau, sunt redate în Anexa 3[8].

În privinţa repartiţiei familiilor de ţigani pe sate situaţia era următoarea: *plasa Argeşului - 45*, Cicăneşti - 3, Marina Ungureni - 1, Mălureni - 4, Muşăteşti - 9, Popeasca - 1, Stroeşti - 8, Vâlsăneşti - 13, Zărneşti - 1, Curtea de Argeş oraş - 5; *plaiul Arefului* - 28, Brădetu - 3, Brătieni - 5, Corbeni - 2, Jiblea - 5, Oeştii Pământeni - 9, Streinii Ungureni - 3, Turburea - 1; *plasa Găleşeştilor - 45*, Bârlogu - 5, Cacaleţii de Jos - 1, Furdueşti - 2, Găleşeşti - 2, Mozăceni - 8, Negraşi - 6, Slobozia - 3, Stănislăveşti - 2, Şerbăneşti - 3; *plaiul Loviştii, - 7* Bumbueşti - 6, Călineşti - 1; *plasa Oltul de Jos, - 76* Bălceşti - 1, Buciumeni - 10, Casa Veche - 6, Ciomăgeştii de Jos - 2, Ciomăgeştii de Sus - 1, Câmpul Mare - 8, Dejeşti - 2, Drăgoeşti - 6, Läunele - 3, Murgeşti - 2, Păroşi - 2, Sâmbureştii din Deal - 4, Stoiceni - 8, Stoileşti - 4, Trepteni - 17; *plasa Piteştilor - 64*, Borleşti - 6, Budeasa - 16, Dobrogostea - 4, Fleşti - 2, Găvana - 5, Valea Mare - 21, Merişanii de Jos - 7, Vărzari - 3; *plasa Topologului - 73,* Bârseştii Vlădeşti - 3, Budeşti - 13, Ceparii Ungureni - 23, Ciofrângenii Ungureni - 2, Fedeleşoiu - 1, Ioaniceşti - 4, Milcoiu - 1, Mângureni - 1, Runcu - 1, Şuicii Ungureni - 15, Tigveni - 16; *Piteşti oraş - 55.*

Dacă în Piteşti, reşedinţa judeţului, locuia un număr mare de familii de ţigani (55), la Curtea de Argeş se aflau numai 5.

În cele mai multe sate numărul familiilor de ţigani nu era mare, aceştia fiind meşteşugarii (fierari, lăutari, căldărari ş. a.) de care era nevoie în sat. Sunt totuşi şi câteva sate în care numărul familiilor de ţigani este destul de mare, lucru care se datorează faptului că aici se aflau boieri mari sau mici.

Ultima rubrică a Catagrafiei B consemnează „stăpânii ţiganilor". La mulţi dintre proprietari se menţionează dregătoria pe care o aveau, iar la câţiva este menţionat faptul că în acel moment erau decedaţi. Printre proprietari se află şi 13 femei, probabil

[8] Vezi Anexa 1.

văduve sau necăsătorite, trei dintre ele fiind consemnate numai prin numele de familie sau prenume însoţite de dregătoria soţului (păhărniceasa Drugănescu, clucereasa Tiţa, Anica maioreasa[9]).

Parcurgând lista cu numele stăpânilor de ţigani (Anexa 4), se poate constata că unii fac parte din categoria marilor boieri, dar cei mai mulţi sunt mici boieri. Cum era de aşteptat, marii boieri stăpâneau un număr mare de familii de ţigani şi dintre aceştia menţionăm pe: Grigore Brâncoveanu, Grigore Băleanu, Buzescu, Toma Rătescu, Constantin Brătianu, Barbu Ştirbei, Tache Drăgoescu, Iancu Lahovari, Grigore Drăgoescu ş. a.

ANEXE

1

JUDEŢUL ARGEŞ, 1832. ŢIGANII DOMNEŞTI

Nr. crt.	Plasa/Plai	Satul	Nr. familii	Fierari	Aurari	Lăutari
1.	Arefului	Arefu	1	1		
	„	Galeş	1	1		
	„	Berislăveşti	2	2		
	„	Şerbăneşti	25		25	
	„	Sălătruc	1			1
	Găleşeştilor	Rociu	6	6		
	„	Ţuţuleşti	5	5		
	Oltului de Jos	Stoiceni	2	2		
	„	Cremenari	54		54	
	TOTAL		97	17	79	1

[9] Anica Engel n. n.

2

JUDEȚUL ARGEȘ, 1832 ȚIGANII DE PE MOȘIILE MĂNĂSTIREȘTI

Nr. crt.	Mănăstire/ Schit	Plasă / plai	Satul	Nr. familii	Nr. țigani	Muncitori	Fierari	Lăutari	Căldărari	Aurari	Toboșari	Daragii	Vătafi	Lăcătuși	Geambași	Călărași	Bucătari	Vizitii	Zidari	Morari	Tâmplari	Croitori	Chiliași	Văcari	Toporași	Cârciumari	Vieri
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
1.	Cozia	Arefului	Berislăvești	5	-		5																				
2.	„	„	Căpățânenii Ungureni	3	-		2	1																			
3.	„	„	Jiblea	4	-	4																					
4.	„	„	Sălătrucel	4			4																				
5.	„	„	Sălătrucu	2			2																				
6.	„	Argeșului	Cicănești	1	8		1																				
7.	„	„	Stroești	1	7	1																					
8.	„	„	Flămânzești	8	26	1	7																				
9.	„	„	Măluremi	2	7		2																				
10.	„	„	Cerbureni	3	8		1	1																			
11.	„	„	Bunești	7	32	1	4		1		1																
12.	„	„	Pitești oraș	17	75	1	13	3																			
13.	„	Gălășeștilor	Rociu	2			2																				
14.	„	„	Stănislăvești	3			3																				
15.	„	Loviștii	Brezoaia	5																							
16.	„	„	Bratovoești	5																							
17.	„	„	Câineni	5																							
18.	„	„	Mălaia	1																							
19.	„	„	Mlăceni	1																							
20.	„	„	Racovița	3																							
21.	„	„	Spinu	1																							
22.	„	„	Titești	8																							
23.	„	Oltului de Jos	Câmpu Mare	1	8		1																				
24.	„	„	Murgești	10	44		3	5				1	1														
25.	„	„	Păroși	1	3			1																			
26.	„	„	Ciomăgeștii de Jos	3	14	1	2																				
27.	„	„	Cuca	8	26		7						1														
28.	„	„	Dobrești	2	7		1			1																	
29.	„	„	Casa Veche	1	4		1																				
30.	„	„	Buciumeni	3	12	1		2																			
31.	„	„	Drăgoești	7	27	1	2	3						1													
32.	„	„	Corbi	4		16	2							1	1												

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
33.	**Cozia**	Oltului de Jos	Stoiceni	6	13		4	1			1																
34.	"	"	Cremenari	2	8			2																			
35.	"	"	Galicea	16	62	6	4	2			2			2													
36.	"	"	Bercioiu	3	16		2	1																			
37.	"	"	Olanu	1	4			1																			
38.	"	"	Teiu	3	8	2		1																			
39.	"	Topologului	Şuici Ungureni	2	19		2																				
40.	"	"	Ruda	4	18		3									1											
41.	"	"	Goleşti	6	28	2		4																			
42.	"	"	Ceparii Ungureni	3	15	1	1				1																
43.	"	"	Deduleşti	2	3		2																				
44.	"	"	Voiniceşti	4	18	1	3																				
45.	"	"	Şuicii Cărpeniş	1	5		1																				
46.	"	"	Fedeleşoiu	6	17	1	4				1																
47.	"	"	Milcoiu	5	19		2	3																			
48.	"	"	Ciofrângenii Ungureni	4	13	2	2																				
49.	"	"	Brânduşari	6	24	2	3		1																		
50.	"	"	Bleici	1	7		1																				
51.	"	"	Ceparii Ungureni	3	20	1	1				1																
52.	"	"	Alimăneştii de Sus	4	14		4																				
53.	"	"	Izbăşeşti	3	8	1	2																				
54.	"	"	Valea Luminii	12	52	3	7	1			1																
55.	"	"	Bărăştii Vlădeşti	11	52	6	2	3																			
56.	"	"	Budeşti	3	11		3																				
57.	**Tismana**	Argeşului	Topliţa	1	6		1																				
58.	"	"	Stroeşti	1	4		1																				
59.	"	"	Valea Danului Pământeni	2	8		2																				
60.	"	"	Valea Danului Ungureni	2	8		2																				
61.	**Episcopia**	Argeşului	Costeşti	1	3	1																					
62.	**Argeşului**	"	Argeş oraş	48	123	24		9									4	4	4	1	1	1					
63.	**Dobreşti**	Oltului de Jos	Buciumeni	2	5	2																					
64.	**Flămânda**	"	Flămânda	15	32				13								1	1									
65.	**Fedeleşoiu**	Topologului	Fedeleşoiu	9	21	2					2		1				1						1	1	3		
66.	**Ostrov**	"	Băbueşti	11	30	1	1	2																	7		
67.	**Cotmeana**	Pitreştilor	Cotmeana	9	37	4	1													2						1	1
68.		"	Piteşti oraş	11	34	8	3																				
	TOTAL			**354**	**1073**	**97**	**129**	**46**	**15**	**1**	**9**	**1**	**3**	**4**	**1**	**1**	**6**	**5**	**4**	**3**	**1**	**1**	**1**	**1**	**10**	**1**	**1**

3

JUDEŢUL ARGEŞ, 1832. OCUPAŢIILE ŢIGANILOR DE PE MOŞIILE BOIEREŞTI

Nr. crt.	Plasă-Plai	Nr. familii de ţigani	Muncitori	Căldărari	Fierari	Lăutari	Lăcătuşi	Bucătari	Jimblari	Vizitii	Croitori	Bivolari	Pădurari	Surugii	Chelari	Văcari
1.	Arefului	28	6	7	10	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2.	Argeşului	45	18	17	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3.	Găleşeştilor	45	7	-	35	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.	Loviştii	7	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5.	Oltului de Jos	76	32	1	23	7	-	4	-	5	-	2	1	1	-	-
6.	Piteştilor	64	52	-	-	1	-	2	1	5	1	-	-	-	1	1
7.	Topologului	80	55	8	5	2	2	2	3	2	1	-	-	-	-	-
8.	Piteşti oraş	55	43	-	4	-	-	3	-	3	2	-	-	-	-	-
	Total	400	220	33	82	23	2	11	4	15	4	2	1	1	1	1

4

JUDEŢUL ARGEŞ. 1832 ŢIGANII DE PE MOŞIILE BOIEREŞTI, REPARTIŢIA PE SATE

NR. CRT.	NUME, PRENUME	PLASA-PLAIUL	SATUL	NR. ŢIGANI	TOTAL
0	1	2	3	4	5
1.	**Banul Brâncoveanu Grigore**[10]	Arefului	Brădetu	3	3
	„	„	Brătieni	5	5
	„	„	Corbeni	2	2
	„	„	Oieştii Pământeni	4	4
	„	„	Streinii Ungureni	3	3
	„	Argeşului	Oraş Argeş	4	4
	„	„	Marina Ungureni	1	1
	„	„	Muşeteşti	2	2
	„	„	Stroeşti	7	7
	„	„	Vâlsăneşti	7	7
	„	„	Zărneşti	1	1
	„	Găleşeştilor	Bârlogu	1	1
	„	„	Cacaleţii de Jos	1	1
	„	„	Slobozia	1	1
	„	„	Stănislăveşti	1	1
	„	Oltului de Jos	Buciumeni	4	4
	„	„	Păroşi	2	2
	„	„	Stoiceni	3	3
	„	Topologului	Ciofrângeni	2	2
	„	„	Ioaniceşti	4	4
	„	„	Mângureni	1	1
	„	„	Runcu	1	1
	„	„	Şuici	1	1
	„	„	Şuici Ungureni	1	1
2.	**Ai Buzescului**[11]	Arefului	Jiblea	5	5
	„	Găleşeştilor	Şerbăneşti	3	3
	„	Oltului de Jos	Casa Veche	6	6
	„	„	Ciomăgeştii de Jos	1	1
	„	„	Dejeşti	2	2
	„	„	Lăunele	1	1
	„	„	Stoileşti	4	4
	„	„	Trepteni	2	2

[10] „Grigore Brâncoveanu, n. Bucureşti, 58 ani, vel ban, şade în Bucureşti" (Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 291). În catagrafie se menţionează că în 1832 era decedat.

[11] Aşa în Catagrafie, nu se precizează despre care Buzescu este vorba.

0	1	2	3	4	5
3.	Banul Grigore Băleanu[12]	Argeşului	Muşăteşti	7	7
	„	„	Vâlsăneşti	5	5
	„	Găleşeştilor	Bârlogu	3	3
	„	Topologului	Şuicii Ungureni	10	10
4	Vornicul Barbu Ştirbei	Argeşului	Mălureni	1	1
	„	„	Stroeşti	1	1
	„	Găleşeştilor	Bârlogu	1	1
	„	„	Mozăceni	8	8
	„	„	Negraşi	6	6
5.	Vornicul Iordache Filipescu	Argeşului	Mălureni	2	2
6.	Păhărniceasa Drugănescu	Arefului	Oieştii Pământeni	5	5
	„	„	Turburea	1	1
	„	Piteştilor	Piteşti oraş	1	1
7.	Căminarul Costache Bibescu	Argeşului	Cicăneşti	3	3
8.	Stolnicul Costandin Brătianu[13]	„	Mălureni	1	1
	„	Topologului	Tigveni	13	13
	„	Piteştilor	Piteşti oraş	4	4
9.	Căminăreasa Marghioala Rasti	Argeşului	Vâlsăneşti	1	1
10.	Vistiernicul Mihai Popescu[14]	„	Popeasca	1	1
11.	Armaşul Iordache Pârţog[15]	„	Argeş oraş	1	1
12.	Vornicul Alexandru Racoviţă	Găleşeştilor	Slobozia	2	2
13.	Clucerul Grigore Grădişteanu	Găleşeştilor	Cacaleţii de Jos	3	3
	„	„	Găleşeşti	2	2
	„	„	Stănislăveşti	1	1
14.	Căminarul Mihalache Darvaris	„	Cacaleţii de Jos	8	8
15.	Manolache Creţulescu	„	Cacaleţii de Jos	2	2
16.	Grigore Rătescu	„	Furduieşti	2	2
17.	Clucerul Alexandru Vlangai[16]	Oltului de Jos	Câmpu Mare	8	8
18.	Căpitanul Apostol Murgescu	„	Murgeşti	1	1
19.	Postelniceasa Anastasia Locusteanu	„	Sâmbureştii din Deal	1	1
20.	Căminarul Costandin Buzescu	„	Sâmbureştii din Deal	4	4
21.	Dincă Trepteanu	Oltului de Jos	Ciomăgeştii de Jos	2	2
	„	„	Trepteni	7	7
	„	Piteştilor	Budeasa	2	2
22.	Mihalache Lahovari	Oltului de Jos	Lăunele	1	1
	„	„	Trepteni	8	8
23.	Elenca Petrescu	„	Lăunele	1	1
24.	Tache Drăgoescu	Oltului de Jos	Buciumeni	6	6
	„	Piteştilor	Piteşti oraş	5	5
25.	Stolnicul Grigore Drăgoescu[17]	Oltului de Jos	Drăgoeşti	6	6
	„	Piteştilor	Piteşti oraş	5	5
26.	Iancu Bălcescu	Oltului de Jos	Bălceşti	1	1
27.	Postelnicul Ghiţă Dănicel	„	Stoiceni	5	5
28.	Pitarul Nicolae Rătescu[18]	Piteştilor	Borleşti	2	2
	„	„	Piteşti oraş	3	3
29.	Pităreasa Marghioala Rătescu	„	Borleşti	4	4
	„	„	Piteşti oraş	4	4
30.	Ioan Pleşoianu	„	Vărzari	1	1
31.	Răducanu Vărzaru	„	Vărzari	2	2
32.	Luţa Rătescu	„	Merişanii de Jos	7	7
33.	Vistiernicul Nicolae Lerescu	„	Găvana	5	5

[12] „Grigore Băleanu, n. Buc., vel vornic de ţara de sus, şade în Bucureşti" (I. C. Filitti, *op. cit,* p. 291).

[13] „Dincă Brătianul, n. satu Şuici, 42 ani, stoilnic, al şetrarului Ene Brătianu, şade în Piteşti, are o pereche case în Piteşti şi 2 moşii i 2 vii" (I. C. Filitti, *op. cit,* p. 308).

[14] „Mihai Popescu, n. Piteşti, vtori vistier, al lui Popa Barbu, şade în Piteşti, are o casă, o moşie şi o vie" (I. C. Filitti, *op. cit,* p. 308).

[15] „Iordache Titopolit, n. Buc., 33 ani, vtori armaş, al serdarului Niculae Titopolit, şade în Curtea de Argeş, are o pereche case, 2 moşii şi o vie"(I. C. Filitti, *op. cit,* p. 308).

[16] „Alexandru Vlangali, n. Ţarigrad, 45 ani, vel clucer, al lui Mihalache chiurcibaşa, şade Buc., are o moşie la satu Câmpul Mare" (I. C. Filitti, *op. cit,* p. 308).

[17] „Grigore Drăgoescul, n. satul Drăgoeşti, 37 ani, stolnic, al pitarului Iordache Bucşenescu, şade în Piteşti, are o pereche case şi o moşie" (I. C. Filitti, *op. cit,* p. 308).

[18] „Niculae Rătescu, n. Borleşti, 65 ani, pitar, al sărdarului Dumitrache, şade în Piteşti, are două perechi case, 2 moşii şi o vie" (I. C. Filitti, *op. cit,* p. 309).

0	1	2	3	4	5
34.	Drăghici Budişteanu[19]	„	Budeasa	3	3
	„	„	Piteşti oraş	1	1
35.	Costache Cornăţeanu	„	Budeasa	1	1
	„	„	Piteşti oraş		
36.	Irina Budişteanu	„	Budeasa	2	2
37.	Ioan Budişteanu	Piteştilor	Budeasa	2	2
	„	„	Piteşti oraş	1	1
	„		Fleşti	2	2
38.	Luxandra Budişteanu	„	Budeasa	4	4
	„		Piteşti oraş	1	1
39.	Tache Budişteanu	„	Budeasa	2	2
40.	Grigore Tigveanu[20]	„	Dobrogostea	4	4
	„	„	Piteşti oraş	3	3
41.	Toma Rătescu	„	Valea Mărului	21	21
42.	Căminarul Ioan Buzescu	Topologului	Budeşti	1	1
	„	„	Fedeleşoiu	1	1
	„	„	Milcoiu	1	1
43.	Iancu Lahovari biv vel stolnic	„	Bârseştii Vlădeşti	2	2
	„		Budeşti	12	12
44.	Costache Tigveanu biv vel sluger[21]	Topologului	Ceparii Ungureni	5	5
	„	Piteştilor	Piteşti oraş	2	2
45.	Safta Brătianu şetrăreasa	Topologului	Ceparii Ungureni	5	5
46.	Ioniţă Bălteanu	„	Tigveni	3	3
47.	Balotă Iordache polcovnicul	„	Cepari Ungureni	6	6
48.	Toma Vrabie polcovnic	„	Şuicii Ungureni	2	2
49.	Panait Balotă postelnic	„	Ceparii Ungureni	1	1
50.	Ioniţă Balotă	„	Ceparii Ungureni	2	2
51.	Ilie Tăulescu	„	Ceparii Ungureni	1	1
52.	Mateiaş Găleşescu	Topologului	Ceparii Ungureni	1	1
53.	Raliţa Balotescu	„	Ceparii Ungureni	1	1
54.	Monahia Balotă	„	Ceparii Ungureni	1	1
55.	Naie Tigveanu	„	Bârseştii Vlădeşti	1	1
56.	Tiţa clucereasa	„	Şuicii Ungureni	1	1
57.	Polcovnicul Nicolae Tâmpeanu	Piteştilor	Piteşti oraş	1	1
58.	Dincă Lerescu clucerul[22]	„	Piteşti oraş	1	1
59.	Ianache Cornăţeanu	„	Piteşti oraş	2	2
60.	Iancu Rusu	„	Piteşti oraş	2	2
61.	Ianache vistiernicul (în Catagrafia A, Ianachi Serghiadi)	„	Piteşti oraş	3	3
62.	Iancu Racoviceanu	„	Piteşti oraş	2	2
63.	Anica maioreasa	„	Piteşti oraş	1	1
64.	Geană Brăiloiu	„	Piteşti oraş	1	1
65.	Teodorache Simionescu	„	Piteşti oraş	3	3
66.	Iancu Brâncoveanu	„	Piteşti oraş	2	2
67.	Ghiţă Furduescu vistiernicul	„	Piteşti oraş	2	2
68.	Răducanu Vărzaru	„	Piteşti oraş	1	1
69.	Costandin Leca	„	Piteşti oraş	1	1
70.	Elenca Popescu	„	Piteşti oraş	2	2
	TOTAL			392	392

[19] „Ioan Budişteanul, n. satu Budeasa, 46 ani, medelnicer, al vistierului Răducanu Budişteanu, şade în Piteşti, are o pereche case, 2 moşii, 2 prăvălii şi o vie“ (I. C. Filitti, *op. cit*, p. 308).

[20] „Grigore Tigveanul, n. Piteşti, treti logofăt, al pitarului Constandin Tigveanu, şade în Piteşti, are o pereche case i patru moşii şi o vie“(I. C. Filitti, *op. cit*, p. 309).

[22] „Dincă Lerescu, n. Găvana, 36 ani, clucer za arie, al lui Dumitrache sluger, şade în Piteşti, are o pereche case, 2 moşii şi o vie“(I. C. Filitti, *op. cit*, p. 309).

THE GIPSIES FROM EX-ARGEŞ COUNTY IN THE CENSUS OF 1832

Abstract

The census from 1832 belongs to the Argeş County Board of the National Archives. It presents the gypsies and their and their occupations from the ex-Argeş County who worked on the boyars, cloistral and lordly estates.

ACTIVITATEA POLITICĂ ȘI CULTURALĂ A LUI GHEORGHE GOLESCU (1768? 1770?-1848)

VASILE NOVAC*

Prezentarea vieții și activității lui Gheorghe (Iordache) Golescu este deosebit de importantă datorită locului pe care l-a ocupat în viața politică și culturală a țării, dar și pentru rolul și influența exercitată de creația și activitatea sa în propășirea social-economică, politică și culturală a țării. Tânăra generație trebuie să știe că într-o vreme când majoritatea boierilor se preocupau pentru îmbogățirea lor prin mijloace abuzive și de cheltuirea averilor pentru plăcerile proprii, Gheorghe Golescu, ca și fratele său mai tânăr, Constantin, lua, cu căldură apărarea țăranului, ridicându-se împotriva abuzurilor exercitate de stăpânii de moșii și de stat, milita pentru luminarea poporului, pentru dezvoltarea economiei, învățământului și culturii românești. În acest scop, a sprijinit dezvoltarea unor instituții de stat pentru învățământ și cultură. Cunoașterea vieții sale poate ajuta mai bine înțelegerea mai profundă a pasiunii și patriotismului cu care fiii sau nepoții lui de frate au luptat pentru formarea statului român unitar român modern.

De la moartea sa, din august 1848, asupra activității sale s-a așternut uitarea. Primul care se oprește asupra sa e George Panu[1], care susține că Vasile Pogor, membru marcant al „Junimii" ar fi găsit în podul casei sale manuscrisul „Pilde, povățuiri i cuvinte adevărate și povești adunate de d-lui vornicul Iordachi Golescul, fiul răposatului banu Radu Golescu", pe care-l dă lui Alexandru Lambrior. Am zis „presupune", deoarece Lambrior însuși arată în studiul său *Literatura poporană* că a luat manuscrisul de la Alexandru G. Golescu, fiul marelui vornic. Cert este că Alexandru Lambrior a prezentat acest studiu în una din ședințele „Junimii", înainte de a fi fost publicat, stârnind vii comentarii, punctul de vedere al autorului fiind însușit până la urmă de mulți dintre cei prezenți. Studiul e precedat de o notă biografică în care apar și inexactități, ca: moartea lui Constantin Golescu în anul 1828 sau o pretinsă vizită ce o făcuse lui Napoleon[2].

Într-o vreme când „*câteva mii se răzlețeesc* de cele 10.000.000 de români din Dacia lui Traian, *își urzesc o limbă deosebită ce are izvoarele ei în dicționarele latinești și franțuzești,*" Alexandru Lambrior *rămâne impresionat de „limba românească dreaptă și curată, așa cum au întocmit-o timpul și împrejurările*"[3], limbă

---

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

[1] Panu, George, *Amintiri de la „Junimea", din Iași*, București, 1971, Ed. Minerva, p. 196-187.

[2] „Convorbiri literare", VIII, 1874, p. 63-83.

[3] *Ibidem*, p. 77.

în care sunt scrise zicătorile.

Studiul limbii române din manuscrisul vornicului Gheorghe Golescu îi prilejuieşte tânărului filolog ieşean o adevărată filipică împotriva încercărilor din vremea sa de latinizare forţată a limbii, de depărtarea a ei de graiul poporului: „părinţii noştri ne-au lăsat o limbă unică pentru toată Dacia. Noi, însă, în loc să întrebuinţăm elementele vii ale limbii obşteşti, sporite cu atâtea vorbe nouă, căci idei noi ştiinţifice, artistice, politice etc. am mai primit, ne-am pus să alegem limba, împărţind-o în latinească şi neolatinească, am alungat tot ce ni s-a părut străin, am schimbat şi schimonosit ce ne-au mai rămas, iar golul l-am umplut în împrumuturi şi cu această rânduială suntem pe cale de a alcătui *o limbă fără istorie, fără predanii şi fără poezie*. Şi astfel, să rupem cele din urmă fire ce ne leagă cu poporul de jos şi cu trecutul şi să rămână cultura noastră oricât de mare am avea-o, fără înrurire asupra maselor"[4].

Iuliu A. Zane, în cele 10 volume ale publicaţiei sale - *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Istria şi Macedonia* - apărute între anii 1895 şi 1903, se ocupă şi de Gheorghe Golescu. În „Precuvântarea" lui G. Dem. Teodorescu, se arată că s-a folosit de manuscrisul lui Golescu, care va fi publicat aproape în întregime[5]. Iuliu A. Zanne, în „Către cititor" face şi o schiţă biografică a lui Gheorghe Golescu, folosind informaţiile lui Lambrior, publică portretul lui Iordache Golescu şi subliniază valoarea manuscrisului pe care-l foloseşte *Pilde, povăţuiri i cuvinte adevărate şi poveşti...* care fusese comentat în „Convorbirile Literare": „Toată lucrarea lui Iordache Golescu - scria Iuliu A. Zanne - şi aici e meritul cel mai însemnat al colecţiunii lui - este scrisă într-o limbă frumoasă şi curat românească, ceea ce a contribuit mult să-l seducă pe Lambrior care, necunoscând bine proverbele, a rămas fermecat de acel stil energic, bogat, colorat şi întotdeauna românesc"[6].

Întregul volum al VIII-lea de 747 pagini al colecţiei lui Zanne, apărut în 1900, şi primele 211 pagini din volumul al IX-lea, editat în 1901, cuprind numai texte din manuscrisul Golescului.

Lazăr Şăineanu, în articolul *Doi grămătici munteni: Ianachi Văcărescu şi Iordachi Golescu,* apărut în „Revista nouă". IV, 1891, nr. 2 şi în *Istoria filologiei române Studii critice,* remarcă meritele şi limitele gramaticii lui Gheorghe Golescu. Dintre merite, subliniază: cercetarea aprofundată a părţilor cuvântului, bogăţia informaţiei reieşite din perfecta cunoaştere a limbii române şi atenţia deosebită dată diminutivelor[7].

N. Iorga, în *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821),* vol. II, face o primă prezentare a comediilor lui Gheorghe Golescu şi o aluzie la manuscrisul despre întâmplările anului 1821, care va fi mai târziu publicat de Emil Vârtosu. E reliefat, citându-se Gheorghe Lazăr, rolul lui Iordache Golescu în înfiinţarea Şcolii de la Sf. Sava. Prin activitatea lor (se referea şi la fratele său mai mic, Constantin), „pregătiră schimbarea hotărâtoare"[8].

La începutul secolului al XX-lea, apare o foarte bună carte despre Gheorghe

---

[4] *Ibidem*, p. 81.

[5] Zanne, Iuliu A., *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Istria şi Macedonia,* vol. I, 1895, p. XII.

[6] *Ibidem*, p. XXXIII.

[7] Şăineanu, Lazăr, *Istoria filologiei române. Studii critice*, Ed. a II-a, Buc., 1895, p. 108,113.

[8] Iorga, N., *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821),* vol. II, Buc., 1901, p. 367.

Golescu, de sub pana lui N. Bănescu, intitulată: *Viața și scrierile marelui vornic Iordache Golescu.*

După o prefață de două pagini, autorul se ocupă de viața vornicului până la pagina 10, iar apoi prezintă scrierile sale până la pagina 105. Ceea ce ridcă valoarea acestei lucrări este publicarea fragmentară a unora din lucrările manuscrise și din traducerile lui Golescu: *„Starea Țării Rumânești acum în zilele Mării sale Ioan Caragea Voievod* (p. 11-142); *Povestea huzmetarilor* (p. 143-154); *Anaforaoa boierilor* (p. 155-160); *Barbu Văcărescu, vânzătorul țării* (p. 161-212); *Starea Țării Rumânești pe vremea pământenilor* (p. 213-220); *Cărticică coprinzătoare de cuvintele ce am auzit de la însuși cugetul meu* (p. 221-264); *Condica limbii rumânești* (p. 265-272); *Pilde i povățuiri* (p. 273-286); *Iliada* (p. 287-301); *Anaforaoa către obșteasca Adunare* (p. 303-308).

La pagina 309, se află fotografia hărții Valahiei din *Atlasul* său, tipărit, la Viena, în 1800.

George Bengescu, nepot direct al lui Gheorghe Golescu, prin mama sa, Elena Golescu, căsătorită Bengescu, în lucrarea *Les Golesco*, închină capitolul al III-lea (p. 53-102), bunicului său. Beneficiind de scrierile anterioare și de unele informații din familie, George Bengescu poate face o bună prezentare a vieții și activității lui Gheorghe Golescu. El mai publică și 40 de proverbe din cele strânse de marele vornic. G. Bengescu va mai reveni, în 1923, asupra bunicului său, în discursul scris dar nerostit de intrarea în Academia Română ca membru plin - *Despre viața și activitatea literară a unor membri ai familiei Golescu în cursul secolului al XIX-lea*[9]. După o scurtă istorie a Neamului Goleștilor de la sfârșitul secolului al XV-lea, e prezentată viața lui Gheorghe Golescu, activitatea sa ca efor de sprijinire a dezvoltării învățământului în limba națională, pățaniile sale în timpul anului revoluționar 1821, activitatea sa publică după aceea și, la sfârșit, este analizată opera sa.

Informațiil despre viața și opera sa mai apar în câteva din lucrările apărute până în anul 1945: V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864*, tom I- IV, Imprimeria Statului, Buc., 1892-1901; V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. IV-XIII, Buc., 1892-1902; Ioan C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, Buc., f. a.; Vârtosu Emil, *Iordache Golescu și întâmplările anului 1821* în „Viața Românească", nr. 9-10. 1930; Fotino George, *Boierii Golești*, vol. I-IV, Buc., 1939; Călinescu G., *Istoria literaturii române de la oprigini până în prezent*, Buc., 1941.

După 1945, activitatea sa a fost analizată de personalități de prestigiu ale culturii românești. Astfel, D. Panaitescu Perpessicius scrie: *Iordache Golescu, lexicolog, folclorist și scriitor* în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", III, 1954 și *Teatrul lui Iordache Golescu* în „Scrisul bănățean", 1957, nr. 9. Articolele sunt reproduse și în „Mențiuni de istoriografie literară și folclor", Buc., 1957.

G. Călinescu publică - *Iordache Golescu* - în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", IX, 1960, nr. 4.

Referiri la activitatea lui găsim și în lucrarea lui T. Avramescu - *În legătură cu începuturile dramaturgiei românești*, apărută în „Viața Românească", XIV, 1961, nr. 3; Alexandru Piru, în *Literatura română premodernă*, Ed. pentru literatură, Buc., 1964, se

---

[9] Academia Română, *Discursuri de recepțiune*, LII, București, 1923.

oprește la Gheorghe Golescu, la paginile: 234-245: Brădățeanu Virgil, *Drama istorică națională (Perioada clasică)*, Buc. 1966, p. 21-26; *Comedia în dramaturgia românească*, București, 1970, p. 36-39. Cornea Paul, Păcurariu D., *Curs de istoria literaturii române moderne*, Buc., p. 95-100; Seche, Mircea, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, I, Buc., 1966, P. 35, 58-59, 69-71; Rosetti, Al., Cazacu, B., Onu, Liviu, *Istoria limbii române literare. I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, București, 1971, p. 535-550; Duțu Alexandru, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, 1972, p. 95-97; Țepelea. G., Bulgăr, Gh., *Momente din evoluție limbii române literare*, București, 1973, p. 147-148; Lupu, Coman, *Le lexique d'origine latino-romane dans la „Condica„ de Golesco* în „Bulletin de la Societé Roumaine dè Lingvistique Romane", București, X, 1974, p. 111-116; *Iordache Golescu și România* în vol. Cercetări actuale în domeniul limbilor și literaturilor străine, București, 1975, p. 126-131; *Lexicul romanic în „Condica limbii rumânești" a lui Iordache Golescu* în *Unitate și diversitate în România*, Buc., 1976, p. 151-167; Călin Cornelia, *„Condica limbii rumânești" și contribuția lui Iordache Golescu la cunoașterea culturii noastre populare* în „Revista de etnografie și folclor", Buc., XXI, 1976, 1; *Literatură și mitologie populară în „Condica..." lui Iordache Golescu* în „Revista de istorie și teorie literară", București, m XXVI, 1977, 1; Avram, Mioara în vol. *Istoria lingvisticii românești*, Buc., 1978, p. 54-57; Iordache Golescu, *Scrieri alese. Teatru, Pamflete, Proză, Versuri, Proverbe, Traduceri, Excerpte din Condica Limbii Rumânești, și din Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești*, Ediție și comentarii de Mihai Moraru, Tabel bibliografic și repere critice de Coman Lupu, Cuvânt înainte și coordonare de acad. Al. Rosetti, Cartea Românească, 1990.

Ne bucurăm că, în *Cuvântul înainte*, Al. Rosetti, vorbind despre valoarea *Condicii românești*, relua o veche dorință și inițiativă a noastră de a se încerca publicarea acestei capodopere a culturii românești: „Academia Română și Universitatea București au cuvânt să-l considere între membrii fondatori. Din păcate, opera sa, mai ales *Condica limbii rumânești*, scriere într-adevăr monumentală, dicționar complet al limbii române de atunci, operă lexigografică în același timp explicativă și enciclopedică, ca și culegerea de folclor, spre a nu mai vorbi despre o altă operă lexigografică monumentală, *Dicționaru - elin-român*, (9. vol. in folio) au rămas până astăzi, în cea mai mare parte inedite.

Împreună cu prietenul Virgil Cândea, am format un colectiv de filologi„ lingviști și istorici literari, care au început lucrul la transcrierea *Condicii limbii rumânești*.

O antologie amplă din scrierile literare ale lui Iordache Golescu, în care este cuprinsă, pentru prima dată, o parte din condică... apare acum la Editura Cartea Românească, în redacția lui Liviu Călin"[10].

Pentru seriozitatea documentării, competența argumentărilor și aprecierilor, remarcăm lucrările lui D. Panaitescu Perpessicius. Regretăm că G. Călinescu nu s-a apropiat mai mult de Gheorghe Golescu, mai ales în ediția priceps a *Istoriei literaturii*

[10] Iordache Golescu, *Scrieri alese. Teatru, pamflete, Proză, Versuri, Proverbe, Traduceri, Excerpte din Condica limbii rumânești și din Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești*, Ediție și comentarii de Mihai Moraru, Tabel bibliografic și repere critice de Coman Lupu, Cuvânt înainte și coordonare de acad. Al. Rosetti, Cartea Românească, 1990, p. 5-6.

române. În *Material documentar,* publicat în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", IV, an. IX, 1970, p. 742, informaţiile sun lapidare şi, uneori, confuze.

În prezenta lucrare, vom mai folosi izvoare edite şi inedite. Din prima categorie, cităm unele colecţii de documente: Aricescu, C: D., *Acte justificative la istoria revoluţiunii române de la 1821,* Craiova, 1874; Hurmuzache E., *Documente privitoare la istoria românilor,* vol. XIV (1910), XVI (1912) şi XIX (1915); *Documente privind istoria României, Răscoala din 1821*; *Documente privind istoria României,* Colecţia E. Hurmuzachi (Serie Nouă), III, Ed. Acad. R. S. R.; Potra George, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1594-1821),* Ed. Acad. R. S. R.

Informaţii preţioase găsim în lucrările cu caracter memorialistic ale lui Ioan Heliade Rădulescu, ca: *Echilibru între antithesi sau Spiritul şi materia,* Bucuresci, Publicat de la 1859 până în 1869, şi *Scrisori din exil,* cu note de N. B. Locusteanu, Buc., 1891, precum şi *Gramatica Românească,* Sibiu, 1828 (Dedicaţie şi Prefaţă).

„Curierul Românesc" dă destule ştiri despre Gheorghe Golescu şi chiar despre închirierea caselor sale de pe Podul Mogoşoaiei.

Vom mai folosi documente inedite din colecţiile răposatelor surori Golescu, ale Complexului Muzeal Goleşti, ale Academiei Române şi ale Direcţiei Argeş a Arhivelor Naţionale.

De la surorile Golescu, am folosit o copie legalizată din 20 februarie 1847 de „Canţelaria Judecătoriei judeţului Muscel" după hotărnicia moşiei Topoloveni, Goleştii Badii a Mănăstirii Nucetul din Dâmboviţa".

Din colecţiile Complexului Muzeal Goleşti, am utilizat următoarele acte: 1. Cererea lui Iordache Golescu de a i se hotărnici moşia Leurdeni din judeţul Muscel, cu o rezoluţie din 26 mai 1819 a lui Alexandru Nicolae Şuţu voievod şi referatul marelui logofăt Filipescu; 2. Cererea lui Iordache Golescu din 31 martie 1820 pentru hotărnicia moşiei Leurdeni din Muscel cu o nouă rezoluţie a lui Alexandru N. Şuţu şi a marelui logofăt; 3. Foaia de zestre, dată la 25 februarie 1847, de Iordache Golescu, fiicei sale, Catinca; 4. Hotărnicia din 1 noiembrie 1819 a moşiei Leurdeni, aşa cum o propune domnitorului „Şerbănescu sărdar"; 5. Hotărnicia moşiilor Mălureni şi Udeni ale vornicului Iordache Golescu, făcută la 5 august 1835, de Ioan Şerbănescu clucer; 6. Hotărnicia moşiilor Căteşti şi Groşătul din jud. Muscel ale vornicului Iordache Golescu, făcută la 5 august 1837 de Ioan Şerbănescu clucer; 7. Hotărnicia moşiilor din jud. Muscel şi Vlaşca ale lui Iordache Golescu propusă, la 28 decembrie 1830, Divanului Judecătoresc al Ţării Româneşti de „Ioan Şerbănescu biv vel clucer za arie".

Din colecţiile Academiei Române, s-au folosit: Manuscrisul 357 din anul 1812, intitulat *Condică din zilele Mării Sale prea luminatului şi prea înălţatului nostru domn Ioan Gheorghe Caragea Voioevod în care se trec numai fermanuri, hrisoave i privilegiuri şi cărţi de asisdosie şi alte porunci deosebite, precum înlăuntru arată* (f. 14, 18, 20, 28 şi 183).

De la Direcţia Argeş a Arhivelor Naţionale, amintim, din fondul Tribunalului Argeş: dos, nr. 221/1832 în pricina vornicului Iordache Golescu pentru hotărnicia moşiei Tufeanca şi dosarul nr. 248/1834, în pricina dintre marele dvornic Iordache Golescu şi stolnicu C. Brătianu pentru arenda moşiei Negraşi.

Începem prezentarea vieţii lui Gheorghe Golescu cu sinteza lui Nicolae Iorga asupra Neamului Goleştilor, subliniind partea referitoare la eroul nostru: „Şi veac de veac, neamul lui Radu Golescu, lui Ivaşcu şi lui Albu, nu s-au lăsat de la datoria lor,

fruntaşi între boieri, cari apărau pe domn fără a-l linguşi şi-i dădeau sfat bun, fără a trage vre-un folos pentru sine.

Oameni de muncă şi de jertfă, cu ochii la steag, după datina părinţilor şi a străbunilor, păstrând viaţa lor ca armele însăşi lăsate moştenire numai pentru a lucra cu dânsele pe aceeaşi cale, pentru acelaşi scop.

Lauda de sine li era străină, fiindcă se laudă de cea făcut numai acela care simte că ar fi putut face şi altfel.

Apoi, când n-au mai fost războaie, Goleştii cei noi căutară aiurea câmp de osteneli pentru ţară.

Şi când Iordachi culegea comoara de cuvinte a limbii româneşti, părăsită şi dispreţuită în folosul mândrei limbi a grecilor cotropitori, i se părea că strânge de pe un loc de luptă uitat de toţi steagurile pe care nimeni nu le mai salută... şi-i închipuia în strămoşii lor, cari luptaseră şi ei cu strămoşii lui la Fântâna Ţiganului şi la Jilişte şi în urmaşii lor, care şi ei se vor întoarce a fi cu aceiaşi cinste ostaşi.

Cum iarăşi, cu aceiaşi credinţă, cei trei Goleşti de la 1848, odraslele lor, vedeau în noul tricolor învierea flamurei de atuncea"[11].

Tatăl său, Banul Radu Golescu, căsătorit cu Zinca Costache Florescu, a avut a avut patru băieţi şi o fată. Enachi a murit înainte de 1815, când îşi întocmeşte Radu Golescu testamentul, nefiind trecut în acest document. Ana s-a măritat cu Banul Racoviţă. La 22 iulie 1804, soţia sa, Zoe, moare la moşia lor Bălceşti din judeţul Gorj şi a fost îngropată în Biserica din Goleşti, la 26 iulie, aşa cum reiese din următoarea însemnare a lui Ianache Diaconu de pe Mineiul lunii iulie 1780: „Leat 1804, iulie 22, au răposat dumneaei vorniceasa Zoiţa Goleasca, vineri seara la moşia dumnealui peste Olt, la moşia Bălceşti, şi s-au adus de acolo şi s-au îngropat în tinda bisericii, de-a dreapta, în iulie 26"[12].

Banul Radu Golescu lasă moştenire lui Gheorghe Golescu:

Moşia Leurdeni cu via şi otaştina, moşia Udeni, tot din Muşcel, via cu casele din Dealul Bucureştilor, Hanul de pe Podul Clicilor, ce-l cumpărase şi refăcuse el, Locul Golescului din Marginea Dâmboviţei, casele făcute de el pe locul de zestre al soţiei sale, cu toate acareturile ce le lasă lui Gheorghe (Iordache)"[13].

Gheorghe Golescu se naşte în preajma anului 1770, cum credea N. Bănescu[14] sau în 1768, cum socotea Al. Rosetti[15]. Instrucţia şi-a făcut-o acasă şi la Academia Grecească din Bucureşti. Ioan Heliade Rădulescu, apreciind pe Banul Radu Golescu ca pe unul din „cei mai apreţiatori ai învăţăturii", ne informează că „fiii săi, Nicolae, George şi Constantin aveau învăţături în limbile helenă, italiană şi franceză. George s-a distins în ştiinţele matematice"[16]. Banul Radu Golescu dispunea de o bibliotecă foarte bogată în manuale greceşti în manuscris, care au fost utilizate de fiii săi. N. Bănescu arăta că nora lui Gheorghe Golesu, Ecaterina Al. Golescu, mai păstra: o *Istorie a Bisericii de Apus şi de Răsărit*, o *Geografie*, o *Mitologie*, o *Aritmetică*, o *Geometrie*, o

---

[11] Iorga., N., *Oameni care au fost*, II, 1967, Ed. pentru lit., p. 65-66.
[12] *Biserica Goleşti, Mineiul lunii iulie*, Râmnic, 1780, f. 3.
[13] Golescu Const., *Însemnarea călătoriei mele făcută în anii 1824, 1825, 1826*, Ediţia Nerva Hodoş, Bucureşti, 1910, p. V- XVIII.
[14] Bănescu Nicolae, *Viaţa şi scrierile marelui vornic Iordache Golescu, Vălenii de Munte, 1910*, p. 11-12.
[15] Iordache Golescu, *op. cit.*, p. 5.
[16] Eliade R. I., *Equilibru între antithesi sau Spiritul şi Materia*, Buc., publicat între 1859 şi 1869, p. 75.

Pravilă şi o *„Antologie a poeţilor greci clasici*[17].

Profitând de înclinaţiile sale matematice, tipăreşte, la Viena, în 1800, o hartă a lumii, în care, separat, se află ţi una a Ţării Româneşti: *Atlas sau hartă cuprinzând tabele geografice depline a sferei uscatului şi a apei după poziţia dreaptă, paralelă şi oblică şi descrierea generală pe paralelogram şi într-astfel a sferei uscatului şi a apei, precum şi un semicerc cuprinzând numirile vechi ale localităţilor după Dionisie Periegetul şi o tablă parţială a Valahiei; pe lângă acestea, sistemele şi sferele şi planetele şi diversele table arătând situaţiile sferei şi vânturile şi multe altele, tinzând la învăţarea generală a geografiei şi astronomiei, lucrat pentru iubitorii de învăţătură de către Gheorghe, fiul prea renumitului arhon mare vornic Răducanu Golescu, cu ale cărui cheltuieli s-au şi tipărit, 1800.* Harta este de 0.95/1,22 m[18].

Din titlu, reiese clar că tânărul autor şi tatăl său, care cheltuia cu tipărirea, doreau să pună la dispoziţia şcolarilor şi a altor„iubitori de învăţătură" un instrument de lucru strict necesar însuşirii noţiunilor de geografie şi astronomie.

Ca dregător, Gheorghe Golescu era stolnic, în 1803[19], căminar, la 1813[20], iar din 28 martie 1816, este vel logofăt de Ţara de Jos[21]. În anul 1819, era vornic al obştirilor[22].

Gheorghe Golescu se căsătoreşte, mai întâi, probabil prin 1803, cu Eufrosina Manu, care-l părăseşte după câteva zile[23]. A doua şi ultima oară, a luat de soţie pe Maria, fiica lui Constantin Bălăceanu, în anul 1807[24]. Cu a doua soţie, a avut, se pare, 23 de copii, dintre care i-au trăit dintre fete: Elena, căsătorită Bengescu, şi Cati, căsătorită Descombes, în Franţa, şi patru băieţi: Dumitru, Radu, Iorgu şi Alexandru[25].

Din primii săi ani de activitate ca dregător, Gheorghe Golescu se distinge prin împlinirea exemplară a datoriilor sale, prin pricepere, credinţă, osârdie şi dragoste de patrie. Aceste calităţi sunt lăudate de Ioan Gheorghe Caragea voievod, într-un document rămas inedit, din care reproducem: „unul... dintre osârdnicii domneştii noastre oblăduiri şi dumnealui cinstit şi credincios boiarul domniei mele Iordache Golescu biv vel căminar dă carele ne-am pliroforisit şi l-am cunoscut şi domnia mea că la toate trebile întru care s-au aflat însărcinat, s-au arătat într-o bună dăstoinicie cu toată vrednica osârdie şi credinţă şi cu multă durere de inimă către patria dumisale.

De aceea, spre răsplătirea credinţei şi ostenelilor ce au cheltuit şi cheltuieşte cu călduroasă supunere, ferindu-să de urmări împotrivă şi lăsându-să numai la dreapta răsplătire a Stăpânirii, spre pilda şi altor pământeni... bine am voit domnia mea, şi printr-această carte a domniei mele, i-am hărăzit liude 15 scutiri, oameni fără pricină de dajdie... ca să-i aibă pentru întâmpinarea celor dă trebuinţă ajutoriu al casei dumisale.

---

[17] Bănescu, N, *op. cit., p. 11-12.*

[18] Bianu, I., Hodoş, Nerva, *Bibliografia Românească Veche*, tom II (1716-1808), Bucureşti, 1910, p. 420-421.

[19] Golescu C., *op. cit.*, P. XXXI.

[20] *Bibl. Acad Rom, mss. Rom. 357*, f. 183.

[21] Urechia, V. A., *Istoria Românilor*, X A., Buc., 1900, p. 905.

[22] *Ibidem*, vol. XII, Buc., 1898, p. 70.

[23] Bengesco Georges, *Une famille de boyards lettres roumaine en dix-neuvieme siecle. Les Golesco*, Paris [1822], p. 54.

[24] Bănescu, N., *op. cit*, p. 12.

[25] *Ibidem*, p. 44.

1813, mai 26"[26],

La sfârşitul anului 1817, Gheorghe Golescu semnează propunerile noii Eforii a Şcoalelor pentru noua organizare a Şcolii Greceşti[27].

La reorganizarea Eforiei Şcoalelor din 2 martie 1818, este numit şi Gheorghe Golescu, alături de: banul Grigore Ghica, logofătul Alexandru Filipescu, Mitropolitul şi marele logofăt Constantin Bălăceanu, socrul său. Încă din anul 1816, Gheorghe Lazăr propusese organizarea unei şcoli româneşti în Bucureşti. Planul a fost bine primit de către Gheorghe Golescu şi de logofătul Nestor. Mai greu de convins era Constantin Bălăceanu, care îl pune pe Lazăr să-i măsoare un loc ce-l avea măsurat de un neamţ. „Boierul - spune V. A. Urechia - dete lucrarea lui Lazăr în corectarea lui Golescu, care avea oarecari noţiuni de matematică. Acesta aprobă lucrarea lui Lazăr şi rezultatul fu că eforii, în unanimitate, semnară o anafora către Caragea, cerând înfiinţarea şcoalei române propusă de Lazăr"[28]. Anafora eforilor din 10 decembrie 1817 solicita: „înfiinţarea unei şcoli româneşti în localul Bisericii Sf. Gheorghe[29], şi numirea de „învăţători români la toate oraşele celor 12 judeţe şi să se dea leafă fiecăruia câte 250 taleri pe an"[30]. În martie 1818, Şcoala lui Gheorghe Lazăr ia fiinţă, nu la Sf. Gheorghe, ci la Sf. Sava[31].

Eforia Şcoalelor scria Domnului, la 6 martie, că, pentru dascălul ce trebuia să predea, „chiar în limba noastră cea românească", pe altul mai destoinc n-a putut afla „fără pe un Lazăr inginer, ce a venit acum de curând, din părţile Transilvaniei, aici, într-acest pământ". Fiindcă, însă, „meşteşugurile filosoficeşti" trebuie să le tâlmăcească mai întâi aceasta din limba latinească în cea românească, neavând apoi nici ucenici destoinici al înţelege, deocamdată, au chibzuit eforii a-l orândui dascăl pentru aritmetica şi geografia „istoricească" pe harte, pentru cea „teorecă" şi practică..."[32]

Mai târziu, Gheorghe Lazăr îşi mărturiseşte recunoştinţa pentru sprijinul primit de la efori, în care spune că cel ce l-a ajutat mai mult este „prea înţeleptul straşnic iubitor de muze, „marele dvornic Georgiu Golescu"[33]. Pe el, pe Constantin Bălăceanu şi pe viitorul domn, Grigore Ghica, îi numeşte Lazăr „trei duhuri româneşti" trimise de Providenţă pentru binele Neamului[34].

În vederea pregătirii viitorilor dascăli pentru şcolile româneşti, Gheorghe Golescu şi colegii săi de Eforie solicită Domnului, la 17 februarie 1820, să se trimită, la Piza, patru ucenici, „cu cheltuiala din venitul Casei Şcoalelor, ca să înveţe în limba italienească, meşteşugurile filosoficeşti şi, după vreme, să poată prindă locul dascălilor ce sunt trebuincioşi la şcoalele de aici, fără să mai aibă trebuinţă şcoala a aduce dascăli din alte locuri streine"[35]. Primii tineri trimişi în Italia au fost: Eufrosin Poteca, Constantin Moroiu, Simion Marcovici şi Pandeli. Apoi, murind Pandeli, a fost înlocuit

[26] *Bibl. Acad. Rom., Mss. Rom. 357*, f. 183.
[27] Urechia, V., A., *Istoria Românilor*, tom X., partea A., p. 382-383.
[28] *Ibidem*, p. 410-411.
[29] *Ibidem*, p. 413.
[30] *Ibidem*, f. 414.
[31] *Ibidem*, f. 417.
[32] Bănescu, N, *op. cit.*, p. 16.
[33] *Ibidem*, p. 17.
[34] *Ibidem*.
[35] V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. XII, Buc, 1898, p. 85.

cu Petru Poenaru, care pleacă în Franța, pentru științele fizico-matematice[36].

Alături de Gheorghe Filipescu, ca epitrop al Școlii Ionașcu din Slatina, cere Domnului, la 11 noiembrie 1818, și acesta acceptă să dea un hrisov care să interzică înstrăinarea zestrei lăsată de Ionașcu și de „alte obreaze"[37].

La Târgu-Jiu, era o școală care a contribuit „la luminarea și deșteptarea locuitorilor de peste Olt, din care au ieșit pandurii patrioți de sub Caragea și, la 1821, ai lui Tudor Vladimirescu. Veniturile acestei școli fiind micșorate prin cotropiri, fondatorul Școlii reclamă lui Al. Șuțu înapoierea acestor venituri. Domnul și boierii săi, printre care„pan Gheorghe Golescu vel vornic al obștirilor și pan Constantin Golescu vel logofăt de Țara de Jos" sunt de acord[38].

Gheorghe Golescu, ca și fratele său mai mic, semnează și un act din 29 septembrie 1819, prin care se fixează zeciuiala hatmanului și a zapciilor[39].

Vel vornicul Gheorghe Golescu e semnatarul, în iulie 1819, a unei scrisori a Divanului către Domn, prin care se arată că nu sunt de acord cu cererea Agenției Austriece de a se întoarce în Transilvania „multe familii de oameni" care, în anii trecuți, de a lor bunăvoie, au venit și au sălășluit aici, în locurile țării, așezându-se dajnici Visteriei, pentru că, „din vechime, nestrămutat obicei au fost până acum întru ființa politiceștii constituiri a Valahiei a se cunoaște supuși Oblăduirii toți cei sprijiniți aici streini, care sârguindu-să în lucrarea pământului se vor așeza în țară și de a lor bunăvoie se vor face dajnici ai Visteriei. Un așa dar din vechime sfânt obicei... nu se poate ridica acum fără a se face și pricinuitor de o zmăcinare la toată politiceasca sistemă, a căreia parte nedespărțită sunt aceștia"[40].

Frații Gheorghe și Constantin Golescu mai semnează și Hotărârea Divanului din decembrie 1819, prin care i se acordă inginerului Freiwald monopolul plutirii pe Argeș pentru aprovizionarea Bucureștilor cu lemne de foc, cherestele și alte mărfuri, angajându-se să facă râul plutitor și să aducă podinele necesare pentru pavarea celor patru poduri domnești, contra 12 taleri[41].

Împreună cu alți doi vornici: Istrate Crețulescu și Mihalache Manu, semnează o anafora, pe baza căreia Domnul dispune „facerea unui șanț de scurgere la Pescării, pe Ulița Cișmelei Seci, până dă în șanțul podului cel mare al Podului Târgului din Afară și acesta în comunicațiune cu șanțuri până la Hanul lui Filaret, adică unde este acum Teatrul Național"[42].

La 15 mai, provocat de anaforaoa vornicului obștirilor, Divanul se ocupă de lărgirea străzilor. Se arată că, după vechiul obicei, străzile trebuie să fie de patru stânjăni. Ele au fost strâmtate, prin așezarea de binale, scări, streșini, tarabe etc., luându-se lumina străzilor. Măsurile luate între 1804 și 1817 pentru respectarea acestei dispoziții au fost ineficiente. De aceea, Divanul solicită Domnului „să fie luminata porunca Mării Tale către dumnealui vel vornic Iordache Golescu a se însărcina cu îngrijirea aceasta a ulițelor, nu ca un vornic al obștirilor, ci pe obrazul dumnealui s-o

[36] *Ibidem*.
[37] *Ibidem*, p. 95.
[38] *Ibidem*, p. 95-97.
[39] *Ibidem*, p. 187-192.
[40] *Ibidem*, p. 252-253.
[41] *Ibidem*, p. 283-285.
[42] *Ibidem*, p. 300-301.

aibă totdeauna şi la uliţele târgului să meargă cu dumnealui vel agă, iar la uliţele mahalalelor cu dumnealui vel spătar şi să taie orice tarabă, scară, încălcând lumina stradei ori a cui a fi casa ori prăvălia. Iar ceacmelele şi streşinile... să nu să taie până când va sta binaua în fiinţă, iar când se va strica să nu aibă voe a mai face niciuna din acestea asupra podului"[43]. Mai cere Divanul ca, la streşinile actuale, să fie obligaţi proprietarii a pune sghiaburi „şi la capul sghiabului cel povârnit, să puie ţurloaie spre a curge a curge apa pe locul lui, iar nu în pod. Aşişderea şi copăile cu pâine i zarzavaturi i pepeni i castraveţi şi altele de al de aceste să nu aibă nimeni voe a le pune pe pod, cum şi scaunele de carne... să nu fie volnici nici pământenii, nici sudiţii de a le aşeza la lumina podului, ci înlăuntru locului său sau a prăvăliei ce are"[44]. În continuare, se dau instrucţiuni precise asupra felului în care să procedeze vornicul Golescu pentru lărgirea şi îndreptarea străzilor. „Pentru drumurile din preajma Bucureştilor, să vegheze Iordache Golescu şi să fie largi de peste 20 de stânjeni, iar „la capetele podurilor oraşelor, să chibzuiască a se face un fel de piaţă, să rămână loc liber, pentru căruţe ce vin încărcate cu cele trebuincioase oraşului". I se mai cere să oprească întinderea oraşului cu noi case peste hotarele ce va pune în jurul Bucureştilor şi, în sfârşit, de va fi posibil, „să îndrepteze toate drumurile şi podurile de prin mahalale, cu linii drepte" şi să interzică „tăierea de vite mari ori mici pe cele patru poduri domneşti, ci să le taie afară, unde nu aduce putoare şi stricăciune vieţii omeneşti"[45]. Alexandru Şuţu aproba doar parţial cererile Divanului, iar pe Gheorghe Golescu îl dă doar ca ajutor pe lângă boierii efori ai Casei Podurilor, care rămâneau cu principalele răspunderi[46]. Suntem înclinaţi să credem că dacă Domnul primea propunerea Divanului, având în vedere seriozitatea cu care marele vornic îşi îndeplinea datoriile că oraşul Bucureşti ar fi avut de câştigat, prin măsurile pe care le-ar fi luat marele vornic.

Iordache Golescu vel vornic este unul din semnatarii unei anaforale a Divanului, din 25 mai 1820, prin care se cere interzicerea dărâmării zidurilor unor mănăstiri din Bucureşti, materialele fiind folosite la alte construcţii[47].

Gheorghe şi Constantin Golescu semnează, la 12 septembrie 1819, „hrisovul pentru milele şi ajutorul acordat Focşanilor, ca să-şi poată întreţine cişmelele de apă, iar în octombrie 1819, cu alţi membrii ai Divanului propunerea către Domn de a se scădea uiumul ce se dă la mori, pentru ca să nu să scumpească pâinea[48]. Cei doi fraţi Golescu mai semnează, şi la 12 septembrie 1819, alături de Alexandru Şuţu un hrisov prin care se acorda spitalului creat în vremea lui Moruzi de Maria Mănăileasca pe moşia sa din Buzău „250 bolovani de sare de la Ocnă şi câte 20 de lei pe fiecare lună"[49].

Locuitorii din Mahalaua Colţii reclamă pe Radu Dogariu care dorea să-şi construiască un atelier de dogărie şi cer anularea vânzării. Anaforaoa Divanului semnată şi de Gheorghe Golescu nu dă dreptate mahalagiilor pe motiv că „mai sânt dogari prin târg şi pe lângă case boiereşti şi nu sânt împiedecaţi de a-şi exercita

---

[43] *Ibidem*, p. 301-302.
[44] *Ibidem*, p. 302.
[45] *Ibidem*, p. 303.
[46] *Ibidem*.
[47] *Ibidem*, p. 305-307.
[48] *Ibidem*, p. 321-322.
[49] *Ibidem*, p. 347-348.

meseria". Domnul aprobă acest punct de vedere, la 18 iulie 1819[50].

Alexandru Şuţu, ca şi predecesorul său, pentru slujbele făcute de Gheorghe Golescu, îi dă anumite privilegii, care-i permit mărirea veniturilor de pe urma comerţului. Astfel, la 14 august 1819, i se dă voe „să întocmească 4 bâlciuri pe an, la moşia sa, Glina, şi câte două scaune de carne la fiecare moşie, cu vama bâlciurilor în favoarea proprietarului"[51].

Gheorghe Golescu semnează şi alte documente privitoare la activitatea bărbierilor, croitorilor sau alegerea de staroste a lui Negoiţă sin Iordache[52].

În anul 1813, se constituise în profitul Cutiei Milosteniei un venit de 5 taleri pentru fiecare dulap de borangic. Lucrătorii de borangic solicită domnului Alexandru Şuţu anularea acestei dări. Gheorghe Golescu, însărcinat să rezolve chestiunea, propune încetarea dării „fiindcă materia borangicului este din cele trebuincioase aici, în pământul ţării, a căreia înmulţirea este de folos"[53].

Gheorghe şi Constantin Golescu se află şi printre semnatarii înfiinţării „fabricii testemelurilor de la Mărcuţa".[54]

În anul1820, cu ocazia morţii Domniţei Marioara, Domnul porunceşte, la 19 februarie, „o paradă de îngropăciune extraordinară", în care să fie şi „muzica Golescului"[55], foarte probabil a fratelui său mai mic.

Gheorghe Golescu este semnatarul unui act din 10 august 1819 în care se foloseşte şi expresia „norodul Daciei"[56].

Iordache Golescu judecă pricina dintre locuitorii de pe moşiile Mănăstirii Strehaia cu arendaşul Ianache Vardaca. El arată că sătenii au avut „multe încurcături şi asupriri la dijmuirie bucatelor şi ale fâneţelor, cheltuind şi ostenind prin judecăţi din pricina numitului, fiind tovarăş şi cu sameşul judeţului, cu dare la mână cu ajutor prin mumbaşir arnăut îi silea de făceau împlinire cu nedreptăţi împotriva ponturilor, puţini rămânând a li să sparge şi sălişteа, până când deşteptându-se dumnealor boerii ispravnici ai judeţului... şi dovedind năpăstuirile ce le i se făcea... numitul Vardaca, i-au mai uşurat din năpăstuirile ce li se făceau la dijmuiri".[57] Ianache Vardaca încerca să-şi prelungească vechiul contract ce-i exoirase. Iordache Golescu e împotriva prelungirii contractului, motivând că ţăranii sunt împotrivă, nu s-a îngrijit de zidirile acareturilor Mănăstirii, viile mănăstireşti au căzut în paragină, „orânduiala Sfintei Mănăstiri au stricat-o, făcând locaş de muieri pentru el şi oamenii lui şi pădurea au dărăpănat-o cu tăierea"[58]. La 8 octombrie, Alexandru N. Şuţu respinge apelaţia lui Vardaca, întărind anaforaoa lui Iordache Golescu de a se lua măsuri pentru despăgubirea Mănăstirii de pagubele produse[59].

Gheorghe Golescu, alături de alţi membrii ai Divanului, propune Domnului, la

---

[50] *Ibidem*, p. 356-360.
[51] *Ibidem*, p. 362-363.
[52] *Ibidem*, p. 3668-369; 372-373.
[53] *Ibidem*, p. 396-399.
[54] *Ibidem*, p. 401.
[55] *Ibidem*, p. 484.
[56] *Ibidem*, p. 48.
[57] *Ibidem*, p. 79-81.
[58] *Ibidem*, p. 81.
[59] *Ibidem*.

7 martie 1820, un proiect de regulament „pentru siguranța orașului București și a celorlalte orașe și sate din țară“[60].

Ca și tatăl său, Gheorghe Golescu a sprijinit tipărirea unor cărți folositoare, ca Enciclopedia profesorului său, Ștefan Comitas, care apărea la Viena, în anii 1812-1814

În primele două decenii ale secolului al XIX-lea, Gheorghe Golescu scrie o mare parte din uriașa sa operă. În afara de harta despre care am vorbit, face traduceri și lucrează la scrierile morale, unele comedii, la gramatică și la condică. A mai scris „un epistolar sau modele de scrisori păstrate în două manuscrise în titlul cărora se precizează că au fost corectate de profesorul său, Lambros Fotiadis[61], deci în perioada 1795, când acest dascăl vine în București și 1805, când moare[62].

Adept al luminismului francez, reprezentat de Montesquieu „traduce în 1817 câteva din operele gânditorului francez în neogreacă, ca: *Le temple de Gnide, Cephise et l'Amour, Arsace et Ismenie.* La aceste traduceri, adaugă și tălmăcirea romanului idilic al lui Bernandin de Saint Pierre, *Paul et Virginie* și *Visul stăruinței*[63]. Tatăl său a fost de acord să suporte cheltuielile tiparului pentru folosul obștesc, dar moartea acestuia a zădărnicit tipărirea traducerilor[64].

Tot în limba greacă traduce și cartea lui Montesquieu -*Les Lettres persanes* Traducerea acestora în limba greacă trebuie pusă pe seama numărului mare de cititori în această limbă, într-o epocă în care abia se puseseră temeliile școlii lui Lazăr, ale cărei roade se vor culege mai târziu. Ariadna Camarino-Cioran, subliniind însemnătatea acestor traduceri pentru cultura română, preciza, pe bună dreptate, că „ele sunt mărturii ale culturii trecutului românesc“[65].

Gheorghe Golescu ne-a lăsat și două traduceri românești, ambele neisprăvite. Una e *Icoana lui Chevit,* după faimoasa carte, tradusă de multe ori la noi - *Engolpion de aur.* Cealaltă e *Iliada* lui Homer. Din *Iliada,* traduce doar 200 de versuri din Cântul I. Este, dacă nu cea mai veche, una dintre cele mai vechi traduceri ale *Iliadei*[66].

Marea ridicare a poporului de sub Tudor Vladimirescu ne permite o analiză a concepțiilor Lui Gheorghe Golescu. Ca și fratele său, Constantn, ei vor fi actori de seamă ai dramei poporului român din acel an. Din multe puncte de vedere se aseamănă cu Tudor, dar se și deosebesc. Părerile lor coincid în ceea ce privește necesitatea luptei împotriva regimului turco-fanariot, puternic sprijinit de Rusia, dorința de conlucrare și unire a românilor din diferite provincii, dorința de îmbunătățire a soartei sătenilor, nevoia de a se face eforturi pentru propășirea economică a țării.

Se deosebeau, deoarece cei doi boieri Golești doreau îndeplinirea acestora pe calea reformelor, în mod pașnic, nu pe calea revoluționară aleasă de Tudor. Ei nu puteau fi de acord nici cu jafurile și spolierile practicate chiar împotriva lor sau a familiilor lor.

De altfel, conducătorul pandurilor a colaborat mai mult cu Constantin Golescu. Pentru atitudinea celor doi Golești față de Tudor, este semnificativ faptul că

---

[60] Potra, G., *Documente privitoare la istoria orașului București (1594-1821),* Ed. Acad.., p.740-746.
[61] Camariano - Cioran Adriana, *Academiile domnești din București și Iași,* Ed. Acad., Buc., 1971, p. 254.
[62] Bănescu, N., *op. cit.*, p. 88.
[63] Camariano - Cioran, Adrian, *op. cit.*, p. 254.
[64] *Ibidem.*
[65] *Ibidem.*
[66] Bănescu, N., *op. cit.*, p. 102.

scrisoarea din 30 ianuarie 1821 a boierilor trimisă conducătorului Revoluției, nu poartă semnătura nici unui Golescu.

Alexandru Lambrior credea că Iordache Golescu, „la 1821, a fost în înțelegere cu poetul grec Rigas, care plănuia înființarea unei confederații de staturi creștine pe ruinele Turciei; chestiunile de taină atingătoare de acest plan se aflau în păstrarea răposatului Golescu" care, din păcate, le-a ars într-un „moment de spaimă"[67]. Într-adevăr, Gheorghe Golescu pe care Rigas Velestinis în supranumea „Gheorghe Dacul" a fost colaboratorul cel mai prețios al poetului grec în încercarea de revoluționare a creștinilor din Turcia, dar nu în 1821, ci la sfârșitul veacului al XVIII-lea.

La începutul mișcării lui Tudor, caimacamii Țării Românești, sperând să potolească lucrurile, numesc, la 12 februarie, o comisie pentru judecarea pricinilor dintre „grecii răposatului domn și pământeni, din care făceau parte: Iordache Golescu și marii logofeți Nestor și Costache Câmpineanui"[68]. Ridicarea poporului sub Tudor nu a putut fi oprită de lucrările acestei comisii. Important, însă, este faptul că Gheorghe Golescu a lăsat o însemnare manuscrisă despre evenimentele de la 1821, comentată și publicată parțial de N. Bănescu și, în întregime, de Emil Vârtosu[69], republicată, în 1990, de Mihai Moraru intitulată: *Preascurtă însemnare de turburarea Țării Românești ce s-a întâmplat la leat 1821 mart., după moartea lui Alecu Vodă Șuțu*". Însemnarea e făcută după anul 1842 și reflectă, deci, punctul de vedere al autorului la două decenii după evenimente. Ne vom opri, în primul rând, la referirile la activitatea celor trei frați Golescu.

Mai întâi, se arată cum Gheorghe și Constantin Golescu, împreună cu vornicul Nicolae Golescu, au mers, pe rând, la banul Grigore Ghica, la banul Barbu Văcărescu și la vornicul Constantin Bălăceanu să-i întrebe ce măsuri intenționează să ia pentru apărarea orașului și pentru a scăpa țara de primejdie, în urma răzvrătirii patriei de către Tudor Vladimirescu, în înțelegere, după opinia lor, cu consulul rus, Pini[70]. Cei trei boieri îi relatează banului Grigore Brâncoveanu că oamenii Spătăriei s-au unit cu Tudor și că marii boieri sunt obligați să asigure ocrotirea țării. Îi mai reamintește să nu fugă la Brașov - cum au auzit că se pregătește -, că să stea pe loc, „să scape țara de o asemenea răzvrătire, ca să nu se prăpădească o lume"[71].

Banului Grigore Ghica, ce părea a nu crede că cei 30 panduri n-au putut fi prinși de oamenii banului Brâncoveanu, șeful Spătăriei, cei trei îi dau amănunte despre presupusa arestare a ispravnicului și oamenilor din Pitești, precum și a celor din Vâlcea și Gorj. La răspunsul banului Grigore Ghica că nu are nici o putere și că este datoria Brâncoveanului, cei doi frați Golești și Nicolae Văcărescu, căruia îi relatează în plus că, în Oltenia, Tudor „să făcu stăpân desăvârșit, dând publicații pân toată țara că s-au sculat pentru țară, pentru lege, numind urmarea răzvrătirii - zaveră - și invitând pă mic, pă mare, să nu să supuie la nimeni, ci să izgonească pă fanarioți din țară, ca pă cea mai

[67] Lambrior, Al. ,*Literatura poporană* în „Convorbiri Literare", VIII, 1874, p. 66.
[68] Bănescu N, *op. cit.*, p. 21.
[69] Vârtosu Emil, *Iordache Golescu și întâmplările anului 1821* în „Viața Românească", nr. 9-10, 1930.
[70] Iordache Golescu, *Scrieri alese. Teatru. Pamflete. Proză. Versuri. Excepte din Condica limbii rumânești și Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticești,* Ediție și Comentarii de Mihai Moraru. Tabel bibliografic și repere critice de Coman Lupu. Cuvânt înainte și coordonare de acad. Al. Rosetti, Cartea Românească, 1990, p. 44-48.
[71] *Ibidem*, p. 44-45.

grozavă fiară"[72]. Întrebat ce trebuie făcut pentru a scăpa patria de primejdie, banul Văcărescu propune o întâlnire cu banul Brâncoveanu, ca spătar, dar cei trei îi răspunseră că a fugit, apărat de mulți arnăuți, la Brașov. Atunci banul Văcărescu propune o consultare cu boierii rămași în București. Între timp, vornicul Gheorghe Golescu, logofătul Constantin Golescu și vornicul Nicolae Văcărescu ce duc la vornicul Constantin Bălăceanu[73]. Acestuia îi mai adaugă că Tudor „trece în Craiova, unde se făcu stăpân țării, publicând pân toate satele că s-au sculat asupra Stăpânirii, ca să scape pă norod de jefurile, de chinurile și felurimi de cazne și necazuri ce pătimesc dă la domnii fanarioți și nimeni să nu să mai supună la nici o poruncă domnească, ci toți să se înarmeze, dă la mic la mare, și să se strângă pă lângă el, ca pă toți să-i bată câți împotrivă le vor sta"[74]. Cei trei, întrebându-l ce trebuie făcut, dau singuri soluția: „Să lăsăm țara în mâinile crailor să o jefuiască? Și, ca niște lupi, să o sfâșie cu dinții? Oare nu e mai bine să strângem pe toți slujitorii, pă toți pandurii, ceauși și stegari, polcovnici și căpitani, bulubași și delibași dă arnăuți, supt o singură stăpânire, cu cheltuiala țării ca să nu cază norodul în jafuri și prăzi dă crai nerozi, înverșunați dă cumplire și însuși Tudor să fie supus acestei stăpâniri, cu câți ostași va fi adunat, ca, cu toții într-o glăsuire, să să chipzuiască cele dă folosul țării, spre scăpare den cumplirea tiranilor și nelegiuiților fanarioți"[75]. Vornicul Bălăceanu este de acord cu ei, li se alătură în încercarea de a face ordine, deplângând lașitatea banului Brâncoveanu - căpetenia oștirilor -, a banului Văcărescu, banul Olteniei, care trebuia să meargă la Craiova, a banului Ghica și a altor fugiți la Brașov, „ca niște mămăligari", lăsând țara în mâinile fanarioților și a căpeteniilor Farmachi, Sava, Mihali și alți jefuitori ai boierilor, boiernașilor, arendașilor și negustorilor[76]. În prima adunare a boierilor la Divan - continuă relatarea -, la propunerea vornicului Bălăceanu, vornicul Văcărescu se oferă să preia comanda oștirii țării, să se înțeleagă cu Tudor sau să-l bată[77]. La a doua adunare a boierilor, li se aduce la cunoștință că arnăuții lui Nicolae Văcărescu, după ce acesta nu l-a putut îndupleca pe Tudor, s-au unit cu el, „spre jafuri și întoarseră pușcile asupra dumnealui Vornicului"[78].

Din Focșani, s-a primit știrea că Nicolae Ipsilant, „cu frații lui, fugind din Rusia, au adunat câțiva crai din arnăuți și vine aici ca să se unească cu Duca, cu Mihali, cu Sava și cu ceilalți bulubași și tufecii, ce-i hrănește țara ca pe niște fanarioți"[79].

La propunerea logofătului Constattin Golescu de se salva familia „răposatului domn", vornicul Gheorghe Golescu îi răspunde: „Mergi, dumneata, frate, cu familia Doamnei până la Vamă și până o vei duce la Brașov, și eu voi îngriji de copiii dumitale, până va veni și Nicolae Văcărescul dă la Craiova și atunci vom chipzui ce vom face"[80].

Mai târziu, cei doi frați Golești se întâlnesc la Brașov și-și relatează necazurile

[72] *Ibidem*, p. 46.
[73] *Ibidem*, p- 47.
[74] *Ibidem*.
[75] *Ibidem*, f. 48.
[76] *Ibidem*.
[77] *Ibidem*, p. 48-49.
[78] *Ibidem*, f. 50.
[79] *Ibidem*, f. 51.
[80] *Ibidem*, f. 52.

prin care au trecut. Vornicul Gheorghe Golescu arată că, îndată după plecarea boierilor la Braşov, a venit ştire din Giurgiu că turcii s-au îndreptat spre Bucureşti. Toată lumea fugea; crăimea care ocupase toate drumurile, o jefuia. El a rămas să-l aştepte pe Nicolae Văcărescu, „d-om putea, înarmându-ne, să putem ajuta cu ceva ţara, înduplecând pă Tudor să să unească cu noi, supt comanda dumnealui Văcărescu“[81]. A trimis cele două familii, cu paza a doi arnăuţi de la geafer, să-l aştepte la Goleşti. Întâlnindu-se cu Nicolae Văcărescu, l-a întrebat dacă este vre-o speranţă să se unească cu Tudor, pentru a se apăra de Ipsilant[82]. Nicolae Văcărescu i-a răspuns că nu mai este nici o nădejde, pentru că a poruncit ţăranilor să nu mai asculte de poruncile Stăpânirii, ci pe ale lui, că a promis împărţirea moşiilor boiereşti, mănăstireşti şi ale eparhiilor la ţărani, că le-a spus să nu mai dea nici dijmă, nici clacă, iar pe el în „zgornea: uideo, ciocoiule, uideo ciocoiule... Iar pe boieri, boiernaşi, negustori, negustoraşi, arândaşi, meşteri şi orice om vedea cu giubea, cu un antereieş mai curat îmbrăcaţi, până la piele îi dăspuia craii, numindu-se unii ai lui Tudor, alţii ai lui Farmachi, alţii ai lui Duca şi alţii cu felurimi de numiri dă căpitani“[83].

Neputându-se uni cu „ai noştrii“, se întreba Golescu, „cum o să ne unim cu Ipsilant? Cum o să ne necinstim, unindu-ne cu fanarioţii împotriva patrioţilor noştri, împotriva ţării noastre?“[84] De aceea, decide să plece şi el la Braşov şi, în urmă, cum va putea să-şi ajute ţara. În drum spre Goleşti, o ceată de arnăuţi i-a cerut de cheltuială, unindu-se cu ei şi arnăutul de pază, ce-l luase de la bulibaşa Geafer. Le-a dat jumătate din ce avea şi un înscris, „după cererea lor“, că nu l-au supărat cu nimic. La Goleşti, află că soţia sa, „Marghioliţa, cu copiii şi ai mei şi ai dumitale“ i-a cuprins acolo arnăuţii lui Farmachi şi dumneaei, dându-le ce luase cu dumneaei, scăpă din mâinile lor şi trecu la Curtea de Argeş, spre a să păzi acolo. Plecai să merg şi eu la Curtea de Argeş, dar trecând pân Piteşti, mă cuprinse acolo căpitan Simeon, cumnatul lui Tudor, şi mă dete în mânile pandurilor să mă păzească, unde m-a trimis câteva zile, până a dat de ştire lui Tudor la Bucureşti, dar mijlocind prin ei, prin dare dă bani, îmi deteră voe să merg la Curtea de Argeş; de acolo, neputând scăpa, fiind Mănăstirea înconjurată dă craii lui Simeon şi unde pă toată ziua trece câte un căpitan dă zavergii şi le dam - dimpreună cu ceilalţi acolo închişi îndestulă cheltuială; dă iznoavă intrai în tocmire dă bani, cu cei dă acolo crai şi, dându-le şi banii ce-mi mai rămăsese şi hainele toate până în cămaşă, şi şaluri şi ceasornice şi scule de diamant şi nişte sfinte moaşte ce le purta Marghioliţa pururea asupra dumneaei, d-abia îmi deteră voe să intru la vamă şi scăpai şi eu; însă, îmi făcură o mare cinste, că-m deteră un căpitan cu cincisprezece cătane spre pază, pă drum, dă ceilalţi zavergii şi mă dusără ca p-un paşă pă drum din conac în conac“[85].

După ce povesteşte păţaniile sale cu neferii lui Duca, Constantin Golescu întreabă cine a mai rămas la Bucureşti, la care Gheorghe Golescu numeşte şi caracterizează pe: episcopul Ilarion al Argeşului, „Ca bun patriot, vistierul Alecu Filipescu, ca o vulpe ce-i zic, doar de-o putea cu ceva înşelăciuni să înduplece pe

[81] *Ibidem.*
[82] *Ibidem.*
[83] *Ibidem*, f. 53.
[84] *Ibidem.*
[85] *Ibidem*, p. 53-54.

Tudor, Nae Golescu şi Scarlat Grădişteanu, ca nişte dârzi ce intră orbeşte în orice primejdie, iar Nenciulescu ca un chilipirgiu, să poată apuca ceva dă cheltuială prin turburări şi vornicul Manu, ca un fanariot, să să unească cu Ipsilant"[86].

În paragraful intitulat *Ştiri dă la Bucureşti la Braşov*, Gheorghe R. Golescu arată că, la plecarea turcilor de la Giurgiu spre Bucureşti, „neputând să le stea împotrivă, Tudor cu ai săi pleacă spre Goleşti, unde se închiseră în curte, văzând că Tudor nu să poate uni (pentru că Tudor vrea să intre în vorbă cu turcii ca să să facă domn al ţării, făgăduindu-să că va bate pă Ipsilant şi toată oastea lui o va da în mâna turcilor), trimise la Goleşti câţiva arnăuţi şi prinzând pă Tudor, îl duseră în fiară la Târgovişte şi îl sugrumară într-un minut; atunci toţi craii lui să risipiră, boierii ce mai rămăseseră în Bucureşti fugiră mai toţi la Braşov şi turcii să făcură stăpâni pă toată ţara şi în toate zilele tăia, împuşca, spânzura şi punea în ţeapă pă arnăuţi şi pă câţi din greci afla că au stare, numindu-i pă toţi dă zavergioi, eterişti şi apostaţi; pă Sava, cu făgăduieli şi minciuni, îl aduseră în Bucureşti, unde-l omorâră"[87].

În ultimul paragraf, se dă, între altele, informaţia despre chemarea unor boieri, între care şi Nicolae R. Golescu la „Ţarigrad" şi despre alegerea ca domn a banului Grigore Ghica, obligat să-şi lase fiul cel mare amanet la Înalta Poartă, fiindcă banul Văcărescu, neavând copiii, n-avea posibilitatea să lase o garanţia sigură de fidelitate către conducerea Imperiului Otoman[88].

Comentând „Însemnarea" Emil Vârtosu socoteşte, pe bună dreptate, că Gheorghe Golescu „urăşte pe fanarioţi, ale căror fapte i se par că au adus nenorocirea ţării. Nu caută şi nu doreşte să facă politica nimănui, nici a turcului, nici a rusului, nici a poporului răsculat. Crede însă că o *înţelegere cu Tudor Vladimirescu ar fi cu putinţă*, boierii împreună cu poporul să ceară uniţi şi neînfricaţi alungarea fanarioţilor şi aşezarea domnilor pământeni"[89].

În timpul domniei primului domn pământean din Ţara Românească, principala activitate publică a marelui vornic a fost în domeniul şcolii.

La 12 noiembrie 1822, la reorganizarea Eforiei Şcoalelor, domnul numeşte în noua instituţie menită să conducă învăţământul şi pe fostul său coleg de Eforrie Iordache Golescu. Grigore Vodă Ghica porunceşte Eforiei ca, pe baza Anaforalei din 1815 cu privire la şcoală şi a Hrisovului din 1820 al lui Alexandru Şuţu, să cerceteze starea Şcoalei „cum se află şi ce îndreptare să cuvine a se face, a se orândui dascălii cei trebuincioşi" pentru „a nu rămânea copiii patriei în proastă stare"[90].

Datorită „neapăratelor ... obşteşti trebuinţe", domnitorul cere, la 5 august 1823, veliţilor boieri micşorarea veniturilor şcolilor. Cererea provoacă vii dezbateri, în care cuvântul energic, izvorât dintr-un profund patriotism şi o pasiune deosebită pentru dezvoltarea şcolilor al vornicului Iordache Golescu a determinat anularea măsurii ce o proiectase domnul. Golescu a lăsat să se înţeleagă că dacă s-ar hotărî acest lucru, s-ar putea crede că un fanariot a făcut mai mult pentru şcolile româneşti decât un domn român: „străinii - zicea el - fură întemeietorii acestei şcoli şi cretorii veniturilor sale şi

[86] *Ibidem*, p. 54-55.
[87] *Ibidem*, f. 55.
[88] *Ibidem*, p. 56.
[89] Vârtosu Emil, *op. cit.*, p. 250.
[90] Bănescu N. *op. cit*, p. 27-28.

acum, când un pământean domneşte asupra Valahiei, noi am vrea să lucrăm ca să o ţinem în ignoranţa, întunericul şi barbaria pe care europenii ni le impută cu drept cuvânt"[91].

Pentru trebuinţele şcolarilor, s-a făcut contract cu C. Pop din Sibiu „pentru una mie trupuri psaltichii rumâneşti" cu preţ de 27000 de taleri. În acelaşi an, bursierii din Pisa sunt mutaţi la Paris, sporindu-li-se banii de cheltuială cu 1500 de taleri[92]. Tot acum, în anul 1825, mai trimit un bursier, Hariton, fiul „dohtorului Teodorache"[93].

În anul 1827, se deschide şi la Craiova o şcoală în limba patriei, cu profesorii Stanciu Căpăţâneanu şi Grigore Pleşoianu[94].

Din anul 1826, Şcoala de la Sfântul Sava prospera, atât prin sosirea ca profesori a doi foşti bursieri, cât şi prin numărul mare de copiii care-i treceau pragul. Toate realizările Şcolii se datoresc şi străduinţelor a doi dintre cei mai zeloşi efori: Iordache Golescu şi socrul său, C. Bălăceanu. Iordache era efor al şcolilor şi în anul 1829[95].

Gheorghe Golescu, ca şi fratele său, Constantin, s-au preocupat şi de buna educare a propriilor fii. Ei le-au asigurat primele învăţături cu profesori ce predau acasă. Avem, în acest sens, şi o dovadă. În tabelul de refugiaţii din Ţara Românească care erau la Sibiu, de la 11 aprilie până la 2 mai 1821, la rubrica familiei lui Constantin Golescu, întâlnim, pe lângă fraţii Ştefan, Nicolae şi Radu Golescu şi un profesor[96]. Dacă în exil, C. Golescu îşi permitea să ducă şi să ţină pe cheltuiala sa un profesor, înseamnă că grija pentru sporul la învăţătură al copiilor săi era destul de mare.

Gheorghe Golescu îşi trimitea pe fiii mai mari, Dumitru şi Radu, la Paris, în anul 1825[97], cărora, în 1827, le trimite o „adeverinţă întărită de Divan că sunt „buni fii" ai săi şi ai Marioarei, fiica marelui ban C. Bălăceanu, „născuţi din legitimă cununie, Dumitru - la 25 octombrie 1807, iar Radu - la 8 martie 1814"[98].

Iordache Golescu împreună cu Costandie Buzău şi Constantin Bălăceanu formează „Epitropia Sărmanilor Evghenişti", care avea în grijă averea copiilor fără părinţi. Golescu este în această epitropie din vremea lui Alexandru Şuţu până în anul 1830, când el şi socrul său cer să fie scoşi, unul fiind bolnav şi bătrân, altul având mai multe ocupaţii, mai ales în Divanul Săvârşitor[99].

În timpul domniei lui Grigore Alexandru Ghica, este şi epitrop al Spitalului „Iubirii de Oameni". Deoarece la controlul făcut de Iordache Golescu epistatului Ceauş Amza, pe anii 1821-1822, găseşte lucrurile puse la punct, Domnul, prin anaforaua de la 1 septembrie 1823, porunceşte ca Ceauş Amza să rămână epistatul Spitalului[100].

În anul 1823, la solicitarea Pulcheriei Ghica, sora Domnului, acesta îl numeşte, împreună cu Constantin Bălăceanu, epitrop al „periusiei" sus numite surori a

---

[91] *Ibidem*, p. 29.
[92] *Ibidem*.
[93] *Ibidem*, p. 30.
[94] *Ibidem*.
[95] *Ibidem*.
[96] *Documente privind Istoria României. Colecţia E. Hurmuzachi (Serie Nouă III)*, Ed. Acad., p. 246.
[97] Bengesco Georges, *Les Golesco, Les Golesco*, p. 65.
[98] Bănescu N., *op. cit.*, p. 32.
[99] *Ibidem*, p. 32-33.
[100] *Ibidem*, p. 34.

lui Ghica Vodă[101].

În primăvara anului 1828, când trupele ruseşti ocupă Principatele, ambii fraţi Goleşti mai mici se împacă bine cu Administraţia Rusească. În noiembrie 1828, Iordache Golescu acţiona ca membru în „Comisia Îndestulării Oştirilor Împărăteşti", fapt ce-l determină să solicite să nu se mai ocupe de îngrijirea caldarâmurilor oraşului[102]. El rămâne unul dintre membrii constanţi ai Divanului Săvârşitor, care-şi începe activitatea, la 30 ianuarie 1829[103]. Va mai face parte din Comisia Cercetării Cvitănţiilor pentru Îndestularea Oştirilor şi din aceea a Cercetării Jerbilor[104]. Ca membru al Divanului Săvârşitor, el cere, la 19 mai 1829, ispravnicilor celor 12 judeţe să ia măsuri pentru împlinirea poruncilor generalului Jeltuhin de a procura 300 de stânjeni de lemne[105].

Gheorghe Golescu a fost membru al Obşteştei Adunări de Revizie a Regulamentului Organic, care şi-a deschis lucrările, la 10 martie 1831,ca membru al Divanului Judecătoresc. În prima şedinţă, el citeşte discursul lui Pavel Kisselev, discurs pe care l-a pregătit, probabil, după unele sugestii ale generalului rus. Cuvântarea, în limba română, a fost publicată într-un supliment al ziarului „Curierul Românesc" din martie 1831 şi a fost inclus în „Analele Parlamentare ale României", tomul I. partea I, Bucureşti, 1890 p. 69-91.

În introducerea discursului, Gheorghe Golescu arată că românii s-au tras dintr-un „norod viteaz" şi că strămoşii noştri „s-au bucurat de un guvern naţional"[106]. Este interesant de relevat că, vorbind despre suferinţele ce au fost produse mai ales de străini asupra locuitorilor Principatelor, deşi se insistă în special asupra turcilor rebeli ai lui Pazvant-Oglu, sunt pomenite şi ocupaţiile militare străine, în care se cuprind şi cele ruseşti, fără a fi menţionate expres: „Boale lipicioase, foamete, dărăpănarea oraşelor dumneavoastră, robirea unei părţi din locuitorii acestei ţări de către oştirile cele rebele ale lui Pazvandoglu, neuniri din lăuntru, ocupaţii ostăşeşti (şederi de oştiri în ţară), acestea fură bătăile care-au ticăloşit una după alta aceste două ţări". Necesitatea Regulamentului Organic e văzută de Gheorghe Golescu din neapărata trebuinţă de a preface o administraţie vătămătoare şi din nevoia „de a da ţării aşezământuri potrivite cu starea ei cea nouă"[107].

Nu insistăm, în continuare asupra acestui discurs, fiind cunoscut. Având în vedere însă, că la Complexul Muzeal Goleşti există originalul discursului scris şi pregătit de Gheorghe Golescu putem să conchidem că, înainte de prezentarea în Obşteasca Adunare de Revizie, el a fost citit lui Pavel Kisselev. Din ordinul acestuia discursul a fost păstrat aproape în întregime, aşa cum îl redactase Golescu, pentru că între original şi cel publicat există o identitate aproape absolută. Singurul lucru cenzurat, care apare tăiat în original, cu creionul, la fila 6 pe verso, şi care nu apare în varianta publicată, este o idee de o mare importanţă pentru economia noastră naţională, idee pentru care militase, atât Banul Radu Golescu, cât şi ceilalţi fii ai săi. Este vorba

[101] *Ibidem*, p. 35.
[102] *Ibidem*, p. 36.
[103] *Ibidem*, p. 37.
[104] *Ibidem*, p. 38.
[105] *Documente privitoare la economia Ţării Româneşti*, culese de I. Cojocaru, p. 430-431.
[106] *Analelele parlamentare ale României*, tom. I partea I, Buc. 1890, p. 70.
[107] *Ibidem*, p. 71, 73.

de dezvoltarea şi apărarea industriei naţionale. Influenţat de Marea Revoluţie Franceză, Banul Radu Golescu, la 1798, propunând o reformă de organizare a Departamentului Epitropiei Obştirilor, înlocuise patru boieri cu patru negustori şi milita, în acelaşi timp, pentru „Înfiinţarea de fabrici, de meşteşuguri iscusite, împuţinarea or poprirea importaţiunii de lucruri zadarnice şi cheltuieli deşerte".[108] Banul Radu Golescu înfiinţase, în 1799, o sticlărie în judeţul Dâmboviţa. Moştenind sticlăria fiul său, Nicolae R. Golescu (deli Aga), considera, la 1 august 1819, că „este şi pentru podoaba patriei şi pentru folosul lăcuitorilor, vânzându-se mai eftin sticlele aici, nefiind calea depărtată ca în Ţara Nemţească"[109].

La rândul său, Constantin Golescu aprecia că „mare pagubă este la o ţară de a-şi scoate tot materialul nefabricarisit, vânzându-l în alte ţări cu un prost preţ", propunând „deschiderea tuturor producturilor pământului şi a fabricilor"[110].

La 1831, Gheorghe Golescu a încercat să introducă în cuvântarea lui Pavel Kisselev următoarea formulare: „măsurile opritoare importaţii a oricărui lucru vătămător industriei pământeneşti"[111]. Ideea a fost scoasă pentru că, probabil, în concepţia lui Kisselev, această măsură ar fi putut dăuna intereselor Rusiei ţariste.

Gheorghe Golescu a fost membru activ al Adunării de Revizie. În şedinţa din 17 martie 1831, la discutarea capitolului 7 art. 278, el propune şi se aprobă ca termenul de apel să fie de două luni, nu de una ca în proiect[112]. În şedinţa din 20 martie 1831, la dezbaterea articolului 117, privitor la birurile asupra ţiganilor, s-a hotărât numirea unei comisii din cinci, formată din: Gheorghe Golescu, Alexandru Ghica, Manolache Arghiropolu şi Filip Lenş[113]. La 28 martie 1831, în locul „celor doi scrutători ce au fost ieri, s-au însemnat astăzi alţi dintre mădularile Adunării, dumnealui vornicul Iordache Golescu şi dumnealui vornicu Dimitrie Racoviţă"[114].

La 1 aprilie 1831, „Obşteasca Adunare, discutând îndestul asupra adăugirii lefilor slujbaşilor Statului şi după observaţiile ce s-au făcut asupra acestei pricini de către Excelenţia Sa domnul Viţprezident [Minciaki], dumnealui vornicu Iordache Golescu au propus un amendament ca să se aduge lefile celor ce se vor afla în slujba canţelariilor, dând şi foaie anume care să adună în sumă de lei136480 pe an. Au mai dat şi alt asemenea amendament pentru creşterea lefii Miliţiei Pământeneşti... Domnul Viţprezident... are să le supuie la cibzuinţa Înalţ. Sale domnului deplin Împuternicit Prezident"[115]. După cum se poate observa, Adunarea de Revizie avea rol consultativ, deciziile importante reveneau reprezentantului guvernului de la Sankt Petersburg. Până la urmă, s-a decis că, pentru anul în curs, nu se pot mări lefurile funcţionarilor şi militarilor, dar pentru anul viitor, se vor urca lefile până la 1.000.000 lei[116]. La discuţia

---

[108] Urechia V., A., *Istoria României*, vol. VII, Buc. 1890, p.177.
[109] *Documente privitoare la economia Ţării Româneşti, 1800-1850*, culese de I. Cojocaru, Ed. ştiinţifică, Buc. 1958, p. 170, 199..
[110] Golescu, Dinicu, *Însemnare a călătoriei mele, făcută în anul 1824, 1825, 1826*, ED. pentru Literatură, Buc., p. 187 şi Bianu, I., Hodoş, N., Simonescu D., *Bibliografia românească veche*, t. III, 1809-1830, Ed. Ac. Rom., Buc., 1912- 1936, p. 491.
[111] *Complexul Muzeal Goleşti*, nr. inv. 13262/1321, f. 6v.
[112] *An. parlam. ale Rom.*, tom. I, partea I, p. 5.
[113] *Ibidem*, p. 9
[114] *Ibidem*, p. 19. 21.
[115] *Ibidem*, f. 25.
[116] *Ibidem*, p. 27. Vezi şi „Curierul Românesc"., an. III,30 apr. 1831, p. 211.

din 7 aprilie 1831, asupra capitolului 5, referitor la comerţ, Gheorghe Golescu, apărându-şi interesul de mare proprietar, ca unul ce avea târguri şi bâlciuri pe moşiile sale, inclusiv la Leordeni şi Glina, propune pentru articolul 160 paragraful 5 următorul amendament: „Pentru bâlciuri şi târguri, numai proprietarul poate să vândă vin, rachiu, carne şi pâine, iar vrând această dreptate [de fapt privilegiu] să o dea altuia, să se tocmească cu acela, precum se va putea învoi; cum şi pentru prăvăliile, coşarăle i umbrarele, de va face proprietarul la acele bâlciuri şi târguri, să se tocmească cu negustorii". Tocmeala să se facă şi pentru păşunat, „iar pentru obor, să nu se ia nici o plată"[117].

La 10 mai, s-a decis întocmirea unei comisii care să cerceteze slujbele făcute patriei şi să se dea atestaturi la mână celor ce le-au săvârşit. Printre cei cinci membrii ai Comisiei, alături de P. S. Episcopul Argeşului, de Banu Băleanu de Vornicul Iordache Filipescu şi de Logofătul Ştefan Bălăceanu, se găsea şi Vornicul Iordache Golescu[118].

Împreună cu Vel Spătarul Ghica şi cu Manolache Arghiropolu, Gheorghe Golescu propune un amendament la art. 129: „Preoţii să nu ia nimic, nici de la cununii, nici de la botezuri, nici de la îngropăciuni, ci să li să hotărască plata slujbei lor, cu chipul ce va chipzui Obşteasca Adunare". Amendamentul a fost respins, printre primii care au votat împotrivă au fost feţele bisericeşti: Ilarion Argeşu, Chesarie al Buzăului, Arhimandritul Tismanei, Arhimandritul Coziei şi majoritatea membrilor Adunării[119].

Propunerea Vornicului Ştirbei la art. 106 ca ocârmuirile şi proprietarii să nu se amestece în organizarea cutiilor satelor, susţinută şi de Gheorghe Golescu a fost respinsă cu 39 de voturi. Pentru au votat doar 9 deputaţi[120]. Şi amendamentul Vornicului Alexandru Scarlat Ghica, la art. 140 paragraful 5, susţinut de Gheorghe Golescu, ca paza pădurilor să rămână după vechiul obicei, „fără a să îndatora sătenii să le păzească" este respins de Adunare cu 28 de voturi, neîntrunind pentru decât 16 glasuri[121]. La art. 368, Vornicul Alexandru Scarlat Ghica propune ca Statul, după modelul Europei, să întemeieze şi să întreţină Colegiul pentru creşterea fiilor de dregători şi slujbaşi, fără a li se lua acestor funcţionari câte 2 parale la un leu, cum se propusese în proiect. Ghorghe Golescu, cu alţi 25 de deputaţi votează pentru amendament şi biruie pe ceilalţi 17 deputaţi care au votat împotrivă[122].

Gheorghe Golescu prezintă un proiect de lege care delimita atribuţiile şi datoriile dintre partea judecătorească şi administrativă. În Introducerea citată şi de Ioan Filitti[123] a proiectului, care se găseşte în original la Complexul Muzeal Goleşti, marele vornic arăta că „pe vremea romanilor ce prin strămutare au trecut de la Roma într-această ţară, de la care şi-au dobândit şi nume de români, şi pe vremea domnului celui nemuritor, Mihai Vodă cel Viteaz, poci zice, fără îndoială, că pe aceste două vremi era această ţară în veacul ei cel de aur"[124]. El spera că ţara va ieşi din veacul de fier şi va

[117] *Ibidem*, p. 30.
[118] *Ibidem*, p. 53.
[119] *Ibidem*, p. 604.
[120] *Ibidem*, p. 559.
[121] *Ibidem*, p. 568.
[122] *Ibidem*, p. 609.
[123] Filitti, Ioan , C., *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupaţia rusească şi Regulamentul Organic*, Buc, f. a., p. 269.
[124] *Complexul Muzeal Goleşti*, nr. inv. 13261/1320.

intra iar în cel de aur, cu ajutorul Rusiei, pe care o credea ca o „statornică apărătoare" a intereselor româneşti. Spera că, prin Regulamentul Organic, se va merge spre „drumul prefacerii şi înnoirii vieţii". Cu toate acestea, el observă că Regulamentul, la Partea Judecătorească, de care răspundea din însărcinarea lui Pavel Kisselev, trebuia îmbunătăţit: „am băgat de seamă - spunea Gheorghe Golescu - că unele din cele mai neapărate trebuinţe nu s-au însemnat, altele s-au însemnat cam întunecate, iar altele au trebuinţă de oarece îndreptare"[125]. De aceea, el pune în dezbatere proiectul, socotind că, „din vreme în vreme, îndreptându-se la cea desăvârşită îndeplinire a bunelor orânduieli"[126] să se poată obţine propăşirea şi prin sistemul judecătoresc.

Dacă în concepţia lui Gheorghe Golescu, Regulamentul Organic trebuia îmbunătăţit continuu, pentru fiii şi nepoţii săi de frate, el reprezenta un instrument al politicii ţariste de imixtiune în treburile interne ale Principatelor, un mijloc pentru boierimea reacţionară de exploatare şi împilare a păturilor sărace. Atitudinea lor faţă de Regulament era profund ostilă şi, de aceea, ei au militat pentru înlocuirea lui cu o constituţie modernă, care să asigure şi garanteze instaurarea şi perpetuarea unui regim democratic în Principate. Cel mai virulent atac împotriva Regulamentului Organic îl face fiul său, Alexandru G. Golescu, în mai multe memorii, unele edite, altele încă inedite[127].

De altfel, doi dintre nepoţii de frate ai marelui vornic, Ştefan şi Nicolae Golescu au făcut parte din Secretariatul Obşteştii Adunări Extraordinare, la Secţia IV, îndeplinindu-şi cu multă conştiinciozitate datoriile, de vreme ce, sub pecetea Statului şi cu iscălitura vicepreşedintelui Adunării, Minciaki, şi a altor mădulari, li s-au trimis mulţumiri scrie, care au fost publicate şi de „Curierul Românesc" nr. 43 din 28 iunie 1831[128].

La 23 aprilie 1831, Prezidentul Deplin Împuternicit Pavel Kisselev informează Obşteasca Adunare a Divanului Valahiei că:

„De la 1 mai, Divanul Săvârşitor format în 1929, se va schimba în Sfat Administrativ, alcătuit din Departamentul din Lăuntru, al Finanţelor şi un Secretariat al Stăpânirii...

Banul Brâncoveanu este orânduit prezident al Sfatului Administrativ Extraordinar.

Dumnealui Vornicul cel Mare Iordache Filipescu este orânduit vornic din lăuntru.

Dumnealui hatmanu Alecu Velara rămâne la Departamentul Finanţelor.

Dumnealui vornicul Iordache Golescu, în îndatorirea sa de logofăt mare, va ocârmui Departamentul Justiţiei (Dreptăţii)..."[129]

Ca logofăt al Dreptăţii, el desfăşoară o activitate laborioasă. În anul 1832, publică un Proiect pentru Secfestru[130] şi revenire la sugestiile date anterior privitoare la

---

[125] *Ibidem.*
[126] *Ibidem.*
[127] Vasile Novac, *Goleştii şi Regulamentul Organic,* în „Argessis" Studii şi Comunicări, VII, Piteşti, 1995, p. 81 şi urm.
[128] *Analele parlam. ale Rom.*, tom I, partea I, p. 613.
[129] *Ibidem,* p. 615.
[130] Supliment la „Curierul Românesc", an. al III-lea, nr. 12, 6 martie 1832.

instituțiile la care trebuie să se adreseze cetățenii pentru diferite pricini[131]. În martie 1832, el lasă această demnitate lui Alexandru Filipescu[132].

Meritele sale ca dregător sunt răsplătite de către Țar, prin acordarea ordinului „Sf. Ana" clasa II-a[133].

Încă din anul 1831, împreună cu Manolache Arghiropol și cu Ștefan Bălăceanu, a făcut parte dintr-o comisie care trebuia să traducă Codul de Comerț Francez. Deși lucrarea era gata în anul 1832, nu s-a cercetat decât în anul 1837[134].

Până la sfârșitul vieții, aproape neîntrerupt, Gheorghe Golescu va sta în servicii publice, mai ales în înalte instanțe judecătorești. În timpul domniei lui Alexandru Ghica, e președintele Sfatului Consultativ, înlocuindu-l pe Alexandru Filipescu, la 24 iunie 1838[135], pentru ca, la 21 septembrie 1844, să fie numit membru la Secția II-a a Înaltului Divan. La 14 august 1845, este destituit împreună cu toți colegii săi, pentru o sentință dată în judecata dintre copiii Stolnicului C. Mavrodin și baronul Hristofor Sachelarie[136]. Ultima dregătorie deținută este de membru la Înalta Curte, numit la 1 aprilie 1847.

În august 1848, pleacă la băi, la Mehadia. În drum, la Orșova, a încetat din viață, probabil din cauza holerei[137].

Gheorghe Golescu, ca și ceilalți doi frați ai săi, au primit o însemnată avere de la tatăl lor. Din cauza multiplelor ocupații cărturărești și dregătorești, o mare parte din moșii le dădea în arendă. „Curierul Românesc" anunța, la 3 decembrie 1831, arendarea pe trei ani a moșiilor sale: Leordeni, Tufeanca sau Răteștii și Negrașii din Vlașca[138]. În anul 1832, se anunță arendarea prin vânzarea „cu mezat a moșiei Rătești, ce-i zice și Tufeanca din sud Vlașca a d. marele vornic Iordache Golescu"[139].

În anul 1834, Gheorghe Golescu arenda și moșia Glina din județul Ilfov[140].

Peste doi ani, aflăm că via lui Gheorghe Golescu se afla pe Dealul Bărvătescului. Probabil că și el avea în vie, ca și vecinii săi: cramă, pivniță, șopron și vase[141].

Moșia Glina, aflată aproape de Dudești, este din nou dată în arendă, în anul 1837[142].

Casele sale de pe Podul Mogoșoaiei erau deosebit de încăpătoare, de vreme ce își permitea să dea cu chirie o parte din încăperi. La 29 septembrie și 30 octombrie 1837, apărea în „Curierul Românesc" un anunț care spunea că: „Supt casele dumnealui dvornicului Iordache Golescu sunt două prăvălii, dă dăsupt cu chirie, una cu cinci despărțiri și alta cu trei și să dau și amândouă împreună și fieșcare deosebit"[143].

---

[131] *Ibidem.*
[132] Bănescu, N., *op. cit*, p. 40.
[133] *Ibidem.*
[134] Filitti Ioan, *op. cit.*, p. 271-272.
[135] Bănescu, N, *op. cit.*, p. 40.
[136] *Ibidem*, p. 41.
[137] *Ibidem*, p. 42.
[138] „Curierul Românesc", anul al III-lea, nr. 81, p. 324.
[139] *Ibidem*, 1832, 24 aprilie, an. al IV-lea, nr. 25, p. 100.
[140] *Ibidem*, nr. 39,2 sept. 1834, p. 84.
[141] *Ibidem*, nr. 37, an. VII, 19 iunie 1836, p. 152.
[142] *Ibidem*, an. al IX-lea nr. 45, 11 noiembrie 1837, p. 180.
[143] *Ibidem*, an. al VIII-lea, 1837, sept. 20, p. 144.

În anul 1838, se anunţă că sub aceleaşi case, „sunt trei apartamenturi de închiriat, unul cu 9 despărţiri, cu grajduri, şopron, cuhnie şi pivniţă, altul cu patru şi altul cu trei“[144]. În toamna anului următor, Golescu căuta muşterei pentru închirierea celor trei „apartamenturi“[145]. Şi în anul 1840, s-au făcut numeroase anunţuri pentru arendarea moşiilor sale sau pentru închirierea „apartamenturilor“ de pe Podul Mogoşoaiei[146].

O preocupare deosebită a lui Gheorghe Golescu, pe care am surprins-o după actele inedite din Coleţia Complexului Muzeal Goleşti, este încercarea de a-şi „hotărnici “ moşiile sale de ale vecinilor. Lucrul nu era de loc uşor, pentru că mulţi vecini: boieri, mănăstiri sau ţărani nu priveau cu ochi buni mărimea moşiilor sale şi nu se lăsau uşor convinşi că hotarele pe care le pretindea Vornicul sau oamenii lui sunt cele reclamate de ei. Dovada acestui fapt este că, deşi Gheorghe Golescu solicita, la începutul anului 1819, lui Alexandru Nicolae Şuţu Voievod să i să „hotărască“ moşia Leurdeni, operaţia nu era încheiată nici în anul 1837. La 1 noiembrie 1819, Şărbănescu sărdar supune Domnului hotărnicia moşiei „Leurdeni, aşteptând luminata porunca Mării Tale de urmare“[147].

În martie 1820, vornicul Iordache Golescu solicită Domnului o poruncă pentru ca marele hatman „să arate această cercetare făcută la faţa locului la toţi vecinii răzaşi şi care din dumnealor să va mulţumi pă această cercetare să se iscălească într-însa că s-au mulţumit ca să poată boierul hotarnic a face hotărnicia după mulţumirea tuturor vecinilor. Iar care nu să va mulţumi, să să sorocească a veni să ne înfăţişăm la orice judecată vom fi orânduiţi de către Măria Ta“[148]. Cu toată rezoluţia favorabilă a Domnului, problema nu era rezolvată nici după aproape două decenii, când Ioan Şerbănescu biv clucer făcea o nouă hotărnicie, la 28 decembrie 1837, pe care o supune aprobării Divanului Judecătoresc al Valahiei[149].

Ni se pare semnificativ faptul că, din toţi vecinii moşiei sale, pe alegerea făcută de Ioan Şerbănescu s-a mulţumit doar David, egumenul Mănăstirii Râncăciov. Pe ultima pagină a hotărnicii, sunt însemnaţi vecinii care „n-au vrut să dea înscris“, iar celor ce s-au arătat în nemulţumire: Toma şi Ioniţă Leurdeanul, Grigore Leurdeanul, toţi trei din Muscel, Safta Castrişoaia din Bucureşti, vornicul de poliţie Filip Lenş din Bucureşti, stolniceasa Manda Topliceanca din Bucureşti, Ioan Rătescul Tigveanu din Argeş, boierii Furduieşti din Vlaşca, moşnenii Cacaleţeni din Vlaşca, moşnenii Lăceni tot din Vlaşca, moşnenii Ciocăneşti din Muscel, egumenul Ceteanul din Dâmboviţa[150]. Acest document este deosebit de important pentru a arăta dârzenia cu care moşnenii din Cacaleţi s-au opus, atât Mănăstirii Nucetului din Dâmboviţa, cât şi boierilor Goleşti. Moşnenii Popeşti spun hotarnicului că „moşnenii Caçaleţeni“, „cu mare zurbalâc“, „nu numai pă dânşii, ci şi pă boierii Goleşti îi dă înapoi, scurtându-le moşiile cu o sumă de stânjeni... încă într-un rând, le-au dat foc fânurilor şi bucatelor când se afla[u] pe câmp.

[144] *Ibidem*, an. al IX-lea nr. 41, 14 sept. 1838, p. 4.
[145] *Ibidem*, an. al X-lea nr. 152, 9 oct. 1839, p. 534.
[146] *Ibidem*, an. al XI-lea nr. 349, 1840, p. 12, nr. 4 din 5 ian., p. 16, nr. 18 din 24 febr., p. 72 etc.
[147] *Col. Complex. Muzeal Goleşti, Cererealui Iordache Golescu, 1819,*
[148] *Ibidem, Hotărnicia făcută de Ştefănescu sărdar, la 1 nov. 1819.*
[149] *Ibidem, Cererea lui Iordache Golescu din 31 martie 1820 pentru grăbirea hotărnicii moşiei sale Leurdeni, cu rezoluţia Domnului şi referatul marelui logofăt.*
[150] *Ibidem.*

Şi, de aceea, nu îndrăznesc a-i trage prin judecăţi"[151]. Cu greu, hotarnicul a convins câţiva moşneni bătrâni din Popeşti ca să-i arate semnele dar, „adunându-se Cacaleţenii cu mic cu mare, n-au stat mijloc a-i lăsa să arate, ci încă toată adunarea lor îndrăznind să dea cuvânt de înfricoşeri acelor bătrâni că adecă pentru trei ca dânşii de-i vor omorî, nu spânzură Stăpânirea un sat, ci o să-i supuie a-i plăti cu bani"[152].

La 5 august 1835, acelaşi Ioan Şerbănescu clucer încheia hotărnicia moşiilor Mălureni şi Udeni din judeţul Vlaşca[153].

Clucerul Ioan Şerbănescu avea gata, în 1837, şi hotărnicia moşiilor Căteşti şi Groşătul din judeţul Muscel ale lui Gheorghe Golescu[154].

Probabil că, până în anul 1847, Gheorghe Golescu a reuşit să obţină întărirea hotărniciei moşiei Leurdeni, de vreme ce, la 25 februarie, dă zestre fiicei sale, Catinca, moşia Leurdeni, „cu case, han, cârciumă, biserică de zid i cu vie şi grădină... afară de pădurile ce s-au vândut"[155]. Mai primeşte parte din moşiile Răteşti, Căteşti şi Groşătul şi „2000 galbeni împărăteşti austriaceşti, din care să se facă şi cele trebuincioase pentru nuntă"[156].

Am văzut mai sus că, încă înainte de 1821, Gheorghe Golescu lucra la o gramatică şi la un dicţionar La ele, a muncit şi după 1821. Din Gramatică, a citit în cadrul Societăţii Literare, dar abia la 15 octombrie 1832, se adresează Eforiei Şcoalelor, pentru a o publica. În ceea ce priveşte lexiconul sau dicţionarul sau *Condica Limbii Rumâneşti*, era gata, dar dorea să-l completeze „cu explicaţiunea în greceşte a vorbelor româneşti"[157].

Faptul că a lucrat la operele sale mai multe decenii ne determină să tratăm la un loc întreaga operă ce nu fusese scrisă sau terminată până la 1821.

Şi după 1821, a continuat să scrie teatru. În această perioadă, a scris *Barbu Văcărescu - vânzătorul ţării, Starea Ţării Rumâneşti pe vremea pământenilor* şi *Mavrodiniada*. Titlul compkect al primei piese este *Comedia ce să numeşte Barbu Văcărescu, vânzătorul Ţării. Izvodită de Dârzeanul, ce-i zic şi Slăbănogul, care s-a şi tipărit cu cheltuiala calmegiilor de Visterie, spre pomenirea ticăloşiei Ţării, la venirea muscalilor, când a fugit Măria Sa Grigore Ghica din scaun*[158].

N. Bănescu a cunoscut, în afara manuscrisului din Familia Goleştilor şi un altul, puţin modificat, în „Biblioteca lui Iosif, fostul mitropolit al Moldovei"[159], ceea ce dovedeşte circulaţia, şi în această provincie, a manuscriselor lui Golescu. Ni se pare relevant că, prin ultimul deceniu al secolului XX, Teatul Naţional din Bucureşti a pus în scenă această piesă. Golescu atacă partidul lui Barbu Văcărescu, care contracara ideile bune ale Domnului, iniţiind mai departe jefuirea Ţării. Vorbind de partidul lui Bălăceanu, în gura Domnului e pusă precizarea: „dar pentru Bălăceanu, Filipescu, Goleştii, Mihăiţă Cocărăscul şi ceilalţi ce sunt uniţi cu ei a nu ne lăsa să ne întindem la

---

[151] *Ibidem, Transcrierea noastră dactilografiată*, p. 26.
[152] *Ibidem*, p. 26-27 a *Transcrierii noastre*.
[153] *Ibidem, Hotărnicia moşiilor Mălureni şi Udeni ale vornicului Iordache Golescu, 5 august 1835.*
[154] *Ibidem, Hotărnicia moşiilor Căteşti şi Groşătul din judeţul Muscel, 5 august 1837.*
[155] *Ibidem, Foaie de zestre dată de Iordache Golescu, fiicei sale, Catinca.*
[156] *Ibidem.*
[157] Urechia, V., A., *Istoria şcoalelor de la 1800-1964*, tom. I, Buc.,1892, p. 219.
[158] Bănescu, N., *op. cit*, p. 160.
[159] *Ibidem*, p. 61.

nici o mâncătorie, ce să facem?".[160] La întrebarea Domnului, Belu îi dă soluţia: „Să începi, Măria Ta, a-i înfricoşa cu surgunlucuri, cu ocări, cu certe şi cu bătăi, cum făcea Caragea"[161]. Barbu Văcărescu şi logofătul Belu pun la cale toate dările şi, de comun acord, hotărăsc să se înfrupte din ele. Decis să scornească noi dajdii, Ştefan Belu se laudă că, pe vremea lui Caragea, el „izvodea" numeroasele dări, „ ce se scoteau de la popor"[162]. Făcând planul să reînvie toate abuzurile din vremea lui Caragea, Belu susţine că tot ce va rezulta „în mâinile noastre o să intre; ştim noi cum să-i cotropim, la cele ce nu ne vom pricepe, vom întreba şi pe Cârnul Borcănescul"[163]. Unul dintre personaje povesteşte înfruntarea dintre cei doi conducători ai partidelor boiereşti: Bălăceanu cerea „să lipsească toate jafurile, toate aventurile şi toate chinurile după norod, iar Văcărescul ca să urmeze şi acum tot ca şi mai înainte... Bălăceanu striga: „Până când arhon vistier, tot dărăpănare şi prăpădenie? Până când tot nemilostivire? Nu-ţi ajunge câtă dezghinare şi dărăpănare i-ai făcut până acum? Au vrei să o cufunzi cu totul?" Iar Văcărescu: „Până când arhon vornice, tot binele şi mângâierea Ţării? Până când tot milostivire? Nu-ţi ajunge câte surgulânlucuri ai pătimit, pentru dragostea ce arăţi pentru ea? Au vrei, acum, să te prăpădeşti cu totul?"[164]. După ce Bumbaşirul arată că boierii din partida Văcărescului au pus Ţara în mijlocul lor ca un stârv, ca o vită moartă, şi au început fiecare să tragă cât putea cu dinţii, iar Belu... hotăra ca cel ce a apucat de a rupt cu dinţii, pe cât a rupt, aceia să fie pe seama sa", iar norodul spune: „Săracă ţară!... Când câinii ce trebuia să te păzească de năvălirea lupilor, aceia, mai întâi te sfâşiesc"[165]. Piesa se încheie cu un înfricoşat blestem al preoţilor şi diaconilor, întrerupt din când în când de intervenţia cu „A...min!" a norodului[166].

Starea Ţării Rumâneşti pe vremea pământenilor laudă măsurile luate prin Regulamentul Organic, la a cărui „revizie" luase parte şi autorul. Arată că noua Adunare, al cărui membru n-a fost, „va îngriji de împlinirea dăjdiilor" de la toţi de obşte, după trebuinţa Ţării şi după puterea ei, „căci se cade ca toţi, de obşte, să ajutăm mumei noastre, de la care toţi de obşte sugem"[167]. Autorul, însă, cu amara-i experienţă în ceea ce priveşte felul cum ocârmuitorii şi dregătorii îşi îndeplinesc promisiunile sau intenţiile bune, pune un semn de îndoială, la sfârşit, prin gura „Măscăriciului"[168].

Către sfârşitul vieţii sale, Gheorghe Golescu scrie *Mavrodiniada*, ca răzbunare pentru destituirea sa şi a colegilor săi din Secţia I-a Înaltului Divan, la 8 iunie 1845[169]. Piesa povesteşte întâmplarea reală a procesului dintre familia răposatului stolnic Mavrodin şi baronul Sachelarie, care se rejudecă, din nou, în 1845 de către Secţia a II-a a Înaltului Divan. Membrii acestei secţii, între care şi Golescu, dau o decizie care nu este întărită de domnul Gheorghe Bibescu. Titlul complect al piesei este semnificativ - *Mavrodiniada sau Divanul nevinovat şi defăimat sau copiii sărmani nevârstnici şi*

160 *Ibidem*, p. 171.
161 *Ibidem*.
162 *Ibidem*, p. 178-179.
163 *Ibidem*, p. 181.
164 *Ibidem*, p. 193-194.
165 *Ibidem*, p. 199.
166 *Ibidem*, p. 209-211.
167 *Ibidem*, p. 65-67.
168 *Ibidem*, p. 67.
169 *Ibidem*, p. 69.

năpăstuiţi. Este scrisă în versuri şi proză. În afara eroilor reali, întâlnim şi personagii alegorice: Zavistnicul, Diavolul, Făţarnicul, Mita, Dreptatea, Nevinovăţirea, Îndurarea, Păcatosul, Iuda, Mijlocitorul Mituitor, Boalele, Moartea, Trăsnetul, Interesul, Nebunia[170]. Copiii sărmani, nevârstnici, „văzând că nu-şi mai pot găsi dreptatea pe pământ, se resemnează de o afla după moarte[171].Gheorghe Golescu atacă încălcarea legii, căci dacă hotărârea lor nu a fost bună, trebuia dată în cercetarea Curţii de Revizie. Nepermiţându-şi să atace direct pe Domn, el dă vina mai mult pe logofătul Vilara, căruia îi reproşează „înghiţirea banilor de la Împărăţie pentru zahereaua Oştirilor“[172].

Importanţa teatrului scris de Gheorghe Golescu nu constă în valoarea literară care este, de cele mai multe ori, îndoielnică, ci, în primul rând, de zugrăvirea realităţilor social-economice şi politice ale vremii sale. Teatrul lui este, după cum spunea Nicolae Iorga, „sfârşitul fanariotismului, prins de un colaborator al lui, care înţelege, simte şi se pocăieşte“[173]. Cea mai competentă caracterizare a acestei părţi a operei lui Gheorghe Golescu şi se pare că a realizat-o Perpessicius: „Pamflet politic dramatizat, teatrul lui Iordache Golescu veştejeşte cu asprime decadenţa politică şi socială a vremii sale, căreia îi oferă o oglindă din cele mai veridice.

Sarcasmul şi cruditatea verbului său... şi care defide uneori timpul... îi îngăduie totuşi să reconstituie tablouri de epocă, pitoreşti sau în planşe întunecate şi să schiţeze portrete, fie verosimile, fie caricaturale, fie simbolice“[174].

În istoria culturii române, numele lui Gheorghe Golescu va rămânea legat, în primul rând, de contribuţia sa în domeniul limbii române şi al folclorului. Din păcate, deşi în aceste domenii, el a dat cele mai preţioase lucrări ale sale, lumina tiparului n-a văzut-o decât gramatica şi o parte din *Pilde, povăţuiri*...

Din titlu, se poate observa că Golescu n-a avut pretenţia să scrie o gramatică, cu numai *Băgări de samă asupra canoanelor grămăticeşti de d. vornicul Iordache Golescul, fiul răposatului banului Radu Golescul. În zilele prea Înălţatului nostru domn Alexandru Dim. Ghica voievod şi tipărită cu însuşi cheltuiala a d-lui vornicului*, Bucureşti, În Tipografia lui Eliad, 1840. Adresându-se cititorilor, autorul le spune că: „A nu munci omul în lume este cel mai mare păcat... dintr-aceasta se naşte lenevirea, trândăvia, vecisnicia“ şi termină cu ceea ce a zis oarecine: „Cel ce nu munceşte, să nu mănânce“[175]. În Înainte Cuvântare, militând pentru o limbă unitară pentru toate statele şi provinciile locuite de români, nemulţumit că scriu „unii slovele cele vechi rumâneşti, alţii cu slove latineşti şi alţii prefăcându-le în chipul slovelor ruseşti, iar cei mai mulţi o amestecătură din toate“, Golescu propune să se facă o „gramatică de obşte pentru toţi şi o închipuire de slove, după care toţi să vorbească şi să scrie... spre un asemenea obştesc folos“[176]. Slovele să „le asemăneze cu cele latineşti, ce sunt slove obşteşti“[177], iar pentru întocmirea gramaticii, să se organizeze o „soţietate de câteva obraze“ din toate

---

[170] *Ibidem*, p. 71.
[171] *Ibidem*, p. 76.
[172] *Ibidem*.
[173] Perpessicius, *Iordache Golescu, lexicolog, folclorist şi scriitor* în Perpessicius, „Menţiuni de istorie literară şi folclor“, Buc., 1957, p. 258.
[174] *Ibidem*, p. 265.
[175] Golescu Iordache, *Băgări de samă asupra canoanelor grămăticeşti*, Tipografia lui Eliad, Buc., 1840, p. I
[176] *Ibidem*, p. 6.
[177] *Ibidem*, p. 7.

provinciile româneşti, mai ales din Moldova şi Ţara Românească[178]. Societatea propusă prefaţa viitoare Societate Literară devenită Academică de la 1866- 1867.

Lazăr Şăineanu face o excelentă analiză a meritelor gramaticii lui Golescu. După cea semnată de Ioan Heliade Rădulescu, din unele puncte de vedere, este anacronică, asemănându-se mai mult cu cea a lui Văcărescu[179]. Aprofundarea minuţioasă a „părţilor cuvântului va fi rezervată" marelui vornic[180]. Dintre toţi autorii de gramatici, Golescu a acordat cea mai mare atenţie diminutivelor. Cultivator neobosit al spiritului popular, el „se sileşte a prinde prin viul grai însuşirile caracteristice ale limbii şi ale firii naţionale"[181].

Gramatica lui Gheorghe Golescu, în concepţia lui Şăineanu, este superioară lucrărilor similare ale ardelenilor şi celei a lui Heliade Rădulescu prin „bogăţia de informaţiuni sleite din firea însăşi a limbei" şi prin „numeroasele materiale acumulate din observaţiuni personale mereu repetate"[182]. Într-o vreme în care exagerările latiniste promovate de ardeleni cuprindeau tot mai mult adepţi, când însuşi Heliade era „în toiul preocupărilor sale de italienizare", „cartea bătrânului Golescu - sublinia Lazăr Şăineanu - formează un fel de baricadă, în care şi-a găsit un adăpost provizoriu limba încă neştirbită a poporului, până ce îi va fi îngăduit să easă iarăşi la lumină în producţiunile nepieritoare ale geniului naţional"[183].

Mai puţin cunoscută, mai puţin studiată şi, din nefericire, rămasă în manuscris este *Condica limbii rumâneşti* - una dintre cele mai valoroase lucrări ale marelui vornic şi din cele mai importante ale genului. Se află la Biblioteca Academiei Române, în şapte volume in folio, având numerele 844-850. Volumul I-ăi începe cu o dedicaţie către Domn - Alexandru Dimitrie Ghica, de la care spera să obţină ajutor pentru publicarea „lexiconului" cum îl numeşte el. În acest scop, autorul aduce laude Domnului, căruia îi închină şi o poezie, în care-l numeşte: „Părinte izbăvitor, al neamului mântuitor", arătând că „ai îmbrăţişat mai de aproape şcoalele, ai înmulţit rodul lor, ca cloşca pă pui, ai depărtat neştiinţa, ai izgonit întunericul"[184]. El arată, în continuare că, pentru trebuinţa şcolarilor, a făcuto gramatică şi acest lexicon şi îşi exprimă speranţa ca ulterior să se alcătuiască o gramatică „primită prin toate părţile pe unde se găseşte această limbă" şi un dicţionar desăvârşit[185].

După dedicaţia adresată Domnului, arată cititorilor că s-a îndeletnicit de a „tălmăcit această condică în limba grecească spre înlesnirea celor ce nu să vor lenevi a tălmăci cărţile elineşti pă limba noastră", recomandând celor ce se pricep să facă acelaşi lucru pentru „limba latinească, italienească, franţozească şi celelalte"[186]. Subliniind caracterul enciclopedic al lexiconului, Perpessicius arată că „dicţionarul lui Iordache Golescu îşi depăşeşte epoca şi... anticipează cu un veac şi mai bine prezentul în care ne aflăm... Căci despre ce nu este vorba în acest dicţionar şi ce noţiune sau

---

[178] *Ibidem.*
[179] Şeineanu, Lazăr, *Istoria filologiei române*, Ed. a II-a, 1895, p. 104.
[180] *Ibidem*, p. 94.
[181] *Ibidem*, p. 114-115.
[182] *Ibidem*, p. 113, 115.
[183] *Ibidem*, p. 115-116.
[184] *Biblioteca Acad. Rom., fond mss. rom.*, nr. 844.
[185] *Ibidem.*
[186] *Ibidem.*

termen au scăpat curiozităţii neobosite a marelui vonic?"[187] *Condica limbii rumâneşti* e apreciată, în acelaşi timp, ca „o inepuizabilă mină de neologisme"[188]. Deşi îşi dă seama de enormele greutăţi ce-ar pricinui publicarea acestui dicţionar, eminentul cercetător Perpessicius considera că aceasta „ar deschide noi perspective înspre trecutul limbii naţionale"[189] deoarece „constituie, fără îndoială, un tezaur preţios, care rezervă... multe surprize viitorilor cercetători"[190].

Dicţionarul Elino-Român se păstrează tot la Biblioteca Academiei Române, în nouă infolii, sub numerele 852-860. Are acelaşi cuprins ca şi *Condica limbii rumâneşti,* dar şi cu echivalentele greceşti. Primele volume conţin cuvinte din limba greacă veche, iar cele de la sfârşit din greaca modernă[191].

Lucrarea sa - *Pilde, povăţuiri i cuvinte adevărate* - comentată şi mai mult cunoscut a determinat pe Lazăr Şăineanu să-l definească, cu multă dreptate, „părintele folclorului român"[192]. Această operă a fost cunoscută şi apreciată de Alexandru Lambrior, Mihail Eminescu, Petre Ispirescu, G. Dem. Teodorescu şi A. Candrea[193]. Perpessicius, analizând *Cuvintele adevărate,* arătând că sunt „extracte de înţelepciune din experienţa popoarelor şi din meditaţiile moraliştilor", le consideră a fi asemănătoare „Cuvântărilor deosebite" ale fratelui său, Constantin[194].

Nu ne propunem să facem, aici, o analiză aprofundată a acestei lucrări, ci doar să semnalăm că, în ea, Golescu a strâns foarte multe cugetări care reflectă poziţia sa progresistă, critica privilegiilor, raporturile nedrepte între cârmuitori şi supuşi şi exploatarea nemiloasă a ţăranilor. Vom vedea cum strânge acele maxime auzite de la alţii sau nu-i exclus ca unele să-i aparţină, în care se vorbeşte despre promovarea industriei, comerţului sau despre răspândirea învăţăturii.

Facem câteva spicuiri din ele: „Privilegiurile lumea a prăpădit cu pretenţiile lor şi, mai ales, cele călugăreşti"; „Peste putinţa lui pe norod nici cum să-l încarci, că numaidecât te vezi ori singur în scaun ca un cuc sau jos din scaun ca Satan"; „Urechile celor mari, mari ca de măgar ar trebui să fie, ca să poată auzi jalele, tânguirile, văietăturile, gemetele celor ce se chinuiesc sub jugul cumpliţilor"[195].

Pentru ţărani: „Vai de ticăloşia ţăranului pe lume, că ţăranul ne hrăneşte, ţăranul ne îmbracă, ţăranul ne plăteşte, ţăranul ne cinsteşte, ţăranul, pentru noi, ziua şi noaptea, munceşte până ce se sleieşte şi noi, spre mulţumire, arătăm leneviri la ale lor trebi în parte şi o mare nedreptate, lăsându-i ca pe nişte ticăloşi în negura neştiinţei, în rătăcirea minţii, în cele mai mari necazuri şi chiar în lipsa hranei vieţii lor"[196].

Pentru scăderea averilor mici: „Apele cele mici în cele mari se varsă (adică averea celor mici în comorile celor mari merge)"[197].

Pentru averi: „Averea nelegiuită mai mult te necinsteşte şi sufletul ţi-l topeşte

---

[187] Perpessicius, *op. cit.*, p. 206.
[188] *Ibidem.*
[189] *Ibidem*, p. 208.
[190] *Ibidem*, p. 209.210.
[191] Bianu, I şi Nicolaias G, *Catalogul manuscriptelor româneşti,* tom. III, Craiova, 1931, p. 90-91.
[192] Eliade, Pompiliu, *La Roumanie, en. XIXe siecle,* II. Paris, 1914, p. 301.
[193] Perpessicius, *op. cit.*, p. 218.
[194] *Ibidem.*
[195] *Ibidem*, p. 229
[196] *Ibidem*, p. 230.
[197] *Bib. Acad. Rom.., mss. Rom.*, f. 4.

departe de ea"; „Averea să ţi-o întrebuinţezi nu numai pentru tine, ci şi pentru acela ce aleargă la tine"; „Averea ce ţi-o dă Domnul, după a ta dreaptă muncă, aceia să înţelege avere sfântă şi dreaptă"; „Avere din strâmbătăţi să nu bagi în casa ta"[198].

„Pentru ţară şi patrie şi patrioţi şi patrihoţi": „Iubirea de patrie - patima cea mai cinstită, ca o datorie firească, ce-ţi aduce cinstea cea mai mare"; „Orice lăcuitor, dator să dea ajutor, la ale ţării cheltuieli"; „O, ce cinste la o ţară care începe a să lumina, dă la însăşi boierii săi"; „Unde multă vorbă pentru ţara noastră, acolo nimic spre folosul ei"; „În ce loc te vei naşte, acolo ţara ta, dar săracul, ţara lui unde găseşte să mănânce" (subl. noastră - V. N.); „Vai de ţara aceasta, unde cu biciul începe şi cu ciomagul isprăveşte"; „Cu negoţul dă o parte şi cu lucrarea pământulu d-altă parte, umpli ţara ta de bogăţie, iar cu învăţătura din toate părţile, umpli ţara ta de ştiinţă"; „Lucrul pământului şi înmulţirea turmelor - bogăţia ţării"; „Mai bine să te omori pentru ţara ta, decât slava s-o prăpădeşti pentru slava ta"; „Nimic mai dulce-n lume, decât al ţării mele nume"; „Când o ţară să supune la un străin, cunoscut este că n-are bun stăpân"; „Sângele tău pentru ţara ta să-l verşi, iar nu sângele ţării pentru folosul tău să-l sugi"; „Pentru ţara ta să te jărtfeşti şi să te războeşti, dar nu şi pentru a supune ţară străină"; „Slujbele ţării, când cu bani să vând, vai de ţară şi de tine"; „Cine bogăţia ţării sale pofteşte, negoţ slobod ei să-i lase, cu fabrici s-o împodobească" (subl. noastră - V. N.); „Patriot bun să înţălege cel ce slujeşte cu credinţă ţării sale, iar patriohoţ cel din potrivă"; „Cel ce-şi vinde ţara, patrihoţ să înţălege, după orice lege"[199].

„Pentru învăţaţi şi învăţătură i neînvăţaţi": „Învăţătura la om ca cioplitura la lemn"; „Învăţătura fără minte e ca o gură fără dinte"; „Când pier cei învăţaţi, orbi de tot rămânem, ca soarele când se culcă, întunericul ne cuprinde"; „Cât cerul dă pământ, atât cel învăţat de cel prost"; „Cei învăţaţi sub cei proşti, ca lumina sub obroc"; „Cel ce împotrivă grăieşte la ale norodelor învăţături, ca şarpele îşi varsă veninul din gură"; „Şi la ţară învăţătura, să caută ca arătura"[200].

Ca şi fratele său, Constantin, Gheorghe Golescu a fost mare boier şi mare dregător, adept al luminismului, care şi-a închinat întreaga viaţă slujirii patriei pe care o dorea eliberată de orice stăpânire străină, în care toţi locuitorii să fie liberi, egali în drepturi şi datorii. Moştenind de la tatăl lui ideile luminismului apusean şi chiar ale Marii Revoluţii Franceze, legat prin interese economice de creşterea relaţiilor capitaliste, s-a apropiat şi a colaborat cu elementele burgheze la reformarea social-economică şi culturală a ţării.

Ca om de stat, a luptat necontenit pentru promovarea noului, a progresului, iniţiind şi participând activ la înfăptuirea celor mai importante momente din istoria dezvoltării învăţământului şi culturii din vremea sa.

Traducător de cărţi folositoare educării şcolarilor şi adulţilor, a scris opere originale valoroase nu numai pentru epoca în care a trăit, ci şi pe scara întregii culturi româneşti, cum ar fi *Condica limbii rumâneşti.*

Format ca om de cultură la şcoala grecească, el a activat cu pasiune pentru ca ţara noastră să-şi deschidă larg porţile spre Apus.

Gheorghe Golescu e un spirit mai ştiinţific, în timp ce fratele său, Constantin,

---

[198] *Ibidem*, f. 67(81).
[199] *Ibidem*, f. 531-533 (587-590).
[200] *Ibidem*, f. 552 (611-612).

era mai liric. Zugrăvind trista soartă a țării, abuzurile privilegiaților și dregătorilor de toată treapta, Iordache Golescu urăște, „ură temperată doar de glumă", cum se exprimă Nicolae Iorga, pe când fratele său varsă lacrimi amare, suferă, e mai liric, mai simțitor[201].

A avut un rol covârșitor în educarea generației care a înfăptuit Revoluția de la 1848-1849 și statul român modern. Opera și activitatea lor au exercitat „o înrâurire necesară asupra spiritului unei epoci", cum se exprima Iorga[202].

Vorbind de rolul lui Constantin Golescu în întemeierea României moderne, Nicolae Iorga face o subliniere care i se potrivește și fratelui său mai mare, Gheorghe sau Iordache: „Când un boier de la 1820, un mare boier, un mare stăpân de pământuri și oameni, scrie cartea de căință, de durere pentru suferința omenească, de rușine pentru „barbaria românească" pe care a făcut-o Dinicu Golescu, *acesta* e lucrul cel mare. Și, poate această stare de spirit a boierimii de la 1820-1830, a folosit mai mult pentru întemeierea României Moderne decât toate marile discursuri revoluționare, învățate pe din afară, de la 1848"[203].

THE POLITICAL CULTURAL ACTIVITY OF GHEORGHE GOLESCU (1768? 1770? - 1848)

Abstract

The author presents the political and cultural activity of the great bookish man Gheorghe (Iordache) Golescu.

As far back as in the 19th century, Alexandru Lambrian, Lazăr Șeineanu and Iuliu A. Zane eulogized his cultural activity. Iuliu A. Zane dedicates him the entire volume 8 and the first 211 pages of the volume 9 of his 10 volumes publication, *The proverbs from Romania, Basarabia, Bucovina, Istria and Macedonia.* He was the author of theatrical writings, dictionaries, translations from the world literature, a map and a grammar; he was the sustainer of Gheorghe Lazăr in his activity of creation and development of the modern education in Romanian language, fellow labourer of Rigas Velestinas in his effort of revolutionize the Romanians Countries, Greece and the Balkan people at the end of the 18th century. Gheorghe Golescu was one of the fellow labourer of Tudor Vladimirescu. He left a notice about the events of 1821 author of the speech read by Pavel in 1831.

---

201 Iorga, N, *Oameni care au fost*, I, Ed. pentru Literatură, Buc., 1967, p. 288 și 266.
202 *Ibidem*, p. 266.
203 *Ibidem*.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIV, 2005

ASPECTE PRIVIND STAREA CIVILĂ A POPULAŢIEI FOSTEI COMUNE PISCANI, JUDEŢUL ARGEŞ ÎN PERIOADA 1832-1894

TEODOR DINA*

I. Condicile bisericeşti (1832-1864). Starea civilă a populaţiei a fost introdusă în anul 1831, fiind inclusă în prevederile Regulamentului organic. Acesta prevedea înfiinţarea unor condici pentru botezaţi, cununaţi şi decedaţi, cuprinzând şi obligaţiile unor instituţii ale statului (Marea Vornicie, Marea Logofeţie a Pricinilor Bisericeşti) pentru toate treptele ierarhice ale celei din urmă: mitropolit, episcopi, preoţi parohi.

Condicile cuprindeau „anul, luna şi ziua întru care se vor alcătui, numele, porecla, lăcaşul, vârsta şi meseria tuturor celor ce se vor numi întrânsele".

Astfel, actul cuprindea pe lângă numele celor botezaţi, cununaţi şi decedaţi, şi numele părinţilor, al naşilor, al martorilor (cel puţin doi) precum şi numele preotului care a oficiat slujba religioasă.

Începând cu anul 1834, condicile se prezentau sub forma unor registre tipizate, pe hârtie de culoare roşie, galbenă sau albastră, culoare destul de ştearsă, de altfel, corespunzător unuia din cele trei evenimente importante din viaţa omului, adică botezul, cununia sau decesul. Liniatura pe verticală şi pe orizontală, cu titluri, rubrici şi coloane, uşura mult completarea datelor[1].

Un studiu amănunţit al stării civile (din păcate, la Piscani ea nu se păstrează integral) relevă aspecte multiple şi variate, cu caracter social, economic, demografic etc. Cu toată simplitatea lor, mai ales în anii de început, condicile bisericeşti (1832-1864) numite şi mitrice, consemnează şi unele fenomene economice şi sociale de epocă. Astfel, înscrierea cauzei decesului dezvăluie existenţa unor boli frecvente, cu caracter epidemiologie, cum ar fi: lingoarea (holera), frigurile (malaria), vărsatul (variola), tusea „măgărească", sau alte boli manifestate, mai ales în rândul copiilor, unde mortalitatea era foarte răspândită[2].

---

* Piscani, com. Dărmăneşti, jud. Argeş.

[1] Cu privire la „mitrice" pentru botezuri, cununii şi decese - cităm din Ion Creangă -Documente, Editura pentru literatură, 1964 - „Dispoziţii au fost date încă din anul 1829, ca toţi preoţii parohi să completeze aşa-numitele mitrice, dar puţini le-au pus în practică. După anul 1832 s-au lucrat mitrice anual, dar multe au dispărut de-a lungul anilor. Neştiinţa de carte a preoţilor, neglijenţa, incapacitatea şi, uneori chiar reaua-voinţă a acestora, lipsesc pe cercetători astăzi de aceste preţioase documente" (loc. cit. p. XX).

[2] În anul 1832, din 12 decedaţi (11 dintre ei morţi de „lingoare") cinci erau copii. Patru au murit de „lingoare" şi unul „fript la o mână", conform mitricei pe acest an.

Din cuprinsul condicilor-mitrice se poate face şi o statistică a naşilor de botez şi cununie, din care rezultă că acesta era relativ mic, fiecare „naş" având un număr de fini care (uneori) depăşea cifra 20, cazul celor două preotese Bălaşa şi Sanda, nora sa, şi al lui Constantin Voinea Mazilu, unul din fruntaşii satului Piscani, care între anii 1840-1864 a avut 22 de fini, de botez şi cununie[3].

Se ştie că, în general, naşii erau oameni înstăriţi, care îşi ajutau la nevoie finii în schimbul unor zile de clacă şi al unor cadouri (plocoane) oferite de aceştia de Anul Nou, de Sf. Paşti sau de alte sărbători sau petreceri ocazionale.

De semnalat este şi aspectul specific al relaţiilor de încuscrire. Analizând condicile pentru botezaţi şi cununaţi se constată că în cea mai mare parte tinerii îşi găseau viitoarele soţii prin satele învecinate, uneori chiar în sate foarte îndepărtate (cazul lui Marin C. Radu, la Tigveni-Argeş, şi Vlaicu Boncescu, la Nămăeşti-Muscel) obiceiul fiind datorat faptului că satul era mic, alcătuit din câteva neamuri, situaţie ce obliga la căutarea şi aducerea femeilor din alte sate. Ca exemplu, din totalul de circa 120 de cununii oficiate în Biserica Sf. Nicolae din Piscani, în perioada 1832-1864, în 73 de cazuri miresele erau originare din alte localităţi[4].

Acest mod de încuscrire a avut un rol pozitiv, mijlocind contacte frecvente între populaţia satelor noastre, secole în şir, contribuind în mod pozitiv la unitatea de limbă, credinţă, obiceiuri şi port a neamului românesc. În contextul celor de mai sus se constată că după 1864 aducerea soţiilor din alte sate devine tot mai rară, deoarece ţăranilor (deveniţi proprietari după reforma agrară din acest an) nu le convenea să lucreze pământul adus zestre de acestea, aflat la distanţe mari. De aceea ei preferau să se căsătorească cu fete din sat, ceea ce conduce la o altă constatare şi anume, că în decurs de circa 100 de ani aproape toţi locuitorii satului devin rude între ei, de un grad mai mic sau mai mare, totuşi în limitele impuse de legea căsătoriilor. Înscrisurile din condici ne dezvăluie şi slujbele de epocă avute de străbunii noştri, ca cea de: pârcălab (primar), logofăt (secretar), ţârcovnic, preot etc. sau profesii: cizmar, croitor, fierar, zidar, dulgher, morar etc. iar în cazul femeilor, în mod destul de frecvent, ocupaţia principală a acestora fiind aceea de torcătoare, şi, mai rar, aceea de menajeră.

Situaţia de la fisc era şi ea marcată în actul de deces, de obicei prin expresii ca cea de „birnic" sau „ertat", adică scutit de bir, respectiv de impozitul financiar, în cazul bătrânilor, holteilor (flăcăilor „capi de familie"), handicapaţilor şi văduvelor.

O deficienţă a condicilor pentru botezaţi, în „legea pravoslavnică a răsăritului" (ortodox, n. n.) o constituie faptul că se înregistrau, evident, numai cei care se botezau (specificându-se şi ziua naşterii, care de multe ori era eronată) dar nu şi cei care muriseră între timp, înainte de a fi botezaţi. Or, cum botezul avea loc la câteva zile, (uneori săptămâni!) după naştere, cei care muriseră între timp nu mai apar în „Condica celor ce s-au săvârşit din viaţă".

Redăm câteva „extrase" din condicile pentru botezaţi, cununaţi şi decedaţi pe anul 1833:

„Astăzi, la 26 ale lunii octombrie 1833 (în litere, n.n.) satul Piscani s-a botezat Maria sin Radu Boncea, în legea pravoslavnică a Răsăritului. Naş fiindu-i Costache

[3] Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale, filiala Argeş (D. J. A. A. N.), Biserica Sf. Nicolae Piscani, mitrice pentru botezuri, cununii şi decese pe anii 1832-1864.
[4] Statistica se referă la perioada 1832-1864.

Olteanu din satul Izvorani tot dintr-acest judeţ al Muscelului".

Popa Preda
+ Eu Costache Olteanu ot satul Izvorani, naş
+ Eu Ion Văleanu, fost faţă
+ Eu Din Boncea, fost faţă

„Astăzi, la 7 zile ale luni mai 1833 (în litere, n. n.) s-au cununat Gheorghe sin Filotan ot satul Piscani, cu fata Elena sin Frâncu ot satul Toxăbeşti (Colibaşi, n. n.) tot dintr-acest judeţ Muscel. Naşi fiindu-le Niţă sin popa Preda cu maică-sa preoteasa Bălaşa".

Popa Preda
Eu Niţă sin popa Preda împreună cu maică-mea Bălaşa (m.p.)
+ Eu Iacov sin Dumitru, fost faţă
+ Eu Sandu moraru, fost faţă

„Astăzi, la 2 aprilie 1833 (în litere, n. n.) au răposat Măria, soţia lui Ion Voinea, de boală, lingoare. Vârsta ei de ani 60. Şi s-au îngropat la biserica din satul Piscani, Sud (judeţul) Muscel de noi preoţii:"

Popa Preda
Popa Voinea

Registrele de stare civilă (1865-1894). Odată cu apariţia legii pentru organizarea comunelor „orăşane şi rurale" din 1864, ţinerea evidenţei stării civile a trecut de la Biserică la Primărie, sarcinile preotului paroh fiind preluate de către primar, care devenea în acest fel ofiţer al stării civile.

Caracterul laic al noilor registre pentru născuţi, căsătoriţi şi decedaţi, care înlocuia vechile condici (mitrice) întocmite de Biserică, era evident. De data aceasta naşii dispar din formulare fiind înlocuiţi cu martori, iar în locul logofătului apare notarul, care marca un pas înainte în ceea ce priveşte caracterul juridic al noilor acte de stare civilă.

„Regulamentul pentru serviciul actelor de stare civilă" apărut în anul 1866 preciza modul de înregistrare atingând perfecţiunea, dovada constituind-o însuşi faptul că ele au rămas în vigoare nemodificate timp de un secol. Schimbările produse după cel de-al doilea război mondial, nu au adus o îmbunătăţire a modului de ţinere a evidenţei stării civile a populaţiei, ci mai degrabă o întoarcere la veche simplitate a condicilor bisericeşti.

Lipsesc, spre exemplu, date complete cu privire la părinţi, ca ocupaţie, vârstă şi origine, adică localitatea unde s-au născut, locul martorilor etc., aceste deficienţe minore fiind compensate de recensămintele populaţiei mai des (1948, 1956, 1966, 1977, 1992).

În privinţa căsătoriei se introduc „publicaţiile" prin care se aduce la cunoştinţă evenimentul prin afişarea lor simultană, la primărie şi la biserică, opoziţia putând fi prezentată în termen de 11 zile de către soţ, mamă, tată, frate sau văr primar. În felul acesta se evita o eventuală căsătorie ilegală, adică între rude până la gradul admis de Biserică.

Actul de deces, pe lângă arătarea locului şi cauzei morţii, a ocupaţiei şi vârstei, oferă în plus numele părinţilor decedatului, precum şi localitatea din care aceştia au venit în sat (dacă este cazul) ceea ce este foarte important pentru stabilirea originii la